C. GANE

TRECUTE VIEȚI

DE DOAMNE ȘI DOMNIȚE

VOL. I

ilustrat

PREMIAT DE ACADEMIA ROMANA

1933

EDITURA ZIARULUI „UNIVERSUL" SOC. ANON.

BUCUREȘTI

C. GANE

TRECUTE VIEȚI
DE DOAMNE ȘI DOMNIȚE

VOL. I

ILUSTRAT

CU O PREFAȚĂ DE D. N. IORGA

OPERA PREMIATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

EDIȚIA II-a

EDITURA ZIARULUI „UNIVERSUL" S. A.
BUCUREȘTI, STRADA BREZOIANU, 23—25

DIN ACEST VOLUM S'AU TRAS
1000 DE EXEMPLARE PE HÂRTIE
VELINA MATA NUMEROTATE DE
LA 1 LA 1000 ŞI 2000 DE EXEM-
PLARE PE HÂRTIE DE EDI-
ŢIUNI NENUMEROTATE.

Invățând Istoria, simți că ți se transformă neîncetat, nu numai spiritul, dar și inima, și, contrar metafisicienilor, ești fericit de-a găzdui în tine, nu un suflet nemuritor, ci mai multe suflete muritoare.

(NIETZSCHE)

PREFAȚĂ

D. C. Gane cunoaşte perfect baza documentară a icoanelor pe care cu meşteşug literar le înfăţişează publicului capabil de a ceti, în acest vârţej de nebunie şi de înşelăciune, literatură bună.

Talentul său învie figuri cari nu meritau să fie uitate. Astfel de vieţi ca acelea pe care le prezintă sînt de natură să crească încrederea în noi cari am putut răbda atâta, rămânând totuşi vii şi capabili de o creaţiune pe care numai nemăsurata ignoranţă a conducătorilor a împiedicat-o până acum.

N. IORGA

Răspunzând cererei cititorilor, prezint aici ediția a doua a scrierei de față, ilustrată cu clișee lucrate numai după stampe ale epocii sau după picturi murale. Adaug de asemenea tabele genealogice. Am revăzut textul, îndreptând unele greșeli și adăogând câteva date noui. Cea mai importantă adăogire asupra căreia atrag atenția cititorilor, este acea privitoare la sfârșitul Domniței Ruxandei a lui Vasile Lupu, înedită și studiată de mine după arătările d-lui Paul Krupenski.

Cât despre critica ce mi s'a făcut în ziarul „Epoca", am răspuns la ea în coloanele ziarului „Universul". Adaog aci că singurele două obiecțiuni cu aparență de seriozitate ce mi s'au făcut, anume cele asupra originii Țării Românești și asupra deosebirii ce se face de unii între ramurile domnitoare ale Basarabilor și ale Craioveștilor, nu mi se par concludente și cu atât mai puțin pot fi privite aceste chestiuni ca tranșate. Am adoptat o atitudine și niște teorii, alții pot adopta alte atitudini și alte teorii, fără ca pentru aceasta să se poată vorbi de „erori", cu atât mai puțin de „chestiuni tranșate". Aceste chestiuni nu vor fi tranșate decât atunci când noui documente vor eși la iveală în sprijinul unora sau altora din aceste teorii.

C. GANE

Bătălia de la Posada 1330
(din Chronicon Pictuur Vindobonense)

După d. I. Lupaş . Atacul regelui Carol-Robert contra lui Basarab cel Mare

CAPITOLUL I.

LUPTA PENTRU CATOLICISM

UN atare subiect — viețile Doamnelor și Domnițelor române — întâmpină, pentru început, o greutate din cele mai mari, cea mai mare din toate: lipsa de documentare.

Incepând cu veacul al XVI-lea, material pentru descrierea acestor vieți aflăm îndeajuns, bogat uneori, interesant întotdeauna. Insă pentru epoca anterioară acest material se face din ce în ce mai rar, abia câteva vești și o searbădă nomenclatură pentru anii 1400 la 1500, iar pentru începuturile neamului în veacul al XIV-lea lipsesc adeseori până și numele nevestelor voevozilor noștri.

Totuși nu se poate începe fără început. Și acest început are, dincolo de domeniul propriu zis al subiectului nostru, o latură interesantă în strânsă legătură cu viața de altă dată a Doamnelor române. E vorba de lupta ce s'a dat în trecut pentru răspândirea catolicismului în meleagurile noastre, luptă care se coboară în timp mult înainte de întemeierea voevodatelor Moldovei și Munteniei.

Când în anul 1038 regele Ștefan al Ungariei, zis Cel Sfânt, a îmbrățișat creștinismul, iar câțiva ani mai târziu (după schismul din 1054) și-a umplut țara de preoți și de călugări catolici, de biserici, de mânăstiri și de episcopate papistașe, firește c'a încercat în toate chipurile ca vechile așezări românești din Ardeal și din Oltenia (voevodate, banate, cnezate) să fie convertite și ele la catolicism. Ceeace însă n'a izbutit Ungurul să facă atunci, a fost înfăptuit de un Român, cam două veacuri mai târziu, și anume în anul 1204 de către Ion Assan [1]) Impăratul Ro-

[1]) Ioniță sau Kaloian.

mâno-Bulgarilor. Acest om, care prin nesămuita lui energie a știut să scuture de lanțurile bizantine atât populația bulgărească cât și acea românească din întinsele sale domenii, care s'a priceput, întru înfăptuirea planurilor sale, să capete și sprijinul Românilor de dincoace de Dunăre (Vlahii din Muntenia și Brodnicii din Moldova), acest om a înțeles că pentru menținerea și afirmarea neașteptatei lui puteri, cât și pentru a putea duce mai departe lupta împotriva Imperiului Bizantin, îi trebue sprijinul Papei, care pe vremea aceia deținea în mâinele lui nu numai puterea spirituală, ci și pe acea lumească. Și astfel s'a putut că în anul 1204 uniunea imperiului assănesc cu biserica din Roma să se înfăptuiască.

Când 40 ani mai târziu, în 1241, Jon Assan al II-lea, fiul lui Assan, s'a lepădat de biserica romană, pentru scopuri politice de altfel analoage — căci Bizanțul căzuse în mânele cruciaților formând acum Imperiul Latin din Orient, și lui Jon Assan îi trebuia deci un nou sprijin împotriva veșnicului dușman bizantin, pe care l'a aflat în alianța ce a încheiat cu Împăratul din Nicea, ortodox — când deci în anul 1241 Imperiul Româno-Bulgar s'a lepădat de Papa, acesta, văzându-și străduințile zădărnicite, se adresă regelui Ungariei pentru a-l îndupleca de a face o expediție împotriva necredincioșilor Români și Bulgari și de a-i aduce din nou, cu sila, la catolocism. Bela al IV-lea, întru împlinirea mandatului său, se pregătea tocmai de a călca teritoriul lui Assan, când se întâmplă evenimentul repercutor în veacuri al năvălirii Tătarilor. Din învălmășeala care a avut loc atunci a rezultat și desfacerea Imperiului Româno-Bulgar. Bulgarii au urmat totuși, dincolo de Dunăre, a avea o viață națională a lor, foarte slăbită, până la distrugerea statului lor de către Turci, iar Românii, dincoace de Dunăre, pentru a putea rezista împotriva Tătarilor, au fost nevoiți să ceară sprijinul Regelui Ungariei, supunându-se lui. Este constatat astăzi documentar că în momentul invaziunei tatare, 1241, Românii dintre Carpați și Dunăre, din ambele părți ale Oltului, erau organizați în voevodate, probabil sub suzeranitatea Imperiului Româno-Bulgar al Assăneștilor. In Oltenia domnea *Lytuon*, (sau Litovoi), iar în Muntenia (Țara Românească, Terra

Blacorum) domnea voevodul *Seneslau*. Aceştia, supunându-se acum regelui Ungariei, avură din nou a înfrunta strădaniile bisericii romane pentru a-i aduce sau pentru a-i readuce la catolicism, strădanii care, dincolo de munţi, în Ardeal, nu încetaseră de fel niciodată şi care, o sută de ani mai târziu, au pricinuit descălecatul Moldovei de către Bogdan. Pe de altă parte, fiind mereu hărţuiţi de Tătari, iar regele Ungariei, cu toată

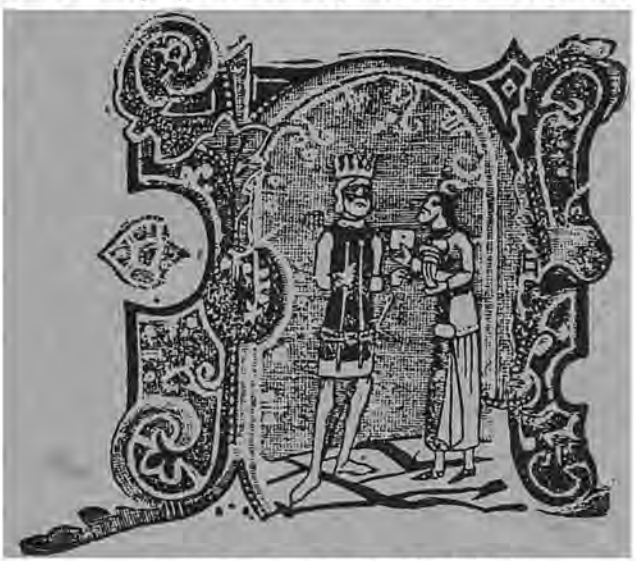

Basarab Voevod şi solul lui Carol-Robert

protecţia nominală ce le acorda, fiind prea slab pentru a-i apăra împotriva barbarilor, Românii ajunseră cu încetul a înţelege că a-şi uni puterile înseamnă a rezista mai bine cotropitorilor. Astfel după moartea lui Seneslau (ca, 1260), Lytuon, voevodul Olteniei, împreună cu fraţii lui, a cucerit teritoriile acestuia şi de-a unit cu ale lui. înfiinţând astfel unitatea naţională dintre Carpaţi şi Dunăre.[1]) Douăzeci de ani mai târziu ei se simţiră destul de tari în noul lor voevodat pentru a încerca de-a se scutura de lanţurile maghiare. Atacând pe regele Ladis-

[1]) Aceasta este teoria expusă de D. Onciul în „Originile Principatelor Române", şi adoptată de doctrina istorică D. I. C. Filitti are o teorie contrară şi interesantă (că voevodul Munteniei Seneslau a cucerit Oltenia, vezi „Banatul Severinului şi Craioveştii").

lau al Ungariei (probabil în banatul Severinului, pe care ar fi vrut să şi-l reînsuşească) Lytuon muri în bătălie, iar frate-său Barbat, făcut prizonier, trebui să plătească o însemnată sumă de bani pentru a se răscumpăra (1285). Urmaşii lor, Tucomir şi Basarab cel Mare, au rămas supuşi coroanei ungureşti, până când, după moartea celui din urmă rege arpadian, Basarab s'a scuturat de acea suzeranitate benevolă la început, prin strălucita victorie ce a repurtat împotriva regelui Carol Robert d'Anjou, lângă Cetatea Argeşului, în anul 1330 (bătălia dela Posada). De aici încolo credinţa papistaşă nemai putând fi impusă nici prin arme, nici prin alte mijloace (cum fusese de pildă mai înainte prin mijlocul Ordinului Cavalerilor Teutoni şi Ioaniţi, cărora regii Ungariei le dăduseră celor dintâi Ţara Bârsei [1]), iar celor de-al doilea Oltenia şi Muntenia într'un fel de apanaj) biserica romană va încerca, după cum vom vedea, de a ca oliciza ţara prin femei.

O monedă a lui Basarab Voevod

Dar, fiindcă procedeul acesta a fost încercat în acelaş timp şi în Moldova, câteva vorbe mai întâi asupra Românilor dela Nord.

In Moldova de azi, în tot timpul năvălirilor barbare, dela Geţi (271) şi până în veacul al XII-lea, adică vre-o 900 ani, nu s'au putut constata urme de aşezări mai trainice. Au trecut puhoiuri de năvălitori, au stat o vreme, au venit alţii peste ei, cari la rândul lor au fost iar alungaţi de alţi noi veniţi. Cumanii singuri au avut o organizare mai temeinică, deşi de fapt sediul lor principal era dincolo de Nistru. Totuşi în perioada de linişte de sub dominaţia lor, aşezările au început a se înmulţi. Prin anul 1150 documentele şi cronicele streine ni arată ţara Moldovei locuită de Români, ca şi Muntenia, ca şi Oltenia, ca şi întreg Ardealul, ca şi Macedonia. Românii din părţile acestea purtau, cel puţin printre streini, numele de *Brodnici* la sud (dela slavonul brod=vad, oameni de pe vaduri, căci locuiau pe margini de râuri) şi de *Bolohoveni* la Nord (dela Boloh, Vloh,

[1]) Intinzându-se ei dincoace de munţi.

Vlah), Acești Bolohoveni aveau cnejii lor și erau așezați între Prut și Nistru, întinzându-se mai mult dincolo de acest râu, spre Nord, dar având ramificațiile lor înspre Sud și Vest, până în munții Carpați. Peste ei, ca și peste toată lumea, s'a năpustit Tătarii în anul 1241, adică cam 100 de ani după ce se pot constata primele așezăminte ale acestor strămoși români din Moldova. Cel dintâi veac după năvălirea Tătarilor a trebuit să se petreacă, ca pretutindeni, în neîncetate lupte. Abia în anul 1342, când tronul Ungariei fu ocupat de valorosul ei rege Ludovic d'Anjou, acesta hotărî o expediţiune pentru răspingerea lor dela hotarele țării sale. Voevodul Ardealului, Andrei, comanda oștirea acestei expediţiuni, și nobilul român Dragoș din Badeu, în Maramureș, se afla printre căpitanii săi. Tătarii fiind învinși și respinși. Dragoș cu familia lui și cu o seamă de alți nobili români maramureșeni — români ungureni, cum îi numesc cronicele noastre, drept dovadă că Bolohovenii de dincoace de munți erau români și ei — primiră în dar dela rege pământuri pe malurile Moldovei, și se stabiliră acolo, unde le veni cu atât mai ușor a sta, cu cât, pe de o parte, ei găsiră pământurile locuite tot de Români, fără organizaţie închegată poate, dar Români, iar pe de altă parte întrucât, deși supuși unguri, se bucurau, din cauza munților ce-i despărțeau de suzeranii lor, de mai multă libertate. Acesta fu adevăratul început al neamului moldovenesc, contopirea Românilor de dincolo de munți, cu acei de dincoace, primul descălecat, cum l'au numit cronicele.

Dragoș, bătrân, muri doi ani mai târziu, și fiul său Sas îi luă locul.

In timpul acesta, în Maramureș domnea Bogdan, fiul lui Ștefan, nepot lui Nicolae, voevozi de Maramureș și conți de Ugoci. Acest Bogdan, nemulțumit la culme de felul cum înțelegeau Ungurii să facă propagandă papistașă, se răsvrăti. Și iată de ce: drept răsplată a trecerii Românilor la catolicism, regele dădea renegaților moșii și titluri de nobilime. In felul acesta, nu numai că-i catoliza, dar îi și maghiariza, scăzând astfel numărul populației românești din regat. Procedeul acesta care ținea de mult, ajunsese la culme sub regii angevini. Bogdan, care întruchipa aspirațiile românești de pe atunci, se răsvrăti.

Revolta fu înăbușită, oamenii lui pedepsiți, iar voevodatul Maramureșului scos de sub sceptrul lui, care fu dat unei rude a lui Dragoș. Atunci Bogdan cu o mână de credincioși voinici de-ai lui, cu oameni recrutați mai cu voe și mai cu sila, trecu munții în Moldova pentru a-și căuta o patrie nouă. Atacând pe Drag, fiul lui Sas, în cetatea lui dela Siret, îi sdrobi oștirea, și îl alungă peste munți înapoi, luându-i locul în Moldova. Iată a doua descălecare, descotorosită de legendă, fără vânătoare de zimbru, pe care nici Dragoș, nici Bogdan nu l-au urmarit nici odată nici prin păduri bătrâne, nici pe malul apelor. Stema Moldovei, un cap de bour, era vechea stemă a voevozilor de Maramureș.

Ludovic D'Anjou întreprinse o expediție pentru a pedepsi pe răsvrătitul său vasal, și a aduce pe Drag din nou în Moldova. Insă, bătut de Bogdan, se întoarce umilit în țara lui ungurească și astfel voevodatul Moldovei căpătă neatârnarea în anul 1359 prin Bogdan, precum voevodatul Olteno-Muntenesc căpătase pe a lui prin Basarab, cu 29 de ani înainte (1330).

Moldova fu numită de către streini *Bogdania* și Muntenia *Basarabia*. Numele acesta din urmă a dispărut mai târziu, pentru a fi adoptat de către noi numai pentru partea din preajma Deltei Dunării, care fusese în stăpânirea lui Mircea Basarab, și întins apoi de către Rușii, în anul 1812, la partea Moldovei cunoscută azi sub această denumire.

Și acum că principatele erau înjghebate și că nu mai erau ordine de primit dela Buda sau dela Roma , credința strămoșească putea înflori în toată pravoslavnicia ei.

Insă, aici voiam să ajungem, această floare a ortodoxismului a crescut printre spini, care nu odată erau s'o înăbușe. Precum am arătat, ceeace Sanctitatea Sa Papa dela Roma nu mai putea face prin mijlocirea regelui Ungariei sau a Cavalerilor sei Teutoni, a încercat a face cu ajutorul primelor Doamne române, care, din întâmplare sau nu, au fost în bună parte catolice.

* * *

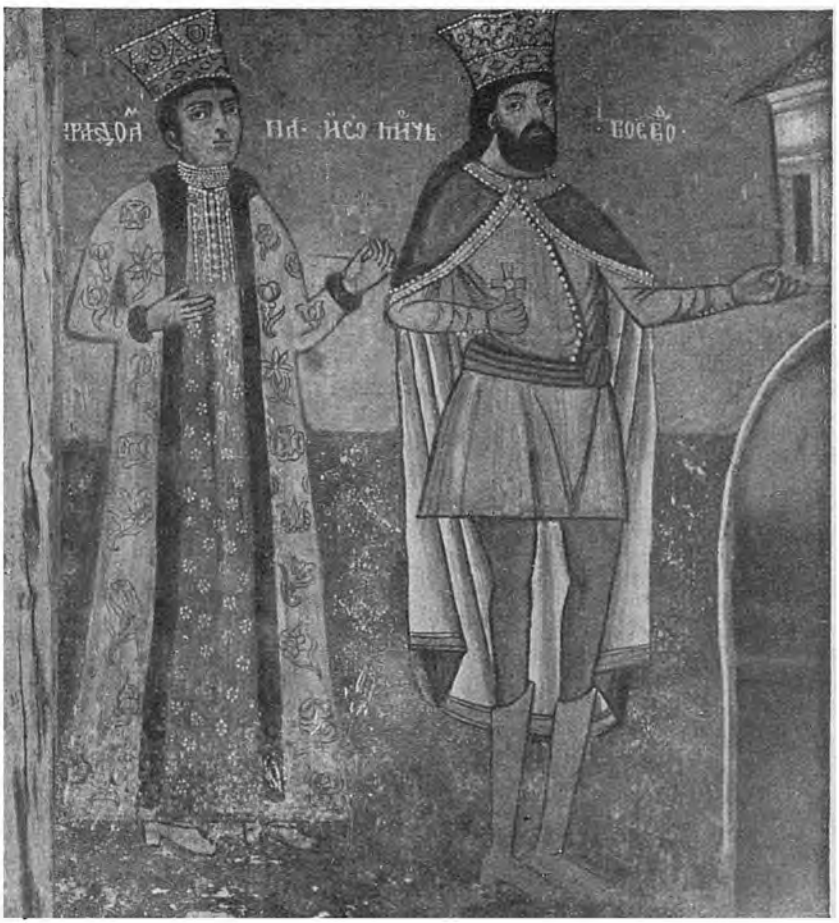

Mircea cel Bătrân și Doamna Mara

După Buletinul C. M I.

CAPITOLUL II.

PRIMELE DOAMNE ALE MUNTENIEI ŞI ALE MOLDOVEI

DOAMNA CLARA A LUI ALEXANDRU BASARAB

In Ţara Românească noua politică de convertire a Romei avu începuturi anevoioase. Domnii noştri ortodocşi aveau, pentru a-şi alege soţii, vecini ortodocşi. In vremea aceia, voevozii noştri, nu încă cu totul eşiţi dintr'o epocă de feodalitate — căci oricât s'ar fi combătut şi se mai combate încă ideia unei feodalităţi româneşti, ea a existat — în vremea aceia, zic, voevozii români, cu obiceiuri moştenite din străbuni, nu-şi alegeau nevestele decât din case domnitoare. Or, în Muntenia, ţară aşezată între Carpaţi şi Dunăre, alegerea de femei ortodocse li era uşoară. Ţara lor se învecina cu cele trei împărăţii bulgăreşti existente pe atunci, cele dela Marea Neagră, dela Târnova şi dela Vidin, cu regatul Serbiei, cu al Bosniei, şi chiar, căci au fost şi astfel de încuscriri, cu Impărăţia Bizanţului. In Moldova din potrivă, în afară de îndepărtaţii stăpânitori ai Moscovei şi de abia mai apropiaţii nobili lituanieni, voevozii noştri nu aveau alegere decât la catolicii Unguri şi Poloni. Din această cauză vom vedea deci că, acolo în Nord, încuscrirele cu catolicii şi în genere influenţa catolică a fost mai însemnată de cât la Sud.

In adevăr, dacă cercetăm perioada dela 1300 până la 1400, nu găsim de fapt, pentru Doamnele cunoscute nouă în Muntenia, decât o singură catolică, pe celebra Doamnă Clara. Numele nevestelor de Domni dinainte de Basarab cel Mare, adevăratul întemeietor al Ţării Româneşti, nu ni sunt cunoscute. Ştim

doar atât că Lytuon (Litovoi) şi-a măritat o fată cu regele Sârbilor, Milutin (ca. 1370).

Din pomelnicul dela Câmpulung aflăm numele câtorva din primele Doamne muntene. Astfel Basarab cel Mare ţinea pe *Marghita*. Fetele acestora erau *Teodora* şi *Ruxanda*, cea dintâi măritată cu ţarul Bulgariei Alexandru (din Vidin, nepot şi coregent al ţarului Mihail). Ea se călugări mai târziu sub numele de Teofana. A doua fată, Ruxanda, a fost soţia regelui Sârbiei, Ştefan Uroş III [1]) iar fiul lui Basarab cel Mare, Alexandru-Nicolae voevod a avut două soţii, pe *Maria* şi pe *Clara*, despre care vom vorbi îndată.

Radu I (1374—85) Cel Mare, zis apoi Radu-Negru, presupusul descălecător al legendei (confusia datează din veacul al 17-lea) a avut, după pomelnicul din Câmpulung, de soţie pe *Ana*, iar după acel din Tismana pe *Calinichia*. Pomelnicul fiind de dată recentă, primul din 1711 şi al doilea din 1798, nu putem pune multă bază pe ele. Rămâne totuşi ipoteza că Radu Vodă a avut două neveste. In tot cazul pe Calinichia o cunoaştem, prin binevoitorul concurs al marelui nostru Haşdeu. Ea era de neam împărătesc din Bizanţ, sora sau vara împăratului *Ion Paleologul*. Ştim şi felul cum s'a făcut această căsătorie, prin mijlocirea lui Ioachim Critopol, mitropolitul Vicinei [2]), ajuns mai târziu cel întâi mitropolit al Ungro-Vlahilor şi al Plaiurilor (Muntenia şi ducatele de peste Munţi) drept mulţumire pentru serviciul prestat lui Radu Vodă. [3])

Dan I, fiul lui Radu, ţinea pe fata lui Vuc Brancovici, regele Sârbilor, iar Mircea cel Bătrân pe *Mara*, o vară primară de-a lui, deci o Basarabă şi ea. Pentru a putea face această căsătorie, oprită de canoane, Mircea Vodă ceru întâi învoirea arhiepiscopului de Ohrida, care i-o dete, şi apoi acea a patriarhului de Constantinopol, care-i răspunse (1394) că *nu aprobă* o însoţire cu o femee care-i est rudă atât de apropiată, însă că *nu desaprobă* o căsătorie recunoscută de arhiepiscopul de Ohrida. Uite popa, nu e popa! Şi Mircea se însură!

[1]) Şt. Nicolaescu, „Universul" din 15 Ianuarie 1933.
[2]) Vicina era probabil Isaccea de azi (G. Brăteanu: Vicina).
[3]) Şt. Nicolaescu (Universul din 15 Ian. 1933) vrea să distrugă aserţiunea lui Haşdeu, afirmând că Doamna Calinichia era fata regelui Sârbiei Lazăr Gârbleanovici. Argumentele lui sunt bune.

Cât despre Clara, a doua soție a lui Alexandru-Nicolae voevod, cel care a domnit între anii 1330 și 1364, ea era din neamul banilor unguri de Severin, conți de Doboka. Se știe că pe vremea aceia ținutul Mehedinți și partea de vest a Gorjului aparțineau coroanei ungare. La sfârșitul veacului al XIII aflăm acolo pe un puternic senior transilvan, Ștefan Mikud Kukenus, numit ban de Severin și primind în apanaj dela rege un întins domeniu, compuse din satele *Dăbăcești*, Runcu, Bâlta, Brădiceni, Stroești, Stolojeni etc. care domeniu fu erijat în comitat ereditar. Ștefan Mikud avu patru fii, pe Ion (Ianoș), Dumitru, Nicolae și Petru. Ei moșteniră dela tatăl lor domeniul Dăbăcești-lor, în părți egale, purtând cu toții titlul de conte, iar Ion, cel mai mare din fii, moșteni și bănia Severinului[1]). Clara era fata acestuia, și căsătoria ei cu voevodul Țării Românești însemna nu numai o întărire a neamului ei în ținuturile noastre, cât mai ales un nou mijloc de-al Papei de-a încerca răspândirea catolicismului la noi.

Doamna Clara, fiind bigotă și în strânse legături cu regele Ungariei și cu Papa, și-a petrecut viața de Doamnă în Curtea

---

[1]) B. P. Hașdeu, în Negru-Vodă CCLXXIX, afirmă că Dăbăceștii sat își trage numele de la conții de Doboka. Cu ocazia căsătoriei Clarei, zice marele nostru savant, unchiul ei Dumitru se mută în țară la noi (din Ardeal) și, făcându-se ortodox, își schimbă și numele din Doboka în Dăbăcescu, iar urmașii lui ar fi Dăbăceștii. E însă firesc și logic să fi fost tocmai contrarul, adecă numele de Doboka să le fi venit de la domeniul lor feodal Dăbăceștii. Și în adevăr, vedem pe acest Dumitru, unchiul Doamnei Clara, lăsând la moartea lui (circa 1385) mânăstirii Tismana „a patra parte a lui din Dăbăcești". Intru cât testamentul precizează că a patra parte numai este a lui, înseamnă că Dăbăceștii aparțineau în coproprietate celor 4 frați conți de Doboka, Ion (socrul Domnului), Dumitru, Nicolae și Petre. Că Dăbăceștii de mai târziu să fi fost urmașii lui Dumitru, se poate, deși nu e de crezut că a avut copii, fără care nu ar fi dăruit mânăstirei tocmai partea acestui domeniu, din care urmașii lui și-ar trage mai târziu numele, când tocmai ei nu ar mai fi fost proprietarii acestui domeniu. Dăbăceștii ar fi prin urmare mai curând descendenții din Nicolae sau din Petru; iar în tot cazul numele satului n'a putut veni dela acel al proprietarului său, ci numele proprietarilor dela apanajul ce aveau.

Și iarăși pare ciudat că cei patru frați arătați mai sus să fi fost fiii lui Ștefan Mikud, care a bănit în Severin între anii 1275—79, pe când Dumitru a murit prin 1385. Ban de Severin nu putea fi Ștefan înainte să fi avut cel puțin 30 de ani. Dacă era deci născut pe la 1245 și fiul său a murit pe la 1385, ar fi 140 de ani pentru două generații. Cam greu.

de Argeș, atât în timpul domniei soțului ei Alexandru Voevod, cât și într'a fiului ei vitreg viteazul Vodă Vladislav, căutând să convertească pe soț, pe fiu, pe fetele ei, pe boeri și tot poporul la adevărata credință creștinească, după părerea ei, catolicismul. Cu toate aceste strădanii, cu toate că era înconjurată de preoți și de misionari papistași, cu toată corespondența ce întreținea cu scaunul papal din Roma, ea nu reuși să catolicească decât numai una din fetele ei, Ana, care ajunse nevastă de crai, a lui Straşmir, Țarul Bulgariei. Biserica papistașă din Curtea de Argeș a fost făcută de ea, acea biserică ale căror pitorești ruine se mai văd și astăzi, pe un deal, în mijlocul grădinei publice din acel orășel de provincie foastă glorioasă capitală a Țării Românești. Această ruină, acum 120 de ani, a fost luată de un călător englez prin țările noastre, Mister Clarcke, drept un templu roman, ca dovadă că civilizația și cultura nu sunt numaidecât gemene surori.

Ruinele bisericii catolice de la Curtea de Argeș

Un alt succes trecător al Doamnei Clara fu cel de a influența pe fiul ei vitreg Vladislav I după ce acesta, în anul 1369, încheiase definitiv pacea cu regele Ungariei, a-l influența sau poate a-l sili, să cheme pe un episcop catolic din Transilvania în Țara Românească, pentru a sfinți aici biserici și altare, pentru a ierta păcate și a judeca pricini. Ceeace dovedește de altfel, că numărul catolicilor din țară era totuși destul de mare. Papa la auzul acestei vești fu cuprins iar de fiorii nădejdei, scrise lui Vladislav Voevod (1370) pentru a'i mulțumi de buna lui voință, și pentru a'l îndemna și a'l ruga să treacă el însuși la catolicism, încredințându-l că astfel va deveni un atlet al lui Christ, care în orice timp și în orice împrejurare va avea sprijinul Scaunului Papal. Drept răspuns la această epistolă,

şi sfătuit fiind de Sfântul Nicodim al Tismanei, care până la moarte a luptat împotriva tendinţelor eretice ale Clarei, Vladislav înfiinţă la Severin, adecă la chiar marginea ţărilor catolice, o a doua Mitropolie română ortodoxă. Papa o fi muşcat din buze iar ce a făcut Doamna Clara, istoria nu ne spune. Dealtfel, istoria nu ne spune despre Doamna Clara aproape nimic altceva decât cele înşirate mai sus. Tot restul e închipuire, iar Alexandru Davila, în celebra lui dramă „Vlaicu Vodă", s'a priceput a da acestei închipuiri o formă, care l'a aşezat în fruntea listei bunilor noştri scriitori.[1])

Doamna Clara pare a fi avut o singură fată, pe *Ana*, împărăteasa Bulgariei, nevasta lui Ion Straşimir, ultimul Ţar din Vidin. De altfel Ana şi Straşimir erau veri primari, mama ţarului, Teodora, fiind sora voevodului Alexandru, fiica lui Basarab cel Mare. Sângele românesc al Basarabilor curgea deci în vinele multor crai vecini. Femee deşteaptă şi energică, ca şi mama ei, Ana a protejat în Bulgaria arta şi literatura. Se cunoaşte, în limba slavonă, o culegere a Vieţii Sfintelor, scrisă sub al ei patronaj: „Mulţumită îngrijirei pioasei şi vestitei Ţarina Ana, şi din porunca ei a fost scrisă această carte numită Synaxerul Sfintelor Femei, la Vidin, 1360". Cu zece ani mai înainte, 1350, Papa Urban al V-lea scria Doamnei Clara ce fericit se simte de a afla că „Prea iubita în Christos fiica noastră, slăvită împărătească a Bulgariei, a urmat pilda mamei sale, trecând la catolicism", dar că *Anca*, regina slăvită a Serbiei, rămasă în legea Răsăritului, va trebui convertită şi ea.

Această Anca, nevasta lui Uroş, regele Serbiei[2]), nu poate să fi fost decât fata vitregă a Doamnei Clara, fiica lui Alexandru Vodă din prima căsătorie. Astfel s'ar înţelege decе a rămas ea ortodoxă, şi iarăşi s'ar putea tălmăci cum de purtau două surori acelaş nume, Ana şi Anca.

O a treia soră, Domniţa Elisabeta, a fost măritată cu Ladislau, Palatinul Ungariei. Moartă la 1370, ea a fost îngropată la Oradea Mare.

---

[1]) Vlaicu-Vodă, care s-a spus numai Vladislav Voevod, era însurat cu fata lui Ştefan al Bosniei. (Şt. Grecianu: Genealogii. Tabla Basarabilor).

[2]) După d. N. Iorga. Iar după d. Sever Zotta ar fi fost nevasta lui Simion, regele Serbiei. Arhiva Genealogică. Anul I 2-3. Idem Şt. Grecianu, Genealogii.

In timpul acesta, în Moldova, lucrurile se petreceau altfel. Acolo, dela început, aflăm nu numai Doamne catolice, dar și pe un Domn convertit, renegat, Lațcu, fiul lui Bogdan. Papa neputându-se mângâia de desființarea Episcopiei Cumanilor, cum află că Moldova s'a organizat în stat independent, începu o politică de convertire, în care scop încercă în toate chipurile să reînființeze Episcopia pierdută. Planurile lui nu isbutiră pe această cale, întrucât partea de Sud a Moldovei, în care fusese Episcopia Cumanilor, nu era încă pe vremea aceia în stăpânirea Domnilor Moldovei. Dar, ce n'a putut face la Sud, reuși să înfăptuiască, în bună parte, la Nord, prin mijlocirea emisarilor săi. Sarcina lor fu în Moldova cu atât mai ușoară, cu cât voevozii descălicători aduseseră cu ei din Ardeal o parte din populația catolică ungurească și sasă, care se stabili în inima țării, cu instituțiile și preoții lor, și ale căror urme se mai constată astăzi atât prin existența ruinei bisericii catolice dela Baia (pe atunci centrul de căpetenie al Sașilor) cât și prin populația ungurească așezată încă în zilele noastre prin părțile Romanului și ale Bacăului, și rămasă din punct de vedere etnic, intactă.

Moldova pravoslavnică a trăit zile de grea cumpănă în primele decenii după înființarea ei. Pericolul a fost înlăturat — dacă se poate vorbi de un pericol, ceeace nu putem ști — și ortodoxismul a triumfat.

Despre Doamnele primilor descălicători nu știm nimic. De altfel, Dragoș Vodă și fiul său Sas nu mai pot fi priviți astăzi, după datele istoriografiei moderne, ca voevozi moldoveni. Ei erau nu numai vasalii regelui Ungariei, erau procuratorii lor, un fel de guvernatori de provincie. Abia când, după moartea lui Sas, Bogdan din Cuhnea, fost Voevod al Maramureșului și conte de Ugoci, răsvrătindu-se contra craiului Ungariei, năvăli cu oamenii lui în Moldova, atacă pe Drag, fiul și moștenitorul lui Sas, îl învinse la Siret, reședința lui, și-l alungă dincolo de munți, împreună cu toți cei rămași credincioși coroanei lui Arpad, abia de atunci putem vorbi de o țară independentă și de un prim domn al Moldovei.

Acest Domn a venit în Moldova, bătrân, cu o nevastă bătrână, Maria, o polonă catolică. Faptul că fostul voevod al Ma-

ramureşului ţinea pe o catolică, dovedeşte că nu atât ura împotriva acestei credinţi făcuse pe Bogdan să se răsvrătească împotriva regelui său, cât sistemul ce aveau Angevinii de a desnaţionaliza pe Români.

Intemeierea Moldovei o datorăm deci mai curând unui fenomen etnic decât religios, deşi după cum am văzut, legătura între aceste fenomene era foarte strânsă. In tot cazul, lucru de importanţă pentru scurgerea evenimentelor viitoare, prima Doamnă a Moldovei a fost deci o catolică, Doamna Maria a lui Bogdan Voevod.

După câţiva ani de domnie (date controversate) Bogdan Vodă moare, lăsând în 1365, moştenitor ţării înfiinţată de el, pe fiul său Laţco. Numele nevestei lui n'a ajuns până la noi. Insă era ortodoxă. Iar despre aceasta a doua Doamnă a Moldovei, avem de povestit ceva frumos, ceva care dovedeşte că sufletul mamelor noastre, care s'a desvălit în ultimul războiatât de tare, că sufletul acesta din străbuni le vine.

Laţco Vodă, prin presiunile şi făgăduelile venite dela Roma, prin influenţa mamei lui desigur, a trecut la catolicism înfiinţând chiar în Siret o Episcopie catolică. Papa triumfa. Şi odată că voevodul Moldovei îmbrăţişase această credinţă, această formă a credinţei creştine, era şi firesc să caute înainte de toate a-şi converti soţia. Dar această femee ortodoxă din Ardealul Românesc se împotrivi. Se împotrivi soţului ei, misionarilor care mişunau prin ţară şi'n deosebi în Siret, capitala; se împotrivi însuşi Papei, care cu mâna lui îi scrise o scrisoare, căreia Doamna al cărui nume nu îl ştim, răspunse că ea de legea strămoşilor nu se leapădă. Energia acestei femei a făcut că împotriva voinţei soţului ei, care era doar Domn, singurul lor copil, Domniţa Anastasia, să rămână şi ea ortodoxă. Prin această îndărătnicie a ei, ea a scăpat ţara de legea romană, care după moartea lui Laţco, s'ar fi lăţit pretutindeni de ar fi fost şi Anastasia catolică. Căci în adevăr când în 1373, voevodul Laţco îşi dădu obştescu sfârşit în cetatea lui din Siret, nu lăsă în urmă-i alt moştenitor decât pe fiica lui Anastasia. Obiceiurile de atunci nu îngăduiau ca o femee să se urce pe tron, dar nici ca moşte-

nirea acestuia să treacă în mâini străine, atât timp cât mai curge în vinele cuiva sângele foştiilor stăpânitori.

Aşa dar la moartea tatălui ei, Anastasia trebuia măritată pe dată, spre a da Moldovei un Domn. De ar fi fost această Domniţă catolică, catolic i-ar fi fost probabil bărbatul. Dar mama ei, Doamna văduvă, îndărătnica ortodoxă, era încă în viaţă şi veghea. Ea îşi alese ginerele, care, după credinţa ei trebuia să fie de viţă domnească şi creştin pravoslavnic. Îşi îndreptă deci privirile asupra Lituanii, şi peţi, ca să zicem aşa, pentru fata ei, pe Iuga Coriatovici, fiul ducelui Lituaniei.

Istoria Românilor, cea dela 1850 încoace, ştie să ne povestească multe lucruri frumoase despre acest voevod care ar fi domnit în Moldova între anii 1373—75, precum şi despre Doamna Anastasia. Insă, precum nici vechile cronici moldoveneşti nu pomenesc o vorbă despre domnia lui, astfel şi istoricii cei mai noi îi neagă existenţa [1]). Să nu fi fost Anastasia nici măcar măritată cu el? In tot cazul Anastasia a avut o fată, pe care o chema tot Anastasia şi care fu nevasta lui Roman Muşat.. Copii lor au purtat numele de Alexandru (cel Bun), Bogdan şi Iuga (cel care a domnit câteva luni în 1400) [2]) E deci de presupus că acest Iuga, care a existat ca Domn al Moldovei, purta numele bunicului său. Concluzia ce trebue trasă, este că, chiar dacă ducele lituanian Iuga Coriatovici nu a domnit la noi după cum ar fi dorit soacră-sa, el a fost în tot cazul bărbatul Anastasiei Muşat, fata lui Laţco voevod.

Rămâne acum de văzut în ce chip şi pe ce temei de drept au ocupat, după moartea lui Laţco — dacă nu a lui Iuga I — Muşatinii scaunul Moldovei.

* * *

[1]) P. P. Panaitescu: Hruşenski (Kiew 1927), dovedeşte neexistenţa lui Juga Koriatovici ca Domn al Moldovei. D. N. Iorga s'a raliat acestei păreri (Revista Istorică. XIV. 1928. p. 320).

[2]) După P. P. Panaitescu (Alexandru Cel Bun) acest Juga ar fi fost fiul lui Petru, văr deci cu Alexandru v. v. (p. 6).

Alexandru cel Bun şi Doamna Marina
(Epitrafir de la muzeul Sf. Al. Nevschi, Petrograd)

După d. N. Iorga: Patrahirul lui Alexandru cel Bun (A. A. R.).

CAPITOLUL III

MUȘATA ȘI NEVESTELE LUI ALEXANDRU CEL BUN

IN anul 1375, Petru, fiul Mușatei, s'a urcat în scaunul Moldovei.

Cine însă era această Mușată, care a dat numele ei întreg șirului de domni ce s'a perindat în Moldova timp de aproape 250 de ani?

Unii istorici — în deosebi Xenopol — au crezut că era Munteancă, din vița Basarabilor, alții au luat-o drept o Poloneză, pe când ea, vestita Mușată, ar fi de fapt Moldoveancă, nici mai mult nici mai puțin decât fata lui Bogdan descălitorul, sora lui Latco, și prin urmare mătușa Anastasiei.

Această presupunere de dată recentă și nu încă dovedită *documentar,* pare cea mai verosimilă, și până la proba contrarie trebue adoptată. Ea aruncă o lumină vie asupra felului, foarte precis, de bună și deja stabilă organizare a începuturilor statului moldovenesc. Nu o întâmplare a adus prin meleagurile noastre o ceată de vânători, cărora le-a trecut deodată prin minte să înființeze și să organizeze un stat. Ci dimpotrivă, întemeietorii Moldovei au venit din Ardeal cu gândul bine preconceput de a crea aici un stat neatârnat de Coroana Ungariei, și care nu s'ar deosebi de acel pe care-l aveau din vechi în Maramureș decât tocmai numai prin faptul că s'ar desface de stăpânirea maghiară. Incolo, aceiași organizație, sub aceiași voevozi. Și deaceia după moartea lui Bogdan și a fiului său Latco, domnia, pentru a nu încăpea pe mâini străine, a fost dată lui Petru, fiul Mușatei, care era fata lui Bogdan.

Petru era și el fiu de Domn. Il putem chiar privi ca a-

devăratul întemeietor al Moldovei. Căci tatăl său, Ştefan, bărbatul Muşatei [1]), era voevodul Şepeniţei, adică a porţiunei de teren cuprins între Prut şi Nistru, cu întinderea aproximativă a judeţului Hotin de astăzi.

Bogdan, care-şi întinsese teritoirul voevodatului său dela cotul Prutului în jos, îşi măritase fata înainte sau după descălecare, cu acest voevod vecin, Ştefan al Şepeniţului, probabil urmaşul Bolohovenilor, despre care am vorbit mai sus. La moartea lui Ştefan i-a urmat în scaun fiul său, Petru, iar la stingerea dinastiei Bogdăneştilor, Moldovenii l'au rugat să le fie şi lor Domn, ca fiind nepot de fată a lui Bogdan, nepot de soră al lui Laţco şi văr primar cu Anastasia. Astfel dinastia Bogdăneştilor va putea continua prin femei, astfel s'a înfiinţat domnia Muşatinilor în Moldova, astfel prin această alegere, unindu-se voevodatul lui Bogdan cu acel al lui Petru, s'a creat adevărata Moldovă, care, de bine de rău, a ştiut să-şi păstreze o relativă neatârnare, până târziu, până când, abia după 400 de ani, începu cunoscuta ei desmembrare prin succesivele răpiri ale Bucovinei şi ale Basarabiei, şi apoi iarăşi întregirea tuturor teritoriilor în anii aceştia din urmă.

Muşata, fiind fata catolicei Maria, a fost catolică şi ea. Purta chiar, prin străini, numele de Margareta. Totuşi fii ei au rămas în credinţa tatălui lor, voevodul Ştefan, ortodocşi. Aceşti fii au domnit tus-trei: *Petru* şaisprezece ani, frate-său *Roman* trei ani, şi cel mai mic *Ştefan*, şase ani (dela 1375 până la 1400) [1]) Alexandru cel Bun, care, după scurta domnie a unui al doilea Iuga, neidentificat până azi, a urmat lui Ştefan în scaunul Moldovei, era fiul lui Roman şi al Anastasiei. Aşa dar, într'o vreme când viaţa patriarhală avea altă însemnătate decât azi, Muşata noastră era fată de Domn, a lui Bogdan, soră de domn, a lui Laţco, nevastă de domn a lui Ştefan din Şepeniţ, mamă a trei domni, Petru, Roman şi Ştefan, bunica lui Alexandru cel Bun, răsbunica lui Ştefan cel Mare şi strămoaşa tutu-

[1]) După d. Nistor, iar după alţi istorici, tatăl lui Petru, bărbatul Muşatei, ar fi fost Costea.

[2]) După P. P. Panaitescu (Alexandru Cel Bun) acest Ştefan, care a domnit dela 1394—99, n'ar fi fost fiul lui Costea (sau Ştefan) şi al Muşatei, ci un uzurpator (p. 6).

ror celorlalţi domni, Ştefăniţă, Petru Rareş, Lăpuşneanu, etc. Iată pentru ce numele ei de botez a rămas în istoria noastră un nume patrimonial cunoscut de toată românimea timp de aproape 600 de ani.

Amănuntele vieţei ei nu se cunosc. Dar puţinul cât ştim ajunge pentru a-i da o faimă care merită să fie reamintită. Ca mamă de domni ea a locuit în Siret, unde catolicii o numeau Doamna Marghita, şi unde a clădit o biserică, Sf. Ion Botează-

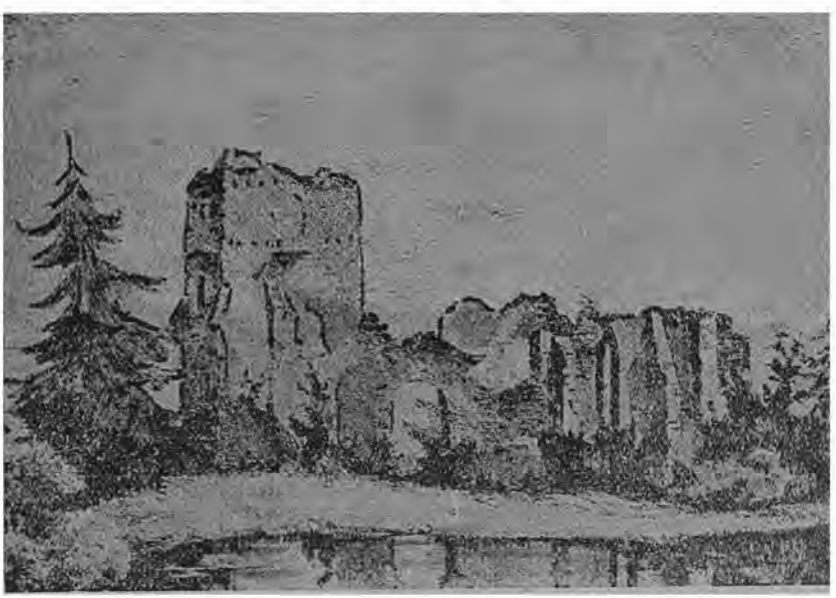

Ruinele bisericii catolice de la Baia

torul, pe care a încredinţat-o călugărilor dominicani. Atât această biserică, cât şi acea a călugărilor Franciscani s'au năruit şi nu rămâne astăzi din ele nimic.

Şi sub Alexandru cel Bun, deşi intrăm în secolul al XV-lea, lupta pentru catolicism a urmat a se da cu înverşunare. Acest domn, una din cele mai deosebite figuri ale istoriei noastre, a fost însurat de patru ori. Cea dintâi soţie, pe care o avea încă înainte de a urca treptele tronului, se chema *Margareta* şi era catolică, fiica palatinului Ştefan din Losontz, din Transilva-

nia [1]). Ea făcu biserica papitașă dela Baia, unde și fu îngropată. Celebrul călător Bandini, trimisul Papei, a văzut, în anul 1646, mormântul ei acolo, astăzi dispărut, atunci însă întreg și în bună stare. Strădaniile Margaretei de a-și converti soțul la catolicism rămaseră, ca și ale Clarei în Muntenia, zadarnice [2]).

După moartea ei, Alexandru Vodă se însură din nou, cu o Româncă de data aceasta, *Neacșa,* sau, cum îi zic autorii străini, nu se știe de ce, *Ana.* D. Iorga ne spune că această Doamnă pare a fi fost fata lui Mircea cel Bătrân. Ceiace este sigur, e că ea muri scurtă vreme după cununie [2]). și că Alexandru cel Bun, căruia nu-i plăcea văduvia, se însură a treia oară, luând de soție iar pe o catolică, însă de neam mare de tot. Anume pe *Ringala,* vara regelui Vladislav al Poloniei (sora lui Vitold) Ringala era de altfel vară de al treilea și cu Alexandru. Rudenia aceasta ar fi venit după bunica lui Alexandru cel Bun, Mușata, a cărei mamă, Maria, era polonă, după cum știm.

Măritată întâia oară cu ducele de Mazonia, Ringala era văduvă când o luă Alexandru.

Căsătoria ei, făcută cu mare alai în anul 1411, se desfăcu fără multe forme, zece ani mai târziu, în 1421. De ce și-a trimis Alexandru soția acasă, după o conviețiuire cuviincioasă, zicese, nu se știe. Istoricii tac, din lipsă de documentare. Insă, bănuiala trebue să cadă tot asupra chestiunei catolicismului. Propaganda acestei Doamne ajunsese atât de întinsă, încât până și Mitropolitul țării fu converitit la credința catolică. Un document din 1435, adică doi ani după moartea lui Alexandru, ni-l arată pe acest înalt prelat, fost mitropolit ortodox al Moldovei, cutreerând Europa spre a face propagandă credinței papistașe. De altfel, cronicele polone arată lămurit, că „Ringala s'a despărțit de soțul ei Alexandru din pricină că acesta nu voia în ruptul capului să devie catolic". Așa dar, a plecat ea de bună voe, n'a fost alungată. E deci învederat că sistemul de conver-

---

[1]) Sau poate din Polonia Losontz lângă Lemberg. Insă istoriografia modernă neagă existența acestei prime Doamne a lui Alexandru cel Bun. (P. P. Panaitescu. Ibidem, N. Iorga). Prima soție ar fi fost Ana.

[2]) Ea fu mama lui Ilie v. v. precum și a unui fiu Roman, mort copil, și a Vasilicei.

tire pe cale piezişă, adoptat de Papa pentru propagandă în ţările noastre, a urmat încă multă vreme după înfiinţarea voevodatelor, timp de aproape o sută de ani.

Alexandru cel Bun, fie că-i era sufletul larg, fie din diplomaţie, pentru a nu se strica cu puternicul său vecin, regele Poloniei, dete foastei lui soţii, după despărţire, venitul a două oraşe din Moldova, Siretul şi Volohăvăţul, precum şi 600 de zloţi pe an. Ba mai mult decât atât, — şi aceasta arată că în adevăr ţinea foarte mult să nu se certe cu regele Vladislav, — în 1422, adică un an după despărţire, îi trimise 400 de călăreţi sub conducerea spătarului Coman pentru a-i veni în ajutor în războiul ce purtau Polonii cu Cavalerii Teutoni. Coman al nostru, cu Moldovenii lui, repurtă la Marienburg strălucita izbândă, prea cunoscută de istorie pentru a mai vorbi de ea.

Patru ani mai târziu, în 1426, Alexandru arătă încă odată dorinţa ce avea de a rămâne prietenul Poloniei, cerând, pentru fiul său Ilie, ce avusese cu Doamna Ana, mâna Marincăi, cumnata regelui Vladislav Iagellon. Şi aceasta este încă o dovadă că nu Alexandru, însurat cu vara regelui Poloniei şi care cerea acum în căsătorie pentru fiul său pe cumnata acestuia, că nu el alungase pe Ringala, ci că dimpotrivă ea, unealta Papei, plecase de bună voe şi mâhnită dintr'o ţară pe care, cu toate strădaniile ei, nu o putuse îndruma pe calea „adevăratei credinţi".

De altfel, după despărţirea lui de Ringala, orientându-şi politica mai mult spre Bizanţ, mai ales după trecerea împăratului Ion al VIII-lea prin Moldova (1424) Alexandru cel Bun se însură a patra oară cu o ortodoxă de data aceasta, Marina, despre care se ştie numai că era fata lui Marin şi că se întitula, după pilda soţului ei „Doamnă de sine stătătoare a toată Moldova şi a malului mării". Din această titulatură ce-şi dădea voevodul şi Doamna lui se vede lămurit că Moldova se considera, către sfârşitul domniei lui Alexandru, neatârnată de Poloni. Legăturile cu această ţară rămăseseră cordiale, dar vasalitatea dispăruse [1]).

[1]) Marina, sora boerului Bratul, căpătă dela soţul ei în dar mânăstirea Vaşnevăţul (azi Căpriana în Basarabia), ca să-i fie uric cu tot venitul şi cu toate lucrurile folositoare, ei şi copiilor ei, şi nepoţilor şi strănepoţilor.

Marina e întâia doamnă românсă dela care ne-a rămas chipul „autentic". Un epitrafir, țesut de meșteri bizantini contemporani și care se afla înainte de război într'unul din muzeele Petrogradului, ne-o arată pe Marina în bogatul ei costum de Doamnă subțire și mlădioasă cu ochi galeși, sprincenele încondeiate și foarte ridicate deasupra ochilor, nasul subțire, gura mică, părul împletit. Această din urmă Doamnă a lui Alexandru, a fost mama lui Petru Aron, despre care vom vorbi în capitolul următor [2]).

* * *

[2]) Al. Cel Bun ar fi avut și o țiitoare *Stanca*, ce ar fi fost mama lui Ștefan (Stețcu), Vezi P. P. Panaitescu. Al. Cel Bun. p. 36.
El a mai avut cu Marina pe Alexandru și pe Chiajna, care mai trăia încă pe vremea lui Ștefan Cel Mare.

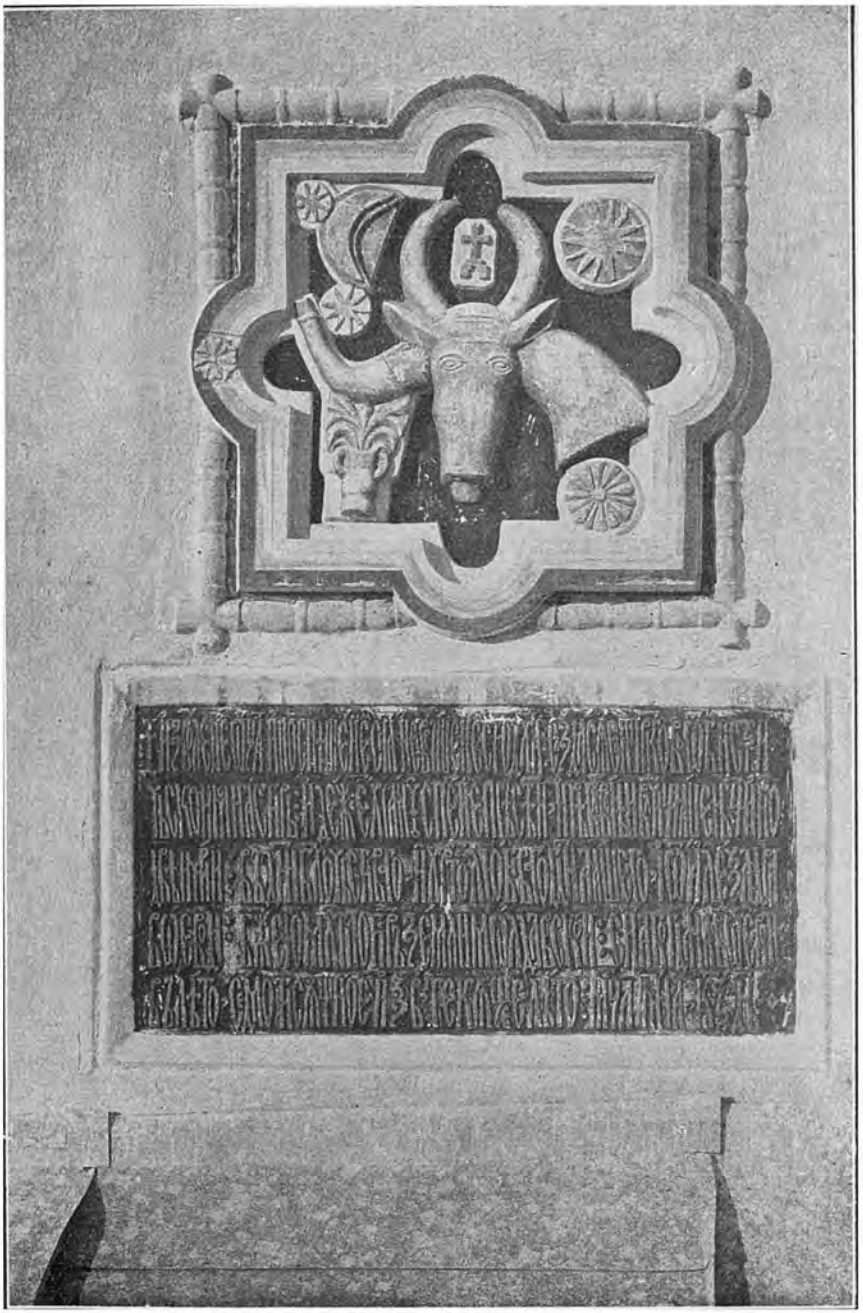

Pisania de la mânăstirea Bistriței

După Buletinul C. M. I.

CAPITOLUL IV

DOAMNA MARINCA A LUI ILIE VODA

MARIA, sau *Marinca*, sau *Manca*, era soŗa reginei Poloniei Sofia, ambele fete ale ducelui lituanian *Andrei Oligmandovici*.

Nunta ei cu Ilie, fiul mai mare al lui Alexandru cel Bun, s'a făcut la Suceava, în ziua de 23 Octombrie 1425, nuntă cu alai mare, cu slujbă oficiată de cel dintâi Mitropolit al Moldovei, Iosif, vărul Domnului.

Tânăra Domniţă nu bănuia atunci viaţa de durere care o aştepta. In faţa altarului, toate miresele, în toate vremurile, sunt la fel. Indrăgostite sau nu, ele cred, când li se pune cununa pe cap şi preotul le binecuvintează, că de acum viaţa va însemna pentru ele o necurmată fericire. Abia atunci însă încep grijile şi năcazurile. Cât despre domniţa Maria a lui Vodă Ilie Muşat, viaţa ei a fost un blăstem.

Şapte ani după cununie, în 1433, Alexandru cel Bun moare. Ilie şi Maria urcă treptele tronului. Insă, nu apucară bine a gusta din plăcerile Domniei, că iată, un frate de al lui, numit Ştefan, al doilea fiu al lui Alexandru, soseşte din Muntenia cu ajutor dela Vlad Dracul şi'l alungă, împreună cu Doamna lui, peste hotarele Moldovei [1]). Ilie şi Marinca, isgoniţi de Ştefan, părăsiţi de boeri, fug în Polonia, la cumnatul lor, regele Vladislav. Marinca avea cu ea doi prunci, pe Roman şi pe Alexandru, de 6 şi de 5 ani. Credea biata femee, că cumnatul ei îi va ajuta să-şi recapete scaunul. Insă Vladislav îşi primi rudele, le găzdui, le mângăia, le purtă cu vorba şi mai mult nimic.

---

[1]) Ştefan era frate cu Ilie numai de pe tată, fiind fiul lui Alexandru cel Bun cu Stanca ţiitoarea.

Ștefan, noul Domn al Moldovei, i se închinase, primind suveranitatea Poloniei, așa încât regele Vladislav chibzui că este mult mai cuminte să-și găzduiască cumnații, decât să facă, de ochii lor, război Moldovenilor.

Insă, nu trece bine anul și, în 1434, Vladislav Iaghelo își dă duhul în capitala țării lui, plâns — zic cronicele polone — de întreg poporul, iar eu zic că de cumnații lui nu cred să fi fost plâns. Ii urmează în scaun Vladislav al III-lea, de care bieții noștrii prizonieri — căci de fapt asta erau Ilie și Maria, niște prizonieri — n'avură cu ce se făli.

Acest rege, ca și predecesorul său, își ținu rudele închise în palat, nevrând a le da ajutorul cerut de ei pentru redobândirea domniei pierdute. Ilie însă nu era om să stea cu mânele în sân. Văzând că dela rege nu putea căpăta sprijinul dorit, el își făcu prietenii în nobilimea polonă, știind că nobilii erau adese ori mai puternici decât regele însuși. Astfel într'o zi, prietenii lui îl făcură scăpat, și cu o armată strânsă de ei, îl duseră până la hotarele Moldovei. Aflând regele despre aceasta și fiindu-i teamă că dacă Ilie și-ar redobândi scaunul fără ajutorul său, s'ar lepăda de suzeranitatea polonă, îi trimise în ajutor o armată destul de puternică pentru a putea ataca, cu sorți de izbândă, pe rivalul său frate. Ilie în adevăr pornește împotriva lui Ștefan, și la Podraga îl învinge. Cum însă Ștefan avea numeroși partizani în Moldova, Ilie pentru a se feri de luptele interne, se împacă în curând cu fratele său, hotărînd împreună să domnească amândoi, unul asupra Moldovei dintre Carpați și Siret, iar celalt asupra părții de jos a țării, spre mare. Ilie simțindu-se sprijinit de Poloni, păstră totuși un fel de supremație. Pe el îl vedem locuind în Suceava, și pe el figurând în fruntea documentelor oficiale.

Au domnit astfel nouă ani, dela 1435 la 1444. Doamna Marinca, întoarsă la căminul ei, putu crede în răstimpul acesta că s'a isprăvit cu zilele amare. Neștiutoare de viitor, își creștea în liniște odraslele, pregătindu-le pentru o viitoare domnie. In 1444, Roman, cel mai mare din fii ei, împlini 18 ani, cu care prilej se făcu la curtea din Suceava mari serbări, petreceri populare în oraș, împărțire de daruri boerilor, popilor, prostimei.

Insă, abia câteva luni mai târziu, nenorocirea care pândeşte pe om şi vine când nu crezi şi dincotro nu ştii, se năpusti asupra casei lui Ilie Vodă şi a Doamnei Marincăi.

Vladislav al III-lea, regele Poloniei, murind în bătălia dela Varna împotriva Turcilor, Ilie rămâne fără sprijinul care ţinea pe frate-său în ascultare. Ştefan, Domnul Ţării de jos, aflând momentul prielnic, îşi strânge prietenii şi oamenii, şi sosind în Suceava fără veste, prinde pe frate-său Ilie, îi scoate ochii şi'l aruncă la închisoare. Doamna, nu se ştie prin ce întâmplare, scăpă de urgia cumnatului ei, şi luându-şi copii, fugi din nou în Polonia la sora ei, regina văduvă Sofia.

Pentru a înţelege ce urmează, trebuie amintit că în timpul domniei lui, Ilie restituise Poloniei cetăţile Hotinului şi a Hmielnovului, pe care Vladislav Iaghello le amanetase lui Alexandru cel Bun. Ştefan, după ce uzurpă scaunul fratelui său, nevoind să recunoască această restituire făcută de Ilie, se pregăti să atace cetăţile pentru a pune din nou stăpânire pe ele.

In timpul acesta, Ilie, orb, murise în închisoare. Doamna Maria, rămasă văduvă, exilată şi îndurerată, în loc de a se lăsa covârşită de nenorocire, se arată deodată fată de duce şi soţie de domn.

Chemă împrejurul ei pe foştii prieteni ai lui Ilie, nobilii poloni, care îl sprijinise cu 9 ani înainte la redobândirea scaunului Moldovei, adună cu ajutorul lor o armată de lefegii, şi înainte ca Ştefan să se desmeticească, puse ea stăpânire pe întăritele cetăţi ale Hotinului şi ale Hmielnovului. Incredinţând apoi paza unor prieteni, poate chiar rude, lui Ion de Cicior, căpitanul Cracoviei şi lui Petru de Sprowa, palatinul Liowului (Lemberg), ea se întoarce la Cracovia şi prin farmecele ei, prin voinţă, prin bani, prin rugăminţi, prin ameninţări, prin făgăduieli, nu ştim prin ce mijloace, dar ştim că şi-l impuse pe fiul ei Roman, băeţandru de 18 ani, Domn al Moldovei, cu dreptul de stăpânire asupra cetăţilor amintite. Ciopârţită Moldova, dar straşnică femee.

In 1445 Roman făcu jurământul de credinţă lui Cazimir al IV-lea noul rege al Poloniei. El însă domneşte din mila acestui rege şi prin voinţa mamei lui, domneşte cu numele, dela Hotin,

dela Hmielnov, dela Cracovia, însă în Moldova nu se poate întoarce. Acolo era stăpân unchiul său Ștefan, uzurpatorul, care își coasociase la domnie pe alt frate, Petru, al treilea fiu al lui Alexandru cel Bun. Acest Petru, numit și Aron, pare a fi ajutat pe Ștefan la detronarea, orbirea și omorârea fratelui lor Ilie, iar drept răsplată, Ștefan l-ar fi îngăduit a domni în Moldova împreună cu el, păstrându-și însă întâietatea pentru sine.

Din Cracovia Doamna Maria veghea. Ii trebuia pe de o parte domnia efectivă pentru fiul ei, iar pe de altă parte îi trebuia răsbunare pentru omorul soțului. Și astfel, după vre-o trei ani de neobosite sforțări, ea isbutește, prin rudele și prietenii ei, a îndupleca pe regele Cazimir să-i dea o armată pentru a alunga pe cumnatul ei din scaunul Moldovei. Comanda trupelor e încredințată fiului ei Roman, care trece hotarul, ajunge pe neașteptate în Suceava, prinde pe unchiul său Ștefan și'l omoară, răsbunând astfel în sfârșit rătăcitoarea umbră fără odihnă a tatălui său.

Iată'l pe Roman, la vârsta de 21 ani, răsboinic ostaș, răsbunător asasin, Domn! Iat-o pe Doamna văduvă Marinca întoarsă la căminul ei, răsbunată în sfârșit de schingiuirea și de omorul bietului ei soț. Și deacum vor curge zile de lapte și de miere, dacă..... dacă n'ar fi „dacă și poate".

Petru-Aron, care la auzul omorului lui Ștefan, fugise în Ardeal de frica nepotului său Roman, se refugiase la curtea lui Ion Corvin de Hunyade, cu gândul de a'i cere ajutor pentru recăpătarea domniei Moldovei. Acolo pentru a-și ajunge mai lesne scopul, ceru în căsătorie pe sora lui Ion Corvin. Mâna ei îi fu acordată, căci domnișoara Corvin de Hunyade avea 50 de ani bătuți, ceiace a făcut pe unii gravi istorici, unguri și români, să zâmbească și cu oarecare dreptate. Petru-Aron, fiul lui Alexandru cel Bun cu Marina, trebue să fi avut prin 1448, cel mult 23 de ani, cam de vre-o vârstă deci cu nepotul său. Așa încât această căsătorie, care ne aduse pe tronul Moldovei o doamnă ardeleancă, n'avea alt scop decât de a îndupleca pe Hunyade să-i dea ajutorul de care Petru avea nevoe pentru a-și alunga nepotul din scaun. Veni deci cu armată ungurească și lovindu-se

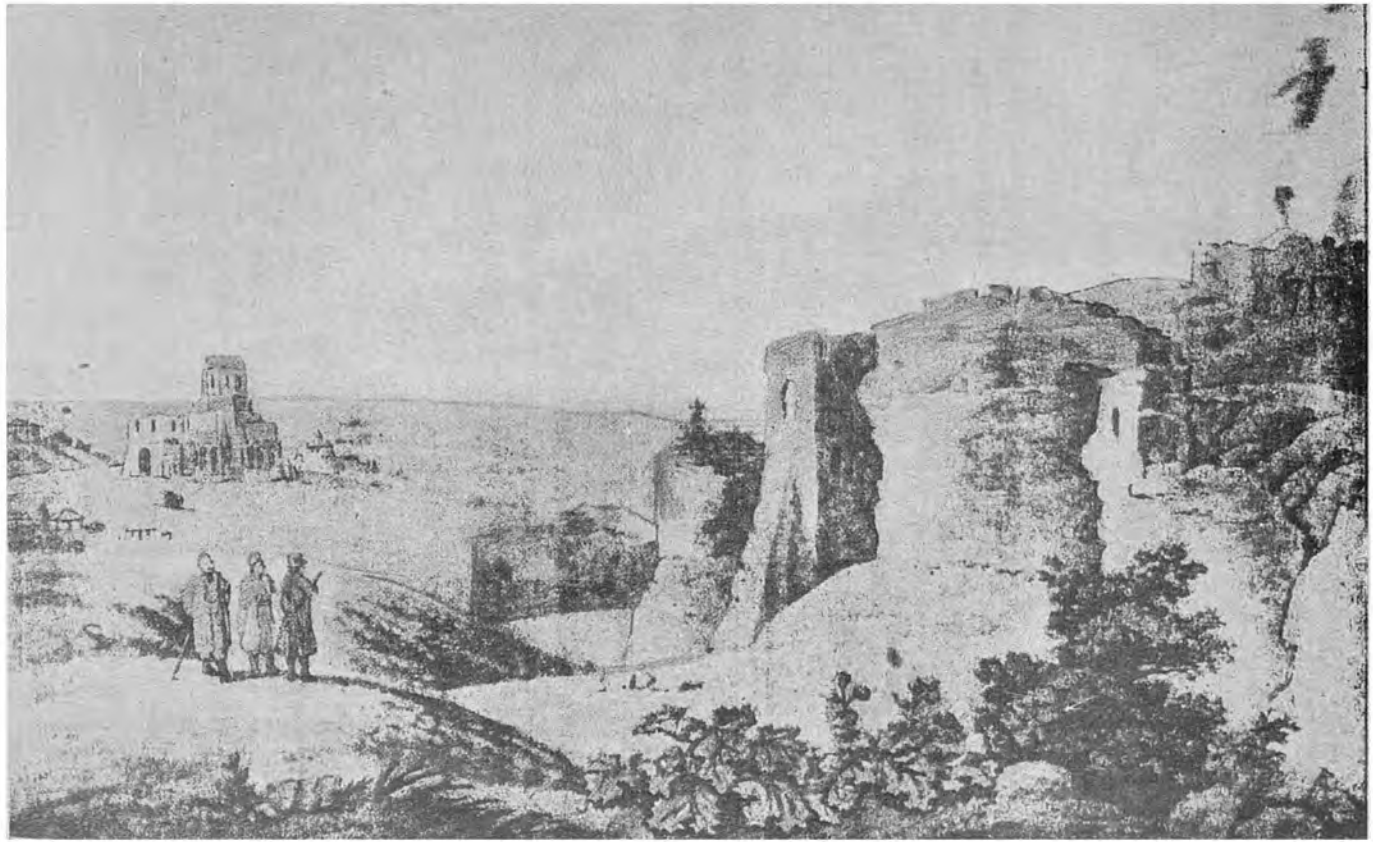

Ruinele Cetății Sucevei

cu Roman Vodă lângă Suceava, îl bătu și'l alungă din țară, așezându-se în scaun în locul lui.

Roman, care domnise abia câteva luni de zile, luându-și mama și frățiorul, fugi din nou la Cracovia aceia, scăparea atâtor domni moldoveni pribegi.

Un an mai târziu, la vârsta de abia 22 de ani, fugarul Domn își dă duhul în capitala Poloniei, de boală zic unii, iar alții zic că de otravă. Ce s'o fi petrecut în sufletul Doamnei Marinca, a știut ea și Dumnezeu. Dar ce a știut lumea și ne-a repetat-o Istoria, e că această curagioasă și neobosită femee, nelăsându-se abătută nici de această lovitură a soartei, începu din nou lupta pentru căpătuirea singurului fiu ce-i mai rămânea, Alexandru. A găsit, de data aceasta, un sprijin mai grabnic decât înainte, întrucât Polonii, neputând îngădui amestecul Ungurilor în treburile Moldovei, se hotărîră pe dată să scoată din scaun pe Petru-Aron, creatura și cumnatul lui Hunyade. Tânărul Alexandru căpătă deci o puternică oaste leșească și intrând în Moldova, alungă pe unchiul său din Suceava. Cum însă între timp, Cazimir și Hunyade se împăcară între dânșii, Alexandru fu nevoit să se împace la rândul său cu Petru-Aron. Domniră deci, ca și predecesorii lor, amândoi înmpreună, nepotul și unchiul, unul în Țara de Sus, celalt în Țara de jos, precum, după cum se vede, se făcuse obicei acum de a împărți Moldova.

Domnia această împreună ținu un an, în care timp, Doamna Marinca, îmbătrânită și sătulă de atâtea hărțueli, rămase în Polonia.

Ion Corvin — nu se știe din ce cauză — supărându-se pe cumnatul său Petru-Aron, îl dete afară din Moldova, nici mai mult nici mai puțin. Avea și putere destulă pentru aceasta. In locul lui, trimise ca Domn al Moldovei de Jos, pe un general de-al său, Ciopor. Pe acesta, care împreună cu Alexandru, a domnit câteva luni în Moldova, l'a botezat poporul mai târziu : Ciubăr-Vodă, despre care povestea ne spune că l'ar fi mâncat guzganii !

In timpul acesta, un pretendent domnesc, Bogdan, fiu din flori al lui Alexandru cel Bun (și tatăl lui Ștefan cel Mare) sosi în Moldova, cu oaste adunată nu se știe de unde, învinse pe

Alexandru și pe Ciopor, îi alungă din țară și urcă treptele bântuitului scaun moldovenesc.

Ca și tatăl său, ca și frate-său, Alexandru se refugiază în Polonia, la rudele și prietenii lui. Găsește în Cracovia pe Doamna Marinca, obosită văduvă care năzădăjduia să-și isprăvească zilele acolo în liniște. Insă, cum află bătrâna că fiul ei și-a pierdut iar domnia, energia de altădată reînvie, și iarăși prin alergături, prin rugăminți, prin făgăduinți, pune la cale întoarcerea lui în Moldova. Acolo, în Polonia se retrăsese și fugarul Petru-Aron, cumnatul lui Corvin. Foștii codomnitori, unchi și nepot de aproape aceeași vârstă, se înțeleg ușor și cu sprijinul lui Cazimir, pornesc la Suceava să-l scoată pe Bogdan din pâine. Vom arăta în capitolul următor cum l'au prins pe neașteptate, la Reuseni lângă Suceava, și cum l'au omorât, împărțindu-și apoi din nou Moldova, Alexandru Domn al Țărei de Sus și Petru-Aron Domn al Țării de Jos. In răstimp de mai puțin de zece ani s'au făcut trei omoruri, măceluri de frați, de unchi și de nepoți între ei. Cruzimea acelor vremuri e înspăimântătoare, și cam la fel, dealmintrelea era pretutindeni. Omenirei, eșită cu greu din epoca turbure a invaziunilor barbare, i-a trebuit multă vreme până să pășească pe căile civilizației, până să se așeze pe principiile umanității.

Unchiul și nepotul, ba cu certuri, ba cu împăcări, de bine de rău, domnesc împreună încă patru ani. Aron Vodă ambițios, cu veleități de întâietate, de a domni singur dacă se poate, isbutește, după scurgerea acestor patru ani, să-și formeze un partid destul de puternic pentru a pune mâna pe Alexandru, a-l scoate din scaun și a-l trimete prizonier la Cetatea Albă. Acolo, după scurtă vreme, tânărul voevod Alexandru moare otrăvit !

Iat-o pe Doamna Marinca, despre care nici nu mai știm unde se afla, în Polonia, în Moldova, la Cetatea Albă, iat-o trăind zile destul pentru a vedea și moartea acestui din urmă copil el ei. Bărbatul orbit și sugrumat, fiul mai mare mort de boală la vârsta de 22 ani, fiul mai mic mort otrăvit la 27 de ani. Câtă deosebire între mireasa dela Suceava, fata ducelui Lituaniei și mama

îndurerată dela Cetatea Albă, văduva Domnului Moldovei. Ce imensă tragedie omenească în scurtul răstimp de 30 de ani!...

Un document de-al lui Ilie Voevod

Pe urmă, nimic. Istoria nu mai pomeneşte de numele Doamnei Marinca.

Doamna Maria din Mangop

După Buletinul C. M. I.

CAPITOLUL V.

FAMILIA LUI ŞTEFAN CEL MARE

ŞTEFAN cel Mare, care alături de Mihai Viteazul a fost podoaba şi mândria Ţării Noastre, s'a urcat în scaunul Moldovei în anul 1457, trei ani după cucerirea Bizanţului de către Turci.

Nici azi nu ne dăm în deajuns de bine seama ce noroc am avut de-a avea *tocmai atunci, tocmai pe Ştefan.*

Viaţa lui fiind închinată luptei împotriva păgânilor pentru păstrarea neatârnărei neamului său în vremea când Turcii cotropeau popoarele, e firesc să fi avut el drept simbol de luptă Crucea împotriva semilunei. Atletul lui Christ, cum îl numea Papa, a fost fără voia lui. O urmare a ce-l împingea nevoia să facă. Insă apărătorul credinţei strămoşeşti a fost cu voia lui, din îndemnul unui neam care voia să trăiască. Ca atare Ştefan fiind, conştient, figura reprezentativă a ortodoxismului poporului său, el şi-a luat de soţii femei ortodoxe, toate patru soţii numai ortodoxe. Cu toată corespondenţa ce-a avut cu Roma, cu tot ajutorul ce, la strâmtoare, l-a cerut dela Papa, influenţa catolicismului a fost, cât a trăit Ştefan, inexistentă în Moldova.

Domn la Suceava a venit cu ajutorul lui Vlad Ţepeş, scoţând din scaun pe Petru-Aron, ucigaşul tatălui său.

Acest Petru Aron era fiul lui Alexandru cel Bun şi al Marinei, şi deci frate vitreg cu Bogdan Vodă, tatăl lui Ştefan. Intrat în Moldova în fruntea unei armate polone el înaintă până la Suceava, unde află că frate-său Bogdan, neştiutor de ce-l aşteaptă, petrecea fără grijă la nunta unui boer de-al lui, în sat la Reuseni, în apropierea Sucevei. Işi îndreptă o parte din oaste într'acolo, şi sosind noaptea, în toiul chefului acelei nunţi, când

Vodă el însuşi trebuie să fi fost cam ameţit de vin, înconjură conacul şi intră pe neaşteptate în camera în care benchetuiau nuntaşii şi Vodă. Scoţând de acolo pe frate-său în curte, puse să i se reteze capul în faţa lui şi a oaspeţilor încremeniţi de spaimă. Era în noaptea de Vineri spre Sâmbătă, la 15 Octombrie 1451.

Se spune că Ştefan, încă foarte tânăr pe atunci, ar fi fost şi el la nunta aceia din Reuseni, c'ar fi fost de faţă la omorul tatălui său şi c'ar fi fugit, în toiul nopţii, întâi în Polonia şi de-acolo, prin Ardeal, în Muntenia. Odihnă n'ar fi avut până n'a văzut pe ucigaşul tatălui său scos din domnie şi omorît la rândul său. Fapt e, că-l vedem, şase ani mai târziu, sosind cu o oaste adunată în Muntenia cu ajutorul lui Vlad Ţepeş, învingând, la Joldea, în ziua de 12 April 1457, pe unchiul său Petru Aron, şi aruncându-l dincolo de hotare la prietenii săi Poloni. „Şi astfel bulucitu-s-au a doua oară Petru Vodă" spune Ureche, în Letopiseţi. Câţiva ani mai târziu Ştefan urmări pe acest ucigaş până în inima Ardealului şi punând mâna pe el, îl străpunse cu sabia lui.

La acea dată, Ştefan era neînsurat. Insă, cum avea un fiu numit Alexandru, care a trăit până târziu (1496), e de presupus că noul Voevod era văduv. Se cunoaşte şi numele mamei acestui Alexandru, *Maruşca*. Şi ca să fi fost ea numai ţiitoarea lui Ştefan, nu e de crezut, fiindcă, pe de o parte o aflăm trecută într'un pomelnic alături decelelalte Doamne ale lui Ştefan cel Mare, iar pe de altă parte, fiindcă Domnii, deşi aveau obiceiul să-şi crească copiii naturali pe lângă ei, totuşi nu-i pomeneau în genere în documente şi nici nu-i luau cu ei la război, cum făcea Ştefan cu fiul său Alexandru.

Acuma, c'o fi una, c'o fi alta, fapt e că întâia căsătorie sigură pe care o cunoaştem, e cea făcută de Ştefan şase ani după urcarea lui în scaun, la 1463. Mireasa era o ruteancă, *Evdochia*, şi venea din Kiew, fata principelui Olelco şi sora lui Simion. Aceştia erau vasalii regelui Poloniei, vasali atât de credincioşi, încât Simion din Kiew lasă, la moartea lui, regelui Poloniei, spre a-i dovedi dragostea şi supunerea ce avusese pentru el, îi lăsă în dar cele mai sfinte lucruri ale lui: calul şi arcul! —

Nunta lui Ştefan cu Evdochia se făcu la Suceava, binecuvântată fiind de Mitropolitul Moldovei Teoctist şi de Tarasie, Episcopul de Roman. Binecuvântarea acestor înalţi prelaţi nu le fu de folos. Evdochia, după ce dărui soţului ei doi băeţi care au murit copii (1479) şi o fată a cărei nenorocită viaţă o vom povesti-o mai jos, se stinse, de boală, după abia patru ani de căsnicie (1467).

Cinci ani mai târziu, în 1472, Ştefan se însoară din nou. De data aceasta marele nostru Voevod „a dat lovitura", cum s'ar zice în zilele noastre. Sau mai curând a încercat s'o dea, căci nu i-a mers în plin.

In ultimele timpuri ale imperiului bizantin, împăraţii Comneni, hărţuiţi mereu de Turci, deveniseră atât de slabi, atât de neputincioşi faţă de pericolul turanic care-i ameninţa, încât ei, în loc de-a ţine piept duşmanului, se certau numai între ei, ba dela moştenirea tronului, ba dela împărţirea ultimilor petice de pământ ce le mai rămăseseră din întinsa lor împărăţie de altădată. Astfel se întâmplă ca Comnenii să-şi împartă, la un moment dat, stăpânirea imperiului, unul din ei rămânând la Bizanţ, stăpân în Europa, celalt la Trapezunt, pe Marea Neagră, stăpân în Asia. Imperiul Trapezuntului mai dăinui câţiva ani, iar când, la 1461, căzu şi el la rândul lui, Comnenii de acolo, alungaţi de Turci, se refugiară în Crimeia, Hanul Crâmului le dădu în stăpânire *Mangopul*, un domeniu cu un castel pe-o stâncă, la malul mării. Pe fata acestui Comnen o peţi Ştefan cel Mare, pe *Maria din Mangop*[1]).

Căsătoria aceasta nu numai că dădea Domnului Moldovei şi întregei ţări o deosebită vază, venită dela strălucirea neamului împărătesc al Comnenilor, cât mai ales dădea lui Ştefan posibilitatea de-a pune când-va stăpânire pe Mangop, prin drept de moştenire. In adevăr, tatăl Mariei, Olobei Comnen, fiind bătrân,

---

[1]) D. Charles Diehl, celebrul bizantolog francez, expune faptele diferit. (Hist. de l'Empire Byzantin. Paris 1 20 p. 218 et suiv.). După dumnesa, ultimul împărat din Trebizonda (mort tot în 1461) ar fi fost David Comnen. Despre Olobei nu pomeneşte. Iar familia sa ar fi fost internată, din ordinul Sultanului, la Seres, în Macedonia. D-nii Xenopol şi Iorga vorbesc însă de Mangup, şi trebue să aibă dreptatea lor. Căci Maria era din Mangup, nu din Seres.

la moartea lui ținutul Mangopului urma să se împartă între fiul

Ștefan cel Mare
(după Evanghelia de la Voroneț)

său Isac și fata lui, Maria. Iar Ștefan, a cărui politică a fost

mereu aţintită asupra mărei, care se luptase cu atâta înverşunare pentru menţinerea Kiliei şi a Cetăţii Albe, nu putea decât să râvnească la această posesie bizantină din peninsula Crimeiei, ale cărei coaste erau stăpânite de Genovezi, cu care comerţul nostru întreţinea strânse legături.

Nunta lui Ştefan cu Maria Comnen se făcu la Suceava, în ziua de 24 Septembrie 1472.

Doamna Maria-Vochiţă

Această căsătorie nu fu mult mai norocoasă decât precedentele. Convieţuirea Mariei cu Ştefan fu scurtă şi fără noroc. Trei ani după sosirea acestei odrasle împărăteşti în meleagurile noastre, Turcii atacară Crimeia, supuseră pe Han, puseră stăpânire asupra Caffei şi Mangopului şi omorâră pe ultimii Comneni de acolo. pe Isac, fratele Mariei, şi pe Alexandru, un văr de-al ei, pare-se. Această nenorocire familiară se lega în curând de alta, mai grozavă pentru Maria, nenorocirea casnică. Trebue să se fi petrecut în cetatea din Suceava, pe vremea aceia, o grozavă dramă, şi multe lăcrămi trebue să fi curs în căcămara Doamnei.

Ştefan cel Mare ţinea mai de mult acuma, la curtea lui din Suceava, două femei prizoniere, pe doamna Maria, nevasta lui Radu cel Frumos al Munteniei, şi pe fiica lor *Maria Voichiţa*.

Le avea la curte la dânsul dinainte chiar să se fi însurat cu Maria din Mangop, cu un an înainte, din 1471, când înfrânsese el pe înverşunatul său duşman, Radu, voevodul Munteniei. Il bătuse lângă Bucureşti, la Soci, în Martie 1471, şi-i nimicise oştirea, încât acesta, în graba lui de a trece mai repede Dunărea, îşi părăsise în capitală soţia, fata şi întreaga lui avere. Ştefan puse stăpânire pe bogăţiile lui Radu, iar pe femei le luă cu el la Suceava, prizoniere.

Maria-Voichiţă pare a fi moştenit frumuseţea tatălui ei Radu, supranumit cel Frumos. Cu timpul, crescând fata sub ochii

lui Vodă, acolo în cetatea Sucevei, s'a îndrăgostit Ștefan de ea. Când Turcii cuceriră Mangopul, omorând pe Isac Comnen, Ștefan, pierzând nădejdea ce întreținea de-a fi cândva stăpânul acelui ținut din Crimeia, se înstrăină de soția lui Maria, la dragostea căreia se vede că ținea mai puțin decât la zestrea ei, răpită de Turci. Că s'ar fi despărțit Ștefan de Maria Comnen, după cum spune Xenopol, și că s'ar fi reînsurat chiar în acel an, 1475, cu Maria Basarab, fata lui Radu cel Frumos, nu poate fi adevărat. De nicăeri nu rezultă lucrul acesta. Din potrivă, d. Iorga ne spune că în anul următor, 1476, după bătălia dela Răsboeni, Ștefan Vodă fiind biruit de Turci și umblând o vreme fugar prin țară, Doamna lui, Maria din Mangop, rămasă în Suceava, se îngrijia că de săptămâni de zile era fără vești dela bărbatul ei. Dacă însă Ștefan nu se despărțise de ea, în tot cazul se înstrăinase. Ochii frumoși ai celeilalte Maria, farmecele ei, îl subjugaseră. Și rivalitatea între aceste două femei, între Doamna și viitoarea Doamnă, durerea de a-și vedea dragostea stingherită, de-a se vedea părăsită când tocmai avea mai multă nevoie de sprijin, de-o vorbă bună, din pricina doliului ei recent — aceste toate au dus de sigur în mormânt pe tânara Domniță de neam împărătesc. Ea moare în anul 1477, în luna Decembrie, în postul Crăciunului, după abia cinci ani de căsnicie. A îngropat-o Vodă Ștefan, cu alai și cinste multă, la mânăstirea Putnei, noua lui ctitorie. Ștofa cusută cu fir, care-i acoperă mormântul, o arată moartă, îmbrăcată în scumpe haine domnești, cu coroana bizantină în cap, și cu armele Bizanțului cusute în colțurile stofei [1]).

Ștefan, fie că a vrut să ție un doliu cuviincios, fie că fata lui Radu cel Frumos era încă prea tânără, s'a însurat cu ea abia trei ani mai târziu, în 1480 [2]). Această din urmă căsnicie ținu

[1]) Și ale Paleologilor. Pe pânza mortuară stă scris: «Marias Pal.» Nu se poate lămuri dece Paleolog și nu Comnen, când știut este că Comnenii au domnit în Trebizonda, începând dela Alexis I, 1204-22. (Charles Diehl. o. c. p. 217). Afară doar dacă — lucru pe care bizantologii de azi poate nu-l știu — Comnenii și Paleologii, înrudiți, formau în secolul al XV-a o singură familie.

[2]) După «Cronica Germană a lui Ștefan Cel Mare» descoperită de curând, această nuntă ar fi avut loc la 1 Decembrie 1476, dată arătată de Letopisețul dela Bistrița ca fiind acea a morții Mariei din Mangup. Rămâne deci în această privință o contraversă. Deasemeni, din nepotrivirea acestor isvoare, rămâne contraversată data morții lui Bogdan I și acea a nașterei lui Bogdan II.

24 de ani, până la moartea lui Ştefan, întâmplată la 1504. Doamna Maria-Voichiţa l'a supravieţuit 7 ani. A fost îngropată la

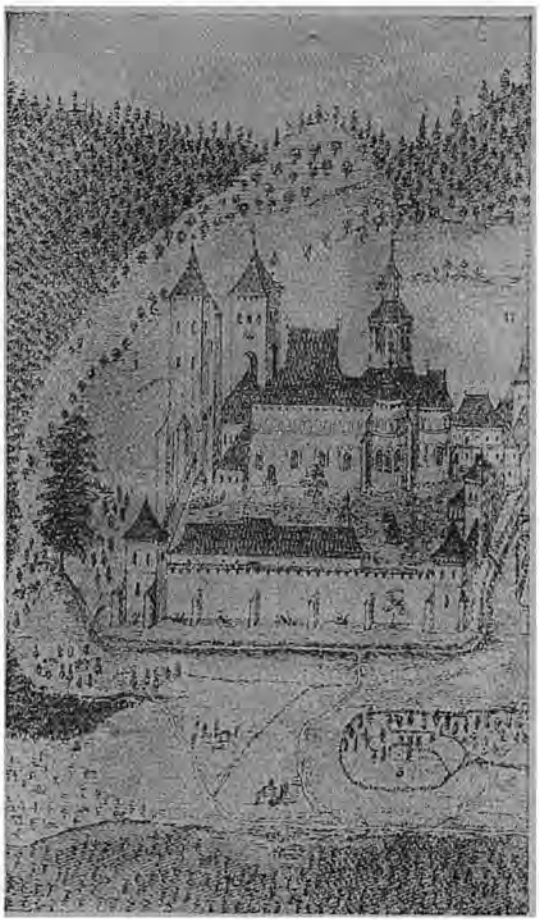

Mânăstirea Putna

Putna, alături de cealaltă soţie, în anul 1511, în timpul domniei fiului ei Bogdan.

* * *

Deşi în timpul căsătoriei lui cu Maria Basarab, Ştefan era trecut de mult de vârsta maturităţii, totuşi vioi la suflet şi la

trup, el mai avea ibovnice. Cea mai cunoscută din toate era întreținuta lui din Hârlău, Maria, nevasta unui negustor de pește, numit Rareș. Deseori se abătea Vodă dela Suceava la Hârlău să și vadă iubita, dacă nu cumva o fi luat-o, în vremea din urmă, la curte la el. In tot cazul fructul nelegitim al acestei împreunări a fost un fiu, Petre, căruia i s'a zis Rareș, după numele mamei sale și care va ajunge mai târziu și el Domn al Moldovei.

* * *

Despre mama lui Ștefan, acea pe care Bolintineanu ne-o arată, ca'n medievalurile timpuri ale lui Malbrough, stând în turnul Cetății Neamțului și refuzând să deschidă fiului ei, învins și rănit, poarta castelului. „De ești tu acela, nu-ți sunt mamă eu" despre această strașnică femee legendară nu se știe aproape nimic.

Subiectul poeziei lui Bolintineanu e scos dintr'o „O seamă de cuvinte" a cronicarului Ion Neculce, al cărui text este următorul: „Ștefan Vodă cel Bun, bătându-l Turcii la Răsboeni, a mers să intre în Cetatea Neamțului. și find mamă-sa în cetate, nu l'a lăsat să intre și i-a zis că *Pasărea în cuibul ei piere,* ce să se ducă în sus să strângă oaste, că izbânda va fi a lui. Și așa, *pe cuvântul mâne-sa,* s'a dus și a strâns oaste".

Neculce trăind cam la două-trei sute de ani mai târziu, a raportat și el numai ce-a auzit din bătrâni. Dar legendele având întotdeauna un fond de adevăr, concluzia pe care o putem trage este că Doamna Oltea trebuie să fi fost neapărat o femee energică, o femee care știa să impue chiar strașnicului ei fiu.

De asemenea nu se poate ști cu siguranță dacă Doamna Oltea era soția legitimă a lui Bogdan Vodă, cel omorât de fratesu la nunta din Reuseni, sau poate numai o ibovnică de-a lui. O chema și *Maria* și *Oltea,* căci ambele numiri se găsesc, alternate, în documente.

La moartea ei, a fost îngropată întâi la Poiana, de unde o mută apoi nepotul Petru Rareș în apropiata mânăstire a Probotei, ctitoria lui.

In schimb avem vești îndeajuns despre copii lui Ștefan. Din

căsătoria lui cea dintâi cu Maruşca, care muri înainte de a apuca să fie Doamnă, el a avut numai doi fii. Pe unul din ei, Ilie, îl cunoaştem numai din pomelnice. O fi murit tânăr. Despre cel mai mare, Alexandru, am vorbit mai sus. Acesta, favoritul lui Ştefan, cel în care-şi pusese el nădejdea pentru apărarea mai departe a Moldovei, a murit totuşi înainte de-a ajunge Domn, la vârsta de vre-o 45 de ani. In ziua de 28 Iulie 1495 a fost îngropat de către amărâtul . său tată, care-i adusese trupul tocmai din Stambul, unde Cocomul Săndrel fusese ostatec.

Domniţa Elena
(fiica lui Ştefan cel Mare)

Din căsătoria cu Evdochia dela Kiew, Ştefan a avut trei copii : pe Bogdan şi pe Petru, morţi amândoi în acelaş an, (1479) îngropaţi la Putna, şi pe Elena, măritată cu Ion, fiul Ţarului Ioan al III-lea al Moscovei, a cărei viaţă sbuciumată o vom povesti-o mai jos.

Cu Maria din Mangop, Ştefan nu a avut copii şi poate o fi fost şi aceasta una din cauzele pentru care i se înstrăinase inima de ea.

In sfârşit, cea din urmă soţie, Maria Voichiţa Basarab, a mai dăruit şi ea soţului ei doi copii. O fiică, Maria, zisă cneajna, rămasă nemăritată, fiindcă nu găsise un soţ de rangul ei, muri fată bătrână, la 18 Martie 1518 — şi un fiu Bogdan, zis orbul

sau chiorul, sau încrucişatul, care a urmat în scaunul Moldovei după moartea tatălui său, în 1504.

Ştefan a mai avut o fată cu una din aceste trei soţii, măritată cu principele polonez Wisnowiecki. Nu i se cunoaşte până acuma nici numele, nici mama, deşi nu ar fi greu de aflat aceasta în atât de bine păstratele arhive nobiliare polone. Se ştie numai că fiul lor a râvnit la tronul Moldovei pe vremea lui Despot Vodă, ca fiind nepot de fată a lui Ştefan [1]) şi după cum vom vedea mai departe, nepotul sau strănepotul acestuia a luat şi el pe-o Domniţă moldovenească, pe Regina Chiajna, fata lui Eremia Vodă Movilă. Aceştia din urmă au fost bunicii regelui Mihai Corybut Wisnowiecki (1669—73), care avea deci de două ori sânge românesc în vine, sângele muşatin al lui Ştefan cel Mare şi cel movilesc a lui Vodă Eremia.

In afară de căsnicie nu i se cunosc lui Ştefan, până acum, decât trei copii: pe Petru Rareş despre care am vorbit şi vom mai vorbi, pe unul Ion sau Iani, care se spunea în 1521 fiu al marelui Voevod şi pe-o fată, măritată cu nobilul polonez Sambuszko. Poate încă pe Ştefan Vodă Lăcustă, despre care nu se ştie sigur de era feciorul lui Ştefan, sau al fiului său Săndrel.

Din toate aceste figuri dispărute, unele fără a lăsa aproape nici o urmă, interesante sunt numai acele despre care vom vorbi fiecare la rândul lui, anume ale voevozilor Bogdan Orbul şi Petru Rareş, a Domniţei Maria cneaja, nemăritată din mândrie, şi a Elenei, cea care era să fie Ţarină, dar a fost numai o foarte nenorocită femee.

Prin anii 1480 sau 81 se pomeni voevodul Ştefan, al cărui nume era cunoscut în toată Europa, cu o delegaţie a Ţarului Moscovei Ivan Vasiilevici al III-lea, care venea să-i ceară mâna domniţei lui Elena pentru fiul său, Ion cel Tânăr.

Mihai Pleştev, trimisul Ţarului, sosi la Suceava cu o numenoasă şi strălucită întovărăşire de boeri moscoviţi şi cu împuternicirea de-a săvârşi logodna, ca procurator al tânărului Ion.

Urmară ospeţe şi serbări şi Domniţa Elena porni, prin Po-

[1]) De altfel, această afirmaţie a lui Wisnowiecki e singurul isvor cu privire la această căsătorie a fetei lui Ştefan Cel Mare. Documentar, ea nu e dovedită.

lonia, înspre destinul ei. Ştefan-Vodă îi dădu trei boeri s'o întovărăşească, pe Lascu, pe Sânger şi pe Gherasim, cu jupânesele lor. Regele Cazimir al Poloniei primi pe tânăra Domniţă moldoveancă şi pe însoţitorii ei cum se şi cuvenea viitoarei ţarinei moscovite, dându-i bogate daruri, şi alaiul domnesc porni mai departe, ajungând la Moscova de postul sfântului Filip. Acolo, tânara Domniţă fu dusă întâi într'o mânăstire, unde prin mijlocirea mamei Ţarului, făcu cunoştinţă cu logodnicul ei, iar de Bobotează avu loc nunta. Din această căsătorie se născu, doi ani mai târziu, un fiu, Dumitru.

Fericirea Elenei părea asigurată. Soţie şi mamă iubitoare, ea mai avea şi bucuria de a fi favorita Ţarului Ivan, socrul ei, care la naşterea nepotului Dumitru, văzându-şi dinastia asigurată, de multă voe bună îşi încărcă fiul şi nora cu cele mai bogate daruri.

De după uşă, nenorocirea o pândea. Ivan, la bătrâneţe, se însură a doua oară, cu o greacă ambiţioasă, de neam împărătesc, Sofia Paleologul, fiica celui din urmă Despot al Peloponezului. Din această căsătorie se născu un fiu, Vasile. Din clipa aceia inima bătrânului începu să se înstrăineze de a nepoţelului Dumitru şi de a mamei sale Elena.

Pe ascuns, greaca lucra, deşi fără sorţ de izbândă, deoarece n'ar fi fost nici un chip de-a putea înlătura pe Ion, soţul Elenei, de la drepturile sale de moştenitor legitim al tronului. Soarta favorizâ pe Sofia. In 1490, de boală, sau poate din altă pricină, ţareviciul Ion muri. Din clipa aceia Ţarina Sofia nu mai avu odihnă până nu'şi împlini scopul, de-a vedea pe fiul ei proclamat moştenitor al tronului. Curtea, boerii, ţara, se împărţiră în două tabere, una pentru Dumitru, fiul Elenei, moştenitor prin drept de primogenitură, alta pentru Vasile, fiul Sofiei, ca fiind fecior, nu nepot al Ţarului Ivan. Partida Elenei era mai tare, întâi fiindcă memoria lui Ion cel Tânăr era dragă Moscoviţilor şi al doilea fiindcă Sofia bizantina, înconjurată numai de Greci, era mai puţin simpatizată în ţară decât Moldoveanca noastră. Simţindu-se în inferioritate, Sofia recurse la complot. Ea puse la cale omorârea copilului rivalei ei, precum şi, se pare, înlăturarea, printr'o lovitură de stat, a însuşi soţului ei, ca

find prea bătrân şi incapabil de-a domni. Complotul fu descoperit înainte de-a fi înfăptuit. Ţarul Ivan condamnă pe conjuraţi la moarte, îşi trimise soţia la mânăstire, şi proclamă pe fiul nurorei sale moştenitor al Tronului. In 1498, Dumitru, băeţaş de 5 ani, fu dus cu un strălucit alai la catedrala din Moscova şi încoronat, în văzul şi auzul întregului popor, drept viitor ţar al Moscovei, al Vladimirului şi al Novgorodului. Mamă-sa, stându-i de-a stânga, plângea de bucurie.

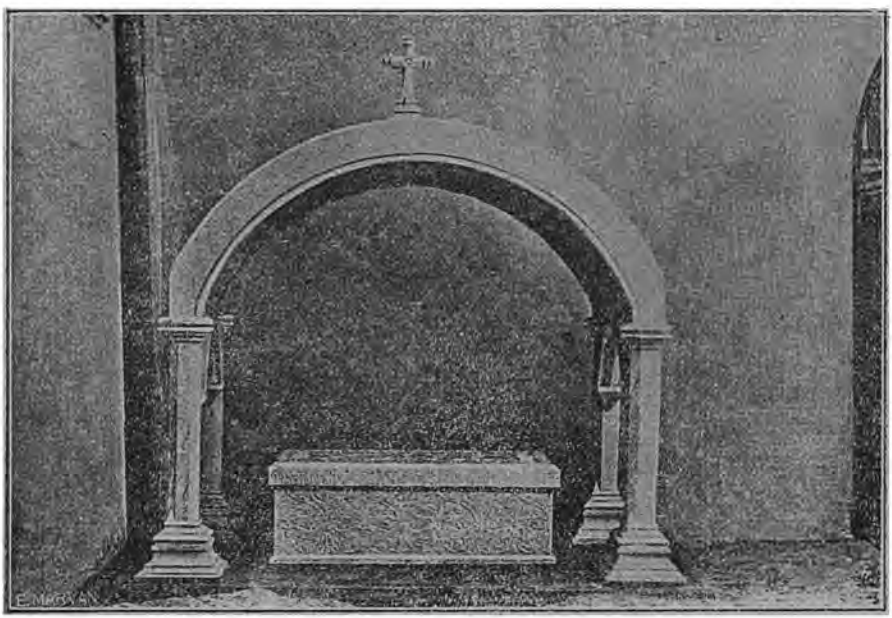

Mormântul lui Ştefan cel Mare la Putna

Iar dincolo, în mânstire, plângea greaca de necaz. Dar, nu era doar în zadar vlăstarul împăraţilor bizantini, trăiţi de veacuri în viclenii, în intrigi, în comploturi. Schimbându-şi cu totul felul de-a fi, ea se arătă pocăită şi smerită, până căpătă iertarea soţului ei. Odată întoarsă la curte, începu, dulceagă din mândră ce fusese, să puie întâi stăpânire pe inima bărbatului ei. şi apoi, cu încetul să-şi câştige dragostea boerilor şi a poporului. Când după patru ani de trudă, se simţi destul de tare pentru a lovi,

ea învinui la rândul ei pe Elena de complot, asigurând pe Ivan că nora lui vrea să-l omoare, pentru a-şi vedea fiul ajuns mai curând stăpânitorul ţinutului Moscovit. Ţarul Ivan, bătrân acum de tot, ajuns în mintea copiilor, crezu această înscenare, desmoşteni pe Dumitru, îl trimise cu mamă-sa la închisoare, şi proclamă pe fiul său Vasile, moştenitor al tronului.

Acestea se întâmplau în 1502. Ştefan cel Mare, la auzul acestei nedreptăţi făcute fiicei lui şi în neputinţă de a se răzbuna împotriva acestui cuscru a cărui ţară era despărţită de a lui prin Polonia şi Lituania, îşi răcori năcazul oprind şi băgând la închisoare pe nişte soli de-ai lui Ivan al III-lea ce treceau prin Moldova în drumul lor din Italia în Rusia. Platonică răzbunare, care nu folosi nici bietei Domniţe Elena, nici fiului ei Dumitru Ei rămaseră în închisoarea Moscovei, unde, doi ani mai târziu, Elena află moartea tatălui ei Ştefan, ultimul sprijin în care mai nădăjduia. Această lovitură o fi dus-o în mormânt, căci un an după aceia, în 1505, muri şi ea, acolo, în beciurile închisoarei. Fiul ei Dimitri a fost otrăvit din porunca ţarinei Sofia, morala lumei a fost satisfăcută şi veşnică dreptate, ca întotdeauna, şi-a mai pus odată pecetea pe-o pagină a istoriei.

* * *

Vlad Țepeș

După un tablou în ulei de la Castelul Ambros în Tirol

CAPITOLUL VI.

DOAMNELE MUNTENE DIN VEACUL AL XV-lea

DOAMNA RUXANDA A LUI BOGDAN VODA

PÂNĂ a ajunge la Bogdan, fiul lui Ştefan cel Mare, vom fi nevoiţi a face întâi o mică incursiune în istoria Munteniei, pe care dela moartea lui Mircea o părăsisem cu totul. Trebue însă mărturisit, spre părerea noastră de rău, că epoca aceasta a istoriei Ţării Româneşti de la Mircea Cel Bătrân până la Neagoe Basarab, adică întreg veacul al XV-a, este încă atât de săracă, sau mai bine zis istoriagrafia ei atât de neîntregită cu privire la domniţele muntene, încât va trebui să ne mărginim la o seacă şi necomplectă nomenclatură, în loc de-a face o plăcută desoriere a unor vieţi de mult trăite, cu care doresc a atrage luarea aminte a cititorului îngăduitor.

Vom trece uşor peste această epocă — încâlcita şi nici azi încă bine lămurita vreme a luptelor interne dintre Drăculeşti şi Dăneşti, pretendenţi la scaunul Ţării Româneşti, pe care, timp de 100 de ani, l'au apucat cu rândul, unul şi altul, slăbindu-l şi pregătindu-i astfel drumul spre desăvârşita supuşenie turcească.

Şi mai întâi, pentru a nu părăsi firul ideiei conducătoare de pân'acum a acestei scrieri, trebue spus că dacă în Moldova încercările papistaşilor de-a converti ţara la catolicism prin mijlocul căsătoriilor domneşti s'au menţinut, după cum am văzut, în tot cursul veacului al XV-a, apoi în Ţara Românească nu mai dăm de urmele unei atare îndărătnice propagande. Pricina poate fi aceia că Dăneştii şi Drăculeştii, prea sălbi şi prea efemeri în scaunul domniei lor, nu inspirau puternicilor noştri vecini destulă încredere pentru a se încuscri cu ei. Singur Vlad Ţepeş a

ţinut în căsătorie pe-o catolică, pe *Elena Corvin,* vare regelui Matei Corvin de Hunyadi. Ba chiar despre Vlad Ţepeş el însuşi se spune c'ar fi trecut al catolicism, lucru nedovedit de altfel. In tot cazul căsătoria aceasta a cam zăpăcit pe coborâtorii lui Ţepeş, care Basarabi fiind, nu aveau nevoe de înrudirea Corvinilor pentru a se făli cu neamul lor. Totuşi, toţi Drăculeştii au adăogat în urmă, în titulatura lor, vorbele: „Din familia regească a Corvinilor". Nu trebue însă uitat că, încă acum 80 de ani, era o ruşine de-a se zice Român. „Eu sunt boer moldovean" zicea Todiriţă Balş, „Român e ţăranul" !

Celelalte Doamne, ale căror nume ni sunt cunoscute, erau ortodoxe, fete de boeri, sau fete de Domni munteni sau moldoveni. Astfel Vlad Dracul, fiul lui Mircea cel Bătrân şi tatăl lui Vlad Ţepeş (Draculea), ţinea probabil pe *Maria Muşat,* sora lui Roman, Domnul Moldovei. Vlad Călugărul, fratele lui Vlad Ţepeş, ţinea pe *Maria,* din călugărie *Epraxia.* Aceasta pare a fi păşit în viaţa monahală odată cu soţul ei, pe vremea când erau numai boeri ; iar când Vlad, lepădându-se de călugărie, a ajuns Domn, şi-a lăsat nevasta la mânăstire şi după moartea ei (de zile amare poate), s'a însurat a doua oară cu o fată de boer, despre care nu ştim nimic decât că o chema *Rada,* călugărită şi ea la bătrâneţe sub numele de *Samonida*[1]).

Radu Cel Frumos, un alt frate al lui Vlad Ţepeş, era însurat cu Maria, sau Maria-Despina, despre care am vorbit în capitolul precedent, când am arătat că Ştefan Cel Mare, învingând pe soţul ei la Soci, în Martie 1471, l'a împins peste Dunăre, luând cu el în Moldova bogăţiile fostului domn muntean, precum şi pe nevasta lui Maria-Despina, şi pe fata lor Maria-Voichiţa. Mai târziu Ştefan s'a însurat cu Voichiţa, astfel încât prizoniera de la Suceava, Doamna Maria Despina a lui Radu Basarab Cel Frumos, ajunse soacra marelui voevod moldovean. Când după aproape 30 de ani de exil, muri această Doamnă în cetatea Sucevei, la 11 Mai 1500, ea fu îngropată cu alai domnesc în gropniţa domnilor moldoveni, la mânăstirea Putnei.

---

[1]) Ea era mama lui Radu Cel Mare 1496—1508.

Radu cel Mare și Doamna Cătălina

După pictura murală de la biserica mănăstirei Govora
(N. Iorga: Portretele Domnilor Români)

O descoperire recentă, publicată în Arhivele Olteniei ni arată pe Ţepeluş Vodă sau Basarab Cel Tânăr, însurat cu *Ana Bengescu* [1]), iar despre Radu, zis Cel Mare, ştim că ţinea pe *Cătălina,* curat şi frumos nume românesc, care înseamnă Ecaterina. Astăzi se mai zice şi Catinca, dar ce deosebire între asonanţele acestor două nume : Catinca şi Cătălina ! Chipul acestei Doamne, cu coroană pe cap, benzi de fier pe piept şi la urechi cercei cu pietre scumpe, ni-a fost păstrat la mânăstirea Govorii, alături de-al soţului ei Radu, cititorii mânăstirei.

Deşi nu e vorba de-o Doamnă, ci numai de mama unui Domn, voi arăta totuş două suggestive şi frumoase scrisori din anul 1481, din care se va vedea că sângele Românului iute a fost întotdeauna şi că poate, mulţumită acestui fapt ne-am păstrat noi, în veacuri, cu toate greutăţile prin care am trecut, integritatea acestui teritoriu ce locuim.

Ştefan Cel Mare, care nu se putea lăsa de obiceiul de-a se tot amesteca în trebile Munteniei, după ce alungase din domnie pe Radu Cel Frumos şi pe Basarab Cel Bătrân, voia acum să scoată din scaun pe Basarab Cel Tânăr. El ţinea la curtea lui din Suceava pe un pretendent domnesc, Mircea, care se zicea fiu natural al lui Vlad Dracul şi al cărui mamă *Călţuna,* o brăileancă, fusese — se spune — batjocura pescarilor de acolo. Ştefan, cu gândul de a da domnia Ţării Româneşti protejatului său Mircea, scria Brăilenilor, la 15 Martie 1481, următoarea scrisoare :

„Io Ştefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn a toată ţara Moldovei, scriem Domnia Mea la toţi boerii, şi mari şi mici, şi la toţi judeţii, şi la toţi sărmanii, de la mic la mare, din tot ţinutul aşa să vă fie în ştire că am luat Domnia Mea lângă mine pe feciorul Domniei Mele Mircea Voevod şi nu-l voi lăsa de la mine, şi voi stărui pentru binele lui ca şi pentru al meu, însumi cu capul meu şi cu boerii mei şi cu toată ţara, până ce va fi în baştina sa, Ţara Românească, care-i este dreaptă baştină,

[1]) După d-nii I. C. Filitti şi G. B. Florescu Ţepeluş Vodă ar fi fost însurat cu Maria, însă ar fi trăit marital cu Neaga, soţia Pârvului banul Craiovescu, cu care ar fi avut pe Neagoe Basarab v. v. (I. C. Filitti: Banatul Olteniei şi Craioveştii).

cum și Dumnezeu știe și cunoașteți și voi. Drept aceia vă zic : în ce ceas veți vedea această scrisoare a mea, voi să vă întoarceți la locurile voastre cu tot avutul vostru cât veți fi având, fără vreo frică, ori grijă și teamă. Căci așa să știți, că nu mă gândesc a vă face vre-un rău sau vre-o pagubă, ci să trăiți în pace. Și iarăși cine va voi să vie la Domnia Mea și la Mircea Voevod, îl vom milui și hrăni și cinsti. Scris în Târgul de Jos (Roman), Martie, 15".

Iar peste puțin răspunsul Brăilenilor fu acesta :

„De la toți boerii brăileni, și de la toți cnejii, și de la toți Românii, îți scriem ție, Ștefane Voevod, Domn Moldovenesc. Este în tine omenie, ai tu minte, ai tu creeri, de-ți strici cerneala și hârtia pentru un copil de femee stricată, fiul Calțunei, și zici că-ți este fecior ? De-ți este fecior și vrei să-i faci bine, orânduește deci să fie după moartea ta Domn în locul tău, și pe mă-sa ia-o și o ține, să-ți fie Doamnă, că au ținut-o în țara noastră toți pescarii Brăilii, ci tu ține-o să-ți fie Doamnă. Și învață în țara ta cum să te slujească, iar pe noi să ne lași în pace, că de-ți cauți dușman, îl vei găsi. Și așa să știi că avem Domn mare și bun și avem pace din toate părțile. Să știi, de nu ne lași, că toți pe capete vom veni asupra ta și vom sta pe lângă Domnul nostru Basarab Voevod, până ce vom pierde capetele !"

Bravo lor, boeri, cneji și români brăileni!

* * *

Cu aceasta încheiem istoria veacului al XV-a. Iar în pragul celui de-al XVI-a, aflăm în scaunul Moldovei pe Bogdan, fiul lui Ștefan Cel Mare, și într'al Țării Românești pe Mihnea Cel Rău, fiul lui Vlad Țepeș. Pe soțiile lui Mihnea le-au chemat *Smaranda* și *Voica*. Voica, alt frumos nume românesc — iar pe fata lui, *Ruxanda*. Cum aceasta se mărita în 1513 cu Bogdan, Domnul Moldovei, istoria amânduror țări, pentru această epocă, se confundă în această privință și o vom trata-o deci paralel.

Bogdan, fiul lui Ștefan, se urcase în scaunul Moldovei înainte de moartea tatălui său, care-l asociase la domnie încă

din anul 1502. Când, în 1504, se stinse marele nostru voevod, şi, trecând prin sabie pe câţi-va boeri răsvrătiţi, asigură câteva clipe înainte de moarte paşnica domnie vitoare a fiului său, acesta era holtei, băiat tânăr de altfel, de vre-o 23 de ani. Ambiţios, având firea tatălui său, după cum mărturiseşte un contimporan, el dorea să facă o căsătorie strălucită, dupe cum făcuse, de mai multe ori, părintele său. Peţi deci pe Elisabeta, sora regelui Alexandru al Poloniei. Acesta, care după ultimele înfrângeri suferite de la Ştefan prinsese frica Moldovenilor, nu îndrăzni să refuze. Insă mama lui, care era deci şi mama Elisabetei, se împotrivi din răsputeri la această însoţire, sub cuvânt că Bogdan era ortodox. Iar ca să treacă Domnul Moldovei la catolicism, nu putea fi vorba. Intre vremea trecutelor sforţări de propagandă catolică şi timpurile de acum, trecuseră nu numai anii zadarnicelor strădanii ale Ringalei, trecuse mai ales chipul luminos al voevodului Ştefan, de la care învăţaseră papistaşii noştri vechi că Moldova e ortodoxă, autonomă şi destul de puternică pentru a-şi păstra bunurile sale. Aşa dar chestiunea căsătoriei lui Bogdan rămase în suspensie până la moartea reginei văduve a Poloniei, catolica îndărătnică. Când află Domnul Moldovei că aceasta murise, trimise din nou crainicii săi regelui Alexandru pentru a-i cere, a doua oară, mâna Elisabetei. Se pare însă că între timp Domnul Moldovei şi sora regelui Poloniei se întâlniseră undeva, de oarece acum Elisabeta se opune ea însăşi la căsătorie, sub cuvânt că Bogdan e „încrucişat" (şaşiu, spanchi).

In această privinţă trebue să ne dăm din partea părerei lui Xenopol, care *afirmă* (ca şi cum l'ar fi văzut) că Bogdan era într'adevăr încrucişat, că adecă se ţuita, cum spune Românul, cu un ochi la făină şi cu altul la slănină. *Orb,* cum îi zice Ureche, sau *chior,* cum spune mai toţi istoricii, nu putea fi Bogdan, căci atunci ar fi fost însemnat, şi oamenii însemnaţi nu puteau domni [1]).

[1]) Foarte interesantă, în această chestiune, este părerea d-lui P. P. Panaitescu, care crede că Bogdan-Vodă nu era nici chior, nici orb, nici încrucişat, ci bolnav de ochi şi nimic mai mult. D-sa dovedeşte că Bogdan-Vodă trimisese în străinătate după doctori de ochi şi că la fel au făcut şi fiul seu Alexandru Lăpuşneanu, precum şi fiul acestuia Bogdan al IV-lea. Trei generaţii, tată, fiu şi nepot, suferind de ochi.

Voevodul Bogdan, simţindu-se jignit şi în vanitatea lui de domn şi în mândria lui de om, îşi adună oştirea şi trecând hotarele ţării, intră în Polonia, pustiind-o. Leşii îl resping, îl alung peste graniţă, şi intrând în ţară, pradă la rândul lor Moldova. După aceste hârţueli, Domnii se împacă şi căsătoria se hotărăşte definitiv, cu condiţia ca Bogdan să clădească o biserică catolică şi să primească în Moldova un episcop papistaş. Mulţumit cu puţinul ce i se cerea, Bogdan se pregătea de nuntă, când află deodată, în luna August 1509, că regele Alexandru murise. Noi tratative cu Sigismund, urmaşul lui Alexandru. Umblau forfota stafetele între Suceava şi Cracovia, scrisori, răspunsuri, nimic ; noul rege al Poloniei refuză să-i dea lui Bogdan pe Elisabeta în căsătorie. Intre Moldoveni şi Poloni iarăşi începu războiul, un război care a ţinut aproape doi ani.

După cum se vede, pe acele vremuri mureau încă oamenii de hatârul ambiţiei voevodului lor şi pentru ochii unei domniţe care nu-i voia[1]). Bogdan devastează Pocuţia şi ajunge până la Lwow (Lemberg). Sigismund îl respinge şi intrând în ţară arde Hotinul, Cernăuţii, Dorohoi, Botoşanii, Ştefăneşti. Abia prin Ianuarie 1510, prin mijlocirea Ungurilor, pacea se încheie între : „Noi Sigismund, regele Poloniei, şi prietenul nostru magnificul Domn Io Bogdan, voevodul Ţării Moldovei !"

Intre timp, Bogdan, ne mai putând răbda de-a tot rămâne holtei şi de-a avea copii nelegitimi, cum a fost bunăoară Ştefăniţă cu Stana şi Alexandru cu nevasta lui Cornea, se hotărî să se însoare cu cine o fi, numai să-şi aibă şi el muierea. Se căsători deci cu *Nastasia* (probabil în chiar anul 1510) o fată de boer din Lăpuşna. Aceasta fu mama cunoscutului Domn Alexandru Lăpuşneanu. Ea însă muri peste doi ani, la 14 Octombrie 1512, şi fu îngropată la Dobrovăţ, unde se mai află şi azi piatra ei de mormânt, alături de mormintele mai noi ale familiei domnitoare Racoviţă.

Deşi se zice că pietrele nu mint, iar mormântul din Dobrovăţ ne-o arată pe Nastasia „Doamnă", totuşi căsătoria a-

[1]) Mai era, în afară de ochii Domniţei, şi chestiunea Pocuţiei la mijloc.

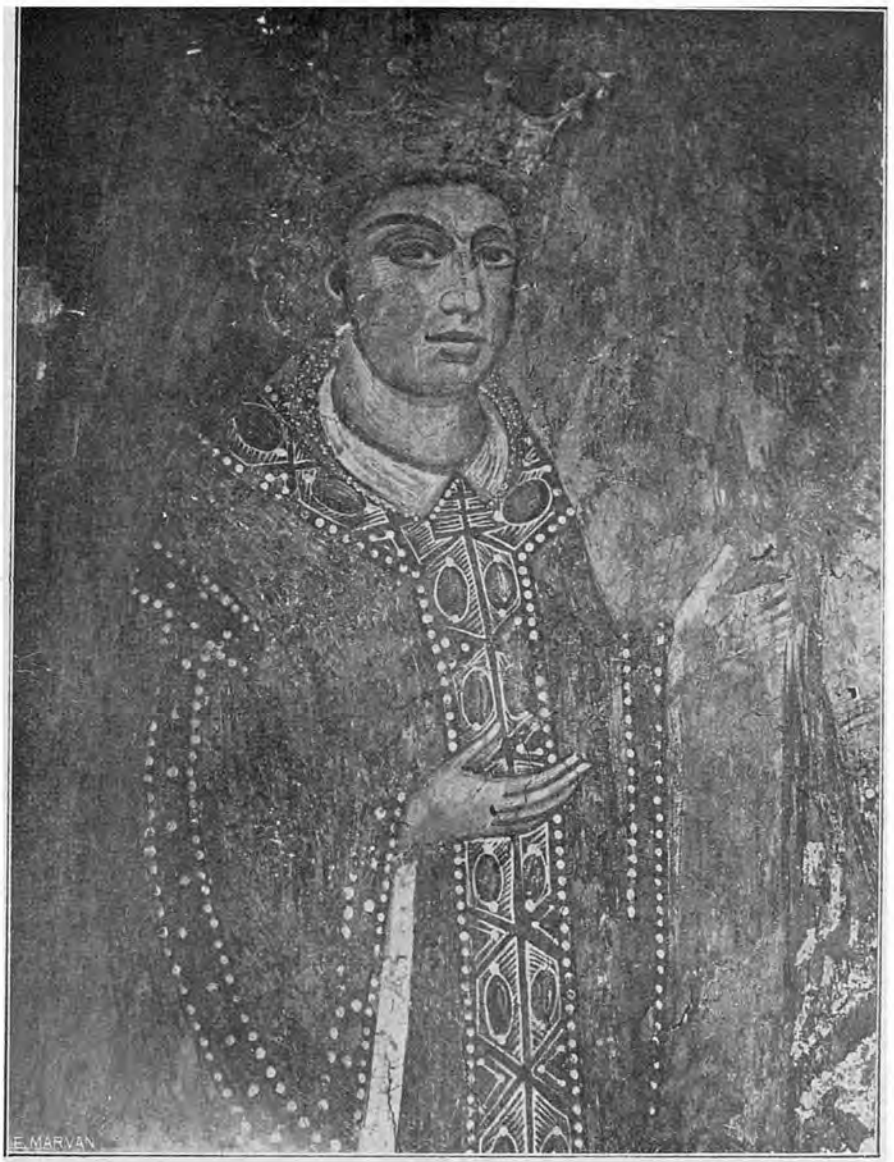

Bogdan Vodă
Domnul Moldovei, fiul lui Ştefan cel Mare

După Buletinul C. M. I.

ceasta dintâi a lui Bogdan nu pare foarte sigură. Căci n'am înțelege dece, după moartea lui, i-ar fi urmat în scaun fiul său din flori Ștefăniță, pe când el ar fi avut un fiu legitim, pe Alexandru al Nastasiei. Noi credem mai curând că, din cei trei copii din flori și nevrâstnici ce lăsase Bogdan la moartea sa, a arătat însuși ca urmaș al său pe cel mai mare din ei, Ștefăniță. Iar vorba „Doamna" de pe mormântul Nastasiei o fi pus-o fiul ei Alexandru s'o sape, așa încât nu piatra e cea care rămâne de minciună.

Zece luni după moartea Nastasiei, nevastă sau ibovnică, ce-o fi fost ea, Bogdan își ia o femee de viță domnească, o Basarabă, pe *Ruxanda*, fiica lui Mihnea cel Rău și a Smarandei (August 1513).

Cu această Smarandă, Mihnea mai avusese și un fiu, Mircea. La moartea Smarandei, Mihnea se însură a doua oară cu o fată încă tânără și frumoasă, *Voica*, mamă vitregă a lui Mircea și a Ruxandei, și, lucru rar, o bună mamă vitregă.

Acest Domn al Munteniei, Mihnea cel Rău, fiul lui Vlad Țepeș, crud și eșit din minți ca și tată-său, fusese alungat din țară de boeri și, retras la Sibiu cu nevasta și cu copii lui, fu omorât acolo de către un Sârb, Iaxici (unchiul lui Neagoe Basarab) unealta boerilor munteni care-și urmăreau răzbunarea dincolo de hotare. A fost pumnalat pe piața din fața bisericei în care se închinase și în gropnița căreia se mai vede și azi bogatul lui sicriu. Voica, rămasă văduvă, se așeză cu copii lui Mihnea la Sibiu, îngrijind de ei, ca o adevărată mamă. Pe Mircea, (care a fost tatăl lui Alexandru și al lui Petre Șchiopul) l-a sprijinit întotdeauna, cu vorba și cu fapta, în toate încercările lui de-a recăpăta tronul tatălui său, la care de altfel fusese coasociat. Iar pe Ruxanda o mărită ea însuși, de două ori.

Primul bărbat al acestei Domnițe a fost un boer muntean, logofătul Dragomir, cu care fu măritată, scurtă vreme după moartea tatălui ei, în 1511. Cu prilejul acestei nunți, doamna Voica avu de înfruntat o întreagă epopee din pricina unor cești de argint. Mihnea Vodă le comandase la Brașov pentru a face parte din zestrea fiicei sale Ruxanda. După moartea voevo-

dului, văduva lui le ceru Brașovenilor, care găsindu-le pesemi-te prea frumoase, nu se învoiră a i le da.

Doamna trebui să se roage de însuși regele Ungariei, care porunci să-i se restitue pe dată cești̦ile comandate de Mihnea. Nici în urma acestei porunci magistrații Brașovului nu dădură obiectele, scriind Doamnei Voicăi cum că ordinul regal spunea că cești̦ile trebuesc date „mamei lui Mircea", iar ea, Voica, nu-i era mamă. Recunoscând faptul, Doamna răspunse totuși că „deși Mircea nu este născut din trupul meu, dar îl iubesc ca pe un fiu și el mă iubește ca pe o mamă". In urma acestei demonstrații, orășenii trimiseră în sfârșit la Sibiu 23 de cești din cele 24 comandate de Mircea și ele întregiră zestrea Domniței Ruxanda.

Logofătul Dragomir, mereu de-a dreapta cumnatului său Mircea în încercările acestuia de a'și redobândi scaunul, muri probabil într'una din aceste lupte, poate nici un an după cununie. Doamna Voica începe atunci tratativele unei noui căsătorii a Ruxadei cu Bogdan, Domnul Moldovei, tratative ajunse în scurtă vreme la bun sfârșit. La 15 August 1513 nunta se făcu la Suceava, cu mare alai, mireasa aducând cu ea în Moldova bogata ei zestre, în care erau și cești̦ile de argint atât de iscusit lucrate de meșterii brașoveni, încât multă vreme s'a vorbit la noi de cești̦ile Ruxandei.

La această nuntă Bogdan pofti și pe vecinul său Sigismund regele Poloniei, cel cu care se războise doi ani de zile din pricina Elisabetei. Regele, firește, nu veni. Trimisă însă ca locțiitor al său pe căpitanul Liowului *Stanislas de Chodez,* care având darul să nu placă lui Bogdan, fu trimis peste granița înapoi în Polonia. Sigismund se scuză, și-l înlocui cu *Krupsky,* castelanul din Bels. De unde se vede că domnul Moldovei se simțea pe atunci stând pe picior de egalitate cu regele Poloniei, căci altfel nu i-ar fi fost îngăduit să-i arunce solul peste graniță, fiindcă nu-i plăceau ochii lui. Dar să nu uităm că Bogdan era fiul lui Ștefan cel Mare, cel temut de toți, iar de atunci încoace cum au curs lucrurile, vom vedea mai cu durere în paginile ce urmează.

Și această căsătorie a Ruxandei, din care nu s'au născut copii, a fost scurtă. Ea a ținut patru ani, întreruptă fiind de moartea prematură a Domnului Moldovei, în anul 1517. Văduvă pentru a doua oară, Doamna Ruxanda dispare din Istorie.

Doamna Milița-Despina și fiul ei Teodosie
(icoană de la Curtea de Argeș)

După d. N. Iorga: Portretele Domnilor Români.

CAPITOLUL VII.

DOAMNA ŞI DOMNIŢELE LUI NEAGOE BASARAB

VORBESC Letopiseţii Bistriţei şi ale lui Ureche Vornicul despre un mitropolit ce-ar fi avut în vremuri Ţara Românească, şi care ar fi săvârşit o prea frumoasă faptă. Ci-că în anul 1507 s'ar fi pornit Bogdan Orbul, Domnul Moldovei, cu război împotriva duşmanului său Radu cel Mare, Domnul Munteniei. Şi când ajunse la Retezeni, lângă Râmnic, a făcut tabără pe un mal al râului, iar Radu Vodă era pe celălalt mal. Şi s'a sculat din tabăra Radului Vodă un călugăr şi a venit la voevodul Bogdan cu lăcrimi şi cu rugăminţi să-şi facă întoarsă calea, căci e păcat să se omoare Moldoveni şi Munteni „fiind ei creştini şi de acelaş neam". Şi mult s'a rugat de el, până Domnul Bogdan s'a înduplecat şi-a făcut pace cu Radu Vodă, jurând pe Evanghelie, chiar acolo pe malul râului, ca să-şi păstreze fiecare hotarele şi ceartă între ei pe viitor să nu mai fie.

Acest călugăr, care ştia acum patru veacuri că Moldovenii şi Muntenii sunt de-un neam şi că e păcat să se omoare unii pe alţii, era un sârb, care a ajuns mai târziu Mitropolit în Ţara Românească, cu numele de Maxim. Numele lui de mirean fusese Gheorghe Brancovici, nepot de fiu al sinonimului său, acel Gheorghe Brancovici, ultimul Despot al Sârbilor, alungat de Turci din scaunul şi din ţara lui.

Familia domnitoare a Brancovicilor rătăcise, timp de mai multe generaţii, prin Ungaria şi prin Albania, luptând împotriva Turcilor, fie cu scopul de a-şi recăpăta domnia pierdută şi neatârnarea ţării lor, fie din simţiminte de răzbunare. Gheorghe Brancovici el însuşi — Maxim al nostru — purtase ar-

mele în Ardeal, călugărindu-se abia pe la sfârşitul veacului al XV-lea, când trecu în Ţara Românească în timpul domniei lui Radu cel Mare, care, pentru a-l răsplăti de împăcarea ce prilejise între el şi Bogdan al Moldovei, îl făcu Mitropolit.

Maxim rămase în ţară până la moartea acestui Domn, iar sub urmaşul acestuia, Mihnea, poreclit Cel Rău, el se întoarse în Ardeal, neputându-se împăca cu apucăturile acestui om crud şi nebisericos.

In Transilvania trăia pe atunci un râvnitor al scaunului Munteniei, duşman înverşunat al lui Mihnea cel Rău, un boer craiovean, Neagoe Basarab. El era fiu din păcate domneşti al lui Vodă Ţepeluş şi al Neagăi Craioveasca, soţia Părvului vornic. [1]) Numele său de Neagoi venea deci atât dela mamă-sa Neaga, cât şi dela bunicul Neagoi Craiovescu. Din neamul acesta de bani craioveni, puternici aproape cât voevozii din Târgovişte, se vor trage mai târziu, prin femei de altfel, Radu-Vodă Şerban, Matei Basarab şi Constantin Brâncoveanu.

Mitropolitul Maxim, plecat din Muntenia de răul lui Mihnea, se împrieteni cu Neagoe. Şi pentru ca această prietenie să aibă şi consfinţirea rudeniei, el se gândi să-l însoare cu o nepoată de-a lui, Miliţa-Despina, fata fratelui său, Ion Brancovici [2]) Căsătoria proectată se şi efectuă, şi în anii primului deceniu al veacului al XVI-lea, Neagoe Basarab din strălucită viţă de Domni români, se cunună cu Miliţa-Despina, din prea strălucită viţă de Despoţi sârbeşti.

Câţiva ani mai târziu, Mihnea cel Rău, alungat din scaunul lui de către boerii craioveşti, se refugia la Sibiu. Acolo, într'o zi, fu omorât la eşirea din biserică, de către Dumitru Iaxici, unchiul lui Neagoe (1510). Să fi avut acesta vre-un amestec în omorul rivalului său, nu se ştie. Insă, doi ani după săvârşirea crimei, în 1512, scaunul Ţării Româneşti fu ocupat însfârşit, cu ajutorul Turcilor dealtfel, de către Neagoe Basa-

---

[1]) După d. I. G. Filitti: Banatul Severinului şi Craioveştii. Această filiaţiune este însă ipotetică.

[2]) Vezi Const. Jirecek, Geschichte der Serben (Gota 1918), din care, combinând-o cu datele ce cunoaştem din Ion Filitti (Arh. Ist. Rom I. Fas. 3) şi alţii ar rezulta următoarea spiţă de neam, din care rezultă că Doamna

rab, care, însoţit de Doamna Despina, intră, învingător în Târgovişte.

Viaţa împreună a acestor doi soţi, care s'au înţeles şi s'au iubit, a fost închinată bisericii şi artei. Faţă de omorul din Sibiu, cucernicia acestui Domn derutează. Episodul acela, care este unul din cel mai pasionant din Istoria noastră, nu-şi are locul aici. Totuşi, fiindcă e greu de bănuit că a putut Iaxici să omoare pe duşmanul nepotului său fără ştiinţa acestuia, amintim, în trecere, că felul cum au înţeles oamenii, în toate

---

Miliţa-Despina a lui Neagoe Basarab era sora Doamnei Elena a lui Petru Vodă Rareş al Moldovei:

PENTRU BRANCOVICI

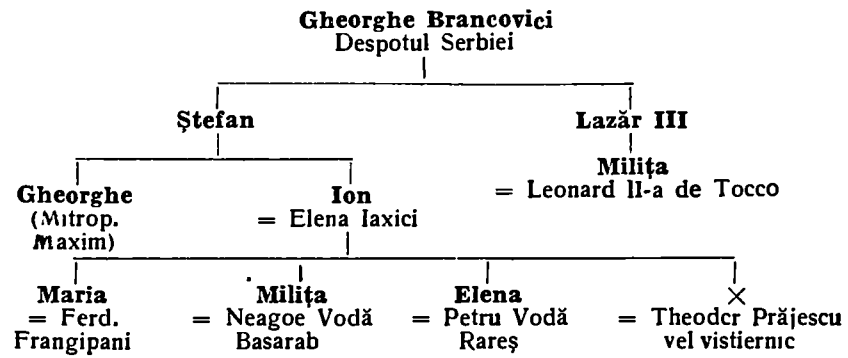

PENTRU IAXICI

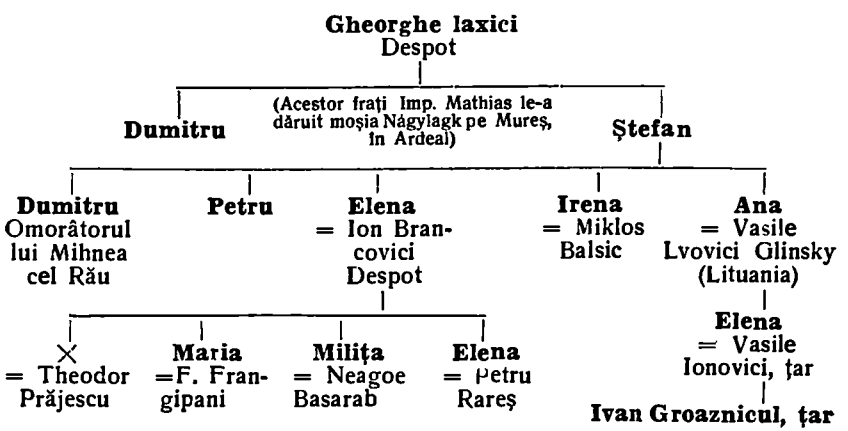

vremile și pretutindeni, să interpreteze spiritul Evangheliei, nu a fost întotdeauna conform învățăturii Mântuitorului.

Protectori ai artei, Neagoe și Despina au strâns, în timpul domniei lor, o întreagă comoară: evanghelii de aur, cățui de argint, sfeșnice, cruci, inele, paftale, cești, toate podoabele ce se puteau culege sau face, la noi sau aiurea. Dar din câte au strâns și din câte au făcut, podoaba cea mai măreață a rămas Biserica din Curtea de Argeș. Legenda spune că Doamna Despina, pentru a săvârși această costisitoare biserică, și-ar fi vândut toate juvaerele pe care le avea moștenite din casa domnitoare a Sârbiei. Cu prilejul sfințirii mânăstirii Argeșului a văzut țara o serbare cum nu-i fusese dat să vadă nici până atunci, nici de atunci încoace, *niciodată.*

Au venit în vechea capitală a țării egumenii din sfântul Munte Athos, dela Lavra, Zograf, Pantacrator ș. c. l.; au venit episcopii greci din Seres, din Sardia, din Midia și din Melenie; ba până și Theolept, Patriarhul Constantinopolului, păși pe pământul nostru românesc. Veni apoi tot clerul țării, toți boerii și toți negustorii, veni și prostimea. Dar ce-a fost în adevăr frumos în zilele acele dela 14 la 17 August 1517, e că după ce Neagoe atârnă cu mâna lui icoanele sfinte la locul lor în biserică, după ce soborul, în frunte cu Patriarhul, făcu slujba dumnezeească și sfinți lăcașul, după ce se făcură deniile și toate clopotele, deodată, începură să sune, atunci începu ospățul cel mare, nemaipomenitul ospăț, în adevăr creștinesc, când se întinseră mesele pe pajiștea din fața mânăstirei, și toată lumea mânca și bea laolaltă, Vodă cu Doamna, Curtea, toți prelații de prin străini, împreună cu popii noștri, și cu boerii, mari și mici, și cu prostimea toată „săraci, văduve, mișei și cei neputincioși", spune cronica țării.

Erau oamenii pe atunci, mai cruzi de sigur și mai sălbateci decât azi, dar mai aproape par'că, nu știu cum, dacă nu de Dumnezeu, în tot cazul de litera Evangheliei.

Cu toate aceste serbări, măriri și frumusețe, Doamna Despina a lui Neagoe n'a fost fericită. Doi fii și-o fată, Ion, Petre și Anghelina, i-au murit în fragedă vrâstă. Iar după

9 ani de domnie, la 1521, moare şi Vodă Neagoe, lăsând în urma-i o văduvă cu un fiu şi două fete în viaţă.

Neagoe murind în scaun, fiul seu Theodosie îi urmează la domnie. Insă acesta, încă un copil, pus sub epitropia lui Pârvu Craiovescu, e alungat din ţară de către altă rudă de-a lui, Radu dela Afumaţi, şi fugind peste Dunăre la Constantinopol, îşi află acolo moartea, pusă probabil la cale de către partizanii lui Radu [1]).

Doamna Despina, cu fetele ei Stana şi Ruxanda, se refugiază în Ardeal, la Sibiu. Unchiul ei, mitropolitul Maxim, fiind acum mort, iar celelalte rude sârbeşti reslăţite prin lume, Doamna Despina, alungată din Sârbia şi alungată din Ţara Românească, se puse sub ocrotirea Regelui Ungariei, vărul ei — căci aşa îşi spun suveranii între ei, veri — iar Despina era doar fată de rege şi văduvă de Domn. Trăindu-şi văduvia liniştită în Sibiu, ea, care nu mai putea face biserici, nici cumpăra podoabe, nemai având bani, se îndeletnici cu creşterea celor două fete ce-i rămăsese din 6 copii cu câţi o miluise Dumnezeu.

Şi acum începe o poveste unică în analele Istoriei noastre: un război între doi voevozi pentru una din fetele Despinei,

Pe când trăia Neagoe Basarab, s'apucase să facă o înţelegere cu vecinul său Domnul Moldovei, Bogdan Voevod, ca să-şi dea pe una din fete lui Ştefăniţă, fiul acestuia. Cum atât fiul lui Bogdan, cât şi fetele lui Neagoe, erau încă nişte copii mici, rămăsese că atunci când s'o face Ştefăniţă mare să aibă el a alege pe care din fete o vrea. Dar soarta a vrut ca Domnii amândoi, viitorii cuscri, să moară încă tineri, Bogdan al Moldovei în 1517 şi Neagoe al Munteniei în 1521. După moartea lor, copiii de altă dată, tot încă copii erau. Doamna Despina îşi luă fetele să le crească la Sibiu, pe când Ştefăniţă, ajuns în Moldova voevod nevrâstnic, domnia sub epitropia vestitului boer Luca Arbore.

---

[1]) La Expoziţia română din Paris (1926, Vezi Catalogul) a fost expusă o icoană din biserica dela Argeş reprezentând pe Maica Domnului ţinând pe Iisus Christos mort în braţele Ei, şi alături pe Doamna Despina ţinând pe Theodosie mort, în aceiaşi atitudine, (planşa dela începutul capitolului).

Pe atunci rege al Ungariei era Ludovic al II-lea, cel din urmă rege al Maghiarilor, căci în chiar anul întâmplării ce urmează, Turcii bătând pe Unguri la Mohaci, supuseră această ţară, desfiinţând-o, de nu mai putu ea să se ridice timp de trei secole. Ludovic al II-lea avea, în 1525, nouăsprezece ani. Că la frageda lui vrâstă îi plăceau intrigile amoroase, sau c'a fost îndemnat de sfetnicii lui, sau poate chiar rugat de Doamna Despina, nu putem şti, dar fapt e că în acel an, 1525, el porunci voevodului Ardealului, Ion Zapolya, să scrie lui Ştefăniţă, ajuns acum şi el în vrâstă de 20 de ani, pentru a-i aminti de făgăduiala dată de Bogdan lui Neagoe că-i va lua pe una din fete în căsătorie. Cum aceste fete, împreună cu mama lor Despina, se aflau acum în Ungaria, regele îl pofti să vină la Sibiu, să-şi aleagă mireasa. Iar fata care va rămâne va fi măritată cu Domnul Munteniei, Radu dela Afumaţi. Ludovic al II-lea şi Ion Zapolya hotărâsc chiar şi ziua când Domnul Moldovei şi al Munteniei urmează să vină la Sibiu.

Din nefericire însă, Ştefăniţă Vodă se afla în vremea aceia peste Nistru, în luptă cu Turcii. Neputând veni la Sibiu, în ziua hotărîtă, el trimise pe-un boer de-al lui acolo, rugând pe Despina şi pe fetele ei, să fie iertat şi să i se îngăduie o amânare. In schimb însă Radu, Domnul Munteniei, se grăbi să răspundă la chemare, sosi în ziua arătată la faţa locului şi odată acolo, nu stătu mult pe gânduri: îi plăcu Ruxanda şi o peţi.

Zapolya, pentru a nu supăra acum pe Domnul Munteniei şi pentru a scăpa de încurcătură, se înţelese cu Doamna Despina şi-i dădu pe Ruxanda, rămânând ca Ştefăniţă să ia pe fata mai mare, Stana. Qui va a la chasse perd sa place.

Nunta se făcu două luni mai târziu şi Radu dela Afumaţi îşi luă soţia la Târgovişte [1])

Se vede treaba însă că Ruxanda era de-o frumuseţe cu totul deosebită, şi apoi Ştefăniţă era iute la fire şi mânios, ca şi bunicul său Ştefan cel Mare. Când auzi el despre cele întâmplate, se burzului. O voia pe Ruxanda, despre farmecele căreia auzise vorbindu-se. Intors din expediţia lui peste Nistru,

[1]) Radu dela Afumaţi mai fusese insurat odată cu fica lui Vlaicu Vornic (vezi G. D. Florescu: Boerii Mărgineni p. 72—76).

Piatra de mormânt a lui Radu Vodă de la Ajumaţi

După Buletinul C. M. I.

îşi îndreptă oştile împotriva lui Radu, pătrunse în Muntenia şi războiul începu. Se băteau acum voevodul Moldovei cu acel al Munteniei, pentru ochii unei frumoase Domniţe.

Mitropolitul Maxim, care ştia să împace pe cei de-un neam şi de-o credinţă, nemai trăind, Ştefăniţă şi Radu, după multe lupte fără rezultat, se împăcară singuri. Ruxandra rămase lui Radu, iar Ştefăniţă căpătă în schimb o seamă de boeri moldoveni refugiaţi în Muntenia, cărora Domnul se grăbi, pentru a-şi mai potoli necazul, să le tae capetele.

Farmecele Ruxandrei fură scump plătite! Cu atât mai scump, şi cu atât mai în zadar a curs sângele acesta, cu cât, curând după această întâmplare, Ştefăniţă trimise la Sibiu să-i aducă pe Stana, devenind astfel cumnatul celui cu care în ajun se războise.

Doamna Despina, măritându-şi fetele amândouă cu doi Domni români, un Basarab şi un Muşat, nu se întoarse totuşi în ţara în care, cândva, domnise şi ea. Rămase la Sibiu, un oraş în care-i plăcea să petreacă. La Suceava şi la Târgovişte trimetea numai stafete cu scrisori pentru gineri şi pentru Doamnele lor, iar în Sibiu făcea pomeni şi rugăciuni pentru sufletele morţilor ei.

Această viaţă tihnită n'o duse mult — abia un an. In 1527, Ştefăniţă moare la Hotin, şi gurele rele ziceau că însăşi Doamna Stana l'ar fi otrăvit. „Zău, de treabă jupânească moldoveancă să-şi omoare bărbatul" zice cronicarul, [1]) uitând numai că Stana nu era moldoveancă, ci după tatăl ei, munteancă, iar după mamă, sârboaică.

Dealtfel, dacă ea l'ar fi otrăvit, Delavrancea a ştiut în „Viforul" s'o apere destul de bine, cruzimile lui Ştefăniţă putând să scoată din fire pe oamenii cei mai blânzi. Lui Luca Arbore, care-l crescuse şi-l iubea ca pe-un fiu al său, a pus să i se tae capul, la fel lui Toader şi lui Nichita, copii nevinovaţi ai lui Arbore, la fel lui Costea Gane, pârcălabul de Neamţ, şi lui Ivaşcu Logofătul, şi lui Sima vistierul şi câtor alţi boeri.

Doamana Stana, vinovată sau nu, părăsi Moldova, retrăgându-se în Sibiu, lângă mamă-sa.

Doi ani mai târziu, în 1529, moare şi celălalt ginere al

[1]) Constantin Căpitanul.

Despinei, Radu dela Afumați, zis cel Viteaz, moare omorît de boeri lui, care-l fugăriseră din București pe drumul Craiovei, și prinzându-l lângă Râmnicul Vâlcii, îi tăiară capul.

Iat-o din nou pe Doamna Despina cu amândouă fetele pe capul ei, în Sibiu, ambele văduve, sau mai bine toate trei văduve acum, și Despina și Stana și Ruxanda.

Stana, călugărită sub numele de Sofronia, moare peste foartă scurtă vreme, în 1530, iar Ruxanda, fiind încă tânără și frumoasă, se mărită a doua oară, tot cu'n Domn muntean și tot cu un Basarab, Radu Paisie.

De data aceasta, bătrâna Doamna Despina se hotărăște să părăsească Sibiul și se întoarce, cu fata și ginerele ei cel nou, după 20 de ani de pribegie, în țara Românească. Printre anii 1541 și 1545 o aflăm în București, unde nu mai găsește din splendorile-i de altă dată, decât un locșor în Curtea Domnească, o cameră a ei anume, în care, singură și amărâtă, urmează a-și plânge morții.

Și astfel Doamna Milița-Despina, văduvă de tânără și mamă a cinci copii morți, se hotărăște, după ce și al treilea ginere al ei e mazilit din Domnie, să se călugărească.

Din 1545 și până pe la 1554, când își află în fine obștescul sfârșit, o găsim din nou în Sibiu, orașul în care de fapt a trăit aproape toată viața ei[1]) o maică Platonida rătăcind de-alungul zidurilor unei vechi mânăstiri, rememorând poate în bătrâna ei minte puțina fericire și multele lăcrimi de care a avut parte în viață, rememorând faptele războinice ale Despoților sârbi, cele bisericești ale lui Neagoe Basarab și cele lumești ale frumoaselor ei Domnițe[2]).

---

[1]) Ea a murit în chinurile ciumei în anul 1554 la Sibiu.

[2]) Radu Paisie care a purtat în boerie numele de Petre, Petre din Argeș, fusese însurat cu o fată de boer, jupâneasa Stana. După moartea acesteia, el se călugări la mânăstirea Argeșului, luând numele de Paisie. Când, în 1535, după moartea lui Vlad Vodă Vintilă (însurat cu Rada) i se oferi coroana Țării Românești, el părăsi mânăstirea lui pentru a veni Domn în Târgoviște, unde fu uns sub numele de Radu, (Istoricii i-au zis Paisie, iar el s'a intitulat în hrisoave când Petre și când Radu Vodă). Însurat a doua oară cu Ruxanda, fu alungat din scaun de Laiot Vodă, se refugiă cu nevasta la Nicopole, și cu ajutor Turcesc se așeză din nou în scaun. Amestecat apoi, împreună cu Petre Rareș, în omorul lui Gritti în Ardeal, el fu scos din scaun de Turci și exilat tocmai în Egipt, la Alexandria. Nu știm dacă frumoasa lui Doamnă îl însoți acolo, sau dacă rămase la Constantinopol sau în țară. Urmele ei se pierd, iar el muri acolo, în orașul reginei Cleopatra.

Petru Rareș, Doamna Elena, Ilie, Ștefan și Ruxanda

După Buletinul C. M. I

CAPITOLUL VIII.

DOAMNA ELENA A LUI PETRU RAREŞ

PE cât sunt legendele de frumoase, pe atât sunt ele, în deobşte îndepărtate de adevărul istoric. Despre Petru Rareş, domnul Moldovei, se istoriseşte cum că era pescar şi venind într'o zi dela Prut cu carele încărcate cu peşte să le vândă în Hârlău, iată că se pomeni cu boreii veliţi în cale, cari i se închinară, zicându-i că el este fiul lui Ştefan cel Mare şi de-acum înainte o să le fie Domn. Ca'n „De-aşi fi rege". Frumos, dar neadevărat.

Domnii noştri moldoveni nu-şi lepădau copiii din flori. Ii creşteau lângă ei, şi nu arare se întâmpla ca ei însăşi să-i arate ca moştenitori de-ai lor, fie că nu aveau pe alţii, fie că i se păreau mai destoinici.

Petre, fiul lui Ştefan Vodă şi al Mariei, frumoasa târgoveaţă din Hârlău, fu şi el, ca atâţia alţii, crescut probabil la Curtea din Suceava.

Tatăl său îl trimise mai târziu la Stambul, ca ostatec, unde se deprinse cu limba şi cu viaţa turcească, pe care ajunsese a o cunoaşte foarte bine.

In tot timpul domniei fratelui său Bogdan (1504—1517), precum şi a fiului acestuia Ştefăniţă (1517—1527) Petru Rareş sălăşlui în Polonia, pentru a fi cât mai aproape de graniţele Moldovei, al cărei scaun îl râvnea. Abia la moartea nepotului Ştefăniţă, căpătă Petru Rareş sprijinul Polonilor, cu care ocupă scaunul strămoşilor săi.

Petru intră în ţară cu nevasta lui, *Doamna Maria*, o fată de boer, care nu ne este cunoscută.

Această Doamnă însă moare după doi ani, fără a fi lăsat în amintirea posterităţii altă urmă decât numele ei, săpat pe o piatră de mormânt, în mânăstirea Putnei. Voevodul, văduv şi ambiţios, îşi alese o a doua nevastă, din neam crăesc, din despoţii Sârbiei, *Elena,* zisă şi Cătălina — sora Doamnei Miliţa-Despina a lui Neagoe Basarab despre care am vorbit în capitolul precedent [1]) şi care la acea dată de 1530, văduvea acum de 9 ani, în Sibiu. Viaţa acestei Domniţe a fost, ca acelor mai multe de pe vremurile acele, o înseilare de puţine zile fericite şi de mulţi ani de griji, de necazuri, de amar.

Dela 1530 la 1538, cât a fost Elena întâia oară Doamnă în Moldova, soţul ei mai mult prin lagăre ostăşeşti şi-a dus traiul. In Ardeal, întărirea stăpânirei cetăţilor moldovene Ciceiul şi Cetatea de Baltă devenise constanta lui preocupare. El îşi întinse puterea lui suverană până şi asupra Bistriţei şi a Braşovului, de era cât pe ce s'o întindă asupra întregei Transilvanii, devenind precursorul lui Mihai Viteazul. In Polonia, revendicarea Pocuţiei, care fusese amanetată Moldovei pe vremea lui Roman Muşat, îl îndemna să nu mai lase odihnă craiului leşesc. Ba într'o parte, ba într'alta, el se afla aproape întotdeauna pe câmpul de luptă, demnul fiu, în această privinţă, al marelui Ştefan Vodă.

In timpul acesta, Doamna Elena zidea biserici şi-şi creştea, în cetatea dela Suceava, copiii ce-i dăruise soţului ei. Aceştia erau trei fii : Ilie, Ştefan şi Constantin [2]), precum şi o fată Ruxanda, care a fost mai târziu Doamna lui Alexandru Lăpuşneanu. Cât despre Doamna Chiajna a lui Mircea Ciobanul, domnul Munteniei, imortalizată prin pana lui Alexandru Odobescu, ea pare a fi fost fata lui Petru Rareş cu prima lui soţie, Maria. Tot astfel fata lui Petru Vodă măritată cu Vlad Voevod beţivul, cel înecat în Dâmboviţa, a fost, sau aceiaş Doamnă Chiajna, măritată deci de două ori cu doi domni mun-

[1]) Doamna Elena era fiica despotului sârb Ion Brancovici şi a Elenei Iaxici, care era fiica lui Gh. Iaxici, Despot şi el. Vezi nota dela pagina 61.

[2]) Acest din urmă moare în timpul domniei lui Ştefan Vodă, căci pe când sub Ilie voevod în aflăm în documente întotdeauna trecut alături de frate-său, sub Ştefan Vodă el nu mai apare. (vezi şi Gh. Ghibănescu, Surete şi Izvoade, vol. 19).

teni, sau în tot cazul, de era diferită de Chiajna, o odraslă de-a lui Petru, din prima lui căsătorie.

După cum se vede, în secolul al XVI-lea rămăsese obiceiul ca domnii să se însoare cu odrasle domneşti, iar fetele lor tot numai cu domni să se mărite. Cât despre creşterea pe care se pricepu Doamna Elena să dea copiilor ei, vom vorbi mai la vale.

In 1538, Petru Vodă, după o domnie de 11 ani, în timpul căreia a încercat să lăţească hotarele ţării şi să ridice prestigiul Moldovei în faţa străinătăţii, neştiind însă bine cu cine să se dea, aşa încât ajunsese a-şi înstrăina simpatiile tuturor vecinilor, se pomeni deodată duşmănit de toţi, şi din toate părţile atacat. Ba până şi boerii lui, cu care de altfel se purtase aspru, trimiseseră o delgaţie la Stambul, cerând scoaterea sa din domnie. In toamna acelui an, 1538, domnul se văzu prins într'un cleşte de foc, cam cum a mai fost Moldova în zilele de tristă amintire ale anului 1917, înconjurat de Germani la Nord şi la Sud, şi de desmăţarea bolşevică la Est. Pe atunci, dela Sud venea marele Soliman, cu o armată de 120 de mii oameni, o enormitate pe vremea aceeia, dela Nord armatele polone, şi dela Est cetele Hanului Tătarilor. Se înţeleseseră cu toţii să tabere laolaltă asupra voevodului Moldovei, spre a-l alunga dintr'o domnie supărătoare pentru vecinii lui. Dacă Petru Rareş ar fi avut sprijinul boerilor, poate ar fi încercat, cu mica dar viteaza lui oaste, să se împotrivească acestui puhoi năvălitor. Insă, după cum am văzut, boerii ţării duşmănindu-l şi ei, îl părăsiră.

Mai înainte ca pericolul să devie iminent. Vodă îşi trimisese soţia şi copiii în Transilvania, singura frontieră încă liberă, şi-i instală în cetatea Ciceiului, stăpânirea lui dreaptă, proprietate moldovenească în inima Ardealului.

Când îşi dete seama că a mai rămâne în Suceava, ar însemna a fi predat de boeri Turcilor sau Polonilor, o luă şi el la goană, singur, călare, fugar prin ţara pe care o stăpânise.

Sfatul ţării alese Domn pe Ştefan, supranumit Lăcustă (fiindcă în timpul domniei lui s'au năpustit lăcustele de-au sărăcit Moldova), un nepot de-al lui Petru Rareş, fiul lui Ale-

xandru, acel Săndrel al lui Ștefan cel Mare, despre care am vorbit mai sus. [1])

Noul Domn, care voia cu orice preț să predea pe unchiul său Petru răzbunării Turcilor, puse cete de ostași să-l fugărească prin țară, să-l prindă, și mort sau viu, să i-l aducă. Nu izbuti. Pe cât a fost de viteaz Petru Rareș la război, pe atât de iute la picior a fost în fuga aceasta. O fugă plină de peripeții pitorești. Fără o slugă domnească să-l întovărășească, el o luase singur prin țară, prin vâlcele și câmpii, prin viroage și coclauri.

La Piatra, pe când trecea prin mahalaua Valea-Viei, un glonte rătăcit sau țintit, îi șuieră la ureche. Venea dinspre biserica locului. Petru, care numai fricos nu era, dădu pinteni calului și se opri în dreptul lăcașului lui Dumnezeu, să vadă, ori împotriva lui a fost îndreptat acel glonte și de către cine. La geamul bisericii zări atunci un popă, îmbrăcat în odăjdiile slujbei cu'n pistol în mână, pe care-l îndreptă asupra-i. Avu numai vreme să sară de pe cal și să se adăpostească în spatele lui. Glontele îi șuieră hăt de-asupra capului. Ca fulgerul, Petru încălecă din noui și blestemând pe popă — ci-că i-ar fi spus: „Du-te popo, la slujbă, că m'oi întoarce eu în țară" — o luă la goană mai departe.

Zice-se că pe acel popă l'ar fi chemat Ghiță, și că nevastă-sa, preoteasa Rada, fiind ibovnica lui Ștefăniță Vodă Lăcustă, ar fi îndemnat pe bărbatul ei să omoare pe Petru Rareș. Și iar se mai zice că atunci când s'a sfârșit leturghia și s'a întors popa Ghiță acasă, preoteasa l'a dat pe ușă afară, pentru că nu fusese vrednic să nimerească la țintă pe voevodul Petru. Iar popa îndrăgostit se vede de muierea lui, se spânzură pe culmea Borsoghianului, urmărindu-l astfel blestemul celui pe care ar fi vrut să-l omoare.

Ajuns la mânăstirea Bistriței, ctitoria lui Alexandru cel Bun, la câțiva chilometri numai de Piatra, Petru Vodă descălecă

[1]) Ștefan Vodă Lăcustă n'a fost însurat. El era logodit cu Maria Gritti fiică naturală a cunoscutului aventurier Alois Gritti. Fata avea un renume dubios și mai fusese logodită cu un italian Cigogna, ceia ce nu împiedică pe Ștefan Vodă s'o dorească de nevastă, fiindcă Gritti era pe atunci candidat al tronului Ardealului, om influent la Poartă și foarte bogat. Căsătoria nu avu loc.

și intrând în Biserică, se închină la icoane, aducând mulțumire Domnului că-l scăpase de primejdie și rugându-se de El să-i îngădue să-și poată învinge dușmanii. „Intrând în sfânta biserică" spune el însuși într'un hrisov de-al său din 1546 „am căzut la pământ înaintea sfintelor icoane, și mult am plâns, așișderea și egumenii și tot soborul plângea împreună cu mine, și am dat făgăduință lui Dumnezeu, că de mă voi întoarce la scaunul meu cu bine și biruitor, atunci din temelie voi reînoi sfânta mânăstire".

Pe când se închina astfel Petru în biserică, veni un om să-i spue că e înconjurată mânăstirea de pâlcuri ca să-l prindă, încât abia dacă a mai avut timp să încalece și în goana calului s'a ascuns într'adânc de codru. Aceste se întâmplau la 18 Septembrie 1538.

„Fără drum, fără povață" zice Ureche" au dat de strâmtori ca acele ce nu erau nici de cal, nici de picior, ci au căutat a lăsare calul.

Și așa în șase zile, învăduindu-se prin munte, flămând și trudit, au nimerit la un pârâu și au dat de niște pescari, care dacă i-au luat seama (adică l-au recunoscut) cu dragoste l'au primit. Acești pescari, după ce i-au dat de mâncare și de băut, l'au îmbrăcat în haine proaste de-ale lor, și pe înserate, l'au scos în Ardeal, printre santinelele ungurești, care întrebâdu-i cine sunt, ei au răspuns „Suntem pescari !" Astfel a trecut Petru Vodă granița, fără ca nimeni să-l cunoască. Acolo, a poposit la conacul unui ungur, prieten cu el, care nefiind acasă, l'a primit jupâneasa lui, l'a ospătat și l'a găzduit peste noapte, iar a doua zi în zori i-a dat un rădvan cu 6 cai și 12 voinici să-l întovărășească. Ungurii, prinzând de veste că a trecut domnul Moldovei travestit peste granită, au trimis o parte din oștire în urmărirea lui, însă n'a putut fi prins, căci Sâmbătă la 21 Septembrie, în răsăritul soarelui, a ajuns Petru Vodă la Cicei, și intrând în Cetate, a închis porțile !".

Era și vremea să le închidă. In cetate putu el în adevăr să-și îmbrățișeze nevasta și copii, care de câteva săptămâni acum îl așteptau acolo cu înfrigurare — însă în afară de ziduri, nu bine închisese Petru porțile, că sosi armata lui Zapolya, noul

crai al Ungariei, și asediul începu. Pârcălabul cetății, boerul Simion (poate Stroici) și Episcopul Anastasie, care se aflau înlăuntrul zidurilor, se dădură de partea dușmanilor lui Petru, și erau cât pe ce să-l dea pe mâna lui Zapolya, dacă nu prindea Domnul de veste și nu i-ar fi alungat, cu hulă și ocară, dincolo de ziduri.

Asediul ținu patru luni. Petru Rareș era hotărît să moară acolo, cu nevasta, cu copii și cu toată garnizoana lui, dacă soldații nu l'ar fi silit, din lipsă de hrană, să capituleze. S'a închinat deci viteazul Petru Voevod lui Ion Zapolya, cu condiție însă ca el să restitue cetatea Ungurilor, iar aceștia să-i îngăduie dreptul de-a locui mai departe în castel, până i se va alege soarta.

Astfel rămase el cu Doamna Elena, cu copii și cu câțiva credincioși boeri în cetatea Ciceiului, timp de 16 luni. Petru Rareș își puse de gând să meargă la Stambul să ceară Sultanului iertare, milă, și redobândirea domniei. Cum însă corespondența în afară era deosebit de anevoioasă, nefiind Petru de fapt altceva decât prizonierul lui Zapolya, el puse pe Doamna Elena să ticluiască pe sârbește o frumoasă scrisoare către Sultan, pe care o coborî noaptea, cu o sfoară, de pe o fereastră a castelului, unui om credincios de-al lor, care, prin mii de peripeții o duse la Constantinopol.

Sultanul învoi cererea mazilului Domn, și în Ianuarie 1540, îl aflăm pe Vodă Petru, întovărășit de secretarul său Grigore Rosenberg din Hârlău, părăsindu-și din nou familia, și alergând plin de avânt și de noi nădejdi, către malurile Bosforului. La 26 Ianuarie era la Alba Iulia. Veranciu, un istoric ungur, l-a văzut acolo și l'a găsit: „foarte vesel, plin de nădejde că-și va redobândi scaunul și neavând înfățișarea unui om lovit de-o soartă potrivnică. Totuși, când a venit vorba de soție și de copii, „fața lui pe dată se schimbă și ochii i se umplură de lăcrămi". De asemenea din Caransebeș, unde ajunse la 2 Februarie, scrie el cu mâna lui bunului său prieten Toma Boldorffer din orașul Bistrița: „Să te sârguești D-ta pe lângă copii și soția noastră, ce li va fi nevoia, ca să li se dea lor ceva bani... și de cai să ai dumneata grijă".

La 23 Iunie Petru e în Constantinopol. Ce face, ce învârte, câte pungi de galbeni a cheltuit și ce lux de eloquență a desfă-

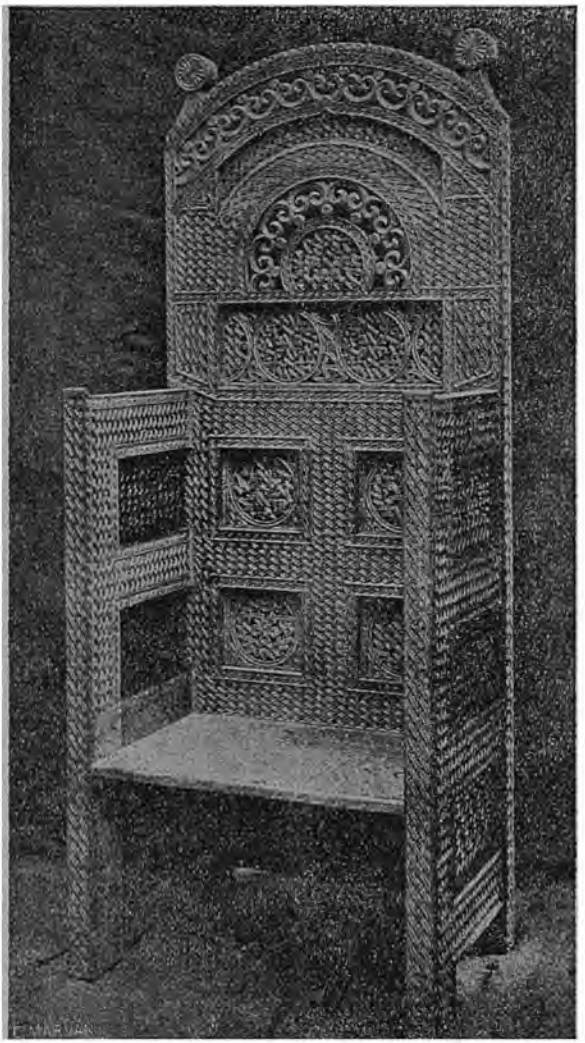

Scaunul domnesc al lui Petru Rareș

șurat, nu este locul să arătăm aci. Atât doar că Sultanul Soliman îl primi, îl ascultă, și-i făgădui domnia din nou. Până o

veni momentul oportun, Petru fu găzduit în mahalaua genoveză, Pera, dincolo de Cornul de Aur, unde întreținu o mică curte domnească, compusă din Unguri, din Greci, din Italieni, ba chiar și din Turci, care în disprețul prescripțiilor Coranului, își luau libertatea de-a se îmbăta.

Pe Doamnă și pe copii nu-i uită; gândul îi era mereu la ei; și cu orice prilej le trimitea, tot prin Boldorffer, vești dela el. „Aici nu ne lipsește nimic" scrie el „și te rog pe D-ta să te sârguești cu ce poți, să faci bine nevestei și copiilor, cu hrană și cu alte cele, pentru care vei fi plătit, căci — adaogă el — voi fi acela ce-am fost și încă mai mult!"

Totuș, pe vremurile acele nesigure, stafetele nu soseau toate la vreme, poate uneori chiar de loc, de oarece vedem pe Doamna Elena cerând, în Ianuarie 1541, vești dela bărbatul ei, prin castelanul Ciceiului. care scrie la Constantinopol că „Măria Sa Doamna Măriei Sale mă roagă să întreb de dânsul, fiindcă mult se întristează".

Doamna Elena încredințase uni grec, Toader, un inel scump să i-l aducă lui Petru la Stambul. Grecul, șiret, se opri la Bistrița și-și însuși inelul, precum și banii de drum pe care i le dăduse Doamna. Amărâta femee se plânse Bistrițenilor împotriva lui Toader, cerându-i înapoi juvaeru și banii, care, nu mai zic documentele, de i-au fost sau nu restituite.

In sfârșit, în primăvara anului 1541, Petru își recapătă domnia.

In timpul acesta, în Moldova, boerii Arburești și Gănești omorâseră pe Ștefan Vodă Lăcustă, sus într'un foișor, în Cetatea Sucevei, „cât și astăzi" spune Nicolae Costin, după vre-o 200 de ani „se cunoaște sângele pe zidul pereților casei aceia, pistrulat din Ștefan Vodă". Acești boeri aleseseră Domn pe Alexandru Cornea [1]), omul lor, care, aflând că se întoarce Petru Rareș cu ajutor turcesc pentru a-și lua din nou domnia, îi eși înainte la Galați, cu oastea lui cât o avea „ce nimică n'au folosit, că părăsindu-l ai săi, au căzut în mâinile lui Petru Vodă și de îndată au poruncit de i-au tăiat capul". Iar pe boerii lui i-a tăiat pe

[1]) Care se pretindea fiul lui Bogdan Vodă cu nevasta unui boer Cornea.

toţi, pe Mihul Hatmanul, pe Trotuşan Logofătul, pe Crasneş şi pe Cozma Gane postelnicul [1]). Curăţind astfel câmpul de cei ce-l duşmăneau, Petru Vodă putu domni în linişte în ultimii ani ai bătrâneţelor sale. El trimise pe dată la Cicei să i se aducă familia, iare sosind la Suceava în ziua de 25 Mai „eşitule-au Petru Vodă înainte trei mile de loc şi multă bucurie era la adunarea lor; că pe câtă jale fusese când se despărţise la Cicei de se dusese la Ţarigrad [2]) mai multă bucurie şi veselie era acum la împreunarea lor. (Miron Costin).

După cinci ani de domnie destul de liniştită de data aceasta, în care găseşte totuşi cu cale ba să se dea din partea Germanilor care întreprinseseră o cruciadă împotriva Sultanului Soliman, ba să se întoarcă din nou din partea Turcilor, prinzând pe Mailat, voevodul Ardealului, şi trimiţându-l legat la Constantinopol, — Petru Rareş, bătrân în 1546, moare de boală în capitala lui, Suceava. El fu îngropat la mânăstirea Probota, pe malul Siretului, ctitoria lui.

De-acum înainte, viaţa văduvei lui, Elena, este un adevărat canon. Ea rămâne în Moldova, căci la moartea lui Petru, se urcă în scaun fiul lor Ilie, nevârstnic; şi Doamna e silită, după obiceiul poporului, să ia trebile ţării în mână.

Ilie fusese timp de doi ani (1544—46) ostatec la Constantinopol, cum fusese şi tatăl său în tinereţe. De unde i-a putut veni, în scurtul timp de doi ani, dragostea ce prinsese de Turci, nu putem şti. El se întoarse în Iaşi cu o ceată de mahomedani după ei, bărbaţi şi femei, cu care, după vorbele cronicei, „ziua se desmierda, iar noaptea cu turcoaice petrecând (cronica zice mai urât), din obiceiurile creştineşti s'au depărtat". Şi mai zic Letopiseţii că altfel părea blând şi milostiv însă „denafară se vedea pom înflorit, aeră den lăuntru, lac împuţit!" După patru ani de destrăbălată viaţă şi nedemnă domnie, abdică de bună

[1]) Acesta era vestitul Cozma Şarpe, frate cu Costea Gane sau Gănescul, pârcălab de Neamţ. El era însurat cu Draga Hărman, fata pârcălabului lui Ştefan cel Mare. Moşia Hărmăneşti a rămas în stăpânirea neamului Gănesc până în 1753 când o vându Paraschiva, vara Lupului Gane, nepoata lui Ştefan Gane pârcălab. (A. R. Creştere 1905, precum şi (pentru Cozma postelnic) M. Costăchescu în Bul. Ion Neculce VIII, 1930 p. 45 şi urm.)

[2]) Constantinopol.

voe, și trecând coroana fratelui său Ștefan, plecă la Stambul, pentru a se turci. Și în ce fel. A luat crucea lui Isus, de trei ori a scuipat-o, de trei ori a călcat-o în picioare, și-apoi cerând să i se dea Coranul, l-a sărutat. Numele lui cel nou a fost Mehemed, iar în Istorie a rămas legată de făptura lui porecla de „Turcitul", Iliaș Turcitul. De altfel a murit curând, exilat fiind la Brusa, în Asia Mică.

Fată de Despot sârb și văduvă de Domn moldovean, Doamna Elena nu mai știa cum o mai răbda Dumnezeu pe pământ, să trăiască atare rușine și atare durere.

Ajuns Domn în locul lui frate-său, Ștefan începe a milostivi bisericile, pentru a șterge în ochii poporului amintirea proastă lăsată de Ilie. Insă Moldovenii se săturaseră de odraslele acestea ale lui Petru Vodă. Li se păru că Ștefan, cu toate că bisericos, calcă pe urmele lui frate-său, în fiece clipă li se părea c'o să-și lepede și el legea pentru a se face turc. O mână de boeri, conjurați, hotărîră să-l omoare. Noaptea, pe malul Prutului, unde mersese el să facă chef, tot cu Turcoaice de altfel, înconjurară boerii cortul în care se odihnea după beție, și tăind sforile, se nărui cortul asupra lui. In învălmășeala aceia, se repeziră asupra-i și-l înjunghiară. Apoi, pe loc, acolo, aleseră Domn pe unul de al lor, boerul Joldea, căruia pentru a-i da și lui înfățișare domnească, îl logodiră cu Domnița Ruxanda, sora omorâtului Ștefan Vodă. Căsătoria aceasta nu avut loc, căci Joldea Vodă, curând după aceia, fu prins și călugărit de către Vornicul Moțoc, care aducea din Polonia un nou voevod Moldovei, pe stolnicul Petru, fiul lui Bogdan Orbul, nepotul lui Ștefan cel Mare. Hotărît, Moldovenii erau dinastici. Le trebuiau, musai, domn din osul lui Ștefan.

Petru, fiu din flori al lui Bogdan cu Nastasia din Lăpușna, se urcă pe tronul înaintașilor săi, luând numele de Alexandru Voevod și poreclit fiind de popor, după numele orașului de baștină a mamei sale, Lăpușneanul. Urcat în scaunul destinat lui Joldea, el îi luă și mireasa, pe Domnița Ruxanda, a cărei poveste face obiectul capitolului ce urmează.

Doamna Elena, care în ultimii șase ani se obicinuise cu

toate nenorocirile, o văzu şi pe aceasta, pe fiica-sa Ruxandra, logodită, văduvă, şi măritată apoi cu'n văr primar de-al ei.

Nu se ştie cum s'a sfârşit Doamna Elena. S'a spus c'a fost sugrumată din porunca ginerelui ei, Lăpuşneanul. Dacă aşa s'o fi întâmplat, înseamnă că în spaima unui asasinat s'a stins blânda Doamnă Elena, fiica regelui Ion al Serbiei, văduva unuia din marii noştri voevozi, care şi-a petrecut o parte din viaţă aşteptând în cetatea Sucevei întoarcerea soţului ei din războaie, petrecând trei ani prizonieră în castelul dela Cicei, îngrijorată de soarta Domnului fugar, ajunsă pe la 40 de ani văduvă, având nemărginita durere să vadă pe unul din fii ei turcindu-se, pe celalt omorît de boeri, şi pe fata ei măritată cu cel care trebuia să-i răpună zilele.

Viețele aceste de Doamne române nu erau tocmai de invidiat. Vom vedea mai jos ce soartă au avut fetele lui Petru Rareş, Doamna Ruxanda şi Doamna Kiajna, două cunoscute figuri ale Istoriei noastre.

* * *

Doamna Ruxanda Lăpuşneanu

După d. N. Iorga : Portretele Domnilor noştri la Muntele Athos (A. A. R.)

CAPITOLUL IX.

DOAMNA RUXANDA A LUI LAPUŞNEANU

DOMNIŢA Ruxanda se trăgea din neam strălucit. Prin tatăl ei, Petru Vodă Rareş, era nepoata lui Ştefan cel Mare, iar prin maică-sa, Doamna Elena, nepoata lui Ion, Despotul Sârbilor. Dar a fi fată şi nepoată de Domn, nu însemna, pe vremile acele, o ideală fericire pământească, nu mai mult de cât azi, în tot cazul.

Născută la Suceava prin anii 1535, în timpul domniei tatălui ei, această domniţă avu o trudită copilărie. Fraţii ei Bogdan şi Chiajna, din întâia căsătorie a lui Petru, şi fraţii ei drepţi Constantin, Ilie şi Ştefan, o fi răsfăţat-o poate cum răsfaţă fraţii mai mari pe cel mai mic copil al casei. Insă această copilă avea abia 3 sau 4 ani când tatăl ei, împresurat de duşmani, fu nevoit să-şi trimită familia în Transilvania, la Cetatea Ciceiului, pe atunci proprietatea Domnilor Moldoveni. Sosind şi el după câteva săptămâni, fugarul Domn avu de susţinut acolo un asediu de patru luni împotriva armatei lui Zapolya, craiul Ungariei; iar când, silit de garnizoana lui, deschise porţile cetăţii şi se predă, i se impuse să rămână în cetate prizonier al regelui.

Prin urmare, primele amintiri care s'o fi deşteptat în sufletul copilului, trebue să fi fost o fugă prin munţi, o bejănie dela Suceava la Cicei, o zarvă de arme, de împuşcături, de vaete, poate foametea chiar, ororile unui asediu, şi pe urmă închisoarea. Cum Petru Rareş plecă mai în urmă la Stambul să să-şi recapete domnia, iar familia rămase mai departe prizonieră în Cicei, copilăria Ruxandei îi mai fu otrăvită şi de plânsetele mamei sale, care, zice o scrisoare a prietenului casei, Boldorffer „mult se întrista" că nu avea ştiri dela soţul ei.

In sfârșit, în iarna 1541, se întoarsere cu toții din nou la Suceava, căci Petru voevod recăpătase domnia. De aici încolo, timp de vre-o 4—5 ani, o fi fost un trai mai mult sau mai puțin tihnit și o fi văzut și copila aceasta ceva liniște împrejurul ei. Insă, după abia patru ani și jumătate, Petru Rareș, bătrân în 1546, își dădu duhul în cetatea Sucevei. Ruxanda avea pe atunci 11—12 ani. Rămase la Suceava, căci fratele ei mai mare, Ilie, fusese ales Domn, și neavând el însuși mai mult de 15 ani, mama lor Elena luase, împreună cu sfatul țărei, trebile Moldovei în mână. Urmară iar zile năcăjite, căci fratele acesta, după cinci ani de netrebnică domnie, părăsi scaunul Moldovei de bună voe și plecă la Stambul să se turcească. In locul lui, boerii aleseră Domn pe cellalt frate de-al doilea, Ștefan, care, cu toată fățărnicia lui, umbla și el înconjurat de Turcoaice, ceiace neliniști țara, făcând-o să bănuiască că va călca și el într'o bună zi pe urmele fratelui său Ilie. O conjurație se formă, cu hotărîrea de-al omorî.

Domnița Ruxanda avea acum, în 1552, cam la 17—18 ani, și zic mărturiile timpului, că era frumușică. Trebue să se fi aflat cu maică-sa la Curțile din Iași, nu din Suceava, în zilele de Septembrie, când s'a desfășurat drama ce urmează.

Ștefan Vodă cu Turcoaicele lui merse pe malul Prutului să se scalde. După bae urmă cheful și după chef odihna. Intr'un cort, pe malul râului, păzit numai de 17 ostași, voevodul Moldovei adormi. Boerii conspiratori, flămânzi de sângele viitorului renegat, se aruncară asupra gărzii, o străpunseră cu lăncile și apoi, tăind sforile cortului care se nărui peste Ștefan, se năpustiră asupra-i și-l înjunghiară. Acolo, pe loc, l-au și îngropat. Și cum îl băgară în pământ, se și puseră la sfat pe cine să aleagă Domn. Dacă persoana acestuia era sau nu hotărâtă de mai înainte, nu ne spune istoria. Atât știm, că l-au ales pe Joldea, un boer încă tânăr, din capii conspirației. Cum obiceiul țării nu îngăduia însă ca Vodă să nu fie, dacă nu „os de Domn", cel puțin înrudit cu vre-un Domn, sfatul hotărî ca Joldea să ia de nevastă pe Domnița Ruxanda.

Cam aceasta rezultă din cronică și din spusese istoricilor. Iar adevărul poate fi că tânăra Domniță și noul voevod se iubeau

mai de mult şi erau înţeleşi între ei ca să se cunune împreună. Altfel nu s'ar înţelege cum de-au pornit îndată cu toţii de pe malul Prutului înspre Iaşi, unde Domniţa îi aştepta, deşi iarăşi trebuie mărturisit că e ciudată această nuntă ce urma să aibă loc între Ruxanda şi ucigaşul fratelui ei.

Ori cum o fi stat lucrurile, sigur e numai că Joldea porni

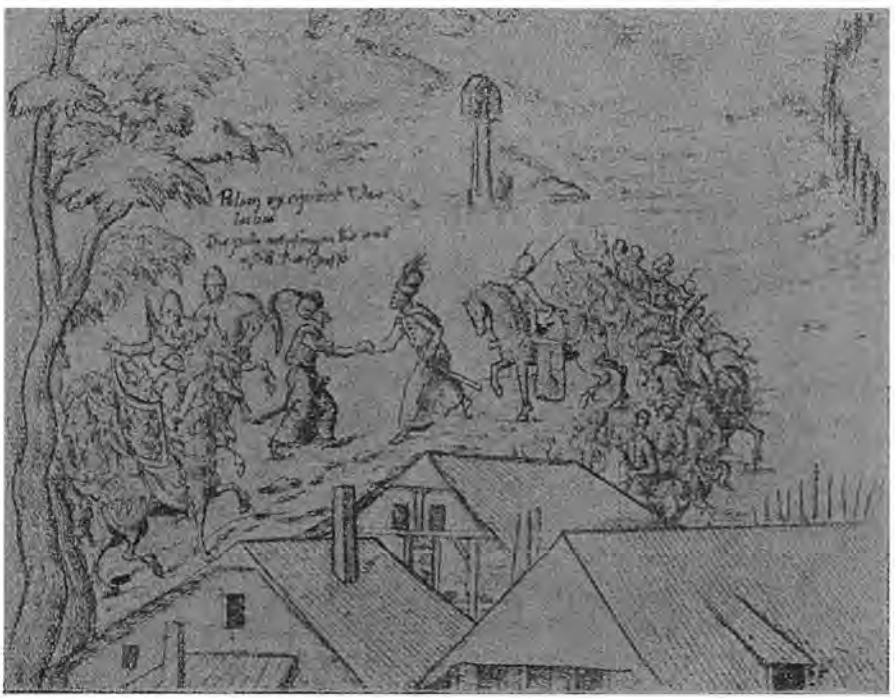

O solie polonă la Alexandru Lăpuşneanu

la Iaşi să-şi ia mireasa, şi de acolo urmau să meargă amândoi la Suceava, să facă nunta şi să se aşeze în scaun. Dar nimeni, spune Evanghelia, nu ştie nici ziua nici ceasul. La Şipote, în judeţul Botoşani, alaiul domnesc e întâmpinat de-o armată polonă, având în fruntea ei pe vornicul Moţoc, care atacă mica oaste a lui Joldea, o bătu şi, prinzând pe noul voevod, alesul boerilor, îl însemnă la nas — fiindcă, după obiceiul ţării, oamenii însemnaţi nu mai puteau domni. Il trimise apoi la mânăs-

tire, călugărindu-l cu sila. Visul de domnie a lui Joldea ținuse trei zile.

Ce voia însă acest Moțoc, cu oastea lui leșească? El aducea cu sine pe un alt Domn, Stolnicul Petru, fiul lui Bogdan Vodă Orbul cu Anastasia, târgoveață din Lăpușna. Acest Petru trăise în Polonia[1]), se înțelesese cu o parte din boeri pentru a înlătura pe Ștefan Rareș, și acum, cu ajutorul regelui polon, venise în țară să-și ocupe scaunul, moștenirea lui dreaptă, zicea el, după tatăl său Bogdan și bunicul său Ștefan cel Mare. Inainte chiar de-a intra în Moldova, el fusese încoronat Domn, în orașul Trebovla în Polonia de către armatele regale leșești. Auzind că boerii aleseseră în locul asasinatului Ștefan pe Jolea, își trimisese vornicul să prindă pe acest nepofțit voevod, să-l călugărească, și punând mâna și pe Domnița Ruxanda, să i-o aducă lui, căci o poftea de nevastă. Ruxanda, cu boerii asasini ai fratelui ei, fu deci dusă din Iași la Suceava. Acolo, ea găsi pe noul Domn urcat în scaunul tatălui și fraților ei, acel Domn care-și schimbase numele din Petru în Alexandru, iar de popor fu poreclit Lăpușneanul, după orașul de baștină a mamei sale. Mai cu voe, mai cu sila, ea primi să-i fie nevastă, deși erau veri primari. Insă mitropolitul găsi cu cale să afirme că, după canoane, ei nu se înrudeau, întrucât și Rareș și Lăpușneanul erau numai copii naturali.

Deși atât pana poetică a lui Costache Negruzzi, cât și judecata istorică a lui Xenopol au făcut din Alexandru Lăpușneanu o fiară cu înfățișare de om, Domnul acesta nu pare a fi fost atât de sălbatec și de crud, precum ne-a fost înfățișat până acum. Nici afirmarea că el și-ar fi sugrumat soacra, pe blânda Doamna Elena, nu poate fi acceptată fără o mai temeinică cercetare. Și s'ar pare chiar ciudat că Doamna Ruxanda, care a trăit bine cu soțul ei, să fi putut ține la asasinul mamei sale. In tot cazul îl vedem pe Vodă Alexandru având mereu grijă de nevasta lui. La Sibiu, la Brașov, s'au descoperit scrisori,

---

[1]) După moartea lui Bogdan Vodă, căci în timpul domniei acestuia el e întotdeauna citat de tatăl său în documente, alături de celalt fiu al său, Ștefăniță, și întotdeauna după el, ceia ce este o dovadă că era frate mai mic al lui Ștefăniță (vezi Surete și Izvoade de Gh. Ghibănescu vol. XIX).

prin care Lăpușneanul cere, în repețite rânduri, lucruri bune de mâncare: prune, cireși, altele de-ale gurei „pentru soția mea". De asemeni îl vedem primind la curtea lui, cu o uimitoare bunăvoință, pe acel Vântură Țară ce-a fost Iacob Eraclide Despotul, pentru simplul motiv că se zicea văr cu Doamna Ruxandra, nepoată de Despot și ea, după mamă-sa Elena. Și însfârșit, când în 1561, acelaș inteligent și cultivat aventurier, Iacob Eraclide Despotul, alungă, cu ajutorul unei armate de mercenari, pe vărul său din scaun și din țară, Alexandru Lăpușneanu, fugar, avu grijă în primul rând de soția și de copiii lui, pe care-i trimisese în siguranță la vecinul lor, Domnul Munteniei, nepotul Ruxandei.

Din aceste fapte trebue trasă concluzia că Lăpușneanu nu era ne-om, că și-a iubit soția, și că aceasta, la rândul ei, o fi ținut la bărbatul ei.

După detronarea lui, Lăpușneanu se refugiă la Constantinopol pentru a cere Turcilor recăpătarea domniei. O și obținu, după doi ani, în 1563. Și iarăși, prima lui grijă când ajunse în Iași, unde-și mută el de data aceasta scaunul, fu să-și aducă din București pe Ruxanda și pe copii. Că în timpul acestei domnii de-a doua (1563—68) Alexandru Vodă făcu acel grozav măcel de boeri despre care ne vorbesc cronicele (a omorât 47 din ei într'o singură zi), iarăși nu trebue să ne ducă la concluzia că el era o fiară. Lăpușneanul fusese trădat de boerii lui, care dăduse domnia lui Despot. Se impunea, nu numai o răzbunare, ci un exemplu. Și Ștefan cel Mare își tăiase boerii, pe patul de moarte fiind, și Petru Rareș a omorît o sumedenie de căftăniți, fără ca Istoria să facă din ei niște monștri, din potrivă. Insă istoria are ciudățeniile ei. A vrut să facă din Lăpușneanu pata de sânge pe filele imaculate ale cronicilor. Și nu s'a băgat de seamă că a fost scrisă după mărturiile contimporane ale unor pătimași boeri, ei înșuși poate atinși de răzbunarea lui Vodă. Și nu s'a băgat iarăși de seamă că Moldova avea o veche, puternică, ambițioasă, gălăgioasă și turburătoare boerime, care de mai bine de 50 de ani începuse să-și facă de cap, care voia să facă și să desfacă domniile, și în potriva căreia s'a ridicat întâi Ștefăniță, apoi Petru Rareș și la urmă Lăpușneanul. Cei întâi

au distrus numai câteva din aceste neamuri boerești, (Tăutuleștii, Abureștii și Gănești) el i-a exterminat pe aproape toate, înlocuindu-le cu altele noi. (Balș, Sturza, Stroici, Movilă, Șeptilici, etc.) A primenit boerimea. A distrus puterea boerilor dascălicători, pentru a se servi de buna voința unor noi veniți. A fost un om politic. Istoria acelei epoci trebuește refăcută.

Cred că cel mai bun apărător al lui Lăpușneanu, este Doamna lui, Ruxanda, care i-a stat alături neclintită, care, când în 1567 s'a îmbolnăvit, trimitea la Sibiu după doftori, și care, când pe patul lui de moarte a cerut să fie călugărit, i-a stat de-a dreapta până la văzut cu scufia în cap pe noul călugăr Pahomie.

Iar dacă o fi adevărat — ceiace nu e dovedit — că trezindu-se din letargie, când se văzu Lăpușneanu chiar călugăr de-a binelea ar fi răcnit boerilor că „dacă se va scula din pat, pe mulți va popi și el", și că boerii înspăimântați i-ar fi dat atunci otravă ca să-i curme zilele — chiar dacă aceste ar fi adevărate, apoi sigur este că nu Doamna Ruxanda și-a otrăvit soțul. Până și severul Xenopol apără pe această Doamnă de învinuirea ce i-o aduce legenda. Cât despre Letopiseți, zice Ureche că Ruxanda era „o femee creștină, înțeleaptă, destoinică și dumnezăiască, și la toate bunătățile plecată și milostivă".

Iar Ureche voevodul trebue să fi știut ce fel de femee fusese Ruxanda, de oarece a trăit numai cu puține generații mai târziu.

Așa dar, la 1568, iat-o pe Ruxanda văduvă, la vârsta de abia 33 de ani. Boerii, mai mult de hatârul ei, decât în amintirea răposatului Lăpușneanu, aleseră Domn pe Bogdan, fiul lor, un copilandru de 15 ani. Iar cum Doamna era, după cum am văzut, femee înțeleaptă, destoinică și dumnezăiască, sfatul țării a numit-o „regentă", sau, cum se spunea pe atunci mai pe înțeles și mai frumos „au pus-o pe ea să poarte trebile țării". Și le-o fi purtat bine, deși plodul Domn era cam sburdalnic. Ureche spune despre el că „era blând și cucernic și tuturor arăta dreptate, cât se cunoștea că nimic nu s'au arătat în el din obiceiul tătâni-seu. Nici la carte nu era prost, la călărie sprinten, cu sulița la halcă nu prea lesne avea potrivnic, la săgetare din arc tare nu putea fi mai bine. Numai ce era mai detreabă domniei

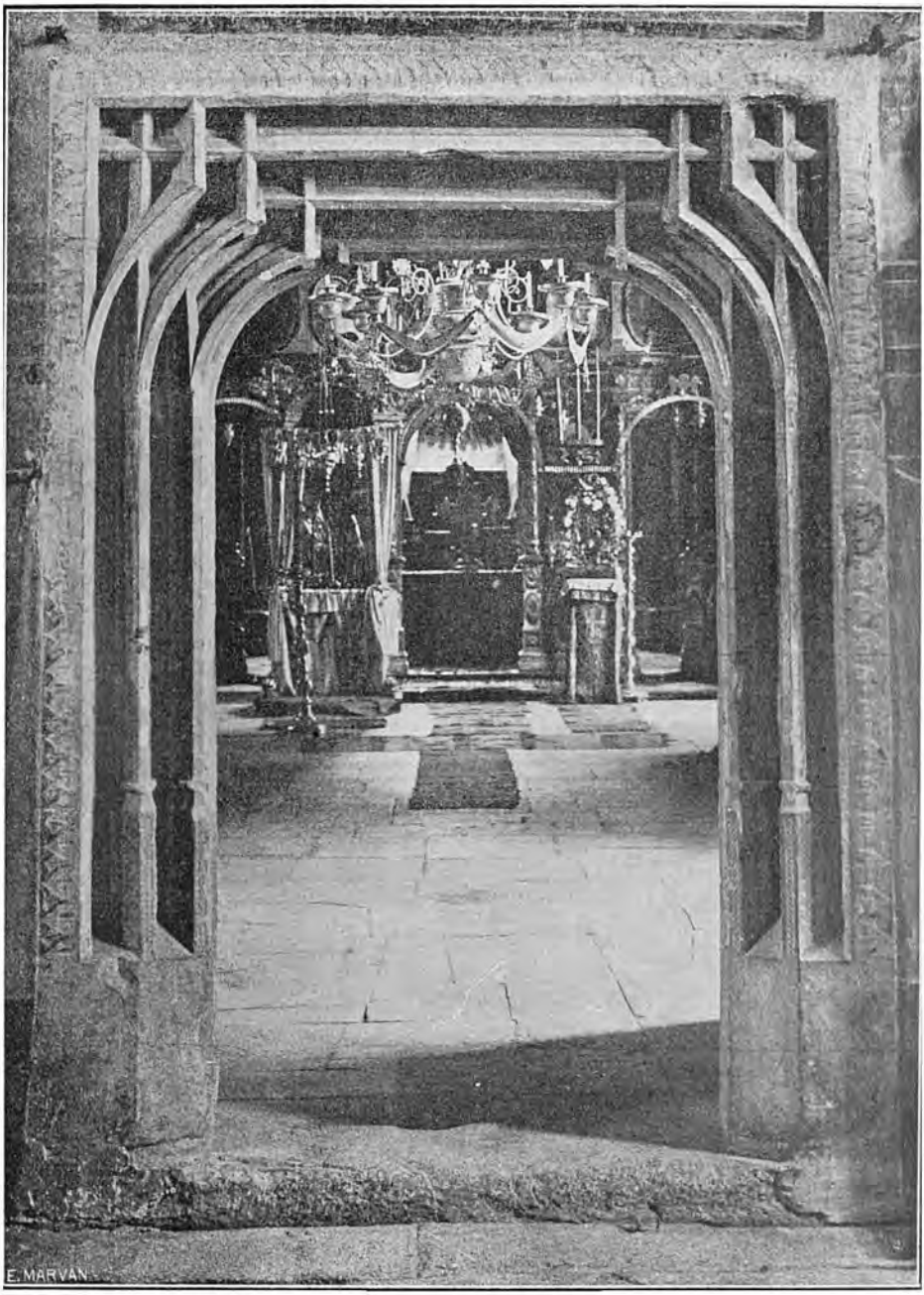

Mânăstirea Slatina: Paraclisul

După Buletinul C. M. I.

îi lipsea: că nu cerca bătrânii la sfat, ci de la cei tineri din casă lua învățătură".

Pitorescul acestui stil e ameţitor. Când te gândeşti la tot ce poţi citi în ziarele zilnice, deseori chiar în cărţile cu pretenţii literare, te apucă necazul că nu mai ştie Românul să scrie astăzi cum scria altădată!

Vodă Bogdan Lăpuşneanul, fiul lui Vodă Alexandru, mai avea, pe lângă cusurul de-a fi mai mult un „sportsman" decât un bărbat de stat (ceiace, la vârsta lui, era de altfel destul de firesc) mai avea cusurul, zic, să fi prea îndrăgit pe Poloni. Las'că pe regele leşesc din „prea milostivul meu stăpân" nu-l scotea, dar apoi se mai şi apucă să-şi logodească două din surori cu nobilii polonezi Gaspar Panievski şi Christofor Sborovski, iar la urmă, el însuşi peţi pe fiica lui Ion Tarlon, unul din marii boeri ai Liowului (Lemberg).

Mamă-sa, Domniţa Ruxanda, care purta doar trebile ţării, înţelese că această înclinare a fiului ei pentru vecinii dela Nord nu era pe placul boerilor, cărora, dupăce de curând văzuse pe-un Domn de-al lor turcindu-se, pe un altul pe cale de-a se turci, nu li-ar fi plăcut să vadă pe acesta închinând ţara papistaşilor. Boerii moldoveni erau ortodocşi, şi din legea lor nimeni nu i-ar fi putut scoate. Înţeleapta Doamnă Ruxanda, fiică şi nepoată de pravoslavnici, încercă să tempereze apucăturile fiului ei. Logodna uneia din fete, cea promisă lui Sborovski, se şi rupse, ceiace, de altfel, va face ca Bogdan să-şi piardă tronul [1]).

Insă soarta nu vru ca Doamna Ruxanda s'o mai vadă şi p'asta. In Noembrie 1569 ea se îmbolnăvi, şi după o scurtă suferinţă, la 12 ale aceleasi luni, îşi dete duhul, la Iaşi, în palatul domnesc. Avea 35 de ani, şi domnise, ca o regentă, nici doi ani împliniţi. O îngropă fiul ei, în jalea boerilor şi a poporului care o iubise, la mânăstirea Slatinei (Neamţ), alături de soţul ei, voevodul Alexandru Lăpuşneanul.

---

[1]) Christofor Sborovski venise la Iaşi în calitate de mire, întovărăşit de un alai regesc. Fu nevoit să se întoarcă umilit în Polonia, jurând însă răzbunare. El era fiul lui Martin Sborovski şi fratele Christinei, fosta logodnică a lui Despot Vodă.

Bogdan (născut în 1553) a domnit puțină vreme după moartea mamei lui. In 1572, o neprevedere de copil amorezat l-a costat domnia. Intovărășit numai de doi călăreți, iarna cu sania, el trecu Nistrul în Polonia pentru a-și vedea logodnica [2]). Christofor Zborovski, care nu-i ierta stricarea logodnei lui, îl pândea de mult. Știa că obiceiul Domnului era să treacă deseori Nistrul, pe ascunse, în apropierea Hotinului probabil, unde își mutase Domnul reședința pentru a fi mai aproape de iubita lui. Intr'o zi oamenii lui Zborovski, puși anume ca să-l pândească, îl prinseră și-l duseră la stăpânul lor, care-l închise în casa lui. Bogdan a trebuit să plătească 6000 de galbeni răscumpărarea sa, pe șin, iar pentru alte sume a garantat cumnatul Panieski. Când scăpă însă din casa acestui dușman și voi să se întoarcă în țară, găsi scaunul Moldovei ocupat de Ion Vodă Cel Cumplit. După zadarnice încercări armate de a-și recăpăta domnia, dând astfel Polonilor prilejul de-a mai fi odată învinși de Moldoveni, nenorocitul copil își luă lumea în cap, și, după mai multe pribegii, muri nebun la Moscova [3]).

* * *

[2]) Era, se zice, de-o frumusețe uimitoare. Tatăl ei, Ion Tarlon, murise de curând și ea fu pusă, de însuși regele August, sub epitropia principilor George Iaslovieski și Nicolae Mieleski, care urmau s'o cunune cu Domnul Moldovei.

[3]) Alexandru Lăpușneanu și Doamna Ruxanda au avut un mare număr de copii, din cari unii au murit de tineri. Erau 7 fii: Ilie, Ștefan († tânăr), Bogdan, Petru, Ion, Mihăilă și Constantin, precum și 8 fete: Anghelina, Tudora, Teofana, Cheajna, Martina, Nastasia Marica și Totana (a 2 a).

Doamna Kiajna și Mircea Ciobanul

După St. Nicolaescu : Petru Vodă Șchiopul etc.

CAPITOLUL X

DOAMNA KIAJNA A LUI MIRCEA CIOBANUL

IN Orientul acesta, în care timp de patru veacuri atotputernic a fost numai Padișahul din ,Stambul, printre Craii Domnii și Domnișorii ale căror țări nu fusese definitiv înglobate în sfera acestei atotputernicii, voevozii români aveau însemnătatea lor. Martori, toți cronicarii și istoricii timpului, Unguri și Poloni. Incât a fi fost pe atunci nepoată, fată, nevastă, cumnată și mamă de Domni români, nu era puțin lucru. Iar Doamna Kiajna avea, pe lângă strălucirea neamului din care se trăgea, și o marcată personalitate a ei, care explica îndeajuns vaza de care s'a bucurat în ochii contimporanilor. Din nefericire, însă, Istoria ne-a falsificat-o. Incepând cu cronicarii cei mai vechi, Stoica Ludescu și Radu Popescu, urmând cu Gheorghe Șincai, cu Engel, cu Laurian, cu Xenopol, cu poetul — căci a fost un poet — Alexandru Odobescu, s'a format în jurul acestei figuri o legendă care, ca orice legendă, este o fantezie. S'a spus de Doamna Kiajna c'a fost personificarea ambiției, a răutății și a cruzimei. Un monstru. Nu e adevărat. Nici nu rezultă de nicăeri c'ar fi putut fi rea. Ambițioasă și crudă, poate. Dar nu într-u atât, încât să se facă din ea un tip, o personificare. A fost omul, femeia vremei, a unor vremi când viața omenească, nu numai în Orient, în lumea întreagă (să ne gândim la noaptea sfântului Bartholomeu), era desconsiderată; când curgea prin șanțurile străzilor sângele omenesc fără ca nimeni aproape să-l bage în seamă. Așa încât această Doamnă română n'a fost în afară de mentalitatea normală a epocei în care a trăit, și în tot cazul a fost sub ceiace legenda a făcut din ea.

Mai întâi, ambiția ei mereu triumfătoare de a-și vedea fiii și nepoții, prin mijlocirea ei, domnind când în Muntenia și când în Moldova, este o fantezie, o eroare provenită dintr'o lipsă de identitate. Până la descoperirile critice moderne, Doamna Kiajna a fost luată drept mama lui Petru Șchiopul și a lui Alexandru Voevod și drept bunica lui Mihnea Turcitul, toți Domni ale ambelor principate, pe când de fapt Kiajna nu numai că n'a fost mama și bunica lor, nici rudă măcar cu ei, dar le-a fost chiar dușmană.

Drept dovadă de felul cum se scrie Istoira. Clădești pe baze false o întreagă epopee, pe care istoriografia o dovedește azi greșită dela un capăt la altul [1]).

Desbrăcată de legendă și redusă la proporțiile adevărate ale ciudatei ei firi, Doamna Kiajna ni se înfățișează ca o femee inteligentă, ambițioasă și energică. Atât.

Născută din Petru Rareș și din cea dintâi soție a lui, Maria, cam pe la anul 1525, probabil în Polonia, în timpul pribegiei acestuia înainte de domnie, ea avea abia frageda vârstă de 2 sau 3 ani, când tatăl ei cuceri scaunul Moldovei. Mutați la Suceava, capitala țării, copila aceasta își pierdu mama la vârsta când nu putea încă să aibă o limpede noțiune despre ea. Un an mai târziu, tatăl ei se reînsură cu acea odraslă de neam regesc din Sârbia, Doamna Elena, despre care am vorbit mai sus. Mama ei vitregă fiind o femee, după cât se pare, deosebit de evlavioasă și de bună, s'a fi purtat cu ea cum se purta cu proprii ei copii, și o fi căutat să-i dea o creștere potrivit perceptelor evanghelice, astfel cum s'a înțeles a o da și fetei ei Ruxanda. Insă, precum această creștere n'a prins la fiii ei, Ilie și Ștefan, astfel n'a dat rod nici la fata ei vitregă.

---

[1]) Doamna Kiajna n'a fost mama decât a unui singur Domn Petre, mort în floarea tinereții, și supranumit din această pricină Cel Tânăr. Eroarea a venit de la confuzia ce s'a făcut între asemănarea numelor, Petre fiul Kiajnei și al lui Mircea Ciobanu și Petru zis Schiopul, fiul lui Mircea Vodă nepot lui Mihnea Cel Rău. Kiajna, fiind luată drept mama lui Petru, nu Cel Tânăr, cum de fapt era, ci drept a lui Petru Schiopul, ea devine astfel, în cugetul istoricilor, mamă și lui Alexandru care era fratele lui Petre Schiopul, și devine deci bunica lui Mihnea, fiul lui Alexandru. Iar de-aici s'a clădit o întreagă fantasmagorie pe socoteala Kiajnei, care ar fi făcut și deștăcut domnii, la care în viața ei nici nu se gândise.

Sângele războinicilor strămoşi clocotea în vinele Kiajnei, şi, în această privinţă a energiei, nu era s'o dea de ruşine.

Impreună cu Doamna Elena, cu fraţii şi surorile ei, fuge şi ea, în 1539, dela Suceava la Cicei, în Transilvania, când Petru Rareş e nevoit să-şi lepede domnia. Dacă cunoaştem cu destule amănunte viaţa ce-a dus la Cicei această familie domnească de exilaţi, de prizonieri, apoi, din potrivă, ştirile despre Domniţa Kiajna se întunecă pentru perioada aceasta.

Ii pierdem urmele până într'atât nici nu ştim dacă fata lui Petru Rareş, care, cam pe vremea aceia, se mărită cu un anume Vlad voevod al Munteniei, era cumva Kiajna noastră, sau poate o soră de-a ei, pe care ar fi chemat-o Ancuţa şi despre care n'avem nici o altă ştire. Ceiace ştim, e că acest Vlad Vodă era un beţiv şi că abia după câteva luni de domnie, se îmbătă într'o zi atât de zdravăn, încât pierzându-şi centrul de gravitate, căzu în Dâmboviţă şi se înecă. Dacă pe văduva lui a chemat-o Anca sau Kiajna, sau dacă Anca şi Kiajna erau aceiaşi persoană, nu ştim. Sigur e numai că abia în timpul domniei de-a doua a lui Petru Rareş şi anume şi chiar anul morţii lui, 1546 Kiajna se mărită cu Mircea, fiul, probabil natural, al lui Radu Vodă Cel Mare al Munteniei.

Nunta se făcu la Iaşi, în luna lui Iunie 1546, iar printre solii domnilor vecini, sosi din Ardeal ca oaspe al lui Rareş, căpitanul Nicolae Cherepovici, a cărui fată avea să ajungă, 17 ani mai târziu, nora miresei. El aducea dar de nuntă o cupă de aur şi bogate postavuri.

In amintirea tinerilor lui ani, când creştea prin munţii noştri turmele de oi care l'au făcut om chiabur, Românii, deşi ştiau că Mircea Voevod este „os de Domn" şi purtat prin Stanbul, l'au supranumit totuşi „Ciobanul". Iar pe Kiajna, ajunsă Doamna lui Mircea Ciobanul, au numit-o „Mircioaia".

Dacă Kiajna Mircioaia o fi fost în adevăr o femee crudă apoi, de cum a apucat bărbatul ei scaunul ţării, o fi avut de ce se bucura. Căci prima grijă a noului Domn fu să-şi taie boierii. De altfel întreaga lui domnie, a fost un lung şir de omoruri, tălmăcite de istorici în deosebite feluri. Astăzi însă, când ştim că Mircea era fiul lui Radu Cel Mare, şi deci ruda

detronatului Radu Paisie, înțelegem mai bine că omorurile acestea însemnau distrugerea partidului care, ținând cu acesta, îi era lui potrivnic. Și'n adevăr deși Radu Paisie fu exilat tocmai la Alexandria Egiptului, unde pare a fi murit, nici doi ani nu trecură de când se urcase Mircea în scaunul Munteniei, că boeri care-l dușmăneau și care scăpaseră dela măcel, se sculară din Ardealul unde se refugiaseră și veniră asupra-i cu oaste, să-l alunge din țară. La Periș, lângă București le eși Mircea întru întâmpinare, îi învinse, și mai prinzând câțiva boeri îi tăie și pe ei.

Dușmanii lui nu se lăsară, veniră de peste Olt acum, având în capul lor pe-un nou competitor, Radu Ilieș, care birui la Moinești și alungă pe Mircea dincolo de Dunăre. La Rusciuc, sau la Giurgiu, Mircea Ciobanul căpătă ajutor dela Turci, bătu pe Radu Ilieș, și se așeză din nou în scaun.

In timpul acesta nu știm ce făcea Kiajna, copii de sigur, căci a avut destui, după cum vom vedea. Incolo a fost probabil o înfrigurată spectatoare. Căci rolul ei, să-i zicem istoric, a început abia după 1554, adică după mazilirea soțului ei, scos din domnie de Turci, fiindcă îl bănuiră că într'o luptă ce purtase Sultanul cu Impăratul Germaniei, Mircea i-ar fi trădat.

Mutați de pe malul Dâmboviței de acel al Bosforului, Mircea și Kiajna începură obișnuitele procedee de desvinovățire și uneltiri de recăpătare a domniei. Și aici a arătat Kiajna ce fel de stofă era în ea, ce fel de cap avea. Pe când, pân'acum, toate aceste uneltiri se rezumau de fapt într'una singură, sunătoare de pungi, Kiajna, ce-a dintâi din Doamnele noastre, găsi mijlocul cel mai dibaci de a-și ajuta bărbatul, anume acel de-a intra în legături de prietenie cu cadânele Sultanului, o respectuoasă și lingușitoare prietenie, o insinuație în harem. Nu e vorbă, ploaia de galbeni urma să curgă. Insă mijlocul acesta de-a izbuti prin farmecul a doi ochi de femee și a unui zâmbet ispititor, era nou, în Istoria noastră cel puțin. Kiajna triumfă.

Pe scaunul Munteniei, în locul bărbatului ei, se urcase o rudă de-a lui, Pătrașcu, fiul lui Radu Voevod (și tatăl lui Mihai Viteazul), Pătrașcu zis Cel Bun, fiindcă a domnit patru ani

fără a măcelări pe boeri. In schimb, firește, l-au măcelărit boerii pe el. Sau mai bine zis, l'ar fi otrăvit vornicul Socol, favoritul lui, care luă, cu dela sine putere, scaunul țărei în primire. D. prof. Iorga, (în Hurmuzachi XI) afirmă însă că Pătrașcu n'ar fi fost otrăvit, ci că din potrivă, într'o campanie purtată în Ungaria, ar fi recit, s'ar fi îmbolnăvit, și mutându-și reședința la Râmnicul-Vâlcei, *la aer*, a chemat un doctor din Sibiu să-l îngrijească. Totuși boala pare a fi fost mai tare de-

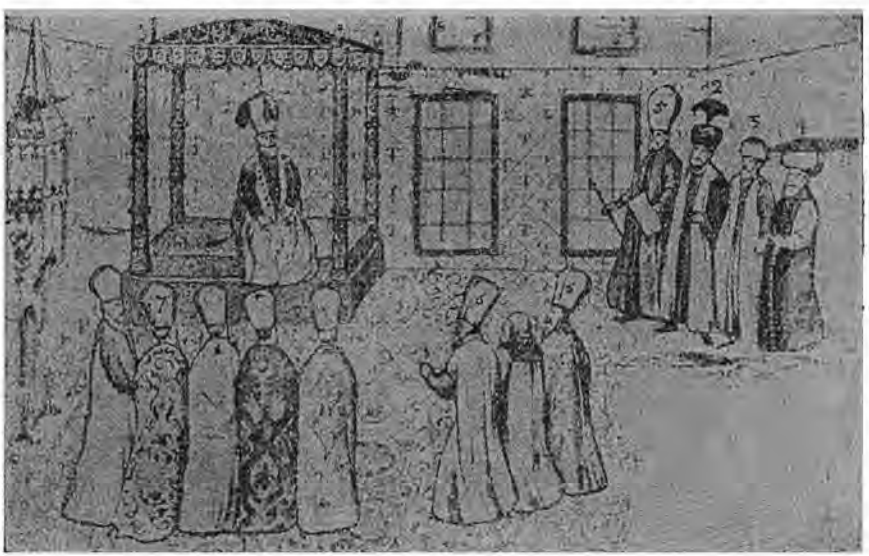

O audiență la Sultan

cât știința doctorului ardelean, căci în ajunul Crăciunului 1558, el își dădu duhul.

C'o fi una, c'o fi alta, Pătrașcu Cel Bun moare la sfârșitul anului 1558, vornicul Socol îi ia locul în scaun, iar Mircea Ciobanul alungă, după câteva săptămâni, pe usurpator din țară. Sosit în Ianarie 1559 din Constantinopol cu o armată turcească, el se urcă din nou în scaun, după patru ani de lipsă, în care timp dorit de boeri nu fusese.

Ba chiar aceștia, cum aud că le vine iar Ciobanul Domn, fug din nou aproape toți în Ardeal. Acolo, prostește, se lasă ade-

meniți de jurămintele lui Mircea, cum că dacă s'or întoarce în țară nu se va atinge nimeni de-un fir de păr din capul lor. Și iată-i ca turma de oi, întorcându-se la București, unde n'apucară bine să intre pe poarta orașului, că și fură măcelăriți. Cei ce putură scăpa luară din nou calea pribegiei, pregătindu-se a se răzbuna încă odată împotriva cruzului, nemilosului voevod. Soarta însă îi ajută în alt chip. In Septembrie a aceluiaș an, 1559, Mircea Vodă Ciobanul moare, de moarte bună se crede, și e îngropat în biserica Domnească, ctitoria lui, cea de pe piața Sfântului Anton din București, unde nu i se mai vede astăzi mormântul.

Boerii pribegi respiră. Strâng, acolo în Ardeal, o mică oaste, trec munții, și se îndreaptă asupra Bucureștilor.

Aici îi aștepta însă Kiajna, văduva lui Mircea, fata lui Petru Rareș. Ea avea un fiu Petre, un minor care trebuia ocrotit, al cărui tron trebuia apărat. Se puse în fruntea oastei domnești, o mână de oameni — și e singurul exemplu din trecutul nostru al unei femei conducând o oștire în război. Intâmpinând pe răzvrătiți la Românești, deschise bătălia. Fu însă învinsă de o armată mult mai numeroasă, așa încât, întorcându-se în grabă în București, își luă băeții și fetele, și împreună cu ei și cu câțiva boeri credincioși, trecu Dunărea. Căpătând la Rusciuc ajutor de la Turci, se întoarse în țară, bătu pe dușmani la Șerpănești și-i alungă peste munți.

Izbânda aceasta nu fu de lungă durată. Boerii răsvrătiți se întoarseră din Ardeal cu noui ajutoare dela Unguri și alungară pentru a doua oară din scaun pe tânărul domn și vrednica lui mamă.

De data aceasta ei trebuiră să facă drumul Stambulului, căci Pașa din Rusciuc nu voi să-i mai dea ajutor. Cât despre Sultan, se auzea că, supărat de toate turburările aceste, era pe cale să scoată copilului Petre domnia.

Ca în timpul când lupta Kiajna pentru izbânda soțului ei, începură la Constantinopol și de data aceasta alergături, intrigi, momeli, făgăduieli și realizările lor pentru izbânda fiului. Patruzeci de mii de galbeni odată, peste alți 40.000 pentru tribut, și din nou 130.000 galbeni trecură din patrimoniul Basarabilor —

Mircea Ciobanul

După d. N. Iorga : Portretele Domnilor Români

sau mai bine zis din sudoarea Românului — în visteria Padișahului și în comornicele cadânelor. Nurbani, evreica, și Safigi, veneţiana, cadâne imperiale, se înfruptară din dărnicia Kiajnei, și în nopţile fermecate ale Bosforului șoptiră la urechia bătrânului Suleiman, că Petru, fiul Kiajnei, este un copil deștept și mamă-sa o femee destoinică. Iar marele Suleiman convins și prin farmecele cadânelor și prin argumentul galbenilor, trimise pe Kiajna și pe fiul ei din nou în Bucureşti, cu o armată destul de numeroasă de data aceasta, pentru a ști să impună respect răsvrătiţilor boeri vlahi.

Domnia aceasta a lui Petru ţinu șapte ani, în care timp copilul abia se făcea flăcăuandru, domnind numai cu numele într'o ţară în care Kiajna era acum necontestată stăpână. Ambiţia ei se mărgini însă la viitorul strălucit pe care voia să-l pregătească copiilor. In politică, stăpânirea Munteniei îi ajungea. Scaunul lui Petru părea asigurat, încât grija ei era acum căpătuirea fetelor. Și nu era ușor, căci erau multe, iar înlăuntru ţării partide strălucite nu prea se aflau.

Anca, fu dată după banul Neagoi, iar *Alexandra* după cămărașul Gheorghe Hrisoverghi. Rămâneau *Mariana* și *Dobra*, cele mai mici, care par a fi fost favoritele Kiajnei și cărora mama lor voia să le pregătească un strălucit viitor [1]).

Iacob Eraclide Despotul, domnul Moldovei, deși era usurpatorul scaunului lui Lăpușneanu, cumnatul Kiajnei, i se păru totuși acestei femei ambiţioase, un ginere demn de fata ei Dobra. Își ticluise doar inteligentul aventurier o genealogie din care reeșea că era nu numai coborâtor din Despoţii Sârbi, și ca atare ar veni văr cu sora vitregă a Kiajnei, doamna Ruxandra a lui Lăpușneanu, dar din bunic în răzbunic genealogia lui Despot Vodă se urca la Hercule, zeul Grecilor și al Romanilor. Pentru fata Kiajnei de pe malul Dâmboviţei tocmai nemerit o partidă bună. De altfel, Despot Vodă râvnise tronul Munteniei. Se înţelese cu ambiţiosul polon prinţul Wisnowiecki, nepot de fică a lui Ștefan cel Mare, să-i dea lui coroana Moldovei, iar el, Despot, să treacă Domn al Munteniei. In vederea reușitei acestui

[1]) Pentru Stana, măritată cu logofătul Ion din Piteşti, vezi Cap. XIV, p. 142.

plan se și războise cu fiul Kiajnei, Petru Voevod. Insă luptele ce avuseseră loc fiind fără rezultat, părțile își întinseseră mâna, și, ca semn de împăcare, hotărîră să se încuscrească.

Despot trimise la București pe boerii Moțoc și Avram să ceară mâna Dobrei și în Iulie 1562 aceștia se întoarseră la Iași cu darurile Kiajnei: un inel cu briliant și *portretul miresei.* Despot Vodă să și grăbi să fixeze ziua nunții la 15 August și să trimită crainici pentru a pofti la marea nuntă domnească din Iași nu numai pe regii vecini, dar chiar pe suveranii Europei occidentale.

Ce s'a întâmplat mai în urmă, nu se știe exact. Nunta a fost amânată, apoi logodna s'a stricat. Cauza pare a fi nesinceritatea lui Despot. Se zice că Doamna Kiajna ar fi aflat cum să acesta nu renunțase definitiv la domnia Munteniei, pe care ar fi vrut s'o dea acum fratelui său adoptiv Dumitru, păstrând Moldova pentru el. In tot cazul între Kiajna și Despot se naște deodată o dușmănie de moarte, care nu se isprăvește nici prin tragedia bruscă a detronării acestuia, asediul în cetatea Sucevei și trădarea lui de către Martin Farcaș în mâinile lui Tomșa, care-l omorî. Scaunul Moldovei, scurtă vreme după această întâmplare, fu ocupat din nou de Lăpușneanu, care alungă pe Tomșa dincolo de hotare. Un boer curtean, pentru a încape în mila noului Domn, urmări pe Dumitru, fratele adoptiv al lui Despot, îl prinse, și-l duse, legat în fiare, dinaintea Lăpușneanului. Acesta la rândul lui îl trimise la București Kiajnei, cumnata lui, să facă cu el ce-o vrea. Când află Doamna că i se trimite în dar pe dușmanul care râvnise scaunul fiului ei, nu mai putu de bucurie. Ea îl aruncă pe dată în beciurile palatului, sub strașnică pază, și, în aceiași seară, puse să i se taie capul. Pe când se afla la masă cu boerii ei, ceru, ca o a doua Salomea, să i se aducă pe-o tavă de argint capul celui ce poftise domnia țării. Când îl fu înfățișat, grozava femee luă capul de pe tavă, sângerând cum era, și rostogolindu-l pe masă printre talgere și cupe, îl scuipă în obraz.

Acum da, recunoaștem pe Kiajna legendei, energica și cruda. Insă nu trebue uitat că ea își apăra drepturile la domnie, și că la urma urmei astfel erau moravurile vremei. Incă odată,

să ne gândim la Franța și la Anglia acelei vremi, la nenumăratele crime și asasinate comise sub Henric III-a bunăoară, sau sub Maria Tudor.

Tot în vremea aceasta, adică în decursul anului 1563, se ur-

Petru Vodă cel Tânăr, Mircea și Radu, fii lui Mircea Ciobanul și ai Doamnei Kiajna

mau între București și Sibiu tratative de căsătorie între tânărul Petru Voevod și *Elena*, fata căpitanului Nicolae Cherepovici, cel ce cu mulți ani înainte venise în Iași, ca sol al voevodului Ardealului, la nunta Kiajnei cu Mircea Ciobanul.

La 5 Mai, subit, Cherepovici moare. Tratativele se urmează între mamele văduve, Doamna Kiajna și soția căpitanului Nicolae, tratative cam tărăgănate, pe care însă Mirceoaia, după ruperea logodnei fetei ei Dobra, le accelerează într'atât, încât la 22 August nunta se și face la Sibiu. A fost o foarte ciudată nuntă, făcută fără mire, care fu reprezentat, printr'un procurator (principiul reprezentărei directe în chestie de statut personal fiind o inovație, bună sau rea, a timpurilor moderne) tânărul voevod având pe atunci mult 16 ani, un mire aproape copil. Dar ce nu se poate în familiile domnitoare! Afară de un lucru, care nu se poate nici acolo, anume să se nască dintr'un copil de

16 ani un altul, după numai cinci luni de căsătorie. Ceiace se întâmplă. In Ianuarie 1564 Doamna Elena a lui Petru Cel Tânăr născu o fată, căreia i s'a zis *Theodora*, sau Tudorița. Iar Doamna Kiajna, ce s'o fi gândit ea, își băgă nora cu zestre cu tot în rădvan și-o trimise înapoi la mamă-sa la Sibiu. Scandal, scandal, dar cu Kiajna nu era de glumit. Doar știa învățata Mircoaia că copii în 5 luni nu se pot naște. C'o fi plâns Petre Voevod că i s'a luat jucăria, nu știm. Alta venise acum la ordinea zilei.

Rămăsese în sarcina Kiajnei doi fii nevârstnici, Mircea și Radu, Dobra cea rămasă fără logodnic, și o fată tocmai copticică, *Marina*. De data aceasta Doamna își îndreptă privirile spre acel Bizanț, de unde ne mai venise în vremuri odrasle domnești pe scaunele Țărilor noastre. Ea scrise Patriarhului de Constantinopol cu rugămintea să-i găsească un ginere de neam și cu stare pentru frumoasa ei Domniță. Patriarhul Iosif (Paleologul) se și puse pe lucru, și după scurtă vreme, îi răspunse că cea mai strălucită partidă pentru Domnița Maria ar fi numai și numai Ion Cantacuzino, fratele Șaitanoglului.

După căderea Constantinopolei, mai bine de 100 de ani acum, marile familii bizantine se răslețiseră prin lume de răul stăpânirii păgânilor. Cu încetul însă, chiar încă pe vremea lui Mahomed, unii membrii ai acestor familii se întoarseră în Bizanțul devenit Stambul, Sultanul el însuși căutând a-i atrage pentru a se folosi de cunoștințele Grecilor în atâtea ramuri streine războinicilor asiatici. Printre acești reîntorși în foasta lor capitală se aflau și unii membrii ai familiei Cantacuzino, coborîtori din Impărații Bizanțului.

Prin anii 1500 trăia acolo un Dumitru Cantacuzino, fiu, sau mai curând nepot al acelui Cantacuzino care luase parte la asediul din 1453 alături de Constantin Paleologul, ultimul Impărat bizantin. Acest Dumitru avea doi fii, pe Mihai și pe Ion. Mihai, minte ageră și fire isteață, ajunse întâi cămărașul ocnelor imperiale și mai la urmă furnizorul Curții, al Seraiului, o poziție socială care-i aduse, pe lângă bogății multe mai ales onoruri, vază și influență.

Reședința lui era la Anchial în Tracia, pe malul Mării Negre, de unde se îndeletnicea, nu numai cu furniturile curții im-

periale, ci foarte în deosebi cu trebile Grecilor, care-l priveau ca pe un fel de căpetenie de-al lor. A avea grijă de Greci pe vremurile acele însemna firește și implicit a avea întotdeauna privirea îndreptată asupra Țărilor noastre, care încă nu încăpuseră în mâinile lor, dar care erau pe cale de-a încăpea. Vremurile de care vorbim reprezintă pentru ei epoca de tranziție între dazastrul trecut din Bizanț și triumful viitor din Țările Dunărene.

Mihai Cantacuzino, supranumit de Turci Șaitanoglu — fiul dracului — din pricina istețimei lui, a fost străbunul tuturor Cantacuzinilor de azi.

Având în vedere vaza de care se bucura această famiile printre creștinii Bosforului, atât prin strălucirea neamului de viță împărătească, cât și prin influența Saitanoglului, era firesc ca Patriarhul Iosif să fi găsit că singura partidă demnă de fata Kiajnei nu putea fi decât Ion Cantacuzino, fratele lui Mihai i). După ce, de mai multe ori, alergară stafetele dela București la Fanar, la Anchial și 'napoi, căsătoria fu hotărîtă, și mirele, cu alai mare și daruri scumpe, porni la drum să-și ia mireasa. Când sosi în țară și se înfățișă logodnicei lui, tânăra Domniță fu cuprinsă de groază. Viitorul ei soț avea 50 de ani bătuți și era, așa găsea copila, urât cum numai pe dracul și-l închipuia, adevărat Șaitanoglu. Merse plângând la mamă-sa și-i spuse : nu, și iarăși nu și nu ! Mai bine moartă, decât soția lui Ion, cât de odraslă de Impărat o fi.

Kiajna intră în mare încurcătură. Să strice căsătoria, însemna a periclita situația ei și a tânărului Domn ; să-și mărite fata cu sila însemna a o nenoroci. Drept dovadă că această Doamnă Kiajna nu era chiar chipul răutății întrupate și al ambiției aevea, e faptul că ea, pentru a salva fericirea fetei își sacrifică liniștea. In cumpăna grea în care se afla, învinse dragostea de mamă, nu ambiția. Căută, nu e vorbă, pirntr'o născocire de-a ei, un fel de scăpare prin tangentă, însă trebue să și-l fi închipuit pe moș Ion prea simpluț pentru ca astfel de tripticuri să poată prindă. După matură chibzuință, iată ce mintea

---

[1]) Patriarhul Iosif Paleologul (de neam împărătesc și el) se încuscrea cu Cantacuzinii, căci Muselim Paleologu ținea pe sora lui Mihai Șaitanoglu, iar fiul său C-tin Paleologu ținea pe fata lui Antonie Constantin Monoret.

ei născoci: sfătui pe Marina să se lase măritată, și în schimb îi făgădui că va împiedica consumarea acestei căsătorii.

Fie că fata a știut sau că n'a știut ceia ce era să urmeze, nunta avu loc, și pe dată, după cununie, soții Cantacuzino, cu zestrea încărcată în căruțe, luară drumul Stambulului. Ajunși noaptea la Rusciuc, oamenii Kiajnei intrară în cortul mirelui, răpiră fata și zestrea, și trecând din nou Dunărea, îi întoarseră la București, spre rușinea și supărarea soțului înșelat. Dibacii curteni avură grijă nu numai să înapoieze Kiajnei pe Marina cu întreaga ei zestre, dar să mai și aducă cu ei o parte din bogatele daruri ale mirelui.

Pe această Marina a măritat-o Kiajna, după foarte scurtă vreme, cu un băiat după gustul fetei, tânăr, frumos, și de neam tot atât de strălucit ca al Cantacuzinilor, Stamate Paleologul, nepotul Patriarhului Iosif.

Se înțelege că atât Ion, cât și frate-său Mihai Șaitanoglu, au știut, prin influența de care se bucurau în Stambul, să se răsbune de afrontul ce li se făcuse. Prima lor grijă fu să sufle din scaunul patriarhal pe Iosif Paleologul, și a doua pe Petre Voevod din scaunul domnesc.

Dela 1564 încolo, familia domnească din Muntenia era compusă din Petru Cel Tânăr, văduv, din Doamna Kiajna, care tot încă ținea frânele statului în mână, și din cei trei copii mai tineri ai ei, Dobra cea rămasă nemăritară, Mircea și Radu, doi nevrâstnici. Peste toți aceștia căzu, în primăvara anului 1568, trăsnetul răsbunărei Șaitanoglului.

In dimineața zilei de 7 Mai, capugiul Sultanului sosi la Curte cu firmanul de mazilire. Petru Vodă, Doamna Kiajna și întreaga lor casă, fură ridicați pe dată din odăile lor și porniți, fără întârziere, pe drumul exilului.

Cantacuzinii, în mânia lor în fine potolită, nu îngăduiră acestei familii de exilați să se oprească cât de cât în apele Bosforului. Ea fu trimisă deadreptul în Asia, tocmai la Alep, în Nord de Siria. Aici, după scurtă vreme, tânărul voevod Petre moare în vârstă de 23 de ani (1569), de boală, de inimă rea, nu se știe — moare lăsând în urma-i o mamă înebunită de durere.

Un grec învățat care trăia pe vremurile acele, Gheorghe

Etolianul, a scris o poemă în versuri cu privire la această tragedie, din care însă, din punct de vedere istoric, nu aflăm aproape mimic nou. Doar atât, că Mirceoaia blestema pe fostul patriarh Iosif, cuscrul ei, învinuindu-l de toate nenorocirile ce se năpustiseră pe capul lor. Umbra lui Petre apare mereu ca a tatălui lui Hamlet, şi mustră cu asprime când pe Iosif Paleologul, când pe Doama Kiajna. Autorul poemei, fiind omul Cantacuzinilor, îi ridică pe aceştia în slava cerului, numind pe Ion, moşul de 50 de ani „un frumos pălicar batjocorit de Kiajna". Pitoresc în această poemă e numai scena când Doamna văduvă a lui Mircea Ciobanul se trezeşte într'o dimineaţă din somn, neliniştită de un vis ce făcuse, în care din nou i se arătase fiul ei Petre, blestemând-o şi învinuind-o de moartea lui. Ea plânge, îşi rupe părul, cheamă fetele din casă ca să-i dea apă şi doftorii, iar pe când ele caută s'o liniştească şi s'o ajute la îmbrăcat, Doamna Kiajna, văitându-se mereu, îşi aminteşte de trecut şi de toate omorurile săvârşite de bărbatul ei, întrebând cu îngrijorare pe cei ce-o înconjoară, dacă nu cumva nenorocirea ei e răsplata ce i-o da D-zău pentru crimele mortului ei soţ. Trăim în această scenă cu sbuciumata Doamnă în intimitatea iatacului ei. Şi cum poema a fost scrisă în chiar anul morţii lui Petru cel Tânăr, povestirea acestui contimporan pune peste amănunte o notă de actualitate care pasionează.

Exilul Kiajnei a ţinut mai mulţi ani. Lipsa de mijloace a dus-o la sărăcie şi sărăcia aproape la cerşetorie. Un călător din Occidentul Europei, trecând prin Alep în 1570, a văzut-o făcând comerţ ambulant de mărunţişuri pe străzile oraşului...

Dar povestea nu se isprăveşte aici. In vinele Kiajnei cerşetoarei curgea doar sângele lui Petru Rareş şi al lui Ştefan cel Mare. Chinuită şi sbuciumată, mândra Doamnă de altădată înţelesese că exilul acesta nesfârşit avea o cauză determinată şi că nu ea era cauza aceia, ci fiii ei, cari, cât or trăi, li stau duşmanilor în cale ca o veşnică ameninţare. Se hotărî deci, mai mult silită de atlfel, să-şi înduplece fiii a se face Turci, nemaiputând ei în cazul acesta râvni la scaunele ţărilor noastre. I se trimisese de două ori răspuns că băeţii trebue să aleagă între trecerea la mahomedanism şi închisoarea pe viaţă (de unde se vede că

Doamna Kiajna era despărțită de copiii ei, care zăceau în închisoare). Mircea și Radu își puseră deci turbanul în cap, îmbrățișând Islamismul.

Odată pornită pe această cale, Mirceoaia nu știu să se mai oprească. Rămăsese pe lângă ea numai Domnița Dobra, cea care fusese logodită cu Despot Vodă. Deși ambasadorul Franței, domnul de Grandchamp, o ceru de două ori în căsătorie — se vede treaba că trebue să fi fost fată drăguță—totuși acest diplomat nefiind destul de bogat, Kiajna refuză onoarea de a-și vedea fata ambasadriță. Ea avea alte planuri acum pentru Dobra ei.

Sandgeac de Magnesia, în Asia Mică, era pe atunci Murad, fiul Sultanului, și moștenitorul tronului. A-și mărita fata cu el, însemna a scăpa deocamdată de mizerie și a-și pregăti pentru mai târziu zile mai fericite. Prin ce mijloace nu se știe, poate numai prin cel mai ușor din toate, frumusețea fetei, căsătoria avu loc și Domnița Dobra intră în haremul lui Murad.

Când la moartea tatălui său (1574) acesta ajunse Sultan, soarta Kiajnei se schimbă cu totul, prin mijlocirea fetei ei, devenită cadână imperială. Exilul se termină însfârșit și Doamna Kiajna, care avea acum 50 de ani, împreună cu cei trei copii ai săi, turciți, iau drumul Stambulului și al libertății.

Mamă a doi musulmani, mutefuriagi ai Sultanului, și a unei cadâne din Haremul Seraiului, Kiajna avea acum intrările ei libere pretutindeni și zilele de mărire îi zâmbiră din nou. Drept dovadă de vaza de care se bucura ea în Stambul, avem scrisoarea lui Gabriel Carazza, ambasadorul Veneției, către Doge, prin care-i comunică, la 10 Februarie 1580, că dorind Doamna Kiajna să vadă pe Sultana Validè (mama lui Murad) aceasta-i trimise careta ei, cu un chihaia și mai mulți eunuci, ca s'o aducă la Harem.

Bucurându-se de atâta vază, știind totuși că în țară nu se mai poate întoarce, ea își petrecea vremea, uneltind faceri și desfaceri de domni în țările noastre. Astfel, în timpul exilului din Alep, ea cunoscu pe un alt exilat de prin părțile noastre, pe Iancu din Brașov, care se zicea fiul lui Petru Rareș și deci fratele ei. Ea îl adoptă pe dată și, prezintându-l lui Murad, smulse acestuia făgăduința că, dacă va ajunge Sultan, va trimite pe fratele ei Domn în Muntenia. O compensație pentru neputința

Poarta Seraiului

După o gravură din Jouaunin et Gaver . Turquie

la care ajunseseră fiii ei de-a domni. Această promisiune o ţinu sultanul, deşi abia câţi-va ani după suirea lui pe tron.

Când Petru Schiopul fu scos din scaunul Moldovei, Iancu, supranumit Sasul, fu trimis în locul lui la Iaşi, unde domni dela 1579 la 1582. Pe urmă, Petre Schiopul luă din nou domnia, în timpul căreia fiul fratelui său Milos, tânărul Vlad, se însură cu fata Alexandrei, fiica Mirceoaiei, cea măritată cu Gheorghe Cămăraşul — o căsătorie la care Kiajna, din fundul Stambulului ei, a lucrat cu activitate, punând astfel capăt lungii duşmănii ce fusese între familiile lui Mircea Ciobanul şi a lui Petre Schiopul. Uneltind din nou în iatacurile haremului, ea reuşeşte să capete pentru acest Vlad, bărbatul nepoatei ei de fată, o efemeră domnie a Munteniei. Efemeră, fiindcă n'a ţinut decât puţine luni.

O mai aflăm apoi, tocmai în 1587, intervenind pe lângă Poartă pentru un concurent la coroana Poloniei. Iar un an mai târziu, 1588, ea moare la Stambul, în vârstă de 63 de ani. Mormântul nu i s'a descoperit până azi.

Poate — la urma urmei cine ştie — e una din pietrele din pitoreştile cimitire ale Constantinopolului, căci exclus nu este ca fata lui Petru Rareş să se fi lepădat până la urmă de legea ei strămoşească, pentru a putea fi, îmbrăţişând islamismul, mai aproape de copiii ei, pe care e vădit că i-a iubit mai mult decât pe oricine pe lume, mai mult decât a iubit măririle, mai mult decât şi-a urât duşmanii.

* * *

Doamna Ecaterina (la stânga)

După Buletinul C. M. I.

CAPITOLUL XI

DOAMNA ECATERINA A LUI ALEXANDRU VOEVOD

GERLACH, prin care cunoaștem atâtea interesante amănunte despre viața din Constantinopol pe la mijlocul veacului al XVI-a, ne spune într'al său „Tagebuch", că în Pera se găseau pe atunci tot felul de „petreceri și distracții împotriva melancoliei și a tristeței".

Pe vremea aceia trăia în Constantinopol un Român amărît, Alexandru, fiul Mircii Voevod, nepotul lui Mihnea cel Rău, strănepot lui Vlad Țepeș și al Elenei Corvin de Hunyadi.

După moartea lui Mihnea cel Rău, fiul său Mircea, care trăia la Sibiu, se sculase de două ori cu armată ungurească pentru a recuceri tronul tatălui său (1511 și 1521). Amândouă ori fu însă răspins de Neagoi Basarab, așa încât desourajat, el se retrase la Constantinopol cu familia lui, Doamna Maria și fiii lor, unde-și petrecu bătrânețea și unde muri.

Miloș, Alexandru și Petru, fiii lui, fură deci aduși de mici pe malurile Bosforului. Ei copilăriră, crescură și trăiră acolo, fără a-și cunoaște măcar țara lor de baștină. Ajunseseră la o vârstă matură tustrei, 40 de ani trecuți, când „pentru a afla distracție împotriva melancoliei", cum spune Gerlach, se hotărîră a căuta petreceri în casele creștine din Pera. Și pe dată aflară leac împotriva tristeței. Petre, care era șchiop, îl găsi în casa lui *Amirali,* în persoana fetei acestuia, Maria ; Alexandru îl află în casa Italianului grecizat *Salvarezi,* luând în căsătorie pe fata lui mai mică, *Ecaterina;* iar Miloș într'o a treia casă de preoți, rămasă necunoscută până azi.

Amirali și Salvaresi făceau parte din colonia cea internațională de „Frânci' „Levantini", cu influență pe lângă cei dim-

prejurul Sultanului. Având acum ambii gineri de viță domnească, se puseră pe lucru pentru a-i face Domni.

Data nunții lui Alexandru cu Ecaterina este nesigură. Trebuie să fi avut loc, după toate probabilitățile, prin anul 1565 (de oarece fiul lor Mihnea, care pare a fi fost copilul lor cel mai mare, se născu în 1566).

Ecaterina avea un frate *Zanetto*, o soră *Lucreția* și o soră vitregă *Marioara Vallarga*, căci mama lor, o catolică, înainte de a se mărita cu Salvaresi mai fusese căsătorită cu grecul Nicola Vallarga.

Mărioara a fost măritată cu un Italian, Fabrizio Adorno, din familia Dogilor Genovezi, însă, pe cât se vede, sărac, căci amândoi soți au trăit mai mult din ajutoarele date de Ecaterina ajunsă Doamnă a Munteniei. Ei au trăit mai mult în Veneția. In 1573 Adorno muri, iar văduva lui, cu totul lipsită de mijloace, se retrase la mânăstirea San-Maffio din insula Murano, unde trăi încă peste 20 de ani, ca mireană, având casa ei proprie.

Lucreția, fata mai mare din a doua căsătorie cu Salvaresi, a fost măritată, ca și mamă-sa de două ori. Intâia oară a fost nevasta unui grec *Xenos*, cu care avu trei fete : pe Estera, pe Benetta și pe Păuna, iar a doua oară se mărită, în 1577, tot cu un grec, Constantin Frangopulo, care a fost mare vistier în Muntenia. Această Lucreție a trăit aproape întotdeauna în apropierea surorei ei Ecatrina, și pentru aceasta își mărită și fetele cu Români, pe Benetta cu Pârvul clucerul și pe Păuna cu spătarul Petre. A treia fată, Estera, a avut un soț italian din Raguza, Giovani de Marino Poli.

Această schițare a familiei Doamnei Ecaterina este trebuincioasă, pe deoparte pentru a-i cunoaște rudele, cu care ea mereu va fi în strânse legături în tot timpul vieței ei, iar pe de altă parte pentru a se vădi acest adevăr, că neamul Salvaresilor, ca și al Amiralilor, trebuie să fi fost cu vază în Stambul și să fi avut bune legături cu puternicii zilei, pentru ca ginerii lor, care trăiau de copii în Constantinopol, să ajungă Domni abia la o vârstă bine coaptă numai după ce amândoi se încuscriseră cu aceste neamuri de Italieni levantinizați.

De altfel, o fericită împrejurare grăbi urcarea pe tronul

Munteniei a lui Alexandru, anume disgrația și exilul lui Petru Voevod și a mamei sale Kiajna.

Salvaresii erau probabil în bune legături cu puternica familie a Cantacuzinilor și grație lor, care aveau nevoe în scaunele Țărilor noastre de oameni devotați, fu trimis Alexandru, la vârsta de aproape 50 de ani, să ocupe scaunul din București. In Iunie 1568 el intră în capitală cu soția lui Ecaterina și cu micuțul Mihnea, copil de doi ani și până atunci unica lor odraslă de neam bărbătesc.

Deși trăit o viață întreagă printre grecii Bosforului, care erau șireți, dar nu cruzi, Alexandru, cum călcă pe pământul țării, se făcu Român, și, imitând pe toți predecesorii lui, își începu domnia secerând în dreapta și în stânga capete de boeri. Toată floarea boerimei încăpu pe mâna călăului, și numai după ce se isprăvi aceste măceluri, prin mijlocul cărora credea noul voevod că va scăpa de partida ce-l dușmănea și care era îndatorată Kiajnei, numai atunci începu Alexandru să domnească.

Nevastă-sa Ecaterina nu s'a amestecat, în timpul domniei lui, în trebile țării. Grija ei, ca a oricărei mame, fu creșterea copiilor, și încolo ducea o viață mohorâtă și lipsită de plăceri. Doamnele, pe acele vremuri, trăiau retrase în odăile lor, iar în lume nu se arătau decât când mergeau la biserică, unde le întovărășeau și Domnițele, când și unde pe la vre-o plimbare, pe uliță, la feredeu, la vii, la mânăstiri. Atunci eșeau ele numai în caretă închisă, cu un întreg alai de siimeni, de vornicei, de vornici și de comiși. Numai la petrecerile mari, la anul nou, la logodne și nunți se arătau pretutindeni și se amestecau cu bărbații, până a sta alături de ei să asculte necuviințele Harapilor și Karaghioșilor. Acest trai, care de fapt nu era din obiceiul pământului, ci importat din Stambul, nu plăcea Doamnei Ecaterina, care, crescută în Pera într'o familie grecizată, dar de origină italienească și cu multe legături printre străini, era obișnuită cu mai multă libertate și mai multă variație în viață.

Deși avea Doamna pe lângă ea, în afară de bărbat și de copii, pe soră-sa Lucreția cu cele trei fete ale ei, totuși Bucureștii o plictiseau de moarte. Din corespondența ei cu sora mai mare Mărioara Adorno, care era la Veneția, se desprinde plic-

tiseala aceasta de a trăi pe malul Dâmboviței „într'o țară nenorocită" zicea ea „unde nu suntem acasă. Azi suntem, mâine nu, după voia lui Dumnezeu, și ne aflăm în mâna Turcului și noi nu știm unde ne vom afla până la capăt".

Nici boerii și boeroaicele noastre nu-i plăceau acestei străine obișnuită cu altă viață. „Oamenii sunt închiși și stăpâniți de prejudecăți" scrie ea Mărioarei. Singura ei bucurie e sosirea negustorilor din Stambul, sau cu atât mai vârtos ai celor din Italia, când stătea, zile întregi, să târguiască de-ale gătelei.

Marea ei grijă însă, ocupația de căpetenie, erau pomenile, ajutoarele bănești date celor lipsiți de mijloace materiale. Deși se tânguiau mereu că „țara aceasta e săracă", de răul acestei sărăcii râvneau toți scaunul ei. Din Constantinopol adusese cu ea o fată cipriotă, foastă roabă răscumpărată cu mulți bani dela Turci, și se lăuda către sora ei că va face întotdeauan așa, căci „cine are pâine să mănânce, trebuie să dea celui ce moare de foame". De asemeni pe surorile ei, ea le întreținea. Lucreția cu întreaga ei familie locuia în București depe urma ei și a acestei țări „nenorocită și săracă". Iar Mărioara, deși locuia în Italia, cât a trăit soțul ei, dar mai ales după ce fu văduvă, numai din banii trimiși de Ecaterina se întreținu.

Că boerii noștri nu vedeau cu ochi buni banii visteriei lor trecând mările pentru a îmbogăți pe sora venețiană a Doamnei, o dovedește însă corespondența Ecaterinei, care scria într'un rând Mărioarei să nu tot îi trimită Jidani și Turci să-i ceară bani, căci dacă ar fi descoperiți, mari neajunsuri ar avea.

După 6 ani de o astfel de domnie, un mare eveniment veni să pună puțină mișcare în monotonia traiului ce ducea la Curțile din Târgoviște și din București familia lui Vodă Alexandru. Fratele său, Petre Schiopul, căpătă domnia Moldovei.

Sultanul, sătul de neastâmpărul lui Ion Vodă cel Cumplit, îi trimise firman de mazilire, și, pentru că știa că Ion nu era din aceia ce ascultă ca mielul de poruncile lui, odată cu firmanul trimise și o armată să-l scoată din scaun și să pună în locul său pe fratele lui Alexandru, Petre bicisnicul.

Alexandru se duse întru întâmpinarea fratelui său până la Săpățeni. Acolo, după ce ambii fii ai lui Mircea se îmbrățișară

Alexandru Voevod

După d. N. Iorga : Portretele Domnilor Români

călduros, ei se așezară, împreună cu toți boierii lor, la o masă întinsă afară pe pajiște și începură un ospăț de-i merse vestea până azi.

Ion Vodă stătea la pândă. Avea o armată vitează, compusă din țărani moldoveni care-l adorau, din câțiva boieri care mai târziu l-au trădat, și mai avea pe lângă el pe Vornicul Dumbravă, boer muntean refugiat în Moldova, un mare viteaz.

Aceștia toți, pe neașteptate, tăbărâră asupra chefliilor dela Săpățeni, și-i puseră pe goană. Alexandru Vodă fugi până la Floci, iar Petru Schiopul tocmai la Brăila. După care, Ion Vodă, cu apucăturile sale despotice, așeză în scaunul Munteniei pe Vintilă Vodă, a cărui domnie a ținut 4 zile, căci Alexandru, reculegându-se, se îndreptă asupra Bucureștilor, îl prinse și-i tăiă capul.

Intors cu ajutoare din Brăila, Petru Șchiopul dâdu lângă Cahul vestita bătălie, în care Ion Vodă, trădat de boerii lui, în frunte cu Ieremia Golia, fu învins și, predându-se Turcilor, omorât în crudul fel pe care-l știe toată lumea. Capul lui, tăiat de pe trunchi, fu dus la București și pironit în poarta Curții Domnești.

Petru se urcă în scaunul Moldovei, iar Vornicul Dumbravă fugi în Ardeal, la Ion Bathory, de unde „cu multă bătaie de cap și cheltuială" îl răscumpără Vodă Alexandru, de-l aduse în București să-l taie „ca pe un trădător al Domniei Mele" zice Domnul el însuși într'un hrisov al său din 1575.

Dar boerii țării sunt sătui de Alexandru. O ceată întreagă, 40 la număr, merg la Constantinopol pentru a cere Sultanului înlocuirea lui.

Câteva luni mai târziu, în iarna anului 1577, se ridică în Constantinopol un medic italian, Rossi, un lombard, făgăduind Sultanului sporirea tributului de l-o numit pe el domn în Muntenia. El pretindea că e cerut de boerii țării, arătând chiar 7 din ei pe nume. Alexandru și Ecaterina prinzând de veste despre cele ce se urzeau la Stambul, atât prin legăturile lor acolo, cât și prin bogate daruri și obișnuitele făgăduieli, reușiră să înconjoare pericolul și să facă ca ambițiosul medic italian să fie condamnat la galere. Iar în țară, cei 7 boeri trădători fură tăiați pe simpla arătare a doctorului Rossi.

Două luni mai târziu, la 28 Iulie 1577, Alexandru moare, deodată, pe neașteptate. Nu e deci greu de bănuit, deși dovezile lipsesc, că n'a murit nici de boală, nici de adânci bătrânețe (avea doar mult 60 de ani), ci de otrava celor ce se săturaseră de crimele lui.

Mihnea Vodă

Cu trei luni înainte se stinse la Stambul și fratele lui mai mic, Miloș (20 Febr. 1577).

Ales de boeri și confirmat de Poartă, Mihnea, fiul lui Alexandru și al Ecaterinei, luă locul tatălui său în scaunul M u n t e n i e i. Noul Domn era un copil de 11 ani. Potrivit obiceiului, mamă-sa, alături de doi alți epitropi, luă trebile țării în mână. Iată deci pe Ecaterina perota Regentă în București.

Această doamnă, care era acum de nouă ani în țară, nu se putea obișnui cu ea. In scrisorile ei se repetau mereu aceleași plângeri, că e țară săracă și boerii sălbatici, că e greu de

domnit, căci „focul îmi arde în cap de răutatea celor ce ne stăpânesc la Stambul", și că e prea din cale afară multă treabă, căci Doamna judeca singură pricinile la Divan. Și apoi, oricum era străină, și când mergea la biserică cu soră-sa Lucreția împreună, la cea grecească se ducea, și poporul nu-i ierta lucrul acesta.

Mărioara, văduvă acum la Murano (una din insulele Veneției), o ruga mereu prin scrisori s'o aducă și pe ea la București. Iar Doamna Ecaterina răspundea că nu este îngăduit ca o Francă de altă lege să vină să turbure datinile răsăritene ale Curții și ale poporului. „Ești în adevăr sora mea" scria ea Mărioarei „ești sângele meu, și te iubesc și te doresc, dar țara aceasta nu suferă ca eu, după atâta vreme, să mă port după ritul grecesc și sora noastră Lucreția așijderea, și acum să vii tu și să mergi la o biserică catolică, și noi pe de altă parte la altă biserică grecească, e rușine și ne-ar râde lumea".

Iată ce însemna pe atunci greutățile unei stăpâniri într'o țară străină. Și nu numai atât. Doamna, fiind suspectată, era spionată. Nu i se îngăduia să-și poarte corespondența într'o limbă pe care curtenii n'ar fi cunoscut-o, căci, se vede treaba, fiecare scrisoare era citită și controlată înainte de a fi trimisă la Veneția, prin calea Stambulului de altfel. De aceia doamna rugă pe soră-sa să-i scrie pe viitor grecește, nu italienește, „de oarece aici nu sunt Frânci care s'o citească. Mărturisește singură, că atât soțul ei cât a trăit, cât și epitropii fiului ei Mihnea, nu îngăduiau să intre sau să iasă din țară scrisori pe cari ei nu le puteau citi.

De altfel, deși corespondența Ecaterinei are un caracter strict familiar, Doamna e Doamnă, și ca atare mândră. Adresându-se surorei ei, începea scrisorile astfel : „Cu mila lui Dumnezeu Doamna Ecaterina a toată Ungro-Vlahia, și dela fiul Nostru, Domnul Mihnea a toată Ungro-Vlahiei, sănătate și bucurie surorei Mele Mărioara", și isprăvea : „Scriu eu, Doamna Ecaterina a toată Ungro-Vlahia, sora Senioriei tale. Către prea onorata și prea nobila Doamnă Mărioara, în Veneția, cu cinste să se dea".

Conținutul acestor scrisori erau, de obicei sau vre-o veste c'a trimis bani (2000 de aspri în Mai 1579 ca să-și facă casă la

mânăstirea din Murano), daruri scumpe, năstrape de argint, linguriţe de aur, pahare, ceşti, blănuri şi câte altele — sau cereri de lucruri de pe acolo, pe care le plătea fireşte. Cărţi. Cerea cărţi de citi, şi-i mulţumea foarte în deosebi când i se trimiteau. Ceeace dovedeşte că Doamna Ecaterina era nu numai o femee deşteaptă, energică şi harnică, dar şi o femee învăţată, aşa încât înţelegem pentruce se plictisea ea atât de grozav în tovărăşia boeroaicelor noastre, din care unele nu ştiau măcar să se iscălească.

Altă dată Doamna scria Mărioarei pentru nevoile fiului ei, Domn al Ţării Româneşti, care avea 12 ani. „Te roagă Domnul Mihnea Voevod, nepotul tău, să-i trimiţi doi căţei frumoşi-frumoşi, micuşori, de parte bărbătească şi femeiască". Şi altă dată încă îl scria din partea Lucreţii, că-i mulţumeşte pentru darurile ce i-a trmis : „portretul tău şi două canafuri ce-a primit printr'un negustor şi la mulţi ani. Şi i-am dat negustorului o blană să ţi-o ducă, şi să petreci frumos şi domneşte şi să ne heretiseşti cu călugăriţele toate la mânăstirea unde stai, şi nu altfel. Şi Dumnezeu cu Senioria Ta ! Să se dea la Veneţia Doamnei Mărioara Vallarga-Adorno, în cinstitele mâini".

In timpul acesta micul Domn se făcea mare, şi cum se întâmplă în casele domnitoare, mamă-sa îl însură de tânăr. Dece alese ea tocmai pe *Neaga,* fata clucerului Vlaicu Tătăranu din Buzău, nu putem şti. Dar trebue să fi fost ceva la mijloc, poate vre-o năzbâtie de-a lui Mihnea, căci altfel căsătoria aceasta a unui Domn în scaun cu o simplă fată de boer n'ar fi avut loc, şi mândra Ecaterină n'ar fi scris surorei sale că : „bărbatul dă preţ femeiei, şi oricine ar fi fost ea înainte, Neaga va fi deacum Doamna Ţării" [1])

Cu Neaga, desmierdată *Nag, Mihnea Vodă* avu un fiu Radu, despre care bunică-sa Ecaterina scria surorei Mărioare, cum se juca prin încăperile întunecoase ale Curţilor domneşti, de mai punea puţină mişcare în mohorâta lor viaţă.

De altfel, Doamna Neaga mai creştea, căci astfel a fost întotdeauna obiceiul la Curţile noastre, pe un copil din flori al

[1]) La nunta care avu loc în Iunie 1582, Braşovenii trimiseră nuntaşilor în dar o frumoasă cupă de argint.

lui Mihnea, care purta şi el tot numele de Radu, şi era fiul unei femei *Vişa* (sau Voica).

Doamna Ecaterina mai avusese cu soţul ei Alexandru Vodă mai multe fete, moarte tinere, un băiat Alexandru mort şi el copil, şi două fete Elena şi Maria.

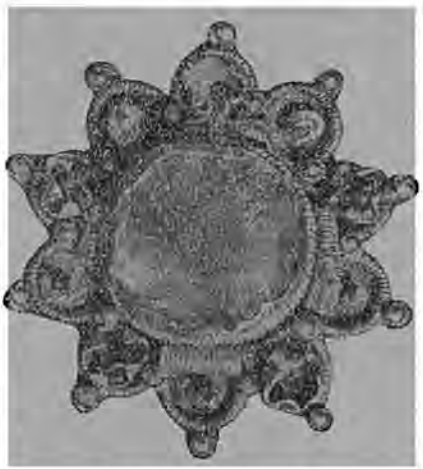

Broşa Doamnei Neaga

Ultimii ani ai domniei lui Mihnea şi a regenţei mamei sale Ecaterina fură turburaţi de grija ce le-o pricinuia un nou competitor la scaunul domnesc. *Petre*, care a fost supranumit Cercel, fiul lui Vodă Pătraşcu cel Bun şi fratele lui Mihai, viitorul viteaz.

Peregrinările acestuia pe la Paris, împrietenirea cu Henric al II-lea, regele Franţei şi cu mamă-sa, celebra Caterina de Medicis, primirea regească ce i se făcu la Veneţia, şi multiplele legături ce avea la Stambul, făceau pe biata Doamnă Ecaterina să nu-i mai tihnească nici mâncare, nici somn. Şi cu drept cuvânt, căci, cu toate sforţările, intrigile, darurile şi făgăduelile ei, ambasadorul Franţei la Poartă fu mai tare decât Sinan Paşa, prietenul Basarabilor noştri. Petru Cercel izbuti să scoată pe Mihnea din scaun. In toamna anului 1583, sosi temutul firman de mazilire, şi întreaga Curte din Bucureşti (Mihnea, Ecaterina, Neaga şi Radu) fu strămutată la Stambul, iar de acolo, peste puţin, cedând stăruinţelor lui Cercel, fu dusă în exil, în insula Rodos.

Măria Adorno, din fundul mânăstirei ei de lângă Veneţia,

Nasturi de la o rochie a Doamnei Neaga

înebuni aproape de spaima acestei catastrofe. Obișnuită cum era cu moravurile occidentale, i se păru că dacă s'ar fi prăpădit pământul, mai rău nu putea fi. Doamna Ecaterina roasă de nevoi și atotștiutoare în de-al de trebile Stambulului, era din potrivă liniștită și încrezătoare în viitor.

La 14 Ianuarie 1584 ea scrie Mărioarei : „Eu, iubita ta soră, Doamna Ecaterina, mult te salut, și nepotul tău, fiul meu Mihnea Voevod, și femeia lui Doamna Neaga, mult te salută. Și dacă întrebi despre noi, suntem bine până acum, slava Domnului. Dar de loc să nu te mâhnești pentru nenorocirea care ne-a găsit, pentrucă așa este obiceiul acestui loc, când voesc să pue pe un om, îl scot pe cel d'intâi și-l trimit în alt loc. Și dacă întrebi despre sora noastră, este bine și se află cu fratele ei în Constantinopol, dar bărbatul și ginerii ei se găsesc în Moldova cu cumnatul meu (Petre Șchiopul). Și eu mă aflu în Rodos cu fiul meu Mihnea Voevod, și suntem bine și nu te întrista, pentru că această lume are astfel de obicei, când scot pe un om, nu-l lasă să stea la Constantinopol. Iar acuma eu n'am putința de a-ți trimite de cheltuială ca înainte, de oarece ne-a scos din domnie. Și roagă iar pe D-zeu, și să ne încredem în numele lui. Vom lua înapoi domnia, dacă o vrea Dumnezeu. Și ți-am trimis un lighean și un ibric și plapomă, împrejur cu atlas roș și la mijloc aurie și plapoma de care-mi scrii, nu am chip acuma. Și-ți trimit și o față de masă albă și nimic alta. Și Dumnezeu cu tine. Eu, Doamna Ecaterina, scriu din Rodos".

Această liniște a Ecaterinei era datorită faptului că ea cu-

Inelele Doamnei Neaga

noştea obiceiul ce luase Turcii de a pune şi scoate Domnii în Ţările noastre, după capricii, după prietenii şi îndatoriri, sau după suma ce era fiecare în stare să verse în visteriile Padişahului sau ale Paşalelor. Iar exilul devenise şi el un obicei, un ce obligator aproape pentru Domnii mazili. Cumnatul ei, Petre Şchiopul, fusese şi el scos din domnia Moldovei, exilat tot la Rodos, şi întors apoi din nou în scaun. Cum, pe de altă parte, Ecaterina domnise în totul până acum, în timpul lui Alexandru şi al fiului ei Mihnea, 15 ani în şir, era, pe acele vremuri, un record de care se declara ea mulţumită... cu nădejdea în Dumnezeu firește că va veni vremea să capete din nou domnia.

Un eveniment neaşteptat întoarse însă toată familia pe dos şi scoase până şi senina linişte a Ecaterinei. După abia câteva luni de exil în Rodos, Ecaterina cu fiul, nora şi nepotul, fură strămutaţi din insula Mediterană de pe coastele Asiei, tocmai la Tripolis în Africa. Fuseseră unii la Alexandria Egiptului, dar în Tripolis nu mai călcase picior de Român. Şi aceasta era opera lui Petru Cercel, care, de frica rivalilor săi, nu ştia cum să-i trimită mai departe în capăt de pământ.

Totuşi, chiar de acolo, Mihnea, un tânăr inimos după cum se pare, întreţinea legăturile lui cu capitala Imperiului şi nu desnădăjduia că se va întoarce în ţară. Scrisorile ce s'au găsit de curând în arhivele Veneţiei, adresate marelui Vizir, chehaii lui, şi fostului vizir Sinan Paşa, prietenul familiei, arată lămurit atât întristarea de-a se afla aşa de departe de toţi ai lor, cât şi nădejdea că vor fi ajutaţi a se reîntoarce, nu numai în Europa, dar chiar în Bucureşti.

Astfel la 18 Septembrie 1584 şi la 1 Octombrie al aceluiaş an, el scrie celor de mai sus fiecăruia câte o scrisoare.

Stilul umil al acestor scrisori e jignitor pentru mândria noastră naţională de azi. Insă astfel erau vremurile, nici o sută de ani după moartea lui Ştefan Cel Mare, care poruncea în Polonia, nici 50 de ani după Petre Rareş, care făcea lege în Ardeal.

Scrisorile lui Mihnea începeau astfel: „Subsemnatul rob smerit mă închin cinstitelor d-tale picioare" sau „la pământul cinstitelor voastre picioare".

Iar cuprinsul e următorul: Intâi, un mic rezumat al dom-

niilor tatălui său Alexandru și a sa, pe urmă descrierea neașteptatei maziliri ce-l lovi. „A sosit la noi un ceauș dela Curte", scrie el vizirului „căruia nu i-am făcut nici o împotrivire, și care m'a ridicat împreună cu ai mei. Eram vesel și zâmbitor, fiindcă știam că mă voi închina la picioarele prea fericitului Padișah. Dar de-odată m'am pomenit cu firmanul surghiunirii mele la Rados. Iar peste puțin m'am pomenit iarăși cu un ceauș dela Curte și m'a adus aici, la Tripolis din Africa. Nedreptatea făcută subsemnatului rob al vostru nu s'a întâmplat nimănui în lumea aceasta. Starea noastră a devenit foarte rea, fiindcă n'am avut pe nimeni să poarte grijă de această nedreptate ce ni s'a făcut și să vorbească Padișahului. Acum, stăpâne, ați ajuns, slava Domnului, cu fericire Mare Vizir și sunteți acela care..." și urmează rugăciuni și făgăduieli de bani și de frumoase daruri, dacă-i va înapoia domnia, sau cel puțin dacă-l va scoate din Tripolis. „Iar dacă nu se va putea avea scăpare în felul acesta" scrie el „atunci să ne treceți în Turcia europeană, unde să ni se arăte o locuință. Ce mai soartă și aceasta a noastră! Vrem să fim și noi cu locuința în Europa, așa cum au fost atâția voevozi ai Valahiei pân'acum.

Cu atare scrisori către vizir, chehaia și Sinan Pașa, el însărcinează pe omul lui, credinciosul Nicola, un grec care vedea de toate trebile lui și ale Ecaterinei. Avea mare grijă de el, să fie bine ascuns când o sosi în Stambul, pentru că dacă l-ar afla dușmanii, apoi s'ar zădărnici toate planurile. Pe un alt prieten, foarte sus pus, Capidan Pașa, amiralul flotei ottomane, îl roagă să ascundă pe acest Nicola în chiar casa lui, spre a nu fi descoperit.

Aceste rugăminți, darurile trimise, și'n deosebi banii făgăduiți, își făcură efectul.

La începutul primăverei (April) 1585, Mihnea își recăpătă domnia. Petru Cercel, învins, fuge în Ardeal, iar Doamna Ecaterina, cu fiul, nora și nepotul, se reîntorc în București.

De acolo scrise ea, după o lungă tăcere, surorei Mărioara la Murano: „Dacă întrebi de noi, am suferit mult. Ne-a surghiunit la Tripoli și am petrecut acolo un timp îndelungat, iar acum iarăși ne-a dat Domnia și suntem bine, cu ajutorul lui Dumnezeu și cu rugăciunile către Prea Sfânta, care dă puteri în

nenorociri. Măcar până în fundul pământului să fie omul, şi

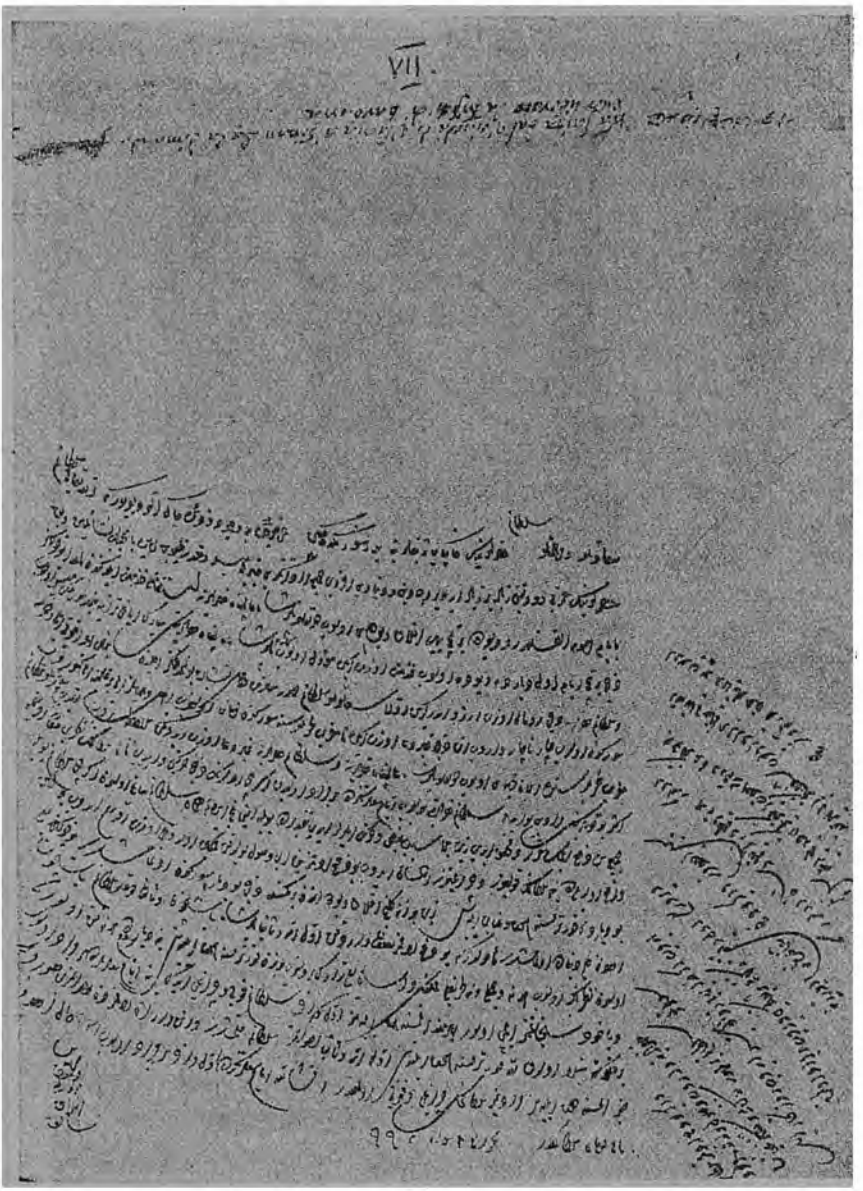

O scrisoare a lui Mihnea Vodă către Sinan Paşa

Dumnezeu, dacă-l iubeşte, îl scoate de acolo".

Că doamna Ecaterina a fost o femee inteligentă și energică, se vede și de acolo că în a doua domnie a lui Mihnea, tot ea ducea trebile țării, deși fiul ei, major, avea nevastă, metresă, și șase copii. Nepotul raguzan Giovani de Marino Poli, cel care ținea pe Estera, fata Lucreției, scria într'un rând mătușei Marioara că Doamna Ecaterina" e fără tihnă, fiindcă țara e mare și alte judecăți nu sunt, decât ori ea, ori Vodă judecă toate, vezi d-ta, dacă are de lucru ori nu". După credința dlui Iorga, Mihnea judeca la Târgoviște și Ecaterina la București, un fel de împărțire a domniei între mamă și fiu.

Dar se pare că a domni e mai greu chiar decât a sta în surghiun. Lăcomia Turcilor nu cunoștea margini. A te menține în scaun însemna a despoia țara pentru a îmbogăți pe oamenii Stambulului întâi, și pe urmă, firește, pe sine. Mihnea și Ecaterina, pentru a răsturna pe Petre Cercel, făgăduiseră Turcilor sume atât de mari, încât fură nevoiți, când se întoarseră la București, să pună noi dări pe țară. In scrisorile Doamnei către sora ei mereu numai jăluiri întâmpinăm, că Turcul e lacom, țara săracă, și că Petru Vodă a despoiat-o și a nenorocit-o. Pe de altă parte, acest isteț Petre Cercel nu lăsă pe Mihnea și pe mamă-sa să-și vadă în pace de treabă. Când fu alungat el din țară, fugise peste munți, unde voevodul Ardealului îl băgase la închisoare. Dar el găsi chipul să evadeze, lăsându-se cu o frânghie, noaptea, pe fereastră. Scurt timp după aceia, îl aflăm iar ba la curtea Impăratului Germaniei, ba la Roma la Sfântul Scaun, uneltind din nou cu regele Franței reîntoarcerea lui în București. Și la fiecare veste mai alarmantă, Mihnea Vodă și Doamna Ecaterina deschideau sacii cu aur și mai trimiteau peșchele la Stambul.

In luna Iunie 1587 se făcu în Moldova, la Tecuci, nunta lui Vlad, nepotul lui Petru Șchiopul și văr primar al lui Mihnea. Acest Vlad, fiul lui Miloș (mort la Stambul în 1577) luă în căsătorie pe fata Alexandrei, fiică ea însăși a celebrei Kiajna, care, pe vremea aceia, mai trăia încă la Constantinopol. Prin această însoțire se punea capăt lungilor dușmănii ce fuseseră între familiile domnitoare acum la noi și familia Kiajnei. Se făcu deci o nuntă cu mare alai, adevărată nuntă domnească, la care fură de față Petru Șchiopul al Moldovei cu soția și copiii, și Mihnea al Munteniei, cu mamă-sa Ecaterina și cu fiii săi Radu

şi Vlad. Trei mii de boeri, de jupânese şi de slugi domneşti şi boereşti însoţiră pe Domnul lor la Tecuci.

Pe drum, la întors, Doamna Ecaterina, îmbătrânită şi slăbită, se îmbolnăvi. Un doctor fu chemat în grabă din Ardeal, care, prin meşteşugurile lui, o lecui. Mai târziu însă Doamna se îmbolnăvi din nou, subit şi atât de grav, încât Mihnea Vodă, cu familia şi întreaga lui Curte, veni din Târgovişte la Bucureşti să-şi vadă mama înainte de a-şi da duhul. Se îndreptă şi de data aceasta, şi, cum se simţi mai în puteri, merse la o mânăstire din împrejurimi să se închine la o icoană a Maicei Domnului, făcătoare de minuni. De acolo, se pregătea să plece la Constantinopol pentru a duce ea însăşi tributul Sultanului şi a mai învârti trebile împotriva nesuferitului de Petre Cercel, care, din zi în zi, câştiga teren asupra lor. Nu apucă să facă drumul acesta, căci moartea ce o pândea îi curmă şirul zilelor (1590). O jăliră Bucureştii, care par a o fi iubit, se cerni Domnul şi întreaga ţară, şi o petrecură la ultimu-i lăcaş, în mânăstirea Sfintei Troiţe, ctitoria soţului ei (Biserica Radu Vodă)

Mormântul ei nu s'a descoperit până azi. Ce e drept, această biserică, care este aproape unul din singurele monumente istorice ale Capitalei, e încă necercetată şi stă părăsită pe cheiul gârlei, gata să se năruiască.

In faţa Istoriei, Doamna Ecaterina stă alături de Doamna Kiajna, cu care a fost mereu confundată. La fel de ambiţioasă şi de energică, mai puţin crudă, însă mai pricepută în trebile publice, ea a fost mai mult decât o Regentă. In galeria voevozilor noştri, ea poate figura alături de ei, nu ca soţie de Domn, ci ca Doamnă a ţărei.

In lupta lui Mihnea cu Petre Cercel acesta dintâi învinse. Petru, deşi favoritul Sultanei Hazaki, totuşi fu întemniţat, apoi cusut într'un sac şi aruncat, noaptea, în Bosfor. Insă această izbândă a lui Mihnea costă atâta aur, încât Sultanul, care ştia că de acum înainte nu mai poate aştepta nimic dela el, îi luă domnia în 1591, un an după moartea mamei sale Ecaterina.

Mazilul Domn fu ridicat din Târgovişte, urcat într'un car şi trimis la Stambul. Acolo, pentru a nu sfârşi ca rivalul său Petru, hrană a peştilor mărei, el îmbrăţişă credinţa lui Mahomed, rămânându-i numele în Istorie de Mihnea Turcitul.

Din căsătoria lui cu Doamna Neaga, se născuseră trei fii și două fete: Radu, Alexandru, Vlad, Irina și Ruxanda. Una din fete fu măritată după un boer de țară și rămase, după turcirea tatălui ei, în Muntenia. Ceilalți copii au murit nevrâstnici, cel din urmă Vlad, la 22 Iulie 1587, o lună de zile după nunta dela Tecuci, așa încât doftorul venit din Ardeal o fi fost chemat și pentru ei, nu numai pentru bunică-sa Ecaterina.

Mihnea întreținea însă de multă vreme legături de dragoste cu o femee ce purta frumosul nume românesc de Vișa.
Cu ea avu el un fiu, botezat Radu, ca și fiul său mai mare. Când îl prinse mazilirea în 1591, el pare a fi fost despărțit de Neaga, dacă nu prin biserică, în tot cazul de fapt.

Și e foarte prorabil că atâta vreme cât a trăit maică-sa, Mihnea n'a îndrăsnit să-și alunge tovarășa care împărtășise cu el surghiunul și mizeria dela Rodos și dela Tripolis. Insă Doamna Ecaterina fiind moartă, morți fiii lui și fata măritată, rămăsese pe lângă el, pe de o parte, o Doamnă îndurerată, cernită și plânsă, pe de altă parte o țiitoare cu'n fiu încă copil. Și atunci Mihnea Vodă se hotărî să trimită pe Neaga să-și plângă singură nenorocul la moșia ei din munții Buzăului, iar el opri la Curte pe Vișa și pe fiul ei, Radu. Astfel s'ar tălmăci cum, mult după plecarea renegatului Domn, Neaga mai era în țară, de unde ne-a mai rămas și o scrisoare dela ea; și-o mai găsim și în Polonia, dăruind unei mânăstiri din Kiew (Obitel Breskaia) o cruce, pe care stă săpat, în limba leșească, aceste vorbe uimitoare: „De Dumnezeu îngrijitoarea *regină* a Țării Roânești!" De asemeni o mai aflăm în viață prin 1599—1600, dăruind o cruce mitropolitului Teofan al Moldovei, trăitor pe atunci la Sf. Munte[1]).

Cât despre Mihnea, silit de-a se turci pentru a-și scăpa viața, el luă în Stambul numele de Mehmed Bey, și, însurându-se după legea lor cu o sumedenie de neveste, avu și o sumedenie de copii turci — Turci Basarabi — din care cunoaștem numele numai a două fete, Ihumè Catum și Caisè Catum, și a doi fii Ibrahim și Mustafa bei, pe care-i vom mai întâlni la domnia fratelui lor Radu-Mihnea.

---

[1]) Mormintele Doamnei Neaga, al tatălui ei clucerul Vlaico și al mamei sale Jupâneasa Anca (precum și ale fraților și rudelor sale) se află în ruinele bisericii curților boerești de lângă Buda, în munții Buzăului (N. Iorga: A. A. R. Secț. Ist. Seria III, Tom. XII, Mem. 12).

Ştefăniţă, fiul lui Petru Şchiopul

(După un tablou în ulei de la Castelul Ambros în Tirol).

CAPITOLUL XII.

DOAMNELE MARIA ŞI IRINA ALE LUI PETRE ŞCHIOPUL

Am arătat în capitolele precedente, cum că s'a crezut multă vreme că Petre Şchiopul era fiul lui Mircea Ciobanul şi al Doamnei Kiajna, pe când el era de fapt fiul unui alt Mircea care era fecior lui Mihnea cel Rău, nepot lui Vlad Ţepeş.

Crescuţi în Constantinopol din frageda lor copilărie, fiii acestui Mircea Vodă şi a Doamnei lui Maria, Alexandru, Petru şi Miloş, s'au însurat acolo, în Pera, cu fete de Levantini influenţi. Petru a luat pe *Maria Amirali,* dintr'o bună familie de italieni grecizaţi, originară din insula Rodos. In tinereţe, nici el, nici fraţii lui nu par a fi râvnit domnia. Insă, atât ambiţia familiilor Amirali şi Salvaresi, cât mai ales interesele puternicului Mihail Cantacuzino, făcură ca două din aceste odrasle domneşti să ajungă la rândul lor pe scaunele voevodatelor noastre. Alexandru înlocui în Muntenia pe Petre Cel Tânăr, fiul Kiajnei, iar Petru, şase ani mai târziu, ajunse Domnul Moldovei (1574).

Greutăţile ce întâmpină pentru a-şi cuceri scaunul, luptele lui cu Ion Vodă cel Cumplit, şi mai în urmă neajunsurile ce-i făcură fraţii acestui Ion Vodă, numiţii Ion, Alexandru şi Constantin Potcoavă, nu încap în cadrul acestor evocaţiuni de Domniţe, Doamna Maria neavând în luptele acestea nici un fel de amestec.

De altfel Petre Şchiopul, care era, când se urcă în scaun, de vre-o 45 de ani, avea o fire atât de blândă, de bună, de dreaptă

și de miloasă, încât trece azi în ochii noștri drept un om „slab", un domn deci fără însemnătate. Nu același lucru gândeau contimporanii despre el. Ureche spune că „boerilor li-era ca un părinte, și la mare cinste îl țineau, și din sfaturile lui nu eșeau. Țării era apărare, pe săraci milostiva, mânăstiri miluia, cu vecinii bine viețuia, judecata cu blândețe o făcea, și nu era a zicere că nu e harnic de domnie". Iar Azarie, cronicarul lui, scria că este „cu ochii galeși și înfățișare frumoasă, arătându-se destoinic de domnie".

Toate aceste calități făceau din el, firește, un om bun, însă nu un Domn mare.

Necontenitele turburări lăuntrice pricinuite de frații Potcoavă, care-l scoaseră de două ori din scaun, silindu-l să fugă, cu întreaga lui familie, la curtea fratelui său Alexandru din Muntenia, făcură pe Sultan ca, pierzându-și răbdarea, să-l mazilească după cinci ani de o domnie, care de fapt fu pe placul boerilor, nu însă și a țăranilor, care nu puteau uita pe iubitul și viteazul lor Ion Vodă.

In tot timpul acestor cinci ani, nu putem afla de nicăeri vre-o veste despre Doamna Maria. Știm numai despre ea că-și creștea, cu o deosebită îngrijire, odrasla domnească născută din această însoțire, pe *Domnița Maria*. A mai avut apoi încă o fată *Despina* și un fiu *Vlad*, dar ei au murit copii, și nu le întâmpinăm urmele în documentele timpului, decât numai mormintele lor se află și azi la mânăstirea Galata de lângă Iași.

In schimb, în 1579, data mazilirii lui Petru, aflăm o veste surprinzătoare. Pornită cu bărbatul ei și cu fata la Constantinopol, Doamna Maria rămâne acolo, pe când soțul ei ia drumul exilului la Alep, în Asia Mică. Aceasta ne dovedește un lucru, pe care lipsa de documentare asupra ei ni dădea fără aceasta de bănuit, anume că Doamna lui Petru Șchiopul a fost o femee stearsă, fără nimic deosebit care s-o facă să rămână în amintirea posterității. Pe când Doamna Kiajna putrezise în mizeria Alepului, pe când cumnata ei Doamna Ecaterina a lui Alexandru Voevod fu silită să împărtășească mai târziu exilul fiului ei Mihnea tocmai pe coastele Africei, Doamnei Mariei îi este îngăduit să rămână în Constantinopol, în sânul familiei ei, în tot

Doamna Maria Amirali și Domnița Maria Tzigară
(Pictură murală de la mănăstirea Galata, Iași)

După d. St. Nicolaescu : Petru Vodă Șchiopul etc.

timpul exilului soţului. Altă explicaţie nu este, de cât acea că această Doamnă nu părea Turcilor destul de periculoasă pentru a fi îndepărtată din capitala lor, centrul tuturor intrigilor.

Când, trei ani mai târziu, Petru Şchiopul îşi recăpătă domnia graţie unor sume fabuloase făgăduite Porţii, Doamna Maria se întoarse liniştită în Iaşi, alături de soţul ei, tot atât de ştearsă ca mai înainte, fără a face pe nimeni să vorbească de ea, nici pe cronicari, care o ignorează complect, nici pe ambasadorii streini din Stambul, care luaseră obiceiul să raporteze suveranilor lor atâtea lucruri interesante despre Doamnele noastre române.

In această a doua domnie a lui Petru Şchiopul, două evenimente familiare făcură, bănuim, ca Doamna să iasă puţin din apatia ei. Două nunţi domneşti întâmplate în acelaşi an, 1587. Despre una din ele am vorbit în capitolul precedent. E marea nuntă dela Tecuci, nunta de împăcare a familiei lui Mircea Ciobanul cu familia lui Mircea Corvin.

Se ştie că Vlad Dracul, fiul lui Mircea Cel Bătrân, a avut printre numeroşii lui copii, un fiu Vlad Ţepeş şi un fiu Vlad Călugărul. Coborâtorii lui Vlad Ţepeş, a cărui nevastă, Elena Corvin, era vară cu regele Ungariei Matei Corvin, şi-au spus, nu Basarabi cum erau după tată, ci după mama lor *Corvini*. Petru Şchiopul s'a intitulat întotdeauna: „Din familia regească a Corvinilor", iar descedenţii fratelui său Alexandru, anume Mihnea, Radu-Mihnea şi Alexandru Coconul, la fel făcură până prin anii 1630.

Aşa dar, în Iunie 1587, nuţa lui Vlad, fiul lui Miloş Basarab-Corvin, cu nepoata Kiajnei, adunase la Tecuci toate feţele luminate ale ţărilor noastre, printre care fireşte şi pe Doamna Maria, care pare chiar a fi fost nună mare.

A doua nuntă fu a însăşi fiicei lui Vodă, *Domniţa Maria*. Mirele ei era un Grec, original din Ianina, *Zotu Tzigara*, despre familia căria se cunosc multe amănunte. El fusese om sărac, îmbogăţit prin muncă, boerit în Moldova, şi ridicat prin strălucita căsătorie ce făcea acum.

Zestrea Domniţei era de-o bogăţie uimitoare: o pădure mare în împrejurimile Stambulului, o casă la Constantinopol în valoa-

re de 10.000 de aspri bani mulți, covoare turcești și persane, o haină de brocart, o rochie „rară" de modă poloneză, un cal domnesc, o sabie de argint, cruci cu pietre scumpe, lanțuri de mărgăritare, salbe de galbeni, inele, mânecare, cești, vase, năstrape, rufărie nesfârșită și : *Una scuffia di Valachia de perle con cento*". *„Un bocal d'arzento da lavar le man"*, *„Bottoni d'oro"*, *„Una corona zoillada"* și câte și mai câte.

Nunta avu loc în Decembrie 1587, la Iași. Domnița Maria cu soțul ei Tzigara rămaseră în țară pe lângă părinți, însă scurtă vreme după aceia Doamna Maria, mama ei, să săvârșì din viață, fără a se ști exact nici ziua morții, nici pricina ei. A fost îngropată la mânăstirea Galata, de pe dealul sud estic al Iașului, o ctitorie de-a lui Petru Șchiopul, iar mormântul ei se mai vede și azi, alături de-al copiilor săi Despina și Vlad.

Petru Vodă, omul cu ochii galeși, se mângâia repede, căci el avea, de câțiva ani acum, o tânără țiitoare pe lângă el, la care ținea cu atât mai mult cu cât ea îi născuse un fiu, care înlocuia în inima lui pe cel ce-i murise de mic. Această țiitoare, *Irina,* pare a fi fost o femee de rând, nu ca suflet, ci ca naștere, poate chiar doica domneștilor copii. Așa încât văduvitul Domn nu o putea lua de nevastă, căci obiceiul țării nu îngăduia voevozilor să se căsătorească cu o femee în vinele căreia nu curgea sânge albastru. Un om însurat ajuns Domn, își aducea Doamna cu el, de orice neam ar fi fost ea. Insă în timpul domniei, nu putea contracta decât o căsătorie care să fie pe placul țării, cu o fiică de Domn, cu o rudă domnească, sau cel puțin cu o fată de boer.

Pentru acest cuvânt ținu Petru Vodă mai departe pe Irina pe lângă el, fără a o lua de nevastă. Insă, în 1591, acest om bun; drept și slab, hotărî să se lepede de domnie, căci nu mai putea ține piept necontenitelor cereri de bani ce veneau din Stambul. Nu putem spune de el că n'a știut ce înseamnă ambiția, el, despre care știm c'a râvnit tronul Poloniei. Insă nu avea firea destul de tare pentru a ține piept cuceritorilor lumei, Mahometanii. Decât să aștepte mazilirea, surghiunul sau moartea, îi plăcu mai bine să plece de bună voie, luând calea Nordului, care ducea la o viață tihnită, decât calea Sudului, în capătul căruia îl aștepta urgia Turcului.

Ureche, în pitoreasca sa limbă arhaică, ne povesteşte întâmplarea în felul următor : „Deci s'au sfătuit Petru Vodă cu boerii ţării ce vor face, cum vor putea ridica şi alte dări care n'au mai fost. Că nu li-era că n'ar putea birui să dea această dare ţara, ci pentru că se făcea obicei, carele nu-l vor părăsi Turcii. Şi s'au gândit să isvodească dela altul, iar nu dela el. Şi s'au gătit să se ducă din ţară. Iar boerii îl sfătuiau să nu-şi lase scaunul şi ţara, ci să dea acea dare. Şi Petru Vodă nici într'un chip n'au vrut să ia blestemul ţării asupra sa. Şi au tocmit lucrurile înainte, lăsând boerii să păzească scaunul ţării. Iar el s'a ridicat cu fruntea boerilor (fraţii Movilă, fraţii Stroici, Andrei Hatmanul şi alţii) şi au trecut prin ţara leşească în ţara nemţească".

Insă înainte de a pleca, ceeace nu spune Ureche, de unde poate nici nu ştia, Vodă Petru găsi cu cale să-şi reguleze întâi situaţia faţă de Irina, mama iubitului său fiu Ştefan.

Noaptea, pe ascunse, făcu înaintea lui Dumnezeu pe Irina Doamnă, căsătoria fiind oficiată de către Mitropolitul ţării Gheorghe Movilă, Ghedeon Episcopul de Rădăuţi şi Atanasie Egumenul dela Galata, iar de faţă fiind marii boeri Andrei Hatmanul, paharnicul Vasile Stroici, cămăraşul Hrisoverghi, precum şi alţii mai mărunţi.

Ameţitor de pitoresc în splendida-i naivitate e actul de mărturie al acestei tainice cununii: „7099 (adică 1591) Ghenar 17 zile, Duminică seara, trei ceasuri, ne-am cununat cu mama lui Ştefan Vodă, anume *Irina Botezata*. Adevăr am zis, până sunt în ţară să nu se spue cuiva, să fie ascuns, să nu ştie nimeni. Iar când voi fi eşit în altă ţară, atunci să ştie toţi cum că cununaţi suntem. Să ştie toţi!".

Iată ultimul gând al lui Vodă Petru înainte de a-şi părăsi scaunul: legitimarea fiului său Ştefan. Acuma, cu nevasta, Doamnă postumă, şi cu fiul, poate viitor Domn, Petru Şchiopul putea pleca luând cu sine o seamă de boeri cari în astfel de împrejurări îşi urmau credincios stăpânul, câteva rude, printre care pe Vlad şi pe soţia sa, nepoata Kiajnei, pe Alexandra, poate mama acesteia sau poate o soră de-a lui. Petru, fost voevod, părăsi scaunul Moldovei pentru a merge, nu ca înaintaşii lui

să-și întindă gâtul găzilor din Stambul, ci pentru a petrece în tihnă puținele zile ce-o vrea Dumnezeu să i le mai îngăduiască.

Prin Polonia, unde fu la Cracovia oaspele regelui, el merse la Viena, la Impăratul Rudolf al II-a, care-l primi „în chip prietenos și demn de o personalitate nobilă". De acolo fu îndreptat prin Insbruck la Bozen în Tirol, unde i se fixase reședința. Ferdinand von Kuehlbach, Viertelhauptmann (adică Administratorul de plasă al Adigelui Inferior), fu însărcinat cu supravegherea Domnului pribeag și a micii lui Curți. Li se puse la dispoziție un palat în Bozen, în care la început locuiră cu toții, ducând acolo o viață de curte domnească, dela care nu lipsea nici duhovnicul Domnului, Theodosie Barbovski, nici nebunul, *le fou*, cocoșatul Petre Bolea. Cu încetul însă, sătui de pribegie, începură a pleca unul câte unul, părăsind pe fostul lor voevod.

Porniră întâi la Veneția fata sa Maria și ginerele Zotu Tzigara cu copii lor, apoi în Polonia, Luca Stroici și Ieremia Movilă. Simion Movilă și Andrei Hatmanul par a nu fi urmat pe Domnul lor la Bozen.

Printre tovarășii rămași pe lângă Petru Șchiopul era o femee cu numele de *Maria*, o circaziană, care juca față de noua Doamnă Irina rolul ce jucase aceasta față de prima lui Doamnă, rolul de țiitoare, obligator, se vede, la Curțile Domnești. Pe Irina, după cum am arătat, o luase Petru Vodă numai pentru a regula o situație, pentru a'și legitima fiul. Și acum că datoria era făcută, nu mai încăpea menajare. Tânăra Circaziană, stăpână pe inima bătrânului, era stăpână și în palatul din Bozen. Simțitoare din fire — poate ducea și dorul țării — postuma Doamnă Irina a Moldovei se stinse de durere. Ea muri încă foarte tânără, la 3 Noembrie 1592, cam un an după sosirea lor în frumosul oraș tirolez. A fost îngropată acolo, la Bozen, în cimitirul de lângă biserica Franciscanilor. Piatra de mormânt așezată de soțul ei, cuprins poate de târzii remușcări, are următoarea inscripție: „Doamna Irina, care și-a urmat bărbatul pribeag tocmai din Moldova pentru legea sa, răposată în al 25-lea an al vieței sale. Io Petru Voevod i-am pus această piatră, ca uneia ce i-a fost femee prea cinstită și prea iubită. A murit în Hristos și cu credința că va și învia cu Dânsul!".

Petru Şchiopul şi fiul său Ştefăniţă
(stampă din vremea lui)

După d. N. Iorga : Istoria Românilor în chipuri şi icoane.

Dar, că i-o fi părut rău într'adevăr, sau numai de ochii lumii, bătrânul pribeag nu mai avu zile destule pentru a se bucura de dragostea interesată a Circazienii Maria. In vara anului 1594 el se îmbolnăvi: „Nici aerul, nici marele călduri de vară nu-i priau". Ferdinand von Kuehlbach, îngrijorat de sănătatea lui, îl trimise la o moşie de-a sa, Zimmerlehen, pe muntele Voels. Acolo, după câteva zile, se stinse bătrânul Petru Vodă, primind sfânta cuminecătură dela Mitropolitul Gheorghe Movilă, dar nemai putându-se mărturisi din cauza slăbiciunei. Kuehlbach era şi el faţă şi ducându-i întâi trupul la bisericuţa din Zimmerlehen, îl transportă a doua zi la Bozen, unde-l înmormântă lângă Doamnă-sa Irina. Pe piatra lui de mormânt stau săpate următoarele cuvinte: „Io Petru Voevod din familie regală Corvin a Valahiei, pentru a păstra în fiul său Ştefan credinţa, şi-a părăsit de bună voe întinsul principat, şi învrednicit de ocrotirea casei de Austria, a murit în vârstă de peste 60 de ani, la 1 Iulie 1594".

Acest epitaf, alcătuit fără îndoială de el însuşi, arată lămurit că cea mai mare grijă a anilor din urmă a fost viitorul fiului său Ştefan. Pentru a nu-i pregăti lui un nume rău într'o ţară asuprită de silnice dări, părăsise şchiopul voevod scaunul Moldovei.

De altfel, testamentul său scris câteva zile înainte de-a muri, nu cuprinde decât numai dispoziţiuni privitoare la fiul său. Sunt calde rugăminţi adresate boerilor Luca Stroici şi Ieremia Movilă, să nu-i lase copilul pe drumuri, să-l scoată din Austria pentru a-l ţine lângă ei în Polonia, şi să caute, când o veni prilejul, a-l urca în scaunul domnesc al strămoşilor săi.

Boerii, credincioşi, au încercat în tot chipul să ia pe Ştefan Vodă pe lângă ei. Au pus chiar pe Sigismund, regele Poloniei, şi pe soţia sa regina Ana, vară primară a Impăratului Rudolf al II-a, să ceară ei restituirea tânărului pribeag. Insă Impăratul refuză, căci Jesuiţii din Tirol sechestraseră pe Ştefan, mai puţin pentru a-i scăpa sufletul de „erezia ortodoxă", cât pentru a pune mâna pe averile lui, care erau încă considerabile. El fu băgat în şcoala Jesuiţilor din Insbruck, unde se făcea mare haz de el ca de un fiu de Domn ce era, unde căpătă numai laude pentru silinţa lui la învăţătură, pentru buna lui purtare şi

pentru înclinarea ce avea (!) de-a trece la catolicism, unde, vârât într'o congregațiune religioasă (Congr. Mariani a Tinerimei studioase) fu numit după abea un an „Prefect al Congregației", însă unde 8 ani după moartea tatălui său își dădu și el duhul, murind acolo, printre străini, de oftică, se pare. Firește că toată averea lui fu sechestrată de popii catolici, care'și ajunseră astfel scopul. Printre comorile lui s'au găsit și tablouri, reprezentându'l pe el copil, pe el și pe tatăl său, precum și pe Vlad Țepeș, străbunul lor. Aceste toate se află azi la muzeul Castelului Ambros în Tirol.

Fata lui Petru Vodă, Maria Tzigara, retrasă la Veneția, pierdu în curând pe soțul ei, și se remărită în urmă cu patricianul venețian Polo Minio. Ea avu copii din amândouă căsătorii, fete din prima, și băeți din a doua. Viața acestei Domnițe, destul de bine cunoscută prin publicațiile d-lui Iorga, petrecându-se aproape în întregime în străinătate, e mai puțin interesantă pentru noi. Interesant e numai că la moartea ei, în 1620 ea lăsă întreaga ei avere fiilor ce avusese cu Polo Minio, iar fetelor din prima căsătorie, măritate bine de altfel, le lăsă uneia un pat și celeilalte o cămașă.

* * *

Ion Vodă cel Cumplit
(stampă veche

După B. P. Hasdeu : Ion Vodă cel Cumplit

CAPITOLUL XIII.

ULTIMELE DOAMNE DIN VEACUL AL XVI

DOAMNA MARIA LUI IANCU SASU ŞI IDILA DIN VENEŢIA

I.

DESPRE Iacob Eraclide zis Despotul, zis senior de Samos şi marchiz de Paros, conte palatin (făcut de Carol Quintu) şi strănepot de zeu (al lui Hercule), am arătat mai sus că se logodise cu Domniţa lui Mircea Vodă Ciobanul şi a Doamnei Kiajna. Apoi, stricându-se această logodnă, el peţi pe principesa *Elisabeta* fiica puternicului senior răsăritean Constantin de Ostrog (Septembrie 1562), care'i fu refuzată fiindcă avea numai 7 ani. Domnul Moldovei avea vreo 38 şi era grăbit să se însoare. Îşi aminti atunci de frumuseţea fetei lui Martin Sborovski, *Christiana,* pe care o cunoscuse cu 5 ani în urmă în Polonia, şi scrisese tatălui ei pentru a cere mâna fetei care'i fu acordată. Pregătirile nunţii erau destul de înaintate, când Despot Vodă fu nevoit să fugă din Iaşi la Suceava, să se închidă în cetate şi să suporte acolo acel memorabil asediu, la care, prin trădare, îşi pierdu şi viaţa, (1 Nobr. 1563 [1]). Logodnica lui se mărită un an mai târziu cu Ion Chodkievicz, căpitanul Samogiţei, iar fratele ei, Christofor Sborowski, fu logodit mai apoi şi el cu o româncă, Domniţa lui Alexandru Vodă Lăpuşneanu. Nici această căsătorie nu avu loc, după cum am arătat mai sus (cap. IX).

[1]) Despot Vodă avea ca ţiitoare pe-o Greacă, care, la omorul ibovnicului ei fu trimisă de Tomşa Vodă la o mânăstire. Copilul născut din ei fu sugrumat în leagăn.

Ion Vodă Cel Cumplit (1572-74) se zicea fiul lui Ștefăniță Cel Tânăr, nepot lui Bogdan Orbul, strănepot lui Ștefan Cel Mare. Contimporanii lui spuneau de el că este armean, alții spuneau că e polon, și alții că e rus. Istoriografia modernă admite în genere că era moldovean, fiul lui Ștefăniță Vodă cu o armeancă, soția lui Șerbega, armean și el. Neavând de nicăeri dovada adevăratei lui origine, noi înregistrăm părerile emise și ne mulțumim a spune de el că în scurta lui domnie de doi ani s-a arătat vrednic de-a fi așezat de noi în galeria Domnilor Glorioși, ba mai mult, îl putem chiar înălța pe un piedestal deosebit, alături de singurul Domn Român pe care-l putem compara, Domnul Tudor.

Ion Vodă cel Cumplit și Tudor Vladimirescu au înfățișat, în trecutul nostru de uricios despotism și de apăsare a poporului, au reprezentat, *zic, ideia Democratismului* și a dragostei de cei mici și slabi.

Voevodul Haiduc, astfel ar trebui numit Ion în Istoria Românilor.

Acest prim democrat român cutreerase Europa înainte de a se urca în scaunul Moldovei: Polonia lui Sigismund, Moscova lui Ioan cel Groaznic, Crimea Hanului tatar, Germania lui Maximilian, în a cărui armată slujise, Turcia lui Soliman cel Mare, iar ca pretendent domnesc, fusese în insula Rodos, exil protocolar pentru viitorii Domni. In timpul acestor peregrinări el se însurase la Moscova cu *Maria Rostowska,* fata Kneazului Rostovului, unul din boerii țarului Ivan Groaznicul. Avu cu ea și un fiu numit Petru. Insă viața lui aventuroasă și dorința de-a domni, mânându-l mai departe pe căile destinului său, el fu nevoit să-și lase soția și fiul în Rusia. Ajuns voevod al Moldovei în 1572, trimise la Moscova pe Isaia, Episcopul de Rădăuți, să-i aducă familia la Iași. Află însă prin acesta că Maria și Petru murise amândoi, de ciumă, cam de mai mulți ani.

El se reînsură atunci, luând pe-o moldoveancă, Maria, fata unuia din boerii săi *Lupea Huru,* Pârcălabul Hotinului și a jupânesei sale *Armanca.* Această nuntă avu loc în postul cel mare al anului 1573. Țarul Ivan Groaznicul, care aflase de văduvia lui, fără a ști că se reînsurase acum în Moldova, îi trimise, în

Mai 1574, o scrisoare, prin care-i propunea de soţie pe-o rudă de-a sa, fata Kneazului Teodor Mstislawski. Insă această solie moscovită, află, la sosirea ei în Iaşi, că Ion Vodă nu mai era în viaţă. La Cahul ,trădat de Ieremia Golia, viteazul voevod murise în cele mai groaznice chinuri, rupt în bucăţi de cozile a patru cămile.

In timpul acesta familia lui, adăpostită în cetatea Hotinului, aştepta, înfrigurată, rezultatul bătăliei. Când aflară moartea voevodului, luară cu toţii drumul Cameniţei, în Polonia. Erau. în convoiul acesta de pribegi, Doamna Maria, tatăl ei părcălabul Huru, copiii Lazăr şi Ştefan (probabil fii naturali de-ai Domnului) şi şapte boeri moldoveni, cu jupânesele lor [1]). Lupea Huru şi fata lui luaseră cu dânşii 27 de care încărcate cu bogăţiile lor. Două sute de călăraşi, trimişi de nobilul Iaslowiecki, veniră întru întâmpinarea convoiului, chipurile spre a-l escorta până la cetatea Ialowieci. Insă, cum făcură cum dreseră, întreaga avere din cele 27 de care încăpu pe mâinile magnaţilor poloni. In zadar cerură păgubiţii banii şi sculele înapoi, în zadar intervenî marele vizir din Stambul, ba până chiar şi Sultanul, care, firesţe, nu de dragul Doamnei lui Ion Vodă cerea aurul acela. Polonii răspunseră că regele Henric al III-lea, plecând în Franţa, îl luase cu el. Iar familia lui Ion cel Cumplit, în cumplită mizerie rămase să-şi ducă zilele printre străini.

Doamna Maria, întoarsă mai târziu în Moldova, se călugări, luând numele de Teofana, iar fii ei, Lazăr şi Ştefan, când se făcură mari, cercară să capete scaunul Moldovei, cerşind ajutoare pe la Curţile Apusului. Dar soarta nu le-a fost prielnică. Au rămas amândoi, până la moarte, pretendenţi domneşti.

Din punct de vedere cronologic ,ar urma rândul lui Iancu Sasul, îl lăsăm totuş mai la urmă, având despre Doamna lui ştiri mai multe şi mai interesante, care trebuesc arătate.

[1]) Nu ştim dacă era în acest convoi şi soacra fostului voevod, jupâneasa *Armanca* a lui Lupu Huru. Dar ştim că 7 ani mai târziu, sub domnia lui Iancu Sasu, ea era în Iaşi, şi, ajunsă probabil la sărăcie, vindea pe 30 de zloţi tătăreşti, moşia sa din Oteşti (G. Ghibănescu, S. şi I, XIX p. 144).

Despre Aron Vodă spuneau contimporanii că era Evreu — Solomon Tedeschi — ceeace, poate, înseamnă că era fiu natural al vreunuia din voevozii noștri cu o evreică. Ca pretendent domnesc se însură la Constantinopol cu una din fetele lui Andronic Cantacuzino. Pe cealaltă fată a lui Andronic, o ținea tot un Domn român, Ștefan Surdul.

După un Domn armean, după un Domn sas, după un Domn evreu, urmează în scaunul Moldovei un Domn țigan, Răsvan Vodă. Și el probabil, ca și ceilalți, era fiu natural al vre-unui Domn Moldovean, al cărui mamă numai o fi fost țigancă. De altfel, asupra orignei acesteia nu mai există controversă. D-l N. Iorga a descoperit o scrisoare de-a lui Mihai Viteazul, în care eroul nostru, vorbind de Ștefan Răsvan, îl arată ca pe un fost slujitor de-al său, fiul unei roabe țigănci, căruia, dându-i 6000 de galbeni pentru a-i duce la Stambul, el și i-a însușit, fugind cu banii în Ungaria. Devenind omul lui Sigismund Bathory, a intrat în Iași ca șef al gărzii ungurești și, în 1595, detronând pe pe Aron Vodă cu sprijinul acestei gărzi, îi luă locul în scaunul Moldovei.

Domnia lui a fost scurtă iar în analele noastre n'a rămas urma numelui vreunei Doamne. Vidra, celebra Vidră, e o poetică și frumoasă plăsmuire a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu.

II.

Printre numeroasele aventuri ale lui Petru Rareș, una din cele mai cunoscute e legătura pe care o întreținea Domnul în Ardeal, unde soarta armelor îl făcură să petreacă o bună parte din anii domniei lui.

Weiss Iörg, curelar în Brașov, avea o nevastă frumoasă, o săsoaică ca și el, *Ecaterina*. Petru Vodă, care se pricepea să dibuiască nevestele nostime, puse ochii pe Ecaterina și cum era Domn și învingător — de ! — i-a făcut și un copil, Iancu, care fu însemnat pe corp, după cum se însemnau toți feciorii de voevozi pentru a fi cunocuți mai târziu că sunt fii de Domni [1]).

[1]) In Arhivele Brașovului (Rechnungen aus dem Arhiv der Stadt Kron-

Când, făcându-se mare, descoperi tânărul Sas, care se credea fecior de cismar, că e os din osul Domnului Moldovei, îşi luă rămas bun dela ai săi şi porni la Stambul să-şi încerce norocul, ca atâţia alţii. De acolo fu trimis în exil la Rodos, dovadă că Turcii îi recunoscuseră calitatea de „Pretendent legitim", căci numai acei ce aveau sorţi de-a isbuti erau exilaţi în frumoasa insulă mediteraneană. A pune întrebarea ce legătură era între Rodos şi scaunele din Bucureşti şi din Iaşi e o zădărnicie. Trebue acceptat faptul aşa cum este.

Norocul lui Iancu a fost că altă exilată, vestita Doamna Kiajna, îşi ducea pe atunci amărâtele zile la Alep, oraş din Asia Mică, nu departe de Rodos. Kiajna era, după cum ştim, fata lui Petru Rareş. Cu toate necazurile ei, când află ea că un frate, pe care nu-l cunoştea, se afla pribeag în apropiere, se puse pe lucru pentru a-l cunoaşte, pentru a-l proteja, pentru a-l însura. In Rodos trăia pe atunci o ramură a Paleologilor, coborîtori din împăraţii Bizanţului. Cum Iancu era fiu de Domn, şi de sigur că acolo nu putea şti nimeni că era odraslă nelegitimă, cum, dela o zi la alta, putea ajunge el însuş Domn, unul din Paleologii aceia îi dete în căsătorie pe fata lui, Maria. După acest prim succes al Kiajnei, urmă al doilea. Câţiva ani mai târziu, după cum ştim, soarta Mirceoaiei se schimbase prin căsătoria ce făcu fata ei cu fiul sultanului, Murad, sandgeacul Magneziei. Feciorii ei se turciseră, ne mai având astfel putinţa de-a râvni la scaunele ţărilor dunărene, aşa încât neastâmpărata Kiajna nu avu odihnă până nu smulse dela ginerele ei promisiunea că de va ajunge Sultan, va trimite pe fratele ei Iancu Domn în Muntenia sau în Moldova. Şi în adevăr, în 1574 Murad ajunse a fi Padişahul Ottomanilor, iar în 1579, Iancu zis Sasul, fu trimis Domn în Moldova. La sfârşitul lui Decembrie a acelui an intra în Iaşi noua familie domnească: Iancu Vodă, Doamna Maria Paleologa, coconul Bogdan, şi patru Domniţe. Un fiu mai mare rămăsese zălog la Constantinopol.

După o neînsemnată domnie de trei ani, Iancu Sasul fu

---

stadt, zweiter Band, 1889) dăm de urmele lui Weiss Iörg, cismarul (der Schuster), care în 1532 făcea parte din sfatul celor 100 de cetăţeni ai Braşovului (un fel de consiliu comunal).

mazilit în urma cereri regelui Poloniei, Ștefan Batori, al cărui sol fusese oprit de Domnul Moldovei și scrisorile ce ducea la Poartă, confiscate. Pentru a nu încăpea în mâna Turcilor, care prea prinseseră obiceiul să turcească pe mazili sau să le tae capetele, Iancu Vodă încercă să fugă, prin Polonia, în Germania. Averea pe care o adunase era frumușică pentru fiul Catrinei Weiss, curelăreasa din Brașov. Convoiul care ducea domnească familie pribeagă — Iancu, Maria, Bogdan și fetele — era compus din o sută de care, din cari 40 încărcate cu aur. Față de cele 27 numai ale văduvei lui Ion Cel Cumplit, averea acestui Domn însemna ceva.

Dar a eși din țară cu atare bogății, era, pe vremurile acele, un lucru periculos, și în deosebi a străbate cu ele Polonia, unde Iancu era privit ca un trădător. Ajuns la Sniatyn (5 Sept. 1582), autoritățile prind de veste și-i dau ordin să rămână acolo, până va fi înștiințat regele despre trecerea lui. Presimțind ce înseamnă o astfel de poruncă, el caută să scape prin fugă. Urmărit, după multe peripeții e prins în creerii munților și dus cu deasila la Lemberg. Sosește acolo — prizonier — străbătând străzile cu alai domnesc și, în aparență cel puțin, nepăsător sau inconștient. Două sute de călărețî moldoveni întovărășeau careta, în care, împreună cu Doamna și copiii, „foarte scump și domnește îmbrăcat, zăcea Vodă bolnav de podagră, zâmbind mereu unei lumi de pe stradă, care-l găsea „om blând și cu fața cinstită".

In seara însă a aceleiaș zile, Vodă Iancu Sasu nu mai zâmbea. Despărțit de nevastă și de copii, cu averile confiscate, el fu aruncat la închisoare, în citadela de jos a orașului. Câteva zile mai târziu, un preot franciscan intră în carcera lui, încercând să-l convertească la catolicism. Convins luteran de când își deschisese ochii la Brașov, Iancu Sasu refuză să se lepede de credința lui. Mâhnit de-a nu fi putut scăpa un suflet de chinurile iadului, popa se retrase, lăsând să intre în locu-i la Iancu Vodă oamenii regelui, care-i fac citirea înaltului act de acuzație : Corespondență polonă interceptată, atâtarea Turcilor împotriva Leșilor și câte și mai multe, în capătul cărora venea sentința — moartea !

Sângele Ecaterinei Weiss fu mai tare decât al lui Ştefan cel Mare. Iancu se apăra, se văita, căuta a se desvinovăţi. Nimic nu ajută. Fără nici o zăbavă, el fu ridicat din închisoare. Bolnav cum era, plecă spre locul supliciului, sprijinindu-se de doi călugări franciscani. Il duseră pe piaţa publică a Lwowului, şi-l urcară pe un eşafod ce se făcuse în faţa catedralei, unde, înebunit de paimă, bietul olog dădu cu ochii de un gâde care ţinea în mână o spadă ridicată. Căzu în genunchi, rugându-se să fie iertat, până şi de gâde se ruga. Poporul, adunat acolo, plângea. Şi deodată, pe neaşteptate, pe când el încă se ruga, zvup, sabia îi reteză capul (28 Sept. 1582). Corpul, ridicat de popi, fu dat Doamnei lui, „care-l plânse trei zile" (atât ?) şi'n semn de doliu îşi tăia părul. In ziua a 4-a, ridicat de ciocli şi însoţit de bocete „pe româneşte", fu dus în catedrala Lwowului, unde fu astrucat. Astăzi oasele lui nu se mai află acolo, căci în 1817 au fost scoase toate ciolanele morţilor din biserică şi aruncate într'o groapă comună, în afară de oraş !

In timpul acesta, la Constantinopol, fiul mai mare care rămăsese zălog la Turci, fu închis la Edi Culè, şi apoi omorît şi el. [1]).

Inainte de a lua pe Iancu Sasul, Doamna Maria mai fusese măritată în Rodos cu un grec, dela care avusese doi copii, un fiu Filip şi o fată Chrysafina. Era deci acum nevoită să îngrijească în străinătatea aceia de toţi copiii ei, doi din prima căsnicie şi cinci din a doua : Bogdan, Elena, Chajna, Despina şi Voica. Magnaţii poloni, după ce o despoiară de averile soţului, cereau acum regelui să fie trimisă cu toţi copii ei la Stambul, adică la o moarte sigură. I s'a făcut regelui, nu ştiu cum, milă de ea şi a ţinut-o în Polonia, dându-i acolo câteva moşii, să aibă cu ce se hrăni, precum şi o pensie frumuşică, 12.000 zloţi pe an. Dar cu şapte copii în spinare nu era lucru uşor, şi apoi, pentru moşiile ce i se dăruise, intră în nesfârşite procese. Doamna Maria, înconjurată de altfel de mulţi Greci

[1]) Il chemă Alexandru, despre care au scris unii istorici că n'ar fi fost fiul lui Iancu Sasu. Insă, într'un document din 1581, April 21, acest voevod pune „credinţa prea iubiţilor fii ai domniei noastre, *Alexandru* voevod şi *Bogdan* voevod", astfel încât filiaţiunea lui Alexandru este stabilită (Gh. Ghibănescu Surete şi Izvoade, XIX p, 142).

de ai ei, rude și prieteni, (avea o curte compusă din 30 persoane) se apucă împreună cu aceștia să facă comerț. Așa își duse ea zilele până își văzu copiii mari. In 1593, după ce isprăvi însfârșit toate procesele și după ce-și măritase trei fete și încă bine (Poniatowski și Catacalo) își luă cei trei copii ce-i rămâneau și porni în apus să ceară, ca toți pribegii înnaitea ei, sprijinul vreunui rege sau vreunui împărat pentru căpătarea „drepturilor legitime la domnia Moldovei" ale fiului ei Bogdan [1]). La 21 Martie o aflăm în Austria, la Neustadt, la arhiducele Maximilian, care cu o scrisoare de caldă recomandație o trimite la Dogele Veneției. Acolo, Doamna își mărită pe una din fete cu un patrician de al Republicei, Giovanni Zane. Cu ajutorul lui, capătă dela o bancă un împrumut; făgăduieli multe avea din toate părțile, însă un ajutor efectiv de nicăeri nu venea. Se hotărăște atunci să apuce calea cea mai sănătoasă, periculoasă uneori, însă singura care putea duce la domnia Moldovei, calea Stambulului. Plecă cu fata ei acolo, cea nemăritată, lăsând pe Bogdan la Veneția, până o netezi ea greutățile la Poartă. Prin legăturile ce avea cu Grecii din Constantinopol, ea reuși să capete sprijinul vizirului Ferhat, așa încât, după scurtă vreme, trimise la Veneția după fiul ei.

Ajuns la Constantinopol Bogdan fu numit Domn al Munteniei, sprijinit de Ferhat, pe când Radu Mihnea, venit și el tot din Veneția, și sprijinit de Sinan Pașa, fu trimis în Moldova. Domnișorii noștrii crescuți prin străinătăți, habar n'aveau că dincolo de Dunăre domnea un om care nu știa de frica nimănui : Mihai Viteazul. Armata de Turci pornită să-i pue în scaun, fu sdrobită și risipită de ostașii voevodului Țării Românești, care-i fugări dincolo de Rusciuc.

Intors la Stambul, Bogdan trăi zile de amară decepție și în fiece clipă mama lui tremura din pricina nesiguranței ce avea de a-l mai putea păstra în viață. Ba unii ba alții din dușmanii lui căutau să-l omoare, sau cel puțin să-l însemne și

[1]) In 1589 ea trimise la Roma pe un văr, Mihai Cipriotul, cu o scrisoare pentru Papa, cerându-i sprijinul pentru urcarea fiului ei Bogdan în scaunul Moldovei. Acest fiu avea atunci 14 ani. Papa nu primi solia.

să-l exileze. In sfârşit, marele vizir Ibrahim, sedus de frumuseţea lui, îl luă sub aripa-i ocrotitoare, ţinându-l în palatul său de pe Bosfor, ca paj sau nu se ştie ca ce. După destituirea acestui vizir, tânărul Bogdan, pentru a-şi salva zilele, se ascunse în casa baiului Veneţiei. Ura duşmanilor săi urmărindu-l însă şi aici, Doamna Maria, care nu mai avea odihnă de grija fiu-său, închipui o păcăleală demnă de urmaşa Paleologilor. Răspândi vestea că Sultanul îl condamnase la moarte şi luând trupul unui criminal spânzurat pe care-l trecu drept Bogdan Muşat, îl îngropă cu cinste şi cu bocete în curtea unei biserici greceşti din Constantinopol 1). Iar pe fiul ei îl trimise, în cea mai mare taină, din nou la Veneţia la cumnatul său, Giovanni Zane, până s'or mai linişti lucrurile şi l-o putea aduce din nou la Stambul pentru a-l face Domn.

Sosit la Veneţia tânărul şi frumosul Bogdan avu una din acele aventuri, care pun o rază de soare peste mohorâtele pagini ale Istoriei.

Patricenii Republicei erau obişnuiţi, de mulţi ani acum, cu pribegi de pe la noi. Dela strălucita recepţie ce se făcuse lui Petre Cercel, până la îngăduitoarea primire ce i se făcea lui Bogdan, mulţi Basarabi şi Muşatini se rătăciseră pe malul Adriaticei, plimbându-şi urâtul în gondolele Veneţiei, sau urcând scara de marmoră a palatului Dogilor spre a cere ajutoare. De altfel, de mai multe decenii, Veneţienii cunoşteau bine pe Români, prin căsătoriile ce avuseseră loc între patricienii lor şi fete din casele noastre domnitoare.

Sora Doamnei Ecaterina a lui Aleaxndru Vodă Mircea, Mărioara Vallarga, fusese măritată cu Fabrizio Adorno, din familia dogilor genovezi. Stabiliţi la Veneţia, ei au trăit acolo conform rangului lor, iar când rămase văduvă, Mărioara Adorno se retrase la Murano şi trăi acolo foarte bătrână, cunoscută de toată lumea. Fata lui Petru Şchiopul, Maria (văduva lui Zotu Ţigara) se mărită şi ea în Veneţia cu Paulo Minio, iar copiii ei tot acolo s'au căsătorit.

---

1) Vezi interesante amănunte în B. Walter: Ist. lui Mihai Viteazul (1609) apud Papiu Illarian: Tesaur de Monumente Istorice I, p. 10. Walter a văzut el însuşi pe tânărul Bogdau la ambasada Marii Britanii din Pera.

Acum de curând, fica lui Iancu Sasu luase pe Giovanni Zane, unul din marii patricieni ai Republicei. Sângele veneţienilor amestecându-se cu cel românesc al Basarabilor şi al Mușatinilor, pribegii noștri domni sau domnișori nu se mai simțeau străini printre patricienii Republicei.

Bogdan, cumnatul lui Zane, sosit pentru a doua oară la Veneția, în anul 1599, trăi acolo viața de lux și de petreceri a acestui oraş care era încă pe atunci cel mai strălucit din Europa. Serbări, baluri, mascarade, se urmau zilnic în timpul Carnavalului, iar din tinerețea de aur a societății veneţiene făcea parte şi frumosul principe moldovean. Mergând într'o dimineață la dumnezeiasca slujbă din San Marco sau din altă biserică, el găsi acolo pe călugărițele mânăstirei Corpus Domini. Una din ele, foarte tânără şi foc de frumoasă, atrase în deosebi luarea lui aminte.

Secolul al XVI-lea era romantic prin excelență. A merge zăngănindu-şi spada, pe urmele unei iubite şi a cânta, mascat, din mandolină, seara sub balcoane, era un lucru, pe care un tânăr la modă dacă nu-l făcea, n'avea ce căuta în Veneția. Cu atât mai romanțios dacă iubita e călugăriță. Insă feresterele mânăstirei rămâneau închise când făcea Bogdan serenade. Tânărul fu nevoit să-şi schimbe tactica. Prin spioni plătiți, o puse în urmărire, aflând în curând că fetița pe care o chema Elena, era orfană, crescută de maici, şi încă necălugărită. Bun şi atât, ba chiar minunat. Pentru a face fratelui ei pe plac, Signora Despina Zane,, intrând şi ea în complot, trimise la starița mânăstirei cu rugămintea să se ostenească până la dânsa, şi să-i aducă şi pe *sora Elena,* căci are să le comunice ceva. In palatul lui Giovanni Zane se întâlniră peste câteva zile, Bogdan, sora şi cumnatul lui, maica Honorina şi Elena. Tânăra orfană îşi spuse povestea fără fraze, fără păreri de rău. Când era copilă trăia la părinții ei, într'o casă mare pe malul unei ape. Multe îi rămăsese în minte din vremurile acele, dar nu-şi mai amintea nici numele oraşului, nici al părinţilor. Apoi, dusă odată cu barca la plimbare pe-o mare, care i-ar fi zis Marmara, niște oameni răi, corsari, au răpit-o, şi au dus-o, aşa, în multe locuri, până au ajuns la Veneția. Aici a

Veneția în secolul al XVI-lea

După d. N. Iorga: Acte Venețiene (A. A. R.)

fost răscumpărată din fondul de binefaceri al Republicei, botezată, şi dată în îngrijirea călugăriţei Honorina, buna ei mamă pe care o iubeşte, după Dumnezeu, cel mai mult din toate fiinţele din lume.

Romanţa se transforma în roman, cu atât mai pasionant, cu cât Bogdan identifică îndată pe tânăra soră Elena. Era Fatme, fiica lui Iusuf Bey din Constantinopol, răpită de cosari cu câţiva ani în urmă. O recunoştea de altfel acum şi după un portret ce văzuse el în casa lui Iusuf, un medalion pictat de-un meşter italian. Şi atunci, din vorbă în vorbă, din amintire în amintire, restabiliră tot trecutul fetei, iar când plecară maica şi sora din casa patriciului Zane, nu mai era, se zice, numai inima lui Bogdan robită.

Bogdan scrise pe dată maicăi sale Doamna Maria că a găsit în Veneţia pe fata lui Iusuf Bey, că e frumoasă, că o iubeşte, şi c'o vrea de nevastă. Doamna Maria înebuni de bucurie, căci i se arătau, prin această alianţă, noi nădejdi de a-şi împlini scopul, dorita domnie a Munteniei pentru fiul ei. Alergă la Iusuf să-i dea vestea cea bună. Acesta, un renegat italian pe care-l chemase Ciavatelli, se sfătui cu cumnatul său Omer Aga, şeful Seraiului, şi hotărîră amândoi că este bine şi cu cale să se facă această căsătorie. Scrise deci Iusuf lui Bogdan că-i dă binecuvântarea lui, însă mai era nevoe şi de încuviinţarea Dogelui pentru a scoate fata din mânăstire.

Lucrul acesta părea lui Bogdan cel mai uşor din lume. Avea doar pe cumnatul său şi avea prieteni destui pentru a pune pentru el o vorbă bună pe lângă Dogele Veneţiei. Insă iată, nu a fost uşor. Se vede treaba că frumuseţea Elenei mai încântase şi pe alţi tineri cu sângele clocotindu-le în vine. In tot cazul, unul din ei îşi puse de gând să nu lase, în ruptul capului, prada în mânile lui Bogdan. Şi cum pe tânărul acesta îl chema Giovanelli Sforza, din familia ducală milaneză, rivalitatea era periculoasă. In adevăr, nu numai prin influenţa lui, ci prin intrigi, prin pâni mincinoase, el periclită cauza moldoveanului nostru. Se apucă să răspândească svonul în Veneţia că Bogdan e Turc, şi că vrea s'o ia pe Elena numai pentru a răpi un suflet creştinătăţii. In catolica Veneţie

afacerea făcu senzație. Mai rău decât atât, știrea pătrunse înlăuntrul zidurilor mânăstirei. Maicele, scandalizate, opriră pe sora Elena de a mai eși din chilia ei, și bieții copii nu se mai putură vedea.

In zadar fu toată corespondența care urmă între Stambul și Veneția. In zadar mărturisea Capello, fostul Bail al Republicei la Constantinopol, că Bogdan e *christianissimo*, că-l ținuse doar doi ani ascuns în casa lui pentru a-l apăra împotriva Turcilor. In zadar scria Gradenigo, actualul Bail, că de n'ar fi Bogdan creștin n'ar putea pretinde la tronul Moldovei. In zadar Omer Aga scria el însuși Dogelui, și în zadar se ruga Bogdan să fie lăsată Elena în casa lui Zane, căci nu o va lua de nevastă decât după ce-și va fi redobândit tronul Moldovei, dovedind prin aceasta că e creștin adevărat, el „clironomis tis Bogdanias".

Dogele nu voi să audă și nu voi să creadă. Drept răspuns la toate aceste cereri, senatul venețian, în Decembrie 1599, constata oficial că nu mai are mânăstirea Corpus Domini nici o fată cu numele de Elena, ci numai o pocăită *Deodata* (dată lui Dumnezeu). La 15 ale aceleași luni, sora Deodata scria tatlui ei Iusuf Bey, pentru a-i arăta hotărîrea ce luase de a se călugări, blestemându-l că-și renegase credința. Iar lui Bogdan i-ar fi dus o călugăriță pe ascuns, — afirmă V. A. Ureche — o scrisoare cu următorul conținut : „Uită-mă. Acest păr este din acel adus jertfă la altar de Elena ta".

Se vede că Doamna Maria, căreia îi mergeau toate anapoda, nu voi să se lase bătută, stăruind încă prin Bail, prin Iusuf, prin Omer Aga, să fie scoasă fata din mânăstire, căci la 7 Aprilie 1600 Consilierii Republicei (printre care aflăm pe un Thiepolo, pe un Donado, pe un Memmo și pe Mattio Zane) scriau din nou Bailului din Constantinopol că „drept răspuns la intervenția ce-ai făcut după stăruința lui Omer Aga în favoarea căsătoriei nepoatei lui cu voevdul Bogdaniei, vă spunem că ne displace a nu-i putea satisface dorința, fiindcă fetița s'a călugărit în mânăstirea Corpus Domini *e non e piu possible chef lei esca di là*".

Bogdan se întoarse la mama lui, în Stambul. Ani dea-

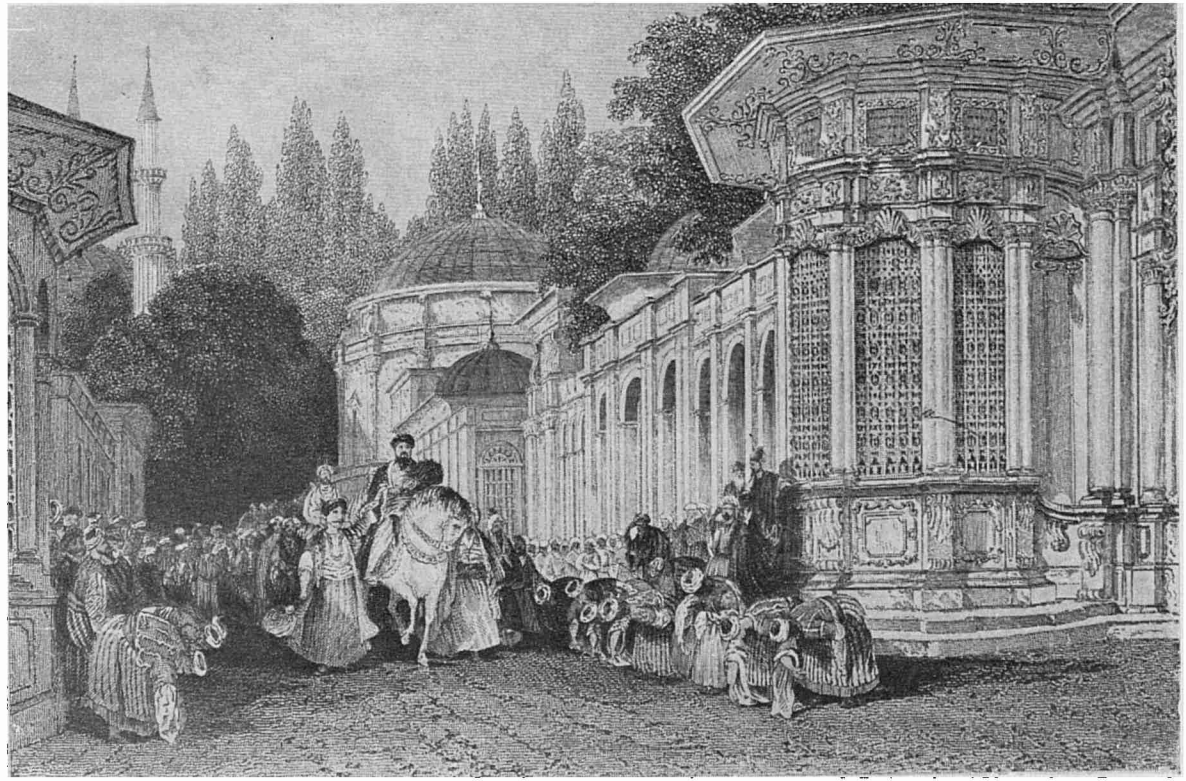

Alaiul Sultanului

După o gravură de Thomas Allon.

rândul, pentru a uita poate pe Fatma-Elena-Deodata, urmărește cu îndărătnicie o domnie pe care n'o poate căpăta. In Constantinopol Doamna Maria îl ascunde cum poate, pe la ambasadorii puterilor europene, pe la prieteni creștini și Turci. Apoi își ia odrasla și pornește din nou în lume, cutreerând Europa în căutarea unui sprijin. O găsim, împreună cu Bogdan, de două ori la Londra, la regina Elisabeta (1601) și la regele Iacob (1608), la Berlin la Electorul de Brandenburg (1607), la Viena, în Flandra, în Saxonia, apoi din nou la Veneția. In timpul acestor peregrinări Doamna Maria moare — poate la Lemberg unde pare a se fi întors. Surorile lui Bogdan, afară de Voica, muriseră și ele. Rămas singur în viață, el se întoarse din nou la Constantinopol, însă după trei ani de subucium zadarnic — văzând în 1611 prăbușindu-se și dinastia Movileștilor, fără ca el să poată căpăta scaunul Moldovei, — se hotărî, în disperarea lui, să facă ceeace Sforza la Veneția spusese că făcuse de mult.

Pe când, în fruntea alaiului său, Sultanul Ahmed I trecea pe străzile Stambulului pentru a merge la Eski-Serai, Bogdan se aruncă la picioarele Padișahului, cerând să fie turcit.

Numit Pașă de Pristina și apoi de Brussa, în Asia Mică, el mai visa încă unirea Moldovei cu a Munteniei, transformate în pașalâc turcesc, sub ocârmuirea lui firește.

Musulmanul Ahmed, cu sânge mușatin și paleolog, muri acolo, în legea lui cea nouă, cu toate visele lui de dragoste și de mărire înăbușite sub greutatea turbanului și sub al soartei nenoroc.

* * *

Mihai Viteazul, Domnița Florica și Impăratul Rudolf al II-lea.

După un tablou de la Galeria Corsini Roma.

CAPITOLUL XIV

FAMILIA LUI MIHAI VITEAZU

PRECUM orice Francez cunoaşte pe de rost începutul lui Télémaque al lui Fénelon fiindcă trece drept un model de stil: „Calypso ne pouvait se consoler du départ d'Ulysse. Dans sa douleur elle se trouvait malheureuse d'être immortelle ,etc," astfel orice Român ar trebui să ştie pe dinafară începutul Istoriei lui Mihai Viteazul de Bălcescu, fiindcă e un model şi de limbă şi de frumoase simţimite româneşti: „Deschid sfânta carte unde stă scrisă gloria României, ca să pun dinaintea ochilor fiilor ei câteva pagini din viaţa eroică a părinţilor lor. Voi arăta acele lupte uriaşe pentru libertatea şi unitatea naţională, cu care Românii, sub povaţa celui mai vestit şi mai mare din voevozii lor, încheiară veacul al XVI-lea şi s. c. l.".

Din nefericire, Doamnele şi Domniţele române din acea epocă n'au lăsat în amintirea posterităţii decât şterse icoane de femei, cari nu s'au învrednicit să fie la înălţimea glorioasei epopee trăită atunci de neamul nostru. Sufletul femeiei romăne a fost înfăţişat pe acele vremuri de jupânesele războinicilor boeri, nu de domniţele pe care soarta le aşezase pe-o treaptă, de pe care ar fi avut putinţa, de s'ar fi priceput, să strălucească alături de marele voevod.

Vom desprinde totuş din trecut chipurile lor, căci ele au alcătuit elementul femenin, care a avut, în măsura puterilor lui, înrâurire asupra celui mai mare erou al Istoriei noastre. Ori cum o fi fost ele,au fost totuş femeile din viaţa eroului: mama, nevasta, fiica, ibovnicele lui Mihai!

* * *

S'a spus despre mama lui Mihai Viteazul c'a fost Cantacuzineasca, sora lui Ion și a lui Mihai Șaitanoglu. E o eroare, provenită din faptul că fratele ei Iane — sau Ion — fusese ban al Craiovei, cum fusese, cam în acelaș timp, și Ion Cantacuzino. Istoriografia modernă a dovedit azi că banul Iane e altul decât banul Ion, după cum vom arăta mai jos.

Deocamdată să ne întoarcem la tatăl lui Mihai, Pătrașcu Vodă cel Bun, fiu el însuși al lui Radu Paisie (mort în exil la Alexandria, în Egipt) și al *Doamnei Stana*.[1])

Soția lui Pătrașcu — singura lui soție — *Doamna Voica* — era probabil fata lui Balea, paharnicul din Ruși, din neamul boerilor dela Slătioara, înrudită cu boeri Băleni. Singura fată a lui Pătrașcu și a Doamnei Voica a fost *Domnița Maria,* pe care în 1557, o măritară cu Logofătul Radu din Drăgoești, de viță basarabă și el 2). Radu Bidiviul, unul din eroii cronicelor noastre, a fost, pare-se, fiul lor.

Ceilalți copii ai lui Pătrașcu, Petru și Mihai — Petru zis Cercel, și Mihai, supranumit Viteazul — erau nelegitimi și anume, cel dintâi avea de mamă pe *Stana* (care pare, aproape cu siguranță, a nu fi fost măritată cu Pătrașcu), iar cel de al doilea, o știm cu toții, pe *Tudora* 3).

Blândul Domn Pătrașcu, supranumit Cel Bun. care în viața lui n'a făcut să curgă o picătură de sânge omenesc, a știut în schimb să facă pe nevastă-sa să verse amare lacrimi din pricina nenumăratelor sale abateri dela datoria conjugală. Pe Tudora, frumoasa crăsmăriță, o descoperi abia târziu, nu se știe prin ce întâmplare. Insă cum se apropiă de ea, o luă, pare-se, cu sine la curte, sub ochii amărâtei Doamne Voica.

Și așa dar, am spus-o, Tudora fusese crâșmăriță, ceeace, departe de-al scădea, îl înălță parcă pe Mihai și mai mult în ochii noștri.

---

[1]) Pătrașcu cel Bun era fiul Radului Vodă, dar nu se știe exact al cărui Radu. Nici Onciul și Grecianu nu sunt de aceiași părere. Vezi tabela Genealogică a Basarabilor.

[2]) Intru cât, după cum vom vedea mai jos, s'a spus că Doamna Stana, soția lui Mihai Viteazu, ar fi fost fata acestui logofăt Radu Drăgoescul și a soției lui Neacșa, ar însemna că logof. Radu a fost însurat de două ori.

[3]) Pătrașcu Vodă a mai avut doi fii cari par a fi fost legitimi: Marcu (Vodă) și Vlad (pretendent). Dar ciudat că tocmai acești fii legitimi n'au ajuns la domnie, pe când cei nelegitimi au domnit.

Domnul Ion Filitti a dovedit astăzi logic şi documentar că Tudora era sora unuia Iane, grec din Pera, care n'avea nimic de împărtăşit cu Ion Cantacuzino, fratele Şaitanogului (fostul mire păcălit al fetei Doamnei Kiajna), cu care n'a fost confundat decât fiindcă amândoi Ioni fuseseră, scurtă vreme, bani ai Craiovei.

Acest Iani, originar din Epir, din oraşul Zagori, era un biet negustor sărac, care-şi făcea comerţul când prin ţările noastre, când prin Stambul sau Adrianopol, ducând poate pe frumoasa lui soră după el, până într'o zi, norocul său şi al ţării vru ca Pătraşcu să întâlnească pe Tudora, poate chiar în cârciuma ei, să se îndrăgostească de farmecele fetei şi s'o ia ţiitoare. Deşi documentele nu ne-o spun, e de bănuit că de atunci începu şi pentru jupânul Iane din Zagori zile mai liniştite, începutul carierei lui de boer.

Insă scurtă vreme după aceia, o dramă neaşteptată răsturnă toate planurile Grecului şi a surorei lui, potolindu-le ambiţiile, pe-o vreme cel puţin.

In seara a doua de Crăciun a anului 1557, când de sfintele sărbători se gătea Curtea să meargă la biserică, deodată răsună vestea în palatul Târgovişteі că Vodă îşi dă duhul. Toate îngrijirile fură zadarnice ; voevodul Pătraşcu Basarab muri. Muri otrăvit de vornicul Socol, în care îşi pusese el toată încrederea, dar care, ticălos, de mult pândea momentul de-aş omorî binefăcătorul pentru a-i lua locul în scaunul ţării 1).

A treia zi, Pătraşcu Cel Bun fu îngropat, cu alaiul domnesc cuvenit, la Mânăstirea Dealului, ctitoria tatălui său. (El domnise numai patru ani). Vornicul Socol, dela sine putere, ajutat de câţiva oameni de-ai lui, luă coroana care nu i se cuvenea, şi pe care, de altfel, nici o lună n'a putut-o păstra, căci Mircea Ciobanul veni din Stambul cu o oaste turcească şi-l alugă din scaun.

Doamna Voica se retrase la o moşie în munţi, poate la Drăgoeşti la fata ei Maria. Mulţi ani mai târziu o întâlnim încă în viaţă, ducându-şi cu greu amărâtele zile de văduvie. Iar Tudora, c'o fi fost sau n'o fi fost de faţă la moartea iubi-

1) Asupra morţii lui Pătraşcu vezi p. 89.

tului ei, își luă lumea în cap și sărăcia de coadă și porni iar prin țară. Ceace nu putem încă ști, e dacă în seara aceia de Decembrie a anului 1557 Mihai era sau nu născut. In tot cazul el avea abia câteva luni, sau atunci se născu câteva săptămâni mai târziu, fiind astfel nu numai copil natural, ci și copil postum al otrăvitului voevod.

Multă vreme nu se mai știù nimic de această familie de rătăcitori, jupânul Iane, sora lui Tudora și micuțul Mihai, crescut de mamă și de unchi în perfectă cunoștință a obârșiei lui și în nădejdea de-a face din el cândva Domnul Țării Românești. Că va fi și al Moldovei și al Ardealului, atât de departe n'o fi mers visurile bietei Tudora.

Ziceau contimporanii lui Mihai Viteazul că în tinerețe ar fi făcut și el negoț, împreună cu unchiul său, prin țară pe la noi, prin Moldova și prin Stambul. S'o fi îmbogățit Iane pe acolo, căci îl vedem peste vre-o 25 de ani — în 1582 — cu destulă vază pe lângă cei mari, pentru a veni din Constantinopol la Iași, împreună cu Petru Schiopul, în a doua domnie a acestuia. Ba chiar îndată, e și făcut vel vistier și odată cu această înălțare la marele boerii, îl aflăm și pe Mihai ajungând în Oltenia, prin mijlocirea unchiului său, ban de Severin (1583).

In acelaș an, Mihai, care avea atunci 27 ani, se însură cu *Stanca*, nepoata lui Dobromir, marele ban al Craiovei. Pe urmă îi vedem mereu înălțându-se în rang, pe Mihai stolnic, postelnic, și chiar mare ban al Craiovei (1592), iar pe Iane mare ban și el, și mai târziu capuchihae la Constantinopol. In această din urmă calitate, om foarte influent acuma, bătrânul Iane făcù ce făcù și parveni, prin stăruințele lui, să-și trimită nepotul Domn în scaunul strămoșilor săi.

Iat-o deci acum pe foasta crâșmăriță nu numai mamă de Domn, dar intitulându-se chiar „Doamnă", *Doamna Tudora*. Insă în timpul acestei vijelioase domnii inima ei de mamă accelerat trebuie să fi bătut de frica pericolelor la care zilnic se expuneà eroul nostru național, care pentru ea nu era decât un copil, fiul ei, pe care poate uneori i-ar fi plăcut mai bine să-l vadă încă mic, strâns în sărăcie la sân, decât viteaz ostaș mereu în gura tunului.

Mihai Viteazu

După o stampă la Academia Română

Că aceste trebue să-i fi fost simțimintele, că Doamna Tudora nu era frământată din aluatul acelor femei cu suflete tari cari au caracterizat pe jupânesele veacului al XVI-a, că n'avea firea crudă a Kiajnei, firea ambițioasă a Ecaterinei, sau firea spartiată a Simei stolnicesei Buzescu o dovedește faptul că ea, scurtă vreme după urcarea în scaun a fiului ei, se retrase la mânăstire, călugărindu-se. Își schimbă numele din Doamna Tudora în monaha *Teofana,* smerită călugăriță în mânăstirea Coziei, frumoasa ctitorie de pe malul Oltului a lui Mircea Basarab Cel Bătrân. Ea a fost înainte de toate femee și mamă. Femeea care a păcătuit, mama care a iubit, și călugărița care s'a pocăit. Aici, la Cozia, va afla ea, în tihna retrasei mânăstiri, moartea prematură a fiului ei... Dar n'am ajuns încă acolo.

Să ne întoarcem la Mihai, urcat în scaunul Țării Românești în 1593, făcând, prin acest fapt, din jupâneasa Stanca o Doamnă. Prin mama ei Neacșa, Stanca era nepoată marelui ban Dobromir al Craiovei și al logofătului Gheorghe din Corbi. Inrudit era de altfel cu cei mai mari boeri ai țărei, însă cu toată osteneala biografilor nu s'a putut stabili cu siguranță până azi cine anume a fost tatăl ei. C'o fi fost Radu, logofătul din Drăgoești, cum spun Ionescu Gion și Alexandru Ștefulescu, sau c'o fi fost ea, cum s'a mai spus, Crețulească sau Corbeancă, nu putem deslușì [1]). Și de altfel, cât de interesantă ar fi pentru specialișai, chestiunea în sine nu are o prea mare însemnătate. Important pentru noi, care vrem să culegem nota sufletească a Domnițelor de odinioară, e că Doamna Stanca a lui Mihai Viteazu nu poate să fi fost o femee fericită. Căci, oricât am vrea să ne transportăm în mentalitatea acelor vremi, ori cât am dori ca femeile acele să fi avut suflete de oțel și inimi împietrite în dureri, și caractere modulate după obiceiul pământului, nu putem crede că jupânesele și Doamnele române vedeau cu inimă bună pe bărbații lor stând mai mult în lagăre decât în iatacuri, și când se întorceau acasă, mai mult în iatacurile țiitoarelor decât în ale lor. Iar Mihai Viteazul a fost în această privință un soț crud, om care nu și-a cruțat nevasta, care o punea față în față

[1]) Doamna Stanca mai fusese măritată cu banul Dumitru din Vâlcănești. Mihai Vodă o luă văduvă.

cu ibovnicele lui, cărora uneori le dădea pasul înaintea Doamnei, despot în viața privată cum era în cea publică, în feuul regilor de mai târziu ai Franței cu multeLavallière și multe Pompadure.

Una din cele mai cunoscute ibovnice de-ale lui a fost *Tudora din Tărșor,* cu care a avut el o fată, *Marula,* măritată mai apoi cu unul din cei mai mari boeri ai țării, clucerul Socol Cornățeanu.

Mai puțin cunoscută astăzi, cea mai mare favorită a Domnului și pe care a iubit-o cel mai mult, a fost *Velica,* Doamna Velica cum își spunea ea, vom vedea dece. Această femee era măritată cu un italian, Fabio Genga, favorit de-al lui Bathory, și era fata logofătului Ion din Pitești și a Domniței Stana, fiica lui Mircea Ciobanul și a Doamnei Kiajna [1]). Velica era deci prin mamă-sa din sângele Domnilor Munteni și al Moldovei, Basarabă și Mușatină, os din osul lui Vlad Țepeș și al lui Ștefan Cel Mare. Tatăl ei, logofătul Ion, după moartea socrului său Mircea Vodă Ciobanul (1559) se retrăsese în Ardeal cu nevasta și cu copiii lui Petre, Zamfira și Velica, își cumpărase acolo moșii și nu se mai întoarse în țară. In 1580 era mort, și el, și Doamnița Stana nevasta lui, și fiul lor Petre. Fetele, încă tinere, erau măritate. Zamfira luase pe un ungur Petru Racz, iar Velica, după cum am văzut, pe italianul Fabio Genga.

Ele au trăit mereu în Ardeal și e probabil că la Alba Iulia a cunoscut Mihai Viteazul pe frumoasa Velica, atunci când, după bătălia dela Călugăreni, merse el întâia dată acolo, în 1595.

---

[1]) Lui Ion, logofătul din Pitești, (zis și *Ivan* vornic) i s'a mai zis *Norocea,* Ivan Norocea Dvornic, proprietar în Răzvadul-de-sus.

Nevasta lui, *jupâneasa Stana,* a mai fost măritată înainte cu *Datco* stolnic, cu care a avut un fiu, pe jupânul Datco, mort tânăr, (însă însurat și cu copii).

Vezi Bul. Com. Ist. a Rom. X 1931. N. Iorga: Documente privitoare la Ion Norocea, p. 95—102).

Din cuprinsul acestor documente se constată că *jupâneasa* Stana a avut de surori pe *Maria, Neacșa* și *Voica.* Cum aceste numiri nu corespund cu acele ale fetelor Doamnei Kiajna, care se chemau *Stana, Maria, Anca, Alexandra* și *Dobra,* rămâne de cercetat dacă este adevărat că jupâneasa *Stana* a logofătului Ion din Pitești (zis Ivan vornic din Răzvad) era fata lui Mircea Ciobanul și a Doamnei Kiajna. Din informațiile documentare ale d-lui G. D. Florescu, genealogist, rezultă (Ctitorii fondatori ai Bisericii Domnești din București) că Mircea Vodă Ciobanul ar fi avut o primă soție, pe *Maria* și că Domnița Stanca era fata lor. E deci probabil că jupân Datco, Maria, Voicu și Neacșa erau de asemeni copii Mariei și nu ai Kiajnei.

Sigismund Bathory, principele Ardealului, îl primi ca pe un rege. Cum la curtea lui Bathory se afla marele lui favorit Genga, e firesc că și soția lui să fi fost pe lângă el și să fi cucerit atunci inima lui Mihai. Totuși legăturile dintre ei nu fură încă date în vileag, întrucât Mihai adusese atunci cu el la Alba Iulia toată familia lui, pe Doamna Stana și pe copiii Nicolae și Florica. Mai târziu însă, când plecă să cucerească Ardealul, lăsă în Târgoviște pe minorul său fiu Domn în locul lui și pe Doamna Stana regentă. Fiind acum singur în Alba Iulia, singur, cuceritor, glorios, atotputernic, nu se mai sfii a-și ascunde dragostea; din potrivă, voi ca toată lumea să știe că Velica era a lui — un omagiu adus frumuseței ei. O afișa, o impunea, cerea să i se închine lumea ca unei fete de domniță ce era și ca unei Doamne ce ar fi putut fi. Iată pentru ce aflăm pe fetele lui Ion logofătul zicându-și în 1599, acolo în Alba Iulia, „Jupănița Zamfira și gospodja Velica". Gospodja înseamnă Doamnă. Iar pe pecetea lor purtau cu mândrie vulturul Valahiei. Intors în țară, Mihai, care nu se mai putea despărți de iubita lui, o luă cu sine la Târgoviște împreună cu soțul ei. Insă acest amar ce turnă el în sufletul Doamnei Stana, și de care ea urma să-și răzbune, nu era nimic față de înjosirea ce aduse soțului înșelat, cuntezanului Fabio italianul. La 15 Martie 1600 o veste, pornită din Muntenia în Germania, a unui agent neamț către Impărat suna astfel : „Toate trebile țării le are în mână o jupâneasă româncă, măritată cu Fabio Genga, cu care se ține Vodă în știința tuturor, pân'într'atât încât a poruncit soțului, sub pedeapsă de moarte, să n'aibă afface cu dânsa".

Hanul „Cerbul de Aur" la Viena, la care a tras Mihai Viteazu

Taman ca regii Franței !

Se poate că Mihai ar fi avut intenția să se despartă de Stana și s'o ia pe Velica, dacă i-ar fi dăruit soarta o viață mai lungă. Dar Dumnezeu a vrut altfel.

Dela o vreme începură să se întoarcă toate spre rău. După înfrângerea dela Mirăslău, el fu nevoit să apuce calea Vienei, de unde porni la Praga, pentru a se înfățișa împăratului Rudolf al II-lea spre a-i cere ajutor. In această călătorie fu întovărășit de Florica, fata lui, care, adorându-și tatăl, nu voise să-l părăsească. Se spune că Impăratul Rudolf al II-lea, încântat de frumusețea fetei, ar fi vrut s'o ia de nevastă. Intrigi ungurești l'ar fi determinat să renunțe la acest proect [1]).

Pe Doamna și pe fiul său fu nevoit să-i trimită zălogi în Ardeal, la generalul Basta.

Doamna Stana, de fapt un fel de prizonieră, sosi acolo ca o regină. Optsprezece cai de-o frumusețe rară trăgeau trei carete poleite și împodobite. Și odată în fața dușmanului bărbatului ei, părăsita Doamnă își dădu drumul amarului. Blestemă și plânse și spuse lui Ungnad că mai bine l'ar fi înghițit pe Mihai pământul, după o viață de fără de legi, și că de mult de altfel, i-ar fi prezis ea lui pieirea. Iar fiul ei, Nicolae Pătrașcu, copil de 14 ani, începu să plângă și să tremure ,spunând Neamțului că de-o fi avut tată-său vre-o vină, să-și poarte singur pedeapsa, iar el nu e vinovat cu nimic Impăratului și-i este lui plecat !

Iată în chestia familiară, care fu răsplata lui Mihai pentru purtarea ce avusese. Părăsit de-o lume întreagă, îl blestemau acuma și ai lui, nevastă și fiu. Buzeștii ei înșeși, credincioșii lui

---

[1]) Această afirmație a d-lui Ștefan Nicolaescu (Portrete istorice: Domnița Florica) a fost combătută de d. C. Kogălniceanu (Revista Genealogică, Anul I, No. 11), care afirmă la rândul lui că Florica n'a fost nici la Viena nici la Praga, că ea a întovărășit pe mama și fratele ei în Transilvania și că de altfel la finele anului 1600 Florica era măritată cu Preda din Greci. In orice caz e lucru sigur că Impăratul Rudolf, poate chiar fără a fi văzut-o, s'a gândit la o atare căsătorie, după refuzul Arhiducelui Carol de a-i da fata. Siguranța aceasta provine din textul unei scrisori din Memoriile Contelui Khevénhueller, care zice: „Intrucât privește ceiace scrie Impăratul despre fiicele Moscovitului și a Românului, Impărăteasa (Mamă) e de părere de oarece națiunile acelea sunt barbare, iar fetele nu aduc altceva decât propria lor valoare, ca Impăratul să nu se îngreueze cu moravuri barbare, care îl vor servi mai mult spre rău, decât spre mângâere". Scrisoarea fiind dela începutul anului 1600, nu privește epoca când era Mihai la Praga (1601), ceiace nu exclude totuși călătoria Floricăi acolo.

Buzești, parcă s'ar fi lepădat de el. Nu mai era nimeni împrejurul lui !

Nimeni ? — Era într'un colț de țară cineva, care aștepta cu înfrigurare vești dela proscris, care în genunchi în fața icoanei Maicei Preciste, se ruga cu lăcrămi fierbinți să-și întoarcă Dumnezeu iarăși fața către marele voevod fugar — o biată călugăriță bătrână, mama lui Mihai.

Dar era scris să nu fie după dorința ei. Intors cu ajutor din Germania ,Mihai și-a avut Gurăslăul. Insă Basta, gelos și

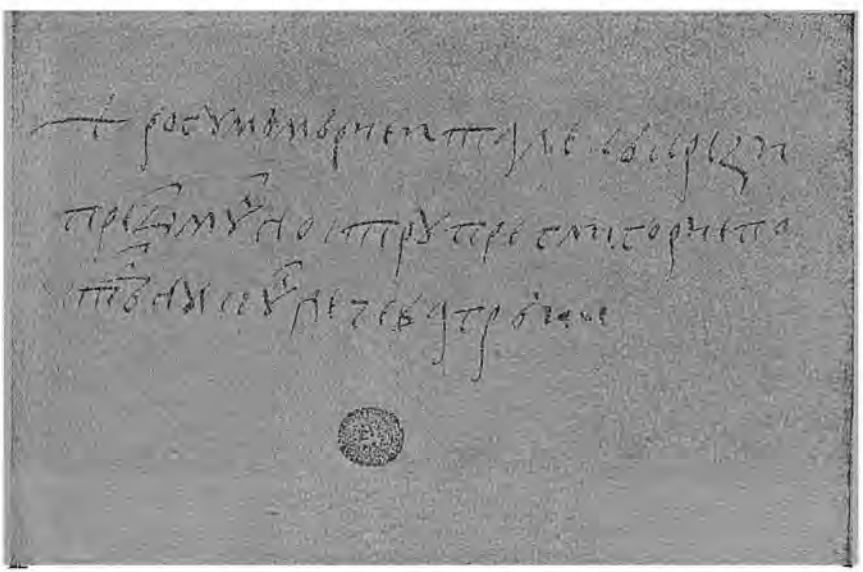

Scrisul lui Mihai Viteazul

sătul de izbânzile voevodului român, l-a atras într'o cursă și l'a omorât. Acolo, la Cozia, o ajunse trista veste pe monaha Teofana. Nici n'a avut mângâerea să poată merge la înmormântarea fiului ei. Căci Mihai, decapitat, fu îngropat în două părți : trupul la Turda, și capul la Mânăstirea Dealului, așezat sub o piatră de biserică de către Radu Buzescu și ,jupâneasa lui Preda.

Și-a stat bătrâna, lăcrămând zile și luni întregi, și de durerea ei, și de grija nepoților, rămași în Ardeal în mâna dușmanului, ,fără sprijin, fără bani.

Abia mult mai târziu scăpară ei de acolo și prima lor grijă, când se întoarseră în țară, fu să se ducă la Cozia să-și vadă soacra și bunica. Această jalnică întâlnire în vechia mânăstire de pe Olt, a fost descrisă de însăși bătrâna monahă, cu atâtea amănunte, și într'o românească arhaică atât de duioasă, încât a încerca a o povesti în graiul de azi, ar fi o profanare.

La 8 Noembrie 1603, monaha Teofana dăruește mânăstirei Cozia niște moșii, ce-i fuseseră date în 1595 de fiul ei Mihai „cinstitei și dela inimă prea iubitei maicei mele, Doamnei Teodora".

Iată cum începe maica acest act, mai mult o diată decât o danie :

„Eu roaba lui Iisus, călugărița Teofana, muma răposatului Mihai Voevod din Țara Românească, viețuit-am viața acestei lumi deșarte și înșălătoare și furătoare de suflete, și-am petrecut lumește *destul în tot chipul* în viața mea, până ajunsei și la neputința bătrâneților mele și la slăbiciune în sfânta mânăstire în Cozia... pentru plângerea păcatelor mele. Aici mă ajunse și vestea de săvârșirea zilelor drag fiului meu Mihai Voevod, și de sărăcia Doamnă-sa și a cuconilor domniei lui, prin țările streine. Fui de plângere și de suspine ziua și noaptea. După aceia cu vremea și cu ajutorul Domnului din Cer, și cu rugăciunea cinstiților părinți, și cu plângerea mea, Sfinția lui din Naltul Cerului au auzit și s'au milostivit de i-a scos din țările streine în țara noastră de moștenie, și mai vârtos i-a adus la Sfânta Mânăstire în Cozia, pentru bătrâna și jalnica lor maică. Și dacă se adunară unii cu alții, mare plângere și suspin fu între ei de jalea lui Mihai Vodă și pentru patima lor ce-au pățit prin toate țările streine Doamna Stanca și fiu-său Ion Nicolae Vodă și Doamna Florica. Fu după aceia întrebare între ei, cine cum au petrecut. Grăi Doamna Stanca : „Cum am pățit noi, maică, să nu pațe nimeni. Dar milostiva ta maică, cum ai petrecut?" Maica zice : „Cu mult foc de moartea fiu-meu și de jalea Domniilor voastre. Iar de către sfânta mânăstire am har dragului Domn din Cer și mulțumesc părinților de-aici c'am avut pace, răpaos, și căutare la nevoia mea". Ziseră Domniile lor: „Mulțumim și noi părinților pentru molitva ta, că ai avut căutare de ei". Zise maica Teofana: „Pentru aceia, fetele mele,

Mânăstirea Cozea

După stampă de la Academia Română.

am făgăduit sfintei mânăstiri două sate din Romanaţi, Frăsinetul şi Studenita, pentru sufletul răposatului Mihai Vodă, şi pentru sănătatea fiului său Nicolae, şi pomenirea noastră şi a tot neamului nostru". Dumnealor ziseră: „Noi bucuroase, cum ţi le-a dat răposatul Mihai Vodă, volnică eşti să le dai mai departe s. c. l.".

După iscălitura tuturor martorilor, urmează: „Scrisam această carte în sfânta mânăstire în Cozia, eu, călugăraşul Gavril dela schit, în zilele lui Şerban Vodă, văleat 7111, Noembrie, 8 zile".

Dar tragedia nu se isprăvi aci. După abia câteva luni de şedere în ţara „de moştenie", cum văd că se spunea pe atunci, Doamna Stanca se îmbolnăvi de ciumă, şi, după câteva zile de chin, îşi dete duhul. Iar trei ani mai târziu, în 1606 se stinse, blând şi cucernic, şi această bătrână foastă cârciumăreasă, ibovnică domnească, fugară, pribeagă, Doamnă şi călugăriţă. Nepoţii ei, Nicolae şi Florica i-,au făcut pe piatra de mormânt, care se mai poate vedea şi azi în biserica mare din Cozia, cel mai frumos panegeric ce i se putea face :

„Aici odihneşte călugăriţa Teofana, muma răposatului Mihail Voevod".

O lume de amintiri.

Domniţa Florica, cea care ar fi putut fi Impărăteasa Germaniei, s'a măritat cu Preda, logofătul din Greci (data căsătoriei este absolut necunoscută). Preda Grecianu e cunoscut în cronicele noastre sub numele de „Floricoiu", întrucât toată însemnătatea lui şi-a neamului său a venit dela soţia lui. Ei au avut numai două fete, măritate cu boeri de ţară.

Cât despre fiul lui Mihai Viteazul, Nicolae Pătraşcu, el s'a însurat cu Ancuţa, fata lui Radu Vodă Şerban, cel ce-a fost ales Doma al Ţării Româneşti după moartea eroului. Despre el vom vorbi într'unul din capitolele următoare.

* * *

Şirul povestirilor din vremea lui Mihai Viteazul îl vom încheia cu schiţarea vieţei unei femei care n'a fost Doamnă, dar care a fost o mare boeroaică cu suflet sparţian, dela care ne-a

rămas unul din cele mai prețioase modele ale bătrânului și frumosului nostru grai românesc.

Jupâneasa Sima Buzeasca era fata logofătului Gheorghe Rudeanu, nepoată de frate a lui Dobromir, banul Craiovei, și-a Neacșăi ,mama Doamnei Stanca a lui Mihai Viteazul [1]). Întâmplarea a vrut deci ca ea să fie vară primară prin alianță cu marele nostru voevod, ceeace a contribuit încă firește la strălucirea numelui ce-și făcuse printre contimporani. Măritată de tânără, prin anii 1570, cu Stroe Buzescu, stolnicul din Stănești, de altfel vărul ei de al 3-lea, ea n'a avut copii. Așa încât o grijă, un gând, o singură patimă mare a stăpânit-o în viață : dragostea pentru bărbatul ei. Și nu era puțin lucru a fi nevasta unui ostaș de-al lui Mihai Viteazul.

Frații aceștia Buzești, Preda, Radu și Stroe, au fost un fel de eroi de roman, un fel de Mușchetari, cari, strânși laolaltă ca un singur om, au stat întotdeauna de-a dreapta voevodului lor, credincioși, viteji, neobosiți, scutul Domnului și apărătorii moșiei.

Încă mult înainte de urcarea lui Mihai în scaun, traiul acestor inimoși, dar neastâmpărați bărbați, trebue să fi fost un chin pentru jupânesele lor. Când stătea în scaun un Domn „din casa căruia" erau ei — aceasta înseamnă rudă de a lor — își vedeau în tihnă de boeriile ce li se încredințase, lui Preda bănia, lui Radu cluceria, și lui Stroe stolnicia.

Insă când se schimba Domnul și venea vre-unul din casă dușmană, tustrei frații porneau pe dată în pribegie, luând cu ei, sau lăsându-le acasă, pe jupânesele lor. Astfel într'una din aceste bejănie se pare că Sima s'ar fi dus în Ardeal, împreună cu soțul ei.

Sub Ștefan Surdul și Alexandru Cel Rău, Stroe Buzescul, nu numai ruda, dar prietenul acum și omul lui Mihai, îl întovărăși pe acesta în pribegia lui la Constantinopol. Sima rămase în țară, la Stănești sau la vre-o altă moșie, rugătoare, de zi de noapte, la sfintele icoane pentru viața lui Stroe, „bărbatul și copilul ei", după vechea locuțiune a soțiilor fără feciori.

---

[1]) Ionescu-Gion: Sima Stolniceasa Buzeasca. D-l G. D. Florescu contesta această genealogie.

Intorși din Stambul, Mihai cu tuiurile domnești,, voevod a toată Ungro-Vlahia, iar prietenul Stroe, vel stolnic și omul de încredere al noului Domn, bucuria Simei nu fu de lungă durată. Zângănit de sabie, fum de sâneț și sgomot de tun — războiu, un necurmat războiu fu această domnie.

Nedeslipit de oaste, Stroe e rânit la mână în 1594, la București; e trimis apoi cu frații săi amândoi, la Hulubești împotriva

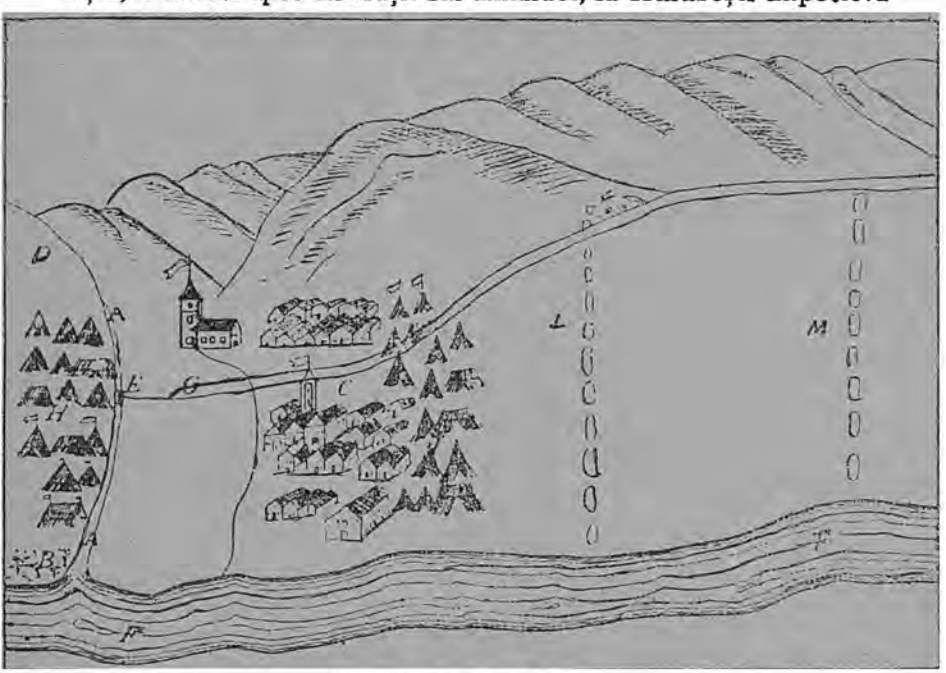

Planul bătăliei de la Mirăslău

Tătarilor, la Putinei, la Șerpănești, unde e rănit la coastă, la Giurgiu unde e rănit la ochi. Pleacă apoi în Moldova sol al lui Mihai la Curtea lui Aron Vodă. Abia întors o nouă nisiune îl desparte iar de soție. Impreună cu Radu Calomfirescu pleacă în Austria la nunta Arhiducesei Mariei-Christinei cu Sigismund Bathory, principele Ardealului. In 1598 e peste Dunăre lângă Vidin, unde scapă el viața Domnului său. E lângă Mihai la Călugăreni, tot lângă el, mâna lui dreaptă, la Șelimberg lângă Sibiu, și împreună cu cuceritorul, intră în Alba Iulia în 1599.

O mai frumoasă carieră, greu ! Iar Sima, deși plânsă și îngrijorată, la fiecare nouă izbândă simte totuș că-i crește inima de bucurie și se arată demnă tovarășă de erou, mândră de biruințele bărbatului și de numele ce-i este dat să poarte.

Stroe e închis la Munkaci, apoi iesă din închisoare pentru a merge în Moldova să vadă pe frate-său Preda care se afla la Suceava. Mihai cucerise Ardealul și Moldova, veștile curgeau din ce în ce mai mărețe și mai îmbucurătoare, până după Mirăslău, când deodată vântul soartei începe a sufla pieziș. Domnul pleacă la Praga.

Gurăslău, un fior de nădejde. Și apoi, ca un trăsnet umblă vestea sfoară prin țară că Vodă Mihai a fost omorît mișelește, de un câne de dușman, în câmpia Turdei. Nu se știe dacă e adevărat sau dacă e numai svon, până într'o zi sosește din Ardeal un sol de-a lui Stroe Buzescu cu capul retezat al marelui voevod.

Ce jale cuprinse atunci lumea e greu astăzi de închipuit. Cu moartea lui Mihai se năruiau nădejdiile unei generații, care crezuse în El, și în dreptatea lui Dumnezeu. Au mers preoți, boeri și oameni de rând, toată țara, cu Preda și Radu Buzescu în frunte și cu Sima stolnicească, de-i îngropară capul lângă mormintele tatălui și bunicului în ctitoria acestora din Mânăstirea Dealului lângă Târgoviște, sub o lespede din naosul bisericii.

Intoarsă la Stănești, Sima, jăluind pe marele voevod, putea totuși crede că s'a isprăvit de acum cu viața aceasta de sbucium, de înfrigurate așteptări, de zilnice pericole. Abia acum însă începea să sufle pentru ea furtuna cea mare a soartei, care o repezi din culmea nădejdiilor în prăpastie, în neantul durerei.

Frații lui Stroe, sătui de sbucium, și poate neîncrezători în steaua lui Mihai pe care o vedeau apunând, se retrăseseră pe la moșiile lor, fără a se amesteca totuși, cum au spus unii, în luptele pentru domnie ce se dădeau în țară între Simion Movilă și Radu Șerban, încă pe timpul când trăia Mihai. Singur lângă Domnul lui, neclintit, rămăsese stolnicul Stroe. După moartea lui Mihai el nu s'a întors în țară, fără ca să putem lămuri ce-l reținu în Ardeal. Dar că nu s'a întors e sigur, căci altfel piatra de mormânt al eroului din mânăstirea Dealului ar fi purtat numele lui și al Simei, iar nu inscripția care zice : „Această piatră

de mormânt au pus-o jupân Radu Buzescu şi jupâneasa lui, Preda". După moartea lui Mihai, Preda şi Radu Buzescu, eşind din rezerva lor, se deteră din partea lui Radu Şerban, muntean, împotriva lui Simion Movilă, moldovean. Ei cu ceilalţi boeri ai ţării l-au ales pe Radu domn, de l'au alungat apoi pe Simion din ţară.

Iar când Simion Vodă se întoarse din nou în Târgovişte cu ajutor polon şi tatar, alungând pe alesul Buzeştilor peste munţi, aceştia împreună cu Radu Şerban şi cu toţi boerii din partidul lui, fugiră în Ardeal, unde se împreunară în sfârşit cu fratele Stroe, pe care nu-l mai văzuseră de mai bine de un an.

La Satu Mare Radu Şerban se închină armatei imperiale, şi acolo, pe loc, hotărî să trimită pe Stroe la împăratul Germaniei spre a-i cere ajutor împotriva lui Movilă, a Moldovenilor, a Tatarilor şi a Polonilor lui. Ne-o spune Radu-Vodă Şerban el însuşi într'un hrisov de-al său din Iunie 1604 : „Şi dacă am eşit acolo la locul Sact Marin (Satu Mare), Domnia Mea am căutat în toate chipurile cum voi putea câştiga moşia Domniei Mele, Ţara Românească, şi am căutat, cu toţi boerii Domniei Mele, pe care să alegem un credincios şi destoinic boer ca să-l trimitem la cinstitul Impăratul Nostru creştin, şi cu toţii am ales pe cinstitul dregător al Domniei Mele, pe Stroe, fost mare stolnic, şi l'am trimes la Impărat şi acolo multă străduinţă s'au străduit Domnia Mea".

Iată cum şi de unde a plecat Stroe Buzescu la Viena, credincios noului său stăpân, precum fusese celui vechi.

Iar în tot timpul acesta, Sima care crezuse că se isprăvise cu necazurile, tângea în ţară, fără a-şi putea revedea soţul.

De frica armatelor lui Simion Movilă, de groaza haiducilor lui Ştefan Cercel, de focul şi pârjolul ce era în ţară, bejănea lumea întreagă, şi cu ea şi amărâta jupâneasă a lui Stroe, din loc în loc, dela conac la conac, dim mânăstire în mânăstire. Apoi, într'o zi de Septembrie — era în anul 1602 — treispreze luni după moartea lui Vodă Mihai, află ţara înfrigurată că Radu Şerban, cu Buzeştii lui, se întorsese din Ardeal cu oaste numeroasă, şi că'n munţii Bratocii se'ncăerau acum armatele sale cu ale lui Movilă.

La 13 Septembrie, dimineața, după o luptă a avangardelor la Ogretin, se întâlniră oștile în gura Teleajănului, lângă Teișani și se făcu năvală mare, care ținu ziua întreagă și toată noaptea și încă în dimineața d'apoi, până birui Radu Șerban, alungând de pe câmpul de luptă și din țara lui pe nepoftiții musafiri ai lui Simion Vodă. Ca în vremea cavalerismului medieval, viteazul Stroe Buzescu provocase pe cumnatul hanului tătăresc la o luptă voinicească, în doi, corp la corp, și străpungându-l cu sabia, îl lăsă mort pe câmpul de luptă.

Dar, lovit el însuși la obraz, fu dus în brațe până într'un sat vecin. Un călăreț fu expediat în grabă la Brașov după doctor, și un altul în zbor până la Stănești, să înștiințeze pe stolniceasa Sima că s'au întors oștile cu izbândă în țară, dar că-i zace soțul bolnav într'un sat din munții Buzăului. Câteva zile mai târziu jupâneasa Sima era la căpătâiul soțului ei. De aproape doi ani îl vedea acum pentru întâia dată.... și pentru cea din urmă. La 20 Octombrie următor stolnicul Stroe Buzescu își dădu ultima suflare, murind, ostaș viteaz, de-o moarte vitejească.

S'a întors Sima stolniceasa cu trupul bărbatului ei la Stănești și-l îngropă acolo în strămoșească biserioută dela curte. Pe piatra lui de mormânt se vede un adorabil basorelief, închipuind pe Stroe călare, înjunghiind pe cumnatul Hanului tătăresc. Iar inscripția dictată de Sima cuvânt cu cuvânt, cuvânt cu cuvânt voi transcri-o, căci e un monument a cărui frumusețe din durerile trecutului nostru a fost zămislită :

„Această piatră pe groapa jupânului Stroe Buzescul, ce-a fost stolnic la Mihai Vodă, și-a fost la toate războaiele dimpreună cu domnul său ca o slugă credincioasă, și la războiul dintâi dobândi rană la mâna stângă de Turci, și la războiul dela Giurgiu, când se lovi cu Hanul, se răni la ochi de săgeată. Și-au slujit Stroe lui Mihai Vodă până pieri în țara ungurească. Dacă se sculară boerii țării și cu Buzeștii, ridicară pe Radu Vodă. Iară Simion Movilă, cu Turci, Tatari, Moldoveni, Leși, mulți fără seamă, veniră din țara Moldovei de scoase pe Radu Vodă și pe Buzești din țara lor la țara ungurească.

Iar atunci merse jupânul Stroe la împăratul nemțesc ca să ceară ajutor, de eșiră la țara românească cu Radu-Vodă și nu-i

Sima Stolniceasa Buzeasca

După Ionescu-Gion : Sima Stolniceasa.

aştepta Simion Moghilă. Deci, s'au ridicat cu Leşii şiMoldovenii şi Hanul cu mare oaste de Tătari, şi eşiră de se loviră în gura Teleajenului la Teişani, în luna lui Septembrie 14 zile, Luni dimineaţa până seara şi făcură năvală Marţi dimineaţa de trei ori de toate părţile. Iar jupânul Stroe, atâta nevoe pe creştini văzând, stătu împotriva Tătarilor, de se lovi cu Mârza, cumnatul Hanului, şi-l înjunghie pe el. Şi dintr'acel război se răni la obraz şi peste trei săptămâni i se întâmplă moartea, în luna lui Octombrie, 2 zile, vleat 7110 (1602). Şi nu fu pe voia câinilor de Tătari ! Dumnezeu'l ierte ! Scrisam eu, jupâneasa Sima a Stolnicului Stroe. Dacă voi muri, să mă îngropaţi lângă dumnealui aici !"

Să ţinem socoteală de vorbe ca aceste : „a dobândi rană"; sau „Se sculară boerii ţării cu Buzeştii". Pentru Sima, Buzeştii nu erau boeri, erau ceva mai mare, ceva cam între Vodă şi boeri, căci atunci când e vorba să spună c'au ales un Domnu Ţării, ea îi desparte pe aceşti trei voinici de ceilalţi boeri, parcă ar fi fost trei felurite clase în ţară : Voevozi, Buzeşti şi boeri. Apoi tot tonul acel de mândrie, cu care ştie să povestească posterităţii vitejiile bărbatului ei: „se râni la obraz", drept în faţă, ca un viteaz ce era. Iar ultima frază atinge sublimul. Bătălie mare, Stroe omoară pe cumnatul Hanului, moare el însuşi de rana primită... toate aceste, în vâltoarea acelor simţiminte de dragoste de moşie, pare a le uita Sima. Cu avântul Spartiatei, femee de erou, îi scapă din inimă răcnetul acela de mândră românca : „Şi nu fu pe voia câinilor de tătari". Ce înseamnă durerea fiecăruia faţă de isbânda obştească, căci „nu fu pe voia câinilor de Tătari". Apoi după ce şi-a desvăluit Sima, în faţa lumei şi a posterităţii, sufletul ei de românca, soţia stingheră, femeia, se zgribuleşte iar în inima ei însângerată, mândră până în durere, şi spune doar atât: „Dacă voi muri, să mă îngropaţi lângă dumnealui, aici !"

După moartea lui Stroe, Sima a mai trăit multă vreme, peste 30 de ani. Intr'un zapis dat Govorei în 1633, ea spune: „Din boerii cei bătrâni, am rămas numai eu !" Şi'n aceste cuvinte e o lume întreagă de duioase amintiri. Din boerii bătrâni ai veacului XVI-lea, din vitejii lui Mihai-Vodă şi din jupânesele lor, a rămas, sub Matei Basarab, numai Sima Stolniceasca Buzeasca.

Iar vaza de care se bucura, în întreg cuprinsul Țării, acest din urmă supraviețuitor al vremurilor de eroism, stă scris încă azi lămurit în hrisoave. De câte ori, la judecata Divanului, se certau boerii pentru moșiile lor, nici vechile scrisori, care puteau fi drese, nici martorii, cât de mulți, nu erau luați în seamă, dacă se bănuia numai că Stolniceasa Sima putea să știe ceva din acele pricini. Atunci, încărcată de ani și aduse de șale cum era, venea Sima în rădvan dela Stăneștii din Oltenia tocmai în Târgoviște sau în București, și jura. Iar când jura Sima, judecata era isprăvită.

* * *

Doamna Elisabeta Movilă
(Pictură murală la Mânăstirea Sucevița)

După Buletinul C. M. I.

CAPITOLUL XV.

DOAMNA ELISABETA MOVILA

De la Ştefan Cel Mare şi până la fiul Lăpuşnealului, adecă mai bine de o sută de ani, Moldova a văzut perindându-se pe scaunul ei numai fiii şi nepoţii marelui Voevod, o continuitate dinastică, dacă nu întotdeauna legală, în tot cazul de sânge, şi cum Ştefan era el însuş coborîtor din Intemeietorul ţării, face că această continuitate a ţinut peste 200 de ani. In ultimul pătrar al veacului al XVI-lea, lucrurile însă s'au schimbat. Slăbiciunea ultimilor Muşatini, certurile interne, şi mai ales atotputernicia otomană şi creşterea amestecului ei în trebile ţărilor dunărene, a produs o perturbare în principiul continuităţii dinastice, adus aport Moldovei din Ardeal de către Bogdan Intemeietorul. Astfel am văzut perindându-se pe scaunul Moldovei, în răstimp de vreo 30 de ani, nu numai Domni streini de dinastia noastră naţională, dar streini uneori de ţară, şi de credinţă, ca de pildă : Basarabi : Petre Schiopul, Levantini protestanţi : Iacob Eraclide Despotul, Armeni : Ion Vodă Cel Cumplit, Ţigani : Răzvan Vodă, Evrei : Aron Vodă.

Printre ambiţioşii acelor vremuri, s'au ivit în ultimii ani ai secolului, membrii familiei Movilă. Povestea Aprodului Purice, făcut de Ştefan Cel Mare din Purice Movilă, fiindcă, într'o luptă s'ar fi făcut el moviliţă ca să poată Ştefan Vodă încăleca mai repede, este, firesţe, o legendă [1]).

Totuşi neamul e vechi, datând din secolul al XV-lea. Inăl-

[1]) Acest Purice totuşi a existat. Vezi noua descoperire a „Cronicei germane a lui Ştefan cel Mare". Dar că l-ar fi făcut Ştefan Vodă din purice movilă şi c'a fost străbunul viitorilor Domni, e departe de a fi dovedit.

țarea acestei familii însă, ai cărei membri ajunseseră în a 2 jumătate a veacului al XVI-lea la primele trepte ale boeriilor, se datorește căsătoriei lui *Ion Movilă* cu *Maria,* a cărei mamă era fata lui Brancovici, Despotul Sârbilor, soră cu Doamna Elena a lui Petru Rareș. Ruxanda, Doamna Lăpușneanului (fata lui Petru Rareș și a Elenei) venea deci vară primară cu această Maria Movilă. Se înțelege ușor că copiii lui Ion și ai Mariei, nepoți de veri ai lui Lăpușneanu, s'au înălțat repede în ranguri — mai ales pe vremea unei domnii care secerase vechia boerime pentru a înălța în locu-i una nouă.

Ion și Maria Movilă au avut trei fii, pe *Eremia,* ajuns Domn al Moldovei, pe *Simion,* ajuns trecător în scaunul ambelor țări, cel care a amărât ultimele zile ale lui Mihai Viteazul, și pe *Gheorghe,* Mitropolitul Moldovei [1]).

Nevasta lui Eremia, Doamna Elisabeta, numită îndeobște la noi Elisafta, a fost una din figurile cele mai marcante în galeria Doamnelor române.

Origina ei este discutată. Era sau fata lui Toma Csomortany, nemeș ungur, trecut în Polonia, unde, în calitate de proprietar al moșiei Lozna lângă Lwow, i s'a spus Lozinski — sau atunci era fata lui Gheorghe Kataratos, un grec trecut în Moldova, căruia de asemenea i s'a spus Lozinski, sau Islozeanu, fiindcă era propriearul moșiei Lozna de lângă Dorohoi. Părerea d'intâi e susținută de d. Iorga și P. Panaitescu a doua de d. Sever Zotta. Ar fi prea obositor pentru cititori a ne întinde asupra acestei „dispute genealogice", și pentru a împăca lucrurile, vom nu-

[1]) Mai erau și fete, nu toate bine identificate. Ileana logofeteasa Maroina pare a fi fost sora Doamnei, nu a Domnului. Un fiu Teodor trăia în 1582, dar trebue să fi murit în curând. Intr'un document a lui Petre Șchiopul toți acești frați Movilești revendică moșia Mândrești pe Siret ca fiind a lor dela întemeerea țării. Ei pretindeau că se trag din Petre Hudici, (Gh. Ghibănescu. S. și I. XIX p. 177), vornicul de sub Ștefan cel Mare.

Pentru spița neamului Movilesc vezi tabela Genealogică, din care se constată că logof. Ion Movilă (tatăl voevozilor) ținuse în prima căsătorie pe Greaca, fata post. Iani, cu care a avut o fată Șcheuca, iar în a doua căsătorie a ținut pe Maria Prăjescu, fata visternicului Teodor Prăjescu și a unei fiice a despotului Ion Brancovici (deci soră cu Doamna Elena Petru Rareș și Milița Neagoi Basarab). Această Maria Prăjescu mai fusese și ea măritată cu Isac Balica, cu care avusese un fiu, pe Isac Melentie Balica hatmanul, însurat cu Șcheuca Movilă care nu-i venea lui nici un fel de rudenie.

mi-o scurt Elisabeta de Lozna, cum îi ziceau aproape constant Polonii, fără a lămuri dacă era din Lozna de lângă Lemberg sau din Lozna de lângă Dorohoi.

In tot cazul era catolică, ceeace — cu toată strânsa argumentare a d-lui Zotta — ne face totuşi să bănuim că mai curând poate să fi fost fata lui Czomortany din Lozna, din catolici unguri polonizaţi, decât din Grecii moldovizaţi Kataratos, care aveau un îndoit cuvânt de-a rămâne pravoslavnici [1]).

Era o femeie mândră, ambiţioasă şi frumoasă. Chipul ei, păstrat la mânăstirea Sucevita în Bucovina, e atât de fin, ochii ei mari atât de frumoşi, şi gura ei mică şi bine desemnată, atât de ispititoare, încât, din câte chipuri de Doamne cunoaştem până acum, putem spune că, alături de Anastasia Duca, Elisabeta a fost cea mai frumoasă Doamnă pe care a avut-o Moldova. A fost şi una din cele mai ambiţioase, de-au comparat-o istoricii noştri cu Doamna Kiajna. Ii lipsea însă agerimea minţii, pătrunderea clară a situaţiunilor şi repeziciune în hotărîri. Nu era inteligenţa ei la înălţimea ambiţii care o rodea, ceiace va pricinui de altfel căderea ei şi nenorocirea la care ajunse la bătrâneţe.

In ipoteza că era fata lui Csomortany, căsătoria ei trebue să fi avut loc în Polonia la sfârşitul anului 1591, când Ieremia Movilă, întors din Tirol unde întovărăşise pe fostul său Voevod

[1]) A se consulta în această chestiune Revista Genealogică. Anul II, 1913 şi Revista Istorică. Anul X, 1924, p. 231.

După d. Zotta, tatăl ei ar fi cunoscutul pârcălab de Hotin, Kataratos, zis Gheorghe Islozeanu, însurat de două ori (din care cunoaştem numai pe soţia sa Cârstina, care în tot cazul nu era mama Elisabetei) şi avea următorii copii: Vasile Lozinski, Ştefan de Lozne, Pătraşcu, ureadnic din Botoşani (cel omorât de Ştefan Vodă Tomşa), Elisabeta Movilă, Maria, a postelnicului Chiriţă Paleolog şi Anghelina, fără bărbat (probabil cea moartă de ciuma la Kameniţa).

Părerea d-lui Zotta e bazată pe un pasaj din Vladislav Lozwinski Pravein i Leirem: „Vasile Lozonski (fiul pârcălabului Gh. Islozeanu) frate bun cu magnifica Doamnă Elisabeta, soţia legitimă a fostului magnific Ieremia Movilă, voevodul Moldovei".

Trebue mărturisit că pasajul este atât de clar, încât, dacă Elisabeta este în adevăr fata lui Toma Csomortany din Lozna Poloniei, apoi s'ar impune concluzia că aceasta a trecut din Polonia în Moldova, unde cumpărând moşia Lozna lângă Dorohoi (ce potriveală şi ce încurcătură!) şi-a schimbat numele în Gheorghe (de ce?) din Lozna sau Islozeanu.

D. Zotta ne asigură că „Moghilă" era forma scrisă a cancelariilor, însă că ei îşi ziceau „Movilă", după cum rezultă din diferite acte private. De altfel d. Iorga pare a fi de aceiaşi părere.

Petre Șchiopul, se stabili provizor acolo. Și în adevăr, un an mai târziu, în 1592, li se naște primul copil, o fată, Maria. Îi aflăm atunci locuind, cu întreaga familie care era numeroasă, surori, cumnați, veri, la *Ustie*, moșia ducelui Ion Simion de Sluczk [1]).

Aici a stat Movilă cu ai lui, mai bine de trei ani. Aici, în 1593, căpăta diploma de indigenat polon. Aici află el moartea scumpului său Petru Vodă și de aici unelti în tot chipul să aducă pe lângă el pe fiul acestuia, Ștefăniță, încăput pe mâinile Jesuiților, ceiace-i fu mai fatal decât o închisoare. Iar numai după ce văzu că toate strădaniile de-a face din acesta un Domn, fură zădărnicite, tot de aici, dela moșia Ustie pe Nistru, se întoarce în Moldova pentru a se urca în scaunul țării din care plecase numai cu boeria lui și cu o poftă de mărire pe care nu i-o bănuise nimeni.

Având în vedere natura blajină și nerăzboinică a lui Eremia, suntem în drept a ne întreba dacă pofta aceasta de mărire zăcea în firea lui, sau poate mai curând s'ar fi născut din îndemnul Elisabetei. Faptele cum au curs mai depatre, ar sta mai curând în sprijinul ultimii ipoteze.

Ori cum o fi, în vara anului 1595,, câțiva nobili poloni își părăsiră feudele, și cu armată proprie, de lefegii și de strânsură, aduseră pe Eremia Moghilă Domn Țării Moldovei. Străin de această faptă nu era nici Regele Poloniei, care, sătul de amestecul cardinalului Bathory în treburile noastre, și, simțind și slăbiciunea Turcilor, se hotărî să mai încerce odată norocul politicei leșești la granița de sud a țării lui.

Odată cu urcarea în scaunul Moldovei a lui Eremia, se de-

---

[1]) Ustie era pe Nistru, între Ioslowiecz și Rohatyn, nu departe de granița Moldovei.

Familia ducilor de Sluczk, după numele ei *Iurievici*, fusese suverană în domeniile ei. Neagoi Basarab avea un brâu lucrat „aici în Sluczk"; Despot Vodă, 1557, trimitea din Königsberg pe Horațiu Curione cu scrisori către ducii de Sluczk (Iorga, St. și Dec. XI p. 109).

Pe vremea când locuia Ieremia Movilă acolo, proprietari erau ducii Ion Simion și fratele său Alexandru. Cel d'întâi îmbolnăvindu-se, Ieremia, care iscălea Movilă nu Moghilă, îi scrie o scrisoare dorindu-i însănătoșire din care extragem următoarele interesante însemnări: „Deși aveam în Moldova căsuța mea și am părăsit acolo mari drepturi și bogății, până la una, și venind aici m'am hrănit și mă hrănesc, de această milostivă îndurare nu știu cum să-ți mulțumesc prin scrisoare. De-aș fi chiar un Cicerone bun cuvântator, tot mi-ar lipsi cuvinte".

şteptă şi ambiţia fratelui său Simion, care-şi puse de gând, cu un rar curaj, trebue mărturisit, să ia locul lui Mihai Viteazul în Muntenia. Intru împlinirea acestui vis de mărire, Simion, ca şi frate-său Eremia, ceru sprijinul Polonilor, care i-l dădu. Iată aşadar, pe vremea sbuciumărilor trăite de Ţara Românească sub Mihai, Moldova şi Polonia târîte şi ele în vâltoarea marei Epopee.

Eremia îşi lăsă deocamdată familia în Polonia, căci asigurarea mult râvnitului scaun moldovenesc nu era lucru uşor.

El avu de luptat şi cu Răzvan Vodă, domnul, tigan, ocrotit de Mihai, şi cu Ahmed Bey din Tighina, nepotul Hanului tătăresc, care sprijinit de Turci, voia să prefacă Moldova în paşalâc şi să ia el sandgeacul. Insă Eremia avea în mica, dar viteaza lui oaste, toată floarea războinicilor poloni, pe Ştefan Potocki şi pe fraţii acestuia, vestiţii Ion şi Iacob Potocki, pe Stanislas Zolkiewski, castelanul de Lemberg, şi pe însuşi viteazul Hatman Zamoisky, cancelarul Poloniei, sub comanda căruia stăteau oştirile lui Movilă.

Răzvan Vodă fu alungat din Moldova, Ahmed învins şi gonit peste Nistru, Ungurii, cu care Răzvan se întorsese sub zidurile Sucevei, nimiciţi. Bietul Domn ţigan fu omorît în aceiaşi localitate, Arenii, şi în acelaş chip cum fusese ucis cu 32 de ani înainte şi celalt nenorocit şi viteaz aventurier de pe tronul Moldovei, Ion Eraclide Despotul. L'au tras în ţeapă. Apoi, tăindu-i capul, l'au înfipt în zidurile cetăţii Sucevei, să-l vadă toţi câţi îl iubiseră şi câţi nu-l iubiseră.

Domnia lui Eremia era de acum asigurată, mai mult chiar, întemeiată dinastia lui, care a costat Moldovei multă nelinişte şi multă vărsare de sânge.

Acum putea veni în ţară şi familia lui Vodă, care aştepta în Polonia desfăşurarea evenimentelor. Doamna Elisabeta sosi la Iaşi, cu copiii ei, prin Ianuar 1596.

Bubuitul tunului încetase, în ţară cel puţin, căci peste hotare Mihai îşi urma Epopeea. La Iaşi, Doamna, în liniştea anilor d'intâi, avu o grijă a ei, care aminteşte primele vremuri ale voevodatului Moldovei : lăţirea catolicismului. Adevărat că, în această privnţă, nu putu întru nimic influenţa pe bărbatul ei.

Copii fură crescuți în legea țării, iar Vodă Eremia ocrotea de zor ortodoxismul, prin danii și prin ctitorii în țară și peste hotare (Sucevița în Bucovina și biserica ortodoxă din Lemberg). Totuși, în cercul influenței ei, Elisabeta lucra. Episcopul catolic Querini se putea lăuda, într'o scrisoare trimisă Papei, că slujind

Prințul D. Wiśnowiecki

într'o zi de sărbătoare (Corpus Domini) duse după el, în alaiul său, pe Domnul țării, boerimea și oastea, ba chiar pe însuși Mitropolitul Gheorghe (fratele Domnului) și pe sfinții vlădici ortodocși. Evlaviosul Domn se lăsa deci înduplecat uneori de-a merge la slujba catolică a lui Querini, și de asemenea pare sigur că, prin stăruințele Doamnei Elisabeta, Eremia a dăruit 300 de lscuzi pentru înpodobirea bisericii catolice din Suceava. Nu trebue uitat de asemeni, că în afară de ducele Wisznowieski, care era ortodox, ceilalți gineri ai lui Eremia țineau de religia papistașă. Și iarăși nu trebue uitat că din fetele lui măritate după Poloni, numai una a rămas ortodoxă, celelalte trecând la catolicism.

In afară de grija aceasta pentru legea ei papistașă, Doamna Elisabeta și-o fi petrecând primii ani ai domniei, cum se și cuvenea pe acele vremuri unei neveste de voevod moldovean, mai mult în iatac cosând, țesând și crescându-și copiii. Marele eveniment al acestei epoci fu nașterea celui d'intâi băiat al lor, moștenitorul dinastiei ce cugeta Vodă Eremia a întemeia în Moldova.

Il botezară cu numele de Constantin și pe dată grija pentru viitorul acestei odrasle domnești deveni preocuparea de căpetenie a soților Movilă.

Vremile fiind nesigure, vaza și puterea lui Mihai Viteazul

crescând din zi în zi, dușmănia ce le-o purta acesta, făcură pe Domnul Moldovei și pe soția lui să se gândească la un adăpost sigur în străinătate, în care fie ei, fie feciorul lor Constantin, să se poată adăposti, dacă li s'ar întâmpla să piardă domnia. Își amintiră atunci de frumosul domeniu din Ustie, unde petrecuseră ei câțiva ani fericiți la Ducele de Sluczk. In vederea cumpărărei acestei moșii cu castelul ei, trimiseră în Polonia pe credinciosul lor boer Marele Logofăt Luca Stroici (o rudă de-a Movileștilor) [1]). Moșia Ustie aparținea acum marelui paharnic al coroanei Poloniei, care se învoi a o vinde Domnului Moldovei, însă murind în cursul tratativelor, cumpărătura fu făcută de la văduva lui și nu pe numele lui Vodă Eremia, ci pe acel al filui său Constantin. E deci vădit că grija de viitorul coconului domnesc îndemnase pe Movilești să facă această cumpărătură. Elisabeta și Eremia numiră și tutori pentru a vedea de interesele fiului lor în Polonia, și anume pe însuși cancelariul regatului, Zamoisky, pe frații Domnului, Simion și Gheorghe Mitropolitul, precum și pe Luca Stroici, Iar Andrei Sienienski, subcancelar de Liow, administra averea.

Acestea se întâmplau în 1599. In același an Mihai cucerea Ardealul ; Simion Movilă strângea lefegii leși pentru a încerca, în lipsa eroului, să pătrundă în Muntenia ; iar Polonii ei înșuși, îngrijorați de izbânzile lui Mihai înștiințară pe Eremia că acesta are de gând să cucerească și Moldova. Insă Vodă Eremia, căruia i se născuse acum și un al doilea fiu, Alexandru, petrecea liniștit la Iași și pare a nu fi voit de loc să-și dea seama de furtuna ce amenința să se deslănțuiască asupra-i. De altfel Mihai, pentru a-și pregăti mai bine terenul, dădu o lovitură de maestru. El trimise în Martie 1600, soli lui Eremia Movilă la Iași, pentru a-i peți pe una din fete pentru fiul său Nicolae Pătrașcu. In același timp trimitea și la Suceava soli lui Sigismund Bathory — care-și căutase acolo un adăpost — pentru a-i propune de soție pe fata lui, Florica, deși Bathory era însurat cu Maria-Christina, arhiducesă austriacă.

---

[1]) Bărbatul unei nepoate de soră, de oarece nevasta lui Luca Stroici era fata lui Melentie Balica (portar de Suceava) și a Șcheucăi Movilă, sora lui Vodă Eremia.

Prin aceste manopere el adormi pe dușmanii lui, făcându-i să creadă că biruitorul Ardealului căuta prietenia lor.

Când la începutul lui Mai 1600, trupele lui Mihai pătrunseră în Moldova, ele prinseră pe Eremia Movilă atât de nepregătit și de neștiutor, încât benchetuia la nunta unei rude pe Trotuș. Retras în grabă la Suceava, trimise după ajutor în Polonia. Insă armata lui Mihai era deprinsă cu războiul, nu cu banchetele. Pe la Oituz și pe la Bistrița, ea pătrunse atât de repede în inima țării, încât Domnul Moldovei trimise în Polonia un al doilea apel desperat, în toiul nopții. Era prea târziu. Oștile formate din Munteni și Secui se apropiau de Suceava. Eremia și Elisabeta cu copii și cu toată casa, cu boerii și cu o mică ceată de câteva sute de ostași, o luară la goană spre Hotin. Familia și-o trimise Domnul la Camenița, iar el se închise în puternica cetate care a fost scăparea atâtor domni moldoveni. Mihai nu-l lăsă în pace. Ocupă Suceava, îl urmări la Hotin, și după o mică încăerare, care a luat în ochii eroului proporții uimitoare, sili pe Eremia Movilă să treacă și el Nistru și să-și caute adăpost la Camenița, lângă Doamna și copiii lui.

Ocuparea Iașului de către Mihai și luarea în stăpânire a Moldovei — vremelnică întemeiere a unității naționale — este un fapt prea cunoscut pentru a insista asupra lui.

Pe când Doamna Elisabeta și copiii rămaseseră — nu se știe de ce — la Camenița, Vodă Eremia se retrase la moșia lui, Ustie, cumpărată cu atâta trudă. De acolo, prin legăturile ce avea cu aristocrația Poloniei, unelti fugarul Domn din răsputeri pentru a-și recăpăta domnia. Își vându argintăria și juvaerele, căută chiar să-și amaneteze domeniul. Insă nu găsi pe nimeni să-i încredințeze sumele de care avea nevoie. Rămase deci, împreună cu Luca Stroici, în castelul său dela Ustie așteptând curgerea evenimentelor, care se precipitau de altfel cu o iuțeală uimitoare. Mihai învins la Mirăslău, Mihai fugar. Simion Movilă ajuns Domn în Târgoviște. Moldova, evacuată de Munteni, era ocupată acum de trupele polone care ajutaseră pe Simion să ocupe scaunul Țării Românești. Aceste trupe despoiau și prădau țara pentru a se despăgubi, chipurile, de lefurile rămase neplătite de către fratele său Eremia. Populația, înspăimântată,

Ieremia Movilă

(Broderie de pe mormântul său de la Mănăstirea Sucevița)

După Buletinul C. M. I.

părăsise satele şi oraşele adăpostindu-se, în tot toiul iernii în codrii Carpaţilor, unde se luptau cu fiarele şi unde le mureau copiii de frig (1600—1601).

In atare împrejurări Eremia nu se putea încă întoarce în Moldova. El rămase mai departe la Ustie, iar Doamna Elisabeta cu copiii la Cameniţa.

Ce-o fi reţinut-o pe ea acolo, în loc de a-şi întovărăşi bărbatul în domeniul lor, e încă nelămurit. Ea pare a fi fost prizoniera ducelui de Zamoisky şi a starostului Cameniţei, poate un fel de ostatecă până la regularea datoriilor soţului ei şi până la plata ostaşilor cumnatului Simion. Căci, în adevăr, pe când bătrânei Maria, mama Voevozilor, cât şi Mitropolitului Gheorghe, fratelui lor, li se îngăduiră a se întoarce în Moldova, Elisabeta, copiii, şi o soră de-a Doamnei[1]), fură toţi ţinuţi acolo, închişi în Cetatea Cameniţei, un an de zile şi mai bine.

Traiul ce duse atunci mândra Doamnă, fu un chin nemaipomenit. In primăvara anului 1601 isbucneşte ciuma în oraş, şi, curând după aceia, pătrunde şi în cetate. Imprejurul familiei lui Vodă Eremia se răspândeşte groaza morţei. Cu toate măsurile de pază ce se luase, mor servitorii Doamnei Elisabeta, moare însăşi sora ei, acolo sub ochii Doamnei, înebunită de spaimă. La 23 April, Logofătul Dan Danovici, solul lui Simion Vodă pe lângă cumnata lui, scrie o scrisoare desperată, arătând în ce hal se află Doamna Moldovei: „ce necăjită, ce bolnavă, ce bântuită este de frica morţii înainte de timp". Ce viaţă de chin o fi dus atunci biata femeie şi pentru păcatele cui, numai Dumnezeu ştie. Iar felul cum înţelegeau Polonii să se poarte cu credincioşii lor Movileşti, se învederează şi prin întâmplarea din Hotin, când, comandantul leah de acolo lovi cu buzduganul pe pârcălabul Islozeanu, tatăl Doamnei Elisabeta, ameninţându-l că-i va tăia barba.

In sfârşit, în Septembrie 1601, isbucneşte vestea morţii lui Mihai Viteazul. Ca prin minune, toată lumea se linişteşte. Polonii îşi retrag trupele din Moldova, Vodă Eremia, împreunându-se din nou cu familia lui, se întoarce în scaun, la Iaşi; sin-

[1]) Anghelina, probabil, sora ei cea nemăritată.

gur Simion Movilă mai luptă în Muntenia cu oastele lui de Poloni și de Tătari, pentru a-și menține domnia împotriva Buzeștilor și a lui Radu Vodă Șerban.

Doamna Elisabeta ar fi putut avea liniște, o liniște bine cuvântată după atâta sbucium, dacă alt necaz n'ar fi trăsnit ca din senin pe capul ei, un an abia după întoarcerea ei în Moldova. In Septembrie 1602, cumnatul Simion, alungat din Muntenia, se întoarce, învins și sărac la frate-său, cerându-i bani să-și plătească oștirea.

Cum Eremia, plin de datorii el însuși, nu avu de unde plăti pe lefegii lui frate-său, aceștia îl amenințară că-i vor devasta locuința din Ustie. Exasperată, Doamna Elisabeta pune pe soțul ei să scrie regelui Poloniei (17 Ianuar 1603) pentru a-l ruga să împiedice devastarea castelului, care nici măcar nu era al lor, ci al fiului Constantin. Dar scrisoarea rămase fără răspuns și, în Februarie 1603, foștii soldați ai lui Simion intră pe moșia lui Eremia, culeg veniturile, vând grâul, mănâncă vitele, și trimit răspuns Domnului Moldovei să li se plătească lefurile rămase datoare de Simion Vodă, căci altfel nu se mai alege nimic din moșia și din castelul dela Ustie. De atunci, spune cu dreptate d. Iorga, trebue să fi început dușmănia între cei doi frați. De atunci în deosebi, trebue să fi început ura Elisabetei împotriva lui Simion, dacă nu cumva ținea de mai înainte, din amărâtele zile ale castelului din Camenița, când rămăsese ea închisă între ciumați, de dragul, poate, a datoriilor cumnatului ei.

După atâtea necazuri, o clipă de răgaz și de bucurie. La 25 Mai (1603), în cetatea Sucevei, reședință mai bogată și în amintiri și'n lux decât aceea din Iași, își mărită Ieremia Vodă pe fata lui, Kiajna, cu principele Mihai Wisznowiecki, rutean ortodox, unul din cei mai mari magnați ai regatului Poloniei. Cinstea aceasta, Domnul micului voevodat al Moldovei o vestea regelui, rugându-l „să nu disprețuiască sărmana casă a prea umilului său slujitor și supus credincios".

Acestei noi înnoiri se datorește de sigur faptul că regele trimise însfârșit doi delegați la Ustie spre a cerceta pricina de gâlceavă între Eremia și lefegii lui Simion. Acești delegați,

un arhiepiscop și castelanul de Liow, hotărăsc ca trupele ce ocupau moșia și castelul să plece pe dată de acolo, dând un răgaz de șase luni lui Eremia Movilă pentru achitarea datoriei lui Simion, al cărui gazdă și garant era el, Domnul Moldovei.

In Noembrie, trecând termenul păsuirei, lefegii amenință din nou. Și iarăș Domnul Moldovei scrise regelui Poloniei, însă i se răspunse că ostașii lefegii fiind „păsări pribege cari nu pot fi judecați după lege", datoria trebuește achitată, fie de Simion, fie de Eremia. Cum lui Simion nici prin gând nu-i trecea să plătească, de unde nici nu avea cu ce, Eremia, pentru a nu primejdui cu totul moșia și a nu-și vedea castelul dărâmat, deschise în sfârșit casa cu bani, a lui sau poate a visteriei Moldovei, și achită pe creditorii fratelui său.

Ustie era salvat. Insă ura Elisabetei creștea. In toiul iernii, ea părăsi Iașii, trecu granița, și în cea mai mare grabă alergă până la moșia ei pentru a vedea ce-a rămas de pe urma devastărilor soldaților lui Simion. Se vede treaba că stricăciunile nu erau atât de mari, deoarece Doamna scrise unor călugări catolici din Lemberg ca să le mulțumească de rugăciunile ce făcuseră „în vremea suferințelor noastre". Se vede lămurit din această epistolă, datată din 13 Februarie 1604, că toată grija Ustiei, Doamna o purta. Ea dorise să cumpere moșia pentru fiul ei, ea plătise pe călugării catolici să se roage Domnului ca turbații de lefegii să nu-i dărâme castelul, ea o fi hotărît pe Vodă să plătească odată blestemata de datorie a fratelui său pentru a-și salva domeniul.

De altfel, de pe atunci, ambiția Doamnei începuse a lua proporții puțin obișnuite. Ea semnează această scrisoare către călugări: „Din mila lui Dumnezeu, Doamnă a Țării Moldovei" ca și cum Vodă Eremia ar fi fost numai un soț consort.

După ce puse totul în regulă, ea lăsa acolo pe Luca Stroici să îngrijească de moșie și de castel, și se întoarse la Iași, la ai ei, unde petrecu doi-trei ani în cea mai deplină liniște. Până și de urâtul de Simion scăpase, căci acestui neastâmpărat bătrân i se năzărise iarăși fumuri de domnie și plecase în Ardeal „să sape" la Unguri pe Radu Șerban, care-i uzurpase, zicea el, scaunul Țării Românești.

In anii care urmară, 1605 și 1606, grija de căpetenie a soților Movilă fu înzestrarea sfintelor lăcașuri. De neturburata urmare a neamului lor în scaunul Moldovei nu mai aveau grijă de mult. Din 1599 primise ei un privilegiu al Porții, în care Sultanul arăta lămurit că, atâta vreme cât Eremia îi va fi credincios și-i va trimite regulat tributul, va rămâne pe viață Domn al Moldovei, *și după moartea lui îi va urma fiul.*

Așa dar, drept laudă lui Dumnezeu, el împodobeă mânăstirea Suceviței, ctitoria lui dinainte chiar de domnie, cu icoane, odoare și cărți sfinte, iar mânăstirei Zografului din Sfântul Munte îi făcu o însemnată danie în bani. Cu orice prilej aduce mulțumire Domnului pentru că se îndurase de liniștea bătrâneților lui. In iarna 1606 i se născu și un al treilea fiu, numit Bogdan, iar în vara aceluiaș an — nepătrunsă fiind voia lui Dumnezeu — Eremia Vodă muri, pe neașteptate, lovit de dambla, în căldura lunei lui Iunie.

Intors fără izbândă din Ardeal, Simion Movilă se afla pe atunci în Iași. Nu se poate ști, căci toate isvoarele se bat cap în cap când e vorba de această chestiune, nu se poate ști dacă înainte de a muri, Eremia rugă pe frate-său să domnească în locul fiului său, până la majoratul acestuia, sau dacă, împotriva voinței lui, Simion uzurpă tronul lui Constantin. Mai de crezare e faptul că ambițiosul bătrân a înlăturat cu sila pe nepotul lui. Cuvinte pentru a bănui aceasta avem destule. Mai întâi, în sfatul boerilor lui Simion Vodă, nu mai aflăm pe pârcălabul Islozeanu, socrul lui Eremia. Apoi mormântul decedatului Domn la Sucevița, rămase fără piatră amintitoare (așezată abia mult mai târziu de către Miron Vodă Barnowski), ceeace ar dovedi că Doamna Elisabeta trebue să fi părăsit țara de frica și de ura acestui nesuferit cumnat, căci altmintrelea evlavioasa Doamnă s'ar fi îngrijit de mormântul soțului ei.

Exilul Elisabetei nu ținu însă mult. La 14 Sept. 1607, moare și Simion Vodă, de bătrânețe zic unii, iar alții zic că de otravă. Bănuiala cade firește asupra Elisabetei, iar cel care o colportă este Miron Costin, ușorul la bârfeală. C'o fi că n'o fi, din ziua aceia începu lupta pe viață și pe moarte între văduvele răposaților voevozi, Elisabeta lui Eremia și Marghita lui Simion.

Această Marghita era o Poloneză [1]), probabil fata contelui Zolkiewski, catolică şi ea şi ambiţioasă ca şi cumnata ei. Din căsătoria ei cu Simion Movilă se născură cinci fii: Mihai, Gavril, Moise, Petre şi Ion. Cel mai mare, Mihai (zis şi Mihăilaş) se urcă în scaunul Moldovei la moartea tatălui său, ales fiind de boeri, în 1607, Septembrie 23. Mamă-sa o fi acea care unelti alegerea, căci copilul ei n'avea mai mult decât 13—14 ani. Mai modestă decât Elisabeta, ea se intitula cum se şi cuvenea: „Marghita, Doamna răposatului întru fericire Simion Moghilă voevod".

Alegerea această confirmă presupunerea că Doamna Elisabeta, împreună cu copiii ei, părăsise ţara la moartea lui Eremia, căci altfel nu s'ar tălmăci cum boierii care slujiseră 12 ani sub fostul ei soţ şi numai două luni sub Simion Vodă, să se fi dat din partea fiului celui din urmă.

In tot cazul, Elisabeta Doamna, care, de voe de nevoe, suferise epitropia cumnatului, nu mai putea suferi uzurparea nepotului.

Scaunul Moldovei se cuvenea, după însuşi firmanul Porţii, fiului ei Constantin. Ambiţioasa femeie şi-ar fi dat viaţa pentru a i-l dobândi.

Cumnaţii lui Constantin se puseră deci în mişcare. Din diferitele colţuri ale Poloniei se răscoliră feudele, oamenii se înarmară, lefegii fură angajaţi şi o armată de vreo 30.000 de oameni, din care aproape o treime erau numai nobili, se îndreptă asupra Moldovei, având în capul lor pe tânărul Constantin, pe Wisznowieski şi pe fraţii Potocki. In Octombrie 1607 ei alungară pe Mihăilaş din Iaşi, în Noembrie acesta se întoarse, în Decembrie fu din nou învins la Ştefăneşti, lângă Prut şi armata lui, complect sfărâmată se împrăştia prin ţară şi peste hotare, trăgând în fugă după dânsa pe Doamna Marghita cu toţi fiii ei. In trei luni de zile fuseseră trei schimbări de domnii: „Vai de acea ţară unde este Domnul tânăr" exclamă Miron Costin.

Elisabeta triumfa. Aşezată la Iaşi, epitroapă a fiului ei minor, se puse pe domnit.

---

[1]) După d. Zotta, căci d. Iorga o crede unguroaică.

Dușmanii ei părăsiseră țara. Mihăilaș-Vodă fugi cu maică-sa la Târgoviște, unde se logodi cu Anca, fata lui Radu Vodă Șerban, fostul neîmpăcat dușman al tatălui său, și unde de altfel muri foarte curând, înainte de nuntă, îngropat fiind la Mânăstirea Dealului, alături de Mihai Viteazul. Marghita, cu fiii ei Gavril, Moise și Ion se refugiă în Ardeal, iar Petru trecu Nistrul, căutând multă vreme, prin fel de fel de uneltiri, să capete scaunul Moldovei, până când, în 1618, aflând că fratele său Gavril căpătase Domnia Munteniei, îl recunoscu ca moștenitor legitim al Movileștilor — ramura Simion — iar el se călugări, devenind mai târziu celebrul Mitropolit al Kiewului, reformatorul bisericii pravoslavnice, de care și astăzi se mândresc vecinii noștri dela răsărit.

Pentru Moldova, domnia lui Constantin Vodă n'a însemnat nimic. Pentru Doamna Elisabeta însă însemna puterea, pe care o deținea în numele fiului ei. Ne mai având controlul soțului, ea umplu de daruri pe călugării catolici, daruri făcute din visteria statului, precum Doamna însuși o mărturisește. Ambițioasa femee urmează ca și mai înainte a se intitula: „Doamnă a Țării Moldovei", iar pe Vodă, când face vre-o danie, îl pune să scrie că este făcută „cu ajutorul Doamnei mamei mele, Doamnă și făcătoare de bine".

Zilele de mărire ale Elisabetei fură totuși turburate de veșnicul neastâmpăr al cumnatei Marghita, care din fundul Ardealului, nu înceta de a unelti pentru „drepturile" fiului ei Gavril, Mihail fiind acum mort. Partida acesteia din urmă era destul de puternică în Moldova și trebuia supraveghiată de aproape. In două rânduri boerii rămași credincioși Marghitei porniră la Stambul să întrebe pe Sultan, nici mai mult, nici mai puțin decât „cum putea suferi el ca Domnul Moldovei să fie impus de Poloni". Insă Elisabeta prindea de veste și trimitea în grabă solii ei acolo, cu pungi pline de galbeni, să spună „Umbrei lui Allah pe pământ" că Vodă Constantin Movilă este supusul și umilul său sclav. Intâia oară boerii fură sfătuiți să se întoarcă în țară, căci are Padișahul grijă de Moldova mai mult decât ei, însă a doua oară vizirul Caraman Aga, prieten cu Elisabeta, puse de-i ciomăgi în fața ușei Înaltei Porți, și

apoi îi trimise legați să cugete în închisoarea Celor Șapte Turnuri asupra necuviinței răsvrătirilor.

După acest triumf, Doamna Elisabeta era îndreptățită a crede că dinastia ei este bine întemeiată și că moartea o va afla înfiptă în scaunul Moldovei.

După vre-o patru ani de domnie însă, în toamna anului 1611, un fapt, în aparență neînsemnat pentru ea, o aruncă deodată din culmea măririlor în surghiun, sărăcie și durere.

Radu Vodă Șerban, Domnul Munteniei, alungat din țara lui de către Unguri, își căută adăpost în Moldova. Prin ce mijloace nu se știe, el înduplecă pe Doamna Elisabeta să facă, în numele fiului ei, un act de închinare către Impăratul Germaniei, protectorul fugarului Domn. Cum atare lucruri nu rămân multă vreme ascunse, Stambulul prinse de veste și hotărî pe dată scoaterea din domnie a lui Constantin Movilă și înlocuirea lui cu Ștefan Tomșa (fiul crudului ucigaș al lui Despot Vodă).

Doamna Elisabeta și fiul ei, fiind surprinși fără pregătire, neavând deocamdată nici armată nici vreme să trimită în Polonia după ajutoare, se retraseră în grabă la Hotin, închizând porțile cetății, gata de a suporta un asediu. Odată cu Doamna și copiii, se refugiară la Hotin toate rudele și clientela Movileștilor: sora Doamnei, Măricuța a lui Chiriță Paleologul și cumnata ei, sora lui Eremia Vodă, Ileana Maurotti, Simion Stroici (fratele lui Luca, mort la acea dată) vistiernicul Nicoară Prăjescu, Dumitru Buhuș, Pătrașcu Ciogolea, Ștefan Boier, pisarul ungur din Făgăraș și alții mulți, printre care desigur Nistor Ureche, tatăl cronicarului [1]). Garnizoana cetății forma singura armată a acestei cete de fugari, care aștepta cu înfrigurare un asediu, ce nu avu loc. Ștefan Tomșa găsi că nu face să atace femeile, copiii și bătrânii ce se refugiaseră acolo. Disprețuitor, el scrise regelui Poloniei că nu are de gând să urmărească pe Constantin „un tânăr ce nu putuse învăța a domni".

Acest tânăr, însă, îndemnat nu numai de mama și de cumnații lui, ci de însăși firea lui inimoasă „relevă" insulta, pentru

[1]) Erau toți înrudiți cu Movileștii. Dumitru Buhuș e viitorul soț al Doamnei Dafina Dabija (vezi cap. XXIII și tabela geneologică.

a vorbi în stilul nobililor apuseni, ale căror apucături le avea. El se retrase cu ai lui dela Hotin la Cameniţa şi odată pe teren polonez începură iar frământările în vederea adunărei unei oştiri. Războiul ce purtase regele Sigismund Vasa cu Suedejii se isprăvise, încât nobili, şleahtişti şi ţărani erau liberi. Cumnaţii lui Movilă strânseră o oaste destul de frumoasă, pe care o puseră sub comanda lui Zolkiewski, eroul dela Kluszyn, învingătorul Moscoviţilor. Trecând Nistrul pe la Hotin, ei înaintară înspre Iaşi pentru a aşeza din nou în scaun pe protejatul lor. Insă Tomşa Vodă căpătase din partea-i ajutor dela Turci şi dela Tătari, o puternică armată pusă sub comanda vestitului Hussein Aga. I se trimise răspuns lui Constantin — tot cu aceiaşi nuanţă de dispreţ — să nu mai caute a împiedica paşnica stăpânire a lui Tomşa Vodă în Moldova, căci de nu se astâmpără vor fi nevoiţi să-l prindă şi să-l trimită în lanţuri la Stambul. Tânărul voevod răspunse frumos şi demn că Padişahul trebue să se fi înşelat, altfel n'ar fi trimis Domn în Moldova pe un necunoscut, când îi dăduse mai întâi lui firman de domnie pe viaţă, lui, care şi-a plătit dealtfel regulat tributul; că dacă însă vor război, cu ajutorul lui Dumnezeu îşi va apăra dreptul său, şi armatele vor hotărî a cui va fi isbânda.

Intărâtat, Hussein Aga începu bătălia, acolo unde se întâlnise oştirile, la Cornul lui Sas, lângă Ştefăneşti, pe Prut. Constantin, viteaz băieţaş de 16 ani, intră în rândul luptătorilor. Insă armata lui Tomşa, superioară ca număr şi poate ca comandă, căci avea în rândurile ei pe căpitanii fără stăpân ai lui Mihai Viteazul, Mârza, Gheţea şi Raţ, respinseră pe Poloni, care începură a bate în retragere. Potocki, fiindu-i grijă de viaţa cumnatului, îl sfătui să fugă.

Drept răspuns, Constantin îşi strânse oamenii şi se aruncă cu atâta îndârjire asupra duşmanului, încât Husein Aga, mirat şi înspăimântat, porunci lui Tomşa să-i vie într'ajutor cu ai lui 2000 de Moldoveni, care încă nu intraseră în luptă. Această nouă ceată de proaspeţi luptători aduse desăvârşita înfrângere a Polonilor. In debandadă oamenii începură să fugă, însă cea mai mare parte din ei căzură sub iataganul Turcului. O foarte recentă statistică arată că a murit la bătălia dela Cornul lui

Sas (Iulie 1612) peste 8000 de nobili poloni și vre-o zece mii de țărani. Cât despre Constantin Vodă și cumnatul său contele Potocki, se svoni că ei căzuseră prinși, cel dintâi de Tătari, al doilea de Turci.

Doamna Elisabeta, rămasă în Polonia, află acolo nenorocirea ce se năpustise pe capul ei. Retrasă la Ustie, adăpost pe care se vede acum că nu de fantezie luptase pentru a și-l păstra, ea lucra din răsputeri pentru a-și răscumpăra fiul și ginerele. Maria, nevasta lui Ștefan Potocki, se afla și ea pe lângă ai ei și-și împreuna sforțările cu ale Elisabetei pentru a-și redobândi soțul. Ele știau de dânsul pozitiv că se află la Stambul prizonier în închisoarea Celor Șapte Turnuri. Când așa dar la 8 Octombrie acelaș an, Polonii încheiară un tratat cu Domnul Moldovei, ei pomeniră printre cei care trebuesc eliberați pe Contele Potocki, care mai târziu se va și întoarce la vatră.

Insă dela Constantin nu sosi nici o veste până la Ustie. Totuși, Doamna era plină de nădejde. O clipă nu s'a gândit ea că l'ar fi pierdut. In septembrie 1612 ea asigura pe călugării din Liow că le va face o biserică atunci, „când se va întoarce fiul meu dela Tătari". In Februarie 1613 scrie o scrisoare lui Leon Sapieha, cancelarul Lituaniei și vechi prieten al Movileștilor, rugându-l să lucreze pentru eliberaea lui Constantin „Măria Sa Domnul, fiul meu iubit, care a căzut în mâinile păgânilor". Ba stărue chiar să-l așeze din nou în scaunul Moldovei. Ureche, Stroici, Bucioc, sunt și ei tovarăși credincioși ai Castelanei din Ustie, foasta lor Doamnă, căutând s'o mângâie și să-i țină trează nădejdea.

In toamna 1613, un an și câteva luni după bătălia dela Cornul lui Sas, sosește însfârșit o scrisoare a Hanului Tătarilor către Elisabeta, prin care-i vestește moartea fiului ei Constantin.

Doamna era la Varșovia, pentru vre-un interes bănesc. Intoarsă la Ustie, află îngrozitoarea știre care-i sfâșiă inima și-i nărui nădejdile.

Curând după aceia, un act judecătoresc polon numește pe Constantin „răposatul"! De-acum s'a isprăvit. Atâta grijă, atâta dragoste, atâta sbucium, pentru a ajunge aici!

Dar pentru ce și cum murise Constantin?

Un tânăr oștean, comisul Mihăilescu[1]), fusese prins în ziua de 19 Iulie 1612, împreună cu voevodul său, la bătălia dela Cornul lui Sas. Intors mai târziu în țară, el povesti că Tătarii, cunoscând că făcuseră prizonier pe Domnul Moldovei, îl urcaseră într'o barcă, să treacă Nipru, pentru a-l duce plocon Hanului. In fața Oceacovului, cetate tătărească „s'au scornit vântul și au umplut luntrea cu apă și acolo s'a înecat Constantin Vodă, în Nipru" zice Miron Costin. Va să zică, el murise de mult, pe când mamă-sa tot trăgea nădejde să-l mai strângă în brațe. Că moartea lui așa s'o fi întâmplat, o atestă și un contimporan, francezul Joppecourt, care a trăit vremelnic la noi și a dat la iveală o frumoasă istorie a evenimentelor de pe atunci. Insă el afirmă, ceiace e mai de crezut având în vedere firea inimoasă a lui Constantin, că acesta s'a aruncat din barcă pentru a-și afla scăparea înot, dar că puterile părăsindu-l, l'au înghițit valurile râului. Totuși o scrisoare a Sultanului din 1613, spune deslușit că fostul voevod al Moldovei se află în mâinile lui (sau ale Hanului, ceiace era tot una), fapt care face pe Cronicarul Polon Piasecki, să spună că el a trăit printre robii de rând ai Tătarilor și c'ar fi murit acolo de suferință. N'o fi fost Sultanul el însuși bine informat, sau poate o fi născocit Mihăilescu povestea încăerărei cu gândul de a ascunde îndureratei mame suferințele fiului ei, nu putem ști noi azi, după mai bine de 300 de ani.

Scrisoarea Hanului prin care vestea moartea lui Constantin, avea către sfârșit un adaos, care puse balsam pe inima rănită a Elisabetei. Nemulțumit cu domnia lui Tomșa el oferea foastei Doamne sprijinul călăreților săi, pentru așezarea în scaun a lui Alexandru, al doilea fiu al ei.

Ambiția femeii odată scormonită, durerea mamei, cu încetul, se potoli. Stăruințele, rugămințile, intrigile, începură din nou. Alexandru trebuia să domnească. Intru împlinirea acestei

---

[1]) Fiul lui Cristea Mihăilescu, uricarul din 1570—90. Acest Cristea avea un frate Isac, și erau fii Stancăi, tata Nastei, nepoata vornicului Zaharia. Erau deci Mihăileștii de bun și vechi neam, poate dintr'al Varticilor. (Gh. Ghib. Surete XIX p. p. 164-171). Pe com. Mih. îl chema probabil Vasile. El fu mai târziu socrul lui Roșca vist., al lui Tănase vist., și al lui Sturdza. (+ 1640)

dorințe, o aflăm timp de vre-un an și jumătate, din toamna 1613 până în primăvara 1615, ba într'o parte, ba într'alta, la Ustie, la Lemberg, la Halicz, judecându-se cu toți cei ce aveau a-i da bani. O urmărea în deosebi pe cumnata ei Marghita, dela care cerea 95.000 de unghi, datoria lui Simion către Eremia, apoi pe Nistor Ureche, care în calitate de curator al averei lui Isac Balica [1]) și al ginerelui său Donici, le-ar fi mâncat averea. Când isprăvi cu aceste pricini, când strânse bani destui dela datornici și din veniturile moșiei, își chemă ginerii și le încredință din nou cauza în mâinile lor: să strângă oameni pentru a porni război împotriva lui Ștefan Tomșa. Răzbunarea trecutului și un nou vis pentru viitor.

Se așează din nou la Ustie și așteptă. In câteva luni de zile, armata era gata, o strânsură cam lăbărțată de data aceasta. Poloni. Cazaci, Francezi, Transilvăneni, pedeștri și călări vre-o 12 mii — dar însfârșit armată! In capul ei, ginerile Wisznowiecki, precum și un nou strălucit căpitan, Principele Samuel Corecki. Omul acesta puse în aventura ce era să urmeze tot focul tinereții, căci de isbânda ei atârna fericirea lui. Corecki iubea pe Margareta, Margareta zisă și Caterina, fata Doamnei Elisabeta. De vor isbuti Movileștii, Margareta îi va fi dată.

Și se porni războiul.

Ajunși la Camenița, ei fură întâmpinați, spre marea lor mirare, de către doi boeri moldoveni, Petre, Pârcălabul Hotinului și Gheorghe Balș al doilea logofăt, care li aduceau cheile cetății dela Hotin, pe care le-o predară fără luptă, cu garnizoană, cu tunuri, cu tot. Intrebându-i ce înseamna aceasta, boerii le spuseră că țara e nemulțumită de domnia lui Ștefan Tomșa și că-l așteaptă pe Alexandru să le fie lor Domn.

In adevăr, prea o luase Ștefan Vodă razna. După ce omorîse pe toate rudele Movileștilor, pe Chiriță Paleologul, cumnatul Elisabetei, pe Balica bătrânul, cumnatul lui Eremia, pe stolnicul Miron, pe Vasile Stroici, acum, după o răscoală făcută de boeri la Cucuteni, se dăduse în mahalaua Păcurarilor o adevărată luptă, din care Tomșa eșind biruitor, se apucase să-i taie pe vornicul Bărboi și pe fiul său să-l spânzure. Ceilalți

[1]) Fiul hatmanului Balica și al Șcheucăi Movilă, sora lui Eremia Vodă

boeri răzvrătiți, Beldiman, Sturza și Boul, scăpară numai cu fuga peste Milcov, unde își aflară totuși mai târziu moartea. Era deci sătulă țara de această domnie, de cruzimile acestui bețiv, fiu el însuși de domn descreerat.

Când auziră Alexandru și cumnații lui cum stau treburile în Moldova, sloboziră câteva lovituri de tun în semn de bucurie, puseră stăpânire pe cetatea Hotinului, și de acolo înaintară spre Iași pentru a se ciocni cu voevodul pe care nu-l mai voia nimeni. (Octombrie 1615, nu 16).

După câteva încercări norocoase, bătălia avu loc în capătul de răsărit al capitalei, pe dealul Tătărașilor. Armata dușmană înfrântă, fu pusă pe goană, iar Tomșa își găsi scăparea prin fugă. Goni tocmai până la Târgoviște, la vecinul său Radu Mihnea.

Alexandru Movilă. noul domn copil, intră biruitor în Iași. Avea 15—16 ani, vârsta la care se prăpădise frate-său Constantin. De-a dreapta lui călărea cumnatul Wiśznowiecki și de-a stânga viitorul cumnat, Corecki. In urma lor, înaintea tuturor celorlalte trupe, veneau cei 600 de cavaleri francezi, în strălucită armură, conduși de căpitanul lor Montespin, care dăduse în această luptă mari dovezi, spune Joppecourt, de virtute și de curaj. In sunete de flaute, de trâmbițe și de tobe, alaiul purcese la biserică și de acolo la curte. Pe-un scaun înalt, acoperit cu catifea roșie — tronul — se așeză al doilea fiu al lui Eremia Movilă, boerii i se închinară, apoi urmă ospățul în sala de alături, și iată visul Elisabetei din nou înfăptuit.

Ea se afla însă la Ustie, în așteptarea desnodământului acestei expedițiuni. Prima grijă a fiului ei fu deci să-i scrie c'a învins și c'o așteaptă. O mai aștepta încă cineva, și cu ce nerăbdare — amorezatul de Corecki.

Intre timp, Alexandru Vodă și cumnații lui mai avură de furcă. In două rânduri Orheenii ațâțați de Ștefan Tomșa, se răsculară și amândouă ori fură învinși, puși pe fugă și Tomșa din nou alungat în Muntenia. Abia pe la mijlocul lui Noembrie (1615) Corecki se întoarse triumfător în Iași, și câteva zile mai târziu sosi în sfârșit din Polonia și Elisabeta, cu fata ei, cu rudele, cu toată casa. „On ne scauroit imaginer" spune Jop-

pecourt, „combien de complimens et de bons accueils se firent de part et d'autre à leur arrivée en ladite cité d'Yas ; ce ne furent que festins et rejouyssances, tant en public qu'en particulier".

Mărinimoasă, veselă, fericită, Doamna Elisabeta spuse în sfârșit tinerilor: da!

Pregătirile de nuntă începură. Un doliu le întrerupse. Un doliu care a însemnat nenorocirea Movileștilor, căci e vorba de moartea lui Wisznowiecki, fără sprijinul căruia era greu pentru ei s'o ducă înainte printr'atâtea primejdii. In ajunul Crăciunului a anului 1615, cumnatul Domnului, care, după cum s'a arătat era ortodox, rutean din Rutenia Mare sau Albă (capitala Smolensk) ceru unui preot, după spovedanie, sfânta cuminecătură. Popa, vândut partizanilor lui Tomșa, îi puse otravă în anaforă și în vin Durerile începură îndată, și după o noapte de îngrozitoare chinuri, în dimineața Crăciunului Wisznowiecki își dete duhul. Crima fiind descoperită, preotul a fost legat de-un scaun de sârmă, s'a făcut împrejurul lui un foc mare care l-a învăluit, l-a cuprins și l-a ars, așa cu încetul, de i se mai auzeau încă vaetele după douăsprezece ore. Insă răzbunarea Elisabetei nu folosi nimănui. Scaunul ei rămânea cu'n sprijin mai puțin.

Trupul mortului a fost îmbălsămat și, cu cinste domnească trimis în Polonia, unde văduva lui, primindu-l, era să moară la rândul ei de durere, și-și rase părul în semn că nu se va mai mărita niciodată.

La curtea din Iași jalea a ținut câteva luni. Când în sfârșit, în primăvara anului 1616, pregătirile pentru nunta Domniței Margareta începură din nou ,o altă veste plictisitoare sosi dela vecinii munteni.

Ștefan Tomșa își pusese de gând să mai încerce odată soarta armelor pentru redobândirea scaunului pierdut. Incăpățânatul Domn trecuse Siretul, având de data aceasta pe lângă el pe Domnul Munteniei Radu Mihnea, precum și pe vestitul Schender Pașa el însuși. Armata lor, compusă din Munteni, Tătari și Turci, părea puternică.

In Februar, la palatul domnesc din Iași se făcu sfat mare, la care Doamna chemă și pe Korecki pentru a ști dacă poate

curtea să rămână în capitală sau trebue să plece la Hotin. Părerea tuturor fu să plece și să se închidă în cetate, până se va hotărî și soarta acestui război. A doua zi chiar, Alexandru, mamă-sa și toată curtea părăsiră Iașii, împreună cu oștirea ce aveau, și cu cei 60 de cavaleri francezi, îndreptându-se cu toții asupra Hotinului.

Ajunși acolo, și auzind că inamicul îi urmărește, Vodă trimise o recunoaștere de 1000 de oameni, printre care se afla și Montespin cu ostașii lui. Intâlnind ei la Ștefănești pe Tătarii lui Schender-Pașa, o luptă se încinse, care ținu întreaga zi, la sfârșitul căreia rămaseră în totul 7 Poloni și 5 Francezi din o mie câți fuseseră. O înfrângere, mai frumoasă poate decât o isbândă.

Vestea aceasta mâhni însă adânc curtea din Hotin și'n deosebi pe Elisabeta. O snoavă, adusă proaspătă de-un ostaș, o înveseli din nou.

Ci-că Radu Mihnea, voevodul Țării Românești, plecase pe furiș, noaptea la Târgoviște. Și anume pentru cuvântul că-și amintise deodată că un ghicitor italian, unul din cei cari se pricepe să citească în stele și în palma mânei, îi spusese acum câțiva ani, pe când se afla el la Veneția, că de se va război vrodată cu Polonii, va muri. Și cum ținea la viață, plecase, să nu se încaere cu Leșii. Firește că i-a fost rușine să mărturisească lucrul acesta lui Tomșa Vodă și lui Schender Pașa. A lăsat acolo pe spătarul său, Lecca, să le spună lor gogonata minciună c'ar fi aflat c'au năvălit Tătarii în Muntenia și se dusese să-și apere țara. Ștefan Tomșa, care prost nu era, pentru a-și răzbuna de această trădare, de această fugă dinaintea pericolului, îi răspunse la minciună cu o minciună. Ii trimise pe-un om de-al său să-i istorisească, cum că n'apucase bine Radu-Vodă să părăsească Moldova, și ar fi și început bătălia, un groaznic măcel de pe urma căruia n'ar fi rămas sământă de Polon în țară. Toată această glumă se isprăvi prost, firește. Domnul Munteniei, înfuriat că nu fusese de față la înfrângerea Leșilor, porunci să i se taie capul lui Lecca, spătarul său, care și sosise la Târgoviște. Și astfel, povestea avu și țapul ei ispășitor.

Elisabeta, Alexandru și toți boerii dela Hotin, au râs de a-

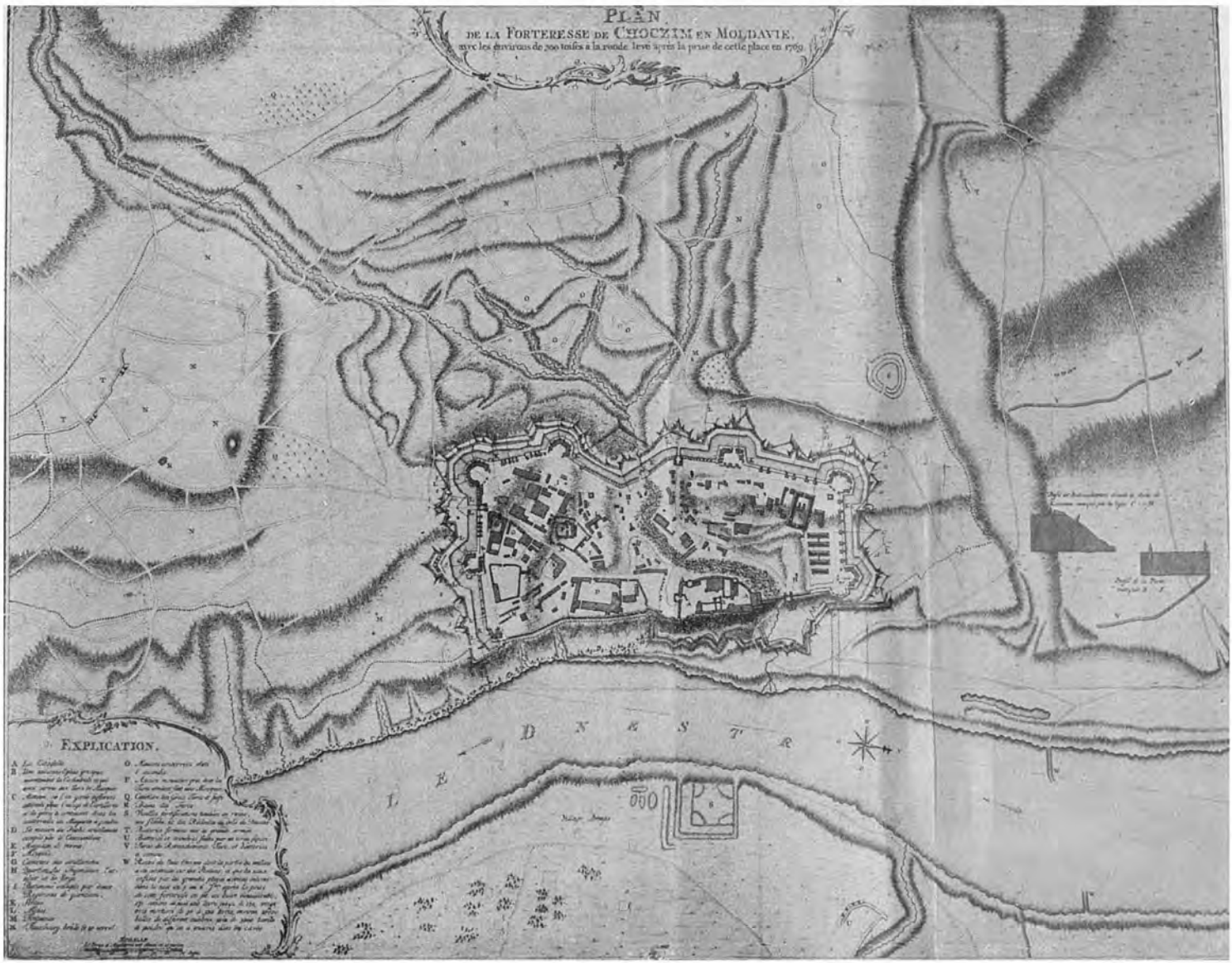

Planul Cetății Hotin

După Buletinul C. M. I.

ceastă întâmplare, găsind-o foarte pe placul lor. Numai Korecki stătea pe gânduri. Voia să înceapă bătălia, căci îi trebuia fata.

Către sfârșitul lui Martie, armata lui Schender Pașa se apropiă de Hotin, iar oastea lui Alexandru eși din cetate pentru a o întâmpina în câmp deschis. Bătălia se dădu chiar dinaintea zidurilor, cu forțe deopotrivă. In mai puțin de trei ceasuri pierîră la vre-o 12.000 de Turci, Tătari și Munteni, iar cei ce mai rămaseră din ei se împrăștiară, cuprinzând în fuga lor pe Tomșa Vodă și pe Schender-Pașa.

Ceva foarte frumos se întâmplă în ziua aceea. Dela Elisabeta Doamna și dela Domnița Margareta, până la jupânesele boerilor și până la cea din urmă slugă, toate văzură, de sus din cetate, desfășurarea bătăliei. Trecerea Nistrului și retragerea la Camenița ar fi fost lucru ușor pentru ele. Hotinul se înalță doar chiar drept pe malul râului. Insă nici o femeie nu se îndură a părăsi cetatea, sub zidurile căreia luptau bărbații, frații și copiii lor. Pilda venea firește dela Doamna, care cu sufletul în dinți urmărea mișcările fiului ei, și pe care nimic în lume n'ar fi putut-o urni din locul acela, de care era legată isbânda sau înfrângerea, viitorul de glorie sau sfârșitul nădejdilor. Ca într'o poveste medievală, cavalerii se bătuseră sub ochii iubitelor lor. Și ca'n poveste, li se deschise porțile cetății, primiți fiind învingătorii, nu numai în sunetele de trâmbițe și tobe, ci'n mângâere de glasuri de femei, martore a vitejiilor lor.

Și acuma răsplata lui Korecki.

Plăpânda Domniță merse la frățiorul ei, și amândoi împreună, la Doamna Mamă Elisabeta. Iar aceasta, fie că voia să mai încerce pe viitorul ei ginere, fie că în adevăr îi plăcea să păstreze obiceiurile Sfintei Biserici, răspunse copiilor că nu se cade a face nuntă în vreme de post. Căsătoria va avea loc „după Paști"! Dar Korecki se burzului. Așteptase destul, și răbdarea are o margine. El se îndatoră a cere deslegarea Mitropolitului, unchiul Domniței, care se afla în cetate cu ei. Elisabeta se învoi, și Mitropolitul dându-le binecuvântarea, nunta se făcu, acolo în cetatea dela Hotin, în Duminica d'apoi, a unsprezecea zi după înfrângerea păgânilor de către creștini. „De sorte que Mars et Cupidon triomphèrent en méme temps a l'envy l'un

de l'autre, donnant enfin à ces deux amants l'entier acomplissement de leurs chastes amours".

Povestea acestei iubiri e un roman cu lungă urmare și lugubru sfârșit. Vom urmări-o în capitolul viitor.

In fuga lui spre Țara Românească, Stefan-Vodă Tomșa nu pierdu prilejul să comită o mișelie. Trecând prin Iași, îi dete foc, ca și cum această răzbunare ar fi stricat altcuiva decât însăși Moldovenilor lui. De acolo, apucând calea Siretului în jos se împreună la Buzău cu oastea lui Radu Vodă Mihnea.

Alexandru Movilă, întors în capitala lui, cu mamă-sa, cu sora și noul său cumnat, cu Mitropolitul Țării și cu toți boerii, văzând jalea târgoveților, că le arseseră 22.000 de case din 23.000 câte fuseseră de toate, nici nu mai poposi în oraș, ci numai lăsându-și familia acolo, purcese mai departe pe urmele lui Tomșa.

In marginea Buzăului, în lagăr, Ștefan Vodă benchetuia cu Radu Mihnea, de plăcere, pese-mi-te, de a se mai simți viu. Masă mare, întinsă pe-o pajiște, cu miei fripți, că era în April, după Paști și cu belșug de vinaturi. Și deodată un țăran călare sosi în goana mare să le spue că se vede venind, de departe, oștile Moldovenilor și ale Leșilor, umbrind văzduhul de-al lor număr. Radu sări ca fript de pe scaun, încălecă și o luă la goană, prin munți înspre Târgoviște ; iar Tomșa Vodă, înșeuându-și singur calul, o apucă în jos, înspre Dunăre. După un ceas, la masa lor se așezară, nepoftiți, Alexandru-Vodă și Simion Corecki.

O ceată de ostași fu trimisă în goană după Ștefan Tomșa, însă nu-l putură prinde. Când sosiră Moldovenii la malul Dunării, voevodul fugar trecuse râul la Brăila. O altă solie fu trimisă la Târgoviște să-i ducă lui Radu-Vodă Mihnea averea și sculele părăsite de el în graba fugii sale, și să-l asigure că Alexandru Movilă nu-i voia nici un rău, căci el știa că Domnul Munteniei nu luase parte la lupta dela Hotin. Îl înștiință că el venise în Țara Românească numai pentru a urmări pe Ștefan Tomșa, și neputându-l prinde, se va întoarce iar în Moldova.

Astfel a și făcut dealtmintrelea. In Mai al acestui an 1616, era întors la Iași. Toată familia lui Eremia, împreunată din nou și în culmea fericirii după atâtea necazuri, începu să ducă vesela viață de curte la care se părea că avea și ea dreptul acum.

Elisabeta, din nou „Doamnă a Țării Moldovei" îndruma pașii tânărului voevod, judeca pricinile la Divan, ajuta pe călugării catolici, parcă între diferitele domnii ale copiilor ei vremea nu s'ar fi strecurat. Și din nou se credea ea stăpâna Moldovei pe viață !

Insă acum, mai mult ca oricând, o pândea ceasul rău. Schender Pașa eșise rușinos din bătălia din urmă. Ii trebuia răzbunare, și o realibilitare față de Stambul. Înțelegându-se cu Ibrahim, puternicul pașă din Silistra, hotărîră amândoi să curme pentru totdeauna ambițiile Movileștilor. Ei trebuiau prinși și turciți. Acesta li era scopul. Ueltind la Poartă, pașalele dunărene ajunseră la următorul rezultat: Ștefan Tomșa va fi șters definitiv și el din lista Domnilor. Alexandru Ilieș, un pretendent reținut la Stambul, va fi trimis la Târgoviște, Radu Mihnea mutat în Moldova, iar Alexandru Movilă cu toți ai lui, prinși, maziliți, sunghiuniți, turciți.

Pe dată se și puse pe lucru. Un ceauș, trimis de vizir, sosi la Brăila. Oamenii lui înșfăcară pe Ștefan Tomșa, îi legară mâinile și picioarele, și-l trimiseră la Constantinopol. Iar Movileștilor, pentru a pune mai ușor mâna pe ei, li se trimise răspuns că Ibrahim-Pașa va sosi în curând în Iași pentru a confirma domnia lui Alexandru Vodă, pe când de fapt acesta se și îndreptase cu 20 de mii de oameni asupra Târgoviștei, pentru a înmâna lui Radu Mihnea firmanul de strămutare la Iași. Uneltirile Turcilor fură descoperite de către Poloni, care nu obișnuiau a dormi pe laurii lor. Ei înștiințară pe Elisabeta de pericolul ce-o amenința, însă Doamna nu vru să-i creadă. Susținea că Ibrahim Pașa va sosi în Iași pentru a confirma domnia fiului ei, nu pentru a-l alunga din scaun. Armata Turcului părăsi Târgoviștea, sosi la Buzău, trecu Milcovul, boerii moldoveni erau îngrijorați, Korecky, Potocki, Tiszkiewicz, sfătuiau retragerea la Hotin, singură Doamna Elisabeta rămânea neclintită în încăpățânata ei credință că nu poate fi vorba de vre-o primejdie. Cum că, de fapt, ea era adevărata Doamnă a Țării, se vede din aceia că, deși era singură de părerea ei, nimeni nu părăsi Iașii.

In dimineața zilei de 25 Iulie, un sol de-al lui Radu Mihnea sosi la curte cu o scrisoare către Vodă Alexandru, prin care'l înștiința de numirea lui ca Domn al Moldovei, îndemnând pe Movilă să plece cât mai neîntârziat în Polonia, pentru a nu încape în mâinile Turcilor, care vor să-l prindă și să-l surghiunească. O fi fost aceasta o mulțumire pentru felul destoinic în care se purtase Alexandru la Buzău, când îi trimesese comorile părăsite de el, o fi fost frica de prezicerile șarlatanului de Italian că va muri de săgeată leșească, nu se poate ști. Insă Doamna Elisabeta pricepu însfârșit că a fost înșelată de Turci și că vreme de tărăgăneală nu mai este.

Sfatul Țării fu adunat din nou pentru a lua o grabnică hotărîre, însă pe când era încă în deliberare, avangarda lui Ibrahim și a lui Radu — Tătarii — se arătară în capătul Iașilor. Doamna porunci retragerea, în toată graba, la Hotin, și se și puseră cu toții la drum. Tătarii, printr'o mișcare de învăluire, le tăiară retragerea. Cu mica oaste ce avea, Tiszkiewicz respinse atacul și alungă pe dușmani. Printre sutele de cadavre ce zăceau împrăștiate pe câmp, se găsi și trupul neînsuflețit al tânărului conte Gheorghe Potocki, nepotul Domniței Maria. El fu îmbălsămat la repezeală, expediat în Polonia și Movileștii cu toată curtea lor și cu armata după ei, purceseră mai departe la Hotin. In Hârlău, crezând pe inamic departe, rămaseră în popas. Insă Schender Pașa — căci el comanda oștile turcești— sosit la Iași, așeză pe Radu Mihnea în scaun, și porni pe dată mai departe în urmărirea Movileștilor. La Cotnar, o luptă avu loc între avantgarda lui și ariergarda Polonilor, în care, zice Joppecourt, armata lui Vodă Alexandru ar fi făcut minuni de vitejie, pierzând totuși numai 250 de oameni, pe când Turcilor le-ar fi murit aproape 6000. Corecki, rănit de două săgeți în pulpă și'n spinare (!) fu dus pe targă până la Hârlău, unde Domnița Margareta, înnebunită de spaimă, se apucă să-l îngrijească ea însăși, spălându-i rănile și pansându-l.

Urmează o ciudată și frumoasă întâmplare, care amintește moartea eroică a lui Stroe Buzescu, parcă ar fi fapte petrecute în alte vremuri și în alte țări.

La curtea domnească din Hârlău, se înfățișă a doua zi un

Turc din partea Paşei, cerând să vorbească cu principele Corecki. Culcat în pat, având pe tânăra lui nevastă la căpătâi, Corecki îl primi. Turcul îi spuse că Schender Paşa, uimit de vitejia lui, îi trimite răspuns că este cel mai viteaz din câţi ostaşi a văzut el vreodată, şi-l roagă să primească o luptă corp la corp cu unul din căpitanii săi, în faţa ambelor oştiri, şi că din partea celui ce va învinge va fi isbânda bătăliei. Sângele războinic al lui Corecki clocoti în vinele lui de vechi aristocrat şi era gata să sară din pat dacă soţia şi soacra lui nu l'ar fi împiedecat... poate mai puţin lăcrimile Margaretei, decât vorbele Doamnei Elisabeta, care-l rugă să nu primejduiască cauza Movileştilor, printr'această luptă între un rănit şi un om teafăr. Tyszkiewicz, fiind acolo de faţă, rugă pe Vodă Alexandru să-i îngăduie lui cinstea de-a primi provocarea în locul vărului său Corecki.

A doua zi, pe-o câmpie, în apropiere de Hârlău, şi'n vederea oştirilor polone şi turceşti, care se legaseră prin jurământ să nu se amestece în ceartă, luptătorii eşiră, fiecare din rândurile armatei sale. Turcul se spălă pe obraz cu apă neîncepută, apoi, cu faţa la Mecca, îşi făcu rugăciunea şi suflecându-şi mânecile până la coate, încălecă pe-un straşnic murg, cu o şea bătută în nestemate. I se dete apoi iataganul, sulița, şi un arc cu tolba de săgeţi. Tyszkiewicz din potrivă, făcu o scurtă rugăciune şi, încălecând repede, luă numai o carabină şi un arc cu opt săgeţi. Călăreţii se repeziră unul asupra altuia. După o scurtă luptă, săgeţile isprăvindu-se, Polonul îşi îndreptă din nou calul asupra Turcului, şi-i dete o lovitură de carabină, care-l răsturnă la pământ. Incercând să se ridice şi să scoată iataganul din teacă, Tyszkiewicz trecu cu calul peste el, dându-i o lovitură cu cuţitul peste mâna dreaptă. Un geamăt. O a doua lovitură în inimă, drept, şi Turcul căzu mort. Atunci principele Tyszkiewicz descălecând, tăiă capul adversarului său, îl înfipse într'o suliţă, şi încălecând din nou, îl duse în tabăra polonă, drept semn de isbândă, plocon lui Alexandru Vodă.

Sfârşitul acestui frumos duel medieval, fu curat turcesc. Departe de-a privi bătălia ca pierdută, Musulmanii hotărîră

să-și arunce toată armata, vre-o 25.000 de oameni, împotriva cetei de fugari — 6000 în total — s'o distrugă și să prindă pe căpetenii, pe Vodă și pe femei. Temându-se de ajutorul unguresc pe care-l făgăduiseră Movileștilor Radu Șerban (pribeagul Domn al Munteniei), Schender Pașa hotărî să nu mai întârzie un singur ceas. Luând pe Radu Mihnea cu el, goni înspre Hârlău. Insă Movileștii, bănuind reaua credință a Turcilor, se și porniseră mai departe, nădăjduind că vor putea sosi în Hotin înainte de-a fi ajunși din urmă.

Pe drumul dintre Hârlău și Botoșani, în apropierea lacului Dracșani, s'a întâmplat tragedia aceia, care a fost una din cele mai pasionante din Istoria noastră.

Cum mergea mica ceată de Moldoveni și de Poloni, gata să intre în Botoșani, se pomeni deodată cu drumul tăiat. Vre-o 2000 de Tătari (sub conducerea Vornicului Bucioc, fost om de-al Movileștilor, pe care-i trădase) făcuse o mișcare de învăluire și le eșise înainte. In acelaș timp se arătară la flancul drept Muntenii și Ardelenii lui Radu Mihnea, iar din spate îi goneau Turcii. Numai partea stângă a drumului rămăsese slobodă, însă brăzdată fiind de-o pădure întinsă și stufoasă, nu-i fu îngăduit armatei polone să poată efectua retragerea prin desișul acela. In culmea disperării, căpitanii hotărîră să facă din carele de munițiuni și căruțele de bagaje un zid de apărare în fața pădurei. Prinși ca într'un clește, din trei părți, nu le mai rămânea decât să se apere... să se apere până la unul. De acum era lupta pe viață și pe moarte.

In mijlocul acestei mici cete de luptători, umblau Doamna Elisabeta și Domnița ei, îmbărbătând pe ostași.

Turcii cu tunurile lor, ar fi putut doborî, într'un sfert de ceas, toată ceata aceia de disperați luptători. Insă lor li trebuiau prizonieri, nu morți. Trimise deci Pașa răspuns soldaților, că dacă li dau pe căpeteniile lor și pe Movilești, sunt slobozi de-a pleca fără a fi vătămați. Strânsura de lefegii ce apăra pe Vodă Alexandru răspunse frumos, că moartea i se părea mai demnă decât lașitatea. Iar Tycskiewicz, pentru a dovedi că viu nu va încape în mâna păgânului, luă cu sine 500 din cei mai viteji călăreți ai lui, răsbătu printre rândurile duș-

manilor, îi răsturnă la pământ și-și croi drum printre ei. Corecki încercă să facă acelaș lucru, însă rănile nu-i îngăduiră a încăleca. Desnădăjduit, îmbrăcă o haină de simplu soldat, pentru a nu fi recunoscut în caz c'ar fi prins, rugând pe nevasta lui, pe soacră și pe cumnați, să se travestească și ei cum or putea mai bine. Doamna Elisabeta nu vru să-i asculte sfatul. Și nici pe fiii ei nu-l lăsă să se schimonosească în oameni de rând. De-o fi să moară, să moară domnește.

Astfel se strecură aproape toată ziua, în așteptarea înfrigurată a catastrofei. Insfârșit, către seară, începu atacul. Turcii și Tătarii se repeziră deodată peste întăriturile de care din marginea codrului. Primul rând de apărare căzu, apoi al doilea și al treilea. Văzându-se pierduți, soldații depuseră armele.

Era în seara de 23 August 1616.

Noaptea se lăsă peste tabără. Turci, Tătari, Munteni, Ardeleni se repeziră după pradă. In adâncul codrului, în întunericul acela, se petrecură multe grozăvii.

Și'n ziua de apoi, când răsărea soarele de după apele lacului Dracșani, un car trecea pe drum, ducând prizonieri spre Stambul pe Doamna Elisabeta a lui Eremia Movilă și pe fiii ei, Alexandru Vodă și Bogdan cel mic. Pe marginea drumului stăteau înșirați boerii moldoveni, care nu-și părăsiseră Doamna până în clipa din urmă, și care, prinși, fuseseră acum opriți de Radu Vodă Mihnea.

Când îi zări, înebunita Doamnă le răcni, lăcrămând, acele grozave cuvinte care ne țiue încă și azi în urechi ca un blestem al oropsitului nostru neam : „Boeri, boeri, rușinatu-m'au păgânul" !

Poruncind căruțașului să oprească, Doamna ceru niște foarfece, și tăindu-și părul, acolo pe drum, în vaza tuturor, îl dete unuia din boeri, cu rugămintea să-l așeze la mânăstirea Suceviței, pe lespedea de mormânt a soțului ei Eremia Vodă.

Intr'o frumoasă cutie de argint, în formă de măr, spânzurată de bolta bisericii, se mai poate vedea și azi bogata cosiță de păr castaniu a Doamnei Elisabeta Movilă, tăiată de mâinele ei, în cea mai crâncenă desnădejde, acum trei sute și mai mulți ani.

Corecki și nevasta lui au fost prinși de asemeni, el de Turci, ea de Tătari, și povestea lor va forma subiectul capitolului viitor.

Iar sfârșitul sfârșitului, iată-l :

Doamna Elisabeta fu turcită cu sila și băgată în Haremul Sultanului Mustafa Han Intăi, la Seraiul cel din Stambul, cu ferestrele zăbrelate ce dau pe Cornul de Aur. Dar nici acolo nu s'a bucurat ea de liniștea sufletească, de care ar fi avut atât de mult nevoie. Alexandru Vodă, turcit și el, muri infectat în urma operației circumcizïunei. Doi fii morți, o fată prizonieră la Tătari, celelalte fete în Polonia, despărțită de toți și de toate pentru totdeauna, Elisabeta nu mai avea pe lângă ea decât pe fiul ei cel mai mic Bogdan, ajuns, el fecior de Domni moldoveni, Capidan Pașa al Impărăției Otomane. Mândra catolică de odinioară muri în legea lui Mahomet, singură, părăsită, uitată.

Bogdan Movilă

Adevăratul ei mormânt nu este cel necunoscut din vr'un cimitir cu negri chiparoși din preajma Stambulului — adevăratul mormânt este Sucevița, unde părul ei castaniu e astăzi încă martorul sufletescului sbucium al frumoasei, mândrei, ambițioasei, interesantei Elisabeta de Lozna, nevasta lui Eremia Movilă, și'n două rânduri singură Doamnă a Țării Moldovei.

* * *

Domnițele lui Eremia Vodă Movilă
(Pictură murală la mânăstirea Sucevița)

După Buletinul C. M. I.

CAPITOLUL XVI.

DOMNIȚELE MOVILEȘTILOR

PRINCIPESA CATRINA CORECKI

DRAMA Movileștilor nu se isprăvește cu prinderea și turcirea Doamnei Elisabeta și a fiilor ei. Ea urmărește, interesantă prin amănuntele ce cunoaștem, pe fiica acesteia, Domnița Ecaterina-Margareta și pe soțul ei, principele Samuel Corecki.

Am arătat în capitolul precedent dragostea ce unea pe acești tineri, nesfârșitele piedici la căsătoria lor, nunta din cetatea Hotinului în mijlocul oștirei, plecarea la Iași, urmărirea armatelor polone și moldovenești de către Turci, fuga la Hârlău, rănirea lui Corecki, și în sfârșit lupta, drama, desnodământul dela Dracșani.

Travestiți, el în ostaș de rând, ea în țărancă, pentru a nu fi recunoscuți de dușmani, planul lor reușì deocamdată. Corecki, prins de Turci, fu trimis, cu întreg convoiul de prizonieri, la Constantinopol ; iar pe Domniță o prinseră Tătarii, care o luară cu ei în Buceagul lor, astăzi din nou românesc, la Cetatea Albă.

Domnița Ecaterina Movilă, principesă Corecki, țărancă de ocaziei, își zgâriase fața cu unghiile pentru a se sluți și șiretenia ei prinse atât de bine, încât tătarul care o robise, crezând că este o femeie de rând, o puse, acasă la el, să curețe bucătăria, să spele vasele și să mature curtea. Mândria ei nu suferi, fiindcă în atare împrejurări omul de ispravă se schimbă, de nu se mai cunoaște singur. Insă gnija de soț, de mamă și de frați, o chinuia grozav, și apoi... domnița sclavă aștepta un copil. Munca la care o punea tătarul era atât de istovitoare, mai ales pentru ea, neobișnuită

cu greul, mâncarea ce i se dădea atât de neîndestulătoare, încât biata femeie era sigură că nu va ajunge nici odată să poată fi mamă. Totuși după 6 luni de captivitate, pe la sfârșitul lui Februarie 1617, ea născu un fiu sănătos pe care-l alăptă. Din clipa aceia, începu să se gândească cum ar face și ar drege pentru a scăpa de sclăvie.

Odată cu ea, tătarul mai făcuse un prizonier, pe care-l ținea rob, în casa lui, la Cetatea-Albă.

Baret, care publica în 1620, la Paris, memoriile lui Charles de Joppecourt, din care extragem toată întâmplarea aceasta, spune că prizonierul tătarului era un polon, numit Iacob (Jaques). Noi bănuim însă că acest prizonier trebue să fi fost Joppecourt el însuși, căci altfel n'ar fi desfășurat el un atare lux de amănunte asupra întâmplărilor din prizonieratul altuia, n'ar fi scris o carte despre „Istoria turburărilor din urmă ale Moldovei", pentru a vorbi de fapt mai mult despre Corecki și nevasta lui, despre cetatea Albă și Constantinopol, n'ar fi povestit ce i s'a întâmplat lui „Iacob" când a scăpat din robie, și mai ales Iacob acesta, de era polon, n'ar fi tras în capitala Turcii la Ambasada Regelui Franței, cum se va vedea mai în urmă. Charles de Joppecourt era, după cum singur mărturisește, „un gentilhomme lorrain, qui portoit les armes durant ces troubles à la suite des princes polonois", adică un nobil din Lorena care, la bătălia dela Dracșani, încăpu prizonier în mâna tătarului dela Cetatea Albă. In momentul apariției cărții, redactată de Baret, membru al parlamentului din Paris, după istorisirea orală a lui Joppecourt, acesta se afla secretar de ambasadă pe lângă Ducele d'Angoulème. O fi cerut el lui Baret să înlocuiască numele său cu acel al polonului Iacob. E clar însă că tot ce istorisește Joppecourt e trăit și văzut de el. Slab în considerațiuni generale, când vorbește de fapte intră în amănunte lipsite uneori de interes. Persoana lui Iacob nu-l putea interesa pe autor atât de mult, încât să vorbească mereu de el. E deci învederat că robul tătarului era Charles de Joppecourt.

Domnița Ecaterina care-l cunoștea ca om devotat soțului ei, trebue să fi avut mângâere de-al ști lângă ea, și în el își puse nădejdea soartei.

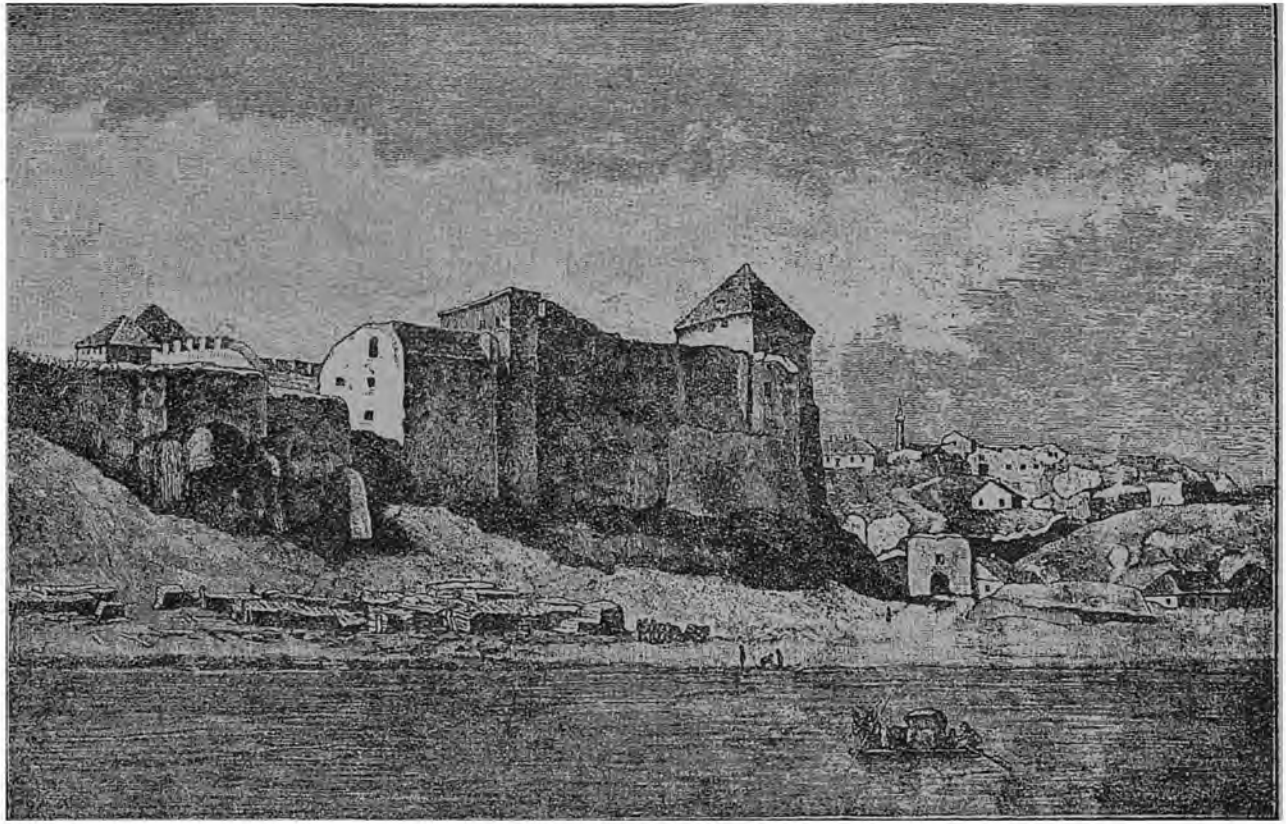

Cetatea Albă

Povestirea care urmează este foarte ciudată, dar vom căuta să-i dăm la urmă o tălmăcire, care ar putea-o face acceptabilă.

Margareta chemă într'o zi pe tovarășul ei de robie, și-i spuse că dacă jură să facă întocmai cum îl va învăța, va putea scăpa din mâinele tătarului, având putința de a o răscumpăra și pe ea. Omul jură și află atunci că tătarul acela avea un frate, care în urma unei boli, orbise și muțise. Nici un doftor nu-i putu fi de folos. Ea însă avea un inel cu o piatră scumpă, dat de soțul ei pe vremea când erau logodiți. Acest inel îl ascunsese în părul ei bogat, pentru ca să nu i-l găsească tătarul, fiindcă era nu numai o duioasă amintire, însă piatra lui era „medicinală", ea vindeca de orice boală. Fără ea, n'ar fi putut purta copilul până la termin și n'ar fi putut naște așa de ușor — zicea ea. Deci, cu piatra aceasta să vindece el ochii și urechile Tătarului, iar acesta, drept mulțumire, îi va restitui libertatea. Odată scăpat de robie, va pleca în Polonia pentru a afla știri dela Corecki și a încerca răscumpărarea ei. Insă trebui să-i jure încă odată că, înainte de-a pleca, îi va restitui piatra, căci fără ea n'ar putea-o duce mai departe în sclăvie.

Franțuzul jură, scoase piatra din inel și se puse pe lucru. Așteptă câteva zile până auzi pe tătar tânguindu-se față de el, că nu este chip să se lecuiască frate-său de pacostea ce-i căzuse pe cap. Spuse atunci stăpânului său că-l va vindeca el, dacă-i făgăduește libertatea. Il puse să jure, față de bolnav chiar, pe Coran, pe Mahomed și pe Caaba dela Mecca, că nu-i va cere „medicamentul", că-l va desrobi și că-i va da și pașaport de liberă trecere înlăuntrul raialelor turcești. Tătarul făcu jurământul, făgăduindu-i pe deasupra un cal bun și bani în deajuns.

După o săptămână — căci trebuiră să aștepte lună plină — în care timp Margareta pregătise suc de viorele și de alte flori de primăvară, improvizatul medic se înfățișă la bolnav și-l unse pe-un ochi cu sucul acela. Apoi puse piatra peste pleoapă, legă ochiul cu o batistă și așteptă. După șapte ceasuri când scoase batista, Tătarul vedea. Mai minunat decât Tătarul și chiar decât cititorii acestei povestiri, părea Joppecourt el însuși. A doua zi îl vindecă de celalt ochi, a treia de-o ureche și a patra de cealată. A cincea era călare, cu 50 de galbeni în pungă, cu pașa-

portul în buzunar şi cu scrisori dela Domniţă către soţul ei şi către rudele din Polonia. Piatra i-o dăduse înapoi, făcându-i jurământ că va găsi pe Principele Corecki în orice parte a lumii o fi. Şi porni la drum.

Intr'un codru de prin Moldova se'ntâlni cu trei haiduci, care-l desbrăcară, îi luară calul şi banii, şi-l închiseră într'o casă părăsită din mijlocul pădurei. Intrebându-l ce meserie are, bietul drumeţ mărturisi cinstit că este soldat. Haiducii îl sfătuiră atunci să le fie tovarăş, împărţind împreună greutăţile vieţii haiduceşti, dar şi banii furaţi. Polonul Iacob — după credinţa noastră nobilul Joppecourt — se împotrivi cu indignare şi dispreţ, ceiace nu-i aduse alt folos decât a fi încarcerat sub strasnice zăvoare, într'una din odăile acelei case. Abia după două luni de zile, ajunse prizonierul, printr'o iscusită manoperă, să scape de paza haiducilor, furându-le la rându-i bani şi un cal, mai frumos şi mai ager decât cel dăruit de Tătar.

Pe drumul lui mai departe, se întâlni, dintr'o întâmplare, cu un soldat polon, fost prizonier la Constantinopol, de unde, evadând, se întorcea acum în ţara lui. Află dela el tot ce voia să ştie, adecă turcirea Doamnei Elisabeta şi a fiilor ei, precum şi încarcerarea Principelui Corecki în închisoarea celor Şapte Turnuri. Joppecourt încredinţă Polonului scrisorile trimise de Domniţă surorilor sale, iar el îşi întoarse calea dela Nord la Sud, apucând drumul Stambulului, căci ţinta lui era să găsească pe Corecki.

La începutul lui Mai abia sosi el în capitala Ottomanilor şi acolo, mergând de-a dreptul la Ambasada Franţei, în Pera, află că ambasadorul, Domnul de Sancy, luase sub protecţia lui pe prizonierul din cele Şapte Turnuri, trimiţându-i dese ori de mâncare şi de băut. Află de asemeni că Sultanul ceruse turcirea lui Corecki, odată cu a Movileştilor, că însă credinciosului prinţ i se părea orice soartă mai bună decât această renegare. Cât despre răscumpărare nu putea fi vorba, fiindcă Turcilor li era frică de vitejia lui Corecki. Era deci ameninţat, dacă nu se tuncea, să îmbătrânească şi să moară în Edi-Culè.

Strecurându-se cu servitorii ambasadorului până la uşa închisoarei, Joppecourt, trecut drept om de serviciu al lui Sancy,

intră înlăuntru și se înfățișează fostului său comandant, care zăcea în camera cea mai de sus a turnului dintre marea de Marmara și Poarta de Aur. Tovarăș de temniță a lui Corecki era căpitanul Rigaud, unul din cavalerii francezi din compania lui Montespin.

Joppecourt adusese cu el un coș cu merinde, în fundul căreia ascunsese scrisoarea Domniței. Corecki dărui bucatele paznicilor turci, rugându-i să-l lase singur cu noul venit. Apoi, aflând că Ecaterina Margareta trăește și că a născut un fiu, mulțumi lui Dumnezeu, îmbrățișă pe crainic, și-l rugă să facă tot chipul a se mai întoarce la el, pentru a căpăta răspunsul ce va scrie nevestei lui.

După câteva zile în adevăr, Joppecourt veni din nou la închisoare cu mâncăruri mai alese și mai numeroase, pentru a ține pe paznici mai multă vreme afară. Avu timp atunci să povestească bietului prizonier toate amănuntele vieței de robie a Domniței, primind dela el o scrisoare către ea și una către frate-său, Principele Carol Corybut Corecki, prin care-l ruga să se împrumute, să vândă, să facă orice jertfă pentru a căpăta bani îndestui în vederea răscumpărării nevestei lui. Iar ei îi scria între altele, dacă o fi adevărat că Joppecourt a copiat epistola, că mulțumia lui Dumnezeu fiind că „n'ai făcut, slava Domnului, ca Principii frații tăi și ca Principesa mama ta, care au lepădat cu lașitate creștinismul pentru a îmbrățișa legea cea mincinoasă a lui Mahomed, de teamă să nu fie închiși cu mine în închisorile negre, sau în nădejdea vre-unui bun trecător, de care noi nu avem nevoe, ca unii ce nu nădăjduim decât în veșnicie".

Cu această scrisoare Joppecourt se grăbi a porni din nou spre Cetatea Albă, pentru a liniști sufletul amărâtei Domnițe. Corespondența pentru Polonia o încredință unui nobil de acolo, răscumpărat de curând, care pleca la Varșovia.

Prin Iulie 1617 trebue să fi căzut întoarcerea lui Joppecourt la Cetatea Albă. Tătarul era la vânătoare, cu toți oamenii lui, la o moșie din apropierea Cetății. Acasă nu găsi decât o servitoare bolnavă în pat și pe Domnița Ecaterina. Îi dădu deci scrisoarea soțului ei, povestindu-i tot ce-a făcut și a văzut în

Constantinopol. Zice el, în memorile lui, că Domnița și-ar fi blestemat mama și frații când auzi că se lepădaseră de legea lui Iisus, dar dacă a făcut-o în adevăr, sau numai a născocit-o sufletul bigot al Franțuzului, aceasta nu o poate ști nimeni. Margareta, aflând că bărbatul ei nu poate fi răscumpărat și că este amenințat să-i putrezească ciolanele în turnul de pe Marmara, leșină, cu copilul în brațele ei, cu care prilej l'ar și fi înăbușit, dacă nu'l scotea Franțuzul de sub ea.

Urmează o scenă pitorească. Joppecourt, sleit de foame din cauza drumului, se așeză la masă, îndopându-se acum cu mâncările Tătarului, în timp ce Domnița, servindu-l, îi istorisea toate întâmplările petrecute în lipsa lui, anume cum copilul, îndată după naștere, fusese apucat de-un fel de ducă-se-pe-pustiu, apoi avu pojar, pe urmă era să-l mănânce șerpii, și însfârșit laptele mamei secase. Insă toate se isprăviră cu bine, căci avea doar Domnița inelul cu piatra medicinală. Până și pe șerpi i-a omorît cu această piatră — însă mărturisește singură că nu știe de n'o fi fost cumva curată închipuire. Și trebue spus că viața aceasta de câne ce ducea răsfățata fată a lui Vodă Eremia putea să-i fi năruit nervii în deajuns pentru a face din ea o halucinată. O trimisese doar Tătarul să doarmă în grajd cu vitele de frica pojarului. Acolo își petrecuse domnița vara, pe-un culcuș de fân, între boi și între vaci.

Când se întoarse Tătarul dela vânătoare și'și găsi prietenul în casă, fu cuprins de-o bucurie cu atât mai mare, cu cât aștepta de la el prețul răscumpărării Ecaterinei Margareteî. Aflând însă că venise fără bani, i se mai potoli bucuria și-l sfătui să plece din nou și să se întoarcă cu 6000 de galbeni. Joppecourt se târgui ca la piață. Chemă în ajutorul lui și pe fratele Tătarului, cel vindecat de el, și cu ajutorul acestuia obținu ca prețul să fie tăiat pe jumătate: 3000 de galbeni. Cumnatul Ecaterinei fiind înștiințat de încheerea târgului, trimise banii în toată graba, și astfel pe la sfârșitul toamnei 1617 Joppcourt putea întovărăși pe scumpa lui stăpână până în Polonia la rudele ei. Acolo, firește că prima grijă a Domniței fu să încerce răscumpărarea soțului ei. Dar Sultanul rămase neclintit în hotărîrea lui. Banii ce i-ar căpăta, nu ar putea compensa neajunsurile pe care

viteazul acesta îi pricinuia când era în fruntea unei oștiri. Corecki va trebui să se lepede de legea creștinească, sau să piară în închisoare.

Nu făcu nici una, nici alta. A scăpat din închisoare, și chiar minune, fără intervenția pietrei medicinale. Și fiindcă e vorba de această piatră și am făgăduit să dau o tălmăcire, iat-o: Cât de ciudat ar pare toate minunele făcute de acest talisman, și cât de exagerate o fi fost ele, vindecarea Tătarului ar putea fi privită ca o realitate, dacă, potrivit științei moderne, am spune că juvaerul Domniței era o frântură de „radium". De ce nu?

La ambasada din Pera se afla un tânăr secretar, Martin Parisien, cu cald sânge francez clocotind în vinele lui. Amorezat de fata unui nobil polonez, roabă împreună cu mamă-sa la Constantinopol, el le răscumpărase destul de scump, cu condiția, ca, odată libere, fata să-i fie dată în căsătorie. Imprudentul Francez, încrezător în cuvântul Doamnei Ludovica, mama fetei, le lăsase să plece în Polonia, însă primi în curând vestea că babaca nu consimțea la măritișul fetei, pe cuvânt că domnului Martin Parisien nu'i curge în vine sânge albastru. Domnișoara Julia (17 ani) amorezată de Martin, nu de sângele lui, îi trimise o scrisoare implorându-l să caute un mijloc de a îndupleca pe tatăl ei să revină asupra hotărîrei ce luase. Parisien, știind că Corecki este unul din marii magnați ai Poloniei, alergă la el la închisoarea dela Edi-Culè, să-i ceară sfat și ajutor. Ce poate face, în atare împrejurare, un desnădăjduit prizonier, decât să făgăduiască marea și sarea, dacă o scăpa din închisoare. Iată-l deci pe Franțuz combinând un plan de evadare.

Fereastra camerei în care se afla Corecki n'avea grătii, fiindcă odaia era tocmai în vârful turnului, înspre mare. Secretarul de ambasadă îi trimise deci, ca de obicei, de-ale mâncărei, ascunzând într'o plăcintă o legătură de sfoară, cu care Corecki pescui, noaptea, o scară de frânghie, pe care i-o adusese un popă, care aștepta jos într'o barcă, la picioarele turnului. Prizonierul se cățără pe scară, se scoborî în barca popei, și fu ascuns la marginea orașului, într'o odae scobită în stânci. A doua zi, părintele, omul lui Parisien, îi aduse o haină preoțească, pe care îmbrăcând-o, evadatul intră travestit în Stambul, ziua în amiaza mare.

Cele Şapte Turnuri (Edì-Culè la Stambul)

După o gravură din Jouannin et Gaver : Turquie.

Paznicii închisoarei au fost, unul tras în țeapă, celălalt băgat în piuliță în care se măcina orezul, de-a eșit numai făină din el. Martin Parisien avusese grijă s'o sbunghiască cu-o zi înainte. Insă ambasadorul de Sancy a fost arestat și servitorii lui torturați. Puterile străine, Anglia, Germania și Olanda, amenințară pe Mustafa al II-lea cu retragerea ambasadorilor lor în caz că de Sancy n'ar fi eliberat... dar de toate aceste Principele Samuel Corecki nu-și bătu capul. Era liber acum și singura lui grijă fu să-și asigure fuga din Constantinopol, fuga lor, căci erau doi, căpitanul Rigaud evadând și el din închisoare odată cu Corecki.

Două luni de zile au stat fugari ascunși în casa popei. Părintele grec căpătă însfârșit dela Patriarhia din Alexandria învoirea de-a pleca în Egipt, cu doi frați de-ai lui, pentru a se face sihastri în pustiul Saharei, ca Sfântul Anton. Odacă cu învoirea, sosiră și pașapoartele, încât îmbrăcați în călugări greci, popa, Corecki și Rigaud se îmbarcară cu destinația Alexandria. Pe drum, cei doi din urmă schimbară într'un port de vas, urcându-se într'o corabie olandeză, care mergea la Mesina. Ajunși acolo, Rigaud se duse în Franța și Corecki la Napoli, unde Ducele de Osson, vice regele, îi dădu o recomandație către Papa. Prin Roma, la marele Pontif, prin Viena, la Impăratul Germaniei, ajunse însfârșit în Polonia cam prin vara anului 1618.

Povestirea aceasta are, ca'n adevăratele romane, un sfârșit. Bucuria revederii încercaților soți fu scurtă. Un an cel mult, timpul de-a se mai naște o fată. Apoi Ecaterina-Margareta, istovită de viața de roabă ce dusese la Tătarul din Cetatea Albă, se îmbolnăvi, și toate minunile trecute ale pietrei medicinale se arătară de minciună față de adevărata boală care o duse la mormânt, în cursul anilor 1619.

Nemângâiatul Corecki nu s'a mai însurat [1]). Fiul născut în atâtea necazuri și crescut cu atâta dragoste, muri tânăr și el, iar fata, Ana, se mărită mai târziu cu Andrei Leszcynski, voevod de Belz, cu care, neavând copii, seminția Ecaterinei Movilă Corecki se șterse de pe fața pământului.

[1]) Ar fi murit chiar, se zice, un an mai târziu, în 1620. la bătălia dela Tutova, omorât de Cazaci (C. și M. Caradja: Documentele Familiei Cantacuzino din Bucovina. 1931. p. 18 și 26).

CONTESA MARIA POTOCKI

Maria, născută în Polonia în anul 1592, luă de bărbat pe unul din vlăstarii marii aristrocrații de acolo, pe contele Ștefan Potocki, fratele lui Ion, cunoscutul războinic.

Mereu îngrijorată de soarta bărbatului ei, care mai mult în tabără își ducea zilele de cât acasă, mai mult în Moldova luptând pentru cauza Movileștilor împreună cu frații lui, Maria avu totuși fericirea de a-l vedea, timp de vre-o 20 de ani, întorcându-se întotdeauna la vatră, fără vreo rană mai grea. In 1611, deci după 19 ani de convieţuire, ea află din Polonia unde era, despre înfrângerea și dezastrul dela Cornul lui Sas, unde Tătarii prinseseră pe fratele ei Constantin și Turcii pe soțul ei Ștefan. Ea nu avu odihnă până nu și-l răscumpără. Mai norocoasă decât Doamna Elisabeta, care după doi ani de necurmată nădejde trebui să audă că fiul ei se înecase câteva zile după ce fu prins, Maria află din potrivă că bărbatul ei este în viață, închis în turnul din Stambul, vestitul Edi-Culè. Regele el însuși interveni, prin tratate oficiale chiar, pentru eliberarea vasalului său, care, după câțiva ani de prizonierat, se întoarse în sfârșit acasă.

In lipsa soțului ei din Polonia, Maria, în afară de durerea de a fi despărțit de el, mai avu un necaz împestrițat cu atâtea peripeții, încât Sinkienvicz ar fi putut broda cu ele un întreg roman. Inainte de a pleca Ștefan Potocki în Moldova cu cumnatul său Constantin Movilă, el se adresă nepotului său Stanislav Golsky, care ținea în căsătorie pe Ana (fiica fratelui său Andrei Potocki), cu rugămintea să-i păstreze în proprietatea acestuia, cetatea Podhaice, banii și odoarele nevestei lui, Domnița Maria. Golsky primi depozitul, evaluat la șase milioane coroane aur (în valoarea de azi 36.000.000 lei, dar având în vedere valoarea banului în sec. al 17-lea, ar reprezenta azi câteva sute de milioane de lei), din cari 2 milioane de coroane (70.000 galbeni) în numerar, iar restul în scule și pietre scumpe.

Aceasta era zestrea ce dăduse Ieremia Vodă fetei lui. Este enorm de interesant de a cunoaște din ce constau bogățiile acelor vremuri: 10 lanțuri groase de aur care spânzurau până la

Contesa Maria Potocka
(măritată a doua oară cu Nicolae Firley voevod de Sandomir)
Fiica lui Eremia Movilă

După d. N. Iorga : Note polone (A. A. R.)

pământ, salbe de diamante, safire și rubine, șiraguri de perle, 22 cutii de argintărie de masă, 10 cutii cu linguri de argint, 22 farfurii și cești de argint, 2 coroane de aur presărate cu diamante, rubine și safire, 3 cutii cu pietre scumpe, pahare, cupe, lighiane, ibrice, etc., etc. Garderobă: 200 șaluri turcești, nesfârșite blănuri, „o cămașă împărătească" cusută cu perle, și cizme la fel etc. Iar printre nenumăratele odoare bisericești se afla un aer prețuit 30.000 de galbeni. Mătușa Contesei, sora lui Vodă Eremia, logofeteasa Ileana Mauroti, care, văduvă, pare a fi trăit întotdeauna cu nepoata ei, depune și ea zestrea ce avea evaluată la 4 milioane coroane.

Scurt timp însă după aceia, Stanislav Golsky muri și castelul Podhaice rămase moștenire fratelui său, Ion Golsky, însurat cu Sofia Zamiekowa. Ion, un fel de Burgrav care jăfuia pe boerii și negustorii ce treceau pe moșiile lui, intră în pivnițele castelului, sparse lacătele lăzilor și fură tot conținutul lor. Aflând această faptă, Maria îl dădu în judecată pentru restituirea depozitului (1613).

Tocmai atunci însă se întâmplă să moară Ion Golsky. Văduva lui, Sofia, rămase moștenitoarea și răspunzătoarea datoriei. Energică și lipsită de scrupule, Sofia nu voi să știe de nimic și refuză restituirea depozitului furat de soțul ei. Când aprozii tribunalului veniră să-i înmâie citația, ea îi alungă, închise porțile cetății, și-i goni apoi cu haiducii ei, până se făcură nevăzuți. Când totuși procesul se judecă în lipsă, ea învinui Tribunalul de parțialitate și lucrurile se târâgănară astfel fără nici un rezultat, până când, în 1615, se întoarse însfârșit Ștefan Potocki din captivitate. Mătușa Ileana remăritându-se în acelaș an cu Gh. Dedjinski, paharnic de Halicz, acești bărbați putură reîncepe procesul cu mai multă energie decât nevestele lor.

Văzând întorsătura lucrurilor, Sofia din încăpățânată devine șireată. Ea propune să le predea niște cufere găsite, chipurile, în pivnițele ei, însă cu condiția ca ele să nu fie cercetate înainte de-a fi ridicate. In urma acestei rușinoase bătăi de joc, Tribunalul o pune sub infamie. Așa infamă cum era, ea plecă în 1618 la Dublin, pentru niște treburi de ale ei. Profitând de această lipsă a Sofiei din țară, Potocki căzu pe neașteptate, cu

600 de oameni asupra Holhocei, o altă proprietate de a Sofiei, asediind-o și silind-o să capituleze. Inaintă apoi asupra Podhajcei, împresurând castelul. Intoarsă din Dublin, Sofia nu mai putu intra la ea acasă. Atunci abia, cedând forței, ea propune o transacție, propunând în schimbul depozitului ce i se cere — și pe care poate nici nu-l mai avea — trei orașe, două moșii și 23 de sate, obligându-se în acelaș timp să plătească și dările moșiilor, plus 20.000 de zloți în juvaere și argint. Potocki și Dedjinsky intrară în stăpânirea orașelor, satelor și moșiilor, însă procesul era departe de a fi terminat, fiindcă, firește, Sofia nu plăti nici banii, nici dările moșiilor. Măritată acum a 3-a oară cu Tyszkiewicz, voevod de Trock, Sofia e pusă a doua oară sub infamie, ceiace pare a o fi lăsat destul de rece. Intre timp moare și Ștefan Potocki (1631). Maria și fiii ei (Ion și Pavăl) reîncep procesul, până când, în 1535, moare însfârșit și Sofia. Insă ea moare în castelul ei dela Podhaice, mulțumită că nici tribunalul și nici o putere armată nu i-l putuse lua. Șase ani mai târziu, în 1641 abia, Maria și fiii ei intrară în fine în stăpânirea moșiei și cetății atât de mult râvnite, Podhaice.

Ștefan Potocki murind în 1631, văduva lui, femee de vre-o 55 ani, se mărită din nou cu Nicolae Firley, voevod de Sandomir. Pontretul „Mariei Mohylanka Firleyowa W. S. (voevodeasă de Sandomir) ne-o înfățișează nu frumoasă, dar cu trăsături regulate, cu ochi negri, îmbrăcată într'o bogată rochie de mătase cu flori, gulerul și mânecile de blană și o podoabă de mărgăritare în păr. Câțiva ani după recăsătoria ei, la 2 Februarie 1638, își mărită abia ultima fată din prima căsătorie, pe Caterina Potocki[1]), cu Janus Radziwill, palatinul Lituaniei. După cinci ani însă, Caterina muri (10 Februarie 1643), înmormântată fiind la catedrala din Wilna, unde i se însemnă pe mormânt că era fata Mariei Movilă și nepoata lui Eremia Vodă.

Acest Janus Radziwill, după doi ani de văduvie, plăcându-i probabil femeile moldovene, și îndemnat poate și de Mitropolitul Petre Movilă al Kiewului, se însură a doua oară cu Maria fata lui Vasile Lupu.

---

[1]) Ceilalți copii a Mariei au fost: Ana, măritată cu Dominic Kazanowski. și cei doi fii arătați: Pavăl și Ion Potocki.

Cât despre Maria Firley, o aflăm încă în viață în 1644, după moartea fetei, făgăduind mânăstirei Aron Vodă din Iași (biserica Aroneanu de azi) un dar de 100 lei anual, drept dovadă că o viață întreagă trăită printre străini, n'a putut face pe domnița noastră moldovenească să-și uite amintirile din tinerețe și țara în care se născuse.

Prin această Domniță s'a răspândit sângele moldovenesc al Movilestilor în întreaga mare aristocratie europeană. Din fata ei Ana Kazanowski s'a născut Maria, principesă Stanislas Jablonowska, a cărei fată Ana Leszczinska a fost mama regelui Stanislas Leszczynski; fata acestuia, Maria, a fost soția lui Ludovic al XV-lea și bunica nefericitului Ludovic al XVI-lea. Cealaltă fată a Mariei, Ecaterina Radziwill, a fost mama Mariei-Ana, măritată și ea cu'n Radziwill (Bohuslav), a căror fată Maria-Charlotte se mărită întâi cu Ludovic, palatinul de Brandenburg și apoi cu Carol, elector de Pfaltz-Neuburg. Din acesta din urmă se cobora împăratul Franz-Iosef, precum de altfel și împăratul Francisc I al Austriei (mort 1835) și regii Bavariei și regii Saxoniei, și Otto al Greciei, și Leopold al Belgiei și Josefina Suediei.... ce de-a mai Movilești !

DUCESA REGINA WISZNOWIECKI

O altă fată a lui Eremia a fost *Kiajna*, care, după căsătoria ei, își schimbă numele în *Regina*.

La 25 Mai 1603 ea se mărită, după cum am arătat, cu Ducele Mihai Wisznowieski, unul din căpeteniile Poloniei, ortotox rutean cu sânge moldovenesc în vine, căci bunica lui era fata lui Ștefan cel Mare.

Nunta avu loc la Suceava, în vechia cetate bogată și plină de amintiri istorice, slujba dumnezeiască fiind oficiată de Mitropolitul Gheorghe Movilă, fratele Domnului.

Ca și sora ei Maria, ea își petrecu viața în Polonia, mereu despărțită de bărbatul ei, care se războia în Moldova și care fu sprijinul de căpetenie al Movilestilor. Moartea lui, de otravă, a fost arătată în capitolul precedent, precum și disperarea Reginei când primi corpul îmbălsămat al bărbatului ei. Ea își tăiă

părul, ca și maică-sa câteva luni mai târziu, vrând să arate prin aceasta că nu se va mai mărita niciodată.

Regina Wisznowiecki
Fiica lui Eremia Movilă

Și în adevăr se ținu de hotărârea luată, deși nu putea avea atunci de cât 25 sau 30 de ani.

Fiul ei, numit Eremia [1]) după bunicu-său, a fost tatăl lui Mihai Corybut Wisznowieski, rege al Poloniei dela 1669 la 1673. Astfel această fată a lui Eremia și a Elisabetei Movilă ajunsese și ea bunică de rege [2]).

Maria Movilă, bunica Reginei (mama lui Eremia și Simion voevozi) și-a petrecut bătrânețele la această nepoată de-a ei, la Wisznowiecki, unde o mai aflăm în viață în anul 1614. Nu știm dacă a supraviețuit și la catastrofa nurorei și a nepoților ei.

CONTESA ANA POTOCKI

Din punct de vedere istoric, odrasla cea mai de seamă a lui Eremia Voevod cu Doamna Elisabeta, a fost *Ana*. O femee cu temperament, care a avut patru bărbați, toți din înalta aristocrație polonă, și anume pe Maximilian Pszerebski, voevod de Lencici [3]), pe Kneazul Ion Szedziwoy Czernowski, pe Vlad Mykowski, voevod al Cracoviei și în sfârșit pe un văr de al fostului ei cumnat, hatmanul Stanislas Potocki.

Ana a fost o figură istorică în Polonia, firea mamei ei, pasionată și energică. Amestecată în fel de fel de intrigi politice; luptând cu patimă alături de bărbatul ei, această femee a lăsat,

---

[1]) E celebrul erou al romanului lui Sinkiewicz: Prin foc și prin sabie.

[2]) Regele Mihai Korybut n'a avut copii. Fata Reginei, Ana a avut descedenți, cari însă s'au stins în generația a treia, cu Mariana Sapieha.

[3]) Măritata cu acesta abia în 1620, deci dupa captivitatea mamei și a fraților ei. Ea fiind cea mai mica din Domnițele Movilești frăția probabil în Polonia la una din surori, și astfel scăpă de nenorocirea dela Dracșani.

din pricina amestecului ei în războiu „condean" o amintire neplăcută în analele polone. Cu firea ce avea de a suci și răsuci lucrurile, își puse în gând în timpul domniei lui Vasile Lupu, de a scoate pe Albanez din scaun, pentru a restitui tronul Moldovei Movileștilor. Aceasta trebue să se fi petrecut pe vremea când Bogdan Chmielniski voia să dea Moldova fiului său, vremea când Stanislas Potocki, bărbatul ei, lupta în Ucraina pentru a o aduce din nou la ascultare si supunere către coroana Poloniei. Găsind momentul prielnic, Ana se gândi la fratele ei Bogdan, care trăia de vre-o 30 ani în Stambul, unde turcit, fusese și Căpitan-Pașa al Flotei Otomane. Ea îl aduse în cea mai mare taină lângă dânsa în Polonia, îl creștină din nou, și-l pregăti pentru domnie. Nu se cunosc împrejurările în care acest plan a eșuat, nici nu se știe ce s'a făcut în urmă Bogdan Movilă.

Insă, învinuirea mare ce i s'a adus și ura concetățenilor a căpătat-o din pricina amestecului ei în războiul la succesiunea tronului Poloniei.

La moartea regelui Sigismund Wasa, în 1632 (Iagelon după mamă) îi urmă în scaun fiul său mai mare Ladislas al IV-lea. Acesta se însură întâi cu Arihducesa austriacă Cecilia-Renata, pe care merseră s'o aducă din Viena la Varșovia tocmai fetele lui Eremia Movilă (Maria, măritată atunci cu Firley și Ana, care trăia încă cu primul ei bărbat Pszerezski) drept dovadă de vază de care se bucurau moldovencele noastre în regatul vecin.

Prin această căsătorie Casa de Austria viza Coroana Poloniei, iar politica regelui fu cu totul închinată monarhiei vecine. Cecilia Renata muri însă după vre-o zece ani și regele Ladislaus se însură a doua oară cu o franceză, Marie Luise de Gonzague. Franța cu acest prilej începu a căpăta influență în Polonia, influență care crescu și mai mult la moartea lui Ladislaus (1648), când noul rege, Ion Casimir, fratele decedatului, se însură cu cumnata lui. Timp de 14 ani, politica lui Mazarin prinse atât de bine în Polonia, încât regele care n'avea copii, cum n'avusese nici frate-său, era gata să declare ca moștenitor al tronului pe ducele d'Enghien, fiul marelui Condé. Lupta dintre Bourboni și Habsburgi era pe punctul să se termine în favoarea celor dintâi.

Atunci se pricepu Austria să asmuțe simțimântul patriotic al Șleahtei, care ceru ca moștenitorul tronului să nu fie nici francez, nici austriac, ci polon. Războiul civil, războiul ce purtă numele de „condean" dela Condé, izbucni. O înverșunată luptă se încinse, care ținu mai mulți ani, și care se termină prin isbânda Șleahtei, condusă de Lubomirski, împotriva armatelor regale de sub conducerea lui Stanislas Potocki. Deși foarte bătrână pe atunci, Ana Potocki nu se dăduse îndărăt dela nici o oboseală pentru a sprijini cauza regelui. Ea pare a fi fost prietenă intimă a reginei Maria-Luisa, și în această calitate stătu întotdeauna de-a dreapta soțului ei, asmuțind și intrigând în favoarea moștenitorului francez. Se pare chiar că ea fu acea care hotărî pe soțul ei să ia armele împotriva Șleahtei. Muri în chiar anul când regele Ion Casimir fu nevoit, prin convenția dela Legonica (1666), să renunțe solemn la gândul de-a desemna el pe moștenitorul tronului. Iar bărbatul ei, Stanislaus Potocki, muri în acelaș an. Invingătorii ei concetățeni îi făcură următorul epitaf-panageric, pe latinește :

„Aici zac oasele Anei Movileanca, de naștere moldoveancă, de religie și obiceiuri greacă, după căsătorie polonă, muere a trei bărbați, stăpâna celui de al patrulea, instigatoarea nedreptei alegeri condeene, sprijinitoarea apăsărei țără de lege a libertăței polone, aprinzând focul între cetățeni, sporind dihăniile Iadului, n'a dăt cât a trăit sfaturi bune bărbatului ei, iar după moarte nu i-a lăsat nimic, decât arta de-a face rău țării, și a murit în anul dela Christos 1666, anul mântuirei Poloniei. Fii Patrie fericită! Cât de ușor și bine ai răsufla, dacă atare dihănii mai des ar crăpa !"

Trebue mărturisit că astfel de panagericuri nu se găsesc în toate zilele.

Doi ani și jumătate după moartea ei, Ion Cazimir abdică, mergând să moară în Franța, iar poloni își aleseră rege — ironie a soartei — pe strănepotul de soră a Anei Movileanca Potocki, pe Mihai Wisznowiecki [1]).

* * *

[1]) Eremia și Elisabeta Movilă au mai avut și alte fete: pe Zamfira,

Fiii lui Eremia şi Simion Movilă sau au murit tineri, fără Doamne, sau, dacă au avut, ele n'au lăsat urme care să deştepte luarea noastră aminte. Astfel, despre fii lui Vodă Eremia, am văzut că cei doi dintâi, Constantin şi Alexandru, au domnit ca copii, şi murind foarte tineri, n'au avut neveste ; iar celui mai mic, Bogdan, după ce s'a turcit la Stambul şi s'a desturcit la Cracovia i se pierd urmele, fără a şti dacă a fost însurat.

Despre fiii lui Simion Vodă avem următoarele ştiri: Gavril a ţinut, după ce a fost Domn (1618—20) pe-o ardeleancă *Elisabeta Zalyoni*. El era refugiat cu mamă-sa în Ardeal, trăind la Alba Iulia, de unde poftea pe Bistriţeni la nunta sa, care urma să aibă loc după ritul catolic. Elisabeta Zalyoni de Albes era, de 11 ani acum, văduva unui mare magnat ungur, Mihai Imreffy de Szerdahely. Căsătoria s'a celebrat în castelul proprietăţii ei Dioszegh, la 7 August 1622.

Mihai, logodit cu *Anca*, fata lui Radu Vodă Şerban, a murit înainte de nuntă; Moise Vodă a fost însurat cu *Ecaterina*, fiica lui Radu Mihnea Voevod, pe a cărei soră o ţinea nepotul său Miron Vodă Barnovski; Ion ţinea pe-o *Theodora*, fata lui Ene Postelnicul şi a Irinei (Domniţa lor *Elena* a fost nevasta lui Miron Costin, cronicarul); şi în sfârşit Petru, călugărindu-se, a devenit mai apoi cunoscutul Mitropolit al Kiewului.

Despre *Miron Barnowski*[1]) ştim c'a fost însurat întâi cu *Artemia Vartic* (fata lui Gavril Vartic şi a Grapinei Gânscă). Târziu el a mai fost însurat cu o polonă, fata castelanului de Camenic, după cum afirmă d. Zotta. Cum d. Iorga arată că el a ţinut şi pe una din fetele lui Radu Mihnea v.v., atunci aceasta n'a fost nici prima nici ultima lui nevastă, ci a doua.

---

moartă copilă în 1596, şi pe Gafiţa, măritată cu Ştefan Brăescu, vornic de Botoşani (vezi D. Dan: Mânăstirea Sucevita, p. 42). d. Gh. Ghibănescu: Dorohoiul, p. XXIV. arată că această Gafiţă ar fi sora lui Gociu din Lozna care pare însă a fi fost mai curând văr primar cu Gafiţa, fiul unui frate al Doamnei Elisabeta.

Fiii Gafiţei şi ai lui Ştefan Brăescu au fost Gavril, jitnicer, şi Dumitru, postelnic, rămaşi amândoi în strânse legături cu rudele şi cu moşiile dorohoiene ale bunicii lor. Din Dumitrachi Brăescu s'a născut apoi Stroici Brăescu, din care se trage familia Stroici de azi.

[1]) Miron era fiul lui Dumitru Barnovski (care era feciorul hatmanului Bârnov) şi a Elenei Balica, fata hatmanului Meletie Balica şi a Şcheucăi Movilă, sora lui Eremia Vodă. Venea deci Miron Vodă Barnowski nepot lui Moise Movilă, nu unchi, cum s'a crezut.

Vom mai aminti că *Ștefan Tomșa,* marele dușman al Movilestilor, fiul lui *Tomșa Vodă* (ucigașul lui Despot) și a soției sale *Axintia,* a fost probabil însurat de două ori. In sbuciumata lui tinereță el cutreerase Apusul și avusese onoarea de-a fi și soldatul lui Enric al IV-lea, regele Franței, luptând în Pirinei, împotriva armatelor spaniole ale lui Filip al II-lea. Din acele meleaguri apusene adusese el pe întâia lui soție *Ginevra,* iar mai apoi îl aflăm însurat cu o moldoveancă, *Doamna Elena.* Fiul său Leon Vodă avea o Doamnă *Victoria,* desigur streină și ea. Insfârșit italianul *Gaspar Vodă Grazziani* nu și-a adus soție în Moldova. In 1619, fiind încă neînsurat, el ceru în căsătorie pe fiica dragomanului venețian din Constantinopol, Marc-Antonio-Borisio. Dar domnia lui Grazziani, clătinându-se, Borisio, cunoscător al intrigilor din Stambul, îi refuză fata și cu dreptate. In August 1620, veneticul străin își pierdu scaunul și în curând și viața.

Am numărat astfel pe toți Domnii din primele trei decenii ai veacului al 17-lea, rămânând a vorbi numai de singurii ce prezintă vre-un interes : Radu Șerban, Alexandru Ilieș, Radu Mihnea și fiul său Alexandru Coconul, care toți și-au avut Doamnele lor, despre care, de bine, de rău, se poate spune câte ceva.

* * *

Radu-Şerban Voevod

După d. N. Iorga : Portretele Domnilor Români

CAPITOLUL XVII.

DOAMNELE ŞI DOMNIŢELE LUI RADU VODA ŞERBAN

GLORIOASA epopee a lui Mihai Viteazul scuturase pe Români din amorţeala în care zăcuseră aproape o sută de ani. Ea deşteptase în sufletul lor vechia vitejie a primelor vremuri, şi li aprinsese în inimi o flacără de ambiţie, o dorinţă de-a trăi liberi, de-a scăpa de îngrijitoarea vedenie a cotropirii turceşti. Ei voiau ceva. Nu unitatea naţională, a cărei noţiune nu o posedau ; însă un surplus de energie avea nevoie să fie cheltuit. El fu îndreptat în apărarea dreptului de-a trăi slobozi pe pământul moştenit din străbuni.

Din această stare de spirit se născură luptele împotriva străinului moldovean Simion Movilă, ocrotit de Poloni, şi împotriva românului grecizat Radu Mihnea, ocrotit de Turci. Sub Radu Şerban, Românii au trăit o urmare a glorioaselor zile de sub Mihai, glorie făurită de ei înşeşi, mai mult decât de Domnul lor. Căci, nu numai că erau în genere sufletele înflăcărate, dar rămăseseră mai ales din armata eroului mort, buni soldaţi şi viteji căpitani, cari, obişnuiţi cu viaţa ostăşească simţeau nevoia unui trai de mişcare, de luptă, de fapte mari. Au reuşit să şi-l facă.

In August 1601, află Ţara Românească că-i murise voevodul în Ardeal, suprimat mişeleşte de o mână trădătoare. Departe de a se închina lui Simion Movilă, care, deşi alungat odată peste hotare, deţinea totuşi din nou puterea în Târgovişte, ea îşi alese un Domn după voia ei. Mulţi din lefegii lui Mihai se răsleţiseră, însă oştile conduse de căpeteniile române se coborâră din Ardeal în Muntenia, pe la Căineni, pentru a hotarî.

pe pământul lor, cine le va fi Domn. La Cârstinești, pe Topolog, în sus de Curtea de Argeș, ele poposiră, trimițând de știre boerilor să vină acolo, pentruca, împreună cu toții, să-și aleagă un voevod. Cu Buzeștii în frunte veniră boerii țării de pretutindeni și ridicara Domn pe Radu, vel paharnicul din Coeni, care și-a zis apoi Radu Vodă Șerban.

Avusese oastea lui Mihai viteji mai mari decât Radu, dar, în afară că Paharnicul din Coeni, om matur, trecea drept priceput în arta războiului, el mai avea întâietatea asupra celorlalți boeri, prin faptul că în vinele liu curgea sângele voevozilor Basarabi. Dacă ajunseseră boerii și oștirea să-și aleagă din nou ei singuri voevodul, apoi atunci, păstrând tradiția, îl alesera să fie de viță domnească.

Inrudirea lui Radu Șerban cu Basarabii, era, de altfel, prin stirpă femeiască și cam îndepărtată. Tatăl său, vel armașul Nică [1]), luase în căsătorie pe Maria din Coeni, care se trăgea prin maică-sa Anca, prin bunică-sa Maria, prin războinicul Radu Postelnicul, din marele boer craiovean Neagoi, care la rândul lui se trăgea probabil din cei întâi Basarabi ai Țării Românești.

Soția noului Domn, *Elena*, era și ea de viță domnească, fata lui Udriște, postelnicul din Mărgineni, nepoata bătrânului Udriște și a Domniței Ancăi, fata lui Radu Vodă dela Afumați [2]).

Radu Șerban nu era atât de bogat prin tatăl său, cât era bogat mama lui, Maria, care făcuse trei moșteniri de-a rândul [3]). Cu această avere, mai mult în perspectivă, cu stropul de sânge basarab ce-i curgea în vine, prin căsătoria ce făcuse, prin apropiata lui înrudire cu Buzeștii, cei mai puternici boeri din țară, și prin renumele ce-și câștigase de ostaș viteaz și de căpitan priceput, e lesne de înțeles de ce l-a ales țara Domn pe el și nu pe altul.

Când se urcă în scaun, familia lui Radu era compusă din mamă-sa, Maria din Coeni, din nevastă-sa, Doamna Elena, și dintr'o fetiță de vre-o 6 ani, Domnița Ancuța. Pe vremurile a

---

[1]) sau Radu... căci Maria din Coeni a avut doi soți.
[2]) G. D. Florescu: Boerii Mărgineni.
[3]) Dela fratele ei Șerban, mort, fără copii, dela mamă-sa Anca din Coeni, și de la fratele acestea, unchiul Marcea, mort și el fără descendenți.

celea de război și de bejenie, reședința lor fusese în Ardeal, la Beiuș și la Satu-Mare, unde rămăseseră femeile și după alegerea lui Radu în domnia Țării, fiindcă el știa că dela „a fi ales Domn" și până la „a domni", mai era o treabă de făcut, anume „de-a se așeza în scaun", fie prin confirmarea Porței, fie prin puterea armelor.

Nevoind a-l recunoaște, Turcii căutau să-și impună în scaun pe candidatul lor, Radu Mihnea, iar Polonii sprijineau pe Simion Movilă. In atare împrejurări, Radu Șerban ceru sprijinul Nemților, așa încât avea țara acum trei candidați a trei diferite țări. Un an i-a trebuit lui Radu să lupte cu rivalii săi, când alungând pe unul peste Dunăre și asvârlind pe celălalt în Moldova, când refugiindu-se el însuși din nou în Ardeal.

Abia în Septembrie 1602, după ce vărul său Stroe Buzescu mersese la Praga să ceară sprijinul Impăratului, putu el, ajutat de armata lui Basta, să dea împotriva Moldovenilor, Polonilor și Tătarilor lui Movilă acele memorabile lupte de pe valea Teleajenului, în care armata dușmană fu sdrobită și scaunul său, în sfârșit, asigurat.

Atunci abia își aduse voevodul familia din Ardeal. Bătrâna Maria și-a luat din nou reședința în Coeni, pe drumul Giurgiului, în sus de mânăstirea Comana. Ruinele acelei locuințe se mai văd și azi, atât de impunătoare prin mărimea și grosimea zidurilor, cât îți deșteaptă în minte icoana unui vechi castel medieval, casă de locuit și cetate de apărare. Comisiunea Monumentelor Istorice n'a avut grijă până azi ca ruinele acestea să fie cel puțin păstrate cum se cade, pentru a nu se mărui cu desăvârșire.

S'o fi dus bătrâna la Coeni, iar Doamna Elena și Domnița Ancuța veniră la Târgoviște. Insă liniște nu avură acele femei în anii dintâi ai măririi lor. In afară de veșnicele hărțueli cu Turcii lui Radu Mihnea, ba la Silistra, ba la Brăila, noul Domn fu nevoit să treacă din nou munții pentru a da ajutor el acum lui Bathory, împotriva lui Moise Szekely, care râvnea coroana Ardealului. Bathory stăpânea Transilvania în numele Impăratului Germaniei (Rudolf al II-lea), iar Szekely asmuțit și ajutat de Turci, înainta cu o armată puternică împotriva lui pentru a

elibera țara de Nemți. Cum Radu Șerban își datora domnia ajutorului ce-i dăduse Impăratul, venise rândul lui acum să-și plătească polița.

In vara anului 1603 pribegia femeilor începu din nou. Ele nu puteau fi lăsate la Târgoviște, unde în lipsa Domnului puteau năvăli Tătarii, sau putea scaunul lui să fie ocupat de veșnicii lui dușmani, Movilă sau Radu Mihnea. Cu câțiva boeri credincioși și cu averea, mult puțină, ce putuse ridica la plecare, Domnul își trimise deci din nou familia la Beiuș până vor hotărî armele despre viitor. Iar el o apucă înspre Brașov pentru a-și măsura puterile cu ale lui Szekely, care spusese, râzând de el, că-l va doborî „pe Românul cel gros".

Se întâlniră în preajma Brașovului, în luna lui Iulie 1603, și după o foarte îndârjită luptă, în șanțuri, piept la piept, oastea dușmană fu sfărâmată. Becteș-Pașa, comandantul turc, o luă la sănătoasă, iar Szekely sări peste întărituri, fugind înspre Făgăraș. Insă fu recunoscut de Gheorghe Rat, vestitul căpitan a lui Mihai Viteazul, intrat în slujba Radului Vodă. Urmărindu-l pe Szekely, care se apără de altfel voinicește, cu bâta și cu hangerul, îl prinse și-i reteză capul, pe care i-l duse lui Radu Șerban, care la rândul lui îl trimise lui Basta[1]).

Românul cel gros deveni dintr'odată un mare viteaz.

Basta, care-l chemase în ajutor, se îngriji de această repede și strălucită izbândă. Umbra lui Mihai i se arătă prin vis. I se părea că reînviase eroul omorît de el. Din Dej, la 29 Iulie, Italianul trimise o scrisoare lui Radu Vodă : „Am știință c'ai învins pe Moise Szekely și i-ai luat capul. Iți poruncesc să te întorci în țara ta. In Ardeal o să isprăvesc eu cu dușmanul, căci am oști destule !"

N'avea de ce fi îngrijat. Mihai Viteazul murise dealbinele, iar noul învingător nu se gândea la cucerirea Ardealului. El lăsă acolo pe Gheorghe Rat cu 2000 de oameni, își luă din nou nevasta și copila, și se întoarse, mulțumit, la Târgoviște.

---

[1]) Szekely fu adus la Brașov și omorât acolo, înlăuntru zidurilor. In fosta sală a restaurantului Europa, pe locul unde a fost omorât, se mai vede și azi o placă comemorativă, în hexametri ungurești. Placa aceasta constitue o servitute a imobilului.

Impăratul Germaniei, mai mărinimos decât generalul său, şi mai în nota realităţii, acordă Domnului Munteniei o recompensă de 120.000 de taleri pe an şi-i recunoscu dreptul de stăpânire în Ţara Românească (!). Îi trimise şi un steag, pe care i-l aduse la Târgovişte, în Martie 1604, contele Camillo Cavriolo.

Ceremonia înmânărei acestui steag a fost descrisă de-un

Ruinele Palatului din Târgovişte

martor ocular şi este cât se poate de instructivă pentru cunoaşterea obiceiurilor şi a vieţei noastre sociale de atunci. Vom arăta numai, că în piaţa Târgoviştei, Domnul Ţării şi solul Impăratului îşi strânseră mâna, amănunt interesant, întrucât se credea că pe atunci strângerea mâinilor era, la noi, un obicei necunoscut. Steagul a fost luat în primire de marele logofăt, după ce de altfel îl sărutase Domnul, descălecând de pe cal. Opt zile cât a stat Cavriolo în Târgovişte, petrecerile s'au ţinut lanţ, vânători, mese, jocuri, iar ziua a opta cheful a ţinut dela 3 după amiază până la 3 dimineaţa, după care, pe-un cal arăbesc

dăruit de Vodă, cu șea de aur și de argint, contele Cavriolo porni dela Curtea Basarabilor înapoi la a Habsburgilor.

Câteva zile mai târziu Domnul întoarse vizita la Brașov, unde fu primit de însuși generalul Basta, devenit, din poruncă împărătească, prietenul nostru. Acolo avură loc mari serbări, care turburară mintea lui Radu Șerban. Constantin Căpitanul, cronicarul vremei, se vaită amar că „Mulțumită lui Dumnezeu a trecut 5—6 ani în pace. Dar Șerban-Vodă văzând atâta pace, și biruind și pe vrăjmașul său Ungurul, i s'au înălțat mintea și s'au semețit, s'au mândrit, și nu mai căuta trebile domniei, ci numai mâncările, băuturile, plimbările și alte *necurăți*, acele le căuta bine".

Printre toate petrecerile acele, fu și o mare logodnă la Curte. Ancuța, fata lui Vodă, fu făgăduită lui Mihăilaș Movilă, fostul Domn de câteva luni al Moldovei. Are soarta astfel de ciudățenii. După ce, ani de-arândul, Simion Movilă fusese cel mai aprig dușman al lui Radu Șerban, acum că el murise, deodată familia acestui urgisit Moldovean, alungată din țara ei, își găsi adăpost tocmai în Târgoviște, la Curtea lui Vodă Șerban. Ca prin minune, totul se schimbă. Doamna Marghita, văduva lui Simion, și fiul ei Mihai, fură primiți acolo cu brațele deschise. De altfel, poate că la o definitivă împăcare lucrase altceva decât mărinimia Domnului Munteniei. Mihăilaș Vodă avea vre-o 20 de ani, Domnița Ancuța vre-o 14 — de ! — dragostea, se zice, este mai puternică decât ura. Se logodiră copiii. Dar scurtă vreme după aceia, tânărul voevod muri. Singura mângâiere care se putu da văduvei Marghita, fu să-și vadă fiul îngropat la Mânăstirea Dealului, alături de alt mare dușman de-al lor, însă ajuns de pe atunci eroul neamului, Mihai Viteazul.

După această tristă întâmplare, care curmase pe-o vreme veselia Curții târgoviștene, cu încetul chefurile se încinseră din nou, până într'o bună zi un neprevăzut eveniment le curmă cu desăvârșire.

Generalul Basta părăsise Ardealul, fiind înlocuit cu Ștefan Bocskay, cu care Radu Șerban întreținuse cele mai prietenoase legături. Turcii însă care nu puteau lăsa să se întindă influența germană în Ardeal, trimiseră acolo pe-un om de-al lor, pe Gavril

Bathory, nepotul de fiu al lui Ştefan, fostul rege al Poloniei. Îl făcură deodată Principe al Ardealului, pe acest Gavril, omul cel mai frumos din vremea lui, cel mai sensual, cel mai bogat, cel mai activ, cel mai ambiţios. Această numire datând din Martie 1608, Radu Şerban ar fi avut vreme să culeagă informaţii asupra noului Domn al Ardealului, dacă nu i-ar fi plăcut mai bine să benchetuiască în Târgovişte.

Stema lui Radu Vodă Şerban

Intr'o zi de Ianuarie 1611, un crainic de-al lui Mihail Weiss, prietenul braşovean al lui Şerban Vodă, sosi în goana calului, să-l vestească cum că Gavril Bathory năvăleşte în ţară spre a-i scoate domnia. Ambiţia Domnului Ardealului era să fie rege al Transilvaniei, al Moldovei şi de s'ar putea şi al Poloniei. Mihai Viteazul amplificat.

Nepregătit de luptă, Radu-Vodă Şerban avu tocmai timpul să-şi încarce bogăţiile în rădvane, şi împreună cu Doamna Elena, cu fata lui Anouţa şi cu mamă-sa Maria, să apuce în toată graba drumul pribegiei... spre Moldova.

La 26 Ianuarie, Gavril Bathory se si intitula, din Târgovişte: „Voevod al Ardealului şi al Ţării Româneşti", pe când convoiul fugarilor nu ajunsese nici la hotarele ţării.

O nenorocită întâmplare dovedeşte că oamenii sunt aceiaşi

în toate vremurile. Domnul Radu Șerban își trimise înainte carele încărcate cu avuțiile lui, căci e vaca și purcelul mai mult decât nevasta și copilul. Apoi urma rădvanul poleit, purtând în el simandicoasele fețe domnești ale lui Vodă, a Doamnei și a Domniței. Tocmai în coadă de tot venea, șchioapa-șchioapa, căruța care trăgea pe bătrâna Maria din Coeni, mama voevodului. Oamenii lui Bathory o ajunseră din urmă și făcând-o prizonieră, o întoarseră în Târgoviște. Nu spune povestea ce s'a întâmplat atunci cu dânsa, însă, bătrână cum era, ea muri în curând, fără a-și mai revedea pe iubitul și ingratul ei fiu.

In goana cailor de poștă, alaiul fugarilor ajunsese în Roman — Novograd — unde familia Domnului se și stabili. De aici plecă Domnul la Iași pentru a hotărî pe Doamna Elisabeta Movilă să semneze faimosul act de închinare către Impăratul Germaniei [1]), care o costă pe biata femee, câțiva ani mai târziu, tronul, cinstea, credința și libertatea. Intors apoi din nou la Roman, Radu Șerban nu-și pierdu vremea. Zilele drujbei trecuseră, sunase ceasul slujbei. El își înjghebă o oaste de Poloni și de Moldoveni, cu care, 6 luni mai târziu, trecu munții pe la Oituz, și împreunându-se cu Muntenii veniți în ajutorul lui pe la Bran, se înfățișă deodată dinaintea Brașovului, mai pe neașteptate decât se înfățișase Bathory dinaintea Târgoviștei.

La 7 Iulie 1611, trupele de acoperire erau în fața orașului. A urmat, ca în timpul lui Szekely, o luptă înverșunată, din care Domnul Munteniei eși din nou învingător. „Fusson a ki futhat" strigau Ungurii lui Bathory („sauve qui peut" sau fugă cine poate). Căpitanii Elek și Ordog fură prinși din fugă și decapitați în piața orașului. Bathory el însuși era să fie prins și omorât, dacă în clipa când, urmărit de un ofițer polon (Siftla), acesta n'ar fi fost deodată culcat la pământ de un glonte unguresc. Aruncându-și arma și coiful lui cu pene de vultur într'un șanț, trufașul Gavril Bathory o luă la sănătoasă pe jos, până când, găsind un cal rătăcit, încălecă pe el și goni până la Sibiu.

Radu Vodă Șerban, văzând mormanul de trupuri moarte grămădite unele peste altele, într'acelaș loc de altfel unde, cu 7 ani

---

[1]) Vezi pag. 166.

înainte, murise Szekely, a ridicat din ele o macabră movilă, poruncind şi-o slujbă de veşnică pomenire. Zise el atunci, smerit : „Sunt prea puţin ca să fi putut face aceasta. Dumnezeu din Cer a făcut-o cu mâna lui atotputernică".

Pentru a doua oară Şerban-Vodă ar fi putut, în clipa aceia, cuceri Ardealul. Ţăranii Români şi Secui îl priveau ca pe-un al doilea Mihai Viteazul. Insă Mihai Viteazul este unul în veacuri, iar noul învingător era numai Radu Şerban, prea puţin ca să fi putut face ce trebuia. El umplu Braşovul de muzici, de petreceri, de „necurăţii", în vreme ce Bathory îşi aduna în Sibiu oştile răsleţite. Căzând pe neaşteptate peste chefliul Domn, îl zdrobi şi-l alungă din nou în Moldova din care venise.

Epopeea lui Mihai se încheia definitiv în acea zi de Mai 1611.

La Roman, Şerban-Vodă nu-şi mai găsi familia. Ea se mutase în cetatea Sucevei, mai mare, mai domnească. Acolo avu plăcerea să găsească pe lângă soţie şi fată, — o mângâiere poate peste durerea înfrângerei — o nouă odraslă domnească, născută în lipsa lui, o fetiţă de-o lună, pe care o botezară *Elena*. In cetatea Sucevei răsunară iar muzicile şi vinul curse din belşug cu prilejul botezului acestei fete, celebrat de Atanasie Crimca, Mitropolitul Ţării Moldovei.

Radu Şerban, luându-şi familia astfel mărită, plecă în Polonia şi de acolo la Viena, la protectorul său, Impăratul Germaniei.

Din Austria, din Ungaria, din Ardeal, pribeagul Domn nu încetă să uneltească, ani de zile, pentru a-şi recăpăta scaunul. La început, Impăratul Matei, urmaşul lui Rudolf, îl sprijini din răsputeri. Din răsputeri înseamnă atât cât trebue pentru a nu intra din nou în conflict cu Turcii. In Ianuarie 1612 Majestatea Sa scrie personal boerilor şi căpitanilor oştirilor muntene, ca să-i vestească cum că în curând li va trimite Domn pe Radu-Vodă Şerban, care se află la Viena, lângă dânsul. In Mai acelaş an, el trimite Sultanului o scrisoare, prin care stărue ca Radu Şerban să fie adus din nou în scaunul Munteniei.

Iar boerii din partidul fostului Domn, înebuniţi de spaima ce le-o pricinuia noul voevod Radu Mihnea, cereau cu rugăminţi

şi cu ameninţări, întoarcerea protectorului lor. La 12 Septembrie 1612, ei îi scriau: „Vino în ţară cu ajutorul Impăratului, că de treisprezece luni de când ai părăsit ţara, acest Domn a ucis o sumă de boeri“ [1]). Doi ani mai târziu, la 29 Aprilie 1614, aflăm o altă scrisoare : „Prea milostive Doamne, să fii D-ta sănătos. De ce până acum nici un lucru adeverit nu ne trimiţi, ce numai nădejde ? Că întâi în ţara noastră acum strigă hogea, că-şi ţine acest Domn fraţii şi surorile în casă cu el şi sunt Turci. Acum înţelegem că are Turcul gând să pună în ţara noastră Paşă, şi cuconii noştri să-i facă ieniceri şi fetele noastre să le ia Turcii lor mueri. Deci *noi din zilele lui Mihai-Vodă,* de când ne-am supus şi ne-am jurat creştinilor, pentru aceia ne-am supus Impăratului, ca să nu cădem noi la un lucru ca acesta. Ce mult ne mirăm, au dumneata nu faci ştire Impăratului de nevoile noastre ? Ce de este vina din Dumneata, Dumnezeu îţi va fi platnic, cum te-ai jurat cu noi, căci inima noastră nu se poate suferi cu păgânii....“

Această frumoasă scrisoare rămase, ca atâtea altele, fără răspuns. Vina nu era a Domnului. Turcii nu-l mai voiau, iar Nemţilor, aflaţi în preajma războiului de 30 de ani, nu li mai trebuiau încurcături cu Poarta pentru trebile Ardealului şi ale Munteniei.

De altfel, traiul ce ducea pribeagul Domn în Viena, nu era chiar de plâns. S'a spus că trăia în sărăcie, fiindcă întinsele lui moşii din ţară încăpuseră în mâini străine, şi deci n'avea venituri. Avea însă aurul ce luase cu el îndeajuns pentru a-i îngădui să ţină în Viena o curte domnească. Trăiau în preajma lui, în afară de Doamnă şi de Domniţe, în afară de foarte numeroşi servitori, o sumedenie de boeri cu jupânesele lor, printre care erau trei logofeţi ; apoi duhovnicul Domnului, care era însuşi Dionisie Paleologul, fostul Mitropolit al Moldovei. Şi mai era un medic al Curţii, der Leibarzt seiner Durchlaucht, doctor austriac. Mai era un ghiduş cocoşat, der Hofnarr, le fou de son Altesse. O întreagă curte, după cum se vede, care cerea cheltuială.

---

[1]) Pe Dragotă postelnicul, pe Bărcan stolnicul, pe Stanciu paharnicul, pe Cârcă vornicul, Dragul logofătul, pe Drăghici postelnicul ot Solomonești, pe Anghel comisul, pe Mihai cămărașul, pe Pavăl postelnicul, pe Marcu logofătul, pe Dragomir paharnicul, iar pe portarul Proca l-au tras în țeapă.

Faptul că pribeagul Domn ţinea pe lângă el un nebun, precum ţinuse şi Petre Şchiopul, cu un sfert de veac înainte, la Bozen în Tirol, pe ghiduşul pitic Petre Bolea, dovedeşte că viaţa curţilor noastre era mult mai occidentală decât ne-o închipuim noi azi.

Despre Doamnă ştim numai că-şi petrecea vremea dând fetelor ei o îngrijită creştere, care făcu mai târziu din Domniţa Elena, trăită de copilă în rafinata capitală a Austriei, una din cele dintâi boeroaice ale Munteniei, din pricina numelui ce purta, a căsătoriei ce încheiase şi a educaţiei ce primise.

Cât despre Domniţa Ancuţa, fată mare acum, care avusese şi nenorocul să-i moară logodnicul, toată grija părinţilor fu să-i găsească un soţ demn de ea. Fată de Domn, tatăl ei dorea să o mărite, dacă nu cu un voevod, cel puţin cu un fecior de voevod. Şi cum, după moartea lui Mihălaş Vodă Movilă, nu se mai arătase nimeni s'o ceară, bătrânul ei tată se gândi la un om de viţă basarabă şi el, fost Domn ca şi el şi ca şi el pribeag : Nicolae Pătraşcu, feciorul lui Mihai Viteazul.

Pe Nicolae Pătraşcu, după cum ştim, îl lăsase Mihai în locul lui la Târgoşite, când plecase în 1600 la Alba-Iulia, aşa încât, de atunci, fiul marelui voevod se intitula şi el Domn. Ne amintim cum îl duse în urmă mama lui în Ardeal, la Ungnad, omul lui Basta, pe când Mihai-Vodă se afla la Praga, şi cum jurase copilul că este credincios Impăratului, iar dacă tatăl său are vre-o vină să şi-o poarte singur. Nicolae Pătraşcu avea pe atunci mult 14 ani. Cariera lui a fost obscură. După moartea lui Mihai Viteazul, el se întorsese în ţară cu mama lui, Doamna Stanca, şi cu sora mai mare, Florica Grecianu. Am văzut mai sus duioasa lor revedere (în 1603) cu bătrâna bunică, călugăriţa din mânăstirea Coziei. Mama lui muri în curând de ciumă, bunica de bătrâneţe, iar el se întoarse în Ardeal, unde unelti câtva timp pentru a recăpăta scaunul domnesc din Târgovişte. Tăbărând odată în ţară cu o mică oaste improvizată de el, fu învins, făcut prizonier şi adus lui Vodă Radu Şerban, care pentru a-i tăia pofta de a domni, îl însemnă la nas. Intors iar în Ardeal, i se şterg urmele timp de vre-o zece ani, când îl aflăm

din nou, de data aceasta în strânse legături cu acelaș Radu Șerban care-i tăiase nasul.

Anii lui de pribegie nu i-a trăit Radu Șerban numai la Viena. Dese ori îi dăm de urmă în Ungaria, mai ales la Sâmbăta Mare (Tyrnau). Acolo s'o fi găsit el cu Nicolae Pătrașcu, s'o fi împăcat cu el și o fi pus căsătoria la cale. Il aduse la Viena și-i arătă pe Ancuța. Domnița plăcu lui Nicolae, căci era zice-se frumușică ; iar dacă Nicolae plăcu Ancuței, nu se știe, mai ales că trebue să fi fost cârn. Dar căsătoria fu hotărîtă și logodna avu loc.

Intre timp, Maria, mama lui Șerban Vodă, murise în țară și lăsase prin diata ei, fiului și nepoatelor toată averea rămasă de la bătrânii din Coeni. Radu Șerban, la rândul lui, făcu un testament, datat din Viena la 28 Februarie 1620, prin care lăsa toate moșiile sale fetelor sale Anca și Elena, „care în vreme de bătrânețe ne-au dăruit Dumnezeu din cununie dreaptă, ca să fie amândouă surori, însă cu această tocmeală, că până unde va fi Doamna mea Elena vie, să le stăpânească ea și să se hrănească din aceste moșii, iar după moartea Doamnei mele să fie cum a lăsat mama, Dumnezeu s'o ierte, și cum am lăsat eu".

In Februarie 1620 Radu Șerban se simțea mistuit de boală, ceia ce-l îndemnă a face diata de mai sus. Nici o lună mai târziu muri, îngropat fiind în catedrala Vienei. Astrucarea aceasta în cea mai mândră biserică a Vienei, Stephanskirche, arată deosebita considerațiune de care trebue să se fi bucurat el pe lângă împăratul Mathias.

Nunta Domniței Anca se făcu deci abia după moartea tatălui ei, prin toamna aceluiaș an 1620. Li se născu din această însoțire un fiu Gavril, mort foarte curând (1622), un alt fiu numit Mihai, după marele său bunic, și o fată Elena.

Pribegii aceștia au trăit încă mulți ani în Viena, fără a putea căpăta dela împărat învoirea de-a se întoarce în țara lor.

Doamna Elena, văduva lui Radu Șerban, cu fata ei mai mică, Ilinca, au pornit-o spre țară în primii ani ai domniei lui Matei Basarab, prin 1633 sau 35. Noul Domn al Țării Românești era înrudit cu Doamna Elena, și o fi făcut el demersurile trebuincioase pentru a o aduce în țară. Abia sosite, el își mărită pe

nepoata Ilinca, fată cam de vre-o 22 de ani, cu favoritul său, postelnicul Constantin Cantacuzino. Paginile Istoriei noastre sunt pline de numele acestei Domniţe, care a fost mama lui Şerban Vodă Cantacuzino, şi cu care cititorul se va mai întâlni deseori.

Cât despre Domniţa Ancuţa, viaţa ei n'a fost fericită. In anul 1627 îi moare soţul, Nicolae Vodă Pătraşcu, acolo în Austria, îngropat fiind la biserica sârbească din Raab. Nefericita văduvă trăi mai departe dintr'o donaţie de bunuri ce se făcuse soţului ei în 1622, dintr'un ajutor de 50 de florini pe lună, dat de împărat, şi zice un document, din chiar munca ei, cusutul şi brodatul.

Când prin 1633, mama şi sora ei părăsesc în sfârşit Viena şi se întorc în ţară, ea este totuşi oprită cu copii ei, în Austria. Pentru a ocoli neajunsurile pe care ambiţiile fiilor de domni pricinuiau în totdeauna împrejurul lor, Impăratul nu voi să îngădue ca nora şi nepotul lui Mihai Viteazul să se întoarcă în ţara lor. Abia când, în 1640, Matei Basarab, care n'avea copii, hotărî că moştenitorul lui va fi Mihai, fiul lui Pătraşcu, abia atunci căpătă biata Doamna Ancuţa învoirea de a pleca la Bucureşti. Fetiţa ei Elena porni cu dânsa, iar Mihai, băiat de 15 ani, fu oprit la Viena până la noi dispoziţii.

Ancuţa făcu un lucru cuviincios. Ceru voe dela împărat să ridice oasele tatălui ei din catedrala Vienei şi acele ale bărbatului din biserica din Raab, pentru a le duce în ţară. Lucrul fiinddu-i îngăduit, la 18 Noembrie 1640 aflăm pe Doamna Anca şi pe fata ei Elena sosind în Braşov cu carele mortuare. Logofătul lui Matei Basarab, împreună cu alţi 16 boeri, veniră întru întâmpinarea lor, şi alaiul întreg se porni spre ţară în ziua de 23 Noembrie. In Bucureşti fu întâmpinat de însuşi voevodul Matei, în fruntea întregei lui curţi, şi de toate rudele domneşti, printre care firește, în primul rând, Domniţa Elena Cantacuzino, fata şi cumnata morţilor ce urmau să fie din nou îngropaţi în pământul ţării lor. Lipsea numai Doamna Elena, văduva lui Radu Şerban, care la acea dată pare a fi fost moartă şi ea. Convoiul porni mai departe, prin Coeni, la mânăstirea Comana, ctitoria acestor Basarabi, unde foştii voevozi fură astrucaţi. Mormântul lor se mai vede şi azi.

Doamna Anca și fata ei își găsiră un adăpost la Filipești, în Prahova, moșia și așezarea postelnicului Cantacuzino Acolo trăiră ele, la sora Elena vre-o 2 sau 3 anii, până își putură recăpăta moșiile și plăti datoriile făcute în lunga lor pribegie. De acolo, din Filipești, trimitea Ancuța regulat scrisori la Viena fiului ei Mihai, ba chiar, ca în 1643, alte lucruri mai trebuincioase pentru trai decât slova mamei, anume: «oi, boi, cai și altele ca acestea».

Acest fiu răsfățat al Ancuței, care se zice că semăna la fire mai mult cu bunicul său Mihai Viteazul decât cu tatăl său Nicolae Pătrașcu, muri tânăr înainte ca norocul să-i fi îngăduit a se înălța în scaunul strămoșilor săi. Astfel bietul băiat nici nu cunoscu măcar țara părinților săi. Il vom mai întâlni de altfel în paginele care urmează.

Tot acolo, la Filipești, își mărită Doamna Ancuța pe tânăra ei Domniță Elena cu Eustatie Gole-

Piatra de mormânt a lui Radu Șerban v. v. și a lui Nicolae Pătrașcu fiul lui Mihai Viteazu (la Comana).

scu, fiul vestitului Stroe Leordanul, despre care va fi deseori vorba mai jos.

Iată cum s'a scurs sbuciumata viață a nevestei și a fetelor lui Radu Vodă Șerban.

* * *

Cu nevasta unui popă din București, Maria, Domnul acesta a mai avut un copil, un fiu numit Constantin. Născut înainte de domnia tatălui său și în afară de legitima căsătorie, nu-l aflăm dela început în legătură cu familia lui. Mai târziu, prin de sine putere, el va ajunge Domn al Țării Românești.

* * *

Radu-Mihnea Voevod
(pictură murală la biserica Radu Vodă din București)

După Ionescu-Gion : Istoria Bucureștilor.

CAPITOLUL XVIII.

FAMILIA VOEVODULUI RADU MIHNEA

IN preajma domniilor lui Matei Basarab şi a lui Vasile Lupu, aflăm în scaunele ţărilor noastre pe cei doi din urmă coborâtori direcţi din Basarabii şi Muşatinii descălicărei. Şirul voevozilor, din tată în fiu domni ai acestor ţări timp de peste 250 ani, se isprăveşte cu Radu şi cu Alexandru, şi poate din pricina lor [1]).

Ei erau fii de Domni turciţi (Mihnea şi Ilieş) amândoi crescuţi departe de ţară şi străini de durerile ei, amândoi ocrotitorii grecilor, pe care i-au adus cu duiumul de pe malul Bosforului pe ale Dâmboviţei şi ale Bahluiului, precursori astfel ai epocei fanariote, amândoi mândri şi cheltuitori, ţinând curte regească, nu domnească. Ei au fost — batjocoriţi de unii şi lăudaţi de alţii — cei care au încheiat o epocă a Istoriei noastre şi au deschis calea unei alteia.

Doamnele şi Domniţele lor, chipuri şterse, au trecut şi ele pe aici, fără a lăsa urme adânci în amintirea oamenilor de atunci. Dar două întâmplări, una de dragoste, alta de ură, deştepta-vor luarea noastră aminte.

Am arătat mai sus ascendenţa lui Mihnea Vodă, domnia lui, mazilirea în 1591, şi turcirea lui sub numele de Mahomed Bey [2]).

Pe Doamna Neaga o părăsise de bună voe şi de mult. Iar pe ibovnica Voica (despre care unii spun că ar fi fost Doamnă, dar nu pare a-i fi fost), precum şi pe fiul său Radu, îi luase

---

[1]) In paginele Istoriei, mai apar ce e drept, peste vre-o 3—4 decenii, fiii acestor Domni, Mihnea-Radu şi Ilieş-Alexandru. Insă, lasă ca filiaţiunea primului n'ar fi sigură, dar domniile lor au fost atât de efemere, încât e ca şi cum n'ar fi fost.

[2]) Vezi cap. XI.

deocamdată cu el la Constantinopol când fu silit să se turcească.

Numit pașă la Nicopoli, îl aflăm în curând acolo, având încă pe lângă el pe Voica și pe Radu.

Insă biata mama Voica, atât de îngrijată de viitorul fiului ei, prin ce mijloace nu se știe, îl trimise în ascuns la Sfântul Munte Athos pentru a fi tăinuit acolo de călugării greci. La mânăstirea Iverului rămase el vre-o doi ani, învățând carte grecească și deprinzându-se a iubi pe coborâtorii Bizanțului, pe care-i va ocroti toată viața, chiar impotriva celor de-un neam cu el.

Atunci abia, despărțit de fiu-său, se hotărăște Mahomed Bey să'și facă, potrivit Coranului, un harem cu mai multe femei, care i-au dăruit o seamă de copii, din care cunoaștem numai doi băeți, pe Ibraim și pe Mustafa Bey, și două fete, pe Ihumè Catum și pe Caisè Catum. Iar pe Voica, rămasă creștină, o trimise sau plecă ea de bună voe nu se știe unde.

Câțiva ani mai târziu (1595), Voica reapare, scoțându-și fiul dela călugării Atosului și ducându-l tocmai în Italia la Veneția, unde rămase el alți doi ani, învățând italienește, latinește și cam tot ce se putea învăța pe vremea aceia acolo. Inrudit prin bunică-sa Ecaterina Salvarezi și prin mătușă-sa Maria Minio cu familiile de seamă ale Veneției, el trăi acolo viața occidentală a bogaților și rafinaților patricieni ai Republicei.

Secolul al XVI-lea dăduse Veneției pe Sansovino, care transformase piața San Marco într'un adevărat muzeu de arhitectură; el adunase acolo pe Titzian, pe Veronese, pe Palma Vecchio, pe Michel Angelo chiar. Arta, știința, teatru, splendoarea serbărilor, eleganța vieței, bogăția costumelor, făceau pe contimporani să spună că „Veneția ține în ea toată Italia", că este „podoaba și frumusețea ei", că e „chipul republicei romane" și „lumina lumei". Trăit într'un astfel de mediu, și poate într'acel mai puțin strălucit, dar mai adânc savant al Padovei, se înțelege ușor ce patimi și ce ambiții au fost răscolite în sufletul tânărului vlăstar de Domni Basarabi, crescut întâi pe malul Dâmboviței cu apă dulce dar săracă, și apoi pe stâncile Athosului, frumoase dar austere.

Vremea trece, trecutul nu se uită. Mihnea Voevod, zis Meh-

med Bey, bun musulman, care ţinea în Stambul harem cu multe neveste şi-o casă de copii, purta dorul fiului său Radu, plecat printre străini. Stărui deci pe lângă puternicii săi prieteni turci să-i fie îngăduit a-şi aduce feciorul lângă el. Voia să-şi mai vadă odrasla iubită şi să încerce pentru dânsa ceiace nu mai putea face pentru el însuşi : să-i dea domnia Ţării Româneşti. Invoirea fiindu-i dată, Radu plecă din Veneţia la Constantinopol şi-şi revăzu, după o îndelungată despărţire, pe bătrânul său tată,

Bucureştii vechi (partea din dreapta e Curtea Domnească)

făcând acum şi cunoştinţă cu mamele lui vitrege şi cu micii mahomedani, fraţii şi surorile lui.

Aceste se întâmplase în anul 1597. Peste Dunăre lucrurile erau tulbure. Mihai Viteazul se războia cu Turcii. Polonii se amestecau în trebile Moldovei. Germanii voiau Ardealul. Momentul era prielnic ca Mehmed Bey să lucreze la trimiterea fiului său în Muntenia, ca om devotat al Turcilor. Devenit candidatul Porţii, Radu porni cu o oaste turcească la Rusciuc, de unde urma să treacă la Giurgiu şi la Bucureşti. Norocul nu-l ajută. Timp de 14 ani, toţi candidaţii i-au trecut, pe rând, înainte.

Intors la Constantinopol, cu creşterea grecească şi italienească ce avea, înconjurat de Turci, viaţa ce duse el pe malul Bosforului n'a putut fi prielnică simţimintelor româneşti de

care Domnii noştri ar fi avut nevoie pentru a ocărmui ţările, ale căror destine le erau încredinţate.

De altfel, în acest răstimp, Radu Mihnea a fost întotdeauna cu ochii aţintiţi asupra Ţării Româneşti, când la Stambul, când pe malul Dunării, expunându-şi uneori viaţa pentru realizarea visului său. Abia în 1611, când Gavril Bathory alungă pe Radu Şerban din Târgovişte pentru a-i lua locul, Turcii, nemulţumiţi de ambiţia acestui voevod al Ardealului, îl scoaseră din nou pe Radu, candidatul lor, de după perdea, şi-l expediară în grabă în Muntenia. Bathory, om energic, îl alungă repede înapoi peste Dunăre, unde Domnul rămase în Rusciuc, până după bătălia dela Braşov şi chiar până după fuga lui Radu Şerban în Polonia şi apoi la Viena.

Abia în Octombrie 1611 se aşeză Radu definitiv în scaunul domnesc din Târgovişte, luând numele de Radu Vodă Mihnea.

El pare a fi adus atunci la Târgovişte şi pe Doamna lui *Arghira*, despre care nu ştim nici din ce neam era, nici când, nici unde se măritase cu Radu Mihnea. Desigur era greacă, probabil din Constantinopol, iar căsnicia trebue să fi fost proaspătă, deoarece toţi copiii lor s'au născut în preajma acelor ani. In 1611 fiul lor Alexandru era copil, ţânc infinit de mic, vre-o 4 sau 5 ani, iar una din fete, buclucaşa de mai târziu, să fi avut vre-o trei anişori. Ceilalţi copii s'au născut mai apoi.

A mai adus Radu cu el din Constantinopol pe fraţii şi surorile lui după tată-său Mihnea turcitul [1]), şi a mai adus o seamă de Greci, prieteni din lunga-i pribegie, precum şi câţiva Italieni „Frânci" cum li se spunea. Ihume şi Caise Catum, surorile lui, locuiau într'o casă cu el, se închinau lui Mahomet, cu faţa la Mecca şi puseră să li se facă geamie, de pe minaretul căreia muezinul cânta rugăciunea de dimineaţă, rugăciunea dela amează şi rugăciunea de seară, spre groaza Românilor din capitală, care

[1]) Unul din ei, Mustafa bei, trăia în Silistra, unde tată-său avusese un palat. In 1636 îl văzu acolo solul polon Krasinski, în trecerea lui spre Constantinopol. „Era un om în vârstă, gras, înalt", (însă un renegat, după cum credea solul) care se prezintă polonului în stare de completă ebrietate, mort beat din cauza „masticii" ce înghiţise, care băutură, zice secretarul solului „îmbată aşa fel, încât cel ce-o ia îşi pierde minţile". Din vorbele lu Mustafa, solul polon nu putu înţelege nimic şi audienţa se termină fără nic un rezultat. (P. Panaitescu. Călătorii Poloni).

credeau c'au sosit zilele Apocalipsului și sfârșitul neamului lor. Grecilor li dădu boenii, Italienilor voe vegheată, iar banii albi ai visteriei începură a circula între Târgoviște și Veneția, unde rămâneau depozitați la o bancă, în vederea negrelor zile când Radu Vodă nu va mai fi Domn.

Țara nu-l putu suferi. Stolnicul Bărcan Merișan dete semnalul răscoalei. „Insă această ridicare ce-a fost să se ridice, n'au fost pre alt, ci numai mândria și răotatea Grecilor" zice cronica. Totuși Vodă prinse de veste la vreme și-l tăiă pe Bărcan, împreună cu alți 13 boeri, ceiace liniști ca prin minune spiritul răscoalei. Rămâneau bieților Români amărâți nădejdea în reîntoarcerea din Viena a lui Radu Șerban, căruia trimiteau scrisoare după scrisoare, după cum am văzut mai sus, pentru a-l implora să vie cât mai curând în țară, rugându-l însă „să fie cu taină acest lucru, că de s'ar înțelege, toți ni-am pierde capetele".

Ar pare ciudat acest măcel de boeri făcut de-un domn crescut în civilizația Veneției, dacă nu ne-am gândi că, fără el, Radu Mihnea n'ar fi putut stârpi spiritul răscoalei, și-ar fi pierdut desigur domnia și poate și viața. Și'n adevăr vedem că în urma acestor cruzimi, nu numai că lucrurile se liniștesc, dar însăși purtarea Domnului se schimbă cu desăvârșire. Boerii care nu erau din partida fostului voevod, sunt mulțumiți de cel nou, căci el căuta a-i măguli, spunându-le că „de mare folos și cinste este domniei și țării boerul înțelept și avut", iar pe cine vrea să-l slujească cu credință îl umplea de bani, fiindcă „dacă are Domnul 5—6 boeri avuți, nici de-o nevoie a țării nu se teme". Pentru a-i face să uite că muezinul cântă pe minaretul geamii pentru surorile lui, el s'apucă să ridice din temelie biserica Sfintei Troițe din București clădită de bunicul său Alexandru Vodă și distrusă de Sinan Pașa în zilele lui Mihai Viteazul. Curtea și-o ținea în Târgoviște și'n București și splendoarea desfășurată de el orbise pe bieți boieri, cari uitau că toată bogăția aceasta venea dela grelele biruri ce apăsau pe locuitorii țării.

Cinci ani a ținut această domnie.

Am arătat, când am vorbit de Movilești, cum a fost amestecat Radu Mihnea în războaiele Moldovei, și cum a și fost mu-

tat în acea țară. Mirarea lui nu fu mică când auzi că trebuie să-și schimbe reședința din Târgoviște cu cea din Iași. Insă porunca Turcului nu se comenta, se executa. Nevasta vizirului — o sultană — voia scaunul Munteniei pentru protejatul ei Alexandru Iliaș. Radu Vodă avu delicatețea să înștiințeze pe Movilă că sosește să-i ia locul — oh ! fără voia lui — și c'ar face bine să fugă cât mai repede din Iași, căci Schender Pașa voia să-l prindă, pe el, pe mamă-sa, pe frate-său și pe cumnați, vii sau morți. Ce-a urmat se știe din capitolele trecute. Bătălia dela Dracșani, prinderea și turcirea Movileștilor — Boeri, Boeri, rușinatu-m'au păgânul! — și urcarea în scaunul Moldovei a lui Radu Vodă Mihnea Basarab.

Trimise pe dată în Târgoviște să i se aducă în Iași nevasta și copiii, și începu o nouă domnie, mai uimitoare decât cea trecută prin strălucirea fără pereche a Curții lui domnești.

Prietenul său, un grec, Papa, care avusese visteria în Muntenia, mânuind banii țării în folosul lui Vodă, fu mutat ca vistiernic în Moldova, cu aceiași însărcinare. Un început de răscoală a boerilor fu repede înăbușită, însă Turcii cărora le plăcea să aibă liniște în provinciile lor, se burzuluiră. Radu Mihnea pentru a-și asigura domnia, fu nevoit să-și pună familia zăloagă.

Doamna Arghira, coconul Alexandru și cele trei fete ce aveau ei acuma, fură trimise la Constantinopol, unde rămaseră în tot timpul acestei domnii, adecă trei ani. E de presupus că și surorile turcoaice plecară în țara lor, împreună cu Doamna și copiii.

Viața ce duse Radu Vodă în Moldova fu „Impărăție nu domnie sămănătoare". Imbrăcămintea slugilor domnești, a copiilor de casă, a vătavilor de Divan, o schimbă cu desăvârșire, dându-le haine bogate, ușirnice, blănuri de vulpe, cabaniță de jder. Iar pe boeri, pentru a-i ademeni cum ademenise pe cei din Muntenia, le spunea vorbe ca aceste „Pre un om dacă-l boerește Domnul, nu încape să-l suduiască. Ce, de nu se poartă cum se cade un boer, să-l scoată și să pue altul în locul lui; iar a-l suduire, cu cale nu i se cade". Ajunseseră boerii să-l cheme „Radu Vodă Cel Mare". Insă felul cum își atrase buna lor voință, ne-o spune

Miron Costin el însuşi : „Hiecarele când judecă pe-un boer cu un curtean, ochii Domnului să fie spre boier ; iar când se păreşte un curtean cu'n ţăran, mai de cinste să hie curteanul şi la cuvânt şi la căutătura Domnului". Astfel de judecată, halal ! Radu Basarab deprinsese bine în Italia învăţăturile lui Machiavel. De mirare e numai că un om ca Miron Costin, pe care noi cei de azi ne-am deprins a-l cinsti, să fi spus de Radu Vodă că era „om deplin la toate şi întreg la hire, cuvântul ce grăia ca o pravilă era tuturor, judecăţile cu mare direptate şi nimănui cu voe vegheată „(favoritism)". Să nu uităm însă că era vremea în toiul ei, când boerii luau cu hapca moşiile răzeşilor, de-i duceau la sapă de lemn şi la şărbie, aşa încât omul a cărui judecată li dădea întotdeauna dreptate, nu putea fi în ochii lor decât un Domn întreg la hire — Radu Vodă Cel Mare !

Acest om însă era bolnăvicios, mai puţin întreg la trup decât la fire. Suferea de „podagră şi de heragră" la mâni şi la picioare, ceiace în vocabularul de azi, ar însemna reumatisme şi artritism, boli contractate probabil în lagunele Veneţiei.

In 1619, trei ani după sosirea lui la Iaşi, el se îmbolnăvi şi de ochi. Pe punctul de a-şi pierde vederea, fu nevoit să-şi lepede domnia şi să plece la Constantinopol să se caute. Fu înlocuit cu Gaspar Grazziani, un italian care umbla de ani de zile după pleaşca tronului Moldovei.

In Stambul, în cura doftorilor străini aflători acolo, îngrijit de Doamna Arghira şi de Domniţele lui, Radu Mihnea se îndreptă curând şi, abia vindecat, se apucă să umble din nou după domnia ce abia lepădase. Cheltui mult — avea şi de unde — şi i se făcu pe voe. In 1620, nici un an după sosirea lui la Constantinopol, e numit din nou Domn în Muntenia.

Cu Doamna, cu Domniţele, cu fiul său Alexandru şi cu grecii lui, porni mândrul Domn din nou la Târgovişte Şi iarăşi începu bogata viaţă de curte, petreceri costisitoare, lux desfrânat. In Bucureşti isprăveşte biserica Sfintei Troiţe, pe care o închină, cu toate bogăţiile ei, mânăstirei Iverului din Sfântul Munte, o poliţă plătită călugărilor greci ce-l crescuse. Biserica lua numele de „Radu Vodă" şi rămase în veacuri, alături de-a lui Mihai Vodă, cea mai bogată şi mai frumoasă din Capitală.

Astăzi încă, deși atât de jalnic reparată de Gheorghe Vodă Bibescu, este monumentul de căpetenie al vechilor București.

Iar galbenii visteriei își urmau trista pribegie la banca din Veneția.

Urmează un moment de spaimă ! Alexandru Ilieș îl săpa pe Radu Vodă în ascuns la Poartă. Galbenii schimbară itinerarul, pornind, cu duiumul, spre Stambul. Vizirul încasă 30.000 de scuzi și Radu Mihnea rămase Domn în Țara Românească.

O nemărginită ambiție cuprinse sufletul voevodului. Voi să domnească în amândouă țările. Mihai înfăptuise lucrul acesta prin puterea armată, el încercă să-l facă prin magia aurului. Cu legăturile ce avea în Stambul, legături de sânge și de prietenie, cu ajutorul visteriilor țărilor pe care le storsese, își împlini visul. Nu ajunse Domn nominal al Munteniei și al Moldovei, însă Domn efectiv, da. Și iată cum :

In vara 1623 fu mutat din nou, după stăruința lui, dela Târgoviște la Iași, iar fiul său Alexandru fu numit Domn al Munteniei. Acesta fiind încă un copil — „che molto e giovane" scria Cantarini către Dogele Veneției — fu pus sub epitropia mamei sale Arghira și a câtorva boeri credincioși, așa încât de fapt Radu Vodă Mihnea ducea, din Iași, trebile ambelor țări.

Doamna Arghira despre care avem atât de puține știri, rămâne deci în Târgoviște, epitropă, regentă. Firește că trimitea cât mai des bărbatului ei vești despre purtarea fiului și despre trebile țării, iar la rândul ei primea dela Iași îndrumări și porunci.

Alexandru supranumit Coconul, mult giovanele, avea vre-o 17 ani. Tatăl său se gândi să-l însoare. Nu atât fiindcă-i venise vârsta, cât pentru că avea Radu Vodă nevoie să'și consolideze amândouă domniile. De cel mai mare ajutor întru împlinirea visului de mărire ce avusese, îi fusese un grec bogat din Constantinopol, Șcarlat Beglitzi, zis Saigiul, sau scurt Scarlatos, furnizorul Curții Imperiale, un fel de factotum, cam ce fusese mai înante vreme Mihai Cantacuzino Șaitanoglu. Intre Radu Mihnea și el, era o strânsă prietenie, și de fapt numai mulțumită influenței acestuia pe lângă puternicii Stam-

bulului ajunsese Radu Vodă să vadă înfăptuirea ambelor domnii.

Scarlat Saigiul era însă prieten și cu Alexandru Ilieș, fiul, natural probabil, al lui Iliaș Vodă Turcitul. Acesta, crescut în Stambul și el, înconjurat de Greci și de Turci, protejatul unei Sultane (nevastă de vizir) era un veșnic râvnitor al domniilor dunărene. Dela 1616 la 18 înlocuise pe Radu Mihnea în scaunul Muntenie, dela 1620 la 21 domnise în Moldova, și acum pândea iar momentul favorabil pentru a căpăta din nou una din domnii. Era deci un rival periculos, și nu putea ști Radu Mihnea cât timp va ține buna voință ce i-o arăta Scarlat. Pentru a și-o asigura, el se gândi să se încuscrească cu bogatul și influentul grec constantinopolitan. Ceru Saigiului mâna fetei sale, *Ruxanda,* pentru fiul său Alexandru.

Tânărul Domn al Munteniei fu mulțumit de alegerea ce făcuse tatăl său, căci Ruxanda, pe lângă bogata ei zestre, mai poseda, se zice, și o desăvârșită frumusețe. Vanitatea grecului de-a avea un ginere Domn și un cuscru la fel, fiind și ea satisfăcută, nunta fu hotărâtă pentru vara anului 1624.

Călare pe etichetă — căci știa Vodă din Veneția ce înseamnă eticheta — el chibzui că cununia nu putea avea loc în Târgoviște deoarece el, capul familiei, era Domn al Moldovei, dar nici în Iași nu putea avea loc, căci mirele era Domnul Munteniei. Hotărî deci ca nunta să se facă, ca și eticheta, călare, și anume pe hotarul țărilor, la Movileni, pe Siret, în apropierea Tecuciului. Făcu pregătiri cum știa Radu Vodă să le facă : „Divanuri, case, cerdace, făcute anume de acea treabă, cu lucrători de ambe părți ale Siretului". Toți boerii Moldovei și ai Munteniei fură poftiți la nuntă, tot clerul ambelor țări, nemeși unguri și magnați poloni.

In timpul acesta, tânăra Ruxanda porni din Stambul cu'n nemai pomenit alai și cu carele încărcate cu bogățiile zestrei ei. Pe drum se îmbolnăvi. O zi două nu se știu ce este. Convoiul se opri, poposind într'un sat în Bulgaria, apoi deodată, grozava veste isbucni printre însoțitori. Frumoasa Ruxandra suferea de vărsatul negru, cel care slutește, care desfigurează. După câteva săptămâni de boală, convoiul porni mai departe, ducând cu el o

mireasă ciupită la față și cu albeață la ochi. Ruxanda porunci oamenilor săi ca nimeni să nu scoată o vorbă din cele întâmplate, iar ea își acoperi capul și fața cu'n văl des, pe care nu-l mai scoase până în ziua nunții. Sosită în Târgoviște, Doamna Arghira, mama soacră, o zorea mereu să-și scoată broboada, căci la noi în țară nu stă în obiceiul fetelor să-și acopere fața. Ea, nimic. Spunea că așa a învățat-o mamă-sa [1]) ca până în seara după cununie să n'o vadă nimeni. Alexandru Vodă, care știa din auzite cât e de frumoasă mireasa, nu bănui nimic, crezând că este așa felul fetei de-a fi rușinoasă. Aștepta deci, resemnat, ziua nunții.

Porniră însfârșit cu toți în spre Siret, mirele și mireasa, Doamna Arghira, Domnițele, boerii cu jupânesele lor, Mitropolitul, armata, preoțimea și prostimea. Iar dela Nord la Sud venea Radu Vodă cu acelaș alai. Se împreunară la Movileni, unde sosiră și crainicii străini cu darurile lor, și erau, zice Miron Costin : „scaunele boerilor de Moldova din dreapta Domnului de Moldova și din stânga Domnului Munteniei boerii muntenești țineau vorba". Și așa se făcu nunta „de s'au tărăgănit până a doua săptămână, cu mare petreceri și belșuguri".

Insă pe când boerii și jupânesele petreceau pe malul Siretului, în iatacul domnesc fu prăpăd în noaptea nunții. Dacă Alexandru Coconul nu și-a trimis pe dată nevasta înapoi la tatăl și la mama ei, după cum dealtfel susțin istoricii posteriori, ci după mărturia vechilor cronicari, a păstrat-o o vreme pe lângă el, apoi de sigur c'a făcut-o după rugămintea tatălui său. Albeața aceasta de pe ochi și fața ciupită a Doamnei Ruxandei răsturnau toate planurile de mărire ale lui Vodă. Ca să facă pe voia părintelui său, Alexandru și-a păstrat nevasta, însă viață liniștită n'a avut Ruxanda cu el. Ce zile triste i-o fi făcut bietei femei și ce rușinări, nu se știe anume, însă aflăm de la Ion Neculce că „a trimis Scarlat firman împărătesc de și-a luat fata de după Alexandru Vodă".

Și-a pornit Ruxandra, cu zestre cu tot, și cu amarul slujeniei ei, înapoi la Constantinopol. Greci din Fanar s'o ceară s'au

[1]) Numele acesteia era Corona.

găsit destui. Insă foasta Doamnă era mândră şi nu-şi vindea sluţenia, nici zestrea mai ales, pe-un bărbat hrăpăreţ. Ar fi rămas văduvă, dacă într'o bună zi nu intra în palatul ei de pe malul Bosforului un tânăr vânzător de mătăsuri, sărac ca un şoarec şi frumos ca un zeu. Azi aşa, mâine aşa, o mătasă albastră şi una pembè, fata lui Scarlat Saigiul prinse dragoste de frumosul necunoscut. Intrebând despre neamul lui, află că este un nobil din insula Chios. „Nobil era, în ostrovurile Arhipelagului, orice om care avea o vie şi o casă cu un turn" spune cu răutate Dumitru Cantemir. Il chema Nicolo Mavrocordat, sărăcise, nu se ştie din ce cauză, şi căuta să-şi ţie zilele cu negoţul său de mătăsuri.

Frumuseţea lui Nicolo, mai mult decât via, turnul şi mătăsurile, ziceau oamenii, au făcut pe Ruxanda să-l ia de bărbat. Din această căsătorie se născu unul din cei mai de seamă diplomaţi ai Europei din secolul al 17-lea, Alexandru Exoporitul. care fu tatăl lui Nicolae Vodă şi bunicul lui Constantin şi din care se trag toţi Mavrocordaţii de azi.

Ruxanda a fost o femee excepţională, care a jucat în societatea grecească din Constantinopol un rol însemnat. Foasta doamnă a Munteniei şi-a păstrat toată viaţa titlul de „Donna" „Principesă" şi era înconjurată de mare respect şi admiraţie de contemporanii ei. Ea vorbea bine mai multe limbi, învăţase filosofia, citea mult, şi trecea drept o femeie pe care străinii, când veneau în treacăt la Stambul, nu puteau să n'o viziteze. Unii din ei i-au dedicat şi cărţi. Când, după asediul Vienei. Alexandru Mavrocordat căzu vremelnic în disgraţia Sultanului, bătrâna Ruxanda fu dusă la închisoare împreună cu fiul şi cu nora ei Sultana (15 Martie 1684). După câteva luni fu pusă din nou în libertate, însă foarte încărcată de ani cum era, acest tratament îi sleise cu tot puterile, ducând-o curând în mormânt. Ea muri la 29 August a aceluiaş an, 1648 [1]).

---

[1]) Ea a mai avut două surori mai mari, pe Zamfira şi pe Asanina. Spusele cronicarilor au fost mult contestate, în deosebi de Dora D'Istria şi de Al. C. Mavrocordato, asupra cărei cotroverse ne vom întinde când vom vorbi despre domniile Mavrocordaţilor.

Vom arăta aici numai că Alexandru Cuconul, primul bărbat al Ruxandei, fiul lui Radu Mihnea, a fost deseori confundat cu Alexandru Iliеş fiul lui

Să ne întoarcem în țară la noi.

Din ziua când și-a luat Scarlat fata înapoi, a început să le meargă rău tuturor. Nu numai ura, care fatal trebuia să isbucnească în urma acestei rupturi, dar parcă și un blestem de-al lui Dumnezeu.

Radu Vodă și Doamna Arghira aveau trei fete. Cunoaștem numele numai a celei mijlocii, Caterina. Ea și fata mai mică pare a fi stat sub ocrotirea mamei lor, la Târgoviște. Fata mai mare locuia în Moldova, la tatăl ei, când la Iași, când la Hârlău. Căci de când arsese Curtea din Iași și Radu Vodă se mutase pe-o vreme la Hârlău, de atunci prinsese cârlig de colțișorul acela de țară și-și petrecea verile acolo în palatul domnesc, reclădit după gustul său rafinat, de nu mai cunoașteau Moldovenii vechile curți ale lui Petru-Rareș și ale Lăpușneanului.

Fiind singură de capul ei, adică departe de ochii ocrotitori ai mamei, Domnița se îndrăgosti. E întâiul roman de dragoste pe care-l cunoaștem în Istoria noastră, de dragoste nelegiuită. Omul e om, în orice vremuri și'n orice rang al societății. Bărbatul pe care-l iubea Domnița lui Radu Vodă, nu era nici cocon, nici fecior de boier macar... o biată slugă acolo, o slugă domnească. „Noaptea, eșind pe-o fereastră din curțile domnești din cetatea Hârlăului, s'a ascuns în codru" spune Ion

---

Ilieș, nepot lui Petru Rareș. O amețitoare confuzie face Xenopol în „Istoria Românilor" (volumul IV, ediția I), iar printre istoriografii moderni mai sunt încă și azi cari n'au deslușit bine confuzia, amestecând domniile acestor doi voavozi (I. Moga în Anuarul Institutului de Istorie Națională vol. IV 1926-27, p. 417). Nici afirmația d-lui Moga că nunta lui Alexandru cu Ruxanda a avut loc în 1632 nu poate fi exactă. Ea a avut loc în vara anului 1624, după cum am arătat. Prin 1632 trebue să se fi măritat Ruxanda cu Nicolo Mavrocordato (Nicolo, nu Pandele cum îl numește Cantemir), iar Alexandru Exaporitul s'a născut prin 1641—42. O scrisoare a lui Delahaye către superiorul colegiului grecesc din Roma, datată din Pera 28 April 1656, (publicată de d. Moga în Anuarul de mai sus, p. 416) ni'l arată pe Mavrocordat elev la acea școală, la care mai învățase, în 1585, Marcu Voevod, fiul lui Petru Cercel. In acea scrisoare, Delahaye, vorbind de tânărul elev de 14 ani, spune Superiorului: „che quel giovinetto e d'ottima nascita e d'una de piu nobile case tra Greci, essendo figlio di Nicolo Mavrocordato e di donna Rossanda, figliogla del S. Scarlato, un de piu Ill-ri S-ri Greci de Cosnt-poli, e la quel puo goder se titolo Principesa per haver, în primo nozze, sposato Alessandro Radoulo, Principe di Valachia".

Față de această mărturie contimporană, eroarea raportată de Cantemir, și urmată apoi de Carra și de Șincai, cum că Ruxanda a fost nevasta lui Matei Basarab, este suficient dovedită.

Biserica Radu-Vodă (București)

După Ionescu-Gion : Istoria Bucureștilor.

Neculce. Precum se dă cu năvodul în apă pentru a prinde peşte, făcu Radu Vodă năvod de oameni în codrul Hârlăului, şi la fântâna Cerbului, lângă podul de lut, a prins pe îndrăgostiţii fugari. Domniţa, înnebunită de spaimă şi de durere, văzu căzând la picioarele ei capul însângerat al celui pe care-l iubea. Iar pe dânsa, zice cronica „a dat-o la călugărie şi a călugărit-o".

După această întâmplare, Domnul se îmbolnăvi din nou. Ochii începură să-l doară şi podagra nu-l mai părăsi. I se umflau mâinile şi picioarele şi urla de durere. In Ianuarie 1626 îşi dete obştescul sfârşit în cetatea Hârlăului, plâns de boerii lui, lăudat de posteritatea, iar talpa ţării ce-o fi spus, cronica nu glăsueşte.

Fiul său Alexandru Vodă, sosi în Moldova cu mamă-sa, văduva Arghira, cu surorile lui şi cu boerii munteni, şi, ridicând trupul mortului voevod, îl duseră la Bucureşti de-l îngropară în ctitoria lui, mânăstirea Radului Vodă. Frumosul lui cosciug de marmoră albă îl mai poate vedea oricine azi, în partea dreaptă a bisericii ; iar deasupra, pe zid, stă pictat, în mărime de om, chipul lui, prefăcut poate mai târziu, dar totuşi unul din cele mai frumoase tablouri de voevod ce avem în ţară.

In Moldova îi urmă în scaun Miron Barnowski, ales de boeri după îndemnul mortului voevod ; iar în Muntenia mai domni Alexandru un an de zile tot sub epitropia mamei lui. In 1627, Scarlat Saigiul isbuti să-i scoată domnia, pentru a o da lui Alexandru Ilieş, care, de altfel, nu şi-o putut menţine decât un an.

Intors la Stambul împreună cu mama şi cu surorile lui, Alexandru Cuconul (avea acuma 20 de ani) cheltui atâtea pungi de galbeni — 200.000 de reali, împrumutaţi dela negustori italieni — încât, doi mai târziu, reuşi să fie numit din nou Domn, de data aceasta al Moldovei. Baiul Sebastian Venier scrie Dogelui la 1 Septembrie 1629, că înainte de a pleca în Moldova, Alexandru Vodă veni să-l vadă şi, neştiind italieneşte, îşi arătă mulţumirea lui către Republică prin gesturile

cele mai umilitoare „con giesti humilessimi". Insă el rămase Domn în Moldova numai un an, așa încât, întors la Stambul în 1620, creditorii neplătiți se năpustiră asupra lui cu o nemaipomenită furie. Mazilul Domn fu nevoit să se mai umilească odată în fața baiului, pentru a-l ruga să garanteze Republica datoriile sale. Venier cunoscând depozitele Radului Vodă la băncile din Veneția, se oferi a mijloci această cerere de garanție.

Insă curând după aceia Alexandru încetează din viață, lăsând moștenitori ai întregei lui averi pe mama și pe surorile sale, după plata datoriilor firești.

Caterina se mărită cu Moise Movilă. cel care luase locul fratelui ei în scaunul Moldovei. Un an mai târziu, 1631, el era mazil în Constantinopol. Acolo o fi cunoscut pe Caterina Basarab și s'o fi însurat cu ea. Iar în 1633 el căpătă din nou scaunul Moldovei, pe care-l păstrează tot numai un an, dând totuși, prin aceasta, ocazie Ecaterinei să se poată întitula și ea „Doamnă".

Cealaltă fată a lui Radu Vodă, cea mai mică, se mărită și ea tot cu'n Domn, cu Miron Vodă Barnowski, ruda Movileștilor. Ea avu durerea să-și piardă soțul după foarte scurtă vreme. Il decapitară Turcii în Stambul, iar Doamna lui rămase trăitoare, împreună cu soacră-sa Elena, în Polonia, la Ustic, vechia moșie a Movileștilor, încăpută acum în mâinile rudelor lor Barnowski.

Pentru banii depuși de Radu Vodă la Veneția, a urmat, după moartea lui Alexandru Coconu, un proces între Doamna Ecaterina Movilă și sora ei, văduva lui Barnowski, pe deoparte, iar pe altă parte creditorii italieni ai lui Alexandru, în care proces mai fu amestecat și-o rudă de-a lor, Bartholomeu Minetti, precum și copilul unei țigănci, care se pretindea fiul lui Radu Vodă. Din neprevederea tuturor și spre a lor nenorocire, procesul s'a judecat la Constantinopol, așa încât, firește, cadiii s'au îmbogățit, iar părțile au sărăcit.

Astfel s'a spulberat semința Radului Vodă, căci filiațiunea lui Mihnea-Radu, care a domnit în Muntenia în 1658, este contestată de mai toți istoricii. Astfel s'a stins semința Ba-

sarabilor, coborâtori *prin bărbați* din Mircea Cel Bătrân, din Vlaicu Vodă, din Basarab Cel Mare.

* * *

Alexandru Ilieș, care a domnit în acest răstimp de două ori în Moldova și de două ori în Muntenia, era însurat cu *Doamna Elena,* o greacă din Constantinopol.

Această Doamnă n'a lăsat în Istorie nici o urmă. Se știe despre ea că era în rădvan cu soțul și copii ei, când fugiră cu toții din Iași, în huiduielile poporului, care-i alungase, după ce omorâse pe Grecii aduși de ei la noi ca să jupuiască țara. Boeri care-i ocroteau, le-au făcut escortă până la Galați, și de-acolo s'au dus pe mare, la Stambul, unde li se pierdură urmele.

Fiul lor, Ilieș Alexandru, reapare Domn în Moldova între 1666 și 68, apoi dispare din nou, încheind astfel și el pentru totdeauna, șirul domniilor mușatine.

* * *

Doamna Elena a lui Matei Basarab
(Miniatură dintr'o Evanghelie)

După Buletinul C. M. I.

CAPITOLUL XIX.

DOAMNA ELENA A LUI MATEI BASARAB

CU urcarea lui Matei Basarab și a lui Vasile Lupu în scaunele țărilor noastre se închee definitiv și istoria catolicismului în România. Domnii aceștia, cari au stăpânit țările timp de 20 de ani, cari au înlocuit în slujba Dumnezeiască limba slavonă cu cea românească, cari, înființând tipografii în țară, au răspândit cărți bisericești în limba noastră strămoșească, pot fi priviți ca fiind acei prin influența cărora vechea credință ortodoxă și-a înfipt mai cu temei rădăcinele în sufletul poporului nostru. Sforțările papistașilor de-a ne converti la credința lor încetaseră de altfel de mult, însă, după cum am văzut, se mai făcuseră totuși atare răzlețe încercări de câte ori se urcaseră în scaunele unora din voevodate doamne catolice, ca de pildă chiar la începutul veacului al 17-lea, când ocupă Elisabeta Movilă, alături de soțul ei, scaunul Moldovei. Nici atunci, ca nici mai înainte, uneltirile aceste nu prinseră. Și cum nu prinsese catolicismul, astfel nu putură prinde nici încercările făcute în ultimul veac, de-a înlocui la noi religia ortodoxă cu noua credință a lui Luther sau a lui Calvin, care atât de repede se răspândise în Ardealul vecin.

Turburările religioase care în secolul al 16-lea au însângerat Apusul, și într'al 17-lea tot centrul Europei timp de 30 de ani, nu s'au răspândit în părțile noastre, în afară de Ardeal, pentru un motiv de ordin politic social, în raport cu starea de lucruri în Moldova și în Muntenia pe vremea aceia.

Inrâurirea grecească, amenințătoare pentru viitorul politic al acestor țări, a fost pentru biserică binefăcătoare. După epoca acelor Movilești cu neveste catolice și cu înclinări în-

spre Polonia, s'au perindat pe scaunele noastre domni români grecizați, cu doamne la fel, când nu erau chiar grecoaice. După ei au urmat domni băștinași, cu simțimântul legăturii pământului, iar din punct de vedere al credinții, cu privirile îndreptate înspre Patriarhia Constantinopolei. Pe urmă, epoca fanarioților a făcut din biserica noastră un fel de anexă a acestei patriarhii. O atare înrâurire făcu ca dogmele străine de credința ortodoxă să piardă cu totul terenul în țările noastre.

Din punct de vedere politic însă acest amestec al grecilor în trebile noastre nu anunța nimic bun. Boerii băștinași pierzându-și, din pricina favoritismului ce arătau Domnii boerilor greci, avuțiile și influența socială ce avuseseră, se răsculară. Precum veacul al 15-lea și până la un punct chiar al 16-lea au însemnat o înverșunată luptă o românismului împotriva cotropirii turcești, astfel prima jumătate a veacului al 17-lea a însemnat o îndârjită apărare împotriva noului pericol de desnaționalizare, pericolul grecesc. După numeroase, sângeroase, dar infructoase răscoale, înfăptuite în primele decenii ale veacului, urmară, atât în Moldova cât și în Muntenia, luptele conduse cu succes — de altfel efemer — de doi vajnici apărători ai românismului : Vasile Lupu și Matei Basarab. Despre cel d'întâi, român macedonean moldovenizat, vom vorbi în capitolul viitor, iar al doilea, Oltean cu 36 de măsele, va face obiectul prelegerei de față.

Matei Aga din Brâncoveni (Oltenia jud. Romanați) era fiul lui Danciu Vornicul și al Stancăi, nepot lui Vlăsan ot Brâncoveni, strănepot lui Mancea vel postelnic și al Margăi, fata lui Pârvu vel vornic, deci soră cu Vodă Neagoi Basarab. († 1521). Strălucită genealogie care îl făcu pe Matei să-și înlocuiască numele său patrimonial de Brâncoveanul cu acel mai vestit al Basarabilor. Nu însă gloria moșilor lui de pe-o străbunică îl aduse în scaunul dela Târgoviște. Țara îl voia Domn, fiindcă boer de viță vechie și viteaz soldat, el se pusese în fruntea mișcărei românești împotriva Grecilor, veniți de pe Bosfor să colonizeze sălbatecul pustiu al stepelor valahe. Și, sălbateci sau nu, oamenii țin la pământul pe care s'au născut, și-l vor al

lor, nu al străinilor. Când aşa dar Aga Matei [1]) se puse în fruntea mişcărei naţionaliste, o parte din boerii ţării, şi'n deosebi Oltenii, îl urmară în cruciada întreprinsă de inimosul Agă împotriva Grecilor.

Retraşi întâi în Ardeal, unde Matei Basarab se închină craiului Ardealului Gheorghe Racoczi I, cu care legă o prietenie pe viaţă, ei coborîră, prin pasurile Carpaţilor, înspre Târgovişte, unde împreună cu Seimenii şi Dărabanii lor, se loviră cu armele lui Leon Vodă (fiul lui Tomşa Vodă al II-lea). Fură însă învinşi şi respinşi. Goniţi de armata domnească, ei trecură Oltul şi se închiseră în mânăstirea întărită a Tismanei, unde ţinură piept unui asediu îndelungat. Pe punctul de-a rămâne fără provizii, Matei fugi, noaptea, din mânăstire, trecu munţii şi se refugiă din nou la prietenul său Racoczi. De acolo, din surghiun, începură tratativele cu paşa din Silistra pentru a obţine domnia ţării. Acest paşă, numit Abaza, un caucazian care altă dată, în munţii lui, fusese un răzvrătit împotriva Padişahului, care mai târziu devenise generalisim al armatelor imperiale şi repurtase o strălucită izbândă împotriva Polonilor (1629), era un om deştept, cu largi vederi politice, posedând o îndârjită voinţă care îl împingea că nici acum să nu asculte de ordinele venite din Stambul, când i se păreau nepotrivite interesele Imperiului. Deşi Poarta mazilise pe Leon Tomsa din scaun şi-l înlocuise cu Radu Vodă, fiul lui Alexandru Iliaş totuşi Abazà Paşa, cu dela sine putere, numi Domn în Târgovişte pe Aga Matei din Brâncoveni. Numirea aceasta era necesară planurilor ce nutrea deşteptul turc din Silistra în vederea unei politici de organizaţie militară în principate, menită să ţină în respect pe Voevodul Ardealului şi pe regele Poloniei. Poarta trimise un avertisment paşalei, care se stinghisi de

[1]) Agă, boerie necăftănită, introdusă de curând la noi (din Turcia) însemna pe atunci „căpitan de oaste". Aga Matei era generalul unor rămăşiţi de oştiri (Sârbi, Croaţi şi Români), rămase la vatră din vremea lui Mihai Viteazul (generaţia a doua de sigur), stabilite în Oltenia, ca şi Roşii în Prahova şi Dărăbanii aiurea.

Matei Basarab i-a mobilizat şi cu ajutorul lor a luat domnia Ţării. Ajuns Domn el a dat acestei oştiri numele de Seimeni (după noul corp din Stambul, menit să înlocuiască pe prea tulburătorii Spahii şi Ieniceri), iar funcţiunea de Agă o introduse în Divan, de unde n'a mai eşit până la 1858.

Matei Basarab

el atât de puțin, încât trimise răspuns lui Matei să plece pe dată înspre Târgoviște pentru a se împotrivi oștirii lui Radu

Vodă, care venea din Moldova să ocupe scaunul Munteniei. Matei intră în țară, și împreunându-se cu boerii și seimenii lui, porni întru întâmpinarea alesului Sultanului. Se întâlniră lângă București, pe apa Colentinei, lângă mânăstirea Mărcuței, în ziua de 25 Octombrie 1632. O înverșunată luptă avu loc între seimenii lui Matei deoparte și Moldoveni și Tătarii lui Radu Vodă pe de alta. Cum lupta se dădea în preajma orașului, Bucureștenii și copii din mahalăli se cățărară pe garduri să privească la desfășurarea ei. Nu avură satisfacția să vadă a cui e izbânda, căci ea nu fu în ziua aceia a nimănui. A doua zi însă bătălia început din nou, mai dârză, și ținu până în seară, când în sfârșit armata lui Radu Vodă dete bir cu fugiții.

Matei cu boerii lui și cu toată oastea de seimeni intră în Capitală, escortat fiind și de mahalagiii coborîți de pe garduri, care primiră bucuroși să le fie Domn un Român neaoș de-al lor care fusese în tinerețe ostaș de-al lui Mihai Viteazul și acum viteaz biruitor el însuși.

Astfel urcă în scaunul Țării Românești Aga Matei din Brâncoveni, care, pe dată, se intitulă ca Domn „Matei Basarab Voevod".

Pentru a-și menține o situație atât de strălucit dobândită, Matei Vodă avea nevoe de confirmarea Porții. Abaza Pașa el însuși îl sfătui să plece fără întârziere la Stambul, asigurându-l că, deși lucrase împotriva voinței Padișahului, dacă ar lua cu el saci de aur mulți, domnia i-ar fi asigurată. Om de 53 de ani, noul Voevod se porni la drum, lăsând în Capitală, să vadă de trebile țării, pe soția lui, Doamna Elena.

Din clipa aceasta, Elena intră în viața publică a țării și în Istorie.

Ea avea 35 de ani. Era fata postelnicului Radu Năsturel ot Fierești, și a Despinei (Calea), poate fata lui Radu Calomfirescu, și în tot cazul o rudă de-a lui Mihai Viteazul *„din casa domnească a lui Mihai Vodă"*, ceiace înseamnă că Despina era rudă, vară sau nepoată a marelui voevod. Era deci Elena, după mamă-sa, o basarabă, ceiace înlesni căsătoria ei cu Matei din Brâncoveni, care avea și el, după cum am văzut, sânge basarabesc în vine.

De altfel, familia boerilor din Fierești era și ea foarte vechie. Genealogia ei se urcă până la Stan ot Fierești, trăitor prin 1500. Fiul acestuia, Vrăjoghie logofăt avu un fiu Cazan, portar, care fu tatăl lui Radu, făcut logofăt mare tocmai din pricina înrudirei lui, prin nevastă-să, cu Mihai Viteazul [1]).

Fierești, moșie situată în Ilfov, între apele Dâmboviței și ale Argeșului, s'au mai zis în vechia limbă și Hierești, de unde postelnicul s'a numit Radu Năsturel ot Hierești, sau Năsturel Herescu, care a rămas la urmași nume patrimonial până la generalul mort în 1874, cel din urmă din neamul său (cel care a înființat premiul literar al Academiei Române) [2]).

Din căsătoria lui Radu cu Despina s'au născut trei fii și o fată ; Șerban, Cazan, Udriște și Elena, Toți, dar în deosebi cei doi din urmă, au primit o foarte îngrijită creștere. Udriște și Elena știau grecește și slavonește, iubeau literatura, istoria, arta. Erau la noi în țară — toți autorii ne-o spun — printre cele mai culte persoane ale veacului.

Născută la 1598, Elena își petrecu copilăria în Hierești, unde tatăl ei clădise o casă de țară, care numai era casă, ci palat. Sirianul Paul de Alep care întovărășea pe patriarhul Macarie în călătoria lui în țările noastre prin 1645, ne spune că palatul acesta avea trei rânduri (cum în adevăr nici azi nu mai sunt case la țară) și exlamă cu o sinceră admirație și o orientală exagerație, că era fără pereche în lume, decât doar în Franța. Trăită într'un astfel de mediu luxos și căpătând o atât de aleasă creștere, înțelegem că părinții ei căutară să-i dea de soț un om demn de ea. In 1612, la vârsta de 14 ani, o și măritară cu Aga Matei, boerul din Brâncoveni, în vinele căruia curgea sângele lui Neagoe Basarab. Cu toate că între noii căsătoriți

---

[1]) Un document slavon din 30 August 1501 a lui Vlad Vodă, spune, vorbind de Vrăjoghie: „Cinstitul dregător chiar din casa Domniei mele" și mai departe: „Aceste sate ce sunt mai sus scrise sunt ale jupânului Vârjoghie slugerul de moștenire dela strămoșii săi". Vlad Vodă (Vlăduț) pare a fi fost în 1501 coregent cu frate-său Radu cel Mare. (Acta C. Mano, inedite). Acest document dovedește vechimea neamului Hereștilor și înrudirea lui cu Basarabii.

[2]) Ingropat în biserica Sfintei Vineri din București, i s'a săpat pe piatra de mormânt o genealogie care-i urcă șirul strămoșilor până la Romani — firească vanitate omenească, care însă în fața majestății morții și în lăcașul Domnului, miră.

era o deosebire de 19 ani, ei se înțeleseră și se iubiră. Au dus în boerie un trai de oameni înțelegători a tot ce e românesc; el, patriot luptător împotriva elementului străin, ea, liniștită culegătoare de datini, ocrotitoarea bisericei, a literaturei și a artei.

Pe deosebite tărâmuri cu substrat comun sufletele lor s'au întâlnit și până într'atât s'au armonizat încât, după ce a ajuns domn, Matei Vodă s'a făcut ocrotitorul bisericii, al literaturii și al artei, iar Doamna Elena a căpătat o luminată dragoste de moșie !

Când în 1632, soțul ei plecă la Constantinopol să ceară dela Poartă confirmarea domnii, iar ea rămase singură în București să ducă trebile țării, regenta se desvălui deodată o bună politiciană. Printre încurcăturile delicatei situație a unei domnii neconfirmate, a știut să se strecoare cu dibăcie. In București Turcii lui Abaza făceau lege, iar din Ardeal Racoczi nu contenea de-a-și cere banii împrumutați lui Matei în timpul pribegiei acestuia. Doamna cercă să înfrâneze pe cei d'întâi și să insufle răbdare celui de-al doilea. Răvașe de-ale ei către Racoczi, scrise pe românește, ni-au fost păstrate : „Ca o fată a Măriei Tale, Doamna Elena îți scrie" zice ea. Și-l roagă să fie bun și îngăduitor cum fusese până atunci, căci de se va întoarce soțul ei din Stambul cu tuiurile domniei, i se va plăti toată datoria. Ea însă, fiind singură și fără sprijin, n'are de unde plăti, căci... „un ban ce vine de undeva, ei îl iau, cum va spune Măriei Tale și omul Măriei Tale, jupânul Mihai Diacul, ce ne rugăm Măriei Tale ca părintelui nostru, să ne poți fi Măria Ta îngăduitor și să mă crezi că până va dărui milostivul Dumnezeu de va veni și Domnul meu din cea cale, banii vor fi plătiți până la unul".

In timpul acesta, în Stambul, Matei era cât pe ce să-și piardă capul. Sultanul, supărat de nesupunerea lui, îl bagă la închisoare, plecând urechea la plângerile ce veneau dela învinsul Radu Vodă, care trimisese la Poartă pe boeri credincioși lui să pârască pe Matei că în lupta dela Colentina omorâse oameni cari nu erau ostași. Prietenul lui Radu Vodă, puternicul grec Curt Celibi, făcu chiar o înscenare demnă de-o operetă. Adună într'o dimineață la poarta vizirului câteva sute de femei,

grecoaice și turcoaice, cari strigau și se văitau că Aga Matei le omorâse bărbații, frații și feciorii. Ele cereau răzbunare și moartea ucigașului. Insă Matei poseda un argument mai puternic de cât toate celelalte, argumentul care învârte lumea în deobște și pe Turci în deosebi: aurul. Astupă cu el gurile grecilor și urechile Turcilor, și astfel se putu că la începutul lui Martie 1633 să intre Matei Vodă în Serai pentru a săruta poala Padișahului.

In April era în București. Doamna lui, reintrată în viața privată, îi stete alături în tot timpul acestei îndelungate domnii. Ce făcuse ca jupânească, făcea și ca Doamnă, însă cu mai mult spor. La Fierești și la Negoești clădi două frumoase biserici, din care cea din urmă se mai vede și azi. Țesea, împletea, broda, și pentru a culege cele mai alese modele, scria și prin vecini, ca de pildă în 1649, când trimise un răvaș jupânesei Caterina, judiceasa din Brașov, pentru a-i cere „izvoade împletit, și mai mari și mai mici și de câlți și de totfealul". Ii cerea și semințe de flori „de tot fealul". Insă partea cea mai interesantă a activității ei a fost sprijinul ce-a dat literaturei românești, care nu numai că era în fașe, dar se poate spune că în acea epocă s'a născut. Se știe că Matei Basarab și Vasile Lupu au introdus, cei dintâi, tiparul în țările noastre. Odată cu el a introdus limba românească în biserică și-au făcut legi, scrise pe românește, Pravilele. Această renaștere a românismului avea nevoe de oameni înțelegători pentru a o susține, pentru a putea, prin muncă și talent, răspândi prin scris limba grăită de popor. Unul din cei mai de seamă scriitori și traducători al epocei, a fost Udriște Năsturel Herescu, fratele mai mic al Doamnei Elena. El a tipărit pravila mică dela Govora ; predoslavia (precuvântarea) cititorului din Evaghelia dela Govora a fost făcută de el, precum și Viețile Sfinților Varlaam și Iosif.

A făcut traduceri din limbi străine „pre limba românească" și a compus și versuri — stihuri — care nu ne-au rămas, dar despre care contimporanii vorbeau cu admirație, ceeace nu ne miră, căci cunoaștem versuri făcute în veacul XVII-lea, care, și ca formă și ca simțimânt, sunt deasupra multor nerozii din civilizatul nostru secol al XX-lea. De pildă celebrele stihuri atri-

Matei Basarab și Doamna Elena
(Miniatură dintr'o Evanghelie)

După Buletinul C. M. I.

buite lui Ştefan cel Mare, dar care datează probabil de pe vremea lui Mihai Viteazul sau a lui Radu Şerban.

Hai fraţi, hai fraţi, la năvală daţi,
La năvală daţi, ţara v'apăraţi. [1])

Ei bine, colaboratorul cel mai sârguitor al lui Udrişte (Urii. Oreste) Năsturel a fost sora lui, Doamna Elena. Ea îl ajută la traduceri, cheltuia pentru tipărirea cărţilor (Triodul Slovan a fost făcut întreg pe cheltuiala ei în 1649) şi a colaborat deasemeni la traducerea „Imitaţia lui Hristos" tipărită de ea la 15 Aprilie 1647 şi la redactarea predoslaviei lui Udrişte, ea care ştia să scrie într'o atât de frumoasă românească, că banii vor fi plătiţi până la unul „dacă va dărui Milostivul Dumnezeu de va veni şi Domnul meu *din cea cale*".

Înţeleapta Doamnă Elena a fost o mamă fără noroc. Singurul ei copil, un fiu, Matei, muri tânăr de tot. Fratele Udrişte însurându-se cu Maria, fata Vornicului Vintilă Corbeanu (1625) avusese un fecior, pe care Doamna Elena îl boteză, dându-i în amintirea fiului ei, numele de Mateiaş. Curând după naşterea copilului, Maria Năsturel Herescu muri, şi cumnata îşi înfiă atunci nepotul „căci rămăsese sărac de maică-sa numai de două săptămâni". Il crescu ca pe copilul ei. Când Elena ajunse Doamnă, Mateiaş fu privit ca Cocon Domnesc şi menit a căpăta moştenirea lui Matei Basarab. Moartea îl răpi şi pe el din braţele mamei sale adoptive când avea abea 17 ani (la 1643). Matei Vodă fu el însuşi foarte mâhnit de această moarte. Cu ocazia nunţii Christianei Bethlen, el trimite în Ardeal pe boerul său Ioan Negoiţă cu o scrisoare către tatăl fetii, pe care, după urări de fericire şi arătarea sentimentelor sale de prietenie, o încheie astfel : „...Pe noi, zău, mare supărare ne-a ajuns. Am luat de suflet şi l-am crescut până acum pe un nepot al soţiei mele, care a stat la mama lui numai o săptămână după naştere. Şi acum, când credeam că ne va sprijini şi ne va fi reazim la

[1]) Aceste versuri, care evident nu sunt geniale, au fost răspândite de Haşdeu. Unii istorici moderni contestă autenticitatea lor, bănuind pe însăşi Haşdeu de a fi autorul lor.

bătrânețe, Dumnezeu l'a chemat la sine din această lume păcătoasă. Moartea lui ne-a pricinuit o mare durere, dar fiindcă e voia lui Dumnezeu, ne liniștim întristarea cu creștinească mângâere" [1]).

Udriște, reînsurat cu Despa, mai avu un fiu Radu-Toma, pe care îl botează de asemeni Doamna Elena, fără a-l mai înfia, căci Matei Vodă avea acum alte vederi asupra moștenirei scaunului țării. Vrând să dea mai multă strălucire numelui său, el se gândi că cel mai demn urmaș nu i-a putea fi decât acel Mihai, feciorul lui Nicolae Vodă Pătrașcu, fiu el însuș al lui Mihai Viteazul. Il privea ca pe un nepot și scrise deci Impăratului la Viena să il trimită în Târgoviște, căci voia să-l facă urmașul său în scaunul țării românești. Impăratul îi trimise însă numai pe mama acestuia, Doamna Ancuța și pe fata ei, căci de tânărul Mihai avea nevoie la Viena pentru a-l păstra ca sperietoare împotriva ambițiosului Domn al Ardealului, Gheorghe Rakoczi I [2]).

Văzând Matei Vodă că din partea aceasta nu izbutește și simțindu-se ajuns și la slăbiciunile bătrâneței, el se hotărî să facă Domn după el pe cumnatul aceluiași Mihai Basarab, pe Istrati Golescu (fiul lui Stroe Leordeanu și al Vișei din Golești) care se căsătorise acum de curând cu Ancuța Basarab, sora lui Mihai și fata lui Nicolae Vodă Pătrașcu. Boerii însă nu-l vrură. Il pârîră lui Vodă c'ar fi făcut un complot împotriva lui — o născocire de altfel — așa încât Istrate Golescu fu nevoit să fugă la Contantinopol pentru a nu-și pierde viața.

Moștenitor presumptiv al tronului deveni de data aceasta o rudă directă de-a lui Matei Basarab, un nepot de vară probabil, Diicul Buicescu [3]). Om matur prin 1650, și tată a doi fe-

---

[1]) D. V. Montogna, în revista istorică XIV (1928) p. 37, confundă pe acești amândoi Matei, fiul și nepotul Doamnei Elena.

[2]) Vezi mai sus p. 221—22.

[3]) Genealogiștii nu pot stabili filiera acestui neam. Diicul era fiul lui jupân Ion, care era fiu lui jupân Mitre, ambii fără titluri de boerie. Mai departe nu se știe nimic despre ei. Jupânul Ion, tatăl lui Diicul era însurat cu jupâneasa Mara, care era vară cu vorniceasa Stanca a lui Danciu Basarab, mama lui Matei Vodă. Aceasta rezultă clar din pisania mănăstirei Drăgănești (Teleorman) care spune: ...Io Matei Basarabă cu mila lui Dumnezău Domn și Voevod a toată Țara Românească, știind-o (mânăstirea) ctitoria noastră despre mumă-mea și văzând-o veche și stricată, redecat-u-o-am den temelie,

ciori mari, Preda şi Papa. Diicul era un boer bogat, proprietar a multe moşii, din care cea mai mare era Buiceştii, lângă Brâncoveni, rămasă dela mamă-sa Maria din averea boerilor Craioveşti. Inrudirile lui erau din cele mai strălucite şi mândria lui fără margine. Trăit în ultimii ani ai lui Mihai Vodă „în mărire şi cinste" ca un viitor Domn ce era menit să fie, el ducea de pe atunci o fastuoasă viaţă de voevod „Când venea la Curte, zice Paul din Alep, îl vedeam întovărăşit de 50—60 oameni, tot aşa şi la plecare".

Insă boerii nu-l iubeau pe Diicul „pentru uşurinţa minţii lui". Ei, şi cam toată ţara de altfel, ar fi poftit Domn după Matei pe Serdarul Constantin, copil din flori al lui Vodă Radu Şerban, a cărui amintire rămăsese bună printre bătrâni.

Acest Constantin avea de mamă pe o femee numită Elena, nevasta unui popă Constantin din Bucureşti, cu care Radu Vodă intrase în dragoste în timpul domniei lui. O înzestrase apoi cu moşiile Dobreni şi Tântava lângă Bucureşti, şi o mărită cu Neagoe, logofătul din Târgovişte. Elena trăi până în 1642. Insă odrasla născută din această convieţuire nu fu recunoscută de Radu Vodă, ceiace nu împiedceă pe tânărul Constantin, care prin sora Ancuţa era cumnatul lui Nicolae Vodă Pătraşcu şi prin celalaltă soră Elena, cumnatul marelui şi influentului postelnic Constantin Cantacuzino, să ajungă nu numai boer, dar încă, conştient de origina lui, un boer dintr'acei cu multe ifosuri şi o nemărginită ambiţie.

Deşi însemnat la nas pentru a nu putea domni, tocmai aceasta era dorinţa lui constantă, să domnească. Făcut serdar de Matei Vodă el luptase vitejeşte în Ardeal, alături de Rakoczi, împotriva armatelor celebrului Homonnay.

însă denpreună cu rudele noastre ce ni se trag despre mamă-mea, anume jupân Diicul marele spătar şi jupân *Drăguşin mare paharnic, zidită de piatră* întru slava lui Dumnezeu, etc. (pisanie publicată în ziarul „Aurora" din Roşii de Vede No. 120, Anul II, 11 Sept. 1897, şi menţionată de St. Grecianu în Genealogia etc. vol. II, p. 328). E deci învederat că Diicul Buicescul era nepot de vară, după mamă, a lui Matei Basarab. Nevasta acestui Diicu era Dumitra (nu se ştie din ce neam), iar nevasta fiului său Papa, era Dimitrana, fata lui Pană Filipescu şi-a Predei din Văleni. Pană Filipescu e acelaş boer, însurat de trei ori, care a fost şi ginerele postelnicului C-tin Cantacuzino (după arborele genealogic în posesia D-lui N. Boicescu, care se trage, prin femei, din Diicul Buicescul).

Intors în țară, s'a bucurat o vreme de o mare favoare pe lângă Matei Basarab și a nădăjduit că bătrânul voevod îl va numi pe el moștenitorul Tronului. Favoarea lui Vodă întorcându-se însă curând dela el pentru a fi dată nepotului Diicu Buicescul, Constantin fu atât de supărat, încât, când întâlnea acesta la Curte, nici nu-și scotea căciula din cap, — el odraslă de Domn — cu toate că era numai Serdar, iar Diicul Spătar. O atare necuviincioasă purtare sili pe Vodă să-i scoată comanda și să-l alunge dela Curte.

Constantin Basarab plecă la țară, nu numai mâhnit, dar cu ură în suflet și cu dorința unei grabnice răzbunări.

In timpul acesta, Matei Vodă fu nevoit să ducă împotriva Domnului Moldovei acele ultime lupte, de pe urma cărora Vasile Lupu își pierdu domnia. La Finta, pe Ialomița (Mai 1533), deși era om de aproape 70 de ani, Matei Basarab se luptă cu avântul acelor tinerețe ce avusese pe vremea lui Mihai Viteazul. „Un glonte îi răni coapsa și calul fu ucis sub el. Fără a căta rana lui, se urcă pe alt cal, și se aruncă din nou în vălmășeala luptei, înbiind prin cuvânt și exemplu oștirile sale la împotrivire“ [1]). Vasile Lupu și ginerele său, Cazacul Timuș, fură puși pe fugă, iar Matei Vodă se întoarse glorios la Târgoviște, însă cu rana din coapsă și cu o alta în picior, care-l siliră să se așeze în pat și să trimită după doftori.

La vârsta lui, rănile se închid greu, iar în țară doftori iscusiți nu erau. Incăput pe mâna „bărbierului domnesc“, apoi pe aceea a bărbierului Iacob din Făgăraș, Matei Vodă în loc să se îndrepte, mergea din ce în ce mai rău. Doamna Elena, îngrijorată la culme, trimise după medicul polon al lui Rakoczi — hirurgus — care nici el nu fu mai iscusit decât bărbierii munteni și ardeleni.

Foarte interesantă este această scrisoare a Doamnei către Rakoczi, atât prin stilul ei, împestrițat de latinisme și chiar de întregi fraze latinești, cât și prin faptul că scrisoarea fiind scrisă când bătălia nu era încă terminată, Doamna, refugiată atunci la Rucăr (Nord de Câmpu-Lung) ascunse Principelui Ardealului rănile căpătate de bărbatul ei.

[1]) Regnier către Impărat.

„Helena, Dei gratia Principesa Valachiae Transalpinae, etc. din prietenia şi voia cea bună care avem către d-vs. vecinii noştri cei buni şi credincioşi, n'am putut zăbovi a nu face şi pe d-vs. părtaşi acestei veşti bune şi vesele, care mi se aduse astăzi Miercuri după amiază, 18 zile de Maiu, aici în satul nostru în Rucăr, dela Măria Sa prea Luminatul Domnul Meu, cum era Marţi, să fi avut războiu foarte greu cu pizmaşul nostru Vasile Vodă şi cu ginerele său Cazacul, şi oştiile Domnu-Meu i-au înconjurat în toate părţile şi aşa avem nădejdea în mila lui Dumnezeu să se surpe semeţia vrăjmaşilor noştri.... (câteva fraze latineşti de laudă lui Dumnezeu)... Pentru că, în iuţimea războiului, câţiva din boerii noştrii cei de frunte s'au rănit, de va fi în cetatea Dvs. vre-un *hirurgus bun,* care să poată fi de folos, Dvs. să nu-l opriţi să vie fără zăbavă cu această slugă a noastră, că aici la noi sunt oameni proşti, nu sunt meşteri cum ar trebui. Noi, drept aceia, foarte vom şti har D-voastre. Interim, Divina tutela, Vestres amplitudines Vehementer Commendamus. Datum Rucarum die 18 mensis mai, anno Mundi Creationi 7161. Vestras Amplissimarum Dominationum Vicina Benevola.

Helena

Vodă urmând a lâncezi în pat, Serdarul Constantin găseşte însfârşit prilejul să-şi răzbune pe el şi să-şi pregătească domnia. El este acel care stârni printre Seimenii şi Darabanii lui Matei Basarab spiritul răscoalei. Li spuse că visteria e plină de bani, dar că lor lefile nu li se plătesc, fiindcă, Vodă fiind bătrân şi bolnav, boerii care-l înconjoară fură ţara în folosul lor. Şi atunci să răsculară acei ostaşi care urcaseră pe Matei în scaun şi care învinseseră acum în urmă la Finta pe Vasile Lupu al Moldovei şi, zice cronicarul, „strigau prin curtea Domnească că să le dea lefi, că ei au bătut războiul cu Vasile Vodă, că nu le mai trebue să le fie Matei domn, ci să se ducă să se călugărească, bătrân fiind şi bolnav, şi atât se îndârjiră în nebunii, cât i-au luat tunurile şi ierburile şi le-au scos afară din târg, şi au intrat în casă la Matei Vodă unde zăcea, şi cereau să le dea lefile sau vor sparge cămările să şi le ieie singuri". Iar Matei Vodă, neputincios, privea la fiarele aceste şi nu se putea urni. Doamna

Elena își pierdu cumpătul și nu mai știu ce să facă, să-și îngrijească bărbatul sau să caute a potoli pe nebuni. Insă aceștia, odată porniți, nu se mai opriră. Li intrase în cap că Ghinea Vistierul [1]) și Radu Armașul nu lăsau pe Vodă să li se dea lefile. Și pe când Domnul stătea pironit în pat, ei începură a cerceta toată casa până-i găsiră ascunși într'o cameră și-i aduseră în brânci până în fața lui Vodă. Apoi i-au scos din palat, bătându-i până au eșit din târg, unde era strânsă toată oastea, și acolo i-au sfărâmat cu săbiile.

Inebunită de spaimă, bătrâna Doamnă Elena se îmbolnăvi și ea. Câteva zile mai târziu muri, de inimă probabil, iar bietul Vodă Matei nici nu o putu întovărăși la ultimu-i lăcaș.

Pe piatra ei de mormânt, în biserica Domnească a Târgoviștei, a pus dor să i se sape înduioșătoarele cuvinte, că au trăit împreună „de două ori douăzeci de ani" [2]).

Matei Basarab nu mai trăi mult nici el. Câteva luni abia după moartea Doamnei, în toamnă, se putu scula însfârșit din pat și poruncind să i se pună caii la rădvan, eși din oraș afară să facă o plimbare. Când voi însă să se întoarcă la Curte, găsi pe Seimenii și Dărăbanii lui înfipți în fața porții, strigându-i să plece la mânăstire să se călugărească. Trei zile l'au ținut afară, în frigul toamnei, și numai după ce fură răscumpărați, îl lăsară să intre în casă, mai bolnav decât înainte.

Matei Vodă își puse atunci de gând să-și desființeze garda, care prin apucăturile ei prea ajunsese să calce pe urma Ienicerilor din Stambul, făcători și desfăcători de domnii. Voia să ceară ajutorul lui Racoczi, care să-i trimită o armată destul de puternică pentru a putea sugruma pe toți Seimenii și pe toți Dărăbanii, cei care-l înălțaseră în scaun și acum îl voiau călugăr. De altfel, aceștia, asmuțați mereu de Constantin Serdaru, era gata în primăvara următoare să facă o a treia răscoală, din care Matei Voevod s'ar fi ales de sigur cu capul rătezat, dacă Dumnezeu nu i-ar fi luat viața înainte să i-o răpească soldații lui. La 9 Aprilie 1654, Matei Basarab Voevod se stinse în palatul său din Târgoviște, la vârsta cam de vre-o 68 de ani.

---

[1]) Din el se trag boerii Brătășeni.

[2]) Doamna Elena lăsă, prin testament, toate moșiile ei nepotului de frate Radu Năsturel Herescu (Acta C. Mano, inedite).

Piatra de mormânt a Doamnei Elena Matei Basarab

După Buletinul C. M. I.

Constantin Serdarul, care se afla la moşia lui Dobrenii lângă Bucureşti, alergă într'un suflet până la Târgovişte, pentru a sosi acolo înainte de Diicu Buicescu, care se afla tocmai în Oltenia, lângă fiul său bolnav. Inainte chiar ca mortul voevod să fie îngropat, pe când îi zăcea trupul între făclii în camera domnească, Seimenii şi Dărăbanii, armaţi, îl aleseră Domn pe Constantin Şerban Basarab, a cărui domnie se va vedea mai departe.

Pe viteazul, bunul, înţeleptul Matei Voevod îl îngropară apoi în biserica Domnească, lângă Doamna Elena. Peste câţiva ani însă, trecând Turcii prin Târgovişte, arseră oraşul, Curtea şi biserica, iar boerii care-i fuseseră credincioşi îi luară ciolanele de acolo şi le îngropară din nou în ctitoria lui din judeţul Vâlcii, tocmai sus pe-un vârf de munte, la mânăstirea Arnota [1]).

Când merg escursionistii la Bistriţa li se întâmplă unora să se osteneascâ a urca şi până pe culmea acelui munte. Ei văd atunci o frumoasă lespede de piatră, pe care acum 300 de ani o mână evlavioasă a săpat duioase cuvinte în amintirea marelui Voevod : „Aici zace Matei Basarab, cu mila lui Dumnezeu odinioară stăpân şi Domn al Ţării Româneşti, bărbat înţelept, îndurător şi milostiv, întemeietor şi înoitor a multor biserici şi mânăstiri, niciodată biruit, ci biruitor, duşmanilor înfricoşat, prietenilor de folos, îmbogăţitor al ţării sale, cel ce în lină pace a domnit 21 de ani. A adormit întru Domnul la cinstite bătrâneţe, în anul 1654".

* * *

[1]) Această mânăstire a ars în întregime în anul 1930.

Doamna Tudosca a lui Vasile Lupu
(Broderie de pe mormântul ei la biserica Trei Erarhi, Iași)

După Buletinul C. M. I.

CAPITOLUL XX

DOAMNELE TUDOSCA ŞI ECATERINA ALE LUI VASILE LUPU

IN istoria culturală şi în istoria anecdotică a Moldovei, una din cele mai interesante perioade este acea a domniei lui Vasile Lupu.

I se zicea „Albanezul". Ion Neculce îl numea chiar „Domn străin". Dar Vasile era Român. Venise, copil, dintr'un sat de pe râul Târnovei [1]) şi era familia lui originară din Thesalia. Român macedonean. Mama lui, Irina, era româncă şi ea, poate chiar de prin părţile noastre.

Că vorbea stricat româneşte, se poate ; dar e mai probabil că vorbea corect, însă cu accent. Nu putea pronunţa pe *ţ* şi pe *z*. Spunea „ceară" în loc de ţeară" şi „a sloboji" în loc de „a slobozi".

Limba Macedo-Românilor, influenţată, în pronunţare mai ales, de acea grecească, este un dialect, nu o limbă stricată, precum nu este stricată nici moldoveneasca, nici ardeleneasca. Dialectul este un fel de a se exprima localnic, dar obştesc, şi ca atare corect. Aşa dar, departe de-a fi străin, Vasile Lupu aduce din potrivă o interesantă notă de etnologie românească în cronologia Domnilor noştri.

Tatăl său, Nicolae, a venit din meleagurile macedonene în Muntenia noastră cam pe la sfârşitul domniei lui Mihai Viteazul. Il aflăm mai târziu vel agă, ceiace însemna pe atunci căpitan de oşti. Iar pe fiul său Lupu îl vedem luând cu el la Iaşi

---

[1]) Alvanitachori.

întreaga lui familie pe mamă-sa Irina, pe frații Gheorghe și Gavril și pe surorile Măricuța și Marga [1]).

Că Irina o fi fost de prin părțile noastre, o dovedește înrudirea lui Vasile Lupu cu atâți boeri moldoveni ; căci, de ar fi fost și mamă-sa din Macedonia, cum ar fi fost el văr primar cu Iorga postelnicul, cu Stică pivnicerul, și cu surorile lui Stamatie Hadâmbul, marele postelnic ? Dumitru Cantemir zice că „neamul lui Vasile Arvanitul era mai mult la număr decât toate celelalte".

La aceste înrudiri își mai adăogă el pe-ale nevestei, *Tudosca,* fata vornicului Costea Bucioc și a Candachiei Șoldan, pe care o luă în căsătorie în timpul domniei lui Gaspar Grațiani (1619—1620), nun mare findu-i însuși Vodă.

Bucioc era unul din marii și bogații boeri ai țării. Pe una din fete, Catrina, o măritase cu Iordachi Cantacuzino, fratele vestitului postelnic din Țara Românească, și pe cealaltă, Alexandrina, cu vel comisul Mălai. Pentru a și-l alege deci pe Lupu ca al treilea ginere, mai ales că în 1619 acesta era abia logofăt al doilea, înseamnă că vornicul Bucioc pipăise ce fel de stofă zăcea în viitorul Domn al Moldovei. Și în adevăr, atât cronicele țării, chiar acele dușmane lui, cât și autorii și ambasadorii străini, îl arată ca un om întreg la trup și la minte, deștept, cu carte, cunoscând mai multe limbi și cunoscându-le bine, vioi, îndrăzneț, viteaz și ambițios, mai cu seamă ambițios.

Din căsătoria lui cu Tudosca Buciuc s'au născut trei copii, un fiu *Ion,* și două fete, *Maria* și *Ruxandra.* A treia fată ce-a avut Vasile Vodă a rămas, astăzi încă, nu bine identificată.

---

[1]) Numele de familie al lui Vasile Lupu era Coci (de unde poate Cocea). Dosoftei, patriarhul Ierusalimului, este acel care ne dă amănunte asupra familiei lui, spunând că el este din „satul arnăuțesc" sau arvanitacori lângă Târnova din Bulgaria, dar că venise din Macedonia. Cum pe de altă parte un document cu privire la pomenile ce s'au făcut la moartea celui din urmă Știrbei arată că Vasile Lupu, cu fiii și nevasta lui, au clădit o biserică în Morea (Peloponez) la Kalavryta, d. Iorga crede că ar fi cu putință ca origina familiei să fie din Morea (dar tot de origină româno-macedoneană, întrucât locuitori Calavrytei erau Albaneji și Macedoneni) Vezi N. Iorga, Studii și Documente, vol. XI. p. p. 113-117.

De altfel Arvanitachiori, devenit în s. al 18-a reședința de vară a târnovenilor și a Mitropolitului, are o biserică românească, care a fost poate clădită de Vasile Lupu, și a fost refăcută de C-tin Brâncoveanu V. V. Acolo este îngropat un strănepot al Brâncovenieni mort de ciumă în pribegie, și prin acel sat au trecut mulți Români exilați (Ibid.).

Despre toate aceste va fi vorba în capitolul următor.

Cât despre Tudosca, deşi fată de boer bogat ajunsă Doamna unui mare voevod, ea a rămas în istorie o figură ştearsă. Nu e vorbă c'a şi fost o necăjită femee şi foarte fără noroc.

Necăjită a fost din pricina slăbiciunii ce avea soţul ei pentru sexul frumos, de nu mai punea nici un frâu când pornea pe povârnişul patimii. Miron Costin spune că silea casele boerilor „luându-le fetele, peste voia părinţilor, la ţiitorie; eară oamenii de casa lui, nepoţii lui Vasile Vodă, mai mare silă făceau" — şi urmează o frază care, astăzi, convenienţele sociale nu mai îngăduesc s'o repetăm.

Dar nu era numai atât. Această activitate extra casnică ar fi făcut-o pe Tudosca să sufere şi să rabde, dar ea mai avea şi alte cuvinte de veşnică grijă. Mereu agitat şi ros de o nemărginită ambiţie, Vasile Lupu s'a expus din boerie la toate pericolele posibile în vederea reuşitei planului ce urmărea : domnia ţării. Şi ajuns Domn, a urmat a se expune şi în războaie şi 'n politică la pericole şi mai mari pentru o şi mai mare ambiţie: întrunirea ambelor domnii, a Moldovei cu a Munteniei, iar dacă s'ar fi putut, dece nu, tronul Byzanţului. In vederea acestui din urmă vis, îndemnat poate şi de fraţii Cantacuzino, el şi-a adăogat în domnie la numele lui de Lupu şi pe acel de *Vasile*, care amintea pe autocraţii Byzanţului, şi a introdus pravilele rafinate ale dispărătului Imperiu într'o ţărişoară care până atunci se cârmuise doar cu obiceiul pământului.

Chinuita viaţă a Tudoscăi începu îndată după nuntă. Tatăl şi bărbatul ei, deşi erau oamenii lui Vodă, nu se puteau împăca cu politica acestui domn străin, care, după atâtea temenele făcute Turcilor, abia ajuns în scaunul Moldovei se dădu din partea Polonilor. Gaspar Grazziani, simţind pe aceşti boeri potrivnici politicei sale, hotărî să-i suprime. Lui Vasile Lupu îi găsi pricină că nu dă bine seama de cheltuelile visteriei [1]) şi-l bagă în temniţă, supunându-l la chinuri. Iar pe Bucioc, fiind cel întâi boer al ţării, nu îndrăzni să-l închidă, ci socoti mai cu cale să scape de el prin viclenie. „Oprindu-l într'o zi la masă, spune Miron Costin, închinând la Bucioc cu veselie, au pus de i-au

[1]) El era vistiernic al doilea.

dat otravă. In loc s'a simţit Bucioc otrăvit şi s'a şi sculat dela masă şi s'a dus la gazdă, având ierburi împotriva otrăvei, date dela un doftor prieten, că aştepta una ca asta dela Gaspar Vodă. Indată cât a luat ierburile, a şi început a vărsa otrava, cu mare cumpănă de viaţă. A doua zi s'a făcut răsbolit, şi Gaspar Vodă dând vina stolnicilor, a zis că au făcut bucatele coclite".

Aflând de legăturile lui cu Polonii, Turcii maziliră pe acest Domn străin, italian sau sârb, ce-o fi fost, originar din Gratz, şi ajuns voevod al Moldovei. Cu un curaj pe care nu-l avusese nici un alt Domn înainte, Gaspar Vodă porunci gărzii lui să omoare pe capugiul împărătesc şi pe Turcii ce-l întovărăşeau, şi apoi se retrase în cetatea Hotinului. Acolo însă el fu asasinat de boerii Şeptelici şi Goia, care credeau că vor fi astfel pe placul noului Domn numit de Poartă, Alexandru Ilieş. Aceasta însă, căruia nu-i plăceau trădătorii, puse să li se tae capetele, iar trupurile lor le aruncă în „eşitoare" (W. C.), ceiace inspiră lui Miron Costin cugetarea că „după spurcată faptă, scârnavă moarte vine".

Intrând în ţară, şi neştiind că vornicul Bucioc fusese potrivnic planurilor trădătoare ale lui Grazziani, crezându-l din potrivă înţeles şi el cu Polonii, Turcii îl căutară pentru a-l omorî. Bietul om fugi la Branişte, moşia finului său Toader Brănişteriul, care în loc să-l găzduiască şi să-l ascundă, cum s'ar fi cuvenit. îl duse a doua zi, legat, plocon lui Skender Paşa.

„O! să-l bată Dumnezeu hin ca acela" exclamă inimosul cronicar". „Şi dacă l'a dus la Skender Paşa, îndată a apucat de l'a înţepat pre Bucioc, săracul, cela ce pururea sfătuia pe Gaspar Vodă spre bine".

Iată deci cum, abia un an după nuntă, îşi pierdu Tudosca părintele. Iar de acum înainte o va duce într'o necurmată grijă pentru zilele bărbatului ei. Sub toate domniile următoare, Vasile Lupu îşi va pregăti pe-a lui.

In 1633, crezu, însfârşit, că i-a bătut ceasul. Boerii şi tot poporul se resculaseră împotriva lui Alexandru Ilieş, fiind nemulţumiţi la culme de favoritismul ce arăta acest Domn Grecilor, şi în deosebi lui Batişte Veleli. In capul lor se afla soţul Tudoscăi, ajuns acuma vornic. Insă „desfrânata prostime", cum îi

Gaspar Vodă Gratziani

După d. N. Iorga: Portretele Domnilor Români

zice cronicarul poporului răsculat, odată pornită nu mai ştiu să se oprească. Ea se întoarce acum chiar împotriva aceluia care-o pusese în fierbere, „anume că este şi el unul din Greci", zice cronica. „Şi i-a zvârlit un ţăran cu un os, de l'a lovit în cap, de care lovitură a fost rănit multă vreme Vasile Vornicul".

Alexandru Ilieş, dând pe Batiste Veleli [1]) pe mâna răsculaţilor, care-l omorîră, părăsi ţara, întovărăşit fiind până la Galaţi de boerii care-l escortau pentru a-l păzi împotriva „prostimei".

Intorşi la Iaşi, boeri se sfătuiră pe cine să aleagă Domn. Insă dacă mulţi din ei strigau „Să ne fie Domn Lupu Vornicul", alţii îl cereau pe Barnovski, de domnia căruia fusese ţara foarte mulţumită. Lupul, şiret, se dădu din partea celor din urmă şi sfătui el însuşi pe boeri să trimită în Polonia să-l cheme pe Barnovski, care trăia retras la vechea moşie Ustie a Movileştilor, încăputâ în mâinile lui. Pe de altă parte însă, el stăruia din răsputeri, prin oamenii lui, trimişi la Abazà Paşa din Silistra şi la Kislar Aga din Stambul, să i se dea lui domnia.

Miron Barnovski, cel care zicea că „dulce este domnia din Moldova" sosi îndată la Iaşi, de unde o şi porni fără zăbavă, prin Bucureşti, la Stambul, pentru a cere confirmarea Porţii.

Printre boerii cari-l întovărăşeau era şi Vasile Lupu. Insă, ajuns la hotarul Ţării Româneşti, el se prefăcu bolnav şi se întoarse la Iaşi, fiindu-i frică de Matei Basarab, care ajuns de curând Domn şi cunoscându-i planurile şi uneltirile, le-ar fi putut desvălui lui Barnovski. Ceiace se şi întâmplă. De pe vremea când erau tineri amândoi şi locuia Vasile Lupu încă în Târgovişte, oamenii aceştia s'au urît, fără ca să se ştie bine de ce, iar când au ajuns domni, au plătit Românii cu sângele lor, în războaie fratricide, duşmănia acestor voevozi.

Cum află deci Matei Basarab de plecarea Vornicului Lupu, el repezi o ceată de călăreţi să-l întoarcă. Insă iute de picior, Vornicul scăpă: „Se păzise bine cu mersul şi nu l-au ajuns în cale".

Intre timp Miron Barnovski ajunse în Stambul, unde, în loc de domnia Moldovei, i se dădu silnica găzduire în închisoarea

[1]) De la care se trage numele străzii Batiste din Bucureşti.

Celor Șapte Turnuri. Vasile Lupu, prin oamenii lui, prin daruri, prin făgăduieli, lucrase atât de bine, încât bietul Miron Vodă care fusese un Domn bun și un om foarte de treabă, își pierdu în curând capul, care-i fu retezat chiar sub ochii Sultanului.

Acum, Vasile Arnăutul, din Iași unde se afla, nu se mai îndoi de izbândă. Insă domnia fu dată lui Moise Movilă, care se afla la Constantinopol, și care, după ce sărută poala Padișahului, o și porni pe dată spre Moldova.

Vasile Lupu, văzându-și uneltirile zădărnicite, îngălbeni de mânie. Presimțind ce-l așteaptă și c'ar putea fi învinuit de moartea lui Barnovski, el fugi din Iași înainte de sosirea lui Vodă Moise. Tupilat întâi prin păduri, rătăci o vreme prin Moldova, până putu, travestit în negustor, să treacă în Țara Românească, și de acolo la Constantinopol.

Pe Tudosca, pe copii, pe mama sa Irina, pe frați și pe surori, îi lăsase în Iași, ceiace este de mirare, căci în deobștie familiile boerilor haimi nu o duceau bine la schimbările de domnie. Mai de mirare este însă faptul că Moise Movilă nu le făcu nimic. Ba dimpotrivă, Tudosca și copiii ei fură cinstiți de noul Voevod și ajutați la nevoi, ceiace este cu atât mai ciudat, cu cât Moise Vodă știa foarte bine că Vornicul Lupu nu se dusese la Constantinopol în plimbare, ci pentru a umbla să-i scoată domnia. Dar era Movilă probabil „fire creștinească", cum zic Letopisețiii, care-i aduc de altfel laude la fiece pas.

Nici Vasile Lupu nu se lăsă însă mai prejos. Când ajunse însfârșit, în primăvara anului 1634, să-și alunge rivalul din scaun, mai înainte de a sosi în Moldova îi scrise o lungă scrisoare din Stambul, mulțumindu-i pentru felul cum se purtase el cu familia lui, dându-i voe să plece din țară unde o vrea, fără a fi supărat de nimeni, sfătuindu-l să nu vie la Poartă, căci Turcii n'au gând bun cu el, și rugându-l să nu se supere că i-a suflat scaunul Moldovei „așa find aceste lucruri, ales al Domnilor, sub orânduiala lui Dumnezeu, fără care nu este domnie".

Moise porni în Polonia, unde mai trăi câțiva ani, liniștit și cinstit de toți, iar Vasile Vodă se întoarse la Iași, unde-l aștepta o viață sbuciumată, dar o glorioasă domnie.

Fata Vornicului Bucioc, ajunsă Doamna Tudosca, se mută

din casa lor boerească la curtea domnească, însă acolo pare a nu-și fi schimbat întru nimic obiceiurile vieții sale tihnite. N'o aflăm amestecată nici în politică, nici în operile de binefacere, nici la zidirea bisericilor sau ajutorarea mânăstirilor, și nici măcar, ca vecina Doamnă Elena a lui Matei Basarab, în mișcarea culturală, care marchează atât de strălucit epoca acestor domnii pământene. Ea avea însă desigur o grijă, pe care ne-o închipuim foarte activă : creșterea copiilor, care a fost atât de aleasă, încât chipul Doamnei Tudosca, șters în viața publică, apare luminos în viața privată. Pentru a face din fetele ei, vestit de frumoase, niște Domnițe atât de căutate de toți marii aristocrați vecini, înseamnă că Tudosca era ea însești o pricepută educatoare și o harnică gospodină.

Primii ani de mărire i-o fi petrecut liniștită, precum liniștită a fost și domnia soțului ei. Turcii, ocupați cu războiul din Persia, lăsase pe Poloni în pace, și Moldova putu să răsufle. Vasile Vodă ceruse voie dela Poartă să nu plătească tributul timp de trei ani, pentru a putea restabili finanțele țării, făgăduind că apoi toată suma va fi vărsată dintr'odată în anul al patrulea. Așa încât, între 1634 și 1637, Moldovenii au avut însfârșit un trai liniștit, iar voevodul lor a putut să vadă în tihnă de treburile țării.

Rivalizând cu vecinul și marele său dușman Matei Basarab, Vasile Lupu înzestră și el țara cu instituțiuni folositoare, introducând limba moldovenească în biserică și în cancelaria statului, făcând legi luate după codicele bizantin, precum și tipografii, tipărituri, și o școală în care se învață latinește, slavonește, grecește și *românește*.

Biserica Golii, reînoită în întregime de el, și Trei Erarhi, unul din cele mai frumoase monumente din România, sunt martorii bunului gust al acestui Domn bogat, cultivat și înțelept.

Cu apucăturile lui de despot oriental și nemărginita ambiție ce-l rodea, Vasile Vodă știu să dea Curții lui din Iași o strălucire pe care n'o mai cunoscuse nici măcar în fastoasele timpuri ale lui Radu-Mihnea. Străinii veniți în treacăt pe la noi rămâneau uimiți de luxul desfășurat de acest voevod și de eticheta acestei mici curți, care amintea pe acea din Stambul, sau mai curând chiar pe acea din Bizanț.

Ca și la Serai, pentru a pătrunde la Curte, trebuia să treci întâi printr'o primă împrejurare, păzită de 500 de pușcași, apoi, pe o a doua poartă, intrai în altă ogradă, păzită de 100 de pedeștri, și deacolo abia în ograda a treia, unde stăteau de strajă 250 de puntători de steaguri. Când intrai în sfârșit în palat, 50 de paznici la ușă și o armată de boeri și de boernași, foind prin coridoare și prin anticamere, duceau pe străini la marele logofăt, care-l introducea la Vodă. De altfel, curtenii locuiau îndeobște la curte, ca la Versailles. Zece căpitani de serviciu dormeau la ușa lui Vodă și zilnic era curtea plină de lume. Bandini spune că peste 200 de invitați se perindau în palat, dela răsăritul la apusul soarelui, ba la audiențe, ba la dejun, la masă, la cafele sau la dulceață. Mesele aceste erau de-o bogăție nemaipomenită. Talgerile și farfuriile erau numai de argint și de aur, la fel cupele, cuțitele și linguriţele — la ocazii mari se întrebuințau chiar și furculițe, ceiace este de mirat, întrucât este știut că nici Ludovic al XIV-lea nu întrebuința încă această unealtă, astăzi indispensabilă. Domnul stătea în capul mesei într'un jilț de catifea, spătarul lângă el îi ținea cuca, spada și sceptrul, paharnicul îi turna de băut, vin și bere (un pahar de bere după 2-3 de vin). Bucatele se aduceau acoperite cu șervete pentru a nu se reci, și înainte de a fi date lui Vodă erau gustate de marele paharnic. Ce nu-i plăcea stăpânului era *pus sub masă* — poate pentru câini. Iar în timpul acesta, ușierii, ținând în mână toiage cu mânere de argint, păzeau ordinea în sală, pe când într'un colț ziceau lăutarii țigani cântece bătrânești, iar dintr'alt colț când înceta zaraful, cântau dascălii arii bisericești sub icoane aprinse. Vodă care știa multe, vorbea de nevoile țării, de politică, de poezie, de legile bizantine și de autorii eleni. Vorbea românește, după cum am văzut, cu accentul ținutului său, însă turceasca o poseda bine, iar grecească la cea mai mare perfecție.

La mesele obișnuite, femeile nu veneau. Ele mâncau, cu'n ceremonial cam la fel, în cămara Doamnei Tudoscă. Insă la ospețe mari, la anul nou, la nunți mai ales, Domnul, Doamna, Domnițele, boerii și jupânesele, musafirii străini, mâncau toți la olaltă. In legătură directă cu odăile Domnului și ale Doamnei, —

ILLUSTRISSIMUS ATQ. CELSISSIMUS PRINCEPS
AC DOMINUS, DOMINUS BASILIUS D. G.
TERRARUM MOLDAVIÆ PRINCEPS ETC.

Vasile Lupu

odăi împodobite cu covoare în fir de aur — era biserica Sfântului Neculai, biserica Domnească.

Slujba o asculta Vasile Vodă de pe scaunul din dreapta naosului. Pe fiul său, moștenitorul tronului, îl ținea lângă el, de-a stânga, iar de-a dreapta stătea vornicul cel mare. Cât despre Doamna, o ținea la câțiva pași în urmă, înconjurată de Domnițe și de jupânesele boerilor și îmbrăcată în scumpe rochii de mătase, peste care anuncau albastre șaluri de Alep. Ele erau împodobite cu lanțuri de aur și brățare bătute în nestemate. Pentru a da o idee de luxul acestei îmbrăcăminte, vom arăta că numai nasturii hainii lui Vodă costau 100.000 galbeni, iar îmbrăcămintea Doamnei se ridica la peste 400.000.

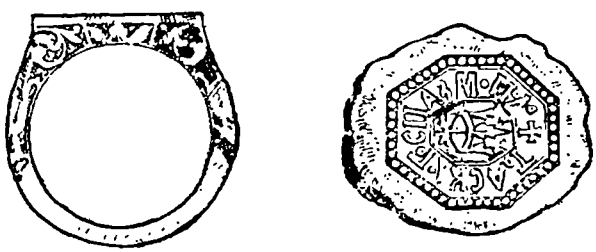

Inelul Doamnei Tudosca

Ceremonialele mari erau uimitoare. Mai întâi, când Vodă trecea dintr'o odaie într'alta, ostașii făceau gard de-o parte și de alta, și în fața lor făceau gard boerii. Ușierii mergeau înainte cu toiagurile de angint, un spătar purta sceptrul, un altul spada și un al treilea sulița. Toată lumea se pleca în fața voevodului cu mânele la piept. Mă rog, parcă ar fi fost Vasile Lupu Arnăutul autocrat al Imperiului Byzantin.

De Anul Nou, de Bobotează, de Paști, se desfășura un fast care umplea de admirație nu numai pe misionarul italian Bandini și pe sirianul Paul din Alep, dar chiar pe superbii nobili poloni, obișnuiți cu luxul și cu măririle.

Când pleca să cerceteze țara, în carete căptușite cu mătase aurită, Vasile Lupu avea cu el un alai de 3000 de călăreți, 2000 de pedeștri și 100 de ieniceri, iar pajii lui Vodă erau îmbrăcați în purpură.

Taberele erau împărţite în străzi de corturi, printre care foiau negustorii, cari cam la o mie, întovărăşeau aceste alaiuri.

Că acest voevod ţinea pe lângă el 6 secretari pentru corespondenţe în diferite limbi, că nu numai cronicile noastre, dar şi străinii îl arată ca pe un om extraordinar de înzestrat „di carattere rizoluto e di spirito franco, capace di realizzare grandi imprese", n'ar fi poate o dovadă îndestulătoare a firii alese a acestui voevod, pe care unii autori (Tanoviceanu) îl tratează de Domn rău şi de trădător, cu o nevrednică purtare". Că în lunga lui domnie au fost oameni care nu l'au iubit, este firesc, şi c'a omorît în 20 de ani 40.000 de oameni — toţi hoţi — este iarăşi adevărat. Unde nu mai sunt vremurile acelea! Insă c'a fost un mare voevod, iubitor al dreptăţii, o dovedeşte felul cum îşi ţinea divanul, *în fiecare zi,* şi uneori de două ori pe zi, dimineaţa şi după amiază. Dinaintea lui se înfăţişeau întâi cei mici şi slabi, şi pe urmă cei mari şi puternici, — altă dreptate de cât cea împărţită de Radu-Mihnea![1]) Oricine se putea tângui împotriva oricui, chiar împotriva fraţilor lui Vodă. Gheorghe şi Gavril, fraţii lui după mamă, au stat 3 zile la închisoare pentru o vină dovedită din pâra unui străin, căci zicea Vasile Vodă : „nu-mi pasă de frate, de fiu şi de fiică, ci dreptatea este una şi singură pentru toţi. Eu nu socot omul, ci dreptatea, nu lucrul, ci legea, (cea introdusă de el, de altfel). Dacă ar fi ca jumătate din Moldova să fie rea, să piară, numai să rămâie cea bună".

Nenorocirea a fost că acest mare voevod a avut două cusururi care l-au dus la pierderea domniei. Unul, ura lui împotriva lui Matei Basarab, al doilea, o nepotolită ambiţie, care, fără mijloace de realizare, nu poate niciodată duce la bun sfârşit.

După abia 3 ani de acea paşnică domnie arătată mai sus, Vasile Vodă începu să se agite. In 1638, fiul său Ion avea vre-o 16—17 ani, vrâstă, socotea el, bună de domnie. Pe de altă parte, la vechile resentimente împotriva lui Vodă Matei (duşmănia din tinereţe şi trădarea planurilor sale faţă de Miron Barnovsky) se adăogise unul nou. Pe când era el în Constantinopol

[1]) Vezi Cap. XVIII.

umblând după domnie, cheltuise multe pungi de bani pentru a curma zilele lui Cunt Celibi, sprijinitorul Grecilor și dușmanul neîmpăcat atât al lui Vasile Lupu cât și al lui Matei Basarab. După ce ajunse Domn, el ceruse vecinului său restituirea jumătății acestor sume, dar Matei refuzase, sub cuvânt că nu el îndemnase pe Vasile la acest omor, de care se lepăda, și, ca Pilat din Pont, se spăla pe mâini. Toate aceste resentimente întrunite și hrănite în ascuns, izbucniră într'o bună zi în sufletul Domnului Moldovei cu o violență nemai pomenită. El începu să lucreze pentru a scoate domnia țării Românești lui Matei Basarab și a o da minorului său fiu, Ion.

Acesta „slab și desnodat și de mâini și de picioare" cum zice cronicarul, era încă una din marile griji ale Doamnei Tudoscăi. Pe fetele ei, frumoase și vrednice, le-o fi iubit cum se iubesc copiii de viitorul cărora nu-ți este grijă. Dar pe acest singur băiat slăbănog și infirm îl răsfățase maică-sa cu o deosebită dragoste, și nu i-ar fi plăcut să-l vadă obosindu-se a fi Domn. Noua ambiție a lui Vodă o puse în toate halurile. Dar Vasile Lupu nu cerea sfaturi, el poruncea. Pregătindu-și întâi terenul politic și adunându-și apoi oștile, porni asupra Domnului Munteniei. Incercarea lui nu isbuti, după cum este cunoscut.

Câți-va alți ani de noi pregătiri, de uneltiri, de nivelări de teren, de pungi de galbeni aruncate cu nemiluita, până într'o zi, toate păreau atât de bine pregătite, încât Vasile Lupu își trimise fiul la Pașa din Silistra pentru a fi întronat de acesta în scaunul țării vecine. Matei Vodă însă, în Târgoviștea lui, nu dormise. Cunoscând toate mișcările aprigului său dușman, uneltise la rândul lui și-și secase tezaurul pentru a hotărî Poarta să nu dea ascultare intrigilor voevodului Moldovei. Pașa din Silistra primi poruncă de la Vizir să pună mâna pe Ion, fiul lui Vasile, și să-l trimită legat la Stambul. Din fericire, trimisul lui Vodă, postelnicul Enachi Catargi,[1]) sosise la Pașă

[1]) Familia Catargi pare a fi de origină românească. Enachi Catargi fusese banul Craiovei sub Radu Vodă Mihnea. El era însurat cu Maria, fata vestitului clucer Radu Buzescu, ruda și prietenul lui Mihai Viteazul.

In 1633, când Matei Basarab a luat domnia țării românești, Enachi Catargi împreună cu fratele său Niculai, și cu alți boeri, s'au dat de partea

Ştefăniţă
fiul lui Vasile Lupu
(Broderie de pe mormântul său la biserica Trei Erarhi, Iaşi)

După Buletinul C. M. I.

înainte de fiul stăpânului său şi primse de veste despre cele ce se puneau la cale. El trimise pe dată răspuns boerilor care se aflau într'un sat lângă Durostor să oprească pe fiul lui Vasile Lupu de-a veni la Silistra şi „îndată s'au întors Ion Vodă, cam cu fuga, de grija Paşei" zice Miron Costin, care mai adaogă: „Şi aşa au eşit şi a doua ispită pentru domnia ţării Munteneşti".

Vasile Vodă îşi muşcă pumnii de necaz, dar nu era om să se lase învins. Pe de o parte mai unse, foarte gras, toate roţile carului Stambulului, iar pe de alta strânse oşti numeroase, pedestrime şi artilerie, şi porni cu război împotriva lui Matei Vodă. „In Iaşi, puse domn pe fiul seu Ion Vodă în scaunul ţării, cu boeri, cu ispravnici, cu domnie deplină", zic letopiseţii, iar în Muntenia, se opri la Ojogeni (Prahova), unde aşteptă să pipăe forţele şi intenţiile Domnului Munteniei. Nu întârzia a le cunoaşte, căci acesta îi sosi în grabă întru întâmpinare, şi din lupta care avu loc, se alese Vasile Lupu cu o bătaie, care-i puse toată armata pe fugă. Foarte pitoresc zic aceleaşi letopiseţi, scrise doar de-un Moldovean, că oştile lui Vasile Vodă „mai multă gătire la fugă au stătut, decât la război". Bietul Domn, necăjit, fugi la Brăila, unde nădăjduia să-şi strângă oştile risipite, însă, aflând acolo, prin nepotul său [1]) Stamatie Hadâmbul, că a trimis Paşa să-l prindă, dela masă cum stătea s'a sculat, şi sărind peste gardul grădinii s'a ascuns la un vecin până i s'a adus calul, cu care o luă apoi în goană până la Galaţi.

Sosit în ţară, găsi pe fiul său Ion lepădat de domnie. El

---

lui Radu Ilieş, luând parte la bătălia dela Colentina. Invinşi de Matei Voda au trebuit cu toţii să fugă, iar banul Enachi se refugiă în Moldova unde Vasile Lupu îl primi bucuros, făcându-l postelnic mare.

Dela acest Enachi postelnicul a curs neamul Catargineştilor în Moldova. (Discursurile lui Barbu Catargi, de A. Demetriescu Bucureşti 1886), D-nul Ghibănescu (Surete şi Izvoade IX) este însă de părere că banul Enache din Muntenia şi postelnicul Enachi din Moldova nu sunt aceiaş persoană Cel d'intâi ar fi murit în 1624 şi ar fi fost îngropat la Târgovişte. El ar fi şi tatăl paharnicului Gheorghe Catargi, care acesta ar fi trecut în Moldova, dând naştere neamului Catargesc de acolo. Ipoteza este verosimilă, însă în cazul acesta cine era postelnicul Enache? Din documentele existente el nu poate fi identificat.

[1]) De vara primară.

își strânsese boeri și le spusese că slaba lui sănătate nu-i îngădue a fi Domn. De altfel, avusese dreptate, după cum vom vedea.

Vasile Lupu, după mai multe hârțuieli și nesfârșite uneltiri făcu însfârșit pace cu Matei Basarab, abia în 1645, și în semn de creștinească înfrățire, zidi o biserică la Târgoviște (biserica Stelea), iar Matei Basarab, zidi altă în Moldova, la Soveja. Pe fiul său, de cum se întorsese în Iași îl trimise la Brussa în Asia Mică, unde erau niște băi, pentru a-i îngriji sănătatea. Insă bietul Ion „slab și desnodat" muri pe drum, între Stambul și Brussa. Avea abia 18 ani. Gândul lui Vodă fusese, dacă nu se vindeca nici acolo, mai ales de un braț care i se uscase, să-l trimită în Italia, la Padova. Dar nu mai fu nevoe, căci avu grijă Dumnezeu de bietul băiat, mai mult de cât tată-său. Trupul lui Ion fu adus la Iași și îngropat în Biserica Trei Erarhi, iar mumă-sa, buna Doamnă Tudosca, de multă jale și inimă rea, muri curând și dânsa, într'acelaș an (1639).

Fu îngropată alături de dragul ei fiu, iar peste mormânt i s'a așternut acea minunată țesătură în fire de mătasă și aur, care-i arată chipul și bogata-i îmbrăcăminte, țesătură care, în anii din urmă, a făcut ocolul Europei, admirată fiind de toți iubitorii de frumoase lucruri.

Vasile Vodă nu pare a o fi jălit peste măsură, de oarece aflăm că în acelaș an trimise în Caucaz să i se aducă o nevastă.

Acum, trebue cercetat pentru ce nu și-a ales el vre-o fată de țară sau din vecini, și i-a trebuit tocmai o caucaziană ca s'o facă Doamnă în locul Tudoscăi.

Femeile din Caucaz, Circaziene [2]) și Georgiene, erau vestite în tot Orientul pentru frumusețea lor. Ele formau contingentul de căpetenie al sclavelor vândute pe piața Stambulului. Cadânele imperiale erau în bună parte caucaziene și nu odată au fost ele mame de sultani. De altfel, de mici copile erau supuse la torturi pentru a căpăta o talie frumoasă și picioruțe mici, iar fetele urâte erau în țara lor servitoare, de ori cât de

[1]) Vezi planșa de la începutul capitolului. Planșa reprezentând pe Ștefăniță are aceiași origină.

[2]) Circazieni sau Cerchezi e acelaș lucru. Ei sunt, spune D. Cantemir, cea mai nobilă încrângătură a Sciților (Arieni).

bun neam o fi fost ele, căci numai frumusețea dădea dreptul unei femei la bogății, la rang social, la bărbați bogați.

Vasile Lupu se simțea prea mare voeveod pentru a mai avea nevoe de o căsătorie strălucită. Pe de altă parte, D-na Tudosca nu pare a fi fost frumoasă. Ce voia el acuma era deci o femee frumoasă care să-i mângâe anii unei maturități învecinată cu bătrânețea. Insărcină pe același Enache Catargi, căruia îi încredințase pe fiul său când îl trimisese la Silistra, să cutreere munții Caucazului în lung și'n lat, și pe care fată o va afla mai minunată, să i-o aducă.

Credincios stăpânului său, postelnicul Catargi, cutreeră țara dintre Marea Neagră și Caspică, până puse mâna pe-un mărgăritar, care i se păru cel mai de soi din câte Georgiene și din câte Circaziene văzuse el în acea țară a paradisului femeesc. N'o fură, cum era obiceiul Turcilor, ci, nu numai c'o ceru părinților, dar mai căpătă și învoirea Hanului Tătarilor, sub a cărui stăpânire zăcea țara Cerchezilor.

De altfel, verbul „a cere" era sinonim în astfel de împrejurări cu „a cumpăra". Tatăl fetei căpătă 1000 de galbeni, mama 500 și Hanul iarăși o mie. Acest din urmă târg — cu Hanul Tătarilor — se făcu în chiar capitala acestuia, Baccèsarai, în Crimeia. Și acum, sigur de el, Ienachi Catargi porni spre Moldova, să ducă lui Vasile Vodă pe frumoasa Ecaterina, care era însoțită de micul ei frate, și de o numeroasă escortă de Moldoveni și de Cerchezi. Acolo, în Baccèsarai se întâlniră ei cu călugărul italian Niccolo Barsi, care se înapoia dintr'o călătorie de prin părțile locului și care, întors în Italia, își publică amintirile, din care extragem cele ce urmează [1]).

Niccolo Barsi da Lucca, căruia îi trebuia o tovărășie pentru a străbate acele nesigure ținuturi, ceruse voe lui Catargi să intre în convoiul lui, și astfel, la 19 August 1639, porniră cu toți înspre Orkapu, unde ajunseră după trei zile, iar de acolo, de-alungul Mării Negre, timp de 4 săptămâni, prin ținutul Tătarilor Nogai, cu inima purice de frica Cazacilor, sosiră însfârșit pe malul Niprului. Trecând râul, ajutat de-un vânt prielnic, ei

[1]) Manuscris descoperit de d. C. G. Giurescu în Biblioteca Națională din Paris abia în 1925.

sosiră la cetatea Oceacovului (aceea în fața căreia se înecase feciorul Elisabetei Movilă) în care se găsea vremelnic, pentru motive politice, marele Pașa din Silistra.

Petrecură cu toții câteva ceasuri acolo ca să mai odihnească caii și apoi, fără incident, porniră iar la drum. Insă, după ce străbătură abia trei mile, numai ce se pomeniră ajunși din urmă de-un om de-al pașei, care, în numele stăpânului său, îi cerea imperativ pe Ecaterina. Se vede treaba că, în trecere, o fi văzut-o vre-un turc și minunat de frumusețea ei, o fi semnalat-o pașalei. Atât Ienachi cât și solul Hanului se împotriviră de-a preda pe logodnica Domnului Moldovei, răspunzând că se vor înfățișa ei dinaintea marelui pașă pentru a-i da cuvenitele tălmăciri. Formând din convoi un fel de lagăr întărit pentru a apăra pe Ecaterina de vre-o răpire prin surprindere, ei, întovărășiți de câțiva oameni, se înapoiară la Oceacov și, aduși în fața pașalei îșI spuseră păsul, că nu pot preda acea fată, pentru că le era încredințată de Hanul Tătarilor pentru a fi dusă Domnului Moldovei. Turcul răspunse că n'are nimic de spus, doar că un ghiaur nu poate lua o musulmană de soție. Catargi, ploconindu-se adânc, arătă că n'are nici el nimic de spus, doar că Circaziana era creștină, nu musulmană. Conversația se termină prin întemnițarea solilor și prin trimeterea unui călăreț la Hanul Tătarilor pentru a verifica dacă cele spuse de Catargi corespundeau cu adevărul. Până la înapoierea acestuia, pașa trimise însă o puternică ceată de ostași să ridice cu forța pe frumoasa Circaziană. Ascunsă într'un cărucior cu două roate, printre carelș cu merinde, și îmbrobodită la față, ea fu totuși descoperită și împreună cu frățiorul ei, ridicată cu de-a sila și trimisă la Oceacov.

Frumusețea Ecaterinei era, pare-se, uimitoare. Deși când fu înfățișată răpitorului era roșie la față de atâta plâns, totuși marele Pașă din Silistra îngălbeni când o văzu.

Avea ochii negri, mânele subțiri, dar pline mijlocul mlădios, gura mică, pielea atât de albă, încât, — zice Niccolo Barsi — „pareva che la grazie nela di lei persona havessero la loro rezidenza collocata" (părea că toate farmecele își așezase reședința în persoana ei). Netrebnicul de pașă (tot expre-

sia lui Barsi) se îndrăgosti ca un nebun, îşi pierdu odihna şi pofta de mâncare şi nu-şi mai găsia locul. Cu orice preţ vru să ajungă stăpânul acestei comori. Fu însă nevoit să aştepte răspunsul Hanului, care, puternic, şi prieten cu Sultanul, i-ar fi putut dănui, de i-ar fi călcat peste voe..

Intre timp, Catargi trimise de olac lui Vasile Lupu veste despre cele întâmplate, iar acesta repezi un curier la Stambul să ceară dreptate.

Doamna Ecaterina

Ecaterina fu închisă în cetate, împreună cu frăţiorul ei şi cu o circaziană. Ea fu dată în grija unei hogea, care avea însărcinarea s'o convertească la credinţa lui Mahomed, pentru a putea împiedeca astfel însoţirea ei cu Domnul Moldovei.. Biata fată, cu toată nenorocirea ei. îşi plăti luxul de a-si bate joc de hogea. De câte ori venea el la „şedinţa convertirii", o găsea aşezată la masă mâncând carne de porc. La vederea acestei necurăţenii, popa turc o lua la goană, şi astfel scăpa circaziana din cursa diavolului.

In sfârşit, după două săptămâni abia, în care timp Paşa trăia în nădejdea unei veşti bune venită dela Han, sosi şi răspunsul acestuia : Să lase pe Ecaterina să pornească în pace. Paşa nu se supuse. Dar după alte opt zile sosi trimisul lui Vasile Lupu cu un dar de 3000 de galbeni şi cu rugămintea să-i înapoieze logodnica.

Incepu Turcul să şovăească, fiindcă dacă dragostea e dela Dumnezeu, apoi banul e darul dracului. Şi pe când, pus în alternativă, nu ştia omul ce să facă, iată sosi şi ceaşul Sultanului cu poruncă, sub pedeapsă de moarte, să sloboade pe Ecaterina, ca fiind logodnica vasalului său, Domnul Moldovei. Nu

mai era de șovăit. Insă, pentru a mai câștiga timp, pașa trimise la Iași să mai ceară 200 de galbeni, și anume nu numai de lăcomie, ci, zice Barsi, pentru a se mai putea bucura, cât de puțin încă, de vederea fetei. In sfârșit, sosi și această sumă. Ecaterina fu eliberată și convoiul se puse din nou la drum, după o întrerupere de mai bine de-o lună.

Prin multe alte primejdii, drumul fiind infectat de Cazaci, sosiră în sfârșit la Nistru, pe care-l trecură în lotci, și de acolo, prin Ciubărciu, ajunseră la Bender. Italianul luă drumul Mohilovului, pentruca, prin Polonia, să se înapoieze în țara lui, iar Ienachi Catargi își duse viitoarea Doamnă, peste Prut, la Iași, dând-o în primire nerăbdătorului ei mire.

Nunta despre care nu avem știri, trebue să fi avut loc la începutul anului 1640.

Cași călătoria ei din munții Caucazului în șesurile Moldovei, viața acesteia de-a doua Doamnă a lui Vasile Lupu fu plină de peripeții.

Ecaterina era bună, pe cât era de frumoasă. A fost pentru fetele ei vitrege, Maria și Ruxandra, o atât de blândă mamă, încât a înlocuit lesne în inima lor pe biata Tudosca. Când s'a măritat Ruxandra cu Timuș și a fost să părăsească casa părintească, se spânzură de gâtul Ecaterinei și-o sărută plângând de n'o mai putea despărți tatăl ei de ea.

Până în 1652, când începură iarăși neînțelegerile între Vasile Lupu și Matei Basarab, traiul Doamnei Ecaterina a fost liniștit, se pare chiar fericit. Un an după nuntă, în 1641, i se născu un fiu, botezat Ștefan, care, căzând greu bolnav, fu dus de mamă-sa la icoana Maicii Domnului din Biserica Golii și pe loc se însănătoși copilul, zice Paul din Alep. Drept recunoștință, Doamna îmbrăcă icoana făcătoare de minuni în aur curat și o împodobi cu pietre scumpe și mărgăritare.

Acest Paul din Alep, însoțitorul patriarhului Macarie în călătoria lui prin țările noastre, a văzut și el pe Doamna Ecaterina, în chiar apartamentul ei, din palatul domnesc din Iași — palat prefăcut în întregime de Vasile Lupu și împodobit cu grădini, cu grajduri de piatră și cu toate ecaretele trebuincioase. Introduși de către jupânesele Doamnei în odaia ei de

recepţie, Macarie şi însoţitorul ei o găsiră aşezată într'un jilţ, având capul acoperit cu un calpac de catifea roşie (precum e înfăţişată şi pe peretele bisericii Trei Erarhi) şi îmbrăcată într'o haină blănită cu samur. Când intră Patriarhul, ea se sculă în picioare, arătându-se foarte mulţumită de venirea lui, iar la plecare îl umplu de daruri, precum îl umpluse şi Vodă — ceiace de altfel era scopul îndelungatei vizite ce făcea înaltul prelat asiatic în ţările ortodoxe europene. In schimbul bogatelor daruri ce i se făceau, el împărţea iconiţe de hârtie şi în cel mai bun caz dulceaţă din Alep şi seminţe de floarea soarelui.

In anii de linişte care urmară, Vasile Vodă îşi mărită fetele, pe Maria cu prinţul Radziwill şi pe Ruxanda cu Timuş Hmielniski. Evenimentele aceste vor fi tratate pe larg în capitolul care urmează, aşa încât trecem deocamdată asupra lor.

Toată exasperata rezistenţă ce puse Domnul Moldovei de a-şi da pe iubita lui fată Ruxanda după fiul beţivului hatman căzăcesc, nu izbuti faţă de îndârjirea acestuia de a se încuscri cu de-asila cu el. In Septembrie 1652 nunta avu loc la Iaşi, şi Timuş, luându-şi nevasta, trecu Nistrul cu ea, dincolo, în ţara „sălbaticilor zaporogi". Iar dincoace, rămaseră Vasile Lupu şi Doamna Ecaterina să-şi aştepte destinul mai departe.

El se împlini în curând. Câteva luni după nunta Ruxandei, Matei Basarab, Domnul Munteniei, îmbolnăvindu-se, Vasile Lupu începu din nou să-i râvnească scaunul. Se apucă iar să trimită bogate daruri la Stambul, cerând domnia din Târgovişte în caz de moarte a lui Matei şi adăogând că pentru a cuceri acea domnie nici n'avea nevoe de armată turcească, căci avea pe acea căzăcească a ginerelui său. Insă tocmai aceste încuscriri ale lui Vasile cu Polonii şi Cazacii displăceau Turcilor, care erau gata să-l scoată din domnia Moldovei, ne cum să i-o mai dea şi pe a Munteniei. Tembeli cum erau Turcii, şi guvernaţi atunci de-o femee, (Sultanul fiind un copil), ei tărăgănară răspunsul, în care timp Matei Basarab se însănătoşi. Sătul de veşnicile pofte ale Moldoveanului, el se înţelese cu principele Ardealului Gheorghe Rakoczi, marele său prieten, să scoată ei de data aceasta domnia lui Vasile Lupu şi să scape

astfel de-un prea neastâmpărat vecin. La Iași, ei se puseră în legătură cu un mare ambițios, poftitor de măriri, Gheorghe Ștefan, logofătul lui Vasile, și-i făgăduiră scaunul Domnului său, dacă va voi să intre în complot. Logofătul atât doar aștepta.

In Aprilu 1653 armatele muntenești și ardelenești pătrunseră în Moldova, pe Milcov și pe la Oituz, înaintând spre Roman, unde, unindu-se, urmau să calce capitala Moldovei. Gheorghe Ștefan, cu o zi înainte, părăsise Iașii pentru a alerga întru întâmpinarea oștirilor dușmane, iar bietul Vasile Lupu, aflând prea târziu despre toate aceste, avu doar timpul să trimită pe nepotul Ștefăniță Paharnicul să-i ducă odoarele în cetatea Neamțului, și apoi, cu Doamna Ecaterina, cu copilul Ștefan, cu frații, nepoții, rudele și toată casa lui, fugi acolo unde fugeau toți Domnii în primejdie, la Hotin, de unde trecând Nistrul se duseră la Camenița.

Prima lui grijă fu, firește, să ceară ajutor dela ginerele său, în care timp, de altfel, armatele aliate intrară în Iași și impuseră ungerea ca Domn al Moldovei a lui Gheorghe Ștefan Ceaurul, în Lunea Patimilor a anului 1653. Bucuria acestuia nu fu de lungă durată. Timuș, în fruntea Cazacilor, sosi în ajutorul socrului său, goni pe noul Domn din scaun, cu Muntenii și cu Ardelenii lui, și'și rechemă familia în Iași. Dar și ce păți bietul Vasile Vodă cu nebunul său de ginere în capitala lui, numai Miron Costin o poate povesti. El alese acest prilej al sosirei sale la Iași ca salvator al socrului său, pentru a-și răzbuna pe toți acei pe care-i bănuia a fi fost potrivnici căsătoriei lui cu Ruxandra. Își stabilise lagărul la Galata, de unde își repezea oamenii să prindă pe toți închipuiții lui dușmani. Astfel periră, între alții, pisarul leșesc al Domnului, Cotnariski, și astfel erau să piară frații Toma și Gheorghe Cantacuzino, din care unul era fostul cumnat al Domnului și cel mai vechi prieten și bun sfetnic al lui. „Ce umblau ei cu zilele în mână, și s'au cerut la Vasile Vodă să-i lase să meargă la țară. Ci vodă nu-i lăsă; și a poruncit la ginere-său, că mai bine mort să fie el, decât să fie boerii, pe care-i are el la inima sa cu toată credința. Deci, l'au mai mutat dela gândul lui ; însă acești

boieri tot cu fereală umblau şi tot pe ascuns, noaptea, pe poarta despre casele Doamnei veneau la curte, de care Vasile Vodă de greu suspina şi-şi frângea mânele de ginere ca acesta".

Bine, rău, cum o fi stat Vasile Lupu, dacă ar fi rugat pe ginere-său să plece înapoi în Ucraina, ar fi rămas el singur şi liniştit în Iaşi. Dar acestui om neastâmpărat îi trebuia acum să se răzbune pe Matei Basarab şi pe Gheorghe Ştefan. Işi strânse oştile „dând ştire ţării să încalece tot omul, iertând pe toţi de toate greşelile" şi împreună cu cazacii lui Timuş porni spre Ţara Românească. Intâlnindu-se cu armata lui Matei la *Finta*, el fu bătut şi pus pe fugă, după cum am văzut în capitolul precedent (p. 250). De data aceasta Timuş, căruia de altfel se datori în mare parte dezastrul dela Finta, se retrase cu oştirea lui peste Nistru, iar Vasile Lupu se întoarse amărît la Iaşi. Nici una din întâlnirile lui cu Matei Basarab nu fusese norocoase. Iar de acum înainte, norocul îl părăsi cu totul. Abia stabilit în capitala lui, el află că Gheorghe Ştefan trecuse munţii cu noi ajutoare dela Rakoczi şi că se îndrepta asupra Iaşului pentru a-l scoate din nou din domnie. Trimise pe nepotul său Ştefăniţă întru întâmpinarea acestuia cu o ceată de Orheeni, însă la Valea Seacă (aproape de Faraoani în Bacău) izbânda fu din nou din partea duşmanului. O ultimă desperată apărare la Sârca, lângă Iaşi, şi Vasile Vodă fu nevoit să fugă şi el peste Nistru, la Râşcov, reşedinţa fetei lui Ruxanda şi a ginerelui Timuş. In această goană, urmăriţi de inamic, fratele lui vodă, Gheorghe Hatmanul, căzând de pe cal la un pogorâş, fu făcut prizonier.

Doamna Ecaterina cu minorul ei fiu Ştefăniţă, luând cu ea o parte din comorile voevodului şi câţiva oameni de casă, printre care şi pe bătrânul Toma Cantacuzino, se retrase la Suceava, unde se închise în vechea cetate a lui Ştefan cel Mare, aşteptând acolo desfăşurarea evenimentelor.

Paul din Alep, care se afla cu Patriarhul Macarie la Iaşi în timpul acestor întâmplări, scrie că această catastrofă finală a Domnului Moldovei a fost vestită „prin semne rele". „Noptile din urmă erau tot tunete şi fulgere, pârâie de ploaie şi de piatră; trăsnetul căzu pe cupola bisericii din mânăstirea Sf. Pa-

raschiva și aruncă jos vârful cu crucea, înfigându-o adânc în pământ; un alt trăsnet căzu pe grajdurile Curții Domnești; multe case fură arse, fulgerile flăcărau ca săbiile, iar pe cer se vedeau nouri care închipuiau bătălii...!"

Dela Râșcov, Vasile Lupu merse la Volodijin, să ceară sprijinul lui Bogdan Hmielnicki, care'și trimise din nou fiul în Moldova cu câteva mii de Cazaci și de Tătari. La Soroca, pe Nistru, acesta învinse armata lui Gheorghe Ștefan și-l respinse, din biruință în biruință, până în fața Sucevei. Acolo însă, Gheorghe Ștefan căpătă ajutor și dela Rakoczi și dela Ion Cazimir, regele Poloniei, încât Timuș Hmielnicki fu nevoit să intre în cetate și să închidă porțile după el. Doamna Ecaterina cu Ștefăniță Vodă, copil de 12 ani, și cu ceilalți boeri ai ei, erau încă acolo, așteptând cu nerăbdare, vitejie și încredere, înapoierea voevodului izgonit.

Asediul începu, anunțându-se lung, fiindcă merinde erau îndeajuns și oastea lui Timuș era viteză. Dar viteji erau și Polonii, cari luptau acolo sub comanda castelanului de Cracovia, prințul Dimitrie Wisznowiecki, acel care, cu trei ani înainte, ceruse mâna Domniței Ruxanda. Și o ceruse fiindcă o iubea. Așa încât asediul acesta lua romantica înfățișare a unei răzbunări, dela bărbat la bărbat, pentru chipul unei femei.

După trei luni și jumătate începură asediații să simtă lipsa de mâncare, iar asediații nu păreau de loc dispuși a pleca. Din potrivă, lor li se vestise sosirea a șase mii de Unguri comandați de Kemeny Ianoș și 600 de Nemți cu 4 tunuri sub comanda lui Dinoff; iar Timuș nu putea aștepta nimic, fiindcă tatăl său era din nou în război cu Polonii și avea nevoe de toate forțele sale în contra lui Ion Cazimir, care pornise cu 40.000 de oameni împotriva-i.

Când veniră lui Gheorghe Ștefan ajutoarele anunțate, el părăsi Scheia, unde fusese stabilit până atunci, și-și înfipse lagărul chiar în fața cetății. Începu a o bate cu cele 4 tunuri, însă zidurile erau tari și Cazaci viteji. Miron Costin spune că se băteau ca leii, deși ajunseseră a frige, pentru a le mânca, piei de cai morți, opinci și rădăcini. Iar când prea îi rodea foamea, făceau năvală afară, tocmai pe acolo de unde băteau tunurile

mai tare, căci „aşa este firea lor neînfrânată şi neînspăimântată".

In sfârşit — căci toate au un sfârşit — sosi şi tragicul ceas al desnodământului.

In noaptea de 16 Decembrie (1653) trei prizoneri poloni scăpară din cetate şi alergând în lagărul lui Wisznowieski, îi arătară locul anume în care obişnuia Timuş să se ţină. Intr'o clipă, toate tunurile fură îndreptate într'acolo. Nici n'avu timp bietul Timuş să se desmeticească ; nişte schije de obuz, rănindu-l la cap şi la picior, îl trântiră la pământ. Ridicat şi dus înlăuntrul palatului, la Doamna Ecaterina, aceasta se apucă să-l spele, să-l îngrijească, să-l doftoricească. A patra zi, Timuş Hmielnisky îşi dete duhul în dureri, departe de Ruxanda lui, care, la Râşnov pe Nistru, îl aştepta fără grijă purtând în sânu-i odrasla dragostei lor. Căci ei s'au iubit, după cum, cine are răbdare, va vedea în capitolul viitor.

Şi acum, urmează o scenă demnă de-o tragedie de Schiller.

Doamna Ecaterina ascunse ostaşilor moartea lui Timuş, cel puţin de-ocamdată. Insă peste câteva zile vestea izbucni printre soldaţi, şi atunci, fără înconjur, ei declarară că vor depune armele şi vor deschide porţile cetăţii, căci, Cazaci fiind, luptaseră pentru fiul Hatmanului lor, dar pentru străini n'aveau dece să mai lupte.

Intr'o rochie cernită, cu faţa plânsă, apăru atunci în mijlocul lor frumoasa Doamna Ecaterina. Le aminti că ei sunt ostaşi, care şi-au dat cuvântul să apere cetatea, că nu-i crede în stare să părăsească o biată femee fără sprijin, că ea, Ecaterina, e mama celei care poartă în sân un moştenitor cu numele de Hmielnisky, că peste câteva zile va veni Bogdan întru ajutor şi-i va răsplăti Dumnezeu de vitejia şi buna lor credinţă.

Cazacii, care se scaldă în sânge dar au suflete de copii, o văzuseră pe această femee murind de foame alături de ei, o văzuseră spălând rănile lui Timuş, şi le fură milă de ea. Ca un singur om ridicară mâna dreaptă, jurând s'o apere până la ultima lor suflare.

Nici foamea, nici setea, nici zilnicele asalturi ale duşmanului, nu-i făcură să-şi calce cuvântul.

Insă, când află Doamna că Bogdan Hmielniski e încurcat în războiul lui cu Polonii și nu le mai vine într'ajutor, chemă la ea pe Fedorenko, șeful garnizoanei, și-l sfătui ea înseși să capituleze.

Ca întotdeauna când se amestecă nenorocul în treburile noastre, capitularea Sucevei avu loc câteva zile prea de vreme. Bogdan Hmielniski, lăsând pe un general de-al său în Ucraina, se îndrepta înspre Moldova pentru a veni în ajutorul fiului său. Nu departe de graniță, se întâlni însă cu convoiul care ducea trupul lui Timuș. „Slavă Domnului" zise el „că n'a încăput pe mâna dușmanului". Porunci apoi să fie dus sicriul la Cehrin, până după terminarea războiului, pentru a fi îngropat abia mai târziu, iar el își făcu calea întoarsă, să se întâlnească și să se mai măsoare cu regele Polonilor.

Doamna Ecaterina și fiul ei căzură în mânile asediaților. Părăsind cetatea odată cu Cazacii, ea fu dusă pe dată în lagărul lui Gheorghe Ștefan.

Spun letopisețiii că pe când era acesta logofăt, Vasile Vodă, om mueratec, i-ar fi necinstit casa. Se spune chiar că marea ură ce purta logofătul Domnului său, de acolo se trăgea. Așa încât, drept răzbunare, cum puse el mâna pe nevasta lui Vasile Lupu, vru să-și bată joc de ea — ceace, de altfel, nu era numai o bătae de joc, căci această frumoasă circaziană nu putea să aibă pe atunci mai mult de 30—32 de ani. Insă nu degeaba era ea Doamna mândrului Vasile Lupu, nu degeaba rezistase Pașei din Silistra, nu trăise luni de zile, singură femee printre mii de ostași, pentru ca la urmă să cadă în ghiarele unui Gheorghe Ștefan.

— „Dulău fără obraz" îi răcni ea „cum nu te temi de Dumnezeu, că ți-a fost Domnul meu stăpân și i-ai mâncat pita".

„Și așa „zise Ion Neculce" i-a dat pace, dar pe fiul ei Ștefăniță l'a însemnat puțin la nas, ca să nu mai poată domni".

Apoi, pe toți câți i-a găsit la Suceava, i-a trimis Gheorghe Ștefan la moșia sa Buciulești, pe malul Bistriței, sub strașnică pază. In afară de Doamna Ecaterina și de Ștefăniță Vodă, mai erau acolo din boeri de vază, nepoții de frate ai lui Vasile Lupu,

Ştefan, Alexandru şi Enache, pe care fără milă de tinereţele lor, porunci să-i omoare în cele mai îngrozitoare chinuri.

Iar pe Toma Vornicul Cantacuzino întâi l-a îmbunat, cum zice cronica, pentru a-l hotărî să cheme pe frate-său Iordachi din Polonia, jurându-le că nu le face nimic şi că la mare cinste îi va avea. Iar când sosi Iordaki din ţara în care fugise de frica noului Domn, fu închis îndată cu ceilalţi la Buciuleşti, în chiar curţile lui Gheorghe Ştefan, şi după ce-i luă toată averea lui şi lui frate-său, sate, haine, odoare, bucate şi bani gata „90 de mii de galbeni de aur ungureşti" — apoi îşi mai şi bătu joc de ei, făcându-i să creadă, la fiece moment, că vor fi omorâţi. Plăcerea noului Domn era să-i urce pe toţi într'o luntre, pe Doamna Ecaterina, pe Ştefăniţă şi fraţii Cantacuzino, şi plimbându-i noaptea pe apa Bistriţei, să-i sperie că-i va îneca. După atâtea spaime, sosi însfârşit şi porunca să fie omorâţi. Insă noul Domn al Munteniei, Constantin Şerban, care luase scaunul lui Matei Basarab, mort de curând, fiind cumnat cu postelnicul Constantin, fratele acestor Cantacuzino, interveni la vreme şi le scăpă viaţa. Ei fură puşi în libertate, însă nevasta şi fiul lui Vasile Lupu rămaseră închişi acolo în Buciuleşti.

In timpul acesta, Vasile Lupu, rămas la cuscrul său Bogdan Hmielnisky, stărui să capete o armată de Cazaci pentru a-şi redobândi tronul. Insă Hmielnisky, căruia îi murise fiul, nu mai avea ce să se amestece în trebile Moldovei. El trata acuma cu Ţarul Moscovei închinarea Ucrainei, pentru a-şi elibera poporul de sub jugul Polonilor, şi soarta lui Vasile Lupu nu-l interesa câtuşi de puţin. La tânguirile fostului Domn al Moldovei, Hatmanul Zaporogilor răspundea: „Lasă, frate ! ca să-ţi treacă necazul, fă ca mine, bea !"

Amărât, Vasile Lupu îl părăsi. Se duse în Crimeia, la prietenul său Islam Gherei, Hanul Tătarilor, care-i dădu un agă să-l întovărăşească până la Constantinopol şi să pună acolo o vorbă bună la Poartă pentru nenorocitul Domn.

Sosit în Stambul, chiar a doua zi, Vasile Lupu fu primit în audienţă de Sultan [1]), care-l trimise apoi la Ediculè „la oprealâ", nu la închisoare. I se puse la dispoziţie un frumos aparta-

[1]) De altfel o simplă ceremonie, căci sultanul era un copil de 12 ani.

ment, cu camere spațioase și luminoase, cu o droaie de servitori, și cu secretari să-i ție corespondența. Nu putea eși, însă primea pe oricine, prieteni turci și creștini, ambasadori străini; dădeau chiar și ospețe. Cinci ani pare a fi rămas el acolo până fu numit Kiuprulîu Vizir, care, zicându-și „ruda lui de sânge“ [1]) se puse luntre și punte pe lângă Sultan, nu numai pentru a-i reda libertatea deplină, dar pentru a-i restitui și domnia Moldovei. Insă, fie că acum, în 1658, Vasile Lupu se găsea prea bătrân, fie că-i era în adevăr sănătatea sdruncinată, el nu mai primi a fi Domn, rugându-se de vizir ca scaunul Moldovei să fie dat fiului său Ștefăniță.

Eșirea dela Edicule a lui Vasile Lupu coincide cu scoaterea din domnie a lui Gheorghe Ștefan, care fu înlocuit cu capuchihaia acestuia la Poartă, bătrânul Gheorghe Ghica. Când, mai mult fără voia lui, fu trimis acesta în Moldova, să zice că Kiuprulîu l-ar fi întrebat „Unde sunt Doamna și fiul lui Vasile Lupu?“ — „In Moldova“ răspunse Ghica. „Pe dată să mi-i trimiți aici“ porunci vizirul.

Astfel scăpă și Ecaterina din închisoarea ei dela Buciulești. Sosită la Constantinopol, ea avu mângâerea să-și găsească soțul, nu numai în viață, dar în voia vegheată a Turcilor. Nu-l mai văzuse de când plecase din Iași, ea înspre Suceava și el peste Nistru. Il lăsase cu barba căruntă, și-l regăsi cu barba neagră... căci Vasile și-o cănia, pentrucă, se vede, firea lui de berbant rămăsese nevătămată de anii care curg.

Când un an mai târziu (1659) Ștefăniță, cu înfățișat vizirului, care spuse „Mândru fecior are Vasile Vodă“ și apoi îl trimise Domn în Moldova în locul lui Ghica, — ea, Doamna Ecaterina, care acum nu era departe de 40 de ani, rămase lângă soțul ei, la Constantinopol.

Ștefăniță avea abia vreo 17 ani. Domnia lui nesigură fu turburată și de Domnul Munteniei, Constantin Șerban, și de Tătari, și de Mustafa Pașa din Silistra. Mai veni și o foamete, urmată de ciumă, încât bietul copil, frumos ca o icoană și inimos ca un viteaz, rămase în istorie cu urâta poreclă de „Papură

[1]) Fiind amândoi de prin părțile macedonene, lucrul acesta poate fi adevărat.

Vodă" fiindcă în vremea lui mâncau oamenii, sleiţi de foame, rădăcini, frunze şi papură.

Vasile Lupu, care din Constantinopol veghea asupra fiului său, se făcu capuchihaia lui Ştefăniţă Vodă. „Singurul exemplu în Istoria Românilor" zice A. D. Xenopol „al unui agent la Poartă devotat Domnului pe care-l slujia". Insă, un an după aceia, în 1660, Vasile Lupu muri de pe urma acelei boli contractate în bejeniile lui. Doamna Ecaterina îi duse trupul la Iaşi, unde, cu domnesc alai şi multă jale, îl astrucă în biserica Trei Erarhi, alături de soţia lui cea dintâi, Doamna Tudosca.

Ecaterina ramase la Iaşi, pe lângă fiul ei, pe care avu durerea a-l pierde, un an mai târziu, pe când se afla el pe Nistru, lucrând la întărirea unor cetăţi. „Cu chipul ciumei era boala, zice Miron Costin, că ia- eşit o bolfă la mână, dar nu era ciumă, ci dreaptă lingoare, căreia îi zic doftori *maligna*, şi cât a trecut Nistrul la Tighina, a treia zi a stătut mort". L-au adus boerii la Iaşi, de l-au îngropat alături de Vasile Vodă, în cripta Trei Erarhilor. De atunci se pierd şi urmele Ecaterinei.

Femeile aceste apar în Istorie alături de soţii lor şi dispar odată cu ei. La 40 de ani viaţa frumoasei circasiene era poate abia la jumătate. Poate a mai trăit alţi 40 de ani, bogată sau săracă, în Moldova sau în Caucaz, fericită sau nenorocită, — nimic nu ştim. Suflete de femei pe care le urmăreşti o vreme, şi apoi bate vântul uitării peste ele, când ţi-ar fi poate mai drag să cobori în adâncimile lor !

* * *

Principesa Maria Radziwill
Fiica lui Vasile Lupu

După copia unui tablou de la Academia Română.

CAPITOLUL XXI.

DOMNIȚELE LUI VASILE LUPU

DOMNIȚA FARA NUME

DEȘI cronicele noastre nu cunosc decât două fete de-ale lui Vasile Lupu, pe Maria și pe Ruxanda, totuși ele au fost trei. Existența acestei de a treia Domniță este confirmată de pictura murală din biserica Goliei. Paul din Alep, care a trăit la Curtea acestui Voevod, spune, vorbind despre picturi: „Lângă ei (Domnu, Doamna și Domnițele Maria și Ruxanda) este Ștefan Vodă cu *o a treia soră*, ambii în haine frumoase și *foarte asemnănători*". Deci, nu numai c'a existat, dar Paul din Alep a și cunoscut-o. De altfel, rapoartele bailor venețieni către Doge vorbesc de ea în numeroase rânduri, încât suntem chiar în măsură a arăta o parte din viața acestei Domnițe, nedreptățită până acum de Istorie, și al cărei nume a rămas până azi necunoscut.

Iarăși nu încape îndoială că această Domniță a fost cea mai mare din fetele Domnului, fiindcă pe dânsa a căutat întâi s'o mărite Vasile Vodă, iar pe vremea aceia fetele se măritau la rând, după vârstă. Că bailul Trevisanio o numește, într'unul din rapoartele sale „una figliola seconda genita" nu înseamnă, cum spune Papadopol-Calimach, că era „a doua fată", ci mai curând „al doilea copil" al lui Vasile Lupu cu Doamna Tudosca, deoarece copilul cel dintâi fusese un fiu, Ion.

In anul 1641 această Domniță trebue să fi avut vre-o 18—19 ani, cam de-o vârstă cu mama ei vitregă, circaziana Ecaterina, sosită de curând din Caucazul ei. Cum se însurase a doua oară, Vasile Lupu își puse de gând să-și mărite fata mai mare, și vă-

zând de interesele lui înainte de toate, o propuse lui Antonio Grillo, dragomanul baiului venețian la Contantinopol, pentru fiul acestuia, Ambrosio. Incuscrirea Domnului Moldovei cu Dragomanul Venețian prezenta două avantagii: acel de-a se lega mai de aproape cu un om care avea mare influență la Poartă, și al doilea de-a se alia cu o familie de vechi patricieni genovezi, ceiace ar fi dat neamului Albanezului o strălucire, care nu-i putea fi decât de folos, mai ales la Stambul și printre vecini. In adevăr, familia Grillo, care data din secolul al XIII-lea, numărase un ambasador genovez pe lângă Hanul Tătarilor (1308), un savant călugăr benedictin, fundatorul Academiei Umoriștilor din Roma (Angelo Grillo ca. 1600) și acum pe Antonio, influentul dragoman venețian dela Poartă.

Așa dar, în acel an, 1641, Vasile Lupu cerceta prin agenții lui la Stambul posibilitatea acestei căsătorii, care, către toamnă, fu hotărâtă. In Martie 1642, el trimise la Poartă pe nepotul medicului său italian Scocardi, pentru a pune toate la cale în vederea căsătoriei și a hotărî ziua nunții. In August acelaș an, soseau în Stambul boeri lui Vodă pentru a conduce pe Ambrosio Grillo la Iași. Nunta Domniței trebue deci să fi avut loc în toamna anului 1642.

Dela început vedem pe ginerele Domnului devenindu-i un fel de consilier intim, care făcea legătura între socru-său, voevodul, și tatăl său, dragomanul. Această asiduă legătură avea un scop: de-a lucra pe Matei Basarab la Poartă pentru a-i scoate domnia, veșnica dorință a neastâmpăratului Domn al Moldovei. Dușmănia aceasta a Domnilor români și sforile ce se trăgeau acolo, erau periculoase pentru actorii principali ai tragi-comediei ce se juca. In chiar primăvara anului 1643, abia 6 luni după nunta Domniței, baiul venețian scria Dogelui că Antonio Grillo se căia de înrudirea lui cu Domnul Moldovei și că-i era frică pentru viața fiului său. Doi ani mai târziu, în 1645, nora lui Grillo, fata lui Vasile Lupu, sosea ea însăși la Constantinopol „pentru afacerile și complicațiunile politice ale tatălui său". De mirare este că o femee atât de energică, și singura dintre fetele noastre de Domni pe care o întâlnim amestecându-se în politică, să nu fi fost pomenită de cronicari și să nu-i cunoaștem mici

măcar numele. Afară dacă baiul veneţian n'o fi confundat, în raportul său, pe nora lui Grillo cu cealaltă Domniță a lui Vasile Lupu, Ruxanda, care la aceiași epocă fu trimisă de tatăl ei zăloagă la Constantinopol.

Nu numai în politică, dar mai ales în situaţia acestei familii italiene faţă de Poartă, afacerile erau în adevăr „foarte complicate". Căci în 1645 se declarase războiul între Republica Veneţiei şi Imperiul Ottoman pentru posesiunea insulei Creta ; iar un an mai târziu, în 1646, Veneţia şi Papa proectaseră un fel de cruciadă a Europei centrale şi orientale împotriva Semilunei, în fruntea căreia se plănuia a se pune pe unul din cei trei voevozi dela noi, al Transilvaniei, al Munteniei sau al Moldovei. Ambiţios cum era, văzându-se în închipuire Impărat al Byzanţului, Vasile Lupu nu se îndoia că lui i se va da conducerea Cruciadei. In Ianuarie 1646 el scria lui Antonio Grillo despre aceste planuri politice, iar în Iunie acelaş an îl vestea că „la toamnă se vor vedea ducruri mari".

In atari condiţiuni, Antonio Grillo devenise de două ori suspectat de Poartă, întâi ca Dragoman al Republicei Veneţiei şi al doilea ca cuscru al Domnului Moldovei.

O nechibzuită afacere cu un secretar turc de al lui Vasile Lupu îngroşă lucrurile până la producerea unei catastrofe. Luând cunoştinţă de planurile politice ale voevodului pe care-l servea, acest secretar, revoltat, începu să strige sus şi tare că va denunţa Porţii tainicile legături ale lui Vodă cu duşmanii Sultanului, precum şi pe complicii acestuia, ginerele şi cuscrul Domnului. Inimos, dar nedibaci, Turcul acesta se repezi într'o zi, în chiar Curtea Domnească din Iaşi, cu pumnalul ridicat asupra lui Ambrosio Grillo. Vasile Lupu îl alungă îndată din ţară şi, ciudată întâmplare, pe drum între Iaşi şi Stambul, Turcul muri. Nevasta acestuia, ce-i trecu prin cap, să spue că Vasile Vodă i-a omorât bărbatul. Şi se apucă să facă o plângere către Vizir, arătând pricina acestui asasinat, legăturile Domnului Moldovei cu străinii şi amestecul familiei Grillo în această chestiune de înaltă trădare.

Un lucru nu i se poate imputa lui Vasile Lupu, c'ar fi fost prost, sau că nu se pricepea în a trage sforile politice. Mai cu

vorbe, mai cu aur, el astupă gura văduvei Turcului, iar pe potentații Porții îi făcu să creadă că dacă Moldova înarmase, apoi e că trebuia apărat Sultanul împotriva Regelui Poloniei. Și iarăși nu se poate imputa Turcilor că erau oameni deștepți, sau că nu erau lacomi la bani. L-au crezut pe Voevodul Moldovei și au rămas supărați pe Dragomanul Veneției.

Insă Vasile Lupu, pentru a eși din orice prepus față de Poartă, hotărî să se desfacă de această încuscrire, care devenea nu numai supărătoare, dar și primejdioasă.

In chiar vara anului 1646 se vorbea că Domnul Moldovei vrea să-și izgonească ginerele, iar în Mai 1648 îl și bagă la închisoare. Un an mai târziu, în Aprilie 1649, lucrurile se rezolvară dela sine. Războiul turco-venețian fiind mai aprins ca oricând, baiul fu înfundat în închisoarea dela Hârsari cu toți oamenii lui, iar dragomanul Antonio Grillo, sugrumat.

In urma acestei catastrofe familiare, fata lui Vasile Lupu plecă cu bărbatul ei la Constantinopol pentru a asista la înmormântarea socrului. Insă ajunsă acolo, de grijă poate de ce i s'ar întâmpla, Vasile Lupu puse, prin prietenii lui, toate stăruințele pentru a o hotărî să se despartă de soțul ei. Apoi, cu mari greutăți, căci Turcii voiau să rețină fata la Stambul ca o chezășie a credinții Voevodului, el reuși totuși să și-o aducă din nou la Iași, măritând-o a doua oară cu un nobil polonez, Koniespolcki.

De atunci pierdem și urmele acestei Domnițe. Știm numai de acest al doilea soț al ei că era unul din marii boeri ai Poloniei, ofițer tânăr, inimos și nepriceput, pe care Bogdan Hmielnicki îl numea „pustiul" și care, de câte ori mergea la război, se purta ca un viteaz, dar pierdea bătălia.

PRINCIPESA MARIA RADZIWILL

Domnița Maria era a doua fată a lui Vasile Lupu și a Doamnei Tudosca. Să fi avut, în 1645, vre-o 20 de ani. Frumoasă, deșteaptă și cu o creștere aleasă—ea fu cerută în căsătorie de prințul Ianus Radziwill, palatinul Lituaniei. Acest cneaz polon mai fusese însurat cu o femee care avea sânge moldo-

venesc în vine, Ecaterina Potocki, a cărui mamă, Maria, era fata lui Ieremia Vodă Movilă. Murise tânără de tot, în 1643, la Wilna, unde fu și îngropată, iar Radziwill, căruia se vede că-i plăceau Moldovencile, sfătuit fiind și de Petre Movilă, Mitropolitul Kiewului, după doi ani de văduvie ceru în căsătorie pe frumoasa domniță a lui Vasile Lupu.

Că era frumoasă ne-o spun și mărturiile timpului și însuși portretul ei, a cărui copie se află la Academia Română și care ne-o înfățișează nu numai cu trăsături alese, dar fină și distinsă. Cum despre sora ei mai mică, Ruxanda, se spune că era una din cele mai desăvârșite frumuseți din câte s'au văzut, iar pe mama lor vitregă, Circaziana Ecaterina, am arătat mai sus cum o descriau contemporanii, curtea aceia a lui Vasile Lupu trebuie să fi uimit lumea prin galeria strălucită a femeilor sale.

Vom arăta în rândurile ce urmează luxul, bogația și bunul gust ce se desfășurau la o nuntă domnească sub domnia acestui vanitos, dar foarte occidental voevod ce l-am avut.

Proectul de căsătorie dintre Domnița Maria și Prințul Radziwill, care era luteran, stârni în sânul Divanului Moldovei o adevărată furtună. Miron Costin zice: „de mirat au rămas veacurilor, cum de au putut suferi inima lui Vasile Vodă să se facă acea cununie". Frații Cantacuzino, Toma și Iordache, sunt acei cari s'au împotrivit cel mai mult la această însoțire, ca adevărați frați creștini ortodoxi ce erau, și despre care tot Miron Costin zice : „capete ca acelea abia de au avut țara cândva, sau de va mai avea". Insă părerea vornicului Grigore Ureche, potrivindu-se cu a lui Vodă, fu cea care prevală. Dealtfel se vorbea că Țanul Moscovei ar fi avut de gând să ceară și el în căsătorie pe Domnița Maria, ceiace ar fi îngreuiat planurile lui Radziwill. Insă această cerere pare a nu fi avut loc.

După ce pe la sfârșitul anului 1644, Ion Radziwill se asigură în fine de consimțământul părinților, el trimise la Iași doi nobili poloneji, Mirsky și Mierzinsky, să ducă Domniței inelul de logodnă. Darurile ce împărțiră solii cu această ocazie fură cu adevărat princiare. Domnița Maria primi lăzi întregi de scule, de manufacturi, de pietre, de tacâmuri de argint, de oglinzi. Lui Vasile Lupu i se dădu o sabie de aur, o minunată pușcă și diferite capo d'opere ale ceasornicăriei. Deasemeni

primiră frumoase daruri Doamna Ecaterina, Domnița Ruxanda și chiar Ștefăniță, copil de trei ani. In schimb solii primiră consimțământul cerut și se înapoiară luând cu ei portretul logodnicei. Curând după aceea plecară și trimișii lui Vasile Lupu în Polonia, anume vistiernicul Catargi (același care adusese pe Doamna Ecaterina din Caucaz) și spătarul Ivanovici. Ei duceau cu dânșii inelul de logodnă și scumpe daruri dela Vodă.

La 10 Ianuarie 1645 Radziwill părăsi Lituania, străbătând toată Polonia pentru a veni în Moldova. Era întovărășit de 60 de curteni, nobili, din care fiecare avea cel puțin 10 slugi, precum și de vreo 100 de soldați și 400 ostași nemți (Mușchetari și Husari) în total deci 1200 de oameni. La Cracovia, castelanul orașului, Koniespolki (poate cel care mai târziu îi deveni cumnat) îl înștiință că având de străbătut lagărul Tătarilor, el îi înlesnise această trecere, adunând la granița Moldovei toată populația din partea locului. Astfel ajunse Radziwill, fără a fi tulburat de nimeni, pe pământul Moldovei, în ziua de 28 Ianuarie, după aproape 3 săptămâni de drum. Pe malul Nistrului, la Hotin, fu întâmpinat de marii boeri ai țării, în frunte cu Vornicul Toma Cantacuzino, și de o ceată de ostași români, patru compănii pedestre și șase călări; iar înainte de a intra în Iași, îi eși Vodă înainte cu 12.000 oameni de diferite neamuri. Vasile Lupu descălecă, sărutându-și ginerele, apoi îi dărui calul pe care venise, și porniră cu toții înspre oraș, primiți fiind de populația care, în chiote de veselie, se îndesa pe străzi pentru a vedea trecând alaiul.

Când dară să intre în curte, tunurile începură să bubue, și o ghiulea rău țintită plesni lângă alaiul domnesc, omorând pe unul din servitorii poloni ai prințului, care umbla pe jos lângă calul stăpânului său, ceeace de altfel fu privit ca un semn bun, deoarece mirele scăpase teafăr.

Nunta avu loc abia șase zile mai târziu, întrucât se mai așteptau alți înalți oaspeți străini. Veniră, rând pe rând, solii lui Matei Basarab, anume Spătarul Diicul Buicescu, nepotul domnului, Radu Logofătul, și Mitropolitul Ștefan; apoi solii lui Gheorghe Rackoczi, Principele Transilvaniei, anume Ianos Kemeny, Acațiu Barcsai și Ștefan Mariaș, întovărășiți de

boeri şi de 100 de ostaşi îmbrăcaţi în piei de lup. Printre Ungurii aceştia se aflau doi magnaţi, care purtau nume ce se mai găsesc şi azi în ţară, Sèckely şi Gherghel. Cât despre Kemeny, el este acel care a lăsat cunoscutele memorii, întrebuinţate cu folos de Gheorghe Şincai în „Cronica Românilor“ [1]). Veniră apoi la Iaşi solii Patriarhului de Constantinopol, ai Palatinului de Brandenburg şi solii din Curlanda. Erau care de care mai frumos îmbrăcaţi, însă, zice Kemeny el însuşi „la drept vorbind, pe curtenii lui Vasile Vodă nu-i întrecea nici unul cu frumuseţea şi scumpetea vesmintelor ,cu hainele lor cele căptuşite cu soboli, cu samur, cu râsuri, cât cele de urşinic şi de mătase era numai de rând“.

In sfârşit, la 5 Februarie, nunta avu loc în Biserica Sfântului Nicolae Domnesc, în care intrai deadreptul din apartamentul lui Vodă, precum la Bizanţ se intra deadreptul, printr'o galerie specială, din palatul imperial la Hipodrom.

Domniţa Maria era îmbrăcată în alb, cu un văl roz care o acoperea toată, prins de părul ei cu două săgeţi de aur. Slujba a fost oficiată de Mitropolitul Kiewului, Petre Movilă, venit înadins din Ucraina lui pentru a cununa pe fata lui Vasile Lupu.

Deşi Radziwill era luteran, totuşi, pentru a nu strica cheful Domnului Moldovei, el se însură după ritul ortodox. Slujba era aceiaşi atunci ca şi azi. Mirele şi mireasa stăteau în picioare în faţa altarului, Mitropolitul le citea sfânta Evanghelie, le schimba verighetele, le punea cununi în cap şi, plimându-i pe la icoane. îi învârtea împrejurul mesei, cântându-le „Isaia dănţueşte“. In timpul acesta se aruncau în biserică galbeni, pe care călcau mirele şi mireasa, arătând astfel că nu cer dela Dumnezeu decât dragoste şi cinste „iar cealaltă bogăţie

[1]) Kemeny a fost nu numai un mare nemeş ungur şi un bun cronicar, dar a fost, după moartea lui Rackoczi al II-lea, principe al Transilvaniei. In rivalitate cu Acaţiu Barcsai, care, în vremea acelor lupte interne, era şi el principe al Transilvaniei, Kemeny îşi asasină rivalul în 1661. (Acest Barcsai era de origină Român, din Bârca Mare, Hunedoara, om inteligent, bun şi lipsit de vanitate şi de ambiţie).

Descrierea nunţei Domniţei Maria o extragem din memoriile acestui Kemeny Janoş, publicate de Şincai în Cronica Românilor, precum şi din descrierea lui Everh Heppelius, solul Palatinului din Brandenburg, în „Historia modernae Europae. Ulm. 1692“.

și însumețare a lumei aceștia pre toată trebue s'o lepede" zice frumos Dumitru Cantemir, vorbind de nunțile din țara Moldovei.

Vasile Vodă și Doamna Ecaterina nu erau în biserică, fiindcă obiceiul nu îngăduia să fie părinții față la cununie. In schimb, după ceremonie, se despărțiră mirele de mireasă. Domnița Maria merse în apartamentul Doamnei, unde o aștepta prânzul, la care luară parte numai femei, iar mirele intră în sufrageria Domnului, așezându-se la o masă întinsă pentru aproape 200 de bărbați.

E greu să ne închipuim astăzi ce era o atare masă domnească. Am arătat în capitolul trecut cum și ce fel se mânca și se bea, cum se slujea, ce muzici erau, ce „toasturi" se țineau. Despre prânzul acesta la nunta Domniței Maria, ne spune Kemeny Ianoș, martor ocular, că „bucatele de pe toate mesele erau gătite după gustul leșesc (delicată atenție din partea lui Vodă pentru ginerele și oaspeții lui) și pretindeni erau de toate cu prisosință. Blidele, ulcioarele, lingurile și cuțitele de pe mesele cele lungi toate erau de argint de cel curat și jocurile ce s'au făcut, *„nu cu barbarie românească, ci ca la măcar ce rege creștinesc cine le va numără"* [1]). Iar alt martor ocular, Heppelius, trimisul Electorului de Brandenburg, spune că „masa de nuntă ce se întinsese fu mai mult decât regească (mehr dann kŏniglich angestellet)„ în așa fel că nici un monarh n'ar fi avut să se roșească de ea". La locul de cinste ședea solul Regelui Poloniei, la dreapta acestuia Vasile Lupu, și la stânga solului principele Radziwill. După Vodă urmau, de-a dreapta lui, toți nobilii poloni, iar după mire, de-a stânga, Mitropolitul Petre Movilă, pe urmă Ianoș Kemeny, solul lui Rakoczi și apoi ceilalți soli străini, clerul, boerii moldoveni. Protocolul era atât de bine păzit, încât Kemeny, care vorbește în amănunt de el, n'avu de ce se plânge. Ba spune chiar că Vasile Lupu l'ar fi chemat la o parte pentru a-l ruga să nu se supere că-i trece Mitropolitul înainte, însă că „după obiceiul nostru se dă cinste nănașului și cel ce cunună se ține în mare cinste, așa că va ședea la masă Moghilă dinaintea dumitale".

[1]) Șincai — Kemeny.

Toate erau atât de bine făcute, încât şi prin casele particulare fiecare oaspete găsea tot ce-ar putea dori. Chiar şi celei din urmă slugi i se dădea în belşug mâncare, băutură şi bani. Heppelius rămâne uimit de tot ce vede, şi doar venea din Berlin, nu din fundul Asiei, ca Paul din Alep, care, câţiva ani mai târziu, se va minuna şi el de această strălucită Curte a Domnului Moldovei.

După masă, în care timp nu s'a băut prea mult pentru a nu se îmbăta lumea, au început femeile să joace în curte. Erau vreo sută de jupânese, fete şi femei, care jucau dansuri de-ale noastre naţionale „Prinzându-se de mână, acuş rotogol, acuş de-alungul, au întins danţul românesc, la care numai s'au uitat bărbaţii, nu s'au amestecat între ele, şi înaintea lor un stolnic bătrân cu cumănac pe cap şi cu baston în mână, sărea cât putea".

Mai pitoresc parcă decât nunta Zamfirei a lui Coşbuc.

După dansul femeilor, urmară jocurile scamatorilor, care nu lipseau dela nici o petrecere. Dar se vede treaba că Vasile Lupu se întrecu de data aceasta, aducând comedianţi de prin toate unghiurile lumii. Erau acolo urşi luptându-se cu lei şi cu elefanţi, oameni cărora li se sfărâmau cu ciocanul pietre pe burtă, pe urmă, fireşte, jucători pe sârmă, saltimbanci, ghiduşi. Se făcură în curte şi jocuri de luptă : cetăţi de carton, care apoi erau luate cu asalt şi arse, corăbii şi lupte navale. După fiecare joc, comediantul venia la Vodă, sărutându-i poala, iar Vistiernicul, care stătea lângă el, îl răsplătea în bani şi 'n haine, bani de aur şi haine de mătasă.

Desfătările aceste au ţinut 12 zile, în care timp s'a mâncat şi s'a băut bine — de s'au şi îmbătat înalţii oaspeţi — iar apoi s'au împrăştiat cu toţii, care de unde veniseră, şi prinţul Ianoş Radziwill îşi luă nevasta, pornind cu ea în ţara leşească.

O duse întâi la Varşovia, ca s'o prezinte Regelui, şi apoi se apucară să cutreere o vreme Apusul Europei : „Prima călătorie de nuntă a unei Domniţe române în Apus" zice d. Iorga.

După un an de zile, Maria Radziwill îşi revăzu ţara, şi anume în următoarele împrejurări : Veneţia, după cum am arătat mai sus, fiind încurcată în războiul Cretei cu Imperiul Otoman, pentru a-i da acestuia o lovitură de moarte, se înţelesese

cu Papa în vederea întreprinderei unei cruciade, în care trebuiau să intre, ca factori principali, Austria, Ungaria și Polonia, iar ca factori auxiliari, Moldova și Muntenia. Pentru a nu atâța gelozia între statele mai mari, se hotărî ca conducerea supremă a acțiunei să fie dată lui Gheorghe Rakoczi, sau lui Matei Basarab, sau lui Vasile Lupu.

In vederea reușitei acestui plan grandios, Regele Poloniei trimise pe Ion Radziwill în Apus pentru a se pune în contact cu Impăratul, cu principii germani, cu Veneția și cu Papa. Aceasta era rostul călătoriei lui în Europa, îndată după nuntă. Intors în Polonia și raportând Regelui cele puse la cale de el, fu trimis pe dată în țările noastre pentru a pregăti acțiunea mai departe. Incepu, firește, cu Moldova, și-și lua nevasta cu el, pretextând că o aduce tatălui ei ca s'o vadă.

Intâlnirea avu loc la Suceava. Când auzi Vasile Lupu ce se plănuia și c'ar putea el comanda o întreagă oștire de Apuseni, îl apucă ameteala. Se și vedea Rege, Impărat al Bizanțului. Porunci pe dată ca tributul către Poartă să nu mai fie plătit, și pe aga turc venit să-l încaseze îl trimise cu mâinile goale înapoi la Stambul. Dar un boer din Sfatul Domnesc, Vornicul Petriceico, cel care ajunse mai târziu și Domn, dar despre care se spunea pe atunci că e „cam prostatic", spuse doar atât: „Eu aș zice să nu oprim noi birul până nu vom vedea că trec Leșii Dunărea !" Și acel cuvânt, zice Cronica, a intrat îndată în gândul lui Vasile Vodă și au repezit după Agă de l-a oprit în Galați până a gătit birul, și l-a încărcat, și l-a pornit.

Radziwill, care credea isprava terminată, intră într'o furie nebună auzind cele petrecute și se apucă să se certe atât de rău cu socrul său, încât acesta, de necaz, își chemă fata la oparte și-i spuse că numaidecât să se despartă de bărbatul ei. Dar Domnița Maria îi răspunse : „Să fi socotit Dumneata întâi lucrul, nu mai pe urmă !" și nu vru să-și lase bărbatul.

După cum știm, trei ani mai târziu, Domnița mai mare a voevodului fu mai slabă de înger și mai ascultătoare fiică.

Radziwill își trimise îndată nevasta înapoi, prin Sniatin, în Lituania, iar el porni mai departe în misiunea lui, la Gheorghe

Rakoczi, sperând să aibă mai mult succes în Transilvania, decât avusese în Moldova.

Intrevederea dela Suceava ținu trei săptămâni. De atunci Vasile Lupu pare a nu-și mai fi văzut fata.

Veneția nu reuși în acțiunea ce voise să întreprindă, și Radziwill se întoarse, fără succes, înapoi la nevastă, în Lituania. Viața mai departe a acestei Domnițe n'a putut fi fericită, căci soțul ei și-a petrecut aproape tot timpul pe câmpul de luptă. Radziwill a luptat ani de-a rândul împotriva lui Bogdan Hmielniski, hatmanul Cazacilor, și vom vedea mai jos, cum, întâlnindu-se cu acesta la Biela-Cerkow pentru a pune bazele unui tratat de pace, el se supără atât de rău pe Hmielniski când acesta îi spuse că Vasile Lupu este „un trădător", încât s'a vorbit c'ar fi vrut să-l otrăvească — drept dovadă că prințul Radziwill avea o fire iertătoare și se împăcase cu socrul său.

Domnița Maria muri relativ tânără, în 1661, în același an în care a murit și tatăl ei.

DOMNIȚA RUXANDA

Fata mai mică a lui Vasile Lupu, *Domnița Ruxanda,* este una din cele mai cunoscute figuri ale Istoriei noastre. Nenorocirile ei, precum și o apreciată nuvelă a lui Nicu Gane, au popularizat-o, și au făcut-o să pătrundă în inima largă a Românului, gata în totdeauna să ia partea celui nenorocit sau nedreptățit.

Multele amănunte ce se cunosc din viața ei ar da material îndeajuns pentru alcătuirea unei „vieți romanțiate", această pretențioasă indiscreție a literaturii moderne. Dar la urma urmei toată cartea de față nefiind altceva decât o vastă indiscreție, să lunecăm mai departe pe povârnișul pornit și să vedem cum s'a scurs în adevăr viața acestei frumoase femei printre femeile frumoase.

Născută târziu din căsătoria lui Vasile Lupu cu Tudosca, cam prin anii 1630, Ruxandra era un copil de vreo 10 ani când îi muri mama. Bazele educației îi fură deci puse de adevărata ei mamă, care mai crescuse și pe celelalte două fiice ale ei într'un fel care au atras laudele tuturor celor care le-au cunoscut.

Un an și jumătate mai târziu, Ruxanda încăpu pe mâinile celei de-a doua nevastă a tatălui ei, Doamna Ecaterina Circaziana, care, deși tânără ea însuși, trebui să îngrijească mai departe creșterea acestui copil. Bună și blândă, Ecaterina se pricepu să câștige inimele fetelor ei vitrege, și să-și apropie în deosebi sufletul încă maleabil al celei din urmă născute. Ruxanda iubi pe Ecaterina ca pe-o mamă, ca pe-o soră, ca pe-o prietenă. Educația care-i fu dată de această femee fu mai mult o educație a inimei, căci altă creștere nu putea să aibă Circaziana venită din sălbaticii munți ai Caucazului, decât numai acea de-a fi frumoasă și bună. Cum însă toți câți au cunoscut-o pe Ruxandra, au spus de ea că era pe atât de deșteaptă și de cultivată, pe cât era de frumoasă, bănuim că Vasile Lupu el însuși fu acel care avu grijă de creșterea ei intelectuală. Și în adevăr, Domnița Ruxanda era copilul cel mai drag, cel mai răsfățat, cel cu care se lăuda mai mult mândrul Domn al Moldovei. O fi avut deci o deosebită grijă de ea, pe care o menea să fie nevastă de rege sau de împărat. Ambițiile acestui Voevod nu mai aveau margini când se gândea la viitorul copilului pe care-l adora.

E și de neînchipuit câți pețitori a avut fata aceasta. Dacă numai noi cunoaștem cinci din ei, rămași în istorie, apoi mulți trebue să mai fi fost, cari au suspinat după ea, și pe care nu-i știm.

Soarta Ruxandei începu a se pecetlui îndată după nunta surorii sale Maria, în primăvara anului 1645. Noua înrudire a lui Vasile Lupu cu unul din cei mai mari nobili ai Poloniei displăcu Porții Ottomane. Pentru a nu cădea în prepus de hainire față de Turci, el se simți obligat să le trimită în chezășie pe unul din copii lui. Cum însă fiul mai mare murise, fiul al doilea Ștefan avea doi sau trei ani, iar fetele celelalte erau măritate, rămânea numai Ruxanda pe care, cu toată durerea, dar neavând încotro, o trimise la Constantinopol.

Acolo ,ea rămase în Haremul Imperial, sub paza Sultanei Mame, celebra Kiosem, care a condus de fapt trebile Imperiului Ottoman sub patru Padișahi, (bărbatul, doi fii și un nepot de al ei). Fiind aceasta o feme deșteaptă, energică și foarte

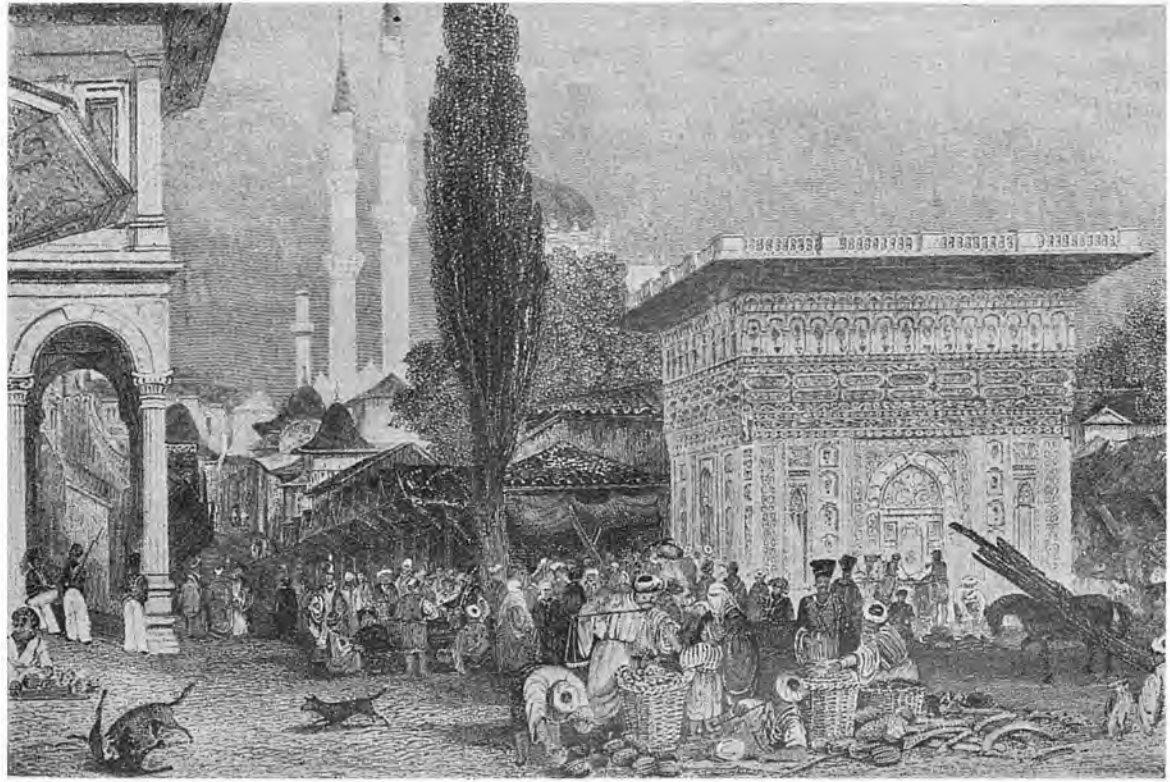

Stambul

După o gravură de Thomas Allon.

cultivată, Domnița Ruxanda n'a putut decât profita de înalta ei tovărășie și de noua direcțiune ce i se dădea.

In 1648, Domnița era de trei ani acolo, când la noi se petreceau următoarele fapte, care o priveau, fără ca ea să aibă încă cunoștință de ele. Gheorghe Rakoczi, principele Transilvaniei, primi într'o zi la el la Cluj, pe un sol de-al lui Vasile Lupu — logofătul Gheorghe Ștefan, care 5 ani mai târziu ajunse și Domn — venit să-i spue din partea voevodului său că având a-i comunica ceva atât de tainic încât nici logofătului său nu i-o putea încredința, ruga pe Domnul Transilvaniei să-i trimită în Iași pe sfetnicul și prietenul său Ianoș Kemeni, căruia îi va destăinui cele ce are de spus. Cu aceiași ocazie, și ca în treacăt, Gheorghe Ștefan mai era însărcinat să sondeze dispozițiile principelui și a principesei cu privire la o eventuală căsătorie a Domniței Ruxanda cu Sigismund, al doilea fiu al voevodului Transilvaniei. Rakoczi era candidat la tronul Poloniei, devenit de scurtă vreme vacant prin moartea lui Vladislav al IV-lea. Fiul său mai mare, Gheorghe II, fiind însurat, Vasile Lupu își puse ochii pe Sigismund pentru a și-l face ginere, nădăjduind astfel să se încurscrească cu cel care avea multe șanse de-a deveni Regele Poloniei.

In privința căsătoriei Rakoczy n'avea nimic de obiectat Din potrivă, însărcină pe Kemeni să trateze afacerea, trimițând și daruri atât lui Vasile Lupu, cât și Doamnei Ecaterina din partea nevestei lui. Insă de taina cea mare îi era grijă lui Rakoczy. Trimițându-și sfetnicul acolo, îi zise : „Iată mergi, dar eu mă supăr pentru mergerea ta, pentrucă mă tem de omul acela viclean, neștiind pentru ce te chiamă". Nu trebue uitat, firește, că Gheorghe Rakoczy era cel mai bun prieten al lui Matei Basarab, așa încât frica lui de „omul viclean" era oarecum îndreptățită.

Ianoș Kemeni porni spre Iași, însă, știindu-și stăpânul foarte bolnav și fiindu-i teamă ca acesta să moară dela o zi la alta, el porunci la toate granițele să nu lase pe nimeni să pătrundă în Moldova ,decât pe oamenii trimiși de-a dreptul lui. Evita, prin chipul acesta, ca Vasile Vodă să afle de eventuala moarte a lui Rakoczy, înainte ca misiunea lui să fie terminată.

Kemeni intră în țară prin valea Trotușului, primit fiind la Târgul Ocnii de-o delegație de boeri moldoveni, care-l duseră până la Iași. In apropierea orașului îi eși întru întâmpinare Vodă el însuși în cel mai frumos rădvan ce avea și-l duse la gazdă „la sălaș", în casa unui boer bogat, care casă, printre alte frumuseți, era împodobită cu „armariuri", adică cu steme cu herbul familie, drept dovadă că obiceiul acesta occidental nu este un import nou în țara noastră.

A doua zi Kemeni merse la Curte, unde, după un strălucit, ospeț, Vasile Vodă îl chemă în odaia lui și se închise cu el poruncind să nu intre nimeni acolo, nici măcar un tălmaci, așa încât bietul Ungur zice „cum am știut românește, așa am vorbit" drept dovadă iarăși că limba noastră românească era, pe vremea acelor strălucite domnii, răspândită printre vecini.

Iar marele secret ce avea Domnul Moldovei de destăinuit Principelui Transilvaniei, era că tronul Poloniei e vacant și c'ar fi bine să candideze Rakoczy la el—aceasta într'o vreme când solii acestuia se și aflau la Dieta din Varșovia în vederea alegerei. Ce s'o fi gândit Kemeni de această naivă destăinuire, nu ne spune, însă iarăși nu trebue crezut că Vasile Lupu „omul viclean" nu știa ce face. Toată această înscenare n'avea alt scop decât de a pregăti mai cu succes nunta fetei lui cu fiul celui pe care-l și vedea rege al Poloniei. Pentru aceasta el spuse lui Kemeni că granițele Moldovei erau deschise lui Rakoczy dacă ar vrea să treacă pe aici pentru a merge în Polonia, și deasemeni că l-ar putea ajuta și cu bani și cu oștirea destul de puternică de care dispunea. După ce hotărîră toate, semnând Kemeni și un fel de tratat „pe masa lui Vasile Vodă, cu condeiul lui și pe hârtia lui" spune cronicarul ungur în memoriile sale, abia atunci, și tot numai ca un lucru de mai puțină însemnătate, începu vorba despre nunta Domniței Ruxanda cu Sigismund Rakoczy.

Consimțimântul fiind dat din ambele părți, nu mai rămânea, zice Kemeni el însuși „nimic alta, fără numai să se vadă tinerii la olaltă". Vorbele acestea sunt foarte semnificative. Va se zică, obiceiul bătrânesc ce cunoaștem, ca fetele să fi fost măritate după voia părinților, fără să-și aibă ele cuvântul de spus, era mai puțin vechi decât se credea. El a fost introdus probabil la

noi odată cu Fanarioții, care au adus dincoace de Dunăre moravurile orientale de pe malurile Bosforului. Insă înainte de ei, starea socială a femeiei, mai liberă și mai demnă, nu îngăduia părinților să dispue de viitorul fetelor, fără prealabilul consimțimânt al acestora.

Așa dar, tinerii trebuind să se vadă, Vasile Lupu trimise fără întârziere la Constantinopol să ceară pe Ruxanda înapoi. Poarta nu voi să i-o restitue „fiindcă nu-și potolise prepusul de când își măritase pe fata lui mai mare după Radziwill". Insă cum la Stambul politica n'a luptat niciodată cu banul, Vasile Vodă „cu mari cheltueli" își aduse totuși fiica înapoi.

Intre timp, Kemeni Ianoș porni dela Iași, și pe drum spre Ardeal află, printr'un curier special, moartea principelui său. Până nu trecu granița, el nu trimise această veste lui Vasile Lupu. Sosit la Cluj, scrise Lupului Vodă cele întâmplate, rugându-l ca toate câte de vorbise împreună să le țină cu fiii mortului voevod, Gheorghe al II-lea și Sigismund Rakoczy. Insă Domnul Moldovei îi răspunse că „murind prințul, îngroapă-se toate câte au fost așezate".

Vasile Lupu, sigur de alegerea lui Rakoczy tatăl ca rege al Poloniei, nu mai avea aceiași încredere în soarta fiului. In consecință, încuscrirea proectată nu-l mai interesa. Pe Sigismund Rakoczy îl interesa dimpotrivă foarte mult această căsătorie cu o Domniță atât de bogată, de deșteaptă, de cultivată și de frumoasă. Fără îndoială primise și el portretul Ruxandei, cum îl primisese Radziwill pe al Mariei înainte de nuntă. Țineau, și el și mamă-sa, ca această căsătorie să se facă și neîndrăznind să meargă în persoană la Iași, își trimise trei soli, prieteni, să roage pe Domnul Moldovei să-și ție cuvântul dat. Insă Vasile Lupu fu neclintit în refuzul său. Mai întâi, zicea el, cam târziu de altfel „mă opresc popii să-mi dau fata după un om de altă lege" ; iar apoi nici ea nu mai vrea, fiindcă, deși nu și-a văzut logodnicul, dar cunoscându-i acum prietenii, și-a mutat gândul dela această căsătorie, căci prea se purtaseră rău oamenii aceștia într'o rafinată Curte ca acea a tatălui ei.

Kemeni Ianoș, care era Ungur, și care batjocorește cât ce poate pe Domnul Moldovei pentru această nestatornicie a lui,

li-a dat totuși dreptate, lui și Ruxandei, când fu vorba de frica ce-ar fi putut prinde ei de Sigismund Rakoczy, dacă ar fi stat să-l judece după oamenii ce trimisese la Iași. Căci, zice Kemeni, „cel mai de frunte trimis a fost Ion Boroș (Borș), care era crescut din român prost, și era bețiv, curvar și om rău; al doilea Nicolae Sebeș, nu era mai bun decât cel d'întâi ; și al treilea, Gheorghe Horwat, omul cel mai credincios al lui Sigismund Rakoczy, încă era trufaș, mândru și om rău..."

Iată cum se isprăvi acest prim roman al Domniței Ruxandei, care avea pe atunci vre-o 18 ani.

Indată după aceia, noi cereri în căsătorie veniră din Polonia, dela contele Potocki și dela prințul Wisznowiecki. Familiile acestor nobili poloni erau înrudite cu Movileștii, după cum am văzut în capitolul care trata despre Domnițele lui Ieremia Vodă.

Despre Potocki nu știm altceva decât că a cerut pe Ruxanda, fără să știm pentru ce cuvânt a fost respins [1]).

Cât despre Dumitru Wisznowiecki [2]) care aparținea uneia din cele mai mari familii din Polonia, cu întinse latifundii în Ucraina și Volhynia, el făcu un lucru romantic și frumos, care merită a fi raportat. Auzind de frumusețea Ruxandei, dar nevoind s'o ceară în căsătorie până n'o vedea-o, el sosi în Iași cu un nume fals, ca un om aproape de rând, spre a fi sigur că, dacă ar place Domniței, să placă pentru el însuși, nu pentru titlul de prinț ce purta și pentru imensa lui bogăție. Jocul era periculos. Wisznowiecki văzu pe Ruxanda, o iubi ca un nebun, însă nu fu iubit de ea. Toate strădaniile lui fură zădarnice. Domnița nu vru să audă de dragostea acestui necunoscut, care nu-i plăcea. Când destăinui în sfârșit cine era — după multă vreme — fu prea târziu, fie că Ruxanda era prea mândră pentru a se mărita cu un prinț, pe care-l disprețuise înainte de a ști cine este, fie că încurcătura în care se afla ea din pricina lui Timuș Hmielnicki, nu-i mai dădea răgaz să se gândească la vre-o căsătorie, înainte de-a vedea sfârșitul dramei care se pregătea. Căci în adevăr, din primăvara

[1]) Contele Potocki trebue să fi fost sau un nepot, sau în tot cazul al doilea fiu al bătrânului general al Coroanei, de oarece fiul mai mare al acestuia, Ștefan Potocki, murise de curând la război (Mai 1648).

[2]) Prințul Dumitru Wisznowiecki nu era fratele lui Ieremia, dar trebuie să fi fost un văr de al lui.

anului 1650, ne aflăm în plină dramă. O scurtă privire se impune însă întâi asupra evenimentelor din vecini pentru a înțelege cele ce urmează.

Cazacii, poporul care locuia Ucraina de trei veacuri, erau supușii regelui Poloniei, însă fuseseră da început oameni liberi, conduși de-un Hatman ales de ei. Regele Ștefan Bathory îi atrase într'o cursă, trimițând Hatmanului un steag și o pecete, insignele marilor demnitari ai Coroanei și recunoscându-le dreptul de-a avea 6000 de oameni armați, care să fie „înregistrrați" și care luară numele de armată zaporogă (de unde Cazacii zaporogi). Ei primiră bucuroși această milă regească, fără a-și da seamă că ea nu însemna altceva decât dreptul ce'ș lua regele de-a numi el pe Hatmanul armatei cazace, desființând astfel vechiul drept al alegerei libere. Orice Cazac nenînregistrat devenea, prin faptul acesta, sclav, țăran supus convezii nobililor poloni, care, invadând Ucraiana, luară în stăpânire pământurile ei. Cum, pe lângă aceasta, ei mai încercau să convertească pe acest popor ortodox la catolicism, chestiunea, luând un îndoit aspect, social și religios, ajunse a fi una din nenumeroasele slăbiciuni politice ale regatului polon în declin. Nemulțumirile crescură an cu an, până la mijlocul veacului al 17-lea, când ele luară o formă atât de amenințătoare, încă o răscoală era de așteptat, dacă s'ar fi ivit omul care s'o facă.

Se ivi în persoana lui Bogdan Hmielniski.

Fiul unui hatman zaporog, Bogdan, înzestrat cu o deosebită energie, avu o tinerețe furtunoasă. Om de casă de-al lui Potocki, era să-și piardă viața dintr'o glumă, căci la un chef, stăpânul său vrând să arate oaspeților săi ce iscusit este în arta de a tăia capetele, alese pe al lui Bogdan drept țintă. Acesta o luă la fugă, ascunzându-se în siecia zaporogilor [1]) unde făcu o îndelungată practică militară.

Mai târziu, însurându-se și moștenind dela tatăl său o fermă în Ucraina, un dușman de-al lui, polonul Ciaplinski, ceru voie dela starostele locului să ia pământul lui Bogdan în stăpânire. Căpătând învoirea, el nu se mulțumi să-l deposedeze, îi arse și casa, îi omorî copilul, și'i râpi nevasta. Bogdan Hmielniski se

[1]) Fortificațiile lor în bălțile Niprului.

Bogdan Hmielniski

tângui starostelui, care'l trimise în fața tribunalului, care-l trimise în fața Dietei care-l trimise în fața Regelui — însă dreptate nu află nicăeri. Astfel se furișează vrajba în suflete, pierzând pe unii și înălțând pe alții. Bogdan era din acei îndârjiți,

care, când nu află dreptatea la cei în măsură a o împărți, și-o fac singuri.

De altfel, după cum am arătat, scânteia era ușor de aprins. In mai puțin de doi ani, dela 1646 la 48, toată Ucraina, înarmată, era în picioare, având în capul ei pe Bogdan Hamielniski, ales Hatman al Zaporogilor. Polonii se înarmară și ei pentru a pedepsi pe „sclavii răsculați" și războiul începu, crâncen, lung și dureros pentru mândrii stăpâni ai Cazacilor.

După Korsun, unde acelaș Potocki care vroise să se joace cu capul lui Bogdan, fu făcut, în calitate de comandant de armată, prizonierul fostului său șerb — urmară victoriile dela Pilawa, dela Zbaraz, dela Zborow. Armatele poloneze fură zdrobite rând pe rând, generalii învinși, omorâți, regele el însuși pe punctul, de mai multe ori, de a fi prins de Cazacii lui Bogdan. uniți cu Tătarii Hanului Crimeiei, Islan Gherei.

Hmielniski deveni un erou, un fel de reg al Ucrainii. Renumelui trecu granițele. Primea acum ambasadori, nu numai dela Vasile Lupu, dela Matei Basarab și dela Gheorghe Rakoczy, ci chiar dela Țarul Moscovei, ba dela însuși Sultanul Ottomanilor. Se făceau tratate, se încheiau alianțe. Mândru, dar bețiv, Bogdan Hmielniski primea pe toată lumea la cartierul său general din Pereiaslavl, silindu-și oaspeții să bea vutcă din cupe mari de aur. De altfel, curtea lui era foarte patriarhală. Nevastășa, pe care, firește, o luase de mult înapoi dela bietul Cialinski, care cine știe ce-o mai fi pățit — umbla de aci până colo printre musafiri, aducea cafea și dulceață, turna de băut, aprindea ciubucile. Ofițerii cazaci, amețiți de vin, băgau în speriate pe solii străini, iar Bogdan, neținând socoteală de nimic, răcnea la Kissel, care venise din partea regelui Poloniei să propue pace: „Mâine! Astăzi sunt beat! Dacă o fi pace, pace să fie, iar dacă nu, domnilor Poloni, la picioarele mele o să vă îngenunchez, și apoi vă vând Turcului. Gata.! Noapte bună !" Se spune că trimisul lui Racoczy, fiind de față, s'ar fi întors îngrozit către cei lalți, și le-ar fi spus pe latineasca lui : „me poenitet ad istas crudeles bestias venisse". („Imi pare rău că am venit la aceste fiare sălbatice") [1]).

[1]) Raportat de Prosper Merimée după Kostomaroff, în „Les Cosaques d'autrefois".

Astfel stăteau lucrurile, când în primăvara 1650. îi trecu prin cap lui Hmielniski o nouă năzbâtie, care înebuni de spaimă curtea domnească din Iași.

El ceru în căsătorie, pentru fiul său Timuș (Timotei) pe fata lui Vasile Lupu, Domnița Ruxanda.

Ce voia Hmielniski, nu se știe precis. Era o simplă vanitate din partea lui, să devie el, fostul rob, cuscrul bogatului și strălucitului Domn al Moldovei ? sau era un plan politic, care tindea, fie la o alianță, fie chiar la scaunul Moldovei pentru fiul său ?

Dar, ceiace se știe, este exasperarea bietului Vasile Lupu când primi pe solii Hatmanului Bogdan cerându-i fata pentru fiul său. El care visase pentru ea regi și împărați, să și-o dea acum după un necioplit de Cazac ?

Cu toată grija ce avea de viitorul liniștei lui, Vasile Vodă trimise pe solii lui Hmielniski înapoi în Ucraina, cu un răspuns negativ. Nu-și putea da fata, zise el, unui om care nu este prinț, și apoi, nici Turcii nu ar îngădui o atare căsătorie. Nădejdea lui o punea în Poartă, care nu ar suferi, credea el, ca Bogdan Hmielnicki, devenit cuscrul Domnului Moldovei, să aibă o portiță deschisă pentru a se amesteca apoi în trebile Imperiului ottoman.

Hmielnicki — Hmil, cum îl numesc constant Letopiseții — era un om de acțiune, sgârcit la vorbă, dar cu mult duh. El trimise răspuns lui Vasile Lupu că-i pare rău de refuzul său, că totuși Timuș va veni în Moldova „cu o sută de mii de nuntași" să-și ridice mireasa.

Și se ținu de cuvânt. In Septembrie 1650 intrară întâi Tătarii în Moldova și, scurt după aceia, veni și armata Cazacilor. Curtea domnească, zăpăcită, se răsleți. Doamna Ecaterina, Domnița Ruxanda, fiul și frații voevodului, fugiră de se închiseră în cetatea Neamțului, iar Vasile Lupu el însuși s'a mutat din Iași în niște poeni, în codrul Căpoteștilor, și s'a așezat acolo cu Curtea, lăsând în Iași puținței Darabani de apărare. „Aceștia, dacă au văzut mulțimea de Tătari din ceas în ceas adăogându-se, și cu Cazacii amestecați, au lăsat noaptea Curtea pustie și au ple-

cat și ei. Și au ars atunci tot orașul, curtea domnească, casele boerești, tot orașul într'un nimic de ceas cenușă s'a făcut" [1]).

Sultanul [2]), aflând despre cele întâmplate, trimise un mârzac la Vasile Vodă, să-l întrebe dece a fugit din scaun. Iar Miron Costin, indignat, spune: „De șagă este o întrebare ca aceasta, la o vreme ca aceia".

Dar, șagă sau nu, trebuia făcut pe voia „muntașilor" lui Hmilnicki. Vasile Lupu trimise la Timuș pe spătarul său, Ciogolea. Drept mulțumire că i s'a pustiit țara și i s'a ars capitala, Vodă trimitea lui Hmil bogate daruri și promisiunea de a-i da fata în căsătorie.

Armatele fură retrase, Timuș plecă din țară, Curtea se reîntoarse la Iași, iar Vasile Lupu nu se ținu de cuvânt.

Așezat din nou în scaun, singurul lui gând fu cum să facă și să dreagă pentru a scăpa din încurcătură. Poarta, o văzuse prea bine prin „șaga" ce făcuse, era din partea Hatmanului Cazacilor. Nu-i mai rămâna deci decât o înțelegere cu dușmanii acestuia, Polonii.

Gata să rupă pacea dela Sborow, aceștia se înnarmaseră din nou, iar generalul Potocki își stabilise lagărul chiar lângă granița Moldovei, la Camenița. Vasile Vodă se înțelese cu el să-i înlesnească, prin ce mijloace o crede, izbânda, căci o desăvârșită înfrângere a lui Bogdan Hmielnicki era singura scăpare a Domniței Ruxandra de pericolul ce stătea atârnat deasupra capului ei ca sabia lui Damocles.

Hatmanul Cazacilor, om de bună credință, considerându-se acum aliatul viitorului său cuscru, îi destăinui planul său de luptă, pe care Vasile Lupu se grăbi să-l comunice lui Potocki. Rezultatul fu dezastrul armatei căzăcești în câmpia dela Beresteczko. Invins, umilit, fără armată și fără curaj, Hmielnicki se retrase în sietșa Zaporogilor, iar Vasile Lupu, triumfător, credea că și-a scăpat în sfârșit fata de pericolul care o amenința.

Insă Polonii, care cunoșteau acum destul de bine pe înverșunatul lor dușcam, deși învingători, propuseră ei înșeși pacea.

---

[1]) Miron Costin în Letopiseți.

[2]) Sultanul, Mohamed al IV-lea, era un copil de opt ani. Prin urmare nu despre el, ci despre marele vizir voia să vorbească Cronica.

In cursul primăverei 1652 avu loc acea întâlnire despre care am vorbit mai sus, între Wisnowiecki și Hmielnicki la Belaia-Ciarcov, când acesta din urmă, exasperat pe Vasile Lupu, îl tratase față de ginere-său de „infam trădător" pe care'l va pedepsi cum se cuvine. Și'n adevăr, pacea odată semnată, Hatmanul Cazacilor își strânse din nou zaporogii și se pregăti să pornească împotriva Moldovei. El trimise răspuns lui Vasile Lupu să-și dea fata după fiul său, căci de nu „îl va tăia în atâtea bucăți, de nu le va mai putea lipi nimeni la loc".

Speriat — și cu drept cuvânt — Vasile Vodă făcu un călduros și desasperat apel la Kalinovski, care'și avea încă oștirile adunate la granița Moldovei. Fără a mai întreba pe regele său dacă e bine sau nu să redeschidă ostilitățile, generalul polon porni înspre Batow cu peste 30.000 de oameni pentru a împiedeca pe Cazaci să pătrundă în Moldova. Aceștia, vre-o 12.000, erau conduși de Timuș, ajutat fiind și de vre-o 5000 de Tătari sub ordinele sultanului Nureddin, care mergea la Iași, în calitate de „nun mare", zicea el.

Bogdan Hmielnicki, cu o foarte puternică armată, urma, mai de departe, pe acești „nuntași". Figura acestui hatman căzăcesc e irezistibil de simpatică. El trimise lui Kalinovscki o scrisoare, datată din Cehrin, ca și cum nu s'ar fi deplasat din capitala sa, în care-i spunea următoarele:

„Hmielnicki lui Kalinovski, hatmanul russian hatmanului polon, salut! Fiul meu, băiat încăpăținat, întovărășit de câteva mii de prieteni, s'a pornit să-și ia de nevastă pe fata voevodului Moldovei. Aflu, spre mirarea mea, că o numeroasă armată polonă vrea să-i curme calea. Rog pe Excelența Voastră, pentru binele patriei, să-și retragă trupele, cu atât mai mult cu cât ele se află într'o proastă poziție militară. Mă tem că tinerii nuntași, din prostie poate, să nu s'apuce să se certe cu oamenii Dumnaevoastră".

Lângă Batow, bătălia avu totuși loc. Bogdan Hmielnicki interveni, evident, la vreme, și Polonii periră până la unul, dela Kalinovski, generalisimul, până la cel din urmă soldat. Revanșa dela Beretsteczko, mai strălucită, mai grozavă, mai crâncenă, mai crudă. Iar după ce, două zile și două nopți, au curs râuri de

sânge, după ce Cazacii au cumpărat dela Tătari „dreptul" de-a măcelări și pe prizonierii lor, Hatmanul Bogdan trimise o umilă scrisoare regelui Ion Casimir:

„Fiul meu mergea la nuntă, când deodată Kalinowski i-a tăiat drumul, pe care Dumnezeu îl lasă slobod pe pământ pentru cei buni ca și pentru cei răi. Eu sfătuisem pe Domnul Hatman al d-voastră să stea binișor, dar n'a vrut să mă asculte. Rog pe Majestatea Voastră să ierte pe Cazacii mei. S'au cam prea întrecut cu gluma"!

Ion Cazmir, înghițind hapul, își pregăti o nouă oștire. Dar Vasile Lupu ce era să mai facă? Trimise de zor soli peste soli lui Timuș să-i spue că-i dă fata, și că-l poftește cât mai curând la nuntă la Iași, însă îl roagă, mult și frumos, să-și lase nuntașii dincolo de Nistru. Hmielnicki răspunse că va veni singur dacă i se va trimite ostatici, căci încredere nu mai avea în Domnul Moldovei. Niculai Buhuș și Ion Prăjescu fură trimiși zălogi la Cehrin, dar Hatmanului nu-i ajunseră acești boeri moldoveni. El cerea pe nepoții lui Vodă, feciorii hatmanului Gavril și ai logofătului Gheorghe, care porniră deci și ei în Ucraina, până s'o isprăvi nunta aici.

Se zice că Vasile Lupu începu să se împace cu gândul să aibă de ginere pe fiul unui ostaș atât de vestit, care, la ocazie, i-ar putea fi de folos. Insă, firește că Domnița Ruxanda era o sacrificată. Atâta trudă cu creșterea ei, atâți străluciți pețitori respinși, pentru a ajunge nevasta unui Cazac „abia eșit din țărănie" cum spunea Miron Costin și care mai avea și reputația de a fi crud și trăsnit. Circula prin Iași un svon, care de altfel corespundea adevărului adevărat: că Timuș omorâse pe mamăsa vitregă.

Am arătat mai sus că războiul dintre Cazaci și Poloni pornise — din nemulțumirea celor dintâi, firește — dar din punct de vedere al faptelor din revolta sufletească a lui Bogdan Hmielnicki când văzu că nu poate căpăta nicăeri dreptate împotriva acelui Czaplinski care-i omorâse fiul și-i furase nevasta. Am arătat de asemeni, că, odată învingător, el își luase înapoi soția, care era numai mamă vitregă a lui Timuș. Or, într'o zi, pe când Bogdan se afla în fruntea armatei, în Polo-

nia, Timuș spânzură pe soția lui tată-său de grinda ușei casei lor din Cehrin. Imediat după aceia, Bogdan se însură a treia oară cu Ana Zolotarenko, sora unuia din coloneii săi, așa încât, de fapt, nu se știe dacă Timuș n'o fi lucrat cumva „din ordin".

In tot cazul zvonurile aceste nu erau făcută pentru a da încredere Ruxandei în viitorul fericirii ei, și mult îngrijorată trebue să fi fost biata Domniță în așteptarea celui de care urma să-și lege viața.

Și însfârșit, sosi. Era în vara anului 1652. Prin Soroca și Sculeni, întovărășit de 3000 de Cazaci, apăru, Vineri 26 August, în fața Iașilor, unde-i eși întru întâmpinare Vasile Vodă, călare, urmat de 8000 de ostași și de toată Curtea. Văzând acea mulțime de oameni, Timuș îngheță, temându-se mereu de-o cursă. Când socrul său descălecă, sărutându-l pe amândoi obraji, el de-abia putu să facă sforțarea de-al strânge moale la piept.

La vorbele, multe și repezite, de bun sosit ce i le spunea Vodă, el rămânea mut, sugându-și și rozându-și buzele. Wyshowski, în locul lui, răspunse câteva cuvinte de mulțumire, și apoi, încălecând din nou cu toții, intrară în oraș, îndreptându-se spre Curtea Domnească.

Zaporogii lui Timuș erau urâți și slabi, dar foarte frumos îmbrăcați în haine polone furate de la morții din război, iar caii lor erau înșeuați în stofe scumpe brodate cu mărgăritare. Tovarăși avea, printre oamenii mai de seamă, pe Fetera și pe Wykowski, generalii lui tatăl său. Cât despre el însuși, doi martori oculari ni-l descriu într'un fel puțin măgulitor. Miron Costin spune că „avea numai singur chip de om, iar toată firea de hează!", iar un Neamț care era la nuntă (poate Adersbach) zice că este „un flăcău tânăr, stricat de vărsat, nu tocmai mic, destul de voinic și grosolan (ein junger pockennarbichter Kerdel, nicht gar klein, sondern ziemlich stark unndt grob)". Purta o haină cărămizie și pe deasupra o mantie roșie căptușită cu samur, însă dela o cale de poștă se vedea că îmbrăcămintea aceasta nu era făcută pe trupul lui.

Alaiul care-l întovărășia era caracteristic. In afară de generalii tatălui său și de cei 3000 de zaporogi, mai erau câteva

rădvane îmbăcsite cu „druște", femei cazace care se spuneau rudele mirelui, precum și 40 de care încărcate cu sare, căci fiul Hatmanului căzăcesc înțelegea să profite de nuntă pentru a face comerț în Moldova.

Astfel sosi alaiul la Curte. La fereastră, de după perdea, trebue să fi stat la pândă Domnița. Muzicile cântau, tunurile bubuiau, socrul și mirele descălecară, și, urcând scara palatului, intrară amândoi în apartamentele lui Vodă, care erau mobilate și împodobite foarte luxos.

Vasile Lupu îi prezintă pe fiul său Ștefăniță, copil de 10 ani, apoi rugându-l să stea, îi dădea zor mereu de bucuria ce are de a-l avea ginere, de una, de alta, de Moldova și de Ucraina. Dar nimic; Timuș rămânea mut, de-ai fi crezut că-i este limba legată. Enervat, voevodul se sculă în picioare, rugând pe ginere-său să treacă în apartamentul ce-i rezervase, pentru a se odihni puțin și a se curăța de praful drumului.

Timuș se retrase. După ce se ferchezui, intră în anticamera lui, unde-l așteptau generalii cazaci și marii boeri ai Moldovei, care se uitau la dânsul „ca la un lup din stufiș (also wie ein Wolff im Gestrauch"). Fără altă ceremonie, el le întoarse spatele, și scoțându-și briceagul, începu să-și taie unghiile „în fața unor oameni atât de subțiri ca boerii moldoveni" spune, indignat, Neamțul, care pare a fi fost de față.

La banchetul de seară nu fu nici o veselie, fiindcă Timuș urmând a nu scoate o vorbă, Vasile Vodă, după mai multe încercări de a-l desgheța, foarte supărat tăcu și el, așa încât nimeni nu mai îndrăzni să vorbească. Părea mai curând un praznic de înmormântare, decât unul de nuntă.

Nu se știe în care anume moment al zilei se întâlniră însfârșit logodnicii. Dar se știe cu toată siguranța un lucru extraordinar. Că atunci când se întâlniră, Timuș plăcu Ruxandrei, și dela început, împotriva oricărei așteptări, ea îl iubi. Omul acesta ciupit de vărsat, necioplit, hiară, avea probabil o înfățișare bărbătească și o mutră simpatică, care plăcea femeelor. Căci nu numai Domnița Ruxanda, dar și Doamna Ecaterina îl găsi pe gustul ei. O sorginte polonă ne-o asigură, și trebue să-i dăm crezare, fiindcă nu văd dece Polonii, dușmani de moarte ai Ca-

zacilor, ar fi spus-o dacă n'ar fi fost, și fiindcă viitorul, așa cum s'a scurs, stă martor colea că așa a fost.

Așa dar, la urma urmei, iată că această temută tragedie se isprăvea cu bine.

A doua zi, Sâmbătă, sub pretext că se gătește de nuntă, Timuș nu veni la masă și nici nu ești din odaia lui. De acolo, dela o fereastră, privi el în curte la horele întinse de jupânesele și fetele boerilor, care-l vedeau stând singur la geam, bând și fumând, ceiace era în ochii lor o nemai pomenită necuviință. In pitoreasca germană arhaică a secolului al 17-lea, Neamțul, care era de față, ne descrie lucrurile astfel: „Alle Bojaerinnen undt Frauenzimmer, sehr kőstlich undt praechtig geschmuecket, tanzten im Schlloss undt Herr Timoschek soff im (am) Ferester, fuer (vor) allen Leuten, Rauchtaback, unde sahe den vallachischen Getaenze zu".

In sfârșit, Duminică 1 Septembrie, avu loc nunta. Ca și la cea precedentă a lui Radziwill, mirele și mireasa merseră la biserica Sfântului Nicolae (Domnul și Doamna nefiind de față) îngenunchiară pe covor, primind binecuvântarea preoțească, dănțuiră împrejurul mesei, sărutară icoanele, călcară galbenii, și apoi, bărbat și nevastă se întoarseră la palat unde Timuș, conform obiceiului, își sărută pentru întâia dată soția, în fața tuturor. Domnița Ruxanda Hmielnicki izbucni în plânsete. Dar nu era, cum au crezut-o toți câți erau de față, din cauză că se vedea de acum prizoniera acelei fiare de lup cu chip de om, ci era mai curând o destindere de nervi și un plânset de mulțumire că s'a isprăvit cu necontenitele îndoeli ale celor doi ani din urmă.

După această ceremonie a sărutului și a plânsului, soții se despărțiră iarăși, pentru a merge la masă, el în apartamentele lui Vodă, ea într'ale Doamnei.

La ospăț, dascălii se rugau, muzicele cântau, tunurile bubuiau, se bău foarte mult și Timiș, înveselit, însfârșit, deschise gura. Se plecă către Cotnariski, pisarul Domnului, și-i spuse încetișor, în limba polonă, câteva cuvinte menite a fi traduse lui Vodă: „Mulțumesc foarte mult Măriei Tale. Totul e din belșug, ce-mi mai trebue? Să ascultăm binecuvântarea

Dumnezeească. Să cânte muzica turcească; să bem în sănătatea lui Hmielnicki și pentru unirea caselor noastre; în semn de bucurie, să dea drumul tunurilor". Acum, înveselindu-se de-abinele, el porunci să vie muzica lui, și zaporogii întinseră niște căzăcești, care avură darul să nu placă neamțului, căci, spune el, se învârteau ca niște vite în mocirlă. Cheful, cu beție mare, ținu până la unu din noapte.

Dincolo, în cămările Doamnei, lucrurile nu se petreceau mult mai decent. Ea fu nevoită, firește, să cheme la masă pe rudele mirelui, *druștele*. Când însă porniră logofeții Doamnei după ele la gazdă ca să le aducă la Curte, nu le găsiră acasă. Începură a le căuta prin tot orașul și, după multă bătae de cap, le găsiră unde s'ar fi așteptat mai puțin: la cârciumă, bând rachiu. Cherchelite cum erau, au fost aduse la masa domnească. Se purtară sălbatec și obraznic. Una din ele, cea mai de frunte, *Hasca Carpița*, grasă și beată, spuse rânjind Doamnei Ecaterina: „Am venit aici după pradă. Veți fi voi mai subțiri de cât noi, dar nu așa că v'ați dat Domnița după un Cazac?" Când fu să plece, Hasca, încurcând cărările, se rostogoli din susul scării până jos, treaptă cu treaptă, și fu urcată rănită în rădvan. Celelalte ci-că se mai țineau pe picioare, și așa, bete cum erau, fură duse la gazda lor înapoi.

Pe la unu după miezul nopții, Timuș se sculă deodată repede dela masă, merse să se schimbe, și apoi se duse să-și ia nevasta. Se pare că apartamentele ce li se rezervase tinerilor căsătoriți nu erau la Curte, ci la mânăstirea Frumoasa. Acolo rămaseră ei închiși trei zile, fără a mai eși din casă, de cât doar Miercuri, ziua a treia, pentru o scurtă plimbare prin împrejurimi. Apoi, Joi, a patra zi, merseră la Curte să ia masa „în familie". Nu erau la dejunul acela decât Timuș, Ruxanda, Vasile, Doamna Ecaterina, frații, surorile, nepoții, și verii mai de aproape ai lui Vodă. Încolo, nimeni nu intră în sufrageria domnească fiindcă, conform ceremonialului, mirele și mireasa erau serviți la masă de înșiși Domnul și Doamna, cari, după felul întâi, se așezară și ei, urmând celelalte rude a servi cu rândul. După masă, Timuș și Ruxanda dansară împreună, și pe urmă ușile fură deschise tuturor pentru împărțirea darurilor.

Vineri, 6 Septembrie, plecarea. Au mers cu toții, Voevodul, Doamna, toată Curtea, până la locul unde fusese întâmpinat Timuș la sosire. Acolo, bărbații au descălecat, femeele s'au dat jos din rădvan, și, pe când Vasile Vodă dădea ginerelui său cele din urmă sfaturi, Domnița Ruxanda ținea îmbrățișată pe mamă-sa vitregă, și plângea pe înfundatele. In sfârșit, ultimele sărutări, ultimul rămas bun, și însurăței plecară, iar Vasile Lupu „a stat cu capul descoperit multă vreme" uitându-se după fata lui, cum se duce cu altul, aiurea, departe, cine știe înspre ce destine.

Ce scumtă a fost fericirea acelei femei. O duse soțul ei în Ucraina, unde nu departe de Nistru, se întâlniră amândoi cu Hatmanul Bogdan Hmielnicki, pornind apoi cu toții înspre Cehrin, capitala lor. Acolo petrecu Ruxanda toamna, iarna și începutul primăverei. In April 1533 Timuș fu nevoit să-și părăsească nevasta. Plecat cu o mână de Cazaci într'ajutorul socrului său, care fusese alungat din scaun de către Logofătul Gheorghe Ștefan, el nu se mai întoarse în Ucraina decât trecător, în luna Iunie, după bătălia dela Finta. Abia dacă avu vreme s'o mai îmbrățișeze odată pe Ruxanda, și Vasile Lupu, alungat a doua oară din scaun, îl chemă din nou, cât mai grabnic. Intrat în Moldova, el găsi, după cum am arătat în capitolul precedent, pe Vasile Lupu fugar, iar pe Doamna Ecaterina, cu fiul, cu rudele,cu boerii cei veliți, închiși în cetatea Sucevei. Ajutorul pe care încercă să i-l dea, îi fu nefast. Omorât de schija unui obuz — din artileria condusă de rivalul său Dumitru Wisznowiecki, care nu-i putea ierta că-i răpise pe Ruxanda — trupul lui fu îmbălsămat, acolo în cetate, și păstrat până după capitulare. Trecem repede asupra tuturor acestor evenimente, fiindcă au mai fost expuse odată.

Doamna Ecaterina Ștefăniță, nepoții lui Vodă și Cantacuzinii, fură prinși de Gheorghe Ștefan și băgați în închisoare, iar Cazacii Zoporojeni se întoarseră în Ucraina, ducând cu ei trupul mortului lor căpitan. Pe drum, convoiul se întâlni cu Bogdan Hmielnicki, care, cu o puternică armată, venea, dar prea târziu, în ajutorul fiului său. Se zice că întâlnind acest lugubru convoi, viteazul Hatman căzăcesc, mușcând din buze, ar fi spus doar

atât: „Mulțumesc Ție Doamne, că nu l-ai lăsat să cadă în mâna dușmanului". Apoi, întorcându-și din nou armele împotriva Polonilor, el porunci ca trupul fului său să fie dus la Cehrin, și păstrat acolo în catedrală, până s'o întoarce el acasă după încetarea războiului, când se va proceda la înmormântare.

Intre timp, Domnița Ruxanda dădu naștere la doi gemeni — de a căror soartă, de altfel, nu s'a mai putut afla niciodată nimic. Era lehuză când, la 22 Octombrie 1653, sosi în Cehrin corpul bărbatului ei.

Prin urmare, un an abia după căsătorie, Domnița Ruxanda era văduvă. Și nu putea avea mai mult de 23 sau 24 de ani. Atâta grije cu creșterea ei, atâta sbucium înainte de nuntă, pentru a-i da — poate — 6 luni de fericire, 6 alte luni de îndoială, și apoi, în floarea tinereții, s'o isbească deodată soarta atât de crud, încât nu-i mai putea lăsa nici iluzia măcar a unei fericiri viitoare.

Și'n adevăr, Domnița Ruxanda rămase o nemângâiată văduvă. Socrul ei, Bogdan Hmielnicki, îi dărui cetatea Rășcovului, pe malul Nistrului, unde își petrecu zilele amărâte, privind dela o fereastră la stepele Ucrainii și dela alta la câmpiile Moldovei — copilăria ei de-o parte și fericirea năruită de alta.

Peținorii nu lipsiră nici acum, când era o femee părăsită, având pe mamă-sa în închisoare și pe tată-său în exil. Se pare că frumusețea și inteligența ei tot mai ademeneau curtezanii. Wisznowiecki o ceru iarăși, stăruitor. Dar îl respinsese ea înainte, și cum era să-l ia acum, după ce aflase că-i omorâse bărbatul?

Un alt pribeag prin străinătăți, ajuns în Ucraina, o văzu, se amoreză de ea și-o ceru în căsătorie. Era nepotul lui Mihai Vitazul, fiul lui Nicolae Pătrașcu și al Domniței Ancuța a lui Radu Șerban. Acel tânăr, numit Mihai după bunicu-său, era inimos și viteaz, dar și el fără noroc. Născut și crescut la Viena, la Curta Habsburgilor [1]), se apucă mai târziu să colinde țările străine pentru a căpăta tronul Țării Românești, pe care nici n'o cunoștea. Interesele lui îl duseseră la Bogdan Hmielnicki unde, văzându-i nora, o ceru în căsătorie. Dar Ruxanda îl respinse și

[1]) Vezi capitolul XVII.

pe el, căci era hotărâtă să rămâe văduvă, în amintirea celui pe care se vede acum lămurit că l-a iubit.

Ba mai mult chiar — pentru a rămânea cât mai credincioasă memoriei lui Timuș, ea nu mai voi să părăsească Ucraina. Când, în 1658, Gheorghe Ștefan fu alungat din Moldova și Domna Ecaterina eși din închisoare, plecând cu Ștefăniță la soțul ei la Constantinopol, Vasile Lupu îi trimise vorbă să vie acolo la el, pentru a fi cu toții împreună. Dar ea nu se învoi. Un an mai târziu, în 1659, Ștefăniță ajunse Domn al Moldovei, iar în 1660, Vasile Lupu murind, Doamna Ecaterina se mută din Stambul la Iași, la Curtea fiului ei. Stăruiră amândoi, și mama vitregă și fratele, să se întoarcă Ruxanda în țară. Insă ea refuză din nou, cu îndârjire, să părăsească țara ei adoptivă. Se întâmplă atunci un lucru ciudat și aproape unic în Analele Istoriei. Ștefăniță Vodă, băiat tânăr, inimos și — așa se pare — cam într'o ureche, își strânse câteva mii de ostași și porni să-și ridice sora cu de-a sila. Cum ea locuia la Râșcov, pe malul Nistrului, îi fu ușor să treacă râul, fără a prinde Cazacii de veste, să înconjoare cetatea și s'o asedieze. Dar Râșcovul avea ziduri puternice și aprovizionare din belșug. O zi două, o săptămână, porțile rămâneau închise și asediul devenea ridicol. Un frate împresurând pe soră-sa pentru a o scoate dintr'o cetate din care nu voia să iasă. Ștefăniță plecă și Ruxanda rămase.

Rămase multă vreme. In 1662 Ștefăniță Vodă muri, iar Doamnei Ecaterina, după cum am arătat, i se pierdură urmele. Poate merse ea atunci la fata ei în Ucraina și în tot cazul, timp de câțva ani, nu mai știm nimic de ele. Atât doar că socrul Ruxandei fiind mort de mult (1657), ea rămase în bune legături de prietenie cu soția hatmanului, Ana Zolotorenko, precum și cu fiul lui, Jurie, care după moartea lui Bogdan fu ales hatman al Zaporogilor. Abia târziu, după moartea cumnatului ei Jurie, se hotărî însfârșit Domnița Ruxanda să părăsească Ucraina, deci abia atunci când nici o legătură n'o mai ținea strânsă de țara aceia pe care altă dată o iubise. Atunci se întoarse în Moldova stabilindu-se la o moșie ce avea în dar dela tatăl ei, Delenii, în județul Botoșani — moșie care încăpu mai târziu în mâinile

Cantacuzinilor [1]), și mai apoi într'ale familiei Ghica, care o mai stăpânește și astăzi.

De altfel toată viața Domniței Ruxanda, de când a rămas văduvă și până a murit, e învăluită într'o taină care nu ne-a fost încă desvăluită. S'ar putea că acolo, în cetatea de pe malul Nistrului, să se fi desfășurat o lungă și misterioasă dramă, al cărui desnodământ s'a înfăptuit abia peste vre-o 35 de ani, într'altă cetate, a Neamțului. S'ar putea că fata lui Vasile Lupu să fi rămas la Râșcov, nu de bună voie, ci silită, ca prizonieră a cuiva, și ca atare fratele ei Ștefăniță să fi venit la cererea ei s'o scape din închisoarea în care o ținea un bărbat cu de-asila. Astfel s'ar tălmăci mai ușor asediul întreprins și neizbutit al cetății Râșcov de către Ștefan Vodă.

Dar cine o fi fost acel bărbat, care-o teroriza pe frumoasa Ruxanda? S'ar fi putut bănui că era Jurie, fratele lui Timuș, — și poate că în adevăr o fi fost chiar el, cel puțin la început. Dar mai în urmă, s'a ivit în viața Ruxandei un alt om, care a jucat un rol însemnat, cel mai însemnat din toate, deoarece a ajuns a fi ucigașul ei. Il chema Vasile Krupenski și era, după bunicu-său, Polon, poate cu legături de pământ în Ucraina. Iar în Moldova era proprietarul moșiei Feredeni din ținutul Botoșanilor, învecinată cu Delenii. El a fost — mai târziu de altfel — mare postelnic sub Duca Vodă și sub Cantemir, și era fiul cămărașului Andronic Krupenski.

Pomelnicul Feredenilor [2]) ni-l arată însurat „cu Domnița Ruxanda,fata lui Vasile Vodă"; iar despre fiul său Sandu, pomelnicul glăsuește astfel: „fecior postelnicului Vasilică Crupenschi și al Domniței Ruxandei, fiica lui Vasile Voevod Albanitul". Cum acest pomelnic dă întreaga spiță a neamului Krupenski, riguros exactă după acte și documente, căsătoria aceasta de-a doua a Domniței Ruxandei ar părea posibilă de n'ar fi alte argumente împotriva ei.

Domnița se întoarce în Moldova târziu, cam 20 de

[1]) Prin testamentul Domniței Ruxanda, care o lasă vărului ei primar Iordachi Cantacuzino.

[2]) Se află în posesiunea familiei Krupenski și datează din anul 1848, făcut după unul mai vechi, din anul 1802, care se zice a fi fost făcut după altul și mai vechi din veacul al 18-a.

ani după nunta ei cu Timuș, și se stabilește la moșia ei Deleni. Despre viața petrecută de ea acolo — vre-o 14 ani — nu știm nimic, sau aproape nimic. Știm însă că în anul 1687, când regele Poloniei Ion Sobieski, care se afla în război cu Turcii, intră în Moldova devastând și arzând tot ce întâlni în cale-i, Domnița Ruxanda, cuprinsă de groază, fugi din Deleni, cu câteva slugi, cu bucate, cu scule, cu aurul ce de bine de rău putu strânge în grabă înainte de plecare. Ea se ascunse în cetatea Neamțului, care în vremea aceia era mânăstire și fusese chiar înființată de tatăl ei, Vasile Lupu. „Acolo" zice Ion Neculce, cronicarul, „o găsi o ceată răzleață de Cazaci și cu multe munci au muncit-o pentru avuție, iar pe urmă i-au tăiat capul pe prag cu toporul. Spun cum să fi găsit la dânsa 19.000 de galbeni".

Insă amănuntele acestui omor le aflăm din dosarul unui proces din chiar anul următor, 1688, când Iordachi Cantacuzino, moștenitorul Domniței Ruxanda, întors din pribegia sa din Muntenia, cerea lui Vasile Krupenski averea furată de el dela fata lui Vasile Lupu [1]). Intreaga afacere este nespus de interesantă.

Constantin Vodă Cantemir părăsise Iașii în grabă și se coborâse la vale, cu boerii lui, cu slujbașii, cu armata toată, înspre Huși întâi, de unde apoi trecu Prutul în Buceag. Ca întotdeauna însă o samă din boeri rămase în Iași, dându-se din partea învingătorului, ba făcând încă haz pe socoteala bietului Voevod fugar și cântând în batjocură cântece despre el[2]). Printre acești boeri era și postelnicul Vasile Krupenski. El întovărăși pe Sobieski în urmărirea acestuia împotriva lui Cantemir până la Huși, iar la întoarcerea lor spre Iași ceru regelui o ceată de Cazaci pentru a merge să asedieze cetatea Neamțului. Pentru a convinge mai ușor pe Sobieski îi spuse că fata lui Vasile Lupu stă ascunsă acolo, că ea are bogății fără număr și că va merge el să i le aducă pe toate. Regele Poloniei îi dădu deci o mână de cazaci, care merse la Cetatea Neamțului — nu în „ceată răsleață" și cu scop bine definit — sub conducerea postelnicului Krupenski. Ajunși acolo ei începură asediul cetății, care deși

[1]) Publicate de V. A. Ureche în Analele Academiei Române S. II, T. XI.
[2]) Vezi mai jos, cap. XXVII p.

era mânăstire, avea totuși o mică garnizoană, și chiar pare-se, destul de viteză, căci ea rezistă mult până fu nevoită, poate din pricina foamei, să deschidă porțile cetății [1]) Și atunci se întâmplă acea grozăvie despre care vorbesc cronicarii, furtul averilor întâi, și apoi omorul Domniței, pe pragul ușei, cu toporul.

Acum se naște întrebarea, de ce a făcut Krupenski nele-

Cetatea Neamțului

giuirea aceasta ? Căci în tot cazul, după prădarea unei femei bătrâne și rămasă fără apărare, omorul pare nu numai odios, dar și inutil. Așa încât singurul răspuns acceptabil, e că Vasile Krupenski postelnicul a săvârșit fapta lui din răzbunare. Dar răzbunare dece, împotriva căror fapte ?

Că Domnița Ruxandra să fi fost nevasta lui, pare puțin pro-

[1]) „Au dovedit Cazacii cetatea" zice unul din actele acelui proces, ceiace dovedește că a fost rezistență din partea asediaților.

babil, cu toate aserţiunile pomelnicului din Feredeni. Mai întâi un inel de-al ei din anul 1680 purta încă iniţialele R. T. (Ruxandra Timuş) [1]), şi al doilea, dacă ar fi fost ea măritată cu Vasile Krupenski şi ar fi avut cu el un fecior legitim, pe Sandu, averea ei ar fi rămas fiului, nu nepotului Iordachi Cantacuzino.

Atunci ce s'a întâmplat? De ce a căutat Krupenski, vecinul de moşie, să afle ascunzătoarea Domniţei, dece a descoperit acea ascunzătoare lui Sobieski *„prin trădare"*, cum zic actele procesului sus pomenit, şi de ce s'a dus s'o asedieze, dece a omorât-o?

Acolo, în castelul de pe Nistru, o fi fost ea timp de 20 de ani prizoniera unui om pe care nu-l voia? i-o fi făcut un copil, pe Sandu? o fi chemat pe fratele ei s-o despresoare? o fi fugit însfârşit în Moldova? Şi după alţi 14 ani, fiind ţara toată în bejănie, i-o fi căzut acum lui Krupenski prada în mână, de s-a dus să-şi răzbune, s-o jăfuiască şi s-o omoare?

Ce taină pluteşte în jurul acestor întâmplări de demult, şi cine le va deslui vreodată [2]).

* * *

[1]) V. A. Ureche op. cit.

[2]) Actele publicate de V. A. Ureche, precum şi pomelnicul dela Feredeni, mi-au fost comunicate de d. Paul Krupenski, cunoscutul nostru miniaturist.

Dintr'o scrisoare a părintelui I. Mitescu, Econom-Stavrofor, către autorul acestei cărţi, aflăm că la Deleni, de unde este părintele băştinaş, mai există şi astăzi ruinele caselor Domniţei Ruxandei, în apropierea actualului conac al d-lui Gr. Ghica. Nu departe de aceste ruine se află, încă în bună stare, o cruce mare de piatră, numită de oamenii din partea locului „Crucea Domniţei". Bătrânii din împrejurimi ştiu să povestească frumos o vechie legendă, după care Domniţa Ruxanda, eşind într'o zi de acasă, la plimbare, cu careta cu 8 cai şi cu o numeroasă slujitorime, se întâlni în drum cu boierul Crupenschi, *vecinul ei de moşie*, care o pândea de mult ca s-o fure. O luptă s-a încins atunci între oamenii lui Crupenschi şi ai Domniţei, din care aceştia din urmă rămaseră învingători. Drept laudă Domnului c'a scăpat de primejdie, făcu Domniţa acea „Cruce de Piatră" pe margine de drum.

Această legendă, pusă în legătură cu faptele care reiesă din dosarul procesului Iordachi Cantacuzino, duc la concluzia că Pomelnicul Feredenilor conţin o informaţie, care, dacă nu corespunde poate cu totul adevărului, ne deschide însă calea acelei ipoteze că, probabil la Râşcov fiind, Domniţa Ruxanda a fost „prizoniera" lui Vasile Krupenski, prizonieră în amândouă înţelesuri ale cuvântului.

Gheorghe-Ştefan Voevod

După d. N. Iorga : Istoria Românilor în chipuri şi Icoane.

CAPITOLUL XXII.

DOAMNA SAFTA A LUI GHEORGHE ŞTEFAN ŞI PRINCIPESA MIHAILOWA

IATA în sfârşit o căsătorie romantică, făcută împotriva oricărei reguli stabilite, fără peţire, fără foaie de zestre, fără cheful de trei zile şi de trei nopţi, obligator în casele boereşti.

Să dăm cuvântul bătrânului cronicar Ion Neculce, cel ce ştie să povestească cu atâta farmec toate nimicurile vieţii, nimicuri cari, atunci când trăeşti în ele, sunt de fapt esenţiale.

„Gheorghe Ştefan Vodă, când era boier, murindu-i jupâneasa, a rămas văduvoi; şi întâlnind o jupânească săracă, frumoasă, tânără, anume Safta de neamul Boeştilor, au întâmpinat-o pe drum mergând cu rădvanul la Iaşi, şi a proprit rădvanul cu sila, şi s'a suit fără de voe înlăuntru, şi a întors rădvanul înapoi la casa lui. Şi pe urmă a primit şi ea şi s'a cununat cu dânsul, care a ajuns de-a fost şi Doamnă".

Gheorghe Ştefan era fiul logofătului *Dumitraşcu Ceaurul*[1]) din Buciuleşti pe Bistriţa, şi a jupânesei sale *Zinica Mogâlde*[2]) dela care moşteni, împreună cu fraţii lui, Vasile şi Grigore, o foarte mare avere. Intreaga vale a Siretului, dinspre munte, era a lor, dela Buciuleşti până dincolo de Trotuş: Răcăciuni, Valea Rea, Bogdana, Caşin, câte şi mai multe. Ridicat la rangul de mare logofăt, cel dintâi boier al Ţării, el era în acelaş timp şi cel mai bogat din toţi, afară poate de vestitul Ursachi, despre care se zice că nu-şi mai putea număra moşiile.

---

[1]) Dumitraşcu era fiul lui Ştefan, care era fiul bătrânului Ciaurul şi al Margăi. Dintr'o nepoată de frate a voevodului se trage familia Ceaur-Aslan de astăzi.

[2]) Revista Ion Neculce. F. 8. 1930 p. 236.

Nu se știe cine a fost întâia lui nevastă, cu care n'a avut copii, precum n'a avut nici cu a doua. Aceasta — Safta furata din rădvan — era fiica Vistiernicului Toader Bou și a Agafiei Prăjescu [1]).

In timpul boieriei soțului ei nu se știe de fapt nimic despre ea, decât felul cum a fost furată, la drumul mare, și învoirea silită ce-a dat-o pe urmă la căsătoria ei cu răpitorul.

Gheorghe Ștefan, înălțat mereu în ranguri, ajunse logofătul lui Vasile Lupu și omul lui de încredere. Pe el îl trimitea voevodul prin țerile vecine de câte ori avea ceva de comunicat lui Matei Basarab sau lui Gheorghe Rakoczi. Se zice că, profitând de desele lipse din țară ale logofătului său, Vasile Vodă, care era foarte mueratic, s'ar fi legat de jupâneasa Safta. Și c'o fi sau nu adevărat, în tot cazul Gheorghe Ștefan răspândi el însuși zvonul acesta. Punându-și de gând să răstoarne pe Vasile Lupu din domnie, el atrase o parte din boieri în conspirație, în deosebi pe frații Ciogolea și pe serdarul Ștefan, spunându-le, între altele, că Vodă i-a necinstit casa, fapt care nu suferea să rămâe nerăzbunat. Profitând în acelaș timp și de reînoitele lui solii la București și la Cluj, el se înțelese cu voevozii Munteniei și Transilvaniei, neîmpăcații dușmani ai lui Vasile Lupu, pentru a căpăta sprijinul lor.

Planul era prin urmare bine chibzuit. Inlăuntrul țării el atrăsese din parte-i pe Ștefan serdarul, comandantul efectiv al oștirilor [2]), iar în afară se asigurase de sprijinul voevozilor vecini, care trebuiau să-i trimită două corpuri de armată, ce urmau să intre în Moldova unul pe la Focșani și celalt pe la Oituz. La Iași, în afară de conspiratori, nimeni nu bănuia nimic, nici mă-

---

[1]) Agafia era fata lui Ion Prăjescu și a Nastasiei Gane, fiica lui Cozma Șarpe postelnicul (vezi p. 74). Cât despre Toader Boul el era strănepot lui Dragoș Bou, vornicul lui Ștefan cel Mare. Familia Boul se numea și Bour. Ștefan Bour, fratele Doamnei Safta, fost clucer în 1639, era ginerile lui Ștefan Vodă Tomșa. (Revista Ion Neculce, 1931, p. 63), iar surorile Saftei erau Paraschiva, măritată cu baronul Iuliu Tarquato Frangipani, Anța, nevasta lue Pătrașcu Ciogolea, și Maria a stolnicului Niculachi Siachil. (Vezi tabela gineologică).

[2]) Hatman fiind Gheorghe, fratele lui Vodă, care pare a fi lăsat grija oștirei pe seama serdarului său. (Acesta a fost al 2-lea soț al Doamnei Dafina Dabija, vezi cap. XXIV).

car frații Cantacuzino, care de altfel au stat totdeauna cu ochii în patru pentru a apăra domnia voevodului lor. Unul din ei, marele vistiernic Iordachi, văzând într'o zi pe Gheorghe Ștefan stând în Divan cu toiagul la gură, îl întrebă în glumă : „Ce zici în fluer, dumneata, Logofete ?". Iar el, atât era de sigur de taina lui, încât își permise să răspundă: „Zic în fluer să mi se coboare caprele dela munte, și nu mai vin". El a răspuns în pildă, spune Ion Neculce, și alții nu s'au priceput că așteaptă oștile ungurești să vie de peste munte.

In sfârșit, în preajma Paștilor, Joia înainte de Duminica Floriilor, îi veni vestea că au pășit străinii în țară. Des de dimineață, pe când se pregătea Vodă să meargă la biserică, logofătul să și înfățișă la curte, rugându-l să-l lase să plece îndată la moșie, căci îi zace acolo jupâneasa bolnavă de moarte. Și învoirea fiindu-i dată, Gheorghe Ștefan, a cărui nevastă era sănătoasă tun, porni în toată graba în josul țării să întâmpine armatele ardelene.

A doua zi, spătarul Costea Ciogolea, cuprins de o târzie remușcare, urcă dealul mânăstirei Aroneanului și luând la o parte pe egumenul Iosif, îi încredință o scrisoare către Vodă, făcându-l întâi să jure că niciodată nu va destăinui cine i-a dat răvașul. Acest egumen era duhovnicul lui Vodă și a tuturor boierilor. El porni îndată la curte și dete plicul Domnului, care nebănuind nimic, își poate închipui oricine cu ce mirare citi rândurile următoare, ce n-au fost păstrate întocmai : „Milostive Doamne, eu, unul din slujitorii Măriei Tale, mâncând pânea și sarea Măriei Tale de atâția ani, ferindu-mă de osândă să nu vie asupră-mi, îți fac știre Măriei Tale pentru Ștefan Gheorghe Logofătul cel mare, că-ți este adevărat viclean, și s'au ajuns cu Rakoczy și cu Domnul Muntenesc, și sunt gata oștile să vie asupra Măriei Tale, de care lucru adevărat să crezi Măria Ta că nu este într'alt chip".

Abia atunci înțelese bietul Vasile Lupu ce însemna boala jupânesei Safta, a cărei girjă te pomenești c'o și purtase. Toată osteneala ce-și dădu, toate amenințările ce întrebuință pentru a afla cine a încredințat lui Iosif scrisoarea, fură zadarnice, căci egumenul jurase că va păstra taina. Vodă trimise atunci după

mitropolitul Varlaam, care deslegă pe egumen de jurământ „ca pentru un lucru care se atinge de Domnie și de atâtea case". Abia tunci se înduplecă popa să destăinuiască numele celui care-i dăduse scrisoarea. Vasile Vodă își repezi oamenii acasă la Ciogolea și-l aduse legat la Curte, precum și pe frate-seu și pe serdarul Stefan. Ii bagă apoi la închisoare, până va putea pune mâna și pe Gheorghe Ștefan, pe urma căruia trimise în grabă pe vătavii de Aprozi Sculi și Iacomi. Intre timp însă Gheorghe Ștefan se împreunase cu oștile ungurești și muntenești, care întâlnindu-se cu vătavii lui Vodă la Roman, deschiseră focul asupra lor. Iacomi fu împușcat, iar Sculi, scăpând cu fuga, se întoarse într'un suflet la Iași, pentru a istorisi acolo cele văzute și întâmplate.

Pricepând astfel Vodă că cele destăinuite în scrisoare sunt adevărate, el porunci seimenilor săi să omoare pe Ciogolești și pe Ștefan Serdarul, chiar atunci, în noaptea aceia, dinaintea jitniței domnești din Curte.

Iordachi Cantacuzino, cumnatul lui Vodă, stăruise din răsputeri ca boerii aceștia să nu fie omorâți întrucât lor le datora Vasile Lupu descoperirea complotului. Când așa dar la miezul nopții, fu trezit din somn, aducându-i-se vestea că Domnul omorîse pe foștii conspiratori, vistiernicul Iordachi, suspinând din greu zise : „Au pierit boerii ? Ah ! ce s'a făcut !" Aceste sunt amănunte, care pot pare fără interes. Dar Istoria noastră duce lipsă de micile amănunte ale vieții zilnice, cele care dau colorit și relief dispărutului trecut. E bine să se știe vorbele morților de demult, pentru a cunoaște felul cum grăiau și simțimintele de care erau stăpâniți. Prin vorbele aceste, rostite în spaima nopții : „Au pierit boierii ? Ah ! ce s'a făcut !" cunoaștem noi sufletul acestor atât de lăudați boeri Cantacuzini, mai bine decât din toate tămâelile ce le-au făcut cronicarii.

Ce-a urmat pe urmă, cunoaștem din capitolele precedente. Fuga lui Vasile Lupu, înscăunarea noului voevod, alungarea lui din domnie de către Timuș Hmielnicki, victoria dela Finta, a doua fugă a lui Vasile Vodă și însfârșit grozavul asediu dela Suceava. în care doi oameni din afară pândeau pe doi oameni din lăuntru pentru niște ambiții, niște răsbunări personale :

Wisnowiecki pe Timuş din pricina Ruxandei, şi Gheorghe Vodă Ştefan pe Doamna Ecaterina din cauza Saftei.

Am arătat de asemeni cum a înţeles, lipsit de orice mărinimie, să-şi răzbune noul Voevod, vrând întâi să-şi bată joc de Doamna lui Vasile Lupu, care-l „sudui", spune cronica, tratându-l de „dulău fără obraz", cum o închise apoi împreună cu fiul ei şi cu Cantacuzineştii, la Buciuleştii lui de pe Bistriţa, ameninţând-o c'o s'o înnece în apele râului, şi ţinând-o apoi acolo la opreală în tot timpul domniei lui.

Această domnie n'a fost nici strălucită, nici măcar într'un nimic însemnată. Dacă figura acestui voevod interesează astăzi, ea ne atrage mai mult prin nenorocirea lui dupe ce n'a mai fost Domn ,decât prin faptele ce-a făcut pe când era. A domnit vre-o patru ani şi jumătate, din 1653 la 1658, în care timp nici despre Doamna Safta nu putem afla nimic.

O coaliţie a Suediei, a Prusiei, a Transilvaniei, a Munteniei şi a Moldovei împotriva Poloniei — primul plan de împărţire a Poloniei ce s'a născut în mintea vecinilor ei — a făcut pe Gheorghe Vodă Ştefan să ia armele împotriva regelui Ion Cazimir. Războiul, nenorocos, a întors pe fieştecare de unde venise, iar voevozilor noştri le-a sosit şi destituirea din Stambul, căci Poarta nu voia să aibă aerul de-a fi sprijinit această nechibzuită acţiune. Domn al Moldovei fu numit bătrânul Gheorghe Ghica, care era capuchihae la Poartă. Insă Gheorghe Ştefan nu se supuse poruncei Padişahului. El trecu în Transilvania, de unde, luând ajutor dela Rakoczi, se întoarse în ţară cu o armată de Unguri, însă fu bătut la Strunga de către Grigore Ghica, fiul voevodului, care, în amintirea acelei izbânzi ridică o movilă, ce se mai vede şi astăzi în fata stabilimentului băilor.

Gheorghe Ştefan se retrase la Caşin, moşia lui, luând pe Doamna Safta cu el, precum şi pe frate-său Vasile hatmanul. In curtea acelei mânăstiri cu ziduri puternice avea un palat domnesc, clădit de el, ale cărui ruine astăzi nici nu se mai văd. Fiind urmărit, nu putu zăbovi mult acolo. O luă mai departe prin munţi, înspre graniţa Ardealului. Sus, pe Clăbuc, se opri cu ai lui să ia masa pe-o stâncă mare pătrată ce se afla acolo, şi, ridicându-şi cupa de vin într'un ultim adio Moldovei, porni

apoi fugar prin străinătăți și nu se mai întoarse. Noi toți câți am făcut războiul prin melagurile acelea am trecut pe la stânca Clăbucului pe care au bombardat-o Nemții în 1916, trei săptămâni de-a rândul. Dar masa lui Vodă Gheorghiță a rămas întreagă, nebiruită nici de vreme, nici de ghiulelile Neamțului. Sătenii din partea locului mai vorbesc astăzi încă după aproape 300 de ani, de Masa lui Vodă și de pribegia „unui bătrân Domn moldovean" al cărui nume nu-l mai știu.

La curtea lui Rakoczi, fugarul voevod nu rămase mult, Principele Transilvaniei, învins de Poloni, simțea acum clătinându-i-se tronul sub picioare. Avea destulă grijă pentru el însuși, ca să se mai încurce cu necazurile altuia. Gheorghe Ștefan porni deci mai departe, ducându-și cu el calabalâcul : nevasta, fratele și o întreagă Curte.

Pribegiile aceste, care au ținut zece ani, sunt extrem de interesante, însă nu intră în cadrul studiului nostru. Le vom arăta numai, pe scurt, întrucât ele sunt atingătoare de vre-un amănunt ce-am putea culege despre Doamna Safta și despre o rivală de-a ei, ce se ivi deodată, în sbuciumul acelei vieți petrecute în țări străine.

Ioan Neculce, într'o „O seamă de cuvinte", spune că Gheorghe Vodă Ștefan prinse a urî pe Doamna Safta și o alungă dela sine. Informația cronicarului este greșită. El și-a iubit nevasta până la urmă, iar dacă s'au despărțit, vina nu a fost a lui, după cum voi arăta mai jos.

Peregrinările aceste ale foștilor voevozi, nu era simple călătorii. Erau deplasări în bloc, ale unui întreg aparat de curte : boeri, secretari, medicul, duhovnicul, servitorii, bucătarii, grăjdarii, un ghiduș ca piticul Bolea al lui Petru Șchiopul sau ca cocoșatul lui Radu Șerban. Mai veneau rudele : frați, surori sau veri ; și apoi Doamna, care-și avea și ea Curtea ei.

Din tovarășii lui Gheorghe Ștefan cunoșteam mai întâi pe frate-său Vasile Ceaurul, fost hatman, pe cumnatul său Alexandru Iuliu Torquato, baron de Frangipani [1]), pe Constantin Nacu, care'și zicea „colonelul Nacolowitz", pe boerul Gaspar Hidi, pe

[1]) Vezi nota 3, p. 306. Familia Frangipani, din Roma, este vestită în Istorie. Numele, frânge-pâne, vine dela întemeietorul ei care, într'o vreme de foamete, a distribuit pâne poporului. In luptele dintre Guelfi și Gibelini, Fran-

ieromonahul Antonie din Moldoviţa, duhovnic şi secretar pentru limba românească, şi pe Iacob Harsany (din Hârşani, Făgăraş) secretar pentru limba germană şi latinească. Iar dintre tovarăşele Doamnei Safta, cunoaştem pe Ştefana Mihailowa, o tânără circaziană, care-i servea, să zicem aşa, de „Doamnă de onoare".

In anul 1662, aflăm întreagă această curte colindând Germania, la prinţul Wenzel von Lobkowitz, la contele de Rothal (în Moravia, la moşia Belesow), apoi la Iena, unde Vasile Ceaurul pare a fi părăsit pe frate-său, căci nu-i dăm de urmă în celelalte pregerinări. Lângă Viena, convoiul exilaţilor e prădat de hoţi ,iar în Viena Gheorghe Ştefan începe în mâinile unui cămătar Iacob Fränkl, cu care pe urmă, pentru un juvaer amanetat, se ciorăvăeşte ani de zile. In sfârşit, la începutul anului 1663, fostul Domn se hotărăşte a pleca la Moscova, spre a cere ajutorul Ţarului pentru a-şi recăpăta domnia. Cum el nu putea trece prin Polonia, unde era privit ca un trădător, ocoleşte acest

---

gipanii au ţinut partea acestora din urmă. Unul din cei mai celebri din ei, Cincio Frangipani, a bătut în biserică, stâlcindu-l, pe papa Gelosie II, şi apoi l-a gonit din Italia. O ramură din această familie s'a stabilit în Ungaria. Alexandru Iuliu Torquato, cumnatul Domnului Moldovei, era coborâtor din Francisc Frangipani (cel care a luptat împotriva împăratului Leopold al II-lea) cumnatul Doamnei Despina a lui Neagoi Basarab şi a Doamnei Elena a lui Petru Rareş (vezi cap. VII, nota).

De altfel Alexandru Torquato era văr al treilea cu soţia sa Paraschiva Boul prin următoarea încrângătură:

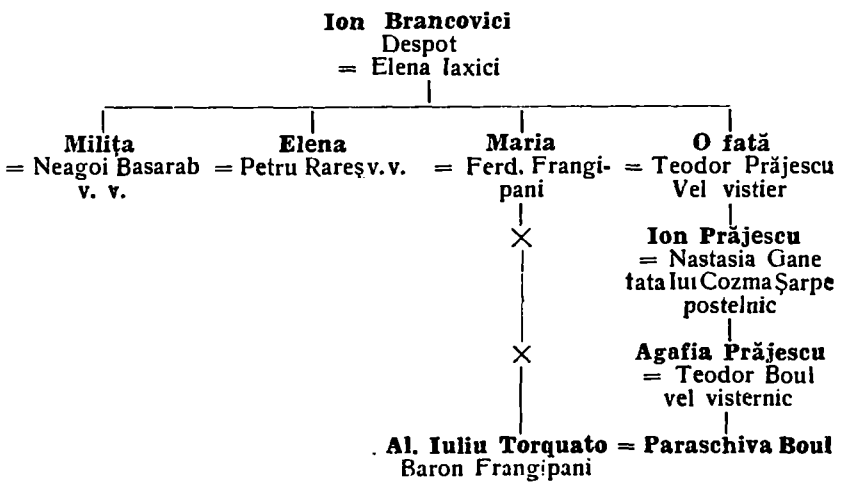

regat, îndreptându-se prin Prusia în țările Baltice. La Berlin, cu câteva luni mai înainte, văzuse pe Electorul de Brandenburg Kurfürstul Friedrich-Wilhelm, care, în amintirea serviciilor ce-i prestase Domnul Moldovei în timpul războiului împotriva Poloniei, îl primise ca pe un prieten, ajutându-l și cu bani de drum. Intre timp sărăcia începuse a se face simțită. Boerii și servitorii îl părăseau, căci cereau lefurile lor în fiecare lună, și bietul om nu le putea împlini. Ajuns în țările baltice, la Dorpat în golful Riga, se deslănțui și drama familiară. Doamna Safta, sătulă de atâta du-te vino, hotărî să-și părăsească bărbatul. Voia să se întoarcă în Moldova, să caute acolo odihnă pentru bătrânețele ei. Poate — nu putem ști — legătura dintre soțul ei și Stefana Mihailowa, începuse. Poate era geloasă, poate numai trudită. Dar în tot cazul, sigur este că nu a plecat alungată de soțul ei. Din potrivă, acesta o rugă cu stăruință să rămâe, după cum se vede dintr'o scrisoare de-a lui, în care se plânge amar că Safta l-a părăsit. Tânără, ea se lăsase furată din rădvan, însă bătrână, a fugit dânsa, lăsându-și culcușul slobod pentru cine o vrea să i-l ia. I l-a luat Ștefana circasiana, de nu cumva i l-o fi suflat de mai înainte. Iar de atunci încolo, această ibovnică rămase credincioasă și neclintită pe lângă pribeagul Domn, de-a ajuns mai târziu să-și zică și Doamnă, fiind printre străini întotdeauna privită ca atare.

Doamna Safta în schimb se întoarse în Moldova, unde trăi, după dorința ei, singură la țară. In timpul pribegiei sale, fiul lui Vasile Lupu, Ștefăniță Vodă, ajunsese Domn al Moldovei. Una din primile lui griji fusese, firește, să-și răzbune de toate neajunsurile suferite de el și de mamă-sa dela Gheorghe Vodă Ștefan. Confiscă deci toate moșiile acestuia, printre care și Răcăciunii (Bacău), sub cuvânt că fostul voevod datorea, de pe când era boier, 200.000 de taleri lui Vasile Lupu. Răcăciunii fu apoi vândut lui Istrati Dabija (viitorul Domn), care dădu moșia în zestre fiicei sale Maria, căsătorită cu postelnicul Iordache Ruset.

Această Maria Ruset, care muri de altfel mai târziu în facere, era fina Doamnei Safta, și poate din această pricină putu bătrâna Doamnă, întoarsă din pribegie, să capete înapoi o moșie care trecuse între timp prin diferite mâni. In tot cazul a-

flăm pe Safta stabilită acolo, la vechia așezare a soțului ei, trăindu-și bătrânețele, liniștită și nestingherită de nimeni până în 1675, când, urcându-se Antonie Ruset în scaunul Moldovei, moșia fu revendicată din nou, și anume de chiar Iordachi Ruset, fostul bărbat al Mariei Dabija. Se naște un proces lung și gălăgios, pe care'l câștigă, firește, nepotul noului voevod. Favoritismele de care ne plângem astăzi sunt numai un îndepărtat ecou al grozăvelor nedreptăți de pe vremuri! Biata Safta, alungată de pe moșia ei, cere să i se plătească cel puțin cei 2000 de taleri ce i-ar fi datorat Dabija-Vodă, și în tot cazul să i se restituie lucrurile ce dăduse ea, când plecase în pribegie, în păstrarea rudei și prietenii sale, Doamnei Dafinei (nevasta lui Dabija). Aceste lucruri erau: o caretă, care a fost oprită la Curtea Domnească, și o pereche de ceprage cu mărgăritari. Insă careta se dovedește a fi fost dăruită, nu împrumutată, iar cepragele, pretindea Iordachi Ruset că „nu-i cum dzice ea, numai că fiind fiica Doamnei Dafina, Maria, botedzată de dânsa, fostu'i-le-au dăruit încă când a venit din pribegie, ca pe-o fină a sa". Safta, exasperată, e gata să jure că nu este adevărat, și atunci Iordachi Ruset „vădzând cum este ea bucuroasă a merge să giure fără nici o cale și să-și pue sufletul pentru nemică, datu'i-au ceprazele înapoi la mâna ei, ca să nu aibă ce mai dzice alta".

Unde a mai trăit Doamna Safta pe urmă, nu știm. Insă, 20 de ani după moartea soțului ei, o mai aflăm în viață, iscălind încă „Doamnă a Țării Moldovei", și punând pe scrisorile ei pecetea domnească cu stema țării. Incă în 1699, bătrână de peste 80 de ani, ea pare a mai fi fost în viață [1]).

Pe când Doamna Safta își ducea de-acum în țară un trai mai mult amărât, pribegiile lui Gheorghe Ștefan urmau, multe. variate, grele. In Rusia nici un noroc. Țarul primi cu deosebite onoruri pe acest voevod detronat, care, trecând pe străzile Moscovei cu 75 de persoane ce'l întovărășeau, venea „nu pentru a cere pâne", ci pentru a fi de folos creștinătății, propunând, din partea Impăratului Leopold, zicea el, o cruciată împotriva Turcilor. Insă propunerea sa, ascultată politicos și rece, fu respinsă.

Intors în Germania, Gheorghe Ștefan se stabili, ca să zi-

[1]) N. Iorga, Studii și Documente, XI p. 93.

cem așa definitiv, la Stettin pe marea Baltică, trăind întâi luxos în frumosul castel de acolo din mila Kurfürstului Friederich-Wilhelm. O corespondență de câțiva ani între fostul Domn al Moldovei și Palatinul de Brandenburg, ni arată oarecare amănunte din viața de pustnic ce ducea exilatul în acele îndepărtate meleaguri. Îi plăcea băutura Moldovanului nostru. „Vreau vin bun, potrivit temperamentului meu" scria el într'un rând. Dar în genere predominau cererile de bani. „N'ași vrea să fiu la vârsta mea batjocura oamenilor, sau de râsul prinților vecini!" Cu o rară bună voință, Marele Kurfürst îi făcea întotdeauna pe plac, afară de-un lucru care nu stătea în puterea lui, anume restituirea scaunului Moldovei. In vederea acestei ambiții, Gheorghe Ștefan plecă și la Stockholm, la regele Suediei (1655) unde rămase 6 luni, tot fără nici un rezultat practic. Intors prin Danemarca, iarna, făcând și o bucată de drum cu sania, se stabilește din nou la Stettin, de unde începe o corespondență cu regele Angliei și cu regele Franței. La Londra, la Curtea lui Carol al II-lea, trimite pe „colonelul" Nacu, iar la Paris, sau mai curând la Versailles, la Ludovic al XIV-lea, purtătorul scrisorilor sale era Spătarul Milescu, cel ce fu mai târziu învățătorul lui Petru cel Mare al Rusiei, cel ce călători în Mongolia și în China, mâncând la masă cu Impăratul dela Soare Răsare, cel ce deveni unul din marii geografi ai Europei cu reputație mondială.

Din toți monarhii pe care-i imploră bietul Gheorghe Ștefan. cel mai bine voitor îi fu Ludovic al XIV-lea, care în diferite rânduri și cu stăruință interveni pentru el la Poartă. E ciudată această corespondență din care rezultă că marele rege al Franței, unul din cei mai puternici monarhi ai lumii, *Le Roi Soleil,* considera pe acest „pauvre prince" cum îl numea De la Haye [1]), ca un suveran decăzut, dar totuși ca un suveran, deci un egal de-al lui, un văr. Iată una din scrisorile sale din Iulie 1667 :

„Mon cousin, J'ay reçu par les mains du Baron Spatarius [2]), cy-devant vostre général, la lettre que vous m'avez escritte, et aussitost J'ay expédié l'ordre au Seigneur de la Haye, mon ambassadeur à la Porte Ottomane, afin qu'il employe efficacement

[1]) Ambasadorul Franței la Constantinopol.
[2]) Milescu a fost cunoscut în străinătate numai sub numele de Spatarius.

mon nom et mes offices pour vostre restablissement de la manière qu'il jugera plus propre pour vous estre utile.

J'ay beaucoup d'estime et d'affection pour vostre personne. Je souhaiterois bien d'estre en estat de pouvoir vous soulager dans vos malheurs que je prie Dieu de faire bientost cesser et de vous prendre, monsieur mon Cousin, en sa sainte et digne garde. Louis".

Intervențiile lui Ludovic al XIV-lea nu fură eficace. De altfel ambasadorul său puse puțină râvnă în executarea ordinelor regale. Pe de altă parte, banii trimiși din Berlin la Stettin se împuținau din an în an, și sănătatea lui Gheorghe Vodă Ștefan se împuțina și ea. Suferea de podagră, și, poate, și de bătrânețe. Ar fi vrut să plece iar în Rusia, unde-l poftea acum țarul să locuiască „până la sfârșitul zilelor sale, pentru a nu mai trăi printre oameni de altă credință". Boala îl împiedică însă să întreprindă această nouă călătorie. La 28 Ianuarie 1668, presimțindu-și sfârștul, fostul voevod al Moldovei scrie Palatinului de Brandenburg o duioasă scrisoare de mulțumire și de rămas bun, și câteva zile mai târziu își dete, acolo în castelul de pe malul Balticei, obștescul sfârșit, în brațele credincioasei lui tovarășe ai ultimilor ani, Ștefana Mihailowa.

Câteva scrisori anterioare acestui eveniment, ne-o arată pe Ștefana într'o lumină favorabilă, femee deșteaptă, harnică și curajoasă. A îndurat scăderile iubitului ei, boala acestuia, și sărăcia cu resemnare. Insă desnodământul fatal o zdrobi, luându-i toate puterile. Un apel desperat către Kurfürstul Friedrich-Wilhelm ne-o înfățișează zăpăcită de durere și de grija viitorului ei : „...Vă rog să mă iertați și să mă găsiți demnă de compătimirea, ajutorul și sprijinul Vostru, lăsând să strălucească mila și mărinimia Voastră și asupra-mi, sclava voastră prea supusă, acum de toți părăsită". Ii cere mai departe învoirea de-a transporta trupul „soțului" ei în Moldova, sub înalta-i protecție, solicitând bilete de liberă trecere, pentru a fi sigură de făcătorii de rău. Și iscălește (pe latinește) „a Serenității Voastre servă prea obligată, ZȘtefana Mihailowa, rămasă văduvă și *principesă* a prea înlățatului Domn al Moldovei".

Dar „văduva de toți părăsită" devine ținta invidiei și a răutății omenești. Grigore Ghica — cel pe care l'am arătat mai sus

învingând pe Gheorghe Ștefan la Strunga — după ce ajunsese el însuș Domn al Munteniei, era acum mazil la Viena. De acolo începe o campanie de nesfârșite uneltiri pentru a pune mâna pe ce brumă de scule și juvaere ar mai fi rămas de pe urma defunctului voevod. Printr'un prieten al său care se afla la Curtea din Berlin (Kőln am Spree, cum se spunea pe atunci) el intră în legătură cu Marele Kurfürst, căutând a-i dovedi că averea lui Gheorghe Ștefan i se cuvine lui, întrucât el ține de soție pe Maria Sturdza, nepoata lui Gheorghe Ștefan. Iar cât despre pretinsa principesă Ștefana Mihailowa, arată curat că „ea pretinde a fi soția principelui, precum nu poate fi nici într'un chip, întrucât cea d'întâi soție este încă în viață, în a cărei casă se afla Ștefana ca sclavă, iar în urmă fu răscumpărată".

In timp ce Doamna Safta trăia la o moșie din Moldova, iar hatmanul Vasile Cearul la Iași, neștiutori de cele ce se petreceau în străinătate, Grigore Vodă Ghica reuși să despoaie pe biata Ștefana de ultimele lucruri, de preț sau fără valoare, rămase moștenire dela cel pe care-l iubise și căruia îi rămăsese credincioasă până la moarte.

Electorul n'o putu ajuta decât cu ceva bani de cheltuială și cu pașapoarte, și văduva Ștefana porni cu coșciugul, aproape singură, prin Germania, prin Austria, prin Ungaria, până la granița Moldovei, intrând în țară pe la Ghimeș și mergând să-și îngroape soțul la mânăstirea ctitorită de el, Cașinul. Prin proasta îngrijire a călugărilor de acolo, mormântul acestui bătrân voevod a dispărut fără urme.

Ștefana rămase puțină vreme în Moldova. Folosindu-se de învoirea ce se dăduse soțului ei de-a pleca în Rusia, merse la Kiew întâi și pe urmă la Moscova (1669). Tânără și frumoasă, ea plăcu Țarului Alexis Mihailovici, care, văduv de curând, se gândi s'o ia de nevastă și ar fi putut fi astfel oropsita Ștefana nu numai „Doamnă", cum îi plăcea să'și spue, dar încă Țarina Rusiei. Proectul nu se realiză, încât nenorocoasa femee se retrase amărâtă într'o mânăstire din Moscova, pentru a-și ispăși păcatele lumești — căci e de bănuit că precum nu fusese „Doamna" lui Gheorghe Ștefan, astfel n'a fost numai „logodnica" țarului.

Grigore Ghica I Voevod

După d. N. Iorga : Istoria Românilor în chipuri și icoane.

CAPITOLUL XXIII.

DOAMNA MARIA GHICA

EROINA unuia din cele mai apreciate romane de ale lui Mauriciu Jokai, Doamna Maria Grigore Ghica este, prin faptul acesta, mai cunoscută și mai populară în Ungaria decât la noi în țară. Ba, aș putea spune că la noi, în afară de specialiști, nimeni nu mai știe cine a fost această sbuciumată Doamnă, frumasă poate, vanitoasă de sigur, a cărei viață i-a fost dat s'o trăiască în salturi, când în măriri și avuție, când în scăderi și sărăcie.

Istoria vieței ei nu poate fi tratată independent de furtunoasele evenimente petrecute în țările noastre în a doua jumătate a veacului al XVII-a, în care a jucat ea înseși un rol, dacă nu preponderent, în tot cazul hotărîtor pentru începutul acelei lupte ce-a ținut în Muntenia vre-o 20 de ani, lupta dintre Ghiculești și Cantacuzini, care a luat caracterul nu numai a unei certe de familie, ci a căpătat un mai adânc înțeles istoric și național.

Pentru a înțelege mai bine cele ce vor urma, va trebui să luăm firul povestirii de unde-l lăsasem, dela moartea lui Matei Basarab.

Am arătat în ce împrejurări, la moartea lui Matei Vodă urmată după o grea boală [1]), Constantin Șerban zis Cârnul, înlăturând pe prezumtivul moștenitor, Diicul Buicescu, nepotul Domnului, luă cu ajutorul neastâmpăratei gărzi domnești (Seimenii și Dărăbanii), puterea în mână, încoronându-se pe dată Domn al Țării Românești, acolo la Târgoviște, și sărbătorind cu pompă mare înscăunarea lui în fața cadavrului încă neîngropat al bătrânului voevod.

[1]) Cap. 19.

Diicu Buiescul, care se afla la moșia lui din Romanați la căpătâiul fiului său bolnav, fu dus la Târgoviște, însemnat la nas pentru a nu mai putea domni, și apoi dându-i-se drumul, el fugi cu familia lui în Ardeal, la Gheorghe Rakoczi II-a. Scurtă vreme după aceia, fata lui se mărită cu Drăghici Cantacuzino, fiul mai mare al vestitului postelnic al Țării Românești.

Astfel ajunse Buicescul cuscrul Postelnicului, pe când noul Domn Constantin Șerban era cumnatul său, fiind fratele Ilâncăi Cantacuzino, copii amândoi de-ai lui Radu Vodă Șerban. Dar Postelnicul, care în 1653 avea vre-o 60 de ani, n'a luat nici odată parte nici pentru cumnat, nici pentru cuscru, căci viața publică îl desgustase și nu mai avea altă dorință decât să trăiască departe de sbuciumările lumii, în tihna frumosului său conac dela Filipeștii Prahovei.

Familia Cantacuzino, care se trage din Impărații Byzantului, a intrat în țară la noi la începutul secolului al XVII-lea. Sătui de binele Turcului — bunicul lor Mihai Șaitanoglu fiind sugrumat din porunca Padișahului și tatăl lor Andronic omorît dintr'un capriciu al Vizirului — patru frați Cantacuzinești, fiii lui Andronic, fugiră din locurile unde altă dată stăpânise strămoșii lor, găsindu-și adăpost unul în Crimeia (Dumitru) și trei din ei în țările noastre. Un al cincilea frate Mihai, rămase singur în Constantinopol. Cât despre cei veniți la noi, Toma și Iordachi, se stabiliră în Moldova și a fost dese ori vorba de ei, când am vorbt de domniile lui Vasile Lupu și a lui Gheorghe Ștefan. Al treilea, Constantin, și pare-se cel mai mare din toți, se stabili în Muntenia, unde sosi prin anii 1615, la vârsta de vre-o 25 de ani. Înălțat repede în rangul de boerie, el ajunse Vel Postelnic sub Matei Basarab, care făcu din el omul său de încredere și-l însură după cum am văzut [1]) cu Elena Basarab, fiica lui Radu Șerban Voevod.

Această Domniță, a cărei viață am urmărit-o când am vorbit de domnia tatălui ei, se născuse în pribegie, în cetatea Sucevei, la anul 1611, fu dusă de acolo, tânc infimit de mic, la Viena, unde fu crescută cu o deosebită grijă de mamă-sa Doamna Elena, și dusă apoi, după moartea tatălui ei, în Țara Românească, în

[1]) Cap. 17.

primii ani ai domniei lui Matei Basarab. Ea avea deci pe atunci vre-o 22 de ani și nu-și cunoștea încă țara. Matei Vodă, care era văr cu mamă-sa, o mărită îndată cu favoritul său, postelnicul Constantin.

Soții aceștia Cantacuzino au rămas în istoria noastră luminate chipuri de oameni de treabă, suflete curate și fire cinstite. Din căsătoria lor, bine cuvântată de Dumnezeu, se născură 6 fii și 5 fete. Toți 11 copii se căsătoriră numai cu membrii din familiile cele mai mari și mai bogate din țară, astfel încât neamul lor ajunse a fi primus inter pares. Urcându-se acum fratele Ilâncăi în scaunul Munteniei, era firesc ca vaza Cantacuzineștilor să se mărească și mai mult. Insă, după cum am arătat, bătrânul postelnic, înțelept și prudent, nu ceru dela cumnatul său nimic, decât să fie lăsat să trăiască în tihnă.

Noul Domn era un om ambițios, energic chiar, însă lipsit de-o anumită fineță, fără care în politică nu o poți duce departe. Domnia lui se ilustră prin multe nedibăcii. Ajuns în scaun cu ajutorul răsculaților Seimeni, prima lui grijă fu, odată confirmat de Poartă, să desființeze acest corp de ostași, ceiace-i pricinui nenumărate încurcături care, punându-l rău și cu armata și cu boerii și cu Rakoczi, era să-l coste Domnia.

Insfârșit, când Voevodul Ardealului împreună cu Domnul Moldovei, întreprinse acea nechibzuită acțiune împotriva Poloniei, despre care am vorbit în capitolul precedent, el se împreună cu ei, plecând să scoată din scaun pe regele Ion Cazimir. Dar grozava înfrângere ce suferiră acești trei voevozi dela Sud, costă scaunul a doi dintr'ânșii. Poarta, pentru a nu fi bănuită de Poloni c'ar fi sprijinit acest războiu purtat de niște Domni vasali ei, trimise îndată firman de mazilire atât lui Gheorghe Ștefan cât și lui Constantin Serban. Pe Rakoczi nu-l putea mazili, pentru că de ani de zile se luptau cu el și nu-l puteau înfrânge.

Și așa dar, la începutul anului 1658, Constantin Vodă Serban își părăsi scaunul din Târgoviște, refugiindu-se în Transilvania [1]).

[1]) Constantin Șerban, fiu din păcate domnești al lui Radu Vodă Șerban cu Elena fata popei Constantin din București (măritată apoi cu logofă-

Constantin Șerban fu înlocuit în Muntenia cu un ciudat personagiu, despre care se spune c'ar fi fost și mahomedan, Mihnea, care iscălea Mihai și se pretindea fiul lui Radu Vodă Mihnea. Ar fi fost deci Basarab, dar contimporanii îi negau această ilustră filiațiune, zicând c'ar fi feciorul unui cămătar grec din Constantinopole, Iani Surdul, și că înălțarea lui s'ar fi datorat unui anumit fel puțin demn de-a se purta în viața privată „căci fiind el frumușel" zice cronica, spun unii să fi fost giuvan lui Chinan Pașa, iar mai vârtos Valideii (mama Sultanului) a slujit, că zic unii să-i fi căutat de treabă câteodată". Miron Costin îl numește „un tiran fantastic, adică bâiguitor în gânduri". Cât despre el însuși, se intitula: „Io Mihail Radu, cu mila lui Dumnezeu Domn al Ungrovlahiei și al părților megieșe *Arhiduce*".

De altfel, titlul de arhiduce al Făgărașului și al Almașului îl ceruse el formal dela Poartă, care nu i-l acordase, ceiace nu l-a împiedicat să-l poarte. Și în tot cazul, bâiguitor în gânduri sau nu, și batjocorit cum a fost și de contimporani și de posteritate, Mihnea Radu avea o marcată personalitate, care l'a făcut să-și piardă tronul după abia un an de domnie. Se entusiasmă deodată de acțiunea comună întreprinsă împotriva Turcilor de cei trei principi proscriși: Rakoczi, Gheorghe Ștefan și Constantin Șerban, și se uni, el Domn în scaun numit de Poartă, cu cei ce fuseseră alungați din scaunele lor. Când Seraskirul turcesc sosi cu o puternică armată în Târgoviște, în drumul lui spre Transilvania, unde mergea să sdrobească coaliția foștilor domni, Mihnea Vodă propuse boerilor să omoare pe Turc. La vorba aceasta nebună, boerii, înspăimîntați, o rupseră la fugă, iar Domnul, de frică ca nu cumva ei să-l pârască Turcului, se apucă să-i tae, unul după altul, pe cei mai mari boeri ai țării, printre care și pe Preda Brâncoveanu, tatăl viitorului Domn. Pe lista neagră se afla și postelnicul Cantacuzino cu fiii săi; însă ei prinseră de veste la vreme, și fugiră cu toții la Brașov,

---

tul Neagoe din Târgoviște) era însurat cu *Bălașa Rale*, fiica stolnicului Niculachi Rale. O inscripție de pe o tească de argint aflătoare la Comisiunea Mon. Istorice, zice: „Această tească l'au dat Doamna Bălașa a cinstitului Domn Io Constantin Șerban Voevod la Biserica Domnească de în Târgoviște. Leat 7165 (1657). Doamna Bălașa trebuie să fi murit prin 1658 sau 59.

de unde apoi se adăpostiră în Moldova, la Gheorghe Ghica Vodă, care-i primi după cum se va vedea mai la vale. Mihnea vo-

Mihnea-Radu v. v.

dă, descotorosit de boerii lui, își dădu pe față, la vreme oportună firește, planurile sale, însă coaliția aceasta de mici voe-

vozi împotriva unui Imperiu cu care lupta în zădar Europa de 300 de ani, fu sdrobită, așa încât Mihnea Radu fu nevoit să treacă și el munții, adogând numărul fugarilor Domni cu încă unul. Tocmai în nordul Ardealului, la Satu-Mare, acolo unde se mai vorbește astăzi încă o românească atât de latinească [1]) fu primit, găzduit și ospătat de către Constantin Șerban. Dar foștii voevozi mâncară și băură cu atât de puțină măsură, încât la unul din aceste ospețe (cam pe la 5 Aprilie 1660, zice Gheorghe Șincai) Mihnea Vodă muri, deodată, de apoplexie. Cu dânsul se afla și o femee, pe care voia s'o ia de nevastă, o frumoasă Circaziană, care în meleagurile noastre a purtat numele de *Domnica,* dar pe care o chema de fapt *Nedelca.* Era poate sora lui Mehmed Gherai, Hanul Tătarilor, și că era Tătară sau Cercheză, în tot cazul avea inimă largă, căci abia îl îngropă pe Mihnea Vodă Radu, că se și logodi cu Constantin Șerban. Trecu ușor dela unul la altul, și'n scurtă vreme deveni Doamna (postumă) a fugarului Basarab. Acesta își mai încercă norocul în Moldova, ajutat fiind de 40.000 de Cazaci, dar, fiind respins, își luă tânăra nevastă și plecă cu ea în Polonia. Au trăit foarte bătrâni. In 1675 îl aflăm, împreună cu alt Domn fugar, Petriceicu Vodă al Moldovei, la Râșcov pe Nistru, în Ucraina, unde pare a se fi stabilit definitiv. In 1681 „cu Doamna mea Nedelca" dăruește lemn din Crucea lui Iisus unei mânăstiri ucrainene. Moare, probabil, abia prin 1684 sau 1685.

Aceștia fură, după moartea lui Matei Basarab, domnii care s'au perindat în scaunul din Târgoviște, până în zilele când începe povestirea ce avem de gând să facem.

In timpul acesta, în Moldova, au fost cele trei domnii ale lui Gheorghe Ștefan, Gheorghe Ghica și Stefăniță, fiul lui Vasile Lupu, din care cunoaștem două din capitolele precedente.

Bătrânul fost vornic Gheorghe Ghica, care înlocui pe Gheorghiță Vodă în scaunul Moldovei, a avut, dela început, o viață ca din povești.

El era Albanez. Nu Român macedonean ca Vasile Lupu, sau Grec macedonian cum a fost Duca Voda, Albanez curat,

[1]) Farină pentru făină, robie pentru rochie, ai (francez ail) pentru usturoi, etc.

Arnăut, din coborîtorii vechilor Ilirieni[1]). Era originar din satul Kiupru, de unde, luându-şi sărăcia de coadă, porni într'o zi, copil, să-şi caute un rost în lume. Tovarăş de drum avea pe un pui de Turc, care mergea şi el în lume — lumea, pentru ei, era Stambulul! Pe drum cum mergeau amândoi, creştinul spuse Turcului: „Tu eşti mahomedan, poţi să ajungi om mare, şi ce mă faci pe mine atunci?". Iar celălalt îi răspunse: „De mă voi face mare, te fac şi pe tine om, bre!"

Ajunşi la Stambul, copiii se despărţiră. Turcul a nimerit la un agă, şi slujind, aşa, din stăpân în stăpân, a ajuns paşă, şi apoi vizir, marele Vizir Kiupruliu, unul din cei mai vestiţi din Istoria Imperiului Otoman. Cu tot resentimentul ce, noi Românii, mai putem păstra astăzi împotriva Turcilor pentru trecutul de durere pe care ni l'a pricinuit, nu ne putem lepăda de-un sentiment de admiraţie faţă de acest popor, în firea căruia zace o dreptate şi un „panaş" pentru care, indiferent de naţionalitate şi religie, ca oameni, trebuie să le fim recunoscători. Una din trăsăturile cele mai caracteristice a firei lor e democratismul. La ei meritul personal a trecut înaintea oricărui considerent de avere, de poziţie socială, de înrudire. Un hamal ajungea vizir şi un matelot amiral, dâcă aveau în ei stofa din care trebuesc croite aceste măriri. Şi de asemeni femeele erau recrutate din orice stare socială, dacă erau numai frumoase şi sănătoase; ceiace de altfel a împrospătat mereu sângele lor, ba chiar pe-al Sultanilor, cari erau din viţa lui Osman, dar fiii oricăror femei, foaste sclave în deosebi, sclave trace sau circaziene.

Şi astfel, micul nostru Turc ajunse vizir. Iar micul creştin şi-a urmat pe de altă parte drumul lui, mai aşternut cu spini de cât cu trandafiri. Intrat slugă la capuchihaia Moldovei, el părăsi în curând Constantinopolul pentru a veni la Iaşi, unde se apucă de negoţ. Sub Vasile Lupu, care cu orice prilej îşi ajuta compatrioţii, tânărul albanez fu adus la Curte, boerit, însurat, înălţat în grad până la vornicie, împins deci spre măriri.

Mai târziu, către sfârşitul domniei lui — era şi Ghica acum om de vre-o 50 de ani — Vasile Vodă îl trimise la Poartă,

[1]) Ei au totuşi un amestec de sânge slav şi grec, grefat peste cel ilirian.

capuchihae a lui, ajungând acum cel mai mare acolo unde fusese cel mai mic. Rămase acolo și sub Gheorghe Ștefan Vodă, care apreciindu-i meritele, îl păstra în aceiași funcțiune. Aflându-se deci el într'o zi la divanul vizirului, pentru niște treburi ale țării, acesta, întrebând de numele lui, recunoscu în bătrânul capuchihae pe fostul său tovarăș de drum. Deci, chemând pe haznatar îi zise în taină : „Vezi cel bătrân boer moldovean, să-l aduci la mine că-mi trebuește". Ridicat de haznatar, Gheorghe Ghica intră la mare grijă „căci nu știa povestea ce este". Insă ridicându-se Divanul, fu dus la Vizir, care-l cercetă, cine este, de unde vine, ce-a făcut până acum. Apoi, văzând că nu se înșelase, îl întrebă: „Mă cunoști tu pe mine, au ba ?!" Iar Ghica răspunse că știe doar numai că este marele vizir și mai mult nimic. Kiupruliu îi spuse: „Ții minte ce-am vorbit când veneam amândoi pe cale ? De-ai uitat tu, dar eu n'am uitat. Și iată te voi face Domn în Moldova". Ghica, om foarte de treabă și fără poftă de nemărginite măriri, sărută mâna Vizirului, și-l rugă pentru stăpânul său să-l lase să fie domn, să nu-l mazilească. Iar vizirul a răspuns: „Acum de-odată îl las să fie, iar mai pe urmă cuvântul meu jos nu-l voi lăsa, ci te voi face pre tine !"

Și l-au făcut pre el. L'a făcut atunci când, după dezastrul din Polonia al voevozilor noștri coalizați, Poarta mazili pe Constantin Șerban și pe Gheorghe Ștefan. Dar s'ar fi așteptat Moldovenii la orice alt Domn, afară de bătrânul voinic, pe care de altfel îl primiră bucuroși, ca bun Român ce se făcuse Albanezul în scurgerea anilor.

Aceasta era în 1658. Intors în Moldova cu tuiurile domnești, Ghica Vodă, care era să devie tulpina unui numeros neam de domni români, își asocie la domnie pe tânărul său fiu Grigore. Era însurat cu *Ecaterina*, probabil o greacă din neamul *Vlasto* [1]). Dar aceasta trăia mai mult la Constantinopol.

[1]) Domnul N. Iorga, nici d. I. Filitti, nu cunosc pe Doamna lui Gh Vodă Ghica. Geneologiile Ghiculeștilor o înseamnă ca fiind fata lui Vlasto, și alții precizează că ar fi chemat-o *Maria*. O chema însă *Ecaterina (Catinca)* și trăia nu numai în timpul domniei soțului ei, dar chiar într'acea a fiului ei Grigore Vodă. Știm de ea că fiind iubitoare de catolici, dădu bani fiului ei pentru a rezidi biserica catolică din București. Aceasta ne-o spune în 1687 preotul italian Giovani Batista Del Monte, care a locuit 22 de ani în țară: „... Cato-

Acum feciorul lor, Grigore, era el un tânăr însurățel, a cărui nevastă putea, neavând soacră în țară și findu-i soțul coasociat la domnie, să-și zică Doamnă, Doamna Maria Ghica.

Căsătoria aceasta, care dădu multă vază Mariei, deoarece făcu dintr'ânsa o Doamnă, fusese totuși la început mai mult în avantajul lui Grigore decât a Mariei, fiindcă el era fiul unui vornic străin, fără legături cu boerii țării, iar ea era dintr'un vechi neam moldovenesc, înrudită, și prin tată-său și prin mamă-sa, cu toată floarea boerimei.

Tatăl ei era vel vistiernicul Mateiaș Sturza, fiul lui Dumitru, mare vistier și el [2]). Iar mama ei era sora lui Gheorghe Ștefan Vodă, o Ceaurească, sau poate sora Doamnei Safta, o Bouleasă. In tot cazul Gheorghe Ștefan și Doamna Safta, neavând copii, își luară nepoata la ei, pe Maria Sturza, o crescură în casa lor, o ținură pe urmă la Curtea Domnească și prin anii 1656 sau 57 o măritară cu Grigore Ghica, fiul bătrânului capuchihae dela Poartă [1]).

Când deci, în April 1658, cu o săptămână înainte de Paști, sosi noul voevod la Iași, Doamna Maria avu de sigur bucuria de a-și vedea socrul Domn, însă avu durerea de a vedea pe unchiul care o crescuse apucând calea pribegiei. Pusă cum era între ciocan și nicovală, ea avu, în curând, o și mai mare neplăcere, care trebue s'o fi tulburat mult. Gheorghe Ștefan năvăli în țară pentru a scoate din domnie pe Ghica, iar acesta trimise împotrivă-i pe fiul său Grigore, care era deci silit

licii au în Buc. o biserică de zid, care surpându-se, fu reconstruită sub domnia lui Grigoraș Ghica, care fiind născut în Pera și mama lui, Catinca, fiind f. iubitoare de catolici, dete banii necesari p. a o repara". (Arhiva Iași 1894) luna V. No. 9-10 p. 543.

[2]) Sturzeștii nu se trăgeau din Turzo Voevod din Ardeal, după cum afirma Vodă Mihalache în genealogia ticluită la porunca lui, nici nu se trăgeau din familia italienească Strozza sau din nu știu ce conte din Rodos, după cum au zis alții, însă sunt dintr'un vechi neam de țară din vremea lui Alexandru cel Bun, ridicat însă la primele trepte abia sub Lăpușneanu, când se apucă Domnul acesta să primenească boerimea, distrugând pe turburătorii latifundiari quasi-fendali ai descălecării (Arburești, Gănești, Teutulești, Orășești) și înlocuindu-i cu noi elemente mai supuse (Movilești, Stroicești, Sturzești, Bălșești). Vezi Cap. IX.

[1]) Maria Sturza mai avea două surori, pe Safta Hăbășescu și pe Sanda Paladi, precum și trei frați, pe Chiriac din care se trag toți Sturzeștii de mai târziu, pe Ilie, cel care a făcut neînchipuitul gest de-a refuza domnia Moldovei, și pe Toader, pe care-l vom mai întâini în capitolul de față.

acum să lupte în contra unchiului și binefăcătorului nevestei lui. Învins la Strunga, bătrânul Vodă Gheorghiță fugi din țară, apucându-se să colinde străinătățile, până târziu, când în sărăcie, își dete duhul tocmai pe malul mării Baltice, la Stettin. Am văzut în capitolul precedent, cum în clipa aceia Grigore și Maria Ghica care se aflau la Viena, își amintiră deodată că erau nepoții mortului „principe", reclamând cu insistență sculele rămase pe urma nenorocitului Domn.

Domnia lui Gheorghe Ghica în Moldova ținu abia un an. Însă, pentru povestirea ce va urma, se întâmplă în acest scurt răstimp un eveniment foarte important, anume refugiul în Moldova a familei postelnicului Cantacuzino.

Am arătat mai sus cauzele acestei pribegii. Constantin Cantacuzino venise la Iași împreună cu soția lui jupâneasa Ilănca, cu toți fii săi, precum și cu unele din fete și gineri. În capitala Moldovei trăiau încă pe atunci frații Postelnicului, Toma și Iordachi, cărora câțiva ani mai înainte fratele lor mai mare li scăpase viața[2]). Drept mulțumire, ei nu numai că-și primiră familia cu bucurie, dar o „introduseră la Curte" ca să vorbim în limba de azi, făcând pe Ghica Vodă și pe fiul său s'o cinstească cum i se cuvinea. Cu încetul, legăturile dintre Ghiculești și Cantacuzini se transformară în cordiale și prietenoase, bătrânul voevod prinzând o deosebită stimă pentru bătrânul postelnic, iar fiul său Grigore legându-se cu Drăghici de-o prietenie, care părea că nimic în lume n'ar mai putea-o deslega. Spre confirmarea acestor simțiminte ce purta Grigore Ghica lui Drăghici Cantacuzino, el crezu de datoria lui să-i dea și un zapis la mână, nu știm dacă din pricină că nu avea el însuși încredere în statornicia sentimentelor sale, sau poate fiindcă ar fi fost obiceiul pe atunci ca prieteniile să se lege prin zapise. In tot cazul, iată ce-i scria el: „Noi, Grigore Ghica Vodă[1]), fiul lui Gheorghe Vodă, dat-am aceasta a noastră carte credinciosului dumnealui spătarului Drăghici Cantacuzino, căruia întâmplându-se de a pribegit și

[2]) Atunci când, închiși la Buiciulești de către Gheorghe Ștefan, Postelnicul Constantin li făcu scăpați și-i primi la el în Muntenia, unde-i ținu cinci ani. Ei erau întorși la Iași abia de foarte scurtă vreme.

[1]) El își spunea Vodă, fiind coasociat la domnia tatălui său.

pentru scăparea lui a venit în țara noastră... am poftit a-l trage la noi, adeverindu-i prin această scrisoare ca să fiu și eu cu inima curată, și de se va întâmpla vremea de a ne despărți cu trupul, iar cu sufletul și cu credința să fim nedespărțiți unul de altul".

Aceasta ar fi, ca să zicem așa, actul întâi din drama ce va urma.

Pârile lui Mihnea Vodă, domnul Muntenie, împotriva boerilor fugari, pe care de necaz că nu-i putuse omorî îi tot ponegrea la Poartă, făcură ca aceasta într'o zi să trimită doi capugii la Iași pentru a ridica pe Cantacuzino și a-l duce la Impărăție să se desvinovățească. Acolo îl așteptau boerii lui Mihnea cu minciuna în gură și cu pungile de aur care fac de obicei din minciună adevăr; însă, spune d. Iorga: „Postelnicul Constantin era el însuși prea bogat și prea meșter prin istețimea și lunga lui experiență de 20 de ani sub Matei Vodă ca să poată fi învins. El birui la judecata vizirului". Intre timp de altfel pârile lui Mihnea Vodă se adeveriră cu atât mai neadevărat, cu cât el păși hotărît și pe față împotriva Porții, dându-se de partea lui Rakoczi. Fuga lui în Ardeal lăsă scaunul Munteniei neocupat, iar vizirul, din îndemnul postelnicului cu care se împrietenise acum, îl dădu lui Gheorghe Ghica, care timp de câteva luni a fost deci Domnul ambelor principate. In vara anului 1660, Ștefăniță, fiul lui Vasile Lupu, fu numit Domn al Moldovei, iar Gheorghe Ghică rămase în Muntenia, unde se întoarse în sfârșit și Cantacuzino cu toată familia lui.

Precipitarea tuturor acestor evenimente și necontenitele turburări din țările noastre păreau a fi luat în chipul acesta sfârșit. Insă era numai o părere. Marele Vizir Kiupruliu [1]) socoti că singurul mijloc de a pune capăt neîncetatei fierberi din meleagurile noastre și marcatei înclinări a Domnilor români către împărățiile creștine, era transformarea Moldovei și a Munteniei în pașalâcuri. Cum pe de altă parte țara Românească era bântuită de foamete și de ciumă, Chiupruliu găsi acest prilej nimerit și, pretextând că populația este ne-

[1]) El domnia în Stambul, Sultanul Mohamed al IV-lea fiind încă copil.

mulțumită de Domnul ei, trimise pe Mustafa Pașa din Silistra să ridice pe Ghica Vodă din scaun și să-l aducă în fiare la Constantinopol. Astfel se isprăvea. după vreo jumătate de veac. prietenia puiului de turc cu puștiul de creștin.

Postelnicul Cantacuzino părăsi și el Târgoviștea, întovărășind pe Domnul său la Stambul, căci îi purta de grijă, pare-se. Cât despre Grigore Ghica, el se afla cu Doamna Maria la Adrianopol, unde tată-său îl trimisese capuchihae a lui la Impărăție. Impărtășind soarta lui tată-său, care fu aruncat la închisoare, el fu reținut, dacă nu închis, în tot cazul zălog, la Odrii (Adrianopol). Om energic și isteț, departe de a se înfricoșa, Grigore Ghica făcea dinpotrivă planuri de domnie. Tatăl său fiind mazilit, dece n'ar ajunge el Domn? Și se apucă să scrie o foarte lungă scrisoare Postelnicului Constantin „nenea" cum îi zicea, știindu-l pe acesta acum în grațiile marelui Vizir. Intr'un fel subțire, pentru a nu-l jigni, îi aminti găzduirea ce i-o dăduse la Iași, banii pe care-i împrumutase (și pe care, *în parte,* îi ierta), prietenia care-l lega de fiul acestuia, Drăghici, și respectul pe care-l purta lui însuși, terminnd toată această pologhie cu rugămintea să se pue postelnicul în patru pentru a obține domnia Țării Românești pentru el. Iată un crâmpei din această scrisoare :

„Dumneata Postelnice, mult îmi era dor de dumneata să te văd, și nu lasă Dumnezeu să fi venit ca să vorbim două trei cuvinte împreună. Ce voi face? De când te-ai dus dumneata dela mine am rămas surd și mut și făr' de om... Eu din cuvântul dumitale nu voi eși, nici dela mine să aștepți învățătură, că eu las asupra dumitale toate lucrurile, cum vei socoti, așa să faci. Numai scoate-mă din gura neprietenilor. Foarte să-ți pui poalele în brâu și să te nevoești pentru mine și pentru dumneata, că noi amândoi una suntem".

Iar postelnicul foarte își puse poalele în brâu și se nevoi pentru tânărul Ggrigore, de-i căpătă domnia Țării Românești.

Acestui bătrân înțelept am datorit noi Românii faptul că, acum vreo 300 de ani, n'au făcut Turcii din țările noastre pașalâcuri. S'a căznit Constantin cu toată eloquența lui,

Postelnicul Constantin Cantacuzino
(data de pe portret e greşită)

După I. C. Filitti Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino.

pentru a convinge pe vizir că mai rău de-o sută de ori ar fi, pentru Turci, nu pentru noi, dacă ar face din ţările noastre raiale, în loc de-a ţine pe Români, aici la Dunăre, ca un tampon între Semilună şi Cruce. Convins de argumentele postelnicului, Kiuprulîu renunţă la planul său, şi întrebă scurt pe postelnic: „Pe cine să pun Domn în Târgovişte?" Iar răspunsul ce-ar fi dat oricare altul, şi pe care desigur îl aştepta şi vizirul, ar fi fost: „Pe mine!" Insă bătrânul înţelept răspunse: „Pe Grigore, feciorul lui Ghica Vodă!"

Astfel ajunse Grigore Ghica Domn şi soţia lui Maria, Doamnă.

In schimb, Cantacuzino ceru dela noul său stăpân o singură favoare, pe care o mai ceruse cu 7 ani mai înainte dela cumnatul său Constantin Vodă Şerban, anume aceea de a fi lăsat în pace. Nu boerie, nu treabă, nu nimic — odihnă pentru bătrâneţele sale. Iar Grigore Vodă — Gligoraşcu, cum se numea el însuşi — îi dete o carte la mână, prin care îi făgăduia: „să nu am a amesteca pe dumneata la luatul banilor, şi nici la chezăşii... şi nici o bântuială să nu aibă dela Domnia Mea, ci să aibă a se *răpoza* [1]) la casa lui, ca o slugă bătrână a noastră şi a Ţării... şi nici să cred cuvintele cuivaşi, de a pârâ ce-ar pârâ, că Domnia Mea mă odihnesc în credinţa lui. Iar de mă voi lepăda şi voi călca aceasta ce scriu mai sus, Dumnezeu şi pe mine să mă lepede şi să mă calce într'această lume şi în lumea ce va să fie. Şi pentru credinţă am întărit cu iscălitura şi cu pecetea mea. Anul 1660".

Urâtă dihanie mai e şi omul, şi întru nimic alfel altădată decât este astăzi, nici astăzi decât era altă dată. Iar că aşa este, socoti-va cine va citi mai departe.

In Octombrie 1660 erau cu toţii în ţară, Grigoraşcu Vodă Doamna Maria instalaţi în vechia Curte Domnească din Bucureşti, iar postelnicul Cantacuzino şi bătrâna lui Domţă Ilânca, la Filipeştii Prahovei, în frumoasa lor casă care aminunase cândva pe Paul din Alep, şi din care a rămas astăzi abia câteva bolţi de pivniţe.

Trei ani se trecură, mai mult sau mai puţin liniştiţi.

[1]) Răpoza, reposer, pentru a odihni!.

Pace din toate părțile și belșug în țară. Legăturile dintre Ghiculești și Cantacuzini rămăseseră cordiale, fiii mai mari ai postelnicului își îndeplineau boeriile la curte, Drăghici fiind pe atunci (1660—1665) mare paharnic și Șerban logofăt al doilea. Grigoraşcu Vodă, al cărui tată fusese slobozit din închisoare însă rămăsese la Stambul, urma să arate postelnicului aceiași dragoste de fiu, aceiași supunere și ascultare a sfaturilor sale, iar Doamna Maria, care spunea jupânesei Ilânca „mamă", petrecea deseori, cu săptămânele la Filipeștii de Pădure. De fapt, bătrânul postelnic care nu se amesteca în nici o treabă a Divanului, era totuși cel care, în linii generale, ducea politica țării, deoarece sfatul lui era precumpănitor.

In vara anului 1663 această viață de patriarhal dolce farniente schimbă, brusc, de înfățișare. Pricina erau turburările din Ardeal, care dela moartea lui Rakoczi (1660), era frământat de ambițiile a doi potrivnici pretendenți, Kemeny [1]) susținut de Nemți și Apafi, omul Turcilor. Lupta dintre împărat și sultan pentru cucerirea acestui Ardeal, pe care Maghiarii îl numeau unguresc și care de fapt era românesc, ținea de mai bine de o sută de ani.

Voevodului numit de Turci i se opunea regulat prințul susținut de Germani. Adunând oaste puternică, Vizirul și-o trimise împortiva lui Kemeny pentru a sfârși odată cu necontenitele hărțueli dintre cei doi rivali. Grigore Ghica, domnul Munteniei, și Istrati Dabija al Moldovei, primiră poruncă să-și strângă și ei ce bruma de armată o fi având și să pornească în Transilvania, unde urma să se unească cu armatele imperiale otomane.

Pornind la război, Grigoraşcu Vodă lăsă pe Doamna Maria să vadă de trebile țării — înlocuitoarea lui, regentă. Sfetnici pe lângă ea, caimacami, numi pe doi oameni de încredere de ai lui, pe vistiernicul Stroia Leurdeanu și pe cămărașul Dumitrașcu Cantacuzino, nepotul Postelnicului.

De ce, cum, din care anume necunoscute ale equației vieții a urmat ce-a urmat, nici astăzi nu s'a lămurit.

---

[1]) Acelaș Kemeny Ianoș, pe care l'am întâlnit deseori când am vorbit de domniile lui Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan ai Moldovei.

Stroe şi Dumitraşcu îşi întinseră mâna pentru a pierde pe postelnicul Cantacuzino.

Urziră un complot, în care atraseră numai ambiţioşi, pe Gheorghe Băleanu, pe Constantin Vărzaru (fiul armaşului Radu de sub Matei Basarab), pe alţii care rămăseseră în Bucureşti, precum şi pe unii care erau cu Vodă la oaste, ca pe Pârvu Vlădescu, căci aveau şi acolo nevoe de „atmosfera" ce trebuia creată. Iar complotul n'ar fi putut avea sorţi de isbândă, câtă vreme Doamna Maria — Regenta — s'ar fi împotrivit. Aci s'a arătat iscusimea lui Stroe Leurdeanul, capul complotului, şi aici zace taina întregei afaceri, cum de-a putut această femee, care cunoştea firea postelnicului mai bine ca oricare altul, care zicea Ilâncăi „mamă" şi fiilor ei „fraţi", cum a putut ea, şi dece, să se dea de partea ponegritorilor împortiva celui ponegrit. „Vre-o daraveră de rochii sau de cercei" zice d. Iorga. Nu se omoară un om pentru o pereche de cercei — nu când eşti Doamnă.

Bănuiala noastră se îndreaptă spre cu totul alt simţimânt care zace mai adânc în firea omului decât vanitatea podoabei: dragostea. Vre-un simţimânt de iubire jignită pentru unul din fiii postelnicului cerea răzbunare; sau poate vre-o legătură cu unul din conspiratori impusese celei din fire mai slabă voinţa celui mai tare. Firesţe, aceste sunt simple bănueli, dar trebuesc formulate pentru a tălmăci fapta Doamnei Maria.

Tot atât de neexplicabilă este purtarea lui Dumitraşcu Cantacuzino, fiul acelui Mihai care a trăit şi a murit în Stambul. Adus de tânăr de către unchiul său în Muntenia, Dumitraşcu a fost crescut, hrănit, boerit de bătrânul postelnic. Ce l-a împins să-şi răzbune de aceste binefaceri?

Mai uşor de înţeles e purtarea celui care a născocit toată drăcească conspiraţie, vistiernicul Stroe Leurdeanul. Omul acesta, din Leurdenii Argeşului, se însurase cu Visa din Goleşti şi dădu maştere neamului Golescu [1]). Unul din fiii săi,

[1]) Goleştii sunt din boerii Craioveşti, însă prin femei. Neamul lor s'a perpetuat până azi, printr un unic procedeu în istoria noastră, nu din bărbat în bărbat, ci aproape întotdeauna din femeie în femeie, soţii luând numele de Golescu. Goleştii de azi sunt de fapt Ştirbei.

Istrati, se însură cu Elena, fata lui Nicolae Vodă Pătrașcu și a domniței Ancuța, soră Ilăncăi Cantacuzino. Istrati Golescu venea deci văr primar, prin nevastă-sa, cu fiii postelnicului. In curând o nouă încuscrire îl legă și mai strâns pe visternicul Leurdeanu de postelnicul Cantacuzino.

Jupâniţa Vişa a lui Stroe Leurdeanu

Fata lui, Maria, să mărită cu al doilea fiu al acestuia, Șerban, cel care mai târziu va fi Domn. In 1663 căsătoria aceasta era desfăcută, Șerban reînsurându-se cu o altă Marie, fata boerului de origină bulgărească (din Nicopole) Ghencea Rustea[1]). Aici trebue căutată originea dușmăniei lui Stroe împotriva Cantacuzinilor, o răzbunare pentru fata părăsită. E cea mai firească și mai omenească din toate tâlmăcirile ce s'au dat asupra acestei neîmpăcate uri a bătrânului visternic. La aceasta mai trebuește adăogată și cauza arătată de Xenopol și de d. Iorga, cauză atribuită în comun lui Stroe Leurdeanu și cămărașului Dumitrașcu, poate și celorlalți conspiratori, anume aceea că

[1]) Sau Gheţea, cum îl numesc cronicarii.

în lipsa Domnului din țară, boerii rămași s'o cârmuiască, ar fi fost împiedicați de postelnic s'o jefuiască. Firește, o atare faptă este și ea susceptibilă de-a deștepta ura.

Deși tustrei fiii mai mari ai postelnicului, Drăghici, Șerban și Constantin, se aflau la oaste pe lângă Domnul lor în Ardeal, totuși, Pârvu Vlădescu, prietenul lui Leurdeanu, nu se sfii, în fața lor, să pârască pe bătrânul tată al acestora, că umblă, în lipsa lui Vodă din țară, să-i sufle domnia. Această calomnie fu confirmată lui Ghica prin scrisori sosite din București, dela caimacanii lui. Iar dacă Grigorașcu Vodă ar mai fi putut, poate, să se îndoiască de spusele acestea nebune, apoi ce mai putea el zice, când însăși Doamna lui îi scrisese că postelnicul adună pâri împotrivă-i, că oprea țara de-a plăti dările și că ea însăși nu este ținută în seamă, „că este batjocurită de acest trufaș supus!"

La toate aceste, ar fi putut totuși Grigore Vodă să întâmpine ceva. Anume că postelnicul, cu trei ani mai înainte, putea lua pentru el domnia pe care i-o dăduse lui, și era deci puțin probabil să se fi răsgândit acum. Și ar mai fi putut întâmpina că el, Grigore Vodă, cu mâna lui scrisese postelnicului vorbele aceste: „nici voi crede cuvintele cuivaș, de-ar pârî ce-ar pârî, căci Domnia Mea mă odihnesc în credința dumitale".

Dar Grigorașcu Vodă pe toate de uită, și vorbele aceste, și recunoștința ce-i datora, și repetatele jurăminte, și prietenia cu Drăghici, ticluită prin zapis. Fiindcă, mai întâi, nimic nu se furișează mai ușor în sufletul omului decât îndoiala născută din bârfeli. Al doilea, fiindcă Vodă Grigore Ghica, era un om (spune d. Iorga) „care înfățișa în figura lui chinuită de păreri de rău, în ochii lui tulburi de gânduri și de fapte rele, ca și în sufletu-i de necredință, pentru care a trăda, a minți, a înșela, era o trebuință, tipul grecului în cel mai rău înțeles al cuvântului". Și, în sfârșit, al treilea — precumpănitor motiv, după părerea mea — fiindcă Turcii fiind învinși în Ardeal, Grigore Vodă se întoarse în iarnă la București cu frica'n spinare, ca nu cumva această neisbândă

să fie pusă de vizir pe socoteala Domnilor români, și, drept răzbunare, să urmeze mazilirea, dacă nu chiar moartea [1]).

Aflându-se într'o atare stare sufletească, vorbele de bârfeală mai ușor pătrunseră în inimă. Când îl văzu întâi pe bătrânul postelnic, venit la Craiova întru întâmpinarea lui, Vodă Grigore „i-au arătat un chip foarte posomorît, vorbindu-i cam alăturea cu calea", învinuindu-i fiii că sunt rei și violenți".

Atât deocamdată. Insă a doua zi, ațâțat poate și de sfetnicii lui, îi răcni în obraz: „Oh! bătrân de câne, ce-ai făcut împortiva mea?" Vorbe auzite de-un Ungur ce era de față, pe care le transcrise în cronica lui, *pe românește*.

Postelnicul, care avea cugetul curat, îi răspunse liniștit că nu făcuse nimic, că de s'ar spune ce s'ar spune, toate numai vorbe sunt și Domnul să nu se încreadă în ele.

Atunci chemă Vodă pe fiii postelnicului, cari, sub paza vătafului de aprozi, fuseseră aduși dela oaste în fiare, poruncind să vie și boerii acei, cari, acolo în Ardeal, pârâse pe Cantacuzini. Și se începu un simulacru de judecată. Unul din pârîtori, Alexandru, feciorul Gheormii Banul, spuse: „Așa, Doamne, ni-au zis, să mergem să te pârîm la vizir, și să pue pe Șerban logofătul Domn!" Iar Mareș Băjescu, care mai târziu se încuscri cu Drăghici Cantacuzino [2]) „fiind mai obraznic și mai îndrăzneț" răspunse: „Doamne, acest Alexandru, în zilele Mihnei Vodă, pre gura lui multă boerime s'a omorît, nefiind vinovat nimic; ci de-l vei asculta Măria Ta, fă din noi ce vei vrea și vei da seama înaintea lui Dumnezeu, iar noi nu suntem vinovați!"

Această sumară judecată se isprăvi prin însemnarea la nas a lui Șerban Cantacuzino, pentru a-l pune în neputință de-a domni, copilăresc procedeu, care n'a împiedecat niciodată pe nici un însemnat să domnească — nici pe Șerban, a cărui poftă de-a domni se născu de altfel mult mai târziu [3]).

---

[1]) Că avea acest Grigore Vodă o fire neliniștită și ciudată o mărturisește el însuși într'o scrisoare ce-o trimite Postelnicului Cantacuzino în 1660, și în care îi destăinuește că „... știi dumneata că sunt *can melanholic*..." (Arhiva Iași anul 18).

[2]) Dând pe fata lui Ileana după Pârvu, fiul lui Drăghici.

[3]) Toți istoricii, dela Xenopol la d. Iorga, bazându-se pe spusele croni-

A doua zi după această întâmplare, toată lumea părăsi Craiova. Domnul și curtea lui se întoarseră în scaun la București, iar postelnicul Cantacuzino, luându-și fiii, porni la moșia lui, Filipeștii, fără ca să bănuiască măcar că toată această pricină ar mai putea avea vre-o urmare. El ar fi putut fugi, evident, în Moldova sau în Ardeal. Insă era prea tare de nevinovăția lui pentru a lua calea pribegiei. Cel mult dacă, după tăierea nasului lui Șerban, s'ar mai fi așteptat să fie nevoit să-și deschidă cămara cu bani ,pentru a răscumpăra o vină ce n'avea.

Dar lucrurile fură altfel.

In București, Stroe Leordeanul stătu de capul Domnului să ia măsuri mai energice. „Chiar dacă, zicea el, ar fi postelnicul nevinovat, deși e dovedit că este, odată că s'a pornit Măria Ta să-i zică „câne bătrân" în fața tuturor boerilor, apoi, repede, trebue să-i curme și viața, altfel o s'o curme el pe-a Măriei Tale".

Și aici, din nou, intervine enigmatica purtare a Doamnei Maria, care măcar atunci ar fi putut răcni soțului ei în față că nimic nu e adevărat din câte se pusese la cale. Dar ea, sau l'a învinuit din nou, sau, în cazul cel mai bun, a păstrat o vinovată tăcere. Și atunci, ce era scris să fie, fu.

In noaptea de Vineri spre Sâmbătă, 20 Decembrie, de Sf. Ignat, — iarnă grea, zăpadă, ger — sosiră la Filipeștii Praho-

carului contimporan Stoica Ludescu și pe documentele date în vileag la sfârșitul veacului al 18-lea de Banul Mihai Cantacuzino, au luat — cu multă dreptate de altfel — partea postelnicului Constantin împotriva lui Grigoraşcu Vodă. Totuși, un alt cronicar, tot contimporan, însă om de-al Ghiculeștilor, căpitanul Constantin Filipescu, arată toată întâmplarea sub o lumină cu totul nefavorabilă Cantacuzinilor. El susține că fiii postelnicului fiind în Ardeal împreună cu Domnul lor, ar fi căutat în adevăr să pârască pe Ghica la vizir pentru a-i scoate domnia, pe care o râvnea Șerban. Deși această învinuire este nedreaptă în ceiace privește ambiția lui Șerban născută abia mult mai târziu, totuși judecând imparțial, bănuelile lui Vodă nu ar fi fost cu totul fără temei. Iată dece: Ghica, aplecat cum era, și cum a dovedit-o mai târziu, prin tapte, înspre politica germană, propusese Cantacuzinilor, acolo în lagăr fiind, să treacă cu toții din partea împăratului. Fiii postelnicului, cari, ca și tatăl lor, aveau oroare de trădare, au refuzat. Acuma, fie că ei n'au știut să-și ție gura și au vorbit mai departe de această propunere a Domnului, fie numai că refuzul lor a deșteptat bănuelile lui Vodă, confirmate prin spusele conspiratorilor împotriva bătrânului postelnic, în tot cazul frica furișindu-se în sufletul lui Grigoraşcu Ghica, l'a îndemnat să facă ceiace n'ar fi trebuit, de-ar fi fost un om cu judecată sănătoasă.

vei Dărăbanii lui Ghica și ridicară din așternut pe postelnicul Constantin, care și-o fi închipuit, bătrânul, că-l chiamă Vodă la Curte pentru vre o desvinovățire. Insă pe la jumătate de cale între Ploești și București, rădvanul întoarse la stânga, în mijloc de codru, de un drum aproape nebătut, și nu sfert de ceas mai târziu se opri la malul bălții Snagovului, în fața ostrovului în care zăcea în noapte bătrâna mânăstire a lui Vlad Vodă Basarab.

Stroe Leordeanu

Amintirea multor grozăvii, a multor crime și neispășite păcate apasă pe acel lăcaș al lui Dumnezeu, pe care cu altfel de gânduri, mai cucernice, l-o fi ridicat acolo Vlad Dracul [1]) fiul lui Mircea cel Bătrân, cu două veacuri și jumătate mai înainte. Astăzi din mânia lui Dumnezeu și nepăsarea oamenilor, n'a rămas din acea mânăstire decât biserica ruinată din mijlocul, insulei clopotnița și câteva șanțuri, care arată locul unde erau chiliile

[1]) Nu Vlad Țepeș.

și zidurile dimprejur. Astăzi, Snagovul a devenit un loc de petrecere al Bucureștenilor, cu „strand", cu bărci cu motor, cu restaurante și muzici. Dar altă dată, (a fost acum 100 de ani, și închisoare), altădată era o tăcută mânăstire într'o insulă părăsită, între zidurile căreia se închinau oamenii cei cucernici lui Dumnezeu.

Oprit la mal, fostul mare postelnic fu dat jos din rădvan, urcat în barcă și dus la mânăstire. Se crapă de zi. In biserică, călugării aprindeau lumânările, preotul își punea odăjdiile — slujba începu. In genunchi în fața icoanelor, Constantin Cantacuzino asculta Evanghelia. Și în această reculegere nu s'o fi gândit el numai la Dumnezeu — căci voia Lui este prea nepătrunsă pentru noi — s'o fi gândit la oameni, la ce înseamnă prietenia și binefacerea și recunoștința și ingratitudinea, s'o fi gândit că, Creștin sau Turc, omul e om, și că în zadar părăsise el malurile Bosforului pentru a veni în plaiurile Carpaților unde-și închinase viața lui curată Dreptății și Bunătății, căci din nepătrunsele taine ale veșniciei era scris că trebuia el, ca tată-său, ca bunicu-său, să moară asasinat de mâna neprietenilor. Bătrân cum era, de 70 de ani, nu-i era de viață, ci de murdăria ei.

La ora 5 după prânz fu dus în fața trapezei mânăstirei [1]), legat de un stâlp și sugrumat.

Dăngănitul de clopote trecu peste apele lacului și se pierdu în frunzișul Codrului Vlăsiei.

Dela București la Snagov sunt, dacă e calul bun, două ceasuri de drum. Pe la șapte seara știa deci capitala că vel Postelnicul Constantin Cantacuzino fusese omorît din porunca lui Grigoraşcu Vodă Ghica.

La Curtea Domnească, zarvă mare. Boerii fură chemați la Divan și Mitropolitul Țării adus în toată graba în cămara Domnului.

Se deșteptase, deodată, Vodă din beția par'că în care căzuse, și'n fața boerilor și a Țării, începu să se vaete că „fără știrea lui a fost omorît postelnicul". Apoi, trecând în iatac, îngenunchiă în fața icoanelor, și spovedindu-se Mitropolitului

[1]) Sala de mâncare a călugărilor.

Ștefan, „la mare căință căzu pentru moartea Postelnicului, căci cunoscu pe vânzătorii aceia că nu pentru alta fu a lor vânzare, fără numai ca să poată jăcui țara și pre dânsul a-l fura“ [1]).

Porunci apoi ca trupul lui Cantacuzino să fie predat familiei, care îl ridică din Snagov și-l duse la moșia jupânesei Ilânca, Mărgineni, lângă Filipești, unde fu îngropat cu mare cinste, jurând fiii pe cosciugul tatălui lor, că omorul acesta nu va rămâne nerăzbunat. Căci, spunea însăși Mitropolitul: „Sfânta scriptură zice că sângele nevinovat neîncetat strigă înaintea lui Dumnezeu!“

Dar, cu trei ani mai înaintea scrisese doar Grigoraşcu Vodă lui „nenea“: „de mă voi lepăda și de voi călca aceasta ce scriu, Dumnezeu și pe mine să mă lepede și să mă calce“.

Și Dumnezeu l-a ascultat.

In primăvara anului următor (1664) se redeschide focul în Ardeal pentru vechea pricină dintre Nemți și Turci. Domnul Moldovei și Domnul Munteniei porniră, ca în vara dinainte, să lupte pentru Semilună împotriva Crucei; iar Ghica Vodă se dete din nou din partea Nemților, dar atât de fățiș, pricinuind turcilor prin fapta aceasta o înfrângere atât de mare (la Leva), încât, după terminarea războiului, el nici nu mai îndrăzni să dea ochii cu vizirul. Fugi, peste granița Moldovei, în Polonia, dând de știre nevestei lui să băjănească și ea, cât mai în pripă, în Transilvania, unde va fi primită și găzduită de principele Apaffi, prietenul lor.

Și acum începea dar și pentru Doamnă răsplata nelegiuirii sale. Dinaintea Istoriei și dinaintea lui Dumnezeu Doamna Maria n'a fost o martiră, cum ne-a înfățișat-o lokai, a fost o păcătoasă, care nu știm prin ce minune, și-a început ispășirea aici pe pământ.

Mai întâi, în Octombrie a aceluiași an, îi muri băiatul, singurul copil ce avusese pân'atunci [2]). Și cum murise, mititelul, în chinurile unei epilepsii, — sărea și necheza ca un

[1]) Mărturia Mitropolitului din 1666, în Documentele Cantacuzinilor, ed. N. Iorga.

[2]) Il chema Ion.

cal — zicea poporul că e mânia lui Dumnezeu, care răzbuna moartea postelnicului. Iar curând după aceia, abia își îngropase odrasla în biserica lui Mihai Vodă [1]), că iată îi vine știre dela soțul ei să fugă cât mai grabnic din țară pentru a nu încăpea în mâna Turcilor.

„La 2 Noembrie 1664, Doamna Maria cu oamenii casei sale" trecea prin strâmtoarea Branului, în Ardeal, rămânând la Zărnești, în țara Bârsei, oaspetele lui Apaffi, care-i trimise și câțiva soldați s'o păzească. Puțină vreme mai târziu ea fu ridicată de acolo și dusă la Racoșul de Jos [2]), unde, dându-se drumul ostașilor, rămase Doamna singură cu câteva femei într'o frumoasă locuință ce i se pusese la dispoziție.

La sfârșitul lui Noembrie, ea născu acolo, la Racoș, un fiu, căruia îi dete numele de Matei. La auzul acestei vești, Grigore Vodă, din Polonia unde se afla, fu apucat de un mare neastâmpăr, făcând tot ce-i sta în putință pentru a merge să-și vadă soția și copilul. Insă lucrul acesta nu-i fu îngăduit. Apaffi nu putea să-l lase să pătrundă în Ardeal, fiindcă conform tratatului de pace încheiat de curând între Impărat și Sultan, ar fi trebuit în cazul acesta să pue imediat mâna pe el, și să-l trimită, legat, la Stambul. Grigore Vodă vru să încerce să se strecoare nevăzut, prin marginele țării, până la Racoș, însă chiar oamenii lui îl sfătuiră să nu facă lucrul acesta, căci era Transilvania încă plină de Turci. De altfel, Apaffi îi trimise a doua oară răspuns că era în interesul său să nu cugete măcar a veni la soția lui, căci abia pe aceasta dacă o putea ține în țară, ea fiind reclamată cu insistență de către Poartă.

In adevăr, în preajma Crăciunului — exact un an după omorul lui Cantacuzino — veni la Apaffi poruncă dela Poartă să predea unui capugiu pe Doamna Maria împreună cu comorile ei, trimițând-o fără răgaz la Stambul. Marele Vizir asigura de altfel pe voevodul Transilvaniei că nu i se va face Doamnei nici un rău, că va fi dată în grija socrului ei Gheor-

[1]) Arhivele Statului de azi. Mormântul a fost descoperit de curând Octombrie 1931.
[2]) Pe Olt, Est de Cohalm, între Sf. Gheorghe și Odorhei.

ghe Ghica, care mai trăia, bătrân, la Constantinopol, și că singurul lucru care voiau Turcii dela ea, era să afle câtă avere au scos din țară Vodă Grigore și boerii pribegi. Ba mai mult decât atât, vizirul felicita pe Apaffi pentru omenia sa „de-a fi primit în țară o sărmană femee fără sprijin".

Insă nici Apaffi, nici Doamna nu se încrezură în vorbele Turcilor. Ea arătă „jurând cu suflet curat în fața episcopului român și a solului turc" că venise în Ardeal cu 4000 de poli imperiali, din care jumătate se cheltuise cu traiul ei de toate zilele. De altfel, Doamna fiind lehuză și alăptându-și copilul, Apaffi, cu mii de scuze, refuză s'o predea. Capugiul se întoarse singur la Stambul, însă în Ianuarie 1665 era din nou în Ardeal, cu ordin să fie trimisă Doamna la Belgrad.

Inebunită de spaimă, Doamna Maria începu să se roage de toată lumea să nu fie predată Turcului, ceiace ar echivala cu o condamnare la moarte. Puse pe Mihai Teleki, atotputernicul cancelar, ba chiar și pe Ion Rothal, căpitanul de Satul Mare, să stărue pe lngă principele Ardealului să-i fie milă de soarta ei. Dar sătruințele nu erau necesare, căci Apaffi, cu riscul de a'și atrage ura vizirului, n'avea nici un gând să calce dreptul de ospitalitate ce acordase Doamnei lui Ghica. Străduințele sale de a o păstra în Ardeal fură rău interpretate de Unguri ei înșiși, care șopteau că voevodului lor îi pasă mai mult de „comoarele" Doamnei decât de soarta ei. Calomnia aceasta o respinse Apaffi cu energie, spunând că el „n'a văzut o lescaie dela Doamna" și dacă se străduește de a o ține în țară e pentrucă astfel îi dictează lui conștiința și datoria.

Doamna Maria scrise însuși pașei din Belgrad, rugându-l să „privească soarta ei tristă" și s'o lase să rămâie în Ardeal. In Martie viitor veni în sfârșit poruncă dela Poartă că Doamna poate rămâne, dacă însă va preda Sultanului odoarele soțului ei.

Se zice că extrădarea aceasta fusese cerută cu atâta insistență, nu atât din cauza comorilor, cât din pricina „frumuseței Doamnei". In corespondența diplomatică a vremei se strecurase știrea că Dragomanul Porții, vestitul Panaiotachi, voia să aibă pe Doamna Maria la Constantinopol pentru a și-o lua de soție,

Principele Mihai Apaffi

ceiace nu poate fi adevărat, de oarece el era însurat. Panaiot Nicusias cunoștea pe Maria Ghica de când aceasta fusese cu soțul ei la Stambul, când era el capuchihae acolo. Dacă în adevăr doria Dragomanul s'o atragă acum pe lângă dânsul, apoi alte o fi fost gândurile lui, mai vinovate decât acele de a vrea s'o ia de soție. De altfel, că Doamna Maria plăcea Dragomanului e un lucru sigur, de oarece vedem pe Grigorașcu Vodă îngrijit la culme de cererea aceasta ce se făcea de a-i porni nevasta la Constantinopol. El interveni pe lângă Impăratul Leopold s'o aducă la Viena, ceiace Impăratul refuză, temându-se ca Turcii să nu cumva să privească o atare faptă ca o rupere a tratatului de pace. Grigorașcu, mâhnit, se stabili în Polonia, deocamdată la Scepuzia, moșia contelui Lubomirski, de unde trimitea regulat scrisori nevestei, precum și mulțumiri lui Apaffi și lui Rothal pentru felul cum îngrijeau ei de iubita lui Doamnă.

Dar cu atare platonică corespondență nu se putea mulțumi Grigore Vodă. Intr'o bună zi, în Martie 1665, el părăsi pe prietenul său Lubomirski și sosi pe neașteptate la Viena, rămânând incognito într'o mahala afară din oraș, cu 30 de oameni cari-i compuneau „casa". A doua zi, ceru audiență la Impărat, însă nu fu primit. Repetând cererile de mai multe ori, întotdeauna în zadar, el începu să urmărească, cu o rară energie, pe Impărat în deplasările sale, și izbuti însfârșit, pe când acesta se afla la Laxemburg, să se prezinte în fața marelui Leopold, pentru a-i mulțumi „de îngrijirea grațioasă ce-i arătase" (după cum, cam ironic de altfel, se exprimă ambasadorul Veneției Cornaro într'una din scrisorile sale). In tot cazul întrevederea aceasta avu un rezultat favorabil, Impăratul învoind pe Grigore Ghica să rămâe în țara lui, orânduindu-i găzduire la Budweis în Moravia și dându-i și o rentă anuală, hrană pentru oameni și nutreț pentru cai.

Grigorașcu Vodă căuta de fapt să-și recapete domnia, dar se mulțumi deocamdată și cu atât. Abia sosit la Budweis, scrise lui Apaffi cu rugămintea să-i trimită în grabă soția, căci căpătase învoire dela Leopold să poată veni și ea în Germania. Așa dar, pe la mijlocul lui Mai, Doamna Maria părăsi în sfârșit Ra-

coşul de Jos, unde suferise mai bine de 6 luni, şi, luându-şi mica odraslă în braţe, porni cu femeile ei în carete trase de 66 de cai, prin Sighişoara, Bistriţa, Lemberg şi Cracovia, la Budweiss în Moravia, unde se întâlniră în sfârşit, după un an de despărţire, mult încercaţii soţi.

De aici încolo, începe viaţă de pribegie, care ţinu încă aproape 7 ani. Renta ce o dădea Impăratul scădea mereu, sau sosea cu atât de mari întârzieri, încât oamenii lui Vodă, pentru a se putea întreţine, erau nevoiţi să găinărească prin oraş, ceiace pricinui necontenite plângeri ale cetăţenilor. Grigore Ghica fu mutat dela Budweis la Olmuetz, apoi din nou în Moravia la Neustadt, de foarte numeroase ori el mersese şi la Viena (Beciu, cum spuneau Românii pe atunci) şi sfârşi la urmă prin a se stabili din nou în Ungaria la Loecse, unde rămase multă vreme cu soţia şi copilul lui. Acolo, în Loecse, născu Doamna Maria pe al doilea copil al lor, Domniţa Maria, care fu botezată de Episcopul de Oradea Mare, Gheorghe Barsony (Iunie 1669).

Intre timp Grigoraşcu Vodă nu înceta a unelti fie pentru a-şi recăpăta domnia fie pentru a-şi îmbunătăţi soarta. Văzând că nădejdile ce'şi pusese în Impăratul Germaniei erau zadarnice el îşi întoarse privirile aiurea, la Regele Franţei, Ludovic al XIV-lea, la Dogele Veneţiei, la Papa. La Viena se împrieteni cu Cornaro, ambasadorul Veneţiei, şi propuse acestuia trecerea lui la catolicism, în caz că Republica ar fi dispusă să-l ajute în planurile sale de recăpătare a domniei. La 10 Aprilie 1667, în ziua întâi a Paştelor, el semnă chiar actul de trecere la confesiunea catolică, act care se află azi în biblioteca Academiei Române. Insă pentru o greşeală de formă acest act a fost anulat, aşa încât Grigoraşcu Ghica pare a fi rămas ortodox, cu toată părerea contrară a d-lui profesor Veress, care nu aduce argumente îndestulătoare pentru a se putea spune că chestiunea este tranşată.

Două lucruri mai importante se petrecură în timpul acestei pribegii, care fac să fie relevate. Una este goana după averea, închipuită de altfel, ce-ar fi rămas de pe urma morţii, la Stettin, a Voevodului Moldovei Gheorghe Ştefan, unchiul şi poate

chiar tatăl adoptiv al Doamnei Maria [1]). Cealaltă este urmărirea pribeagului Domn de către frații Cantacuzino pentru a căpăta dela el scrisorile de pără ale lui Stroe Leurdeanu împotriva tatălui lor.

Constantin Cantacuzino, al treilea fiu al Postelnicului, cel pe care l'am văzut în 1663 la oaste în Ardeal alături de Grigoraşcu Vodă, se afla acum în Italia, la Padova, pentru complectarea studiilor sale [2]).

De acolo urmări el pe Grigore Ghica, luni şi luni de zile, prin emisari trimişi la Viena, pentru a obține scrisorile Leurdeanului, de care aveau Cantacuzinii nevoe pentru a da apoi în judecată pe cel ce fusese de fapt instigatorul omorului tatălui lor. Strâns cu uşa de atâtea nevoi băneşti, Grigore Vodă se hotărî *să vândă* acele scrisori — şi astfel comise după mişelia omorului, nevrednicia trădării. In posesiunea acestor prețioase documente, Stolnicul Constantin Cantacuzino se întoarse la Bucureşti, iar felul cum s'a folosit de ele, îl vom vedea mai la vale.

Toate neisbutitele încercări ale lui Grigoraşcu Vodă printre străini, îl aduse în sfârşit la simțul realității, anume acel de-a încerca o împăcare cu Poarta, singurul mijloc eficace de-a recăpăta Domnia Țării Româneşti. Toți Domnii pribegi, de mai bine de 150 de ani, au urmat aceiaşi cale, dar le-a trebuit la toți experiența întâi pentru a-şi da seama că Impărații şi Regii Europei nu se amestecau în trebile din lăuntru ale Turcului, nu în mod eficace în tot cazul, şi deci singura posibilitate de-a ajunge Domn în țările noastre era să fie cineva tare la Poartă. Aşa dar, Grigore Vodă începu să lucreze în această direcție, şi când primi răspuns că Sultanul e gata să-l ierte, fără

[1]) Vezi cap. XXII.

[2]) Studenți români la Padova mai fusese la sfârşitul secolului al 16-lea Radu-Mihnea după cum am arătat mai sus; iar dnpă Constantin Cantacuzino vor mai merge acolo şi alți membrii ai acestei familii, până în secolul al 18-a. Vaza acestei universități era mare în lumea întreagă, şi în deosebi în Italia. Casanova, care prin 1736 era şi el student acolo, scrie că atunci când se spunea de un tânăr „vine dela Padova, unde şi-a făcut studiile", toate uşile îi erau deschise, părinții de familie îi făceau cămplimente şi bătrânele îl sărutau. (Memorii, cap. IV). Iar în alt loc (cap. III) arată Casanova viața studențească la Padova, care nu putea fi mult deosebită în 1736 de cum fusese în 1670.

Pecetea lui Grigore Ghica Vodă

Stema Cantacuzinilor

După Ionescu-Gion : Istoria Bucureștilor

a mai șovăi, se puse la drum. Pentru a nu atrage luarea aminte ai celor ce nu'l ajutase, dar nici nu voiau să-l lase să plece, el pretextă o călătorie la Roma pentru a vedea pe Papa. Luându-și nevasta, copiii și casa, printre care se afla și cumnatul său Toader Sturza, porni, în Iulie 1671, din Viena în Italia. Sosit la Padova, merse să se închine Sfântului Anton, cel care te face să-ți regăsești obiectele pierdute, cerându-i înapoierea tronului Munteniei — iar dela Padova, în loc de-a merge să sărute papucul Papei, se duse la Veneția, unde avea o treabă mai urgentă decât acea din Roma, anume să-și gătească o corabie pentru a trece în Turcia.

Cele câteva săptămâni petrecute în Veneția fură pentru el și pentru Doamna Maria o încântare, o compensație pentru anii de suferință din Germania. Bine primiți și sărbătoriți de către Doge, Senat, și aristocrația venețiană, ei se desfătară în acel oraș al tuturor minunilor până a uita aproape pentru ce veniseră. Doamna, de altfel, rămase acolo cu copiii până s'o alege în Stambul soarta soțului ei. Iar el, îmbarcându-se, ajunge după câteva zile la Durazzo, iar de acolo, la sfârșitul lui Noembrie, la Constantinopol.

Sultanul aflându-se la Adrianopol, la 3 Decembrie îl aflăm și pe Ghica acolo, tratând cu vizirul, obținând audiență la Padișah și căpătând dela amândoi făgăduiala că-și va recăpăta scaunul domnesc. Se întoarse dar la Constantinopol asteptând ziua cea mare, care, după cum vom vedea, nu întârzia mult.

Inainte însă de-a păși mai departe, câteva vorbe se impun despre evnimentele petrecute în țară în timpul acestei pribegii a lui Grigore Ghica, care ținu dela 1664 la 1672.

Fiindcă „sângele nevinovat neîncetat strigă înaintea lui Dumnezeu", juraseră fiii Postelnicului pe cosciugul tatălui lor că-i vor răzbuna moartea. Și s'au ținut de jurământ, cum numai bărbații de inimă o pot face.

In locul lui Grigore Ghica trimisese Poarta Domn în Muntenia pe Radu Leon, zis Stridia, fiindcă ar fi fost în Stambul vânzător de stridii. Deși drept Moldovean, fiu, nepot și strănepot de Domni (Leon Tomșa, Ștefan Tomșa II și Ștefan Tomșa I), el, născut și crescut pe malurile Bosforului, se grecizase întru a-

tâta, încât, las că abia vorbea românește, dar veni în țară cu o droaie de grecotei după el, lacomi de bani și gata la jupuială. Pentru Cantacuzini, nici o scofală. Lor le trebuia un om cinstit, cu dragoste de țară și de dreptate, care să le priceapă păsurile și setea lor de răzbunare. Lui Radu Leon din potrivă îi trebuia oameni cari să-l ajute a se îmbogăți, și pe cine putea găsi mai nemerit decât pe acelaș Stroe Leordeanu care'și arătase iscusința în timpul domniei lui Ghica Vodă. Mai luă pe lângă el doi meșteri în arta socotelilor, doi greci, un rumeliot și un țărigrădean, Sofialăul și Balasache. Cu acești trei boeri și cu Vodă în frunte, mergea țara de râpă de'i plângea de milă cine ce mai avea sânge românesc în vine. Dar nemulțumirile mocnesc în tăcere și răscoalele sufletești la umbră înfloresc.

Pe când Vodă benchetuia, pe când la logodna fiului său Ștefan cu Domnița Catrina, fata lui Duca Vodă a Moldovei, se risipeau banii în nesfârșite petreceri, Cantacuzinii lucrau [1]). Ei obținură dela obștească adunare o mărturie că părintele lor fusese nevinovat, cerând dela Leordeanu să o iscălească și el, ceiace vistiernicul nu putea refuza fără a-și desvăli vina. Merseră apoi la Vodă și-i cerură darea în judecată a iubitului său sfetnic. Radu Leon le făgădui dreptate, dacă vor stărui ei la Poartă să i se prelungească domnia pe încă trei ani, ceiace Cantacuzinii, prieteni cu vizirul, obținură ușor. Insă, odată domnia reconfirmată, Radu Vodă, după foarte mari șovăeli, nu găsi altă cale de-a scăpa de încurcătură, decât dând o carte la mâna Cantacuzinilor (1668), prin care recunoaște nevinovăția tatălui lor și vina Leordeanului, fără însă a se hotărî să dea pe acesta în judecată. Nemulțumiți, fiii postelnicului începură atunci o propagandă, în boerime și în popor, împotriva înstrăinatului Domn și ai Grecilor lui.

Și astfel începu lupta aceia între Români și Greci, care mai ținu 11 ani de acum înainte, și care a prezintat această ciudată anomalie că în capul Românilor a stat o familie de Greci, Cantacuzinii, iar în fruntea Grecilar stăteau Români neoși, ca Stroe Leordeanul și Radu Vodă Leon.

Lupta se înteți până ntr'atât, încât boerii cerură alunga-

[1]) Drăghici murise în 1668, de ciumă la Constantinopol.

rea Grecilor din țară, iar Cantacuzinii personal ațâțau poporul la neplata haraciului. Exasperat, într'o dimineață de iarnă, Miercuri 3 Decembrie (1668), Radu Leon convocă în grabă Divanul și odată boerii adunați la curte, puse să se închidă porțile, poruncind gărzii, ca 'n vremea lui Lăpușneanu, să măcelărească pe toți potrivnicii lui. Dar boerii prevăzuseră lovitura. Ei veniseră la Curte armați, iar poporul de-afară, din stradă, sparse porțile, pătrunse în palat și scăpă pe boeri din ghiarele morții.

Apoi cu toții împreună merseră la mânăstirea Radului Vodă, trăgând toate clopotele a primejdie, de se adună într'un ceas tot Bucureștiul laolaltă. Răsmeriță! Cuprins de groază, Vodă ceru sprijinul Mitropolitului, alergă împreună cu el la mânăstire și jură boerilor pe Evanghelie că va isgoni pe toți Grecii din țară, dar mai vârtos de acel Necula Sofilăul ce-a fost clucer și pe Balasache ce-a fost paharnic".

Toate se liniștiră, lumea merse fiește-care la casa lui, dar Vodă, firește, nu făcu nimic din câte făgăduise. Grecii rămaseră în țară. Sofilăul, Balasache, Leordeanu triumfau.

Cantacuzinii din partea lor nu se dădură învinși. O deputăție de 30 de boeri merse la Larissa, unde se afla împărăția, și se jeluiră Sultanului de cele ce se petreceau în țară, cerând extrădarea Grecilor și un Domn pe placul lor, un Domn Român, un boer de-al lor. Jalba aceasta fu ascultată, Radu Leon cu oamenii lui alungați din țară, și bătrânul Anton din Popești numit voevod al Țării Românești (1669).

Anton Vodă era de viță vechie — din boerii craiovești — feciorul lui Mihai ot Târșor, și înrudit cu Cantacuzinii. Cum se urcă în scaun, una din primele lui griji fu să cheme pe Leurdeanu în fața judecății Divanului Domnesc. Acesta tăgădui, firește, să fi îndemnat el pe Grigoraşcu Ghica la omorul Postelnicului. Dar Cantacuzinii scoaseră scrisorile lui de pâră, cele pe care, la Viena, le vânduse Ghica Vodă stolnicului Constantin, și i le vârîră sub nas. Nici el nu mai avu ce să zică, nici Divanul nu se mai putu îndoi. Fu osândit la moarte, sânge pentru sânge, sânge vinovat pentru sânge nevinovat.

Dar în taina acestei lumi, pe care încă nici o minte ome-

nească n'a pătruns'o, este un lucru care *este*, şi care se chiamă Norocul. Postelniceasca Ilânca, cu o mărinimie care pare aproape din poveşti, fu cuprinsă de mila acestui ucigaş al bărbatului ei, şi stărui pe lângă Vodă să-i dăruiască viaţa. Pedeapsa fu deci îndulcită şi Stroe condamnat a fi călugărit. In huiduielile poporului, fostul mare vistiernic în picioare într'un car, aproape desbrăcat, cu scrisorile de pâră spânzurate de gât, fu plimbat prin faţa Curţii Domneşti, pe dinaintea Mitropoliei, pe drumul Ploeştilor înainte, până la mânăstirea Snagovului, unde-l aşteptau fraţii lui întru Hristos pentru a-l învăţa ce înseamnă pocăinţa. Dar când i se puse scufia în cap, el se apucă să strige : „Fără voia mea este !" Iar când aceiaşi călugări, cari cu 6 ani înainte văzuseră sugrumându-se în faţa lor pe postelnicul Constantin, îi spuneau acum ucigaşului: „Pocăeşte-te Silvestre", el le răcni în faţă: „De cât Silvestru, mai bine Mahomet !"

Rău făcuse jupâneasa Ilânca să ceară iertare pentru un om ca acesta. Un an mai târziu el scăpă, noaptea, din mânăstire, şi fugi în Ardeal, de unde intrigile lui se transformară într'o veşnică ameninţare plutind deasupra capului bieţilor Cantacuzini.

In atari condiţiuni ne pare parcă aproape bine să citim în cronica Filipescului, că Sofilăul fu spânzurat în ocnă, că Balasache fu dat pe mâna Darabanilor, şi că pe Pascal Gramaticul îl văzu Filipescu: „cu ochii mei, zice, când îl scotea din cămară şi-l ducea în palme, care de dese şi de multe nu mai aveau număr".

Urmă în timpul domniei lui Antonie Vodă o luptă când pe faţă, când mai pe ascuns, între Românii Cantacuzinilor si Grecii Leordeanului. Sfetnicii Domnului erau acum Şărban Cantacuzino, vel spătar, logofătul Radu Creţulescu şi banul Mareş Băjescu. Iar duşmanii lor de moarte erau Gheorghe Băleanu, vornicul, ginerele-său Hristea Caridi, şi Radu Ştirbei (un grec şi doi Români). Toate intrigile acestora din urmă nu putură însă clinti credinţa bătrânului voevod în rudele şi prietenii săi Cantacuzini, aşa încât, în anii domniei lui, fiii Pos-

telnicului putură trăi în pace, văzându-și de moșiile și de trebile lor.

Când însă se împliniră cei trei ani, deveniți acum reglementari pentru o domnie la noi, Antonie Vodă trebui să plece la Adrianopol [1]) pentru a căpăta reînoirea. In țară începu de pe atunci să se șoptească cum că Grigore Ghica, întors din pribegie lui din Germania, se afla în Turcia, din nou în grațiile Sultanului. Frații Cantacuzini cei mai mici (Mihai, Matei și Gheorghe) se și porniră la Constantinopol pentru a afla ce-o fi adevărat din zvonurile aceste. Pe când se întorceau înapoi, se întâlniră în drum, la Dunăre chiar, cu Antonie Vodă, cu fratele Șerban și cu toți boerii din partida lor, și le deteră atunci vestea cea proastă că într'adevăr Ghica era la Poartă și că foarte s'ar putea să le vie iar Domn. Șerban, cel mai iute din fire din toți fiii Postelnicului, se aprinse grozav la auzul acestei vești și răcni acolo, în fața tuturor: „De-o fi să fac pod de pungi dela seraiul românesc până la al Vizirului, totuși îmi va fi după voe. Să mergem numai și vom vedea!".

Insă, odată ajuns la Adrianopol, cel mai prudent fu tocmai el. Pe când Antonie Vodă merse la divanul Vizirului să îmbrace caftanul, întovărășit de toți credincioșii lui, Șerban se opri la Caragaci, un sat din apropiere „și făcându-se că-i este rău, zăcea lângă foc, trimițând numai pe Ieremia comisul să vadă ce vor să facă la Poartă Domnul și boerii [2]). E inutil, cred, să mai adăogăm că alergaseră la Adrianopol și toți prietenii Ghicăi Vodă, în frunte cu fostul călugăr Silivestru, Stroe Leurdeanu.

Ieremia Comisul se întoarse în grabă la Caragaci să înștiințeze pe stăpânu-său vel spătarul Șerban că Antonie Vodă a fost mazilit, boerii lui închiși, și Grigorașcu Ghica numit Domn al Munteniei (20 Martie 1672).

Trimis la Constantinopol, Antonie Vodă muri în curând de bătrânețe și de inimă rea; Șerban Cantacuzino fugi în Moldova, iar Grigorașcu Vodă porni, triumfător, să-și ocupe din nou scaunul după care suspinase opt ani dearândul.

---

[1]) Sultanul rezida când la Stambul, când la Adrianopol.
[2]) Șincai: Cronica Românilor.

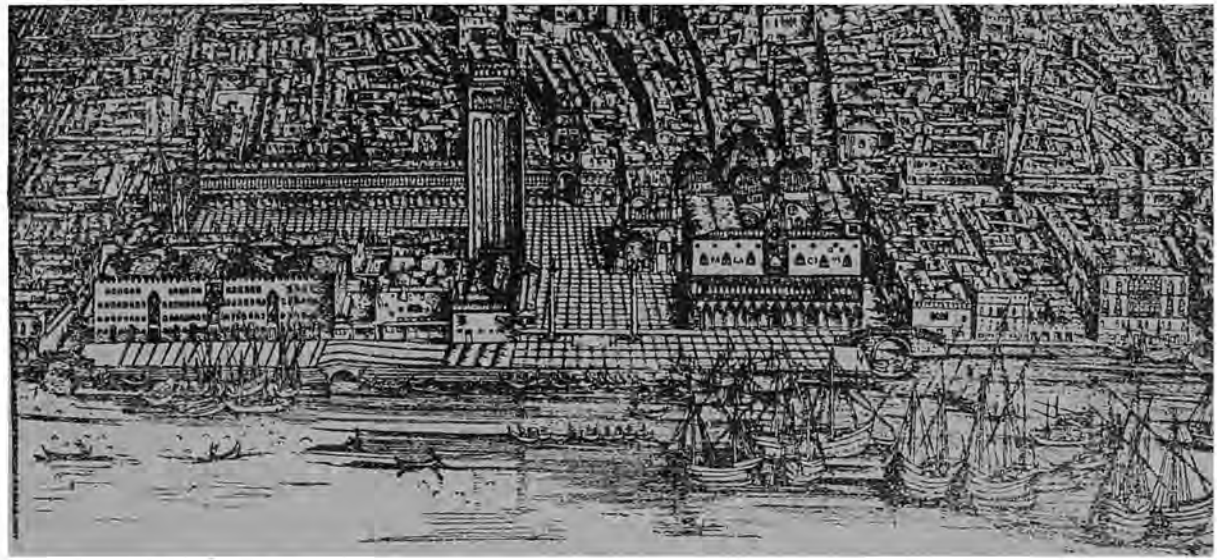

Veneția în veacul al XVII
(stampă veche)

In București toate lucrurile se răsturnară din nou. Stroe Leordeanul cu ai lui erau iar mari și tari. Din prima noapte, la lumina făcliilor, că nu-i mai răbda inima să aștepte, chemară pe fiii Postelnicului să le ceară bani. Apoi îi închiseră în turnul dela poarta Curții, pe tus trei într'o singură odaie, dela fereastra căreia ei putură vedea cum au fost omorîți, din porunca lui Vodă, doi căpitani prieteni de-ai lor.

Toți ceilalți boeri, cumnați, socri, veri, prieteni de-a Cantacuzinilor fură închiși și jupuiți de bani, dar Grigoraşcu Vodă nu îndrăsni să-i omoare, căci prea erau mulți și prea puternică partida lor. Numai pe Șerban — care era de fapt capul tuturor — tocmai pe el nu putea pune mâna, căci îi scăpase printre degete. Trimise, ce e drept, în toată graba și cu mari stăruințî la Duca Vodă la Iași, să-l ceară, însă Domnul Moldovei răspunse că n'are știință să fi pribegit spătarul în țara lui. Știință avea firește Domnul, dar își ținea prietenul ascuns la mânăstirea Hangului și nu voia să-l dea pe mâna lui Ghica. Iar ce-a eșit mai târziu și din această prietenie, se va vedea în capitolul următor.

Acum, cât de haină o fi firea omului și de rea, — că acest Ghica Vodă a ajuns de-a oprit și convoiul mortuar al unui boer, a scos mortul din sicriu și l'a spânzurat — tot este ceva care zace ascuns în fundul sufletului, de te'ntrebi de unde mai iesă și câte-o floare din atâta buruiană.

Grigoraș Ghica își iubea nevasta și copiii. Prima lui grijă când căpătă domnia, fiind încă la Adrianopol, fu să trimită pe cumnatul său Toader Sturza la Veneția să-i aducă familia. Doamna Maria, din nou însărcinată, aștepta cu înfrigurare vești dela bărbatul ei. Prin Aprid (1672) știa acum că el a fost numit Domn și că fratele ei va veni s'o ia. La 24 Mai Sturdza era la Veneția. Ospitalierii Venețieni îl primiră frumos, ca un cumnat de Domn ce era. L'au plimbat cu gondola, i-au arătat Arsenalul, i-au oferit un banchet. La 3 Iunie Doamna Maria, cu copiii, cu fratele, cu femeele „casei" părăsi perla Adriaticei și la 6 ale lunei era la Spalato, unde fu găzduită în frumosul palat de pe malul mării. De acolo se porniră cu caretele, prin munții Macedoniei, până la Giurgiu, unde veniră întru întâmpinarea ei jupânesele bucureștene — nu ale Catancuzinilor desigur

— care mult se minunară văzând-o îmbrăcată în scumpe haine occidentale, cum nu mai văzuseră ele pe nimeni nicăeri. Purtată prin Ungaria, Austria și Italia, Doamna Maria adoptase portul statelor civilizate. căci nu era să umble la Viena și la Veneția cu năframă în cap. Dar rochiile acele cu corsete, cu crinoline. cu horbotărie de sus până jos, și perucele buclate a la Madame de Sévigné nu le putut purta Doamna lui Ghica în capitala noastră, unde nu era îngăduit pe atunci să-ți bați joc de datinele țării. Ajunsă la București, Maria Ghica se îmbrăcă iar românește, ceeace însemna, în veacul al 17-lea, a purta un fel de haină bizantino-turcească, foarte asemănătoare cu a bărbaților: o rochie lungă de mătasă, încinsă cu'n colan încheiat cu o frumoasă pafta, și de-asupra o altă rochie de atlas sau brocard, care era în formă de manta, cu sau fără mâneci, dar întotdeauna garnisită cu blană, de vulpe sau de urs, după punga fiecăreia. Pe cap purtau femeile o broboadă, (năframă, văl) care le acoperea o parte din spate și umerile, însă, în ultimii ani începură, Doamnele mai ales, a purta căciuliță împodobită cu pene. Juvaerele erau iarăși după punga fiecăruia: lanțuri de aur ,inele, paftale, brățare.

In București, Doamna nu-și găsi soțul, care plecase la război, căci era ca un făcut că de câte ori intra el în scaun să aibă Turcii bucluc cu vre-un vecin. De data aceasta se războiau cu Polonii din pricina Ucrainii, și Grigore Vodă trebuise să plece împreună cu Duca al Moldovei, tocmai la Cameniță. In locul lui lăsase caimacami în țară pe Leordeanu și pe Băleanu, așa încât își închipue oricine ce avură de pătimit fii Postelnicului. Scoși din închisoare, fură duși în beciuri și bătuți la talpă, ca hoții de drumul mare, iar care nu mai putea umbla, era tras cu funiile. Constantin Stolnicul, al treilea fiu al Postelnicului, cuprins de mila frățiorului Gheorghe, cel mai mic din toți și copilul răsfățat al jupânesei Ilânca, se rugă de călăi să i se dea lui lovituri îndoite pentru frate-său. Acordându-i-se acest hatâr, el suferi bătaia fără a crâcni „costa stupenda narrata mi da persone degni di fide che vi si trovanno presente", spune Del Chiaro, care, 20 de ani mai târziu, află aceste la Curtea Brâncoveanului.

Ce-o fi zicând Doamna Maria de toate aceste, ea care avusese timp să se obișnuiască acum cu altfel de moravuri în străinătățile ce colindase, ce i-o fi șoptit conștiința, ei, care purta o atât de grea răspundere în ura aceasta dintre Stroe și Cantacuzini, ei, care între timp pătimise destul pentru a putea pricepe însfârșit ce 'nseamnă nedreptatea omenească? Cronicarii tac. Singur Constantin Filipescu, omul Ghiculeștilor, înseamnă laconic, că întorcându-se Vodă dela oaste „au găsit pe Doamnă-sa și Coconii și s'au bucurat; și așa, domni cu pace și cu liniște".

Doamna Maria născu în curând o fată, al treilea copil. O botezară Christina, care fu mai târziu nevasta lui Gheorghe Rosetti, fiul lui Anton Vodă Ruset.

Cât despre pacea și liniștea de care vorbește cronicarul, iat-o :

Șerban Cantacuzino fugise dela Hangu, atunci când intrase Ghica în Moldova pentru a merge la Cameniță, ne simțindu-se în siguranță pe acelaș pământ pe care trecea și neîmpăcatul său dușman. Prin creerii munților trecu în Ardeal, și apoi prin Banat și Macedonia merse la Adrianopol, unde începu să lucreze, cu vorba și cu punga, pentru a scoate pe frații săi din închisoare. Kara-Mustafa, caimacamul, de fapt întotdeauna binevoitor față de fiii Postelnicului, trimise un capugiu la București cu poruncă către Ghica Vodă să sloboade din temniță pe Cantacuzini. Jupâneasa Ilânca merse, se zice, noaptea la Curte să arate Turcului turnul și odaia din turn în care zăceau fiii ei. Necăjită femee mai fu și fata aceasta de Domn, menită să ispășească în lunga și chinuita ei viață păcatele nu știu cui. Nici acum nu se putu bucura ea de odihnă, căci capugiul primise ordin s'o ducă, împreună cu fiii ei, la Stambul. Totuși, știindu-l pe Șerban acolo, se putea mângâia bătrâna că copiii ei au scăpat de închisoare și de bătae și vor putea duce, acolo, printre Turci, un trai mai omenesc decât în țara lor.

Bătrâna jupânească cu feciorii ei mai mici, cu fetele și ginerii, rămase o vreme mai îndelungată în Constantinopol. Insă Șerban, Constantin și cumnatul lor Crețulescu, fură trimiși în exil în insula Creta — la Crit, cum se spunea pe atunci. Sur-

ghimul acesta nu se poate tălmăci în alt chip, decât că Viziru', neîncrezându-se în Ghica Vodă, dar nici voind a-i deștepta bănuelile, păstra pe Cantacuzini în raielele otomane pentru a se servi de ei la nevoie, însă îi trimise de formă într'un exil pentru a liniști grija la care căzuse Grigoraşcu Vodă când văzu că-l silește Poarta să sloboade pe dușmanii lui din închisoare. Dealtfel, o grijă bine întemeiată, căci câteva luni mai târziu, el primi poruncă să-și trimită nevasta și copiii zălogi la Constantinopol, întrucât campania din Polonia reîncepuse și Poarta cerea o chezășie a credinții lui. Grigore Vodă încercă în toate chipurile să-și reție nevasta în București. Nu fu chip. Pe când lua el, în fruntea micii lui oștiri, drumul Moldovei, Doamna Maria cu fetițele ei și cu micul Matei, puștiu de nici zece ani, plecară spre Stambul. Nu știa, mult încercata Doamnă, că părăsea pentru totdeauna pământul țării ei.

Bănuelile Porții asupra relei credințe a Domnului Munteniei erau bine întemeiate. La Hotin, 11 Noembrie 1674, Sobieski, care pe atunci nu era încă regele Poloniei, învinse pe Turci, omorând o bună parte din oștirea lor ,iar cealaltă parte făcând-o să fugă rușinos, în neorânduială, până în inima țării Moldovei. Iar pricina acestei înfrângeri fu iarăși trădarea Ghicăi Vodă. El, cu cei 5000 de ostași ai lui, se lăsă prins de Poloni, care-l primiră în tabăra lor cu cinste și alai.

Dar Doamna Maria și plozii erau în mâna Turcului. Grigore Vodă fugi din lagărul lui Sobieski, și apăru, deodată, când era cel mai puțin așteptat, în fața Vizirului. Incepu el deci să învinuiască pe comandantul turc, Hussein Pașa, că de-ar fi ascultat sfaturile sale să fi făcut așa și pe dincolo, victoria ar fi fost a lor. Se vede treaba că Grigore Ghica era bun de gură, căci vizirul îi dete crezământ și porunci să i se tae capul lui Hussein. Ba mai mult, Doamna Maria fu scoasă din închisoarea în care zăcea, restituită soțului ei, care primi făgăduința de a fi trimis din nou Domn în Muntenia. Din nefericire pentru el, peste puțin sosiră la Adrianopol soldații scăpați din măcelul dela Hotin. Ei restabiliră faptele așa cum fuseseră, învinuind pe Ghica de trădare, și cerându-l vizirului pentru a-l sfâșia.

Prin bani probabil, scăpă nenorocitul de această groaznică moarte. Și mai avea încă nădejdea c'o să-și recapete tronul. Insă Sultanul numi Domn în Moldova pe Dumitrașcu Cantacuzino, acel nepot al Postelnicului care fusese amestecat în omorul lui, și în Muntenia numi pe Gheorghe Duca, despre care va fi vorba în capitolul viitor, în care vom fi siliți să vorbim mai pelarg despre aceste ultime evenimente. Atunci abia, pierzând orice nădejde, Grigorașcu Vodă ceru învoire dela Impărat, care se afla la Adrianopol, să se retragă la Constantinopol, „în casa lui". Intr'o scrisoare către un prieten, spune : — „M'am lăsat de domnie, căci sunt bolnav". Dar nici o boală din lume, zice cu dreptate d. Iorga, nu l'ar fi făcut să lase de bună voie puterea.

Totuși Grigore Vodă Ghica era în adevăr bolnav. In campania din 1672 răcise atât de rău, încât credea că va muri acolo în lagăr. A doua campanie și toate emoțiile ce-au urmat nu erau făcute să-l îndrepte. El muri în curând, la Constantinopol, „în casa lui".

Rămasă văduvă cu trei copii mici în cârcă, Doamna Maria, care în 1674 nu putea avea mai mult de 35—40 de ani, rămase la Constantinopol, unde pare a-și fi petrecut restul vieții. Așa s'ar explica și căsătoriile copiilor ei numai cu Greci (Matei cu Ruxanda Mavrocordat, fata Exaporitului, și Christina cu Gheorghe Rosetti, fiul lui Chiriță Dracu[1]).

Cât despre Cantacuzini, îi vom întâlni din nou în paginile ce urmează, când vom urmări lupta dintre ei și Greci, care nu luă sfârșit decât abia cu urcarea în scaunul țării a lui Șerban Vodă.

* * *

[1]) Unele genealogii arată 5 sopii ai lui Grigore și ai Mariei Ghica. Adică în afară de cei trei arătați, încă un fiu Toader, mai mare decât Matei, care dacă a existat, trebue să fi murit copil, căci nu-l întâlnim nicăeri — și o fată Ruxanda, care a fost măritată cu Toader Calmașul, tatăl lui Ion Vodă Calimachi. Acesta, o fi existat sau nu, dar n'a fost niciodată nevasta Calmașului, pe care o chema Arvunia și era dintr'un mic neam boieresc câmpulungean, după cum arată documentar d. N, Iorga în documentele familiei Callimachi.

Istratie Dabija Voevod *)

După N. Iorga : Istoria Românilor în chipuri şi icoane.

*) *Portretul nu este bine identificat. S'ar putea să fie tot voevodul Gheorghe Ştefan.*

CAPITOLUL XXIV

DOAMNA DAFINA DABIJA

In timp ce Doamna Maria Ghica, femee slabă, era în Bucureşti unealta răzbunării lui Leurdeanu şi'n Transilvania obiectul milei lui Apaffi, pe tronul Moldovei stătea o Doamnă energică, minte ageră şi bună sfătuitoare: Dafina-Ecaterina, nevasta lui Istrati Vodă Dabija.

Era fata lui Ionaşcu Jora[1]) boer moldovean. Paul din Alep, care a cunoscut-o bine, spune în amintirile sale că vorbea greceşte, fiind o coborîtoare din Maria Amirali, Doamna lui Petru Vodă Şchiopul, de unde s'a tras concluzia că familia Jora ar fi de origină grecească. Dar toate rudele Joreştilor fiind Români neaoşi, presupunerea aceasta nu ni se pare justificată. Fratele Dafinei era Gavril Jora şi sora ei Alexandra, nevasta armaşului Grumează din Lozna.

In timpul domniei lui Vasile Lupu, între anii 1630 şi 40, Dafina fu măritată cu Dumitru Buhuş, mare vistiernic. Din această însoţire se născu o fată, Anastasia, care măritându-se mai apoi cu Gheorghe Duca, ajunse şi ea Doamnă. Anevoioasele studii genealogice dela noi ne-au înfăţişat-o pe Dafina ca mama unor foarte numeroşi copii, toţi Buhuşeştii aceia, cu vestitul hatman Alexandru în cap, despre care s'a dovedit astăzi că sunt copiii lui Dumitru Buhuş cu o primă nevastă, Ileana Bucioc, o vară de-a Doamnei Tudosca a lui Vasile Lupu. Aşa încât Dafina era de fapt mamă vitregă a tuturor Buhuşeştilor,

---

[1]) Mama Dafinei ar fi fost Simina Arapu, fiica lui Alexe, nepoata lui Gh. Arapu, (după spiţa neamului Arapu în pestrarea d-lui Ion Arapu, dar alcătuită de el însuşi, după acte necunoscute mie).

însă o bună mamă vitregă, care întotdeauna li a purtat de grijă [1])

Murind Buhuș în 1674, Dafina se mărită din nou cu Serdarul Ștefan, cu care a trăit scurtă vreme, fiindcă soțul ei, intrând în conspirația fraților Ciogolea împotriva lui Vasile Lupu, își pierdu capul în această aventură [2]).

Rămasă văduvă pentru a doua oară, Dafina, femee cu temperament, cum va fi și fiica-sa Anastasia, se remărită în curând cu Vornicul Istrati Dabija, cu care mai avu o fată, Maria, despre care vom vorbi mai departe.

Istrati Dabija era fiul lui Sava Cârste Dabija, popă ot Cruce, de bun neam de boeri moldoveni [3]). Era iubit de concetățenii lui fiindcă era un om cu bun simț, drept, și care cam se dădea la sângele Domnului, ceiace Românului nu i-a displăcut niciodată, dovadă expresia ce-o are și care nu se mai găsește în nici o altă limbă : *darul* beției.. Dabija nu bea decât din oală de pământ, chiar Domn fiind, căci el găsea că paharul de sticlă sau de cristal strică gustul vinului.

Când în 1661 muri pe neașteptate Ștefăniță Vodă, fiul lui Vasile Lupu, boerii moldoveni porniră la Poartă să ceară un Domn, și, firește, fiindu-le frică de Greci, ei vrură un Domn pământean. Vizirul Kiuprului, bătrân și bolnav — trăgea de moarte — spuse fiului său Ahmed Pașa „să facă Domn pre voia țării". Și boerii adunați în sfat aleseră și propuseră pe bețivul lor vornic, care ajunse astfel Istrati Vodă Dabija.

Alegerea aceasta însă nu fu fără voia lui Dabija, cum fusese cu trei ani mai înainte numirea în domnia Moldovei a lui Ghica bătrânul. Istrati vornicul își aranjase trebile mai dinainte prin mijlocirea unor puternici boeri țărigrădeni, Roseteștii.

---

[1]) D. C. Giurescu întâi, și după el d. Sever Zotta, au susținut și dovedit destul de logic că Dafina n'a putut avea cu Buhuș decât pe Anastasia și cu Dabija decât pe Maria. Totuși, dacă e absolut cert astăzi, că hatmanul Buhuș și frate-său Miron erau fiii lui Dumitru Buhuș cu Ileana Bucioc, întrucât ei s'au numit și Bucioc, despre ceilalți copii mai poate încape încă îndoială. Alexandra, măritată cu Grumează Armaș, nu cu Gheorghe Arapu, era sora, nu fata Dafinei.

[2]) Vezi cap. XX, p.

[3]) Frate-său Eremia, vel căminar, însurat cu Ana Gheuca, a fost tatăl, lui Enache Vel Clucer, care, însurându-se cu Safta Hiotu și cu Anița Nacul a avut cu una din ele pe celebrul Ilie Țifescu, vel spătar, zis Frige-Vacă.

De origină bizantină, aceştia au intrat în ţările noastre în secolul al XVII-lea ca şi Cantacuzinii cu care erau înrudiţi, şi ca şi ei au ajuns, dela început, la primele ranguri boereşti, jucând în istoria Moldovei un rol de căpetenie. Se spunea despre neamul lor că se trăgea din Genova şi că, venit în Bizanţ în veacul al XIII-a, membrii ei se răsleţiseră după luarea Constantinopolului, pentru a se întoarce mai târziu sub dominaţia turcă, formând în Fanar elita coloniei greceşti. In tot cazul, prin 1600, aflăm acolo pe marele logofăt al Patriarhatului Lascaris Rosseto, căsătorit cu Bella Cantacuzino, fiica lui Mihai Şaitanoglu şi sora lui Andronic. Fiii acestuia, Constantin şi Anton Rosseto (Rosetti. Ruset) veneau deci veri primari cu fiii lui Andronic Cantacuzino, anume celebrul postelnic Constantin din Ţara Românească şi cu nu mai puţini cunoscuţii lui fraţi din Moldova, Toma şi Iordachi.

Anton Ruset se aşează de tânăr în Moldova, unde fu poreclit, nu se ştie dece, Chiriţă Dracu, iar frate-său Constantin, care a fost numai trecător pe la noi, obţinând rangul de Cupar, se stabili din nou la Constantinopol, unde ajunse unul din Grecii cei mai de vază acolo, prieten cu vizirul Chiupruliu.

Prin mijlocirea acestora deci, a Cantacuzinilor şi a Roseteştilor, obţinu Dabija o domnie pe care, de fapt, pare a o fi dorit mai mult Dafina decât el însuşi. Nici pungile de galbeni, firește, n'au lipsit. Peste 200.000 lei fură împrumutaţi dela samsari fanarioţi şi vărsaţi în mâinile paşalelor. In Noembrie 1661 Dabija fu îmbrăcat cu caftan şi în Decembrie sosi în Iaşi cu tuiurile domneşti.

Ţara a fost mulţumită de domnia lui, ceiace înseamnă că mult trebue să fi fost chinuită de voevozi răi şi lacomi, pentru a se împăca cu unul ca Dabija, care-şi petrecea nopţile gustând din ăst Cotnar şi din cel Odobeşti, până sfredeluşii din oalele de Tut îi furau minţile cu totul şi'l aducea în nesimţire. Veselă Curte a mai fost acea a lui Vodă Istrati, când se încingea cheful dela chindie şi ţinea până în zori, când în complectă stare de inconştiinţă, Vodă se supăra pe boerii lui şi poruncia armaşului cu o domnească autoritate : „Să spânzuri pe vornic; să tai capul hatmanului"... iar a doua zi, când se trezea din

somn, nu mai știa nimic. Veneau Vornicul și Hatmanul să se închine lui, și Dabija îi primea cu un zâmbet binevoitor, fără a bănui măcar că scurtă vreme înainte îi condamnase la moarte.

Istrati Dabija a înființat vădrăritul, impozitul pe podgorii, ceiace pune în mare încurcătură pe Xenopol care se întreabă „cum un domn care prețuia atât de mult băutura nu admitea că și altuia putea să-i fie de nevoie". Dar ni se pare că din potrivă, fiindcă era el însuși podgorean și bețiv, și-a dat seama mai bine ca oricare altul, că acest izvor de venituri putea fi, spre binele obștesc, ușor impozabil. De altfel, bătrânul bețiv a fost în adevăr un Domn bun. El ținea Divan de două ori pe zi, pentru a nu lăsa pricinile nejudecate și ajunsese chiar că la Divanul de seară, nemai fiind cauze urgente, trebuiau să umble fustașii domnești prin târg să strângă pe împricinați. Bătu și monedă — cea din urmă monedă românească ce cunoaștem.

In timpul acestei domnii, Doamna Dafina se puse pe căpătuiala copiilor ei vitregi. Pe Anastasia, fata ei cu Dumitru Buhuș, o măritase mai de mult acum cu Gheorghe Duca, un grec ambițios, ridicat de Vasile Lupu, și care va ajunge și Domn. Pe fata ei Maria, făcută cu Dabija, o va mărita abia mai târziu cu Iordachi Ruset, pentru a avea sprijinul acestui puternic neam, precum îl avea și pe al Cantacuzinițtilor, de când, Doamnă fiind, își însurase pe fiastrul ei Lupașcu (Lupu) cu fata vel vistiernicului Iordachi. Constantin Buhuș luă pe Maria Sturza, Niculai pe Anița Furtună, Irina pe Manolache Cearul [1]). Iar vestitul hatman Alexandru Buhuș — unul din ultimii eroi ai Moldovei — luase în căsătorie pe Alexandra Ureche, fata lui Niculae și a Elisabetei, care Niculai era fiul lui Vasile, frate cu celebrul boer și cronicar Grigore Ureche. Tot numai neamurile cele mai mari și mai bogate își alesese ambițioasa Doamnă pentru copiii ei, creându-și astfel un puternic partid, care ar putea-o ajuta la nevoie, când va fi văduvă pentru a treia oară.

Că era Doamna aceasta ambițioasă și energică, se vede și după felul cum se pricepea să-și ție corespondența. Fa dădea porunci în calitate de „Doamnă", cum nu cunoaștem pilde de-

[1]) Fiul fratelui lui Gheorghe Ștefan Vodă.

cât doar dela femei ca Doamna Elisabeta Movilă, Chiajna sau Ecaterina — şi încă. aceste erau regente. Firește că poruncile aceste le dădea nu către dregători, ci către jupânesele lor, totuşi porunci domneşti erau şi nu altceva :

„Doamna Dafina-Ecaterina a dumisale lui Io Evstrati Dabija Voevod, ou mila lui Dumnezău Domn al Ţării Moldovei, scriem domnia noastră la dumneaei la păhărniceasa cea mare, sănătate. Mai întâi facem ştire dumitale să certi feciorii şi să le dai grijă să nu umble bănind vinul Armenilor sau Jidovilor, ci foante să le dai învăţătură să umble cu ispravă, că acum nu ieste ca an vin mult, ci acum este vin prea puţin. Deci să-ţi fie şi dumitale aminte şi să dai certare feciorilor să nu se ispitească să bănească vinul, că dacă vom înţelege că s'au cheltuit nescai vin, vinul omului aceluia îl vom face vin domnesc, *şi pe feciori îi vom pune la închisoare,* până a veni Măria Sa Vodă. Aceasta'ţi facem ştire dumitale, şi nime să nu înceapă a culege până va veni omul nostru acolo".

„Domna a voit. In Iaşi, anul 1663, Septembrie 20".

Aşa dar, nu numai energice porunci, dar ce solicitudine pentru viţiul bărbatului ei!

In războaiele Turcilor cu Germanii, Dabija fu nevoit, ca şi Ghica al Munteniei, să ajute pe Sultan cu ce brumă de oaste mai putea el strânge în ţară (3-4000 de oameni). Cu sau fără voie, el trecu de două ori munţii pentru a sta, în Ardeal, alături de Seraschirul ottoman împotriva creştinilor. Când însă după dezastrul dela Leva (1663), vizirul porunci ambilor Domni să se înfăţişeze înaintea lui, voevodul Munteniei apucă, după cum am arătat mai sus, calea pribegiei, pe când Dabija, în mare încurcătură, nu ştia ce să facă. Fiindcă a fugi, însemna a întări bănuiala că el e vinovat, ceiace nu era, iar a se înfăţişa vizirului însemna, poate, a-şi pierde capul. Atunci interveni vorba cumpătată a Doamnei Dafina, care'şi sfătui soţul ca în ruptul capului să nu urmeze pilda lui Ghica, ci hotărît, ca omul ce nu are nimic pe suflet, să meargă în faţa vizirului să se desvinovăţească. Istrati urmă sfatul Doamnei şi nu avu a se căi de el. Reconfirmat în domnie, el se întoarse la Iaşi, unde urmă bătrânul să ţie ziua divanuri şi noaptea să tragă la

măsea... până într'o zi o arteră mai subțiată plesnind, Istrati Dabija Voevod păși în lumea celor drepți.

La 11 Septembrie 1666 el fu îngropat în Mânăstirea Barnovski, lângă Iași, cea începută de Miron Vodă și isprăvită de el.

Doamna Dafina, c'o fi vărsat sau nu vre-o lacrimă, n'avu în tot cazul răgaz să stea să gojească pe mormântul soțului ei. Ginerele Gheorghe Duca trebuia făcut Domn. Luând o scrisoare dela Toma Cantacuzino către bătrânul cupar Constantin Ruset, care mai ajutase și pe soțul ei la căpătarea domniei, ea porni, împreună cu fata, ginerile și câțiva boeri moldoveni, deadreptul la Stambul. Acolo, cuparul și un alt Grec influent, Culoglu, se puseră luntre și punte spre a-i fi Doamnei Dafinei pe plac, obținând pentru Duca domnia Moldovei. Se întoarseră deci cu toții triumfători la Iași, iarna, către sfârșitul anului 1666 (sau Ianuar 1667).

Soția lui Duca, Doamna Anastasia, va forma subiectul capitolului viitor. Totuși, întrucât de acum înainte viața Doamnei Dafinei va rămâne amestecată, nedespărțită de aceea a fetei și a ginerelui ei, vom arăta pe scurt că acesta, Gheorghe Duca, a domnit de trei ori în Moldova și odată în Muntenia, în total vre-o 15 ani, ceeace însemna, pe vremea aceea, o domnie lungă. O aflăm pe Dafina urmându-și fata în pribegiile ei la Constantinopol, de câte ori era Duca mazilit, o aflăm la București, când fu el Domn al Țării Românești, o aflăm la divanul Sultanului când nepoata ei Ecaterina, fata Doamnei Anastasia, cerea judecătorilor să se strice logodna ei cu Ștefan Tomșa, fiul lui Radu Leon Vodă, cel ce „îmbolnăvindu-se, își lipsise din minți" zice cronica, și o aflăm mai ales întotdeauna stând cu mare grijă pentru fata ei Anastasia, care dându-se în dragoste cu Șerban Vodă Cantacuzino al Munteniei, era mereu expusă la nenumărate pericole. Căci dragostea aceasta a Doamnei Anastasia era pătimașă și deci fără rușine și necalculată. In Constantinopol, Șerban Vodă fiind urmărit de Turci pentru a fi exilat în insula Creta, fu găsit în podul casei ei. In București, vrând Duca să-și omoare rivalul, ea îi făcu semn în mijlocul unui banchet, în văzul tuturor, să fugă căci îi este viața

în pericol. Se înțelege că'n atare condițiuni, mamă-sa, Doamna Dafina, nu putea fi liniștită și mereu i era ei grijă de isbucnirea unui scandal, dacă nu de mai rău. Totuși nu se întâmplă nimic, căci Duca își iubea nevasta și lui îi era necazul mare pe Vodă Șerban, nu pe soția lui. Ba chiar dragostea de soț a biruit până la urmă pe acea a amantului.

In 1675, Doamna Dafina, care se afla atunci la curtea ginerelui ei la București, își mărită a doua fată, pe Maria avută cu Dabija Vodă, după Iordachi Ruset, fiul lui Constantin Cuparul. Aceasta era o copilă de 14 ani, care 9 luni mai târziu muri în durerile facerii. Niciodată nu s'a mai putut mângâia biata Doamna Dafină de durerea ce-i pricinui această moarte timpurie. O mai aflăm, în a treia domnie a lui Duca, în Moldova, mergând de ici colo, la Iași, la moșiile ei, Prăjești în județul Neamț, Răcăciuni în Bacău, târându-și durerea după ea și îngrijind cu o dragoste renăscândă de mamă, pe unica ei nepoțică, a cărei naștere pricinuise moartea fetei ei.

S'a stins, bătrână, prin 1683, lăsând după ea un nume cinstit, ceiace nu vom putea spune despre fata ei, Doamna Ducăi Vodă, a cărei rușinoase bătrânețe o vom arăta-o în capitolul viitor.

* * *

Gheorghe Duca, Doamna Anastasia şi Domniţele lor
(pictură murală la biserica Cetăţuia, Iaşi)

După Buletinul C. M. I.

CAPITOLUL XXV

DOAMNA ANASTASIA DUCA

CARIERA lui Gheorghe Duca fusese ciudată. Albanez, ca şi Vasile Lupu, ca şi Ghica bătrânul, însă de neam grec curat, venise de copil la Iaşi să-şi caute şi el norocul. Neavând nici un sprijin, fu nevoit să intre băiat de prăvălie. Rămase mulţi ani după tejghea, măsurând postavuri cu puţină nădejde de îmbogăţire, când într'o zi, o întâmplare fericită îl împinse deodată înainte. Anume un foc care izbucnise în preajma Curţii domneşti, trezise pe Vodă din somn, şi dând el alarma, nu răspunse nimeni la chemarea lui. Vasile Lupu intră în odaia aprozilor, pe care o găsi goală, căci toţi erau plecaţi în oraş cu dorul. Voevodul se înfuriă, poruncind alungarea tuturor dela Curte şi înlocuirea lor cu tineri de orice condiţie, dar chipeşi la vedere. Printre aceşti noi veniţi căzu norocul şi pe Gheorghe Duca, tejghetarul. „Un tânăr" zice Del Chiaro „de toată frumuseţea, inteligent şi iscusit". Şi astfel, fiind acum în apropierea lui Vodă, care întotdeauna şi-a ajutat compatrioţii, el se tot înălţa în rang, cumpărând moşii şi adunând averi, până ajunse să ia de nevastă pe fata Doamnei Dafina, intrând astfel în legătură de înrudire cu toată boerimea Moldovei. Dabija îl făcu mare vistiernic şi Dabijoaia voevod.

C'o fi fost Duca de toată frumuseţea, nu se cunoaşte după chipul ce ne-a rămas dela el. In schimb însă soţia lui, Anastasia Buhuş, pare a fi fost o femee încântătoare. Inaltă, mlădioasă, ochi negri focoşi sub nişte sprâncene în cerc, nasul subţire şi gura mică, făceau din Anastasia o arătare, după care multe inimi s'o fi prăpădit. Era deşteaptă, energică şi plină de

temperament, ca mamă-sa. Insă, cu mai puțin amor propriu decât Doamna Dafina, Anastasia n'a știut, până la urmă, să-și ție demnitatea și rangul. A fost mai mult femee decât a fost Doamnă.

Duca Vodă și Doamna lui fură primiți în Iași cu bucurie de niște boeri care considerau pe noul lor voevod, crescut printre ei, mai Român decât acei Moldoveni care li veneau din Stambul cu tuiurile domnești, fără a cunoaște nici obiceiurile, nici limba țării. Și în adevăr, Duca s'a arătat, în această domnie dintâi care a ținut cinci luni, cunoscător al intereselor sale, purtându-se blând cu fiește-care. Insă o neînțelegere îl făcu să-și piardă în curând domnia.

Vizirul Ahmed (fiul celebrului Chiupruliu), având încredere în Duca, îl însărcină să descopere dacă o fi adevărat zvonul că Gherai, Hanul Tătarilor, umbla să se hainească, trecând din partea Rușilor. Pentru a putea pune mâna pe un răspuns de al Hanului, Duca îi scrise că ar avea și el de gând să se lepede de Turci, însă această scrisoare ajunse în mâna Pașei din Silistra, care necunoscând înțelegerea dintre Domnul Moldovei și Vizir, o trimise la Poartă. Ahmed Chiupruliu se afla din nenorocire în Creta, și, neștiind cele întâmplate, nu putu desvinovăți pe Duca, care'și pierdu scaunul.

Mazil, el porni la Stambul, împreună cu Doamnele Anastasia și Dafina și rămase acolo, prizonier, până la întoarcerea vizirului din Creta. Lucrurile lămurindu-se abia atunci, Duca Vodă își recăpătă domnia, după ce, firește, mai vărsă multe pungi de bani în mâinile celor în drept a le lua. In vara anului 1669, după doi ani de lipsă, Duca era din nou în Moldova.

In timpul acesta scaunul din Iași fusese ocupat de Ilieș Vodă, fiul lui Alexandru Ilieș, nepotul lui Ilie Turcitu. strănepot lui Petru Vodă Rareș. Mușatin deci prin sângele ce-i curgea în vine, Ilieș Voevod, crescut în Stambul, nici românește nu știa și trebuia, în țara lui, să se înțeleagă cu tălmaci. Totuși, poporul pare a fi fost mulțumit de el, căci în vremea lui „a fost pace și belșug în țară".

Când, scos din scaun de Gheorghe Duca, el porni din nou spre Stambulul lui, o mână neprietenă îi puse otravă în bău-

tură și astfel se prăpădi ultimul vlăstar din osul lui Ștefan Cel Mare, înstrăinatul muşatin coborîtor din Descălicătorul Moldovei. Mâna neprietenă, zicea lumea că era a unui om de-al lui Duca Vodă.

Cu această învinuire — năpastă sau nu — încep toate celelalte nemulțumiri ale Moldovenilor împotriva acestei de-a doua domnie a lui Duca Vodă. Căci, cu datorii în Stambul și lacom de avuții, el începu un sistem de jupuire ca'n vremile rele dinainte de Vasile Lupu. Poporul nemaiputându-l suferi, se răsculă, cu Mihalache Hâncu în cap și cu serdarul Durac. E cunoscuta răscoală a Lăpușnenilor și a Orheenilor, asupra căreia n'avem a ne întinde aici. Duca Vodă cu toată casa lui, Doamna, soacra și copiii, părăsi Curtea Domnească, care fu devastată, se retrase pe helețeul Bahluiului în jos, și văzând că răscoala ia proporții din ce în ce mai mari, fugi în Muntenia. In această pribegie fu întovărășit de toți Grecii aduși de el din Constantinopol și împotriva cărora se răsculaseră în special Hâncu și Durac. Grecii aceștia erau mai cu seamă Roseteștii, toți fiii lui Anton și toți fiii Cuparului, care de atunci se stabiliră mai cu temei în țară de n'o mai părăsiră apoi niciodată.

In București trebue să fi cunoscut Duca întâia dată pe Cantacuzini, cu care se împrieteni cu atât mai ușor, cu cât cumnatul său Lupașcu Buhuș ținea în căsătorie, după cum am arătat, pe-o vară primară de-a lor, pe Safta Cantacuzino, fiica lui Toma. Prietenia aceasta duse la mare bucluc, căci Doamna Anastasia și Șerban Cantcuzino se plăcură. Insă, pe atunci, e probabil că n'au avut vreme să se apropie mai mult; au rămas numai cu'n dor în suflet, pe care viitorul va avea grijă să'l ațâțe îndeajuns pentru a pricinui amândorora plăcerile și neplăcerile ce remorcă dragostea după sine.

Căpătând un puternic ajutor dela Turci, după două luni de zăbavă, în Martie 1672, Duca se întoarse în Moldova cu Ali Paşa și cu Hatmanul Buhuș în fruntea oștirei, sfărâmă cetele și pâlcurile lui Hâncu și ale lui Durac, și aruncă pe capii lor dincolo de Nistru, la Cazaci.

Intors în Iași cu familia și cu Grecii lui, ca și cum nimic

nu s'ar fi întâmplat, el începu din nou sistemul său de despoială, pe care nu avu vreme să'l ducă în anul acela la capăt, întrucât Turcii, declarând război Polonilor, îi porunci să-și pregătească oștile și proviziile.

In timpul acesta Ghica Vodă recăpătase domnia Munteniei și reîncepuse prigonirea Cantacuzinilor, pe care am arătat-o în capitolul precedent. Toți frații fură băgați la închisoare, bătuți și storși de bani. Singur Șerban, după cum am văzut, scăpă prin fugă, refugiindu-se în Moldova, unde Duca Vodă îl ascunse la Mânăstirea Hangului, trimițând răspuns lui Ghica cum că nu are știință să fi pribegit vre-unul din frații Cantacuzini în țara lui. Totuși, când Grigore Ghica fu nevoit să meargă și el în Polonia pe urma armatei turcești, trecând prin Moldova trimise pâlcuri din oamenii lui să-l caute pretutindeni pe Șerban. Acesta, prinzând de veste, — foarte probabil prin buna voitoare îngrijire a Domniței Anastasia — trecu în grabă munții (Hangu fiind lângă granița Transilvaniei) și fugi, prin tot Ardealul, tocmai la Stambul.

Intre timp, Sultanul în persoană se îndreptă cu oastea lui asupra Cameniței. Trecu prin Iași, — prima vizită a unui Padișah în capitala Moldovei. Domnul îi eși înainte cu daruri soumpe, cai arabi, lighean și ibric de argint. Pe uliță se întinse bucăți de atlas, în care calul „Umbrei lui Alah pe pământ" binevoi să-și înfunde copitele. Mari clipe trăiră Iașii atunci! Insă la întoarcerea dela asediul cetății Camenița, care n'a putut fi luată, Sultanul se opri din nou la Iași, într'o dispoziție de spirit puțin favorabilă Moldovenilor. Din turnul bisericii Sfântul Niculai Domnesc el puse pe muezin să cheme pe drept credincioși la ruga lui Allah, iar la Duca Vodă, care după părerea lui nu-i aprovizionase destul de bine armata, trimise un capugiu să-i pue cârpă neagră pe umăr și să-i zică răstit fatala vorbă : mazâl!

Din nou, întreaga familie domnească luă drumul Stambulului. Insă de data aceasta Padișahul hotărî moartea lui Duca, căci îi trebuia un țap ispășitor pentru rezistența lui Sobieski la Camenița. „O blană de vulpe de Mosc, neagră, prea bună și scumpă" scăpă pe Gheorghe Duca din încurcătură. Padi-

şahul o găsi atât de frumoasă încât dărui voevodului Moldovei viaţa.

Eşind din închisoare, Duca se stabili în casa lui din marginea Eyubului, în aşteptarea unor zile mai bune.

Acolo, în Constantinopol, se afla întreaga familie a Cantacuzineştilor din Ţara Românească, sosită, după cum am văzut [1]), în urma stăruinţelor fugarului Şerban, care, împrietenindu-se cu Kara-Mustafa, obţinu o poruncă a acestuia către Ghica Vodă să elibereze din închisoare pe toţi fiii Postelnicului Constantin şi să-i trimită la Stambul.

Pentru a doua oară Duculeştii şi Cantacuzinii se aflau laolaltă, reînoind prietenia din Bucureşti şi petrecând împreună liniştite zile, în aşteptarea a ceiace mai era soarta să le hărăzească.

Insă în liniştea aceia patriarhală patimile se răscoliră din nou în sufletele lui Şerban şi al Anastasiei. Farmecul nopţilor Bosforului biruind, fosta Doamnă a Moldovei şi viitorul Domn al Munteniei se iubiră. Cum e şi firesc, numai două persoane n'avură habar de această intrigă amoroasă: Maria Cantacuzino, femeia lui Şerban, şi Gheorghe Duca, soţul Anastasiei.

In Bucureşti, Grigore Vodă Ghica n'avea linişte şi somn ştiind pe toţi duşmanii lui împreună acolo, în centrul unde se fierbea oala domniilor din ţările noastre. El trimise lei peste lei şi galbeni peste galbeni pentru a obţine exilul Cantacuzinilor într'un loc depărtat, Asia sau Africa. Izbuti, însă numai pe jumătate. Jupâneasa Ilânca, văduva postelnicului, şi cei trei fii mai mici, Mihai, Matei şi Iordachi, rămaseră la Constantinopol. Deasemeni Pârvu, fiiul lui Drăghici (care murise din anul 1668), precum şi nurorile, nepoţii, fiicele şi cumnaţii. Numai fiii mai mari, Şerban şi Constantin, precum şi cumnatul lor, Radu Creţulescu, fură meniţi a lua drumul exilului. Şi încă, era un fel de exil de formă, căci li se hărăzise drept loc de surghiun insula Creta, cea de curând cucerită de Veneţieni, unde Cantacuzinii aveau rude bogate şi influente, familia Ralli, veri de-al doilea cu ei.

---

[1]) Cap. XXIII

Deocamdată Șerban nu știa bine ce'l aștepta. Prudent, el nu se mai arătă nicăeri. In ziua când prinderea și surghiunirea lui fură definitiv hotărîte, începură ceaușii să-l caute pretutindeni și nu'l putură găsi. Casa lui din Curù-Cișmè, pe Bosfor, fu scotocită de sus până jos, și de asemeni, în cellalt capăt al orașului, înspre Eyub, casa lui Duca Vodă de lângă Poarta Maritimă, situată într'o ulicioară care dădea în strada Fanarului. Totul fu în zadar, Șerban nu era nicăeri. De pe urma unei indiscreții poate, sau din iscusința vre-unui Turc mai desghețat, ascunzătoarea lui fu însfârșit descoperită: podul casei Doamnei Anastasia, în locuința dintre Fanar și Eyub, care mai fusese cercetată.

Afacerea făcu mare vâlvă, rămânând consemnată în cronică și în rapoartele ambasadorilor străini. Neștiutorul soț pare a fi prins de atunci oarecari bănueli.

Totuși, poate nefiind încă sigur, poate din pricină că mai avea nevoe de sprijinul puternicilor Cantacuzini, Duca închise ochii. Iar când în Noembrie (1674) Sobieski distruse la Hotin „întreg aliotmanul", toată armata turcă învinuind într'un glas pe Ghica de trădare și atribuindu-i lui singur grozavul dezastru, Gheorghe Duca se ridică deodată cu pretenție asupra tronului vacant al Munteniei, pe care'l obținu, prin sprijinul acelorași familii aliate și coalizate, care deveniseră o putere: Cantacuzinii și Roseteștii.

In Decembrie următor Duca era în București, cu Doamna și copiii, cu toți fiii Cuparului și ai lui Chiriță Dracu, cu neamul Cantacuzinesc în păr, afară de Șerban și Constantin, după care trimise în grabă la Crit (Creta) să'i scoată din surghiun.

In schimb, Stroe Leurdeanul și oamenii lui [1]) trecură în grabă munții, căci așa era scris de zeci de ani acum, să fie Țara Românească prada acestei lupte de familii pentru ispășirea nevinovatei morți a postelnicului Constantin.

Evident că toți fiii acestuia se credeau acum, nu numai însfârșit în afară de orice pericol, dar în măsură chiar să-și răz-

[1]) Gheorghe Băleanu, Hrizea, ginere-său, Negoi Secuianu, Radu Năsturel, etc. Ei fugiră la Hațeg.

bune din nou împotriva omorâtorului tatălui lor. Insă ei nu socotiseră două lucruri : lăcomia lui Duca, în sprijinul căreia Leordeanu era mai indicat decât Cantacuzinii, cari rămăseseră oameni de treabă, şi apoi — de — vechile bănueli, cari nu erau făcute să omoare pe Vodă de dragostea amantului nevestei lui.

Aşa încât Duca trimise în Ardeal să cheme pe fugari înapoi, jurându-le, nu numai că n'o să le facă nimic, dar c'o să-i aibă chiar la mare cinste. Intru cât Pârvu Cantacuzino, fiul lui Drăghici, merse în persoană să dea lui Stroe această bună veste — ce întâlnire o mai fi fost între câne şi lup ! — Stroe se încrezu în vorbele Pârvului şi se întoarse cu ai lui la Bucureşti.

Duca, ţinându-se de vorbă, începu să împartă slujbele statului între membrii celor două partide duşmane, printre care, firește, mai streoură pe toţi Roseteştii lui [1]).

Dar Şerban Cantacuzino crezuse că aducerea lui Stroe în ţară era din partea lui Duca numai o stratagemă. Când văzu el că ucigaşul se înfige de-a binelea în caşcaval şi că Vodă nu-i zice nimic, ticluí la repezeală o înscenare de trădare, a cărei rezultat fu arderea cu fierul roş, pe pieptul gol, a lui Radu Dudescu, ginerele lui Băleanu (şi bunul prieten al lui Leurdeanu). Executorul acestei orori fu armaşul cel mare, Nică Grădişteanu. Dar pâra adeverindu-se de scornitură, boerii fură iertaţi, şi învrăjbirea între cele două partide nu putu decât să crească şi mereu tot să crească.

In 1676, Duca fiind nevoit să plece din nou la război în contra Polonilor, Leurdeanu ticluește el de data aceasta un complot de trădare a Cantacuzinilor împotriva lui Vodă. Bătrânul vistiernic, obişnuit cu atari îndeletniciri, îl ticluește însă în aşa fel, încât la întoarcerea lui Vodă în ţară, vorbele înşelătoare prind.

Şerban logofătul şi Constantin stolnicul fură prinşi, în-

[1]) Cam pe atunci, în 1675, Doamna Dafina, care se afla la Curtea ginerului ei (pe care de altfel nu'l mai părăsise dela moartea Dabijei Voda), îşi mărită fata mai mică, avută cu Vodă Istrati, pe Maria cu unul din vlăstarii Roseteştilor, Iordachi fiul lui Constantin Cuparul. Mireasa era o copilă de 15 ani. Un an mai târziu, după ce născu o fată ea muri, lăsând bătrânei ei maici o rană care nu se mai tămădui niciodată.

chiși și amenințați cu moartea. Gheorghe Vodă Duca începea deci să'și dea arama pe față. Insă ceilalți trei frați ai lui Șerban isbutind să fugă în Ardeal, Domnul, care știa ce pot oamenii aceștia când stau cu prietenii lor turci de vorbă la Stambul, se făcu a uita toate — vina era dealtfel închipuită — scoase pe Șerban și pe Mihai din închisoare și trimise după ceilalți frați în Ardeal să-i aducă în țară. Dealtfel, această milă domnească o datoriră ei mai mult legăturilor de familie ce uneau pe Cantacuzini de Dudulești. Stolnicul Constantin, al treilea fiu al Postelnicului, luase acum în căsătorie pe-o Buhușească, Safta, ceeace-i asigura sprijinul soacrei lui Duca, Doamna Dafina. Cât despre Șerban el însuși, avea doar cine să-i poarte grija, căci e îndeobște cunoscut că între bărbat și amant, femeia nu stă să aleagă. Cronicarul Constantin Filipescu, dușmanul Cantacuzinilor, e cel care colportează micile intrigi menite să discrediteze. El e cel care ne asigură că „așa se auzia, că vrea Vodă să-i omoare, dar Dabijoaia, soacra Ducăi Vodă, și Doamnă-sa Anastasia au stătut tare pentru dânșii și i-au slobozit".

Lucrurile rămaseră deci într'un fel de statu quo armat, și anul 1677 se petrecu fără incident, stând la Divan împreună Leurdenii, Bălenii, Rusătești, și Cantacuzinii, arătându-și doar colții, fără a se mușca. Insă Șerban înțelese că altă cale de-a trăi odată liniștit în țara lui nu era, decât de-a căpăta el însuși domnia. Prin prietenii lui la Stambul, începu, de data aceasta, să lucreze efectiv în sensul dorit.

In 1678 Duca Vodă porni iar cu armata vizirului la împresurarea cetății Cehrinului (Ucraina), pe care Cazacii o închinase Moscovei, iar Sultanul o voia a lui. Caimacami în București rămaseră Șerban Cantacuzinio, Hrizea (ginerele Băleanului) și Iordachi Ruset, iarăși un compromis, o mixtură de doi dușmani și un neutru [1]). Cu Vodă la armată plecaseră stolnicul Constantin și spătarul Mihai Cantacuzino, banul Corbeanu, cumnatul lor, și doi nepoți, Pârvu Crețulescu și Constantin Brâncoveanu.

[1]) Isvoarele diferă când e vorba de numele acestor caimacani. In tot cazul e sigur că Șerban era printre ei, precum și Hrizea sau Băleanu. Rosetti poate să fi fost și Lascarachi.

Cehrinul fiind însfârșit luat în anul acela, vizirul Kara-Mustafa se întorcea învingător și în bune dispoziții, iar în urma lui, Gheorghe Duca Vodă, mulțumit și el. Insă în Iași îl năpădiră veștile tulburătoare sosite proaspete din Muntenia.

Căci iată ce se întâmplase:

Pe la începutul lui Septembrie sosise în București un Ciohodar turc cu o scrisoare către Șerban Cantacuzino din

Șerban Vodă Cantacuzino

partea unui bun prieten de al său, meghistanul Porții, Fetfaț, prin care-l îndemna să vie repede la Stambul, căci toate fiind pregătite, acum îi este vremea să-l facă Domn. La curtea domnească ciohodarul dete întâi cu ochii de vistiernicul Hrizea Popescu, care-l întrebă din partea cui vine și cu cine vrea să vorbească. Răspunzându-i Turcul că vine din Constantinopol la logofătul Șerban pentru o treabă, Hrizea îi răspunse: „Eu sunt Cantacuzino". Deștepți cum sunt deseori Turcii, ciohodarul îl luă laoparte, dându-i scrisoarea și mai zicându-i și

din gură pricina, cum îl învățase Fetfaț maghistanul. Vistiernicul, mulțumindu-i, îl umplu de daruri și-l trimise înapoi la Stambul, iar scrisoarea Turcului către logofăt, o trimise de olac lui Duca Vodă la Iași, să se bucure și el de credința supușilor săi. Hrizea„ să nu uităm, era ginerele Băleanului.

Bietul Șerban habar n'avea de nimic. In calitate de întâi caimacam, el supraveghia niște lucrări de refacere ale curților domnești. Pe la chindie, logofătul Doamnei i se înfățișă, rugându-l din partea ei să poftească în grabă, fiindcă avea în seara aceia un ospeț mare, și musafirii așteptau, neputându-se așeza la masă fără el. Fără să-și mai schimbe conteșul și anteriul și fără să-și mai frece barba cu mirodenii, Șerban, care presimțise că graba aceasta prevestea ceva neobișnuit, se urcă în sala ospețului, întrebând doar din ochi pe Doamna dacă s'a întâmplat ceva. Povestea nu ne spune ce mijloc întrebuință Anastasia pentru a-l înștiința că-i este viața în pericol; vre-un semn, vre-o vorbă în șoaptă, vre-o scrisoare furișată? Oricum o fi fost, Șerban înțelese, și pretextând că mai are o poruncă de dat, eși din sala ospețului, furișându-se nevăzut dela Curte, merse drept acasă la el și, încălecând un bun cal arăbesc, o luă goană peste Dâmbovița în pădurea Cotrocenilor [1]) .

Văzând Hrizea că nu se mai întoarce logofătul la masă, bănui că-i fuseseră planurile descoperite, și trimise în grabă gonaci după el. Dar pe atunci Cotrocenii nu era nici măcar mânăstire, necum palat, grădină sau pădure. Era un codru, parte din codrul Vlăsiei. Găsește-l pe Șerban în întunecimea acelor desișuri! Trei zile l'au căutat oamenii fără a putea da de urmele lui. In ziua a patra, aflând că gonacii au plecat, o luă pe poteci, noaptea înspre mânăstirea Comana, în apropierea căreia, pe moșia Coieni, se afla maică-sa cu frații lui mai mici, Matei și Gheorghe. Imbrățișeri, sfaturi și jurământ că nu se va mai întoarce în țară decât Domn. Incălecă apoi din nou și trecând Dunărea pe la Giurgiu, o întinse drept la Stambul.

Cumnatul său, Radu Crețulescu, o apucase pe de altă parte peste munți, în Transilvania.

---

[1]) Despre acest ospăț, Del Chiaro spune c'ar fi avut loc în casa lui Șerban. Versiunea urmată de mine mi se pare mai verosimilă.

Vestea fugii lui Creţulescu sosi cea dintâi la Iaşi. Fiul său Pârvu, care se afla pe lângă Domn, de frica celor ce s'ar putea întâmpla, o luă şi el la goană peste munţi, împreunându-se cu tată-său în Ardeal. Constantin Brâncoveanu şi spătarul Mihai, îi urmară pilda. Duca, exasperat, chemă pe singurul Cantacuzino care mai rămăsese pe lângă el, pe stolnicul Constantin, şi-i spuse că-i va ierta pe toţi, chiar pe Şerban, a cărui dovadă de trădare o ţinea în mână, dacă poate stolnicul să hotărască pe toţi fugarii a se întoarce înapoi. Constantin, firește, asigură pe Vodă cu mari jurăminte, că-i va aduce pe toţi, în păr, la Bucureşti, încălecă în toată graba, dar nu se mai întoarse nici el în ţară cât ţinu Domnia Ducăi Vodă.

Acesta, amărât, se întoarse în Bucureşti, şi e păcat că de nicăeri nu putem afla cum s'a întâmplat întâlnirea între el şi Doamnă-sa. Fiindcă, oricum, trebue să fi aflat el despre scena banchetului. Insă deşi e foarte sigur acuma că legăturile dintre Anastasia şi Şerban îi erau cunoscute, totuşi Gheorghe Duca a urmat constant a-şi ţine Doamna pe lângă el, a-i purta mereu de grijă, şi, după cum se va constata din cele ce urmează, a o iubi — fiindcă, în astfel de materie, amorul propriu nu întotdeauna poate învinge patima sufletului.

Achmed Paşa, vizirul, întors la Constantinopol, fu asediat de prietenii lui Şerban, în frunte cu influentul maghistan Fetfaţ, încât de hatârul lor ca şi de-al numeroaselor pungi bine garnisite, trimise pe logofătul Cantacuzino la Bucureşti cu tuiurile domneşti, voevod al Ţării Româneşti. Pe de altă parte, însă, neavând nici un motiv de-a mazili pe Gheorghe Duca, îl mută frumos din nou în Moldova, al cărei scaun devenise vacant.

Toate se aşezară după placul fiecăruia, căci Duca era el însuşi de fapt mai mulţumit de-a domni în Iaşi, unde crescuse, boerise, şi mai domnise de două ori, decât în Bucureştii acei turburători, de-i căror rosturi el era străin.

Intre cele două domnii din urmă ale lui Duca, în scaunul Moldovei se strecurase trei voevozi: Ştefan Petriceicu, socrul lui Ilie Sturza (1672—74); Dumitraşcu Cantacuzino (1674—75) acel nepot al Postelnicului, care, împreună cu Leurdeanu, fu-

sese părtaș la omorul lui; și Antonie Ruset (1675—78), zis Chiriță Dracu, care din boier influent ajunse și el Domn, pentru păcatele lui, după cum vom arăta în capitolul viitor.

A treia domnie a lui Duca în Iași fu mai nesuferită Moldovenilor decât cele două dintâi. Petrecând din 12 ani zece în scaun, îl apucase și pe el nebunia măririlor. Dorința lui ar fi fost să fie principe al Transilvaniei, scaunul Moldovei să-l dea fiului său Constantin, al Munteniei fiului Matei, iar pe viitorul său ginere să-l facă hatmanul Ucrainii. Dacă mai adăogăm la aceasta cheltuelile făcute cu ridicarea bisericii Cetățuia și a palatului din curtea acelei mânăstiri, zugrăvirea Sfântului Nicolae Domnesc, precum și reclădirea din temelie a mai multor biserici și edificii, înțelegem că Vodă avea nevoe de bani mulți, că puse deci grele dări, nu numai asupra oamenilor de rând, dar chiar asupra boerilor, și că prin aceasta își atrase ura tuturor. Un complot care tindea să răscoale din nou pe Lăpușneni și Orheeni, pentru a răsturna pe acest nesuferit voevod, fu descoperit de iscusitul cumnat al Domnului, hatmanul Alexandru Buhuș, și costă viața a trei boeri: Gheorghiță Bogdan, jicnicerul, Vasile Gheuca marele vistiernic și sulgerul Lupu. Lucrurile se potoliră, dar în ascuns ura mocnea.

Și apoi, dacă ar fi numai atât. Dar rele de acestea nu se făptuesc fără ca Dumnezeu să nu-și arate mânia. „La cursul anilor 1788" zice Nicolae Costin, „iară dela Cristos 1680, în luna lui Decembrie 10 zile, ivitu-s'au pe cer o stea cu coadă, căreia îi zic Latinii cometa, adică mătura[1]). Și lungă era de cuprindea jumătate de cer, începându-se întâi de jos dintr'o stea, despre partea Țărei Ungurești, între amează-zi și între apus. Apoi, de zi ce trecea, tot se urca pe cer către miază-noapte în sus și dindărăt se scurta, și așa a trăit șapte săptămâni și patru zile, până la întâi a lui Februarie; de aici s'au stins și au pierit. De care mulți astronomi strângându-se prin alte țări au făcut pronostic ce se va întâmpla după aceia în lume; care lucru curând după aceia vrajbă mare în oști au fost,

[1]) Cometa lui Halley. De altfel Costin se înșeală, căci ea a apărut în 1682; și numărând chiar cu diferența călindarilor, încă făcea la noi 1681.

iar mai vârtos între Impărăția Turcului și Impărăția Neamțului".

Iar mai departe: „Intr'acest an, în luna luĭ August 9 zile, Marți de noapte, la 3 ceasuri către zi, au fost cutremur mare de pământ, cât au căzut icoanele jos de prin biserici și vase și polițe de prin casele oamenilor. Spuneau bătrânii cum n'au apucat cutremur mai strașnic ca acela, și huetu venea despre miază noapte. Iar după aceia să vezi răutăți în țară, și prăzi și robii de oști păgâne, și vărsare de sânge".

In 1926 când a ars palatul regal din București spuneau doar cetățenii secolului al XX-lea, că e „semn rău", și în adevăr că a ajuns mai apoi țara la pragul falimentului, cât ce să te miri dacă bătrânii știau că relele de sub Duca Vodă dela cutremure veneau și dela steaua cea cu coadă!

Visele de mărire ale lui Duca Vodă nu se înfăptuiră întocmai, însă în bună parte da: Căci Sultanul hotărî să-i dea lui hătmănia căzăcească, făcându-l astfel Domn al Moldovei și al Ucrainii, lucru ne mai pomenit până atunci și nici de atunci încoace.

In vederea acestei înscăunări, Duca fu chemat la Constantinopol. El luă cu sine pe fiică-sa Catrina, pe soția lui, și pe soacra Dafina, care mai trăia, gata ca mai înainte la sfaturi cuminți.

Un mare bucluc familial reclama prezența tuturor la Stambul.

Ecaterina era logodită cu Ștefan, fiul lui Radu Leon Vodă, fostul Domn al Munteniei [1]). O logodnă din acele făcută pe nevăzutele — mariaj de conveniență — o Domniță cu'n fiu de voevod, făgăduiți unul altuia de când erau amândoi infinit de mici. Insă când se făcură mari și se cunoscură, cam în ajunul nunții, Domnița Catrina refuză hotărît să ia pe Ștefan de bărbat. Fiindcă, mai întâi, era urât, și ,fiindcă, al doilea era nebun. Nicolae Costin spune despre el: „Feciorul Radului Vodă bolnăvindu-se, din acea boală lipsise și din minți, iar mai pe urmă se îndreptase; iar tot să zic că era deplin cuminte, nu pot, că umbletul lui nu-l arăta a fi deplin înțelept".

[1]) Vezi cap. XXIII. El era din familia Tomșa.

Toate stăruințele rudelor și prietenilor fură zadarnice, hotărîrea Domniței de a nu lua de bărbat pe omul acesta fu nestrămutată. Dealtfel nu numai faptul că Ștefan Tomșa era cam într'o ureche, îndemna pe tânăra Domniță să nu-l vrea de bărbat; mai era la mijloc o mică chestie sentimentală. In timpul lungei perioade de logodnă, Catrina, care se făcuse acum măricică, cunoscuse un tânăr grec, pe *Iordachi Muselim,* de neam bun, chipeș la vedere și bogat. Tinerii s'au amorezat unul de altul, și părinții fetei, ca și bunica ei Dafina, vedeau cu ochi buni încuscrirea neamului lor cu acel al Muselimilor, familie aparținnd unei ramure a Ramadan-Paleologilor.

Toate aceste considerente nu priveau însă pe desamăgitul logodnic, care se hotărî într'o zi să cheme toată familia domnitoare a Moldovei în judecata Divanului Impărătesc, la Stambul, pentru a-i sili să-și țină angajamentul. Domnii noștri numărând printre cei mai înalți demnitari ai Imperiului, ei nu putea fi judecați decât de Sultan.

Mergând așa dar Duca Vodă să capete hătmănia Ucrainii, el se înfățișă la acel Divan cu siguranța că va învinge, cu atâta mai mult cu cât avea, în afară de vaza de care se va bucura acum la Poartă, două alte șanse de câștig, anume aurul visteriei Moldovei și frumusețea fetei sale.

Când pătrunse Ecaterina în sala judecății din Serai, cu ochii plânși și frumoasă ca o arătare, multe inimi, zice-se, s'au frânt de mila ei.

Dar nimic nu folosi, nici cele *o mie* de pungi, nici ochii Domniței. Sultanul hotărî că Duca se va întoarce în Moldova cu tuiurile, cu buzduganul și cu titlu neobișnuit de: Gospodar Zemli Moldavskoi i zemli Ucrainscoi, însă că va remorca în urma-i pe Ștefan Beizedea, fiul Radului Vodă, și că, abia sosit în Iași, va face mare nuntă domnească, cum se și cuvenea luminatei fețe a coborâtorului din Ștefan Tomșa, asasinul lui Despot.

Așa se și făcu. Duca Vodă trimise, din Iași, soli prin vecini să poftească nuntași din Polonia, Transilvania, Țara Românească și Ucraina — câte doi din fiecare țară — și când se adunară cu toții în capitala Moldovei, la 4 Noembrie 1681, se

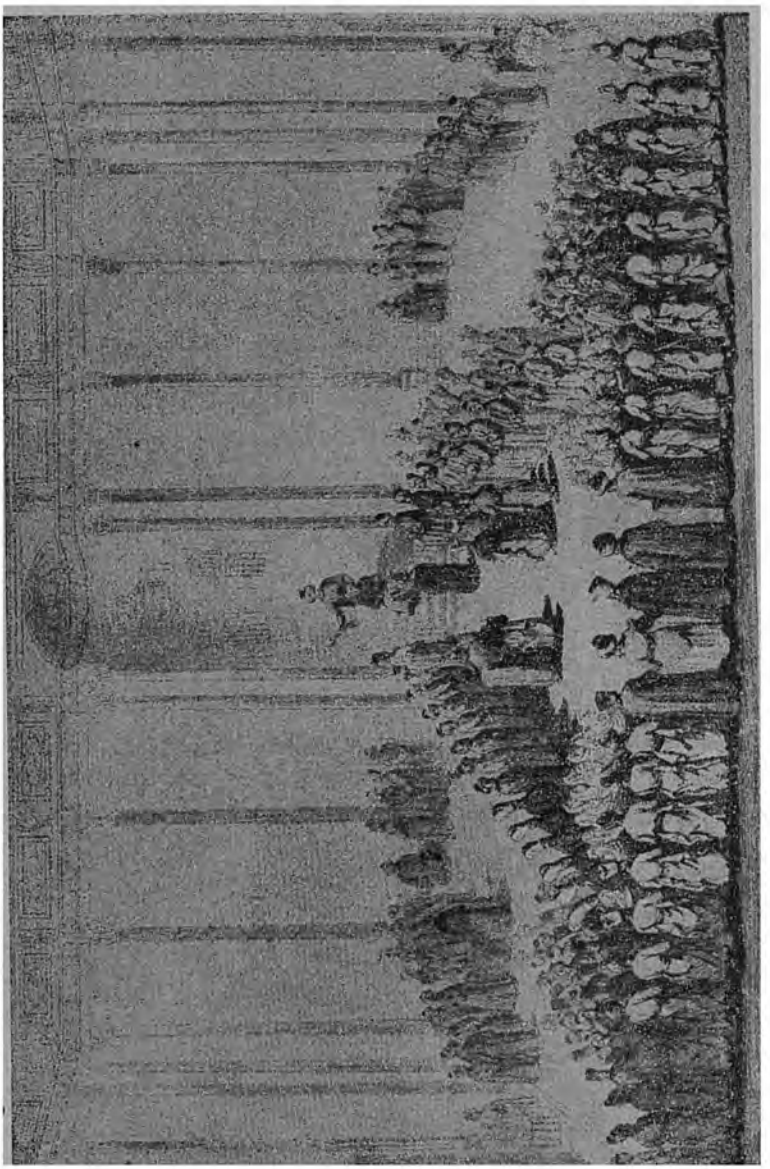

Un divan la Serai

începu o nuntă ca'n vremea lui Vasile Lupu. „Și s'au veselit două săptămâni cu feluri de feluri de muzici și de giocuri și cu pehlivani și cu puște. Și un vornic mare purta un cap de danț și alt vornic mare purta alt cap de danț, îmbrăcați cu șarvanale domnești. Numai mirele și mireasa, fiind feciori de domni, nu giuca în danțuri pe afară, ci numai în casă; iar afară giuca boerii, cât nu era nuntă, și era minune" (Ion Neculce). — „Numai celor din țară" zice Nicolae Costin „nu le era foarte veselie că acea cheltuială era tot din spinarea țării". Duca nu înțelegea că după ce cheltuise atâtea pungi pentru a strica această logodnă, să cheltuiască acuma altele pentru a face nuntă. Deci, cine să plătească veselia Grecilor? — Românul! Dar atunci până la ultima para, să nu-l coste pe Vodă nici de-o pâne măcar. Și așa s'a întâmplat că: „mergând vornicii de târg, Ciocârlan și Ponici, la Duca Vodă de-au cerut de cheltuială, ca să cumpere numai ce-ar trebui din târg pentru cuhne, i-a bătut cu buzduganul până la moarte, ci mai ales pe Nicolae Ciocârlan. Cât l'au dus oamenii lui până acasă, a și murit; nici un ceas după bătae n'a putut trăi".

Nunta făcută împotriva voinței miresei, costase deci și viața unui om. Iar de aici încolo, lăcomia și răutatea Ducăi Vodă nu mai cunoscu margini. Impozite peste impozite, noi scorniturі de tot felul de dări, pe care trebuiau să le plătească boerii, nu numai oamenii de rând. Insă aceștia erau obișnuiți cu privilegiile lor, că doar d'asta erau boeri și se deosebeau de prostime. Ei nu voiră să plătească, iar alții nici nu putură, căci Duca nu se uita la cât are omul, ci la cât are el trebuință. Și începu atunci o serie de bătăi și de cazne, cum nu mai văzuse Moldova de aproape o sută de ani. Toată boerimea trecu prin mâna călăului: Spătarul Tudosie Dubău (cronicarul), Toader Paladi, vel vornic de țara de sus, Chiriac Sturdza, biv vel spătar și alții „erau toți închiși la Seimeni și puși în fiare. Pe Ursache, ce-a fost vistiernic mare, cel vestit de bogat, l'au desbrăcat cu pielea și l'au legat la stâlp la ger, fiind iarnă, dela care, ținându-l un an în temniță și bătându-l la tălpi, i-au luat 250 de pung de bani. Pe Isar Vistiernicul și pe Andrei Șipoteanu vornicul de poartă,

desbrăcându-i cu pielea goală și ungându-i cu miere, vara, i-au legat la stâlp, de-i mâncau mustele și albinele". (Costin).

Și nu fu numai atât. Chiar pe femei le chinuia, când, fiind văduve, nu mai puteau răspunde bărbații lor birul. Astfel jupânesele lui Ștefan Brăescu, și a lui Bucium, și a lui Sandu Stamati comisul, le-a legat de turnuri și le închise în odăile Seimenilor. Aceasta din urmă era vară de-a doua cu Doamna Anastasia, cum era de altfel și jupâneasa lui Gheuca, cel omorât câțiva ani înainte, vară cu Doamna. Nici o consideratie de situație socială sau de înrudire nu lua Duca Vodă când era vorba de bani.

Dar se aflau pe atunci și oameni de treabă. Frumoase sunt vorbele lui Iane Hadâmbul ce le grăi Ducăi Vodă pentru jupânese, și pe care Costin ni le transcrie întocmai: „Doamne, mă rog să am la Măria Ta pas, să grăesc Măriei Tale două-trei cuvinte. Eu, Doamne, muere n'am, copii n'am, să mă tem de osânda lor. In trecute zile te-ai mâniat Măria Ta pe mine și ai trimis un armaș să mă înnece în Bahlui. El, bată-l Dumnezeu armașul, n'au păzit să mă înnece și m'a îngăduit până te-ai desmâniat. Și acum îndrăznesc să grăesc Măriei Tale pentru cele trei jupânese sărace ce stau legate la puști, că văd că nimeni nu'ți îndrăznește a grăi, și eu îndrăznesc: una, că's bucuros cu'n ceas mai înainte să mor, a doua că nu s'a auzit nici într'o țară, nici aflu scris nici în Istorie, să se închidă și să se lege la puști femeele boerilor morți. (Atunci să fi zis Duca Vodă: să-i bată Dumnezeu, păgânii. Și îndată au poruncit de le-au slobozit)". Iar pe boeri ne voind să-i ierte, a fugit Dubău din închisoare, și după el s'au dus în pribegie în Polonia Gavril Neniul, Ilie Moțoc, Varlam logofătul și frate-său Sbierea și mulți alții, de-a rămas Moldova săracă de boeri. Nicolae Costin, dându-și seama că poate nici nu l'o crede lumea toate câte le spune, caută să convingă posteritatea — dar nu era nevoie — spunând: „Mulți din cetitorii acestui Letopiseț poate nici să nu creadă vre-o unii, cetind și văzând atâtea tiranii ce-au făcut Duca Vodă, socotind cineva că doar a fost vre-un pizmaș acestui Domn acel ce-a scris. Insă eu, acela scriitor, pun martor pe Dumnezeu, și mă las pe

mărturia a toată Moldova, dela mare până la mic, că ei toți mărturisesc că altfel n'a fost".

Intre timp însă, Duca petrecea. Luând pe Doamna Anastasia cu el, pe Domnița Catrina și pe ginerele său Ștefan, se duse în Ucraina, să ia țara în stăpânire. Primit la Nemirova de toată căzăcimea cu alai domnesc, el numi locțiitor al lui acolo pe-un grec care vorbea rușește, Eni Gredinevici, porunci să se facă curți domnești după gustul moldovenesc, și întorcându-se apoi în țară, mai ridică la Țicanovka, lângă Soroca, al doilea rând de Curți, după care se întoarse la Iași.

Anul 1682 îl petrecu Vodă numai în chefuri, vânători, plimbări. Având curți la Prăjești, în ținutul Neamțului, care erau de altfel ale Doamnei Dafina, (Ea le deținea dela Buhuș, întâiul ei bărbat, a cărui mamă fusese o Prăjească), el merse cu toată casa lui, nevastă, fete, fii și ginere și cu toată boerimea din Iași „și-au zăbovit acolo vre-o două-trei săptămâni, umblând pela vânaturi". Dela Prăjești merse toată Curtea la Sălișteș, moșia bătrânului postelnic Constantin Ciobanu (Canano) „de l'au cinstit două zile, și așa iarăși s'au întors la Iași la scaun.

Poate că atunci, cu prilejul acestei găzduiri, să se fi hotărît căsătoria Saftei, fata Ciobanului, cu Nicolae Buhuș, nepot de frate a Doamnei Anastasia.

Insă toate astea au un sfârșit. Din pricina stelei aceleia cu coadă, voiau Turcii să se războiască cu Nemții. Și, nici mai mult nici mai puțin, le trebuiau Viena, pentrucă, lovind Impărăția în inima ei, să pună însfârșit stăpânire pe tot centru Europei și să lățească hotarele Semilunei până la Baltica și Marea Nordului, până la Rhin.

In 1683 cucerirea Vienei fu hotărâtă, și, ca întotdeauna, Domnii țărilor noastre trebuiau să aprovizioneze armata Sultanului și s'o urmeze apoi până sub zidurile capitalei Imperiului german, unde urmau deci să se întâlnească Șerban Cantacuzino, Domnul Munteniei, cu Gheorghe Duca al Moldovei.

Sunt lucruri de acelea pasionante, despre care Istoria nu vorbește, dar care pe noi Epignonii, care vrem să descoasem puțin sufletul omenesc, ne interesează mai mult decât însăși

soarta popoarelor ce se războesc. Cum fu acea întâlnire sub zidurile Vienei, între mândrul Voevod Șerban, care purta pe steaua lui armele Byzanțului și Vulturul Germaniei (era conte al Sfântului Imperiu) și rivalul său Duca Vodă, fostul prieten, care în două rânduri a vrut să'l omoare? Cu ce ochi s'au privit ei? Cu ce inimă și-au strâns mânele? cu ce vorbe s'au întâmpinat? Atât doar știm, că în privința felului cum urma să lupte ei împotriva creștinilor, s'au înțeles dela început, dela Buda unde se întâlniră întâi. Numai că Șerban intrase în legătură cu Nemții într'un chip aproape imprudent, pe când Duca Vodă se ținu mai rezervat, ca un grec șiret ce era, așteptând să vadă din partea cui va fi izbânda. Când, însfârșit, după două luni de asediu, Viena era să capituleze, se zicea la noi că Șerban Vodă fu acela care sfătui pe vizir să nu dea încă lovitura hotărâtoare, având el știință în ascuns că Sobieski urma să sosească dela o zi la alta. Și'n adevăr, la 22 Septembrie 1683, regele Poloniei era dinaintea Vienei cu cei 85.000 de noi luptători, care repezindu-se asupra armatei lui Cara-Mustafa, o nimici în câteva ceasuri, gonind pe fugari peste hotarele Ungariei si salvând astfel onoarea Europei și a Creștinătății.

Regele Ion Sobieski

De fapt, de atunci li s'a tăiat vlaga Turcilor, dela asediul Vienei. Iar dela pacea dela Carlowitz (1699) a început declinul Imperiului ottoman. Plouat, Kara-Mustafa se întoarse la Belgrad cu atât de puțin curaj, încât nici nu avu puterea să facă ce s'a făcut întotdeauna în atare împrejurări, să mazilească pe ambii domni ai țărilor noastre, cărora se datorea, în parte, dezastrul. Șerban Cantacuzino se întoarse liniștit la București, iar Duca Vodă, în drumul lui spre Moldova, se opri întâi în Transilvania la principele Apaffi, căci, după atâta

viață de lagăr, îi ardea iar de banchete și de viață mai veselă. Acolo, în mijlocul unui ospăț, i se aduse vestea că Moldova e răsculată și c'au intrat Leșii și Cazacii în țară.

Șerban Cantacuzino, înainte de-a se desparte de Duca, îi spusese cu mărinimie, sau poate cu șiretenie: „Iată, în țara Moldovei se aude c'au eșit Leșii. Vino la mine, că-ți este Doamna la Brăila, și'i sta câtăva vreme acolo, și te voi griji de conace până vom vedea cum o mai fi".

Insă Gheorghe Duca mulțumi frumos, nu primi găzduirea oferită de fostul ibovnic al nevestei lui, și pornind, precum am arătat, la Mihai Apaffi, se încredință că în adevăr erau în Moldova trebile cam tulburi. Totuși, deși Apaffi îl sfătui și el să mai aștepte puțin și-i făgădui chiar că-i va da 1000 de pușcași pentru a liniști Moldova, Duca Vodă nu primi nici această propunere, căci i se părea lui că veștile venite din țară erau exagerate. Sfatul boerilor cari înconjurau pe Vodă, cei ce se întorceau cu el dela Viena, se desbină și el în deosebite păreri. Vornicul Gavril Kostaki zise: „Eu, Doamne, sfătuesc așa, să eșim prin țara Muntenească. Doamna Măriei Tale este la Brăila, și dela Brăila, de va sta cineva împotriva Măriei Tale, atunci vei lua oaste dela Turci și dela Tătari și vei merge la scaun". Insă Miron Costin logofătul (cronicarul), Constantin Postelnicul Canano (Ciobanul) și Sandu Buhuș (cumnatul Domnului), răspunseră într'un glas: „Dacă n'am mers în țara Muntenească când ne îmbia Șerban Vodă, iar de ici ce să căutăm? Mai bine este să mergem drept prin Oituz, și dacă vom vedea că n'om putea merge la Iași de răul Leșilor, vom lua-o pe Trotuș în jos și om merge la Focșani". Gavril Kostaki, scos din fire, luă de piept pe Cristea vătaful de aprozi, ce, fiind nepot de vară primară a lui Vodă, îndrăznise să se amestece în sfatul boerilor celor mari, și'i răcni:

— „Fătu-meu, Cristea, eu sunt bătârn, iar tu ești tânăr. Vreau să știu cine duce pe Măria Sa Vodă prin Oituz să-l dea neprietenilor?" Iar Postelnicul Constantin, luând apărarea tânărului, răspunse: „Eu îl duc, și pe sfatul meu merge", — „Să-mi fie mărturie Dumnezeu că eu nu-l sfătuesc" zise po-

tolit bătrânul vornic Gavriliță. „Și meargă Măria Sa sănătos, că eu nu voi merge“ [1]).

Și așa, s'a dus vornicul Gavriliță, împreună cu Ion Racoviță, marele paharnic, și cu Gheorghiță, al treilea logofăt, la Șerban Vodă în țara Muntenească, iar Duca Vodă cu cumnatul său Buhuș, cu Miron Costin și cu postelnicul Canano, o apucă spre Oituz, eșind în Trotuș, și deacolo merseră cu toții la Domnești, moșia Doamnei Dafinei, să facă sărbătorile Crăciunului și să apuce a vedea ce este de făcut pentru a potoli lucrurile în Moldova.

Insă în Moldova lucrurile nu se mai puteau potoli, că era prea târziu. Iată anume ce se întâmplase:

La plecarea lui din țară, Duca numise trei caimacami să-i vadă de grijă în timpul lipsei lui, Spătarul Toader Paladi, cel pe care-l închisese și muncise, pe marele logofăt Nicolae Racoviță și pe Toader Iordachi, vistiernicul. Stolnicul Gheorghiță Ciudin, omul lui de încredere, avea un fel de drept de supraveghere ocultă asupra acestora.

Când însă auziră ei de victoria lui Sobieski la Viena, intrară îndată la înțelegere, chiar Ciudin el însuși, cu Petriceicu Vodă, fostul lor Domn, care trăia retras în Polonia, scriindu-i să ceară ajutorul marelui rege pentru a se întoarce în Moldova, căci era țara sătulă de domnia tiranică a Ducăi Vodă. Sobieski dădu lui Petriceicu cu atât mai ușor sprijinul cerut, cu cât el nu fusese mulțumit de îndoelnicele servicii aduse de Duca cauzei creștinătății. Pe de altă parte, Cazacii, profitând de dezastrul Turcilor, se resculară, alungând pe omul lui Duca din țara lor, și închinându-se și ei eroului zilei, Sobieski. In Noembrie 1683 Moldova fu deci invadată la Nord de Petriceicu Vodă cu oaste polonă, la Est de Cazaci, și la Vest de altfel de Tătari, cari întorcându-se dela Viena în țara lor, nu pierdeau firește ocazia să prade Moldova. Pașa dela Bender încercă o opunere cu mica garnizoană ce avea la îndemână, însă Socorenii, Orheenii și Lăpușnenii, veșnicii gata la harță, unindu-se cu armata lui Petriceicu și cu acea a Cazacilor,

[1]) Nicolae Costin și Ion Neculce.

învinseră pe Turci și înaintară asupra Iașilor, unde-i așteptau boerii moldoveni cu brațele deschise. De această întâmplare toată lumea fu mulțumită, afară de Doamna Anastasia, care luându-și familia (doi băeți, șase fete și ginerele Ștefan), fugi în grabă la Focșani, unde, nesimțindu-se în siguranță, păși granița și se adăposti la Brăila.

Astfel stăteau lucrurile când sosi Gheorghe Duca la Domnești. Prima lui grijă fu să trimită la Brăila după Doamnă-sa, căci orice i-ar fi făcut ea, lui îi era dragă ca ochii din cap. Și era ușor de înțeles. Căci dela tinerețele lui, când fusese după spusele lui Del Chiaro, un tânăr foarte frumos, se trecuse mulți ani, și Vodă Duca se făcuse acum, zice Neculce, „gros, burduhos și bătrân; numai își cernea barba, pe atâta se cunoștea că nu avea a cătare minte sau frica lui Dumnezeu".

Doamna și porni din Brăila, sosind în Focșani. Insă până să ajungă la Domnești, trupele polone și moldovenești i-o luară înainte. După ce ele, împreună cu oastea căzăcească, și având de căpetenie pe Ștefan Cerchez paharnicul, curățise țara de Tătari, acum înaintau asupra Domneștilor pentru a prinde pe Duca Vodă, viu sau mort. Peste Leși și Cazaci era mai mare Demidețki, iar peste moldoveni armașul Varlam. In ajunul Crăciunului — că dăduse tocmai atunci ninsoare și ger — ei ajunseră pe valea Trotușului, și'n ziua Sfintelor sărbători, 25 Decembrie, într'o Marți, erau în fața Domneștilor înconjurând Curtea. Vodă se afla tocmai la masă cu Miron Costin, cu Postelnicul Canano și alți boeri cu jupânesele lor, toate gătite și împodobite cu juvaeruri, cum se cade la o zi ca aceea a nașterii Domnului. Avură doar timp să închidă poarta și să se pregătească de-un asediu, că erau zidurile groase și puternice. Oastea lui Vodă, cu care se întorsese din Ardeal, era numai de 140 de oameni, din cari 80 lipcani și 60 seimeni. Insă lipcanii fuseseră trimiși în ajun la Răcăciuni, să întâmpine podgheazurile leșești de-ar veni, și întâmpinându-le în adevăr, fură tăiați cu toții, scăpând unul singur din 80. Acesta, făcând ocoluri și ascunzându-se prin dumbrăvi, merse la Domnești să înștiințeze pe Duca de cele întâmplate, însă când sosi în fața curții, găsi podgheazul acolo dând tocmai

năvală în poartă, pe care, cu mare greu, ajunseră seimenii s'o închidă. Vodă, cu cei 60 de seimeni ce-i rămăseseră, cu boerinașii de curte și cu slugile domnești vre-o sută de oameni cu totul, având și provizii destule și știind că zidurile sunt bune, avea mai puțină grijă decât cumnatul său hatmanul Buhuș, care dintr'o întâmplare, nu se afla în acea zi de Crăciun la masa domnească, ci era mai jos în sat, la o așezare a lui. Cum află că e curtea înconjurată și Vodă în pericol, încălecă în grabă, și numai cu Dediul Serdarul și cu vre-o 5-6 lipcani, alergă într'acolo, însă, văzând mulțimea Leșilor, vre-o 500, dădu pinteni calului, și înapoindu-se acasă, își luă jupâneasa (Alexandra, fata lui Ureche) și fugiră amândoi în luncă cu sania, până la Focșani, unde știau că se află Doamna Anastasia.

Aceasta se gătea tocmai să vie, cu toți copiii ei. la Domnești, căci nu știa cele ce se întâmplase. Aflând dela fratele ei cum stau lucrurile, Doamna rămase nedumerită, neștiind ce este de făcut. Sandu Buhuș o sfătui să nu mai stea mult pe gânduri și să-i dea bani să strângă oaste „să meargă să scoată pe Măria Sa Vodă din mâna neprietenilor". Insă Doamna răspunse: „Meargă întâi să-l scoată, și apoi voi da".

Răspunsul acesta ne dă măsura dragostei ce purta Anastasia soțului ei, și ne desvăluește întreaga ei fire lipsită de bunătate și de mărinimie, așa precum ne-o descriu cronicarii. Nicolae Costin spune de ea că „pe când Duca Vodă era și Domn, și vistiernic mare și negutitor și vameș, Doamnă-sa precupia toate câte erau în casă, cârciumărea bucatele, pânea, băutura și plocoanele ce le venea la beci; încă făcea boi de negoț și mânca iarna fânațele oamenilor săraci". Ceiace înseamnă că pe deoparte Moldovenii aprovizionau Curtea domnească pe gratis, iar pe de alta cumpărau apoi ceia ce dăruise. Cu o astfel de fire de cârciumăreasă, e ușor de înțeles că nici ca să scape pe bărbatul ei din ghiarele dușmanului, nu înțelegea frumoasa Doamnă a Moldovei să-și deschidă punga cu bani. „Meargă întâi să-l scoată, și apoi voi da".

Insă nimeni nu merse să-l scoată. Din potrivă, după abia două zile de moale împotrivire, seimenii din lăuntru curții dela Domnești, deschiseră ei înșeși poarta podgheazului de

Leși și de Moldoveni, care năvălind în casă și prinzând pe Vodă de grumaz „viu-nevătămat", îl urcară într'o sanie și-i făcură vânt în Polonia [1]).

Cum îl duceau pe drum, în sania aceia cu doi cai, unul alb și altul murg, și cu hamuri de tei, „dea-lungul drumului, numai ocări și sudălmi îi auziră urechile" — zice cronica.

Lângă Suceava, el ceru într'un sat unei femei puțin lapte să bea, iar aceasta îi răspunse, fără să-l cunoască firește: „N'avem lapte să-ți dăm, c'a mâncat Duca Vodă vacile din țară, mânca'l-ar și pe el viermii iadului cei neadormiți". „Iară Duca Vodă dacă a auzit așa, a început a suspina și a plânge cu amar, că el se ținea și se ispitea să fie Crai în Țara Ungurească, și-și *ținea lucrul prea sus*".

Ajun în Polonia, fu găzduit la Lemberg de prietenul său Balaban, albanez ca și el, acelaș Balaban pe care'l chemase cu câțiva ani în urmă în Moldova pentru a pârî pe bogatul boer Ursachi, inscenând împotriva acestui nabab un proces de pe urma căruia îi luase 500 pungi, toate averea lui, lăsându-l din pricina închisorilor și bătăilor la tălpi, olog până la moarte.

De-acolo, din Lemberg, slobod fiind, nu rob cum s'a zis, începu o corespondență între el și Doamna lui, în vederea realizărei unei cât mai mari sume de bani, pentru a putea părăsi Polonia și a recăpăta scaunul Moldovei.

După nenorocirea dela Domnești, Doamna Anastasia pare a se fi recules și a se fi pus în adevăr pe treabă pentru a strânge banii trebuincioși. Cu toți copii ei, care după cum am arătat era 8 la număr (doi fii Constantin și Matei, și șase fete) [2]), părăsi Focșanii, mergând întâi la București, unde după atâția ani se întâlni cu fostul ei iubit Șerban Cantacuzino. Insă inima acestuia se răcise, fie că Anastasia îmbătrânise, fie că, Domn mândru ce era el acum, nu mai socoti cu cale să înceapă o intrigă amoroasă cu o Doamnă săracă și fără scaun. De altfel, grija lui cea mare era ca nu cumva Duca Vodă să

[1]) Miron Costin, postelnicul Ciobanu, și chiar jupânesele toate, fură desbrăcate la piele, furându-li-se hainele și odoarele.

[2]) Catrina (a lui Ștefan Tomșa), Ileana (a lui Neculai Costin), Marra (care a fost logodită cu Antioh Cantemir), Sanda, Safta și Anastasia.

intre din nou în Moldova şi „să'l smintească pe el din scaun". Pentru a evita o atare întâmplare, el supravghie nu numai în Polonia pe fostul voevod, dar în Bucureşti chiar pe Doamna Anastastia, mergând chiar până acolo încât îi spiona corespondenţa.

Lungul roman de dragoste al Anastasiei se sfârşia trist. De trei ori scăpase ea viaţa lui Şerban, în Moldova, la Constantinopol şi la Bucureşti, reputaţia şi-o compromisese, iar răsplata era acum nepăsare şi spionaj. Amărâtă, Doamna îşi luă copiii şi casa şi plecă la Stambul.

Nenorocul o urmări mai departe. Soţul ei, prin oamenii lui de încredere, Anastasie vistiernicul şi Cârste vătaful [1]), îi trimise o scrisoare, prin care o ruga să se împrumute de unde o şti cu 180 pungi pentru a-i înlesni eşirea din Polonia şi recăpătarea scaunului Moldovei. Şerban, aflând această misiune, tăiă, în Muntenia, calea purtătorilor scrisorii. El trimise slujitori pe la toate drumurile şi potecile pentru a prinde pe Anastasie şi pe Cârstea. Lângă Buzău, unde se afla şi Şerban care mergea la Cameniţa să se împreuneze cu armata turcească, vistiernicul fu prins. Despre acesta zice cronica frumos că: „mergând într'o luncă, între două rânduri de saragele, el s'a făcut a merge din drum în pădure *pentru treaba lui,* şi acolo, aninând o traistă într'un copac, făcu semn lui Spandoni, un om de încredere, şi îndată au purces din nou după saragele". Spandoni, înţelegnd şmecheria, luă traista din copac, în care firește se afla scrisoarea Ducăi Vodă, şi sbughind-o prin pădure, drept la Dunăre ajunse, iar de acolo la Constantinopol, înmânând Doamnei Anastasia epistola soţului ei.

Şerban Vodă, spumegând de necaz, porni la Cameniţa învârtind în mintea lui gânduri de răzbunare.

Dincolo, la Stambul, prin vechile legături şi prietenii ce avea, Anastasia strânse în curând cele 180 de pungi cerute de soţul ei. Cusú banii, tot numai galbeni de aur, prin anteveele oamenilor, şi încredinţă acest convoi purtător de viitoare măriri nepotului Cârstea şi vistiernicului Anastasie, care

[1]) Nepotul Domnului, cel pe care Gavril Costaki îl luase de gât în Ardeal. Din el se trăgea în linie directă bărbătească, Eudoxiu Hurmuzachi, adunătorul monumentalei colecţii de documente, continuată de d. Iorga.

între timp venise și el din București la Constantinopol. Prin Turcia, prin Muntenia și Transilvania, ei ajunseră cu bine până la Bistrița, unde Vameșul Apor Istvan descoperi banii și-i popri. El opri acolo pe vistiernic, trimițând la Lemberg pe vătaful Cârstea să spue Ducăi Vodă că au sosit banii dela nevasta lui, dar că nu-i poate elibera, decât dacă vine el însuși în persoană să și-i ridice.

Cu alte cuvinte, o cursă întinsă de Șerban Vodă pentru a pune mâna pe Duca și a-i tăia pofta de domnie. Ceiace arată sinceritatea legăturilor reînoite sub zidurile Vienei și mai arată ce bine făcuse Domnul Moldovei când nu primise propunerea rivalului său de-a veni la București în Octombrie 1683.

Cursa, Duca o înțelese. Dar cum era și bolnav, el nu suportă lovitura. Cum i-a dat Cârstea cărțile vameșului de le-a citit, numai a căzut pe laviță și a început a se văita; iar limba îi pierise și mâinile nu putea să le miște. Deci l'au ridicat și l'au pus în pat. Era într'o Marți seară spre Miercuri, la 24 Martie a anului 1685. S'a mai svârcolit el o săptămână în chinurile acelei damblăli, și'n Marțea d'apoi, 31 Martie, seara, își dete în fine duhul fostul tejghetar albanez, ajuns Domn al Moldovei, Hatman al Ucrainii și râvnitor al tronului Ungariei. „Spintecându-l doftorii după ce-a murit, s'a găsit în herea lui 27 de pietre roșii și două alte mari în rărunchi, iar plămânele cele albe au fost arse de sete". Alexie Balaban, negustorul cel mare „hamșeră cu Duca Vodă" îl îngropă acolo, la Lemberg, în biserica lui [1]).

Tristă s'a scurs mai departe viața Anastasiei. Galbenii de aur n'au mai încăput în mâinile Doamnei, și cum ei erau împrumutați și trebuiau înapoiați, au început datornicii în Stambul s'o urmărească „unii de-o parte, alții de alta, și a o îngrozi, și a o închide, și a o jăcui, care cum puteau. „Iară după ce scăpă în sfârșit de datornici, intră apoi într'alt bucluc și mai mare. Ion Neculce ne povestește astfel trista bătrânețe a Doamnei Anastasia:

„Pe urmă a venit și la mai mare osândă și ocară, c'a amă-

[1]) Moartea lui Duca după Const. Filipescu și Nicolae Costin.

git-o un grec de s'a măritat după dânsul. Având ea atâția copii, n'a socotit cinstea ei, că era mai mult bătrână decât tânără. Și după ce a mers după acel grec, a amăgit-o de i-a luat bani și odoare câte a mai avut, de le-a dat Turcilor să'l pue bei la Mania, și-a mai șezut vre-o săptămnă cu dânsa, până și-a făcut cheful, și s'a dus apoi la Mania, zicând c'o va aduce și pe dânsa. Și așa, vre-o doi-trei ani a șezut acolo și n'a mai trimis la dânsa s'o ia, până s'a hainit și el dela Turci. Iară ea, la bătrânețe, a rămas și săracă și ocărâtă, de voroava oamenilor și cu o casă plină de copii".

Pe Grecul acela îl chema Liberiu Gheralkari — mai cunoscut sub numele de Liberaki. El era maniot (lacedemonian) și fusese în tinerețe pirat. Prins de Turci, fu condamnat la 7 ani de galere, pe care le și făcu. Când își ispăși pedeapsa, merse la Constantinopol, unde dădu Turcilor să înțeleagă, că dacă l-ar numi pe dânsul șef al Manioților, el ar elibera Morea (Peloponezul) de sub jugul Venețienilor. Turcii erau gata să'l numească bei de Morea, însă fără bani nu se făcea nimic la Stambul. Atunci cunoscu el pe Doamna Anastasia și intră cu ea în legături de dragoste, pentru a-i sustrage sumele de care avea nevoe. Se vede însă treaba că Anastasia, care după cum știm era sgârcită, nu se învoi a-i avansa aurul ce'i trebuia. El o ceru atunci în căsătorie, însă mândra Doamnă nu se învoi, răspunzând Grecului că nu se cuvine ca o princesă să ia pe un pușcăriaș. Furios, Liberakis ceru vizirului să poruncească foastei Doamne a Moldovei să-l ia de bărbat. Anastasia alergă la Patriarhul Constantinopolului, cerându-i ajutor și ocrotire, însă în fața acestui scandal, înaltul prelat o sfătui să înghită hapul și să se mărite. De unde rezultă clar că Grecul Liberakis era amantul Anastasiei. In calitate de fost pirat și de fost pușcăriaș, el încercă acum un șantaj, în fața căruia Patriarhul el însuși dădu îndărăt. Nenorocita Doamnă se pregăti de nuntă și pofti în casa ei toată înalta societate greacă și românească din Constantinopol, spuse musafirilor ei că „cugetând serios asupra lucrului, modestia ei nu-i îngădue să se înfățișeze înaintea vizirului, și s'a hotărât deci a lua de bărbat pe oricine, decât a se expune la o atare rușine". La a-

uzul acestor vorbe, toată lumea părăsi casa, iar popa, care era în odaia de alături, intră în salon, oficiind căsătoria foastei Doamne cu fostul pușcăriaș! Urmă apoi săptămâna de miere de care vorbește Ion Neculce, și noul bei de Mania porni în Peloponez pentru a nu se mai întoarce.

Totuși, Anastasia nu muri printre Turci. In anul 1693, urcându-se în scaunul Moldovei fiul ei mai mare Constantin, ea veni la Iași împreună cu el și cu toate fetele ei încă nemăritate. Lipsise 10 ani din țară. Dar nici bătrânețea, nici sărăcia, nici rușinea căsătoriei ei, nu fură în stare să-i schimbe firea lacomă de precupeață. Cum sosi, mamă de voevod, începu un proces lung și samavolnic împotriva boerului Ilie Catargi, bărbatul Mariei, nepoata ei de soră, luându-i toate moșiile, sub pretext că ele constitue zestrea ei dela mamă-sa Doamna Dafina. Catargi — socrul său Iordachi Ruset fiind fugit de răul Ducăi Vodă în Polonia — n'avu cu ce dovedi că Doamna Anastasia își luase zestrea de mult și că moșiile reclamate erau zestrea surorei ei Maria [1]). El rămase astfel despoiat de averea lui.

Doi ani după sosirea Anastasiei în Moldova, o aflăm la București, unde merse să întovărășască pe noră-sa, Doamna Maria a lui Constantin Duca, pe care o apucase dorul să-și vadă părinții (Constantin Vodă Brâncoveanu și Doamna lui). Stai și te miri, ce mai căuta ea, bătrână, să-și ducă nora în Bucureștii aceia, în care, tânără, iubise, suferise și fusese înjosită.

După mazilirea fiului ei, o aflăm din nou la Constantinopol, judecându-se acum cu Bistrițenii pentru aurul ce-i oprise ei cu 12 ani înainte. Apoi, la a doua domnie a fiului ei, e iarăși în Iași, dela 1700 și la 1703, anul în care, foarte bătrână acuma, își dă obștescul sfârșit. O îngropă fiul ei sau la Bârnova sau la Cetățuia, însă mormântul acestei Doamne cu o viață atât de sbuciumată, n'a fost descoperit până azi.

---

[1]) Amintim că Doamna Dafina avusese cu Dabija Vodă o singură fată, Maria, măritată cu Iordachi Ruset, care venea deci soră vitregă a Doamnei Anastasia Duca. Această Maria murise în facere, născând o fată numită tot Maria, care fu măritată cu Ilie Catargi.

Gheorghe *Matei* *Radu* *Mihai* *Constantin [comis* *Maria* *Ilinca* *Constantin v. postelnic*

Familia Postelnicului Constantin Cantacuzino

După Buletinul C. M. I.

CAPITOLUL XXVI.

DOAMNA MARIA CANTACUZINO ŞI SOACRA EI ILÂNCA

SCAUNELE noastre ajungând a fi scoase la mezat, pe de o parte lăcomia Turcului avea de luptat cu mărinimia celui mai bun ofertant, iar pe de altă parte o prudentă politică îndemna Poarta să schimbe mereu nişte Domni duşmănoşi intereselor ottomane. Inclinarea Românului către politica statelor creştine exasperase Poarta întru atât, încât, în mai multe rânduri, ea hotărî să prefacă ţările noastre în paşalâcuri turceşti. Un rest de bun simţ al Imperiului în decădere, care-şi dete seama că înfăptuirea unei asemeni dorinţi ar fi pricinuit la noi neîncetate şi grave turburări, îl făcu să renunţe la planul acesta. Dar o soluţie se impunea. Ea fu găsită abia la începutul secolului următor prin introducerea domniilor fanariote, care n'au însemnat decât deghizata transformare a ţărilor noastre în raiale ottomane.

Deocamdată însă Sultanul se lupta cu voevozi în majoritate încă Români, care după ce umpleau haznalele împărăteşti cu aur românesc pentru a obţine o efemeră domnie, îşi făceau apoi un punct de onoare naţional de-a trăda interesele Porţii în folosul cauzei creştinătăţii.

Invălmăşeală de scurte domnii precipitate caracterizează acest sfârşit de veac.

In capitolele trecute am văzut pe aceşti meteori, venind şi plecând, guvernând sau numai petrecând, şi întotdeauna îmbogăţindu-se. Alături de ei femei, care amestecându-se în viaţa publică făceau rau ţării, ca Doamna Ghicăi Vodă, sau dădeau bune sfaturi, ca Dafina Dabija, sau îşi ajutau numai soţii la strân-

gerea comorilor, cum a fost Doamna Anastasia. Și altele în sfârșit de care nu s'a vorbit decât prea puțin, sau de loc, de suntem astăzi în îndoială despre unii voevozi, dacă au avut Doamne sau nu.

Astfel de pildă Mihnea Radu în Muntenia (vezi cap. XXIII p. 332), cel care venise cu o proastă reputație din Stambul, și care se logodi mai apoi cu cercheza Nedelca (Natalia), pe care n'ajunse a o face nici Doamnă, nici soție măcar, fost-a el însurat mai înainte sau nu ?

Dar Radu Leon, fiul Tomșei, care în timpul domniei lui în București își logodi feciorul cu fata Ducăi Vodă, ce e cu Doamna lui? nimeni nu ne vorbește de ea. Totuși logodnicul acela Ștefan Tomșa al II-lea, fiind pe atunci încă un plod mititel, mamă-sa trebuie să fi trăit. Unde ? Cine era ? Nu se știe.

Cât despre Antonie Vodă din Popești (cap. XXIII p. 360) știm că, ajungând la domnie om bătrân, el nu mai avea Doamnă. De foarte bun neam, fiul lui Mihai ot Târșor, cel care în 1608 a fost și pretendent domnesc (fratele Tudorii, țiitoarea lui Mihai Viteazul), Antonie se însurase de tânăr cu *Ilânca*, fata paharnicului Mavrodin din Mănești și a Mariei din Bucov[1]). Din această căsătorie avu pe Neagoi Postelnicul din Vai-de-ei, care a fost tatăl Doamnei Maria Brâncoveanu. După moartea Ilincăi, Antonie se reînsură cu *Dancea*, dintr'un neam ce nu ni este încă cunoscut, însă aceasta murise și ea când apucă Antonie din Popești domnia țării, așa încât nici Ilânca nici Dancea nu avură norocul să fie Doamne[2]).

Rămâne Șerban Cantacuzino, însurat și el de două ori, și a cărei soție de-a doua ajunse Doamnă. Prima soție a lui Șerban fu *Maria din Golești*, fata lui Stroe Leordeanu. Necunoscute motive făcură pe Șerban s'o părăsească, ceiace pricinui, între altele, ura vistiernicului împotriva foștilor săi ginere și cuscru, ură care duse la acele nesfârșite lupte dintre Golești și Cantacu-

[1]) A postelnicului Stoica ot Bucov. Prahova. Această fată a lor Ilinca mai fusese odată măritată cu Iane spătarul.

[2]) Totuși, deși Antonie Vodă avea vre-o 80 de ani când urcă treptele tronului, el pare a fi fost însurat a treia oară, de oarece, înscripția crucii de lângă biserica Cutitul de Argint din București, arată că este ridicată de „Io Antonie Voevod și soția mea Anca". (G. Florescu).

zini descrise în capitolele dinainte. Şerban se reînsură cu o fată care purta şi ea numele tot de *Maria*, fiica unui bulgar din Nicopoli, Clucerul Ghețea.

Acesta, stabilit şi boerit în Muntenia, deveni cuscrul marelui Postelnic Constantin Cantacuzino, ceia ce 'l făcu să joace şi un rol politic, iar după moartea acestuia mereu îl vedem amestecat în lupta ce se dădea între Greci şi Români, ținând, firește, ca socru al lui Şerban, partea acestora din urmă. In toată această lungă poveste, numele fiicei lui abia apare de două sau de trei ori. Dar că ea ca femee, mai simțitoare deci şi mai bănuitoare decât un bărbat, o fi aflat mai înaintea Ducăi Vodă despre legăturile dintre soțul ei şi Doamna Anastasia, nu încape îndoială. Când la Constantinopol, ascuns în podul casei Anastasiei, Şerban fu ridicat de ceauşii turci pentru a fi trimis în exil la Crit, şi când la București Doamna Ducăi Vodă îi făcu semn în mijlocul unui banchet să fugă îndată căci îi este viața în pericol, firește că Maria Cantacuzino trebue să fi fost mulțumită că are soțul ei un sprijin atât de puternic şi un atât de prețios auxiliar, însă inima ei rănită trebue să fi sângerat, şi în tăcere multe lăcrămi s'o fi răspândit prin cămările frumoaselor așezări Cantacuzinişti din București şi din Drăgăşani.

Steagul lui Şerban Vodă Cantacuzino

Altă durere, mai mare decât cea casnică, pândea pe biata Doamnă Maria. Când, după atâta sbucium şi atâtea persecuții,

Șerban ajunse însfârșit Domn al Țării Românești, era firesc că primul lui gând să fie acel al răzbunărei. Nici blanda lui mamă, jupâneasa Ilâncа, nu-i putu potoli furia. Cu statura-i uriașă, cu ochii lui negri ce-i ardeau ca cărbunii, cu glasu-i de tigru (astfel ni-l descrie Del Chiaro, care l'a cunoscut), el care înspăimânta și pe Turci, de'l făcu chiar pe unul, răcnind la el, să-și scape de spaimă ceașca de cafea, arzându-și degetele și mâna — un astfel de om nu era făcut pentru milă și îndurare. Își începu deci domnia tăind și spânzurând pe cine putut prinde din dușmanii lui, și'n primul rând pe ginerele lui Gheorghe Băleanul, Hrizea Vistierul [1]) căruia „viața i-a curmat și toată casa i-a pustiit [2]). Apoi pe Drosu, cel care din porunca Ducăi Vodă îl arestase în 1676, pe care de asemeni l-a omorît, pe el și pe fiul său, și i-a pustiit casa, de-a trebuit jupâneasa și fetele lui să fugă peste Dunăre la Turci. Dar, întru târziu, după ce 'și potoli mânia, și din ce în ce îl stăpâniră mai mult gândurile lui politice care-au fost mari, el hotărî să se împace cu foștii săi dușmani, având nevoe de armonie înlăuntru țării pentru a putea lucra cu atât mai bine în afară, la desrobirea țării de sub jugul Turcesc și închinarea ei către Impăratul Germaniei. In vederea acestei noi politice de împăcare, el trimise în Ardeal după Grigore Băleanu, nepot de frate al Banului Gheorghe și văr deci prin alianță cu Hrizea vistiernicul, cel omorât de el, pentru a-i propune în căsătorie pe fata lui, Smaranda. Zice Filipescu în cronica sa — pe dânsul îl trimisese sol în Ardeal — că era și Domnița „frumoasă și cuminte", și era și Băleanu „frumos și înțelept", așa încât a fost o împărechere pe placul tuturor, și a familiilor care se împăcau, și a țării care era mulțumită de pacea ce li se prevestea. Făcut'au nuntă mare în București cu soli din Moldova și din Transilvania și cu cele opt zile de necurmate chefuri. Insă cinci luni mai târziu „Domnița Smaranda căzu la grea boală și într'o zi de Mai (1688) Luni dimineața,

[1]) Hrizea era grec de origină, fiul lui Gh. Carida, vistiernic sub Matei Basarab. A luat pe fata lui Gheorghe Băleanu, vel Ban, și și-a zis Hristea ot Popești. El a fost tatăl lui Radu Popescu, cronicarul. Despre el vezi cap. XXIV și XXV.

[2]) Document publicat de d. Iuliu Marinescu în Arh. Gen. II Oct. = Dec. 1913.

datu' şi-au sufletul în mâna îngerului lui Dumnezeu. Iară părinţii ei, Şerban Vodă cu Doamnă-sa Maria, împreună cu Grigoraşcu ginerele, au rămas la mare jale, cu multe lacrimi şi cu multe suspine dela inimă, dar nimica n'au folosit, că moartea n'are făţărie şi este la tot omul de obştie întocmai".

După această durere a Doamnei Maria, urmă alta în curând, pricinuită de moartea soţului ei Şerban Vodă, otrăvit, zice-se, de fraţii săi, Constantin şi Mihai, cărora politica de închinare a ţării către Impărat nu li era pe plac (1688). Alte motive de ordin pecuniar o fi tras şi ele în cumpăna acestui omor, căci dela moartea jupânesei Ilânca armonia încetase în familie, dând loc, pentru meschine interese băneşti, unei învrăjbiri cu tragic sfârşit.

In momentul acesta Doamna Maria iesă însfârşit din anonimatul Istoriei, înfăţişându-se nouă ca o vrednică mamă, care luptă pentru legitimele drepturi de moştenire ale fiului ei Gheorghe la coroana ţării. Insă cumnaţii ei nu-şi omorîseră fratele pentnu a lăsa apoi domnia fiului său. Lor li trebuia Domn credincios lor şi potrivnic politicei germane. Puseră deci pe boeri şi ţara să'l aleagă pe nepotul lor de soră, Constantin Brâncoveanu. Târzia energie a Doamnei Maria fu învinsă. Ea fu nevoită să părăsească, cu toţi copiii ei, capitala, retrăgându-se la moşia lor Drăgăneşti. Acolo aşteptă, încă nu resemnată de loc, ştiri dela ginerele ei Constantin Bălăceanu, care' şi pusese de gând să răstoarne pe Brâncoveanu, restituind coroana cumnatului său Gheorghe Cantacuzino.

Aga Bălăceanu, fiul lui Badea zis Uşurelul [1]), fost, alături de hatmanul Buhuş al Moldovei, ultimul erou pe care l'a avut ţara până la Renaştere, erou de teapa vitejilor lui Mihai. Era din firea lui războinic şi'i plăceau aventurile şi gloria. Cronica spune de el că'şi „întindea mintea după păreri nebune, şi credea în vitejii şi'n cai şi'n arme". Credincios fostului său Domn şi socru [2]), era băgat până'n gât în politica germană. Cum

[1]) Fiindcă în 24 de ceasuri a făcut, călare (schimbând caii fireşte), drumul dela Bucureşti la Iaşi, când îl trimise C-tin Vodă Şerban la Gheorghe Vodă Ştefan pentru a cere să nu omoare pe fraţii Iordachi şi Toma Cantacuzino, închişi la Buciuleşti împreună cu Doamna lui Vasile Lupu. (Vezi cap. XXII).

[2]) El ţinea în căsătorie pe Maria Cantacuzino, fata lui Şerban Vodă.

Șerban, înainte de-a muri, era pe punctul de-a se închina Impăratului Leopold I, pentru care scop trimisese la Viena pe fratele său Iordache și pe ginere-său Bălăceanu, acesta, aflând acolo de moartea socrului său și de alegerea Brâncoveanului ca Domn al Munteniei, se înțelese cu Nemții pentru a-i aduce fără întârziere în țară, dând domnia cumnatului său, care se va închina lor. Acesta era însă minor. Urma, după planul Bălăceanului — căci în splendidu-i avânt creștinesc și patriotic își băgase, firește și ambiția coada — ca Doamna Maria să fie numită regentă și el, ginerele și cumnatul, să fie primul sfetnic al țării.

Intors deci din Viena, unde se înțelesese personal cu Impăratul, Bălăceanu, numit colonel în armata austriacă, se întâlni în Brașov cu Prințul de Baden și cu generalul Haïssler și intrară tus trei în Oltenia cu un numeros corp de armată. Domnul care se afla la Brâncoveni (Olt) li trimise pe Șerban Grecianu și Barbu Brăiloi pentru a parlamenta. Insă aceste parlamentări ale Brâncoveanului le cunoșteau Nemții. La orice cerere a lor, Vodă răspundea : „Da, cu vremea!" de-a rămas la noi această expresie de tărăgăneală cu numele de *vorbă brâncovenească:* da, cu vremea! Armatele imperiale trecură Oltul, Vodă retrăgându-se dela Brâncoveni la Șerbănești, dela Șerbănești la Potlogi, dela Potlogi la Buzău, de unde trimise în grabă la Poartă să ceară ajutor. Intre timp Prințul de Baden plecă la Sibiu, iar armatele de ocupație, sub conducerea lui Haissler și a lui Bălăceanu înaintară parte asupra Târgoviștei, parte asupra Drăgănestilor pentru a proclama pe minorul Gheorghe Cantacuzino voevod al Țării Românești. Acolo aștepta înfrigurata Doamnă „plină de fumuri în cap pentru aceste măriri".

Insă, după porunca Porții, Tătarii intraseră în țară, iar Sultanul el însuși înainta înspre Dunăre. Față de această întorsătură a lucrurilor, Brâncoveanu, Haissler și Bălăceanu se întâlniră chiar în Drăgănești, moșia Doamnei Maria, și acolo, după fierbinte rugăminți ale Domnului, Haissler hotărî retragerea trupelor sale spre a evita ciocnirea armatelor germane și turce pe teritoriul țării.

Brâncoveanu scăpase de pericol. Se întoarse triumfător în București, anunțând Sultanului că el alungase pe Nemți și că în

urma armatei imperiale în retragere mergea Doamna Maria, cu fiul și fetele ei, să'și caute un refugiu în Ardeal. Ceia ce era adevărat.

Doamna se stabili la Sibiu înconjurată de onorurile autorităților, după porunca Împăratului, care voia să fie tratată ca văduva fostului său aliat și ca mama unui minor năpăstuit, caruia i se cuvine de drept scaunul Țării Românesti și coroana Byzanțului. Împăratul, împărăteasa [1]), miniștrii (Principele de Baden și contele Stratmann) îi scriau epistole autografe, care au fost publicate în întregime în genealogia banului Mihai Cantacuzino :

„Luminată Princesă și a Noastră iubită" îi scrie Leopold I. Am aflat cu deosebită întristare a sufletului Nostru, și împreună pătimim la întristarea Luminății Tale, și ca să te ușurăm si să te parigorisim (traducerea e din secolul al 18-lea), ca să arăt către tine a noastră împreună mâhnire și părintească dragoste, am poruncit la al nostru Gheneral Haissler ca să aibă purtare de grijă și să te trimită la Curtea Noastră, împreună cu familia și cu familia Bălăceanului, ca să te putem îngriji mai cu temei și să'ți arătăm toate acele semne împărătești ale milostivirii noastre, ș. c. l.... S'au dat în orașul Viena, Mai anul 1690. Leopold".

Cu toată această împărătească invitație, Doamna Maria nu s'a dus la Viena, căci avea nevoe să fie cu fiul ei la granița țării, pentru a ajunge cât mai repede în București, când, prin vitejiile ginerului ei, nădăjduiau că va fi învins odată usurpătorul de Brâncoveanu. Insă în curând armatele imperiale și ottomane se întâlniră din nou în munții Transilvaniei și 'n marea bătălie dela Zernești (11 August 1690) Aga Constantin Bălăceanu căzu glorios pe câmpul de luptă, dovedind astfel că nu era din parte-i glumă când „crezuse nebunește în vitejii, și'n cai, și'n arme".

Dar Doamna Maria rămase fără sprijin. Mai primi, nu e vorbă, scrisori dela Impăratul și dela Impărăteasa, cu multe vorbe frumoase de condoleanță și compătimire, însă la Viena nu

[1]) Eleonora Magdalena Theresa.

mai fu poftită. Ea rămase în Sibiu, îngrijind de educația tânărului Gheorghe și de căpătuiala fetelor ei nemăritate.

Pe Casandra o dădu în 1699 după Dumitru Cantemir. fostul și viitorul Domn al Moldovei, pe Ilânca după Istrati Urdăreanu și pe Bălașa după Grigore Vlasto. Maria Bălăceanu, trăi, nenorocită, pe lângă mamă-sa, iar Gheorghe se însură mai târziu cu Ruxanda Rosetti (fata lui Iordachi al lui Antonie Vodă), din care se trage ramura zisă azi Șerban Vodă.

In tot timpul lungii domnii a lui Brâncoveanu, Doamna Maria și fiul ei rămaseră în Sibiu. Abia în 1714, ei se întoarseră în țară, unde Gheorghe Cantacuzino căpătă bănia Craiovei, iar bătrâna lui maică se călugări la mânăstirea Dintr'Un Lemn, în județul Vâlcii. Acolo mai trăi, împreună cu fiică-sa Bălașa, încă 9 ani, până ce, foarte bătrână, se stinse în anul 1723.

Bucureștii păstrează amintirea ei prin strada care-i poartă numele, strada Doamnei, pe care nici o administrație comunală nu s'a învrednicit s'o numească cum ar trebui : strada Doamnei Maria Cantacuzino. Ba din potrivă, prin 1924 o mutase pe biata Doamnă Maria tocmai în Parcul Bonaparte. Din fericire însă, un nou primar, la un Sfântu Dumitru, a mutat-o la loc.

Strada poartă numele acesta după biserica Doamnei, acea foarte solid construită biserică ce se află înăbușită în curtea unor mari clădiri moderne, între calea Victoriei și strada Doamnei. Nevasta lui Șerban Vodă o făcu cu cheltuiala ei, în anul 1683, drept mulțumire și laudă Domnului pentru izbânda creștinilor sub zidurile Vienei. In curtea bisericei era o casă mare în care locuiau copiii ei, Gheorghe și fetele, căreia i s'a zis multă vreme casa Beizadelelor, iar peste drum era casa lui Vodă Șerban și a Doamnei Maria (Legațiunea Rusiei pe calea Victoriei) zidită de Șerban Cantacuzino el însusi pe locul moștenit dela bătrânul Postelnic. Casa aceasta încapătoare și luxoasă, a fost palatul domnesc a lui Vodă Șerban, care nu voia să locuiască în Curtea Vechie, poate din pricina neplăcutelor amintiri din vremea lui Gheorghe Duca.

Când, după moartea lui Șerban, nepotul său Constantin Brâncoveanu, ajuns Domn, avu nevoe de-un drum drept și scurt între casa beizedelelor sale și moșia sa, Mogoșoaia, el tăiă

tot ce-i sta în cale pentru a croi Podul Mogoşoaia, ajuns artera principală a Capitalei, Calea Victoriei. Din fundul Sibiului ei, Doamna Maria protestă, dar firește zadarnic, că i s'a tăiat locul în două, şi c'a rămas curtea ei pe deoparte a străzii şi casa beizadelelor pe de cealaltă parte.

* * *

Inainte de-a încheia şirul povestirilor acestor vieţi de Doamne şi Domniţe muntene dela sfârşitul secolului 17-lea, se impune a se arăta cum a fost sfârşitul acelei femei, despre care n'am putut face un capitol deosebit, dar care prin personalitatea şi prin sufletul ei de sfântă ar merita o carte întreaga scrisă de-o pană iscusită. E vorba de Domnita Ilânca, fata lui Radu Vodă Şerban, jupâneasa marelui postelnic Constantin Cantacuzino şi mama voevodului Şerban.

In paginele acestei cărţi am întâlnit-o dela naştere, la 1611 în cetatea Sucevei, am urmărit-o la Viena, unde primi dela maică-sa în preajma Curţii Habsburgilor, o creştere cu totul deosebită, am văzut-o apoi venind la Bucureşti sub domnia rudei sale Matei Basarab, care o mărită cu postelnicul Cantacuzino, am văzut-o cum, soţie devotată şi mamă iubitoare a 12 copii, îşi petrecu o viaţă de patriarhală jupâneasă, gospodărind cu hărnicie numeroasele lor moşii, am văzut-o la mormântul sugrumatului ei soţ asistând la jurământul fiilor că vor răzbuna sângele nevinovat al tatălui lor, am arătat-o amestecată în lunga luptă ce-a urmat între Cantacuzini cu Goleştii şi cu Bălenii, stăruind pentru a se dărui viaţa celui ce-i omorîse bărbatul (Stroe Leurdeanu), grijindu-şi fiii când erau la închisoare, uneltind scăparea lor din ghiarele duşmanilor, mergând cu ei la Constantinopol, întorcându-se iar când se întorceau, şi în sfârşit, când izbucni triumful cauzei cantacuzineşti prin înălţarea fiului ei Şerban în scaunul ţării, am văzut-o încercând să potolească furiile răzbunătoare ale acestuia.

Dela moartea postelnicului toţi fiii lui au trăit uniţi, strânşi ca un singur om, căci numai astfel au putut lupta pentru triumful cauzei lor. Cel mai mare, Drăghici, era ca şi tată-său, bun şi fără ambiţii. Lupta împotriva lui Ghica şi a lui Stroe s'a dat

la început numai în vederea unei răzbunări a pedepsirii vinovatului — dreptul talionului. Dar după moartea lui Drăghici, (de boală la Constantinopol, 1667) rămânând Șerban capul familiei, el își bagă de pe atunci în gând să fie Domn. Lucra încet, cu perseverență, cu energie, cu ură, frații lui poate nici nu băgară de seamă, decât în afară de Stroe Leordeanul. Gheorghe Băleanu și Duca Vodă, care-i pătrunseseră gândul, mai era și bătrâna lui maică, care-și cunoștea feciorul ale cărui ambiții nu fură pentru ea o taină.

Ea suferi mult de lucrul acesta — o și spuse, în spovedanie, duhovnicului ei — fiindcă pe de o parte știa dela răposatul ei soț, care refuzase coroana țării, că mai bine e să trăești gospodărind la moșii decât să umbli după mărimile ce trag după sine atâtea neajunsuri ; și apoi, fiindcă firea aprinsă și lacomă a lui Șerban o făcea să bănuiască că de-ar ajunge Domn, ar nedreptăți pe frații lui în împărțeala averei — imensă — a Cantacuzinilor. Gândul acesta nu lăsa bătrânei răgaz de odihnă. In mai multe rânduri își refăcu diata — testamentul — împărțind fiecare petec de pământ între cei 4 feciori mai mici ai ei, căci cei doi fii mai mari, zicea ea, își luaseră de mult partea, la însurătoarea fiecăruia, încă de pe vremea când trăia postelnicul. Mereu repeta ea aceeași vorbă, că n'au ei a se amesteca în averea fraților mai mici.

In sfârșit, după înălțarea lui Șerban în scaun, postelniceasa Ilânca, ajunsă la mari bătrânețe, 71 de ani, se hotărăște să facă pentru mântuirea sufletului ei o călătorie la Ierusalim, la Sfântul Mormânt. Intrucât s'ar fi putut să se prăpădească pe drum, și tot cu grija la ce s'ar întâmpla după moarte, se hotărăște să mai facă o ultimă și hotărâtoare diată prin care să mai împartă odată feciorilor ei, atât averile cât și cuminte sfaturi ale unei mame bătrâne, înțelepte și bune. Scrisoarea aceia, datată din 1 Septembrie 1682, e una din cele mai extraordinare din câte se pot citi în prăfuitele arhive ale corespondentelor bătrânilor noștri Reesă din ea, nu numai sufletul ales și cugetul înalt al Domniței Ilânca, dar o pătrundere a lucrurilor, o chibzuială și o fineță care contrastează cu moravurile unor vremi, pe care ni le închipuim barbare.

Adevărat este, pe de altă parte, că din pricina lipsei de respect pentru viața aproapelui ce caracterizează acea epocă, precum și din faptul că nu o cunoaștem încă îndeajuns, noi ne-o închipuim mai sălbatică decât era. Și la urma urmei, sălbatec și barbar sunt două noțiuni diferite. In veacul al 17-lea moravurile erau la noi încă destul de barbare, însă felul traiului era civilizat. Luxul ce se desfășura la Curte, frumusețea caselor particulare ce minuna pe toți străinii cari treceau prin țările noastre, bunul gust și bogăția în îmbrăcăminte, la masă la banchete [1]) la plimbări în carete pela mânăstiri și pela rerelee, învățătura multor fii de boeri cari vorbeau curent mai multe limbi vii și deseori latinește, ca de pildă stolnicul Constantin Cantacuzino el însuși, cilibiul, mult învățatul, precum și Miron Costin și fii lui amandoi și fiii hatmanului Buhuș [2]) și câți alții pe care nu-i știm — toate aceste dovedesc o civilizație înaintată, și care ne-ar fi putut da și poeți de-ar fi fost limba puțin mai cioplită prin mânuirea ei mai de timpuriu în cancelariile domnești și judecătorești.

In atare condițiuni nu trebue să ne mire fineța jupânesei Elenca crescută la Viena, și care-și trimise fiul spre învățătură la Roma și la Padova, ci trebue numai să admirăm deșteptăciunea, pătrunderea ei, și înaltu-i suflet curat.

„Ajungând la vârsta bătrâneților „zice ea" cugetat-am în inima mea către prea bunul Dumnezeu ca să călătoresc către Ierusalim, să mă închin acolo sfântului loc unde a fost îngropat prea curatul trup al Sfinției Sale și să plâng mulțimea păcatelor mele. Drept aceia fiind eu gata asupra purcesului, am chemat aci pe toți cei dela inimă ai mei iubiți cuconi: Constandin i Mihai i Matei i Iordachi, dându-le poruncă și învățătură precum se cade tuturor celor ce iubesc fii lor, poruncindu-le a păzi

[1]) Am arătat la capitolul doamnelor lui Vasile Lupu ce bogate erau mesele domnești. Ciudat este că dăm și atunci, și mai târziu, sub domnia lui Constantin Duca, de întrebuințarea furculiței, despre care se știe că în Franța și în Anglia a fost introdusă abia în secolul al 18-lea. Nu era firește, la noi, de usaj curent, dar totuși dăm de urmele ei.

[2]) Ion Gninski, sol polon, trece prin Moldova în 1678, și e întâmpinat la Iași de Ion Costin, fiul lui Miron, și de tânărul Buhuș (Niculai?), fiul hatmanului, care-i ține cuvântări pe latinește și chiar într'o atât de bună latinească, încât mândrul Polon rămâne uimit de învățătura acestor fii de boeri Moldoveni.

toate câte sunt scrise aici mai jos: Intâi, fiii mei, să vă îmbrăcați cu frica lui Dumnezeu, și lui să slujiți și lui să vă închinați. Și să vă iubiți unul pe altul, lăcuind întru o dragoste frățească după cum este zis „unde vor fi frați adunați în numele meu, acolo sunt Eu prin mijlocul lor". Drept aceia, fii mei, să locuiți toți împreună, ca cum ați fi într'un suflet, să nu se despartă unul de altul nici cât, ci să cinstească cel mai mic pre cel mai mare, cum se cade, așijderea și cel mai mare să iubească pre cel mai mic, după cum este zis.

După aceia, dragii mei fii, iată că aleg din mijlocul vostru pe fiul meu Constandin, supuindu-l a fi în locul meu ispravnic, adecă să aibă el voe a căuta casa mea, și de toate satele, și moșii și țiganii mei..."

Apoi urmează diata, în care mai lămurește odată că fiii mai mari, Drăghici și Șerban, și-au luat partea lor de pe când trăia încă postelnicul, unul Măgurenii și celalt Drăgănești, dar cu toate aceste îi mai lasă lui Șerban Vodă o seamă de moșii pentru a-și înzestra fetele. Și, însfârșit, închee cu aceste vorbe, care te face să te gândești la mărunțele drame familiare, ale căror taine nu au pătruns până la noi, dar care mult o fi făcut să sângereze inima bătrânei postelnicese:

„Feții mei, vă mai adaog o învățătură din cele ce știu că v'a învățat tatăl vostru și v'a legat cu blestem; acum dar și eu aici urmez să vă leg cu blestemul lui Dumnezeu și sub blestemul meu cel părintesc, ca să nu vă plecați urechile voastre sub ascultarea cuvintelor jupâneselor voastre, de cele proaste și vrăjbitoare, care fac fraților neviață; nici să se amestece ele în vorba voastră ce veți avea voi între voi sau pentru moșii sau pentru alte trebi. Iară de veți avea cumva ceva bănuială, ca niște oameni, voi singuri în taină să vă tocmiți și să vă împăcați, precum știți că și noi v'am păzit și v'am ținut pe toți la un loc neosebiți, așa și voi să îngăduiți unul altuia, ca nu care cumva să vă stricați numele cel bun al neamului vostru".

Dar ei l-au stricat. Abia plecă bătrâna în pelerinaj la Sfântul Mormânt [1]), Șerban Vodă cenu dela frații lui catastiful mo-

[1]) O întovărășise în această călătorie fiul ei Mihai și fiica ei Stanca. Dela

şiilor şi diata mamei lor pentru a le cerceta. Nu le putu avea, spunând Cantacuzinii că nu ştiu unde sunt.

Doi ani mai târziu, 1684, jupâneasa Elenca se întorcea de la Ierusalim, curată de păcate şi încă sănătoasă şi plină de energie. Fiul ei, Domnul Ţării, îi ură bun sosit şi-i ceru catastiful şi diata. Mamăsa refuză să i le dea. Şerban îşi rotogoli ochii de cărbuni şi-şi slobozi glasul de tigru. Elenca rămase neclintită. Vodă trimise la ea pe Iacob Patriarhul Constantinopolei pentru a o îndupleca, postelniceasa nimic. Ii trimise pe Dosoftei, Patriarhul Ierusalimului şi a toată Palestina, dar bătrâna rămase stâncă de piatră. Dosoftei mărturiseşte el însuşi cum de două ori l-a chemat Vodă şi „călcând făţiş îngrijirea şi hotărârea jupâne-

Spitul în veacul XVII-a

Ierusalem, unde dăruise Sfintele Locuri „cu multe şi scumpe daruri" ea plecă la muntele Sinai, dăruind şi mănăstirea de acolo cu bani şi odoare. Intorşi în ţară, Mihai Cantacuzino, marele filantrop care a făcut spitalul Colţii, întreţinut în întregime de el, zidi în creerii Carpaţilor, în domeniile lui din Prahova, o mânăstire pe care, în amintirea călătoriei lui, o numi Sinaia, cea menită să adăpostească 200 de ani mai târziu pe întâiul rege şi pe întâia regină a României, şi să fie azi reşedinţa de vară a Dinastiei noastre.

sei Elenca, ca unul ce stăpânea și era puternic, ne-a trimis îndărăt la dânsa ca să cerem și să luăm catastifele și toate hârtiile împărțelii, de atunci, ca să le aibă el spre întemeierea și statornicirea acelei împărțeli. Iar ea, dacă am venit noi și am spus o astfel de poruncă, a răspuns că nu dă nici catastifele, nici scrisorile".

In fața acestei hotărîte voinți, Vodă se închină, așteptând deacum ceasul când mamă-sa va închide ochii — ceiace se întâmplă abia 3 ani mai târziu.

La 2 Martie 1687, jupâneasa Elena Cantacuzino muri în casa ei din capul podului Cilibiului (Sf. Apostoli), la vârsta de 76 de ani, Imprejurul patului ei de suferințe se afla tot neamul ei, feciori și nurori, nepoți și nepoate, și patriarhul Ierusalimului și ieromonahul Ștefan, duhovnicul muribundei. Singur Șerban Vodă, chemat cu trebile domniei aiurea, nu era de față. Inainte de-a închide ochii pentru totdeauna, bătrâna „fiind în toată firea, cu limba nescrintită, în mințile cele mai bune care le-a avut din tinerețe până la bătrânețe" a chemat din nou pe Mitropolitul Theodosie și în fața tuturor rudelor adunate a lăsat cu limbă de moarte să nu se schimbe nimic din testamentul ei din 1682, care a fost și rămâne voința ei cea din urmă.

Dar abia coborî trupul ei neînsuflețit în bolnița bisericii din Mărgineni, alături de-al postelnicului Constantin, că vrajba între frați începu. „Fiind Șerban Vodă om mânios și silnic, poftea să fie toate după părerea lui. Pentru care a cerut dela Mitropolit și i-a și dat scrisoarea (testamentul) și a luat-o precum i-a fost voia". Mai mult de cât atât. Pentru a avea și după lege dreptatea din partea lui, el sili pe duhovnicul mamei sale, care era și duhovnicul lui, ieromonachul Ștefan [1]), să ticluiască o scrisoare plină de neadevăruri, prin care mărturisea că „fericita Doamnă Elena postelniceasa, fiind aproape de moarte și slabă de tot, m'a chemat pe mine de-am scris o carte pentru niște sate... care am scris eu cu mâna mea, și acea carte o țiu frații Măriei Tale, și mărturie pui pe Dumnezeu cum că Doamna cu gura ei m'a învățat să scriu. Iară încă aproape n'am fost ca să înțeleg

[1]) El era egumenul mănăstirei zisă pe atunci a Arhimandritului, fosta mănăstire a Târnovului, astăzi biserica Sfinții Apostoli.

Elena *Gheorghe* *Ion* *Alexandru* *Doamna Zoe* *Antonie Vodă*

Familia lui Antonie Vodă Rosetti

Copia tabloului de la d-l Ion Rosetti-Bălănescu, făcută de pe pictura murală de la Sf. Nicolae Domnesc din Iaşi (azi distrusă).

ce zice, fără numai dumnealui Constantin spătarul Brâncoveanul (nepot de fiică, viitorul Domn) vorbea cu Domnia ei şi pe urmă venea la mine şi-mi zicea : Zice Doamna să scrii cutare şi cutare, şi eu, ca un prost, scriam ce-mi zicea dumnealui. Iară pentru pecete, nu putea Doamna să pecetluiască, ci dumnealui spătarul au luat-o şi au pecetluit".

Deacum cu o atare scrisoare în mâinile sale, Şerban Vodă strică diata maică-sei, şi, făcând el împărţeala averii după placul lui, îşi luă firește partea leului. Optsprezece luni mai târziu el muri subit în palatul domnesc din Bucureşti, şi dacă zvonul care umbla prin ţară, că el a fost otrăvit de fraţii sei Constantin şi Mihai, era adevărat, apoi se vede acum lămurit că nu numai politica lui de închinare către Germania ar fi fost cauza acestui omor.

După înmormântarea voevodului şi urcarea în scaun a nepotului său Brâncoveanu, heromonahul Ştefan răsufilă de păcatul ce-l înăbuşea şi s'apucă să facă o nouă scrisoare, arătând cum se întâmplase cu adevărat moartea postenicesei care fusese „în toate minţile ei", însă cum defunctul voevod îl chemase la dânsul silindu-l să ticluiască acea mincinoasă scrisoare arătată mai sus „Şi având Şerban Vodă şi pe Duhovnicia Mea mânie şi rea pizmă, căci m'am aflat martor la amândouă diatele, lăudându-se că dacă nu-i voi face scrisoarea după izvodul ce-mi va trimite ca să fie acele diate întru nimic, nu va căuta că i-am fost duhovnic şi Domnii Lui, ci tocmai cu ocna mă va pedepsi. Deci, temându-mă de urgie şi de ură năprasnică, i-am făcut scrisoarea precum a vrut şi a poftit; care scrisoare a mea, când s'ar ivi vreodată la vreunii de-ai lui Şerban Vodă, ca să-şi facă cu dânsa vre-o îndreptare, acea scrisoare să nu se ţie în seamă, că de mare nevoie şi de groază am făcut-o".

Asemeni scrisori au mai dat şi ambii patriarhi, mărturisind cu autoritatea lor dinaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor, că postelniceasa Elenca fusese, şi când îşi făcuse diatele şi când murise, în toată firea şi în minţile ei cele bune, iar că scrisoarea popei Ştefan duhovnicul îi fusese smulsă cu sila de samovolnicul Şerban Voevod.

Şi aşa şi-au luat fraţii Cantacuzinişti moşiile înapoi ; dar

și păcatul unui fratricid și-l luară în suflet, stricând astfel, împotriva voinții postelnicesei, bunul nume al neamului lor. Și cum — zice-se — fapta rea nepedepsită nu rămâne, vom vedea mai târziu cum își ispăși stolnicul Constantin păcatul acestui omor.

* * *

CAPITOLUL XXVII

DOAMNE MOLDOVENE LA SFARȘITUL VEACULUI AL 17-lea

IN Moldova, a doua jumătate a veacului al 17-lea nu ne-a dat decât două doamne mai de seamă, pe Dafina Dabija și pe fiică-sa Anastasia Duca, pe care le cunoaștem din capitolele trecute. Celelalte s'au perindat prin țară, aproape nebăgate în seamă.

Ilieș Alexandru (1667—69) fiul lui Alexandru Ilieș, nepot lui Ilie Turcitul și strănepot lui Petru Rareș, a fost ultimul mușatin care a domnit la noi. Prin el — sau mai curând prin fiul său Radu care n'a domnit — se stinge pentru totdeauna dinastia vechilor voevozi moldoveni, coborîtori din Bogdan Vodă și din Ștefan cel Mare.

Ilieș Alexandru trăise toată viața lui la Constantinopol, așa încât nici nu știa vorbi românește, și, sosit domn la Iași, avu nevoie de tâlmaci pentru a se înțelege cu supușii săi, ceeace nu-l împiedecă pe bătrânul cronicar Neculcea să scrie despre el că: „Domn așa de îndurător și milostiv ca acesta n'a mai venit altul la Moldova... Era bun și milostiv, el și Doamna lui".

Doamna aceasta trebuia să fi fost bătrână ca și el, căci ei s'au urcat în scaun 40 de ani bătuți după ultima domnie a tatălui său. Ea era din neamul Cantacuzino, după cum se vede gravat pe-o anaforiță din biserica Trei-Erarhi din Iași: „Cu mila lui Dumnezeu Ilieș Voevod a toată Moldo-Vlahia cu prea evlavioasa Doamna Cantacuzino" (Inscripția, firește, grecească). Mai mult nu știm despre această Doamnă.

Ștefan Petriceicu Vodă (1672—74) socrul acelui Chiriac

Sturdza care refuzase coroana țării oferită de boeri, spunându-le că dacă îl vor face Domn, întâi pe cei ce l'au ales îi va tăia — Ștefan Petriceicu, ales în locul ginerelui său, avea de soție pe *Maria Catargi*, care, bătrână, ajunse și Doamnă. Izgoniți din scaun de Dumitrașcu Cantacuzino, ei se refugiară amândoi la prieteni lor Polonii, la Cuczacz, în Podolia. Acolo muri Doamna Maria, un an mai târziu (1675), fără a mai prinde deci a doua domnie, scurtă și plină de peripeții, a soțului ei [1]).

Despre Dumitrașcu Cantacuzino (1674—75 și 1684—85), știm că a fost însurat cu o *Ruxanda*, probabil o greacă din Constantinopol. Afirmația d-lui G. O. Lecca, cum că nevasta lui ar fi fost Alexandra Potocki, este greșită. Nici o legătură n'a fost între Poloni și Domnul acesta, care și-a petrecut aproape toată viața la Constantinopol, ca și mușatinul Ilieș Alexandru. Chemat, când era flăcău, de către unchiul său Constantin Postelnicul la București, el urzi cu Stroe Leurdeanu acel complot care costă viața binefăcătorului său, și rămase apoi în București numai cât ținu domnia întâi a lui Grigore Ghica. In 1665 plecă din nou la Constantinopol, unde se însură, devenind apoi capuchihaia lui Petriceicu Vodă la Poartă. Fire de om netrebnic, precum uneltise moarte lui unchiu-seu, astfel luă acum locul domnului care-și pusese încrederea în el. In Moldova sosi fără Doamna lui, pe care o lăsă acasă la ei pe Bosfor, întrucât era însuși nesigur de durata unei domnii căpătată fără bani — ba mai mult, fiind sărac, îi plătise Turcii cheltuiala drumului. Domni un an, o deplorabilă domnie, fu mazilit, trimis la Stambul și retrimis apoi, aiba zece ani mai târziu, din nou domn al Moldovei, unde tot numai un an îi îngăduiră boierii să le rămâe domn.

Despre isprăvile acestui om, ni povestesc letopisețiii un amănunt picant

„Doamna lui stătea în Țarigrad. Iar el aici își luase o fată a unei racherițe de pe Podul Vechi [2]), anume Arhipoaia, pe care o chema Anița, și era țiitoarea lui Dumitrașcu Vodă, și o

[1]) Ștefan Petriceicu — cel ce „domnea de-a călare" — este, prin femei, străbunul marelui nostru istoric, Bogdan Petriceicu-Hasdeu.

[2]) Strada care se întindea dela Trei Erarhi la Târgul Cucului.

purta în vedere între toată boerimea, și o ținea în brațe de-o săruta, și o purta cu sălbi de galbeni și cu haine de șahmarand și cu șlic de sobol și cu multe odoare împodobită, și era tânără și frumoasă, dar plină de suliman ca o fată de rachieriță. O trimetea din curtea domnească cu seimeni, și cu vornici, și cu comiși ziua amează mare pe uliță, la feredeu și pe la mânăstiri și pe la vii în plimbare; și făcea pe boeri de-și trimeteau jupânesele cu dânsa, și după ce venea acasă, trimetea jupâneselor daruri că i-au făcut cinstea de-au mers cu dânsa la primblare". Dacă era Aniţa Arhipoaia tânără și frumoasă, în schimb era Dumitrașcu Vodă om bătrân și urât. Zice cronica că-și scotea seara dinții din gură și-i punea pe masă, iar dimineața îi scotea de pe masă și-i punea iar în gură.

In timpul acesta doamna Ruxanda, care stătea în Țarigrad, își mărita fetele, cu greci de-ai lor, pe Elena cu doctorul Duchi și pe Casandra cu Nicolae Mavrocordat, fiul Exaporitului, viitorul domn. Cu un fiu, mort holtei în 1713, se stinse în ramură bărbătească, neamul uriciosului domn Dumitru Cantacuzino, mort în Constantinopol după mazilirea lui.

Antonie Ruset Voevod, fostul Chiriță Dracu, se urcă și el în scaunul Moldovei, pe care-l ocupă trei ani, dela 1675 la 78. Boer influent prin el însuși, prin frate-seu Constantin Cuparul, și prin verii lui Cantacuzinii, obținu scaunul țării fără greutate, însă spre marea lui pagubă. Moldovenii au fost mulțumiți de domnia lui, însă nu și de fii sei. Cel mai mare, Alexandru, care se afla la Curtea Ducăi Vodă la București, începu să plângă de bucurie când auzi că tată-său se făcuse domn. Apoi însă „se semeți", zice cronica, și venind în Iași se apucă, împreună cu frații sei, de multe năzbâtii, batjocorind fetele oamenilor, fără a căuta de erau țărance, târgovețe sau jupânese de boeri. Altfel erau băeți buni și cavaleri; de li se întâmpla, în chefurile lor nocturne, vreun neajuns, ceartă, bătae sau d'al d'astea, ei nu pârau domnului pe nimeni. Totuși, când după trei ani își pierdu Antonie Vodă domnia și plecă, supus, la Constantinopol, Duca Vodă îl pârî, pe el și pe fii sei, că au jefuit țara, încât turcii îl supuseră la cele mai grozave chinuri : îi înfigeau cue sub unghii și-i dădeau să înghită tulpane, pe care

apoi le trăgea îndărăt, scoțându-i mațele afară pe gură. El muri în curând de pe urma acestor cazne, rămânând familia lui la mare sărăcie.

Din jurnalul de călătorie al solului polon Ion Gninski care a trecut prin Moldova în 1677, aflăm că ajungând solul în Iași în Iunie al acelui an, după ce fii lui Miron Costin și ai hatmanului Buhuș îi ținură discursuri pe latinește, spre marea lui surprindere și mulțumire, fu invitat la Curte în audiență la Vodă, care-i dădu și un strălucit ospăț. Drept recunoștință, solul lui Sobieski „trimise domnului un vas cu beuturi alese, iar *pentru doamnă* o casetă mare de argint, frumoasă".

Pe această Doamnă a lui Antonie Ruset o chemă *Zoe*, însă, pân'acum cel puțin, nu știm nimic altceva despre ea.

Ajungem însfârșit la voevodul Constantin Cantemir, despre a cărui origină tătărească vom vorbi la domnia fiului său Dumitru. El era un boer mazil din Silișteni, în ținutul Fălciului, fiul lui Toader Cantemir și al Mariei, moartă când avea el șease luni. Născut în 1612, își petrecuse tinerețea în Polonia, unde învățase carte, puțină, și mânuirea armelor, bine. Trecea drept ostaș viteaz și căpitan priceput. Intors dela Leși cu'n astfel de renume, intră întâi în slujba lui Vasile Lupu și apoi trecu în Muntenia sub Grigore Ghica, unde rămase până la mazilirea acestuia. Stabilit apoi din nou în Moldova, înaintă repede în ranguri, până ajunse și Domn.

Intâia lui soție fu *Anastasia*, o nepoată de-a lui Ghica Vodă, după cum ne-o spune fiul său Dumitru. „In 1646, fiind în vârstă de 34 de ani, silit de Vodă (a pricepe coactus !) ia pe cea întâi a lui soție, Anastasia, *nepoată de vară după tată* a Domnului însuși". Insă după 6 săptămâni de căsnicie Anastasia moare de ciumă, lăsând, în 1646, un Cantemir încă tânăr și plin de avânt războinic.

Frământat de neastâmpăr, își întoarce privirile spre locul lui de baștină — Fălciul — și-și alege o mireasă cunoscută poate din copilărie, pe *Ruxanda Gane*, — „ex nobili ganestiorum familia" spune Dumitru Cantemir în cartea lui despre viața părintelui său.

Ruxanda era orfană când s'a măritat, fără părinți și fără

frați și surori, dar în schimb bogată, stăpânitoare a multe moșii și a unui însemnat număr de robi [1]). Din această căsnicie se născu o fată — „primogenita" — numită și ea Ruxanda, sau mai elegant „Roxana", cum îi zice pe latinește savantul ei frate.

Aceasta se mărită mai târziu cu marele hatman Lupu Bogdan, fiul acelui Gheorghe Bogdan tăiat de Duca Vodă și întemeietor al unui neam care mai trăește și astăzi.

Nunta se făcu în 1683, la Țuțcani, un sat de-al lui Cantemir. A ținut 7 zile și 7 nopți, și au chefuit nuntașii sub paza satului și a multor slugi boerești, căci Duca Vodă dăduse poruncă să fie Cantemir prins și întemnițat.

Țuțcanii lui Constantin Cantemir v. v.

Cu o nevastă tânără și bogată, cu un copil pe care, după felul cum și-a iubit el ginerele se vede cum trebue să-și fi iubit și fata, cu încrederea Domnilor, care-l tot miluiau cu boierii crescânde, Constantin Cantemir se putea bizui în steaua lui cea bună. Insă, nici de data aceasta nu-l îndrăgi norocul pe deplin, căci, după abia trei ani de căsnicie, biata Ruxanda își dădu și ea duhul. Lăsă, la rândul ei, un Cantemir bogat de banii fetei lui, tot încă tinerel și tot neastâmpărat.

Viteazul boer își luă o a treia nevastă, pe *Ana Bantăș*, dintr'un vechi neam de țară (1669). Ea fu mamă a trei copii, Elisabeta, măritată cu Mihai Vodă Racoviță și doi băeți cari au ajuns

[1]) „Quae unica totius familiae remanserat" spune Dumitru Cantemir. De aici trage d. Sever Zotta concluzia că odată cu Ruxanda Cantemir s'a stins și neamul Găneștilor. Am mai răspuns odată d-lui Zotta și repet, că unica din toată familia nu înseamnă unica din tot neamul. Istoria neamului meu am scris-o în volumul intitulat: „Pe aripa vremii".

Vezi interesante amănunte în Viața lui C-tin Cantemir. Tr. N. Iorga 1924 p. 25.

Domni, Antioh și Dumitru Cantemir. Insă Ana n'avu nici ea parte să se vadă Doamnă. Cantemir bătrânul a fost un fel de cioclu. A îngropat-o și pe aceasta (1680). Mereu înălțat în ranguri, căpitan, vel armaș, mare hatman, când boerul acesta ajunge, la 1685, Domn în țara Moldovei, el este văduv pentru a treia oară.

S'a spus despre el c'ar mai fi avut și a patra nevastă, care ar fi purtat ciudatul nume de *Cobâia*, și ar fi fost fata hatmanului Mihu [1]). Dar lucru acest nu pare dovedit și în tot cazul e sigur că Constantin Vodă era văduv când ajunse Domn.

Despre lipsa unei doamne în scaunul Moldovei în timpul lui, ne povestește fiul său o plăcută anecdotă. Sobieski, regele Poloniei, după ce scăpase Viena de Turci, se semețise rău. El cuprinse Moldova, pe care voia s'o anexeze regatului polon. De două ori, sub Duca și sub Cantemir, ocupă Moldova de sus. In 1688 era la Iași [2]), iar Cantemir fugar prin sudul țării. Sobieski rupea puțin românește, căci mai trecuse ca flăcău prin Moldova, și apoi mai fusese în tinerețe căpitanul unui polc de Moldoveni, dela cari trebue să fi deprins limba. Fiind acum la Iași, își luă reședința la Curtea Domnească și când era bine dispus vorbea cu boerii moldovenește. Intr'o seară, la un chef după masă, el chemă pe țiganii lăutari, ponuncindu-le să-i cânte un cântec compus de el „în limba țării". In hohotele de râs ale boerilor, lăutarii începură cântecul lui Sobieski :

Costandine
Fuge bine.
Nici ai casă.
Nici ai masă,
Nice dragă jupânească !

Cu ajutorul Tătarilor, Cantemir se întoarce însă în curând la Iași, alungând pe nepoftitul cântăreț peste graniță.

Murind de moarte bună, în capitala lui, în 1693, fiul său mai

---

[1]) Vezi Sever Zotta în Arhiva Istorică, anul XIII, No. 1—3, 1927, precum și în Buletinul Ion Neculce din 1931.

[2]) Atunci când fu omorâtă în Cetatea Neamțului domnița Ruxanda a lui Vasile Lupu.

Voevozii Constantin și Antioh Cantemir

După d. N. Iorga : Portretele Domnilor Români

mic, Dumitru, îi urmă în scaun, ales fiind de cumnatul Lupu Bogdan, de cuparul Iordachi Ruset și de tot sfatul boerilor. Insă Turcii neconfirmând această domnie, tânărul voevod de 20 de ani plecă la Constantinopol, unde se puse pe carte grecească și latinească, de-a devenit în urmă un savant cu renume european. Vom trata într'un capitol special domnia lui de-a doua, foarte scurtă și ea, precum și viețele Doamnelor și Domnițelor sale.

El fu înlocuit în scaun de Constantin Duca, fiul lui Gheorghe Vodă Duca și al Doamnei Anastasia. Brâncoveanu, care lucrase la Stambul în vederea acestei numiri, când află că ea este pe cale de-a fi efectuată, îi trimise o delegație de boeri pentru a-i propune în căsătorie pe fiica lui, *Maria*. Se înțelege că propunerea fu primită cu entuziasm, căci Domnița Maria era o partidă bună, nu numai fiindcă era fată de voevod înțelept și puternic, dar fiindcă mai ducea cu ea o zestre frumușică, care, la sărăcia la care ajunseseră Duculeștii, nu putea fi decât bine venită. Logodna fu celebrată, acolo în Constantinopol, și pe dată noul Domn porni să-și ia scaunul în primire, luând cu el pe viitoarea lui soție (pe care o lăsă la București la părinți), pe bătrâna lui mamă, și toată droaia de surioare, din care cele mai multe era încă nemăritate.

Abia sosit în capitala Moldovii, pe care o găsi săracă, cum era toată țara, pustiită și robită de Leși, de Cazaci și de Tătari, el își logodi pe soră-sa, Domnița Ileana, cu hatmanul Nicolae Costin, cronicarul, feciorul lui Miron Costin. Se făcu în Iași nuntă mare și costisitoare [1]).

In toamnă, sărbătorile începură din nou, căci Vodă făcea nunta lui acuma. Sosiră cu mireasa din București mamă-sa, Doamna Maria Brâncoveanu, unchiul stolnicul Constantin Cantacuzino, și mulțime de boeri, de jupânese și de servitori.

Mireasa trase în gazdă în casele vornicului Vasile Kostaki, fiindcă îi era și rudă și era și casa una din cele mai frumoase și

[1]) Doamna Anastasia dădu fetei ei drept zestre satul Podolenii (15 April 1695), pe care-l avea „dela mătușa mea Alexandra (sora Dafinei Doamnei), dat de soțul său cel dintâi Grumeadză Armașul — numele lui l-a chemat Lăzănschie — și pe care-l dădusem fiicei noastre, pe care o chema Alexandra, care a murit".

încăpătoare din Iași. Acolo „făcea nuntă mireasa, iar Domnul în Curțile Domnești" zice Neculce, ceeace înseamnă că serbările dinainte de cununie „cu podoabe, cu muzici și cu pehlivani de mirare în târg în Iași" le dădea Domnița Maria la gazda ei, în casa Vornicului, iar Duca Vodă, firește, în palatul domnesc. In ziua cununiei veni Vodă călare la logodnica lui s'o ducă la biserică. El încălecă „ca un mire împodobit, cu surguciu în cap, și cu mare alai au mers la gazda miresei de au luat-o. Și după ce au luat-o dela gazdă, au mers la mânăstire la Golia, și acolo fiind un Patriarh de Țarigrad mazil, anume Iacov, îl cunună acolo în Golia. Și de acolo au purces cu mare alai în mijlocul Târgului de Sus și prin Târgul de Jos până la Curțile Domnești. Atunci, pe acea vreme, și eu Ion Neculce vel Vornic eram tânăr postelnic și mergeam cu alți postelnici împreună, cu toiage înmână, pe jos, înaintea Domnului".

La atâtea datorii făcute cu căpătarea domniei, cu nunțile lui și a soră-sei, tânărul domn, lipsit de experiență, nu mai știu cum să facă față. Câtă vreme mamă-sa, Doamna Anastasia, întoarsă trufașă în Moldova și fără rușine de păținia ei cu grecul Lamberikis, se apucă de scandaloase procese, punând stăpânire pe moșiile defunctei ei surori (vezi cap. XXIV), boerii se puteau jălui, dar țara tăcu. Când însă Vodă, pentru a-și umplea golurile visteriei, trânti, ca un trăsnet pe capul bietului Român, darea văcăritului, nemulțumirea se lăți peste toată țară. Și ea se întinse până la Stambul, când pentru a cerca să scape de plata tributului, Duca înscenă o răscoală care costă viața Turcului venit să-l încaseze. Socru-său, Brâncoveanu, veghea însă din Bucureștii lui asupra acestei nestatornice domnii, și ba cu sfaturi, ba cu bani, izbuti, până la o vreme, să scoată pe Duca din încurcături.

Legăturile dintre ambii voevozi erau foarte cordiale. In primăvara anului 1695, făcându-i-se Doamnei Maria dor de părinții ei, Duca Vodă o și porni la București, dându-i tovarăși de drum pe maică-sa Anastasia, și pe boerii Vasile Cantacuzino și Vasile Kostaki, cu jupânesele lor [1]). Brâncoveanu și Doamna

[1]) Vasile Cantacuzino, vel spătar, era văr al doilea cu Constantin Vodă Brâncoveanu. Jupâneasa lui era născută Ceaurul. Vasile Kostaki, vel stol-,

lui, cu mare cinste au primit-o despre o parte ca pe o fiică, despre altă parte ca pe o Doamnă a unei țări. Dela hotar, până a venit aicea la București, trimis-a Măria Sa Constantin Vodă pre Doamna Măriei Sale, împreună cu toți Coconii săi și cu multă boerime și jupânese cu toată slujitorimea, de le-au eșit întru întâmpinare la Colentina, de s'au împreunat și le-au adus cu cinste și cu mare pompă până la Curtea Domnească. Și împreunându-se cu părintele său, cu Măria sa Constantin Vodă, avut-au bucurie mare și o parte și alta... După aceia, nu multă vreme trecând, și Doamna Maria șezând la părinții ei, iarăși cu aceiași cinste o au trimis-o, de s'au dus la Moldova la Domnul său" (Radu Grecianu) [1]).

Despre firea acestei Doamne n'au cronicele cuvinte de laudă.

In nemărginita ei mândrie de a fi fata Brâncoveanului și Doamnă a Moldovei, ea, nu numai că nesocotea pe boeri, dar li batjocorea jupânesele. „Intr'o zi de Paști, venind o jupâneasă cu işlic, după cum le este obiceiul muerilor boerești a purta în cap, la Doamna Maria, aceasta i-a luat işlicul din cap și l'au băgat în foc, zicând, că numai Doamnelor se cade a purta işlic, iar nu jupâneselor".

Șase luni după călătoria ei la București, Duca Vodă fu scos din domnie, prin deosebita grijă ce-i purta Antioh Cantemir, acel ce era să-i fie și cumnat.

Firmanul de mazilire îi sosi tocmai pe când se afla el la un mare ospăț, dat pentru a sărbători o victorie ce repurtase hatmanul Antioh Jora împotriva vestitului Turculeț, omul lui Sobieski. Când auzi Doamna Maria că i s'a mazilit soțul, începu să plângă, și a bocit în gura mare, muntenește, de zicea : aoleo, aoleo, că va pune taica pungă dă pungă din București până'n Stambul și zău nu ne va lăsa așa, și iar ne vom întoarce cu domnia îndărăt !" (Ion Neculcea).

---

nic, fiul vornicului Gavriliță, era însurat cu Catrina Cantacuzino, deci altă rudă de-a lui Brâncoveanu.

[1]) Interesantă e reîntoarcerea, încă odată înainte de-a muri, a Anastasiei Duca în acel București, unde fusese Doamnă cu 20 de ani înainte, unde iubise cu atâta patimă pe frumosul Șerban, pe care de două ori îl scăpă dela moarte, și de unde, mai apoi, pribeagă și săracă, fu aproape isgonită de acest fost amant necredincios al ei. Ce figură o fi făcut ea la curtea Brâncoveanului, nepot de soră al lui Șerban, care-i cunoștea bine romanul și tot trecutul ei.

Plecară iarăși cu toții la Constantinopol, în nădejdea realizării acestui vis, de-a vedea pe taica făcând pod de aur între Iași și Stambul. Insă pe când Duca Vodă și chiar mamă-sa Anastasia, patru ani mai târziu se vor întoarce în adevăr la Iași, ea, Doamna Maria va rămâne acolo pentru totdeauna. Un scurt raport al Baiului venețian din August 1697, glăsuește: „Questi giorni morse di peste la Principesa, figlia dei Principe di Valachia, che fu moglie de Principe Duca".

Moartă de ciumă, biata mândră Doamnă !

Antioh Cantemir, fiul mai mare al bătrânului voevod Constantin și fratele fostului efemer Domn Dumitru, fusese logodit de mic copil cu Domnița Maria Duca, fata lui Vodă Duca și a Doamnei Anastasia (deci sora lui Vodă Constantin). După obiceiul timpului, în casele domnitoare mai cu seamă, se logodeau copiii de când se nășteau și așteptau apoi vârsta pubertății, 14—15 ani pentru fete și 18—20 pentru băeți. Antioh Cantemir, om fără carte, ca și tată-său, dela care moștenise doar firea lui dreaptă și o pasiune pentru vânătoare, dar nici măcar îndemânarea bătrânului în arta războiului, Antioh crescuse o vreme la Constantinopol, trimis ostatec de tată-său, locuind chiar la Bogdan Serai, palatul oficial al Domnilor Moldovei la Stambul. Când muri bătrânul Vodă Cantemir, Antioh era deci la Constantinopol și astfel se înțelege pentru ce boerii aleseseră Domn pe frate-său mai mic, Dumitru, care se afla la Iași. Familia Ducăi Vodă, adecă Doamna Anastasia și copiii ei, se aflau după cum știm tot în Constantinopol. Așa încât acolo se cunoscură Antioh și Maria, foști mici logodnici, care acum crescuseră. E de presupus că și-au plăcut, și dacă până în 1693, anul morții lui Cantemir Vodă și a urcării în scaun a lui Constantin Duca, ei nu s'au luat, motivul e că Domnița Maria era tot încă prea tinerică. Insă, vreo doi ani mai târziu, Antioh Cantemir trimise la Iași să spună lui Duca Vodă că vrea să vină în Moldova, căci a venit vremea să facă nunta. Domnul îi trimise înapoi trista veste că soră-sa murise. Foarte amărât, Antioh găsi totuși că deoarece Constantin Duca nu-i va mai fi cumnat, îl poate deci, fără bănat, goni din scaun. Se puse pe lucru și în scurtă vreme îi scoase domnia (1696).

„Venind Antioh Vodă la scaunul domnesc în Iași, era om tânăr, ca de 20 de ani, mare la trup, cinstit, chipeș, la minte așezat, judecător drept, nu prea cărturar, numai nici prea prost" (Neculce [1]). Voinic și chipeș, îi trebuia muere. Trimise deci la București pe cumnatul său hatmanul Lupu Bogdan să ceară lui Brâncoveanu mâna uneia din fetele lui. Domnul Munteniei îi trimise răspuns că-și dă cu plăcere pe una din Domnițe, cu o singura mică condiție: Să omoare Antioh Vodă pe vistiernicul Iordachi Rosetti, dușmanul lui de moarte. Dușmani de moarte ai Brâncoveanului mai erau și Cantemireștii toți, și această cerere în căsătorie fusese tocmai o încercare de împăcare din partea lui Vodă Antioh. Cu toate că sprijinul Domnului Munteniei i-ar fi fost foarte prețios, și dușmănia lui dimpotrivă dăunătoare, Antioh Cantemir, fire de cavaler, „nu primi să se lepede de prietesugul lui".

Totuși, trebuia să se însoare. Sătul de logodnice princiare, că una îi murise și alta îl voia sperjur, el își întoarse privirile spre o fată de boer din țară, și-și alese nevastă pe *Catrina, fata* vel-logofătului Dumitrașcu Ceaurul [2]). Și așa „într'acea iarnă (1696), către câșlegile Crăciunului, cu mare veselie au nuntit o săptămână și i-a cununat părintele chir Iacov, Patriarhul de Țarigrad", acelaș care, cu trei ani înainte, mai celebrase o altă căsătorie domnească, pe-a lui Constantin Duca Vodă cu Domnița Maria Brâncoveanu. Patriarhul Iacob, exilat din Constantinopol, venise la Iași sub domnia lui Cantemir bătrânul și se stinse sub a fiului său Antioh, în mânăstirea Golii, unde era găzduit.

„Mare jale și părere de rău" avu Antioh Vodă în curând de moartea surorei sale, Domnița Safta, nevasta spătarului Mihai Racoviță, cel care, peste puțin, va ajunge și el Domn. In schimb, o nouă nuntă, foarte mare, îl va înveseli din nou, anume nunta fratelui său Dumitru cu Domnița Casandra, fiica

---

[1]) Numai asupra vârstei se înșeală Neculcea, căci Vodă avea în 1696 vreo 26—27 de ani.

[2]) Dumitru Ceaurul din Valea Seacă era fiul hatmanul Vasile, care era frate cu Gheorghe Vodă Ștefan. Sora Catrinei, Anița, s'a măritat cu Iordachi Aslan, dând astfel naștere familiei Ceaur-Aslan, care mai există și astăzi numeroasă.

mortului Șerban Vodă Cantacuzino, nuntă despre care vom vorbi în altă parte.

Despre viața Doamnei Catrinei Cantemir avem puține relații. Știm că în 1700, luna Martie, trecând prin Moldova Raphael Leszczynski, solul Regelui Poloniei, pentru a merge la Constantinopol, se opri la Iași, unde fu primit cu mari onoruri de către Antioh Vodă, cu care ocazie, după un strălucit banchet, el trimise Domnului în dar un vas de argint și Doamnei o casetă de chilimbar cu o lingură și o furculiță de asemeni de chilimbar, foarte frumos lucrate. „In schimb" raportează solul Domnului său „n'am fost răsplătit după cuviință, căci ei s'au purtat după vechiul obicei, dându-mi prin chehaie din partea Domnului un cal tătăresc foarte prost, iar din partea Doamnei o năframă".

Raphael Leszczynski era tatăl lui Stanislas, viitorul rege al Poloniei, cel care a fost socrul lui Ludovic al XV-lea regele Franței. El mergea la Stambul pentru ratificarea păcii dela Carlowitz și pentru a grăbi evacuarea Cameniței. Petrecerea lui în Iași fu plină de interesante peripeții, descrise atât de el însuși, cât și de cronica moldovenească, și asupra căreia de altfel vom reveni la domnia lui Dumitru Cantemir Voevod.

Șase luni mai târziu, Antioh Vodă era mazilit prin simpla intervenție a ambasadorului Germaniei la Stambul, contele Ollingen, care împrietenindu-se cu Constantin Duca, ceru Sultanului scaunul Moldovei pentru acesta. Cu ocazia mazilirii, aflăm din nou ceva despre Doamna Ecaterina. Anume că boerii Lupu Bogdan, cumnatul Domnului, și Iordachi Rosetti, prietenul lui, fiindu-le frică de sosirea dușmanului comun Duca Vodă, fură ascunși de Doamnă în apartamentele ei, pentru a nu fi prinși de capugibașa. „El nu cuteză" zic letopiseții „să intre în casă la Doamna să-i ia de grumaz", așa încât, travestiți, se putură strecura mai apoi prin curte afară și merseră pe urmă amândoi în Polonia.

Aceste vremuri, în care viața omului atârna de capriciul primului venit, când acest prim venit avea puterea în mână, vor trebui fi descrise odată în toate amănuntele ei de pana iscu-

sită a unui om care se va îndupleca a face o Istorie a Românilor romanciată, în felul Istoriei Franței a lui Jules Michelet.

Antioh Cantemir a mai domnit în Moldova între anii 1705—707. Nu avem însă în această perioadă nici o știre despre Doamna Ecaterina. Știm numai de ea că a avut patru copii, din care doi fii, pe Constantin († 1776) și pe Dumitrie († 1758). cari au trăit și au murit în Rusia, și două fete, pe Ana Paladi și pe Maria Dudescu, soția lui Constantin Dudescu, conte al Sf. Imperiu.

* * *

Constantin Brâncoveanu Voevod
Portretul de la Muntele Sinai.

După „Boabe de Grâu".

CAPITOLUL XXVIII.

TRAGEDIA BRANCOVENILOR

ȘTIU eu bine ! zice Dumitru Cantemir [1]) „că este o carte întreagă și foarte voluminoasă, în care se cuprinde viața și genealogia lui Constantin Brâncoveanu, scrisă din porunca lui de unii învățați pe care-i ținea la Curte cu mari lefuri; dar nu știu dacă această carte se mai află undeva, sau dacă au distrus-o Turcii dimpreună cu celelalte lucruri ale lui. Pentru aceia aș fi nedrept cu cititorii mei, dacă aș ascunde ceiace, ca vecin, am avut prilejul să cunosc despre origina lui Brâncoveanu".

Și apoi lasă-l pe Cantemir să-și aranjeze „vecinul"!

Spune de el că nu i se urca genealogia mai departe de străbunul David, care nu era Brâncovean, dar însurase pe fiul său Preda cu o Brâncoveancă, nepoata de soră a lui Matei Basarab, care el însuși nu era Basarab decât după o străbună de-a sa (ceiace este exact), și că prin urmare Domnul Munteniei nu era de fapt nici Brâncovean, nici Basarab, și cu atât mai puțin Cantacuzino, după cum îi plăcea să-și zică [2]). Apoi ne povestește Cantemir o anecdota, care poate fi adevărată, și care în tot cazul e frumoasă. Anume că Impăratul Germaniei întrebând pe Iordachi Cantacuzino [3]) : „Cine este acest nou Domn al Țării Românești ce'ți poartă numele?" acesta răspunse Majestății Sale

---

[1]) In istoria Imperiului Ottoman.

[2]) Singura eroare făcută de el în genealogia mai sus arătată, e când afirmă că bunicul său Preda ținea pe-o nepoată de soră a lui Matei Basarab. Acest Preda fusese însurat cu Păuna Grecianu, și era fiul lui David postelnicu și a Mariei din Brâncoveni, vară primară cu Matei Basarab, așa încât Constantin al nostru venea strănepot de vără primară al acestui voevod.

[3]) Care, la urcarea în scaun a lui Brâncoveanu, se afla la Viena, trimis de frate-său Șerban Vodă ca să închine Muntenia Nemților.

că „rău acel principe își atribue un nume ce nu are, căci el numai după mamă-sa se trage din această familie". Apoi, indignat, se apucă Iordachi să scrie fratelui său stolnicului Constantin la București „că ce rușine i-a pricinuit la Curtea din Viena noul principe Domnitor". Fratele lui Iordachi alergă la nepotul său, Vodă, și arătându-i scrisoarea, îi istorisi o fabulă turcească: „un catâr, odată, a fost întrebat, că cine a fost tată-său. Iar el a răspuns, că mamă-sa a fost eapă".

Zice Cantemir că foarte s'a rușinat Brâncoveanu de această pildă, însă nu poate fi adevărat, de oarece în timpul întregii lui domnii de 25 de ani a fost întotdeauna numit printre vecini : Constantin Brancovan de Basarab, și adeseori chiar Basarab-Brancovan-Cantacuzino, cu toate că nici unul din aceste trei nume nu era al lui, după cum, cu multă dreptate, arată Cantemir.

Basarab era el printr'o strămoașă în a șasa spiță ascendentă, Brâncovan prin răsbunică-sa, prin bunică Grecianu și prin mamă Cantacuzino. Se trăgea firește și din Adam și Eva.

Așa dar, noul voevod care înlocuia în scaun pe unchiul său Șerban Vodă, era fiul lui Papa (Matei) zis Brâncovanu și a Stancăi Cantacuzino. Bogat prin părinții lui, el era de asemeni bogat și prin nevastă-sa Maria, nepoată de fiu a voevodului Anton din Popești, despre care se zice că era sărac, fiindcă s'a confundat sărăcia cu sgârcenia. Vodă Antonie avusese o curte sărăcăcioasă, fără umbră de lux. La masa lui se mânca în vreme de post numai fasole, și în vreme de frupt carne sărată, conserve. Băutura obișnuită era apa, iar vinul apărea la masa domnească numai când fiul lui Vodă spunea lui tată-său că rămăsese o cantitate nevândută din podgoriile lor. Dar calicia aceasta nu era sărăcie, căci Anton Vodă era din boerii ot Târșor, Negoești și Popești, iar nevastă-sa Ilânca din boerii ot Mănești și Bucov. Fiul lor Neagoi, cu pitorescu titlu de Postelnic ot Vai-de-ei (altă moșie) era soțul Neacșăei ot Bucșani și Merișani. Ce sărăcie o mai fi și aceasta, cu opt moșii, numărate așa, numai la repezeală, bez toate întinsele locuri ce posedau în București.

Nu, Doamna Maria nu era săracă, deși își împărțise averea părintească cu cei șase frați ai ei: Constantin, Neagu, Duca, Udrea, Christea și Pană. Și în tot cazul, foarte bogat era soțul ei

Constantin Brâncovan, cu care se mărită cam prin anii 1675 — 1676. Deşi miluiţi de Dumnezeu cu 11 copii, soţii aceştia duceau o viaţă foarte luxoasă încă de pe vremea domniei lui Şerban Vodă. Alaiul lui Constantin, când venea la Curte, era aproape domnesc, compus nu numai din slujitori, dar din boeri şi boerinaşi, care îl urmau făcându-i „cortej". Firește însă că imensele bogăţii aflate la moartea lui, erau făcute în timpul domniei. El a trecut şi în ochii contimporanilor, si într'ai Turcilor — ceiace i-a pricinuit pieirea — şi într'ai posterităţii drept cel mai bogat Domn ce a avut vreodată ţara Românească. Totuşi „Brâncoveanu jupuia ţara, fără să o facă să ţipe" spune de el Del Chiaro, un italian trăit la Curtea lui.

Am văzut mai sus, cum la moartea lui Şerban Vodă Cantacuzino, otrăvit sau nu de fraţii săi Constantin şi Mihai,

Doamna Maria Brâncoveanu

aceștia au impus țării Domn pe nepotul lor de soră Constantin Brâncoveanu. Am arătat împotrivirea pusă de Nemți la această alegere, ocuparea țării de către ostașii lui Haissler, retragerea lor în fața puterilor unite ale Turcilor și ale Tătarilor, care năvăliră în țară, luptele urmate în Ardeal, înfrângerea Imperialilor la Zărnești și definitiva isbândă a lui Brâncoveanu, care, între 1689 și 1691 nu era încă sigur de viitorul domniei lui. Dela 1691 încolo el e stăpânul fără tăgadă al țării. Politica lui, șovăitoare, dar foarte dibace, a făcut dintr'însul un domn mare. S'a dat când cu Nemții și când cu Turcii, după cum într'acel sfârșit de veac sufla, în războae, vântul norocului înspre unii sau înspre alții. Așezată cum era țara între două focuri, trebuia multă pricepere și mult tact pentru a ține echilibrul și a păstra meștirbită încrederea ce puneau în el ambii împărați, al Crucei și al Semilunei. Trebuia de asemeni enorm de mulți bani și mai și un pic de noroc. După victoria Sultanului la Lugoj (1695), Brâncoveanu la Calafat, descălecă dinaintea lui, îngenunchind cu fața plecată pân'n praful drumului. După izbânda Impăratului la Zenta (1697), Brâncoveanu „înțelegând stângerea păgânilor, făcu slujbă bisericească, dând slavă lui Dumnezeu și Maicii Sfinției Sale". Iar în timpul acesta, între București și Stambul, curgeau carele încărcate cu aur. Insă după pacea dela Carlowitz (1699), domnul Munteniei se dădu cu totul din partea Nemților. El se credea atât de tare, încât, într'o zi, îndrăzni să refuze de-a da bani, 50 de pungi, muftiului Fiez Effendi, care i le cerea pentru a-și mărita fata. Chemat la Constantinopol — căci îl lucrase muftiul, capul religiei mahomedane — cele 50 de pungi refuzate îl costară alte 250, plus sporirea tributului, însă, spre necazul dușmanilor săi, el se întoarse în București cu domnia confirmată pe viață și nețărmurita încredere a Sultanului (1703).

De acum înainte Brâncoveanu nu mai avea grijă de nimeni și de nimic, și-și duse nestingherit mai departe politica de duplicitate, până când cearta dintre Carol al XII și Petru cel Mare, mutându-și de odată câmpul de luptă la granița țării lui, îi desvălui un pericol pe care nu-l bănuise, nici el, nici nimeni de altfel, pericolul rusesc, de pe urma căruia trebui să-și piardă tronul și viața.

In timpul acestor ani de belşug, de pace, de mărire, viaţa Doamnei Maria s'a scurs destul de obscură, şi dacă numele ei a rămas vestit în istorie, apoi e din pricina celor pătimite de ea după ce a încetat de-a mai fi Doamnă.

Când urcă treptele tronului Munteniei, această vrednică femee n'avea alt renume decât acel de-a fi o mamă bună, o soţie credincioasă şi o fiinţă foarte evlavioasă. Moştenise dela tatăl ei, Neagoe postelnicul — cel care de fapt a fost adevăratul domn al ţării în timpul lui Antonie Vodă — moştenise, împreună cu unul din fraţii ei, Pană Negoescul, un loc care se află astăzi drept în centrul capitalei, cuprinzând, aproximativ, aceste patru laturi: calea Victoriei (la Teatrul Naţional), str. Regală, Bulevardul Brătianu şi strada Universităţii prin pasagiul Majestic din nou în Calea Victoriei. Pe acest loc construi ea, într'un capăt, Biserica dintr'o zi, numită astfel fiind târnosită în ziua când i se puse temelia (1703), iar în celalt capăt, şi pe aceiaşi axă, ridică mai târziu (1724) fratele ei Pană logofătul biserica Sfântul Nicolae. Cea dintâi, numită astăzi Biserica Albaneză (de pe strada Academiei-Poincaré) şi pe care mulţi bucureşteni chiar o cred a fi biserica Enei, nu a păstrat nici o amintire despre strălucita şi nenorocita ei ctitoreasă. Dimpotrivă, până şi limba românească a fost izgonită din slujba acestui sfânt lăcaş. A doua, devenită biserica Enei, cea adevărată, care se află în curtea din faţa şcoalei de Arhitectură, şi-a schimbat numele prin 1790, în Biserica Enei din pricina unei noui ctitorese, Enea Bărcăneasa; însă a rămas cel puţin o biserică românească. In tot cazul sunt amândouă astăzi încă întregi şi în bună stare, şi cum ele se află în mijlocul oraşului, ar putea Comisiunea monumentelor istorice să-şi dea osteneala să le facă să-şi recapete înfăţişarea lor dinainte, căci nu e doar Bucureştiul înăbuşit de amintiri şi monumente istorice.

Altă biserică, făcută nu de Doamna Maria dar de către soţul ei, după îndemnul dânsei de sigur, e Sfântul Gheorghe, cea începută de bunicul Doamnei, Antonie Vodă, şi rămasă neisprăvită. Brâncoveanu a clădit împrejurul ei chiliile şi bolţile (prăvăliile) şi a făcut dintr'însa una din frumoasele mânăstiri ale Capitalei.

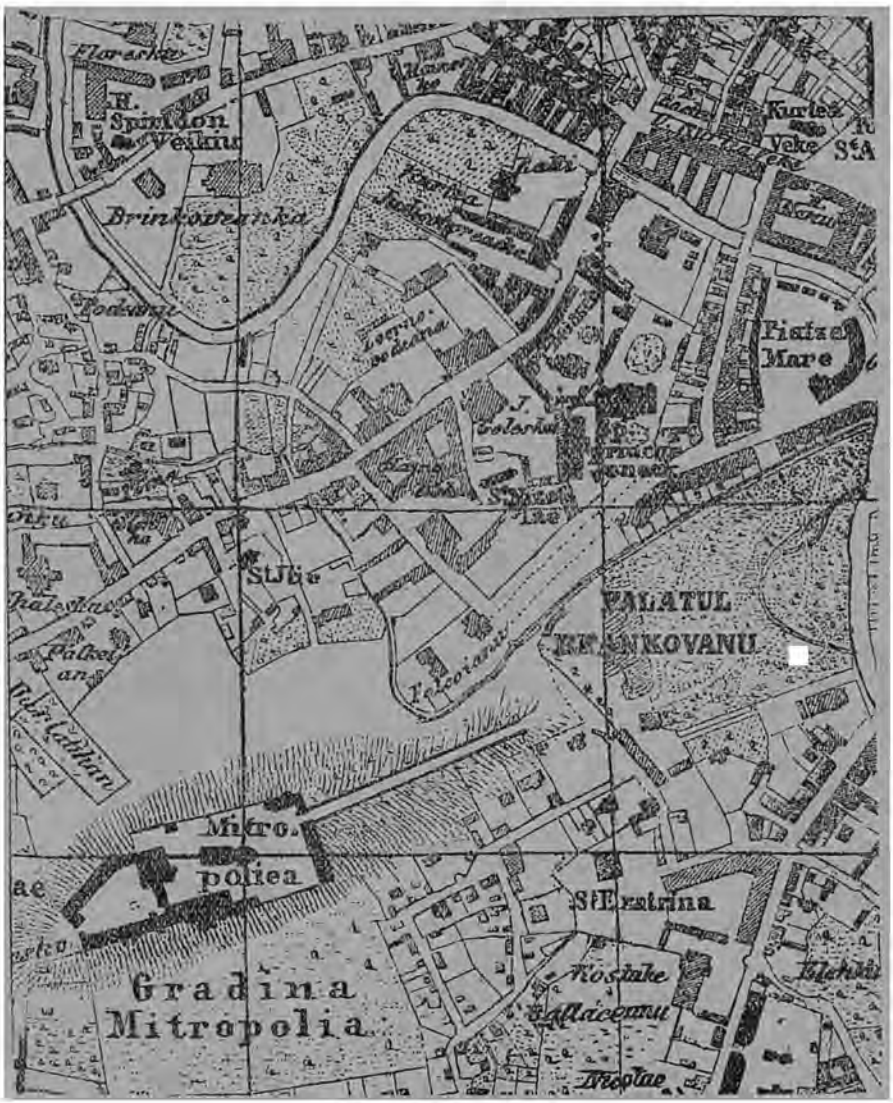

Planul Bucureștilor vechi.

De altfel, domnia acestui voevod e pentru artele frumoase —și dispărute—una din cele mai vrednice. Curtea Domnească [1])

[1]) Curtea Domnească — zisă Curtea Veche — ținea cam tot locul dintre Dâmbovița, str. Șelari, Covaci și Bulevardul Maria. Biserica din piața Sf. Anton e vechea biserică din Curtea Domnilor. Cursul apei a fost modificat.

de care mai avusese grijă Ghica şi Duca, fu foarte înfrumuseţată de el, care nu numai că zidi acolo un palat nou, cu trei etaje, cu o impunătoare scară de marmoră şi cu o bae tot de marmoră, dar repară tot ce începea a se dărăpăna, înălţând turnurile dela porţi, înzestrând pe unul din ele cu'n ceas uriaş, făcând o frumoasă grădină în gust italian, în mijlocul căreia mai construi un foişor—„una bella loggia" spune Del Chiaro — în care obişnuia a mânca şi a se odihni în timpul verei, în mijlocul florilor care, în spalier, erau rânduite acolo de grădinarul său, Frânc din Constantinopol. Grădina aceasta se cobora până'n Dâmboviţa, peste care era un pod, care o lega de altă grădină, deosebita lui proprietate, în mijlocul căreia se înălţa palatul Brâncovenilor, prefăcut cu totul de el, bogat şi luxos. E locul, pitoresc încă astăzi la ceasul răsăritului de soare, a pieţei de legume. Dincolo de acest palat, venea drept în faţă dealul Mitropoliei, aşa încât Vodă, pentru a merge dela biserică la Curte, numai prin grădini îmbălsămate trecea... unde mergem noi azi cu tramvaiul pela hala de carne şi de peşte.

Bogăţia acestei curţi domneşti, în care se dădeau strălucite ospeţe în veselă de aur şi de argint, în care primise Brâncoveanu împărăteşte pe lordul Pagett, ambasadorul Marii Britanii, şi pe Alexandru Mavrocordat, marele Dragoman al Porţii, în care fonfoteau secretari, dascăli şi medici străini, în care marele grădinar era un levantin, şeful bucătăriei un Francez, Gireau, capul sufragiilor un Neamţ, Mathei, făcu ca poporul minunat să ticluiască stihuri, pe care le cântau lăutarii la chefurile săracilor:

La oraş în Bucureşti,
La casele mari domneşti,
Masă mare se'ntindea,
Mari boeri se'nveselea,
Toată ţara'mi chiuia.

Optzeci de ani mai târziu, această strălucire dispăruse de mult sub ocârmuirea fanariotică. Curţile domneşti erau părăsite ruine, şi poporul, care cântă mereu, şi când îi este viaţa uşoară şi când îi este grea, zicea :

Vai de mine
Nu-i la mine!
Ci-i la Vodă în București
Sus în casele domnești,
Unde ouă rațele,
Unde fată vacile!

Mai la vale de curțile brâncovenești, pe malul stâng al Dâmboviței deci, tot locul de-alungul apei era numai al său până'n Izvor. Una din fetele lui înălță acolo o frumoasă biserică, ce-i poartă și azi numele: Domnița Bălașa, dincolo de care clădise Brâncoveanu „Casele Coconilor Domnii Mele" (locul Senatului),

Palatul de la Brâncoveni

în fața căreia, dincoace de Dâmbovița, pentru a-și croi un drum drept dela acele case la moșia lui Mogoșoaia, dărâmă tot ce-i stătea în cale — fără a plăti, firește, preț de expropriere — și astfel se născu Podul Mogoșoaei, devenit calea Victoriei, care'și datorește deci existența lui Vodă Constantin Brâncoveanu.

In afară de București, el refăcu Curțile domnești din Târgoviște — unde avea reședința lui de primăvară și de toamnă, în ultimii ani ai domniei mai ales — și apoi, în deosebi, prefăcu sau zidi din temelii toate acele palate ale lui, rămase vestite, pe numeroasele sale moșii, unde-și petrecea lunile de vară: palatul dela Mogoșoaia — un juvaer arhitectonic — cel dela Potlogi — frumoase ruine încă azi — cel dela viile lui de lângă Pitești și toate vechile așezări brâncovenești de dincolo de Olt, la Brâncoveni, la Șerbănești ș. c. l.

Foarte bun gospodar, nu numai al averei publice, ci în deo-

sebi al celei personale, Brâncoveanu găsi un sprijin prețios în Doamna lui Maria, care știa rostul anume al fiecărei moșii, al fiecărei case și al tuturor sumelor de bani trimise de ei spre păstrare și fructificare la băncile din Viena, din Veneția și din Amsterdam. Când ai 11 copii, băeți de căpătuit și fete de înzestrat — plus a domnie de păstrat — trebue, firește, să te pricepi a-ți administra averea, împărțind-o progeniturei, cât trebue anume fiecăruia, pentru ca să-ți mai rămână și ție.

Fii lor, Constantin, Ștefan, Radu și Matei erau parte însurați și parte încă holtei atunci când în 1714, se năpusti catastrofa asupra casei Brâncovenești. Constantin luase pe Aniţa Balș, fata marelui vornic Ioniță din Moldova, iar Ștefan pe Bălașa Cantacuzino, o rudă de-a lui. Radu, logodit cu fata lui Antioh Vodă Cantemir, după cum vom vedea mai jos, n'apucă să se însoare, iar Matei era încă aproape un copil.

In schimb, în timpul acestei lungi domnii, Constantin Vodă și Doamna Maria avură vreme să-și mărite pe toate cele 7 fete ce aveau. Cea mai mare, *Stanca*, fu dată după Radu Beizadè, ultimul Mușatin; fiul lui Vodă Ilieș Alexandru. Despre această căsătorie, care a avut loc la 1 Noembrie 1692, știe cronicarul să ne povestească frumos că „având odihnă Domnul Brâncoveanu și având și o fiică întâi născută anume Stanca, de vârstă, și voind s'o mărite, a auzit de feciorul lui Iliaș Vodă că este frumos și de treabă, și a și trimes de l'au adus din Țarigrad în țară și i-o dat pe fiică-sa. Sărac era ginerele, dar socru-seu Vodă l'a îmbogățit, carele d'întâi se arăta blând, vin nu bea, și tuturor le părea că va fi înțelept. Și pre urmă îmbogățindu-se și învățându-se să bea vin, s'a făcut foarte rău și crud și tiran, atât cât însuși cu mânele sale pe mulți oameni i-a omorât, pentru care Dumnezeu i-a scurtat viața și s'au mântuit mulți de nevoi".

Domnița Stanca, cea care primise o atât de bogată zestre, în moșii, juvaere și scule (printre care lingure, cuțite și furculițe de argint), rămase deci în curând văduvă — fără copii — iar despre sfârșitul ei vom citi mai la vale. Obiceiul ce avea soțul ei de-a se îmbăta era destul de răspândit. Aflăm din corespondența lui Brâncoveanu, că se bea mult Cotnar, atât în Muntenia cât și în Ardeal. O scrisoare de-a lui Graven către Ra-

butin—model de limba franceză întrebuințată de diplomații nemți din secolul al 17-lea — ne arată următoarele: „Hier est arrivée un Boyér Moldove envoyé du son Prince chez votre Excellence. C'est le même qui estoit l'esté passé, envoyé pour les noces du monsieur le Gouberneur. Il amene trois tonneaux du vin du Cotnar, deux pour votre Excelence et un pour monsieur le général Glokesperg. Il at demandé du Vorspann, quel i ay fait donner; il die qu'il n'y at que trois semaines qu'il est parti du Lemberg... etc." [1]).

Maria, a doua fată, a fost măritată cu Constantin Duca, voevodul Moldovei (1693). Am arătat în capitolul trecut amănuntele ce cunoaștem despre această Doamnă, logodna ei la Constantinopol, nunta dela Iași, la care merse și Doamna Maria, mamă-sa, vizita în București, mândria acestei femei care arunca calpacele jupâneselor moldovence în foc, vaetele sale când află mazilirea soțului ei: „Aoleo, aoleo că va pune taica pungă dă pungă din Stambul până la Iași, și tot ne vom întoarce", și în sfârșit moartea ei de ciumă, în floarea tinereții, la Constantinopol. Constantin Brâncoveanu se afla la Cerneți, lângă Calafat, pentru a prinde niște hoți, când îi sosi vestea acelei nenorociri ce-l lovea. Și pe când făcea la biserică un parastas în amintirea fiicei lui, îi sosi vestea înfrângerii turcilor la Zenta, așa încât dumenezeiasca slujbă se prefăcu din jalnică în triumfală. El n'avea dreptul să fie numai tată, era Domnul unei țări creștine.

Cea mai dibace lovitură o dete Brâncoveanu când își mărită fata *Elenca* cu Scarlat Mavrocordat, fiul Exaporitului (1698). Își asigură astfel prietenia marelui Dragoman al Porții, care-i fusese un foarte înverșunat dușman. In unire cu Muftiul lui Mahomet era odată să-i scoată domnia și viața, de n'ar fi avut Domnul Munteniei puternica lui armă de luptă: aurul !

Celelalte patru fete fură măritate cu boeri de țară sau cu greci din Fanar: *Safta* luă pe Radu Cretulescu (1700), *Smaranda* pe Băleanu (1712); *Ancuța* pe Niculai Rosetti, fiul lui Iordache Ruset din Moldova (1704) și *Bălașa* pe Manolachi Lambrino, fiul

[1]) Aflăm, din conținutul aceleiași delicioase scrisori, ca „lei" (moneda noastră) se spunea pe atunci, pe franțuzește „lions" — sau o fi numai tot stilul lui Graven ?.

lui Andronic dintr'o ramură a familiei țarigrădene Rangabè (1708) [1]). Aceasta din urmă e ctitoarea uneia din cele mai frumoase biserici din capitală „Domnița Bălașa". Vom citi mai jos pățeniile ei la Constantinopol, când, plecată pentru a aduce pe

Două din fetele lui Constantin Brâncoveanu

logodnica fratelui ei la București, rămase să asiste acolo la groaznica tragedie a neamului ei.

Despre serbările date de Brâncoveanu cu prilejul nunților copiilor lui, avem oarecare amănunte, care însă diferă prea puțin de acele arătate cu alte ocazii. Datinele și obiceiurile, ceremonialul, erau aceleași în 1700 ca și pe vremea lui Vasile Lupu și

[1]) Manolachi Lambrino era fiul lui Andronic Rangabé și a Elenei Rosetti, fata lui Anton Vodă. El n'a avut copii cu Balașa Brâncovanu, așa încât dacă Niculai (mare eclesiarh 1768) și Iordachi (paharnic în Moldova 1779) erau fiii lui Manolachi, înseamnă că acesta s'a reînsurat după moartea Bălașei. Din acest paharnic Iordachi, care a avut un fiu Toader, medelnicer, se trage familia actuală din Moldova. (Filitti Arh. Cant. p. 272).

Matei Basarab. Nimic nou nu ne deșteaptă curiozitatea și credem zădarnic a mai reveni asupra unor lucruri cunoscute. De altfel cercetătorii datinilor noastre bătrânești cunosc cu toții „Descrierea Moldovei" a lui Cantemir și „Revoluțiile Valahiei" a lui Delchiaro, în care nunțile strămbunilor noștri sunt descrise, dela primul act al peținei până la ultimul chef al serbării, când în zorii zilei se aducea pe masă un cocoș fript, întreg, cu penele pe el, iar una din rudele mirilor se ascundea sub masă cântând un puternic „cucurigu", care vestea sosirea dimineții și spargerea chefului, după ce firește comesenii vor fi înghițit cocoșul și vor goli ultima balercă de vin.

Dar în viață nu sunt numai nunți, veselie și chef — după cum cititorii acestei cărți se vor fi convins din primele ei pagini. Iar din multa-i amărăciune, este una mai fără leac decât toate; moartea. N'am arătat până acuma felul cum o priveau bătrânii — alminteri de cât noi — nici obiceiurile lor la înmormântări, aidoma ca ale noastre. O priveau în alt chip, fiindcă erau creștini, ceiace noi nu mai suntem. Ei credeau că în viața aceasta „sunt numai musafiri", iar viața cea veșnică și adevărată abia în ceia lume începe. Nu-i împiedica să fie în musafirlâcul acestei lumi păcătoși cât ce puteau, însă clipa morții o înfruntau cu multă bărbăție, fiindcă creștinismul lor se mărginea în a crede în frumusețea altei vieți, în care prin nemărginita bunătate a lui Dumnezeu li se vor ierta toate păcatele.

Cât despre obiceiurile la îngropări ele nu se deosebeau aproape de loc de acele de azi. Sub Brâncoveanu avură loc două mari înmormântări domnești (în afară de a Doamnei Maria Duca, care se făcu însă la Constantinopol); acea a lui Iordachi Cantacuzino unchiul Domnului, care, abia întors din Viena, muri în București (1691), și acea a jupânesei Stanca Brâncoveanu, mama lui Vodă (1699). Despre cea de a doua, spune cronicarul Radu Grecianu „că s'a stins la vârsta de 62 de ani, din pricina bătrâneților, dar mai mult de grelele boale s'au pristăvit, lăsând cu a dumneaei gură ca s'o puiă lângă boierul său jupânul Pană Brâncoveanul la mânăstirea Brâncoveni, unde se află îngropat. Deci Măria Sa Constantin Vodă, fiul dumneaei, așa au și făcut, că au rânduit mulți boieri, toate rude de-ale Măriei Sale *întâi*

în curte la dumneaei făcându-se pogrebaniă cu sobor mare, cu toți Arhiereii câți aicí se aflau în orașul acesta (București), și cu toată boerimea și slujitorimea. Și așa, isprăvindu-se slujba, cu mare cinste ridicând'o, tot pe jos mergând până sub deal, acolo așezând-o într'o caretă, rămase Măria Sa împreună cu toată casa Măriei Sale și cu toate rudele la amară întristăciune și mâhnire, și s'au întors Măria Sa la scaun „iară oasele s'au dus de s'au așezat unde au lăsat cu sufletul dumnisale, toți cu un glas rugând pe Dumnezeu ca s'o odihnească în corturile drepților la Veșnica Impărăție".

După cum se vede Vodă Brâncoveanul nu se învrednici să întovărășească trupul mort al maică-sa până la ultimu-i lăcaș — și-am fi preferat să nu ni-o mai spună Grecianu, pentru a n'o mai ști. In schimb sunt amănunte pe care cronicarul nu găsește cu cale a le da, fiindcă pe vremea lui le știa toată lumea, noi însă nu, și suntem recunoscători lui Del Chiaro că ni le spune el. Aflăm anume dela acesta că sicriile se căptușiau cu atlas roș (influență turcească) și că erau purtate pe umeri de marii boeri ai țării, atunci firește când mortul era o rudă domnească. Mai aflăm că rădvanele defunctei urmau cortejul funebru, trase de cai albi, bocitoarele, cu broboade negre, erau fete din casa moartei, și — foarte caracteristic amănunt — că „rudele mortului, fie servitori sau chiar boeri, nu obișnuiau a lua parte la înmormântare ca în alte țări, în haine negre anume făcute pentru acest prilej, ci își văpseau în negru hainele purtate".

In afară de aceste, obiceiurile erau la fel ca azi. După înmormântare aveau loc praznice, la care se împărțeau săracilor pomeni, care se repetau a 3-a, a 9-a, a 40-a zi, precum și a treia, a șasea, a noua și a douăsprezecea lună după moarte. Pomenile erau și în bani, și în natură, lumânări de ceară, covrigi și colive, pe care luându-le țăranii, spuneau: Dumnezeu să-i ierte sufletul. La parastasul de 40 de zile, numitul Sărindar (grecește, saranda — 40) se împărțeau daruri mai importante: basmale de preț, în care se legau monede, după punga fiecăruia: Domnii galbeni, boierii arginți și săracii gologani.

Printre multe greutăți, dar mereu cu izbândă, duse Brâncoveanu carul Statului până în 1709, când se ivi de-odată la

orizontul politic neașteptatul pericol rusesc, care'l puse în cea mai mare încurcătură. Regele Suediei, Carol al XII, fusese învins de Petru cel Mare la Pultava și acum armatele imperiale ruse înaintau, pentru întâia dată în istorie, pe teritoriul Moldovei, pentru a-și face drum spre Bizanț, care trebuia smuls din mâinile Turcilor. Precum înainte se dăduse Brâncoveanu din partea Nemților când se încrezuse în steaua lor, astfel hotărî acum să se dea din partea Rușilor învingători. Scrise lui Petru cel Mare o scrisoare de felicitare și de quasi-închinare, făgăduindu-i că'i va aproviziona armata, și primi în schimb dela Impărat mulțumirile sale și 300 de pungi pentru pregătirea aprovizionărei. Pe de altă parte lucra la Poartă din răsputeri— prin bani mai ales, firește — pentru ca Turcii să nu afle nimic despre uneltirile lui. Insă neprieteni erau destui cari să descopere Sultanului manoperile Brâncoveanului. Poarta trimise atunci Domn în Moldova pe Dumitru Cantemir, dușmanul de totdeauna al Domnului Munteniei, cu însărcinarea de-a supraveghea purtarea acestuia și de a raporta Divanului. Dar nu nemerise Turcii în cine să'și puie încrederea, căci prima grijă a lui Cantemir fu să se înțeleagă și el cu Țarul, așa încât, pentru întâia dată în viață, se făcu prietenul lui Brâncoveanu. Totuși Cantemir se dăduse dela început prea pe față cu Rușii, ceiace nu plăcu prudentului Vodă Constantin. El își adună oștile în lagăr la Urlați (Prahova) pentru a fi lângă granița Moldovei și a se uni cu Rușii în caz c'ar intra ei în Muntenia, iar dacă nu, va ști să găsească față de Turci un mijloc de desvinovățire, cu atât mai mult cu cât aprovizionarea — zahareaua — era încă în mâinile sale și menită a fi dată cui va pune întâi mâna pe ea.

Un eveniment neprevăzut îi strică toate planurile. Anume fuga boerilor săi în lagărul Țarului, în fruntea cărora era vărul său, generalul armatei, spătarul Toma Cantacuzina (fiul lui Matei). Impăratul îl primește cu brațele deschise și îi dă un ajutor de 12.000 de oameni, cu care spătarul, împreună cu generalul Reni, cucerește și pradă Brăila (cetate turcească). Furios, Brâncoveanu trimite lui Petru cel Mare cele 300 de pungi înapoi, zahareaua strânsă pentru Ruși o îndreaptă în la-

gărul turcesc şi, spune Voltaire [1]), „il rentra dans son devoir" — mai un peu tard, ar fi adăogat Lafontaine. Lipsa de aprovizionare aduse dezastrul Ţarului la Prut, care închee cu Mehmed Baltazi, marele vizir, o pace ruşinoasă (1711). „Iuda cel de Brâncoveanu m'a vândut" zise el „de-am păţit aceasta".

Situaţia lui Brâncoveanu era definitiv compromisă. Pe deoparte, ura neîmpăcată a Ţarului Rusiei, pe de alta retragerea încrederei Sultanului. Căci niciodată n'au vrut să creadă Turcii că fuga lui Toma spătarul şi a boierilor săi avusese loc fără ştirea lui Brâncoveanu. Pieirea lui fu hotărâtă de pe atunci, din anul 1711, şi dacă s'au târâgănat lucrurile încă trei ani, pricina fu că Poarta, care pregătea o atât de groaznică răzbunare, voia să aibă întâi în mână toate dovezile nenumăratelor trădări ale acelui Domn, care prea se încrezuse în prostia lor — şi care urma să se încreadă. Fiindcă după încheerea păcei toate reintrând, în aparenţă cel puţin, în ordinea normală, Constantin Brâncoveanu nu bănui o clipă că împrejurul lui, aproape, departe... în ţară, în străinătate, se urzia un complot, care nu trebuia să mai aibă odihnă până nu l'o răpune.

„Suntem ca roata când dă devale şi nu se poate opri" spunea, la chiar curtea Brâncoveanului, Antim Ivireanu într'una din predicele sale. Contele Poniatowski, omul lui Carol al XII. Talaba, agentul lui Rakoczi, Desalleurs, ambasadorul lui Ludovic al XIV-lea, Mihai Racoviţă, care'l ura, Nicolae Mavrocordat, care-i râvnea tronul (Exaporitul murise), toţi stăteau de capul Sultanului şi de-al Vizirului s'o isprăvească odată cu bogatul, cu îngânfatul, cu trădătorul de Brâncoveanu.

Totuşi, catastrofa poate nu s'ar fi întâmplat, dacă complotul nu şi-ar fi întins ramificaţiile în preajma, în intimitatea nebănuitorului Domn. Toate rudele lui, Cantacuzinii, se întoarseră împotriva-i. Armonia dintre Constantin Vodă şi ele fusese desăvârşită, căci lor le datorea doar tronul. Insă când crescuse vlăstarii din generaţia a doua cantacuzinească, începuse între ei şi fiii lui Vodă, neînţelegeri, frecături, ambiţii,

[1]) Histoire de Pierre le Grand.

vanități. Aceste nimicuri, repetate zilnic, duc la un lucru mare: ura! In întunerec, începură a lucra toți membrii familiei împotriva voevodului lor. Și cel mai îndârjit fu acel stolnic Constantin, cilibiul, mult învățatul, scriitorul, despre care se mai îndoesc unii și azi c'ar fi otrăvit pe frate-său Șerban Vodă, dar nu se îndoește nimeni c'a fost pricina morții nepotului său Brâncoveanu. Omul acesta a fost, din cauza învățăturii lui în adevăr superioară, sfătuitorul ambilor Domni, frate și nepot, secretarul lor, față de care ei n'au avut nici o taină, și care păstra copii după întreaga corespondență domnească. „Numai hoțul cel bătrân, Constantin Stolnicul", zice Radu Popescu care'l iubea pe Brâncoveanu, „numai el, știind toate tainele nepotu-său Constantin Vodă, pentru că i le spunea toate, având-l ca pe un unchi și ca pe un tată, au știut și cărțile dela Nemți și dela Muscali care făcuse acei împărați hrisoave sa fie el și feciorii lui prințipi, cneji, și luându-le de unde-au fost, le-au dat Turcului !"

Constantin dăduse însă numai copii de pe acea corespondență, jurând pe capul lui că va arăta și originalele, de-o veni capugiul la București cu firmanul de mazilire.

Brâncoveanu urma să nu bănuiască nimic. Intreținea corespondență cu Poarta Ottomană, discutând asupra noului titlu ce voia să-și dea Sultanul de Impărat al Romanilor (!) și se îndeletnicea în deosebi cu pregătirile de nuntă pentru fiul său Radu. Imbătrânise Vodă!

Mireasa, fata lui Antioh Vodă Cantemir, era la Constantinopol. Brâncoveanu scrise Vizirului pentru a-i cere voie ca fiul său să ia de nevastă pe nepoata acelui Dumitru Cantemir, hrănit de Muscali, de care fapt nu era fata într'u nimic vinovată. Totuși credința lui față de Padișah, scria el, îl face să aibă teamă că proectata însoțire să nu fie rău privită de Poartă, în care caz e gata să anuleze contractul de căsătorie. Odată cu scrisoarea, marele vizir primi 4000 de galbeni și o blană de samur.

„Nu știu ce să cred de voevodul Valahiei" zise Ali Pașa, vizirul, către un prieten de-al său, „să-l apreciez ca pe-un om bun *de oare ce-mi trimite daruri* sau, văzând toate pârele adu-

nate împotriva lui, să cred că e om rău. Va trebui supraveghiat, pentru a lua măsurile cuvenite".

Ali Paşa pregătea o nouă mare lovitură împotriva Germaniei (în care război îşi pierdu şi viaţa, la Petervaradin, 1716). Ii trebuiau deci oameni de care să fie sigur, o nouă defecţiune a lui Brâncoveanu putând deveni fatală pentru Poartă, după cum fusese fatală pentnu Petru Cel Mare netrimiterea aprovizionărei în Moldova. Aşa dar, după matură chibzuială, vizirul hotărî ca Altân-Bey este „om rău" şi trebueşte scos din domnie înainte de începerea ostilităţilor. Altân Bey însemna Prinţul Aurului, astfel i se spunea la Stambul lui Brâncoveanu. Fantesia orientală pe care o deştepta denumirea aceasta în mintea lui Sultan Achmed trase şi ea greu în cumpăna hotărîrei marelui său vizir [1]).

Insă trebuia procedat cu şiretenie pentru a fi sigur de izbândă. O nedibăcie ar fi putut face pe Brâncoveanu să treacă graniţa Germaniei, cu toate bogăţiile lui, şi atunci scăpa Poarta poate de-un perfid, dar scăpa şi Padişahul chilipirul. La scrisoarea Domnului Munteniei răspunse deci Ali Paşa, în termenii următori: Să trimită Vodă cu mare pompă după mireasa fiului său pentru a o duce din Constantinopol la Bucureşti, căci n'are Poarta nimic împotriva acestei căsătorii. Să celebreze nunta cu fastul şi veselia cuvenită, căci este Padişahul, prin mila lui Allah, în pace cu toţi vecinii, şi n'are deci nici Beiul Valahii a se teme de nimc. Să se bucure în linişte!

De data aceasta prostise Turcul pe Român.

Foarte vesel de primirea acestei scrisori, Brâncoveanu puse toate la cale pentru a face nunta cea de împăcare între neamul lui şi al Cantemiriştilor, şi trimise la Stambul după mireasă un bogat convoi, condus de însuşi fiică-sa Domniţa Bălaşa şi de soţul ei, Manoil Lambrino.

Ne aflăm pe la sfârşitul iernii 1714.

In Stambulul acela forfotind de străini, era un medic levantin Antonio Corea, care studiase medicina la Roma şi petrecuse

[1]) El credea că aurul lui Brâncoveanu va ajunge pentru a putea termina cu el expediţia din Morèa.

apoi câțiva ani la curtea Brâncoveanului în București. Chemat într'o zi în casa unui Turc bolnav, pe când se afla încă acolo, sosi în vizită un prieten de-al acestuia, secretar al Vizirului. Incepu vorba de una de alta de sănătatea Turcului întâi, și apoi de noutățile zilei. Secretarul destăinui bolnavului, între altele, că „Vlachbeiul" a fost declarat rebel și că, după ce i se va confisca averile va fi adus la Stambul cu toată familia sa. Doctorul Antonio, care se făcea că nu înțelege turcește, mestecând într'o piuliță niște doftorii, trăgea cu urechea cât ce putea. Eșit din casa bolnavului, alergă la un prieten de-al lui, un Grec pe care-l știa bine cu Brâncoveanu, și destăinuindu-i tot ce auzise, îl rugă să înștiințeze pe Domnul Munteniei de soarta care-l așteaptă, însă fără a'i descoperi numele său. Zis și făcut !

Când primi Brâncoveanu scrisoarea Grecului, rămase foarte nedumerit. O citi în gura mare, la Divanul Domnesc, tuturor sfetnicilor săi. Unul din ei spuse :[1]) „Măria Ta, Paștele e aproape. I-o fi trebuind grecului bani de sărbători, și a întrebuințat mijlocul acesta pentru a-ți stoarce galbeni".

Vodă rupse scrisoarea și o aruncă, mânios: „Ducă-se dracului, cobitor de vești rele", zise el.

Dar Doamna Maria, judecând cu instinctul ei femeesc, se rugă de soțul ei să plece din nou la Târgoviște, de unde abia sosise de câteva săptămâni, căci mai în siguranță se simțea ea lângă granița Ardealului decât în apropierea celei turcești. Poate bărbatul ei ar fi ascultat-o — deși nu dăduse acestei vești nici umbra unei crezări — dacă nu s'ar fi îmbolnăvit tocmai atunci fata lor Stanca, văduva lui Beizade Radu Ilieș. Rămaseră s'o caute. Dar boala o luă razna înainte și'n câteva zile Domnița Stanca era în agonie. In fierbințeala morții începu să aiureze. Își chemă mama și surorile și le arătă, halucinată, pe peretele din fața patului, o ceată de Turci, luând pe tatăl ei de grumaz și ducându-l în lanțuri la Stambul. Innebunită de spaimă și de durere, Doamna Maria încearcă să-și liniștească fata

[1]) Delchiaro afirmă că ar fi fost Crețulescu, dar mai curând îl bănuim pe stolnicul Cantacuzino — „hoțul cel bătrân".

care nu-şi mai putu afla odihna decât după câteva ceasuri, când îşi dete duhul.

O îngropară la Mitropolie.

După ce trupul bietei Domniţe fu coborât în mormânt, alaiul domnesc porni încet, spre Curte.

In faţa dealului Mitropoliei este o cruce mare de piatră, lângă bărăcile pieţei de legume; o cunoaşte toată Capitala. Pe vremea aceia, pe locul unde e azi piaţa se ridicau casele brâncoveneşti, iar crucea venea în dreptul porţii de intrare a palatului. O ridicase, de lemn întâi, Preda Brâncoveanu în amintirea morţii fiului său Papa, sugrumat „lângă gardul tatălui său" de Seimenii răzvrătiţi ai lui Vodă Constantin Şerban (1655). Dărâmându-se, o înlocuise de câteva luni abia beizade Constantin, fiul mai mare al lui Brâncoveanu, cu alta de piatră — cea de azi — săpând pe ea o inscripţie amintitoare a asasinatului bunicului său.

Când deci, întorcându-se dela înmormântare, jalnicul convoi dădu să intre pe poarta palatului, o găină speriată începu să bată din aripi, şi drept în faţa acestei cruci, sbură în braţele lui Vodă.

„Acest semn fu atribuit unei iminente nenorociri" zice superstiţiosul Italian Del Chiaro „căci întâmplările cele mai neînsemnate sunt tainicile urmări ale soartei".

Dar parcă adormise omul acesta care 25 ani de-arândul fusese cu ochii în patru pentru a-şi păstra domnia.

In săptămâna patimilor, Marţi la vreme de chindie, creştinii care mergeau la denii aflară cu mirare c'au venit nişte Turci în Bucureşti, mulţi, călări. Ce-o fi iar? război? domnie nouă? Vestea merse din gură în gură, până ajunse la Curte. Vodă îşi trimise oamenii să culeagă ştiri.

Nu era nimic. Venise doar Mustafa Aga, unul din cei mai vechi prieteni de-ai lui Brâncoveanu. Domnul îi trimise câţiva boeri pentru a-i ura bun sosit, a îngriji de ce-ar avea nevoie, şi a'l întreba dacă poate trimite îndată careta pentru a-l aduce la Curte. Turcul răspunse că este obosit şi ar dori să se odihnească. N'are nimic de spus lui Vodă, fiind numai în trecere prin

București, pentru a merge la Hotin. Va veni deci abia a doua zi dimineață să-și vadă prietenul.

Miercuri dimineață alaiul domnesc duse pe Mustafa Aga la Curte, unde-l aștepta Brâncoveanu în spătăria cea mare. Când sosi Turcul, se ridică Vodă de pe tron și întâmpinându-l până la jumătatea odăiei, îi ură bun venit și'l pofti să se așeze. Capugiul — Mustafa era capugiu — îi răspunse că nu este timp de șezut. Luând o înfățișare mâhnită îi spuse că'i pare rău, ca vechi prieten ce'i este, să'i aducă o știre rea, dar că fiind voința Padișahului, și deci a lui Allah, Beiul trebuia să se supuie, — și uitându-se în ochii lui, îi repetă: nu așa, că te supui? Speriat, Brâncoveanu șopti un „da", pe care mai mult îl ghici Turcul decât îl auzi... și deodată, fără să știe cum, se pomeni Domnul cu năframa de mătasă neagră pe umăr:

— „Mazâl!".

Zăpăcit, Brâncoveanu încă nu putu să înțeleagă. Voi să se așeze pe tron. Capugiul îl îmbrânci, spunându-i că locul lui nu mai este acolo. Atunci abia se desmetici Domnul, și sărind la fereastră, începu să strige: „Slujitori, slujitori, unde sunteți? Nu mă lăsați!".

Tăcere mormântală. Nici un slujitor nicăeri. Porțile Curții ușile Spătăriei, toate erau păzite de Turci. Del Chiaro, secretarul italian al lui Vodă, vru să intre acolo, dar fu oprit de soldații capugiului. Unul din ei fu trimis în oraș să cheme la Curte pe boerii divăniți și pe Mitropolitul Țării.

Sosind în curând cu toții, înfricoșați, fură introduși în Spătărie, și ușile se închiseră din nou. Capugiul le citi atunci firmanul împărătesc, în virtutea căruia voevodul Constantin Brâncoveanu-Basarab era declarat hain, și mazilit. Un al doilea firman, adresat boerilor, le porunci, ca prin semnături cu sigiliile lor, să răspundă ei, cu averea și viața, de paza Brâncoveanului — iar pentru și mai mare siguranță, Mustafa Aga trimise după breasla negustorilor, căreia îi porunci să se constitue garantă pentru boeri. Abia atunci capugiul părăsi spătăria, mergând cu oamenii lui să sigileze tezaurul Țării — visteria, și tezaurul Domnului — cămara.

Păzit din toate părţile, de Turci, de boeri, de negustori, bietul prizonier, fost mare voevod, se retrase în odăile sale, cugetând cu amărăciune la scrisoarea Grecului din Stambul, la halucinaţia fiicei lui şi la găina ce'l deochiase. Era, spune Del Chiaro, frământat de triste gânduri : îndoială, frică, speranţă!

Apoi, deodată, sosiră la Curte Doamna Maria şi fetele ei, venind dela ţară, dela Mogoşoaia. Găsind porţile păzite şi aflând cele întâmplate, rămaseră întâi mute de spaimă. Apoi, zice Nicolai Mustea „bocete şi ţipete în fetele şi nurorile Domnului". Iar Del Chiaro adaogă: „Plângeau de compătimire persoanele ce intrau în odăile lor".

In Bucureşti, mare fierbere. Circulau fel de fel de zvonuri: c'a încercat Brâncoveanu să fugă, că vine o armată de Turci cu Imbrohorul ei să aşeze Domn nou în scaunul ţării. Zvonuri exagerate, dar, ca de obiceiu, cu fondul lor de adevăr. Familia domnitoare fiind întreagă prizonieră, beizade Ştefan ar fi vrut să fugă. Tatăl său îl împiedică, spunându-i că nu numai porţile palatului, dar graniţele ţării fiind păzite de Turci, o atare încercare le-ar pricinui mai mult rău. Cât despre Turcii care înaintau asupra Capitalei, nu erau chiar 12.000, cum i se păru populaţiei înfierbântate şi cum îi veni ştirea lui Nicolae Mustea tocmai în Iaşi, însă erau câteva sute de soldaţi, care'şi întovărăşeau Imbrohorul, pornit din Giurgiu spre Bucureşti. A doua zi după arestarea lui Vodă, Joi dimineaţă — Joia mare, care era şi ziua Bunei Vestiri, nu pentru Brâncoveanul, săracul — boerii eşiră călări întru întâmpinarea Turcului şi-l duseră să conăcească în casa vornicului Şerban Cantacuzino, fiul de mult răposatului Drăghici [1]), nepotul stolnicului Constantin. Imbrohorul mulţumi boerilor de primirea cuviincioasă ce-i făcură şi le porunci că, două ceasuri mai târziu, la ora prânzului, să se înfăţişeze din nou cu toţii acolo, pentru a pune la cale împreună alegerea noului Domn!

---

[1]) Din 1678.

Când se adunară boerii din nou în casa vornicului, Imbrohorul Vizirului le puse scurt întrebarea dacă vor ei sau nu vor să aibă Domn pe Mihai Racoviță, fostul voevod al Moldovei. Știa el bine că răspunsul va fi „nu", însă i se datorea lui Racoviță cel puțin această atenție de-al propune țării, pe el care, în vederea acestei domnii, jucase un rol atât de activ în mazilirea Brâncoveanului. Boerii răspunseră într'un glas că vor Domn pământean. (Moldova fiind pe atunci o țară străină). Imbrohorul își roti ochii împrejur, și, fără a mai șovăi, întrebă: „care e marele spătar Ștefan Cantacuzino?". Acesta, fiul stolnicului Constantin, eși din rânduri, iar Turcul, punându-i mâna pe umăr, îi zise: „Ești Bei!" Apoi, neavând caftanul de domnitor la îndemână, își scoase pe-al său și i-l puse pe umeri, poruncind boerilor să încalece și să'și ducă voevodul pe dată la Mitropolie, pentru a'l unge Domn.

Del Chiaro, om deștept, adaogă: „Au început unii a bănui că totul fusese pus la cale, în țară, de Cantacuzin, și înfăptuit apoi la Constantinopol".

După ungerea noului Domn, alaiul se întoarse la Curte, unde Ștefan Vodă, în spătăria cea mare, se așeză pe tronul acel acoperit cu catifea roșie de pe care, cu o zi înainte fusese îmbrâncit Brâncoveanu. Turcul îi citi firmanul de întărire — îl avea deci la el — și boerii în sunetul tunurilor, începură ceremonia sărutului mânei.

Multe se mai petrecuseră între zidurile acelei Curți Domnești, de aproape trei sute de ani de când bătrânii voevozi înălțase cetatea Dâmboviței pe malul stâng al apei. Dela Ștefan cel Mare, care după ce învinse pe Radu cel Frumos, alungându-l din țară, veni aici să se veselească trei zile, luând apoi cu el la Suceava pe Doamna Maria și pe fata ei Voichița; dela Doamna Kiajna, căreia la un banchet i se înfățișă, pe-o tavă de argint, capul lui Dumitru Despot; dela Doamna Ecaterina care se uita cu îndulșoșare la nepoțelul ei, cum se juca prin încăperile întunecoase ale Curții, punând puțină veselie în mohorîtul ei trai; dela Mihai Viteazul la Matei Basarab, dela Grigore Ghica, care în iatacul său îngenuchia în fața icoanelor, cerând iertare lui Dumnezeu de omorul Postelnicului Cantacuzino,

până la Doamna Anastasia, care nu de mult, făcea semn ibovnicului ei Şerban să fugă, căci îi este viaţa în pericol — multe se mai petrecuseră — dar nici odată încă nu se întâmplase un fapt atât de extraordinar ca acel de-acum, din Joia asta mare a anului 1714, când sub acelaş acoperiş stăteau doi domni, unul mazilit şi celălalt abia căftănit, două familii, înrudite între ele, una în plânsete şi cu spaima în suflet, cealaltă veselă, fericită şi plină de nădejdea unei îndelungate măriri.

Ştefan Vodă era lui Brâncoveanu văr primar, însă un văr cu mult mai tânăr. El crezu deci de datoria lui, după ce se isprăvi ceremonia înscăunării, să treacă în apartamentele fostului Domn pentru a'i spune câteva vorbe de mângâere şi a'l asigura că fără voia lui a fost toată întâmplarea aceasta. Letopiseţul moldovenesc spune că Brâncoveanu, văzând pe vărul său intrând în odae, începu să plângă şi să'l blesteme.

După cât cunoaştem despre caracterul acestui voevod, n'am fi putut crede o atare purtare, chiar de n'o găseam desminţită nicăeri. Iată însă că un martor ocular, Del Chiaro, care se afla acolo în odaia Brâncoveanului, ne povesteşte această întâlnire cu totul în alt chip: „In timpul acestei întrevederi" zice el „am remarcat că Cantacuzino stătea în picioare, iar Brâncoveanu, care şedea, având cuca în cap, îi răspunse cu obişnuita-i politeţă, că *e mai bine că Domnia i-a fost încredinţată lui, decât unui străin*".

Dealtfel bietul voevod mazil se reculesese şi i se furişase iar în suflet nădejdea că avuţiile lui îl vor scăpa şi de data aceasta de primejdie. Când a doua zi, Vineri — ziua aerului — i se spuse că nu i s'a acordat rugămintea de-a rămâne în Bucureşti să facă Invierea printre Creştini, şi că să se gătească de drum, căci va trebui să plece îndată, el îşi strânse familia şi o rugă să fie liniştită şi demnă, pentru a nu da vrăjmaşilor spectacolul unei descurajate mâhniri, care n'ar putea decât să-i bucure. Iar când, seara la ceasul 9, se porni tot convoiul domnesc, şi Vodă Ştefan Cantacuzino scoborând scara de marmoră a palatului îşi întovărăşi vărul, cu capul gol, până la caretă, Brâncoveanu, foarte liniştit, îi spuse: „Finule Ştefan, dacă aceste nenorociri sunt dela Dumnezeu pentru păcatele

mele, facă-se voia lui. Insă dacă sunt fructul răutății omenești, Dumnezeu să ierte pe dușmanii mei, dar păzească-se ei de mâna răzbunătoare a Dreptății Cerești" [1]).

Și porniră carețele, în noapte, sub paza lui Aga Mustafa, ducând cu el doisprezece prizonieri, pe Brâncoveanu, pe Doamna Maria, cei patru fii, patru gineri, și una din nurori, pe Anica a lui Constantin, cu fiul ei, un plod de 7 luni. A doua zi dimineață erau cu toții la Rusciuc, de unde fostul Domn trimise o scrisoare lui Ștefan Vodă pentru a-l ruga — mai bine zis a-i porunci — să aibă grijă de averea lui. Noul voevod al Țării Românești găsi totuși că vărul său exagerează. El se plânse Patriarhului de Ierusalim de tonul acestei scrisori: „Mi-a scris", zice el, „să-i păzesc moșiile neschimbate, casele lui necălcate, vitele lui neatinse, grânele pământului nemicșorate; vinurile acestui an să se vândă ca și mai înainte la oboruri și târguri, lucrurile de țesut alle Casei să se pună la un loc, brodăturile să nu se piardă... Și ne-am supărat!".

In Constantinopol, vestea arestării lui Brncoveanu sosi în ziua a doua de Paște, Marți, 29 Martie [2]). Pentru a duce vizirului o veste atât de plăcută, făcuse deci curierul numai 5 zile de drum.

Domnița Bălașa și soțul ei Manolachi Lambrino se aflau, după cum știm, în capitala Turciei pentru a pregăti nunta fratelui ei Radu cu fata lui Antioh Cantemir. Habar n'avea nimeni acolo de cele ce se petrecuse în București. In ziua aceia de Paști, mersese Domnița la biserica Patriarhiei să asculte sfânta Leturghie, și când, la ora prânzului, se întoarse acasă, găsi odăile ei pline de Turci ce-i luară toată averea, obiecte, bijuterii, bani, ridicând-o la urmă și pe ea pentru a o închide la Ceauș Emini, temnița femeelor. Pe soțul ei îl duseră la Başbachi Culi, închisoarea „debitorilor" Sultanului. Dintr'un raport al lui Fleischmann către consiliul de război austriac aflăm

[1]) Ne asigură Del Chiaro că acestea au fost cuvintele lui Brâncoveanu întocmai.

[2]) Documente și Regeste privitoare la Const. Brâncoveanu de O. Giurescu și N. Dobrescu, București 1907 p. 259.

că biata Domnița Bălașa a mâncat și bătaie, *Brüngeln* (Fleischmann trebue să fi fost Saxon), mai multe zile în șir, pentru a mărturisi ce avere o mai fi ascuns, și că s'a găsit astfel la ea 100 de pungi de galbeni și juvaere în valoare de 30.000 de thaleri.

La 17 Aprilie sosește în sfârșit convoiul prizonierilor la Constantinopol. Brâncoveanu, încă plin de nădejde, se aștepta să fie dus la unul din palatele sale. Dar, tăind Stambulul de-a curmezișul, se pomeni deodată drept în fața Celor Șapte Turnuri — vestitul Ediculè — unde, desbrăcat până și de haina de pe trup, fu aruncat în cea mai întunecoasă temniță, jos sub pământ. Aceiași soartă o avură și fii și ginerii Domnului. Numai femeele, Doamna Maria și jupâneasa Anica, cu copilul ei, despărțiți de ai lor, fură tratate mai omenește, fiind reținute într'o cameră luminoasă dintr'unul din turnuri. Se pare că Domnița Bălașa fu mutată mai târziu și ea dela Ceauș Emini la Ediculè, împreună cu mama și cu cumnata ei.

Incepură caznele, pentru a face pe Brâncoveanu să mărturisească, până în cel mai mic amănunt, averea lui din ce se compune, unde sunt toate sculele, la ce bănci din ce țări are banii depuși. Trei luni, patru aproape, au ținut torturile acestea : fier roș pe piept, cercuri în jurul capului. Dar ceiace a fost mai grozav, e că uneori era supus la chinurile aceste față de copiii lui, și chiar față de Doamna Maria, despre care nu putem pricepe astăzi cum de-a putut răbda aceste orori fără a înnebuni.

Pe la sfârșitul lui Iunie, deodată fu scos dela Ediculè, și, împreună cu toată familia, instalat în palatul Țării (Vlah-Serai).

I se dădu nădejdea că va putea recăpăta domnia, și dacă nu el însuși în tot cazul fiul său Constantin. Fericit, Brâncoveanu începu o corespondență cu comandantul Sibiului și cu Apostol Manu, omul său de afaceri, cu privire la averea pe care încă n'o mărturisise. Scrisorile fură interceptate și visul de fericire se nărui iar, după abia câteva zile de liniște. La 28 Iunie fură mutați cu toții din nou la Ediculè. Torturile reîncepură, în prezența soției, a fiilor și a ginerilor.

Se mărturisiră atunci alți bani, alte comori, alte juvaere.

Dar oricât de multe ar fi spus Brâncoveanu, Turcii nu'l mai credeau. La 14 August li se făgădui eliberarea imediată și poate din nou domnia, dacă arată unde a depus cele 20.000 de pungi pe care bănuia Sultanul că le are. Douăzeci de mii de pungi înseamnă zece milioane aur — pe vremea aceea. Nu numai că Brâncoveanu nu avea această sumă depusă nicăeri, dar nici n'o posedase vre-odată. Auzind că i se cere imposibilul și sătul de atâtea chinuri, avu un moment de răscoală sufletească pe care n'o putu înfrâna. Blestemă pe marele vizir și chiar pe Sultan, umbra lui Allah pe pământ.

Pe dată, în aceiași seară, se hotărî pieirea lui.

A doua di, 15 August, la ceasul 9 dimineața, Brâncoveanu, cei patru fii ai săi și ginerile Enache Văcărescu, fură aduși desbrăcați la cămașă în fața Seraiului, pe piața care era acolo la malul Cornului de Aur, peste drum de Galata, pe care o numesc Francezii la Pointe du Sérail, și pe care a transformat-o de curând Kemal Paşa în grădină publică.

De jur împrejurul pieței erau șiruri de Ieniceri care păzeau ordinea în populația aceia, o mare de oameni, venită să'și potolească instinctul plăcerei bestiale de-a vedea curgând sânge. Intr'un capăt, în galeria acoperită a unuia din Kioșcurile sale, ședea Sultanul, privind — cu ce inimă, Doamne! — la crimele ce ordonase. Iar în mijlocul pieții erau cei 6 condamnați. Gâdele, cu sabia ascuțită scoasă din teacă, gata să secere capetele, stătea mai la o parte. Când îl văzu apropiindu-se, bătrânul voevod, care în chiar ziua aceea împlinea 60 de ani, făcu o scurtă rugăciune, și apoi, întorcându-se către fiii săi, îi îmbărbătă: „Fiți viteji, feții mei. Am pierdut tot ce-am avut, măcar sufletele să ni le mântuim".

Capul lui Văcărescu căzu cel d'intâi. Apoi, pe rând, al lui Constantin, al lui Ștefăniță și al lui Răducu — mirele!

Zăpăcit de spaimă, Mateiaș, cel mai mic — un copil cu fața lungă și slabă, paisprezece ani — se aruncă în genunchi, rugând pe Sultan să fie iertat : „Dă'mi voie să'mi trăesc tinerețea... Mai bine vreau să fiu Mahomedan, decât să mor nevinovat [1]). Kioșcul Sultanului fiind departe de mijlocul pieții,

[1]) Relațiunea preotului jesuit Goscieski, din suita solului Polon Chofe-

Constantin Vodă Brâncoveanu și fii săi

După o gravură din Del Chiaro: Revoluțiile Valahiei.

cuvintele copilului îi fură transmise, și în înalta-i generozitate, Padișahul trimise un om la Brâncoveanu să'l întrebe dacă îngădue fiului său să'și schimbe legea pentru a'și păstra viața. Inima bătrânului tată se împietrise de atâta durere. „Nu!", răspunse. „Din sângele nostru nimeni nu și-a pierdut credința. Să plătească nenorocitul acesta cu viața cinstea pe care voia s'o piardă [1]).

Și călăul reteză și capul acestui biet copil. In spatele rândurilor de Ieniceri, plângeau femeile.

Constantin Brâncoveanu îngenunchiă, și'și plecă singur gâtul sub sabie. Când lovi călăul, capul rămase spânzurat de trup.

Cele 6 capete fură apoi împunse în sulițe și plimbate pe străzile Stambulului. Dar le aduse pe urmă repede înapoi la Serai, fiindcă poporul amenința să se răscoale. Vederea acestui măcel îl întărâtase. Excesul de cruzime nu e pe placul Musulmanilor.

Trupurile fură aruncate în mare.

Și s'a găsit cineva să meargă la închisoarea Doamnei Maria pentru a-i duce vestea că i-a pierit soțul și toți băeții și Doamna Maria nu a înebunit.

Domnița Bălașa, Manolachi Lambrino, jupâneasa Anica și micuțul ei fiu, erau pe lângă dânsa.

Incepu întâi, nu se știe prin ce mijloace — prin îngrijirea Patriarhiei probabil — pescuitul cadavrelor, care fură duse, pe ascuns, la Halki, una din frumoasele insule Prinkipo, peste drum de Anatolia, în marea de Marmara. Acolo își găsiră acele torturate trupuri veșnica odihnă, în vechia mânăstire bizantină zidită de Impăratul Ion Paleologul în veacul al 15-lea și reparată de celebrul mare dragoman Panaiotachi Nicusios într'al 17-lea veac.

---

towski, (P. Panaitescu, Călători Poloni, b. 145). Preotul acesta afirmă a fi fost de față la executare, lucru care pare dubios, fiindcă a văzut el numai 3 fii, când erau 4, și a văzut-o și pe Doamna Maria acolo, care însă a fost scutită de privelișlea acestui spectacol.

[1]) Multele rapoarte ce posedăm asupra acestei tragedii, diferă unele de altele. Combinându-le împreună, versiunea dată mi se pare cea mai verosimilă.

Doamna Maria, prizonieră, nu putu fi de față la înmormântare. Soarta ei, nesigură, atârna de capriciul Sultanului, care în curând hotărî ca ea, fiica și nora-sa, vor fi scalve. Printr'o sentință a muftiului fură declarate roabe, născute din părinți rebeli, și internate în Seraiul Sultanului. Era mijlocul pe care'l găsise Padișahul pentru a putea pune mâna pe ce brumă de avere s'ar mai afla după moartea Brâncoveanului.

Dar negăsindu-se nimic, sentința fu schimbată din nou, căci la ce s'ar mai ține roabele acestea în Serai. Le trimise iar la închisoare, închisoare pe viață, la Bostangibașa.

Zăcură acolo toată toamna și toată iarna, șapte luni de zile. Abia în primăvară, la sfârșitu lui Martie 1715, obținură ele însfârșit răscumpărarea, în schimbul a 100 de pungi, împrumutate pe piața Stambulului cu 30 la sută dobânzi.

Eși deci Doamna Maria din închisoarea Stambulului cu fata, nora și nepotul ei, însă libertatea n'o avea încă, căci ea fu exilată pe țărmul Mării Negre, tocmai la Kutias în Caucaz. Rămase și acolo aproape încă un an și jumătate, până însfârșit o fericită împrejurare îi înlesni întoarcerea în țară.

Războiul împotriva Germaniei, proectat de marele Vizir, înfăptuindu-se după moartea lui Brâncoveanu, se isprăvi cu dezastrul armatelor otomane. Ali Pașa murise sub zidurile cetății Peterwaradein, Timișoara căzuse în mâinile Imperialilor, Oltenia fu ocupată de Austriaci, care o încorporară imperiului lor (pacea dela Passarowitz 1716); Ștefan Vodă Cantacuzino fusese, la rândul lui, decapitat; Vodă Nicolae Mavrocordat făcut prizonier în Ardeal. Pentru a nu'și înstrăina complect simpatia țării muntenești, atât de aplecată dela o vreme către mereu învingătorii creștini, Poarta îi trimise Domn pe Dragomanul Ion Mavrocordat, fratele prizonierului, cu porunca de-a se ierta și a se rechema în țară toți pribegii care se dăduse cu Nemții, precum și de-a scuti țara, timp de un an, de tribut și de bimuri. Pentru ca planul lor de înaltă clemență să reușească și mai bine, Turcii îngăduiră Doamnei Maria Brâncoveanu să se întoarcă cu familia ei în țară, unde o doreau cu toții și o așteptau, zic contemporanii, „cu o afectuoasă venerație".

La începutul lui Octombrie 1716 ea părăsi Caucazul, străi-

bătu Marea Neagră pe-o corabie turcească, debarcă la Varna, şi la 17 ale lunei se întâlni la Razgrad, în drumul spre Giurgiu, cu noul voevod Ion Mavrocordat, căruia îi făgădui tot sprijinul ei faţă de compatrioţii despre cari se spera că văzându-i intrând în ţară alături de ea, îi vor primi cumsecade. Scrise deci de acolo boerilor şi Mitropolitului că ea, Doamna Maria a răposatului voevod Constantin Brâncoveanu de Basarab, după doi ani şi jumătate de lipsă, se întoarce în ţara ei, aducând cu sine pe noul domn impus de Poartă, care vine cu un decret de amnestie „către toţi cei ce mânâncă pâinea Sultanului" (noi pe-a lui !) şi cu iertarea birurilor pe-un an, îndemnând văduva pe toţi pribegii să se întoarcă la vetrele lor şi nimănui să nu-i fie frică, fiindcă „Dumnezeu nevoind să piardă cu totul Ţara, a ales, prin pronia Sa, pe principele Ion Domn".

La începutul lui Noembrie, Doamna Maria era însfârşit din nou la Bucureşti, văduvă nenorocită şi săracă, dar înconjurată de dragoste şi de respect.

Prima ei grijă fu să'şi asigure gospodăria, adunându-şi averile răvăşite prin mâini străine [1]). Pentru a putea vedea de moşiile brâncoveneşti, de vii, de palate, ea căpătă dela Patriarhul Ierusalimului tutela pentru nepotul ei Constantin, iar pentru a'şi asigura posesiunea proprietăţii lor din Sâmbăta Mare, în Transilvania, precum şi a banilor şi sculelor rămase la Viena, ceru Impăratului Carol al VI-lea să fie pusă, cu toată familia, sub scutul protecţie sale. Când isprăvi să'şi adune tot ce mai rămăsese de pe urma confiscărilor turceşti, — mai era, după cum se vede, o avere încă destul de frumuşică nemărturisită de Brâncoveanu — ea îşi chemă fetele şi ginerii şi făcând un act de partaj (Iunie 1717) „văzând pe dumnealor că au rămas la mare lipsă şi sărăcie, ca o mamă fiindu-mi milă de dumnelor" îşi împarte întreg avutul pe din două, jumătate să fie a fetelor şi ginerilor şi jumătate a ei şi a nepoţelului.

Atunci abia se putu gândi ea la aducerea în ţară a rămăşiţelor trupeşti ale soţului ei. Cu învoirea lui Vodă — Nicolae

[1]) Domnul Virgil Drăghiceanu a urmărit aceşti ultimi ani ai Doamnei Maria (publicaţie din B. C. M. I. Anul VII. Fasc. 27).

Mavrocordat, întors în țară după moartea fratelui său Ion — dar nu știm dacă și cu învoirea Sultanului, sau poate pe ascuns, trupul lui Constantin Brâncoveanu fu adus la București, unde fu îngropat, în luna Iulie 1720, în biserica Sfântul Gheorghe, ctitoria tatălui și a soțului ei. Piatra de mormânt, frumos săpată, nu are inscripție, dovadă că s'au făcut toate în taină. Insă o prea frumoasă candelă de argint atârnă de-asupra acestui mormânt, purtând, sus, între două rânduri de flori, o discretă inscripție amintitoare: „Această candelă ce s'au dat la Sf. Gheorghe cel nou, luminează unde odihnesc oasele fericitului Domn Constantin Brâncoveanul Basarab Voevod și iaste făcută de Doamna Măriei Sale, Maria, care și Măria Sa nădăjduește în domnul, iarăși să i se odihnească oasele. Iulie în 12 zile, leat 7228 (1720)".

Timp de 200 de ani n'au știut Bucureștii că Vodă Brâncoveanu își are mormântul în mijlocul Capitalei. Abia în 1914, d. Virgil Drăghiceanu, descoperind inscripția de mai sus, a putut identifica acest ultim lăcaș al nenorocitului Domn.

Viața mai departe a Doamnei Maria s'a scurs destul de amărâtă, căci după cele pătimite la Constanopol, un trai fericit bănuește oricine că această femee n'a mai putut avea. Toată grija ei a fost să'și crească bine nepotul, ultimul vlăstar Brâncovenesc, și să mai caute prin străinătăți ce-a mai putut încă rămâne din banii și sculele neadunate. Apostol Manu, dar mai cu seamă foarte credincioșul ei prieten Gheorghe Trapezuntul, îngrijea de toate treburile, precum și de corespondența Doamnei. Dealtfel între Impăratul Germaniei și văduva lui Brâncoveanu a urmat o corespondență de sârg, pe care Doamna Maria o iscălea, pe latinește : „Humillissima ancila, Maria Brancovana, Principi Constantini relicta vidva" sau când scria italinește: „Umilissima e fidelissima serva, Principesa Maria Brancovana". Aceasta, până când se supără într'o zi fiindcă Impăratul nu'i făcea dreptate împotriva lui Apostol Manu, care nega să fi primit în păstrare o oarecare sumă de bani (16 pungi de argint și 48.000 de sechini). Atunci, schimbând tonul, învinui pe Carol al VI-lea de părtinire, spunându-i că din toată averea brâncovenească rămasă în Transilvania, nu i-a restituit

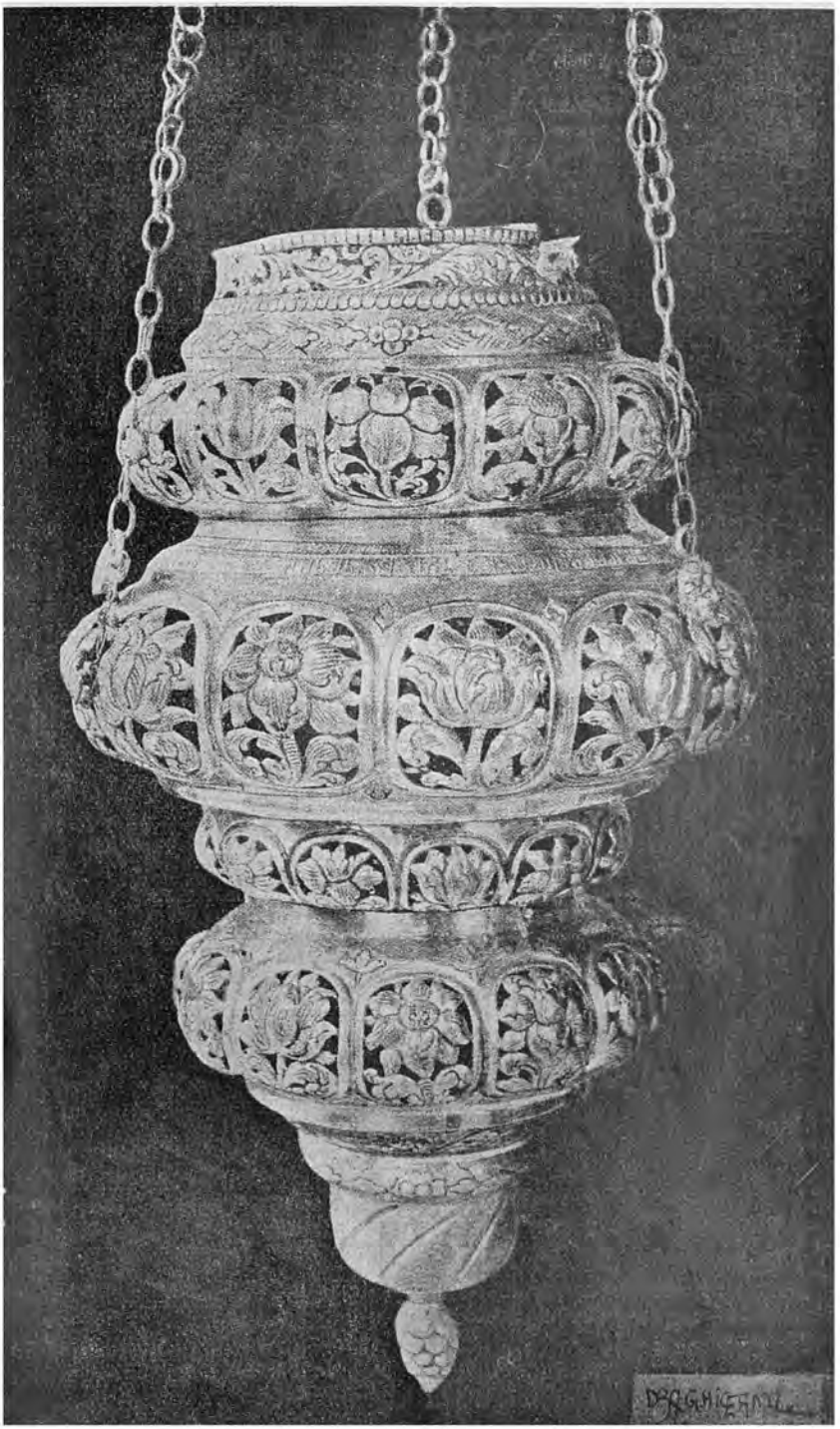

Candela de la mormântul lui Constantin Brâncoveanu
(Biserica Sf. Gheorghe, București)

După Buletinul C. M. I.

decât o prea mică parte, ceiace, față de felul cum servise soțul ei cauza imperială, era un lucru de neconceput.

Astfel, în neoumatele aceste griji pentru viitorul nepoțelului ei, și în tristele amintiri ale uneia din cele mai groaznice tragedii ce cunoaște istoria — și care erau ale ei, — își petrecu văduva Brâncoveanului anii ei din urmă, până când, bătrână, se stinse în București, în Decembrie 1729.

O astrucară fetele care mai erau în viață și iubitul nepot Constantin [1]), alături de soțul ei, în acelaș mormânt din Biserica Sfântul Gheorghe [2]).

* * *

[1]) Acest Constantin Brâncoveanu, fiul lui Constantin și al Aniței Balș, care avea 7 ani la decapitarea tatălui și bunicului, se însură mai târziu cu Maria Coslogeanu, și avu doi fii, pe Manoil (însurat cu Zoe Sturdza) și pe Nicolae (care a avut 3 neveste, Maria Văcărescu, Elena Moruzi și pe fiica lui Radu Fălcoianu). Nicolae n'a avut copii, iar Manolachi a avut două fete (Elena Cantacuzino-Pașcanu și Maria Băleanu) și un fiu Grigore, ultimul vlăstar brâncovenesc (+ 1833). Brâncovenii de azi sunt Bibești, numai prin adopțiune brâncoveni, și anume în felul următor: Grigore Brâncoveanu a fost însurat cu Elisabeta Balș a cărei soră, măritată cu Al. Mavrocordat, a avut o fiică Zoe, pe care Grigore Brâncoveanu a adoptato-o. Măritată cu Gheorghe Bibescu (viitorul Domn), această Zoe fu mama unui fiu Grigore, care luă numele de Brâncoveanu, Grigore II Brâncoveanu. Copiii acestuia sunt contesa de Noailles, principesa de Caraman-Chimay și Constantin Brâncoveanu, care trăește (însurat cu Coleta D. Cezianu).

[2]) Ion Vodă Mavrocordat, Doamna Maria, Domnița Ileana (Mavrocordat) și Domnița Bălașa (Lambrino), precum și Manolachi Lambrino, își au mormintele tot acolo.

Doamna Păuna Cantacuzino

După Ionescu-Gion : Istoria Bucureştilor.

CAPITOLUL XXVI

DOAMNA PAUNA CANTACUZINO ŞI FII EI

IN 1728 marele vornic Radu Popescu, fiul lui Hrisea vistierul, ajuns la vreme de bătrâneţe şi sătul de deşertăciunea lumii, se lepădă de boeria lui, şi luând numele de Rafail monahul, se călugări la mânăstirea Radului Vodă. Pustnic nu se făcu bătrânul. Mânăstirea era în mijlocul Bucureştilor, în apropiere de Mitropolie şi de Curtea Domnească. Veneau boerii să-l vadă în chilia lui, mergea el însuşi prin casele oamenilor. Insă, cărturar fiind şi bătrân, avea nevoe de linişte pentru a-şi scrie amintirile: „ce s'a întâmplat în ţară şi în alte ţări străine". Şi aşa, a urmat el mai departe cronica lui Radu Greceanu, însemnând domniile lui Ştefan Cantacuzino şi ale lui Niculai şi Ion Mavrocordat. Fiind grec de origină [1]), Mavrocordaţii erau, după părerea lui, cei mai buni domni pe care i-a avut vreodată ţara; iar cât despre Cantacuzini, n'are destule cuvinte de hulă împotriva lor, fiindcă avea şi de ce să-i urască, tatăl său Hrisea fiind omorât din porunca lui Şerban Vodă — o duşmănie între neamuri care se urca dealtfel mult mai departe, la socrul lui Hrisea, Gheorghe Băleanu, şi la socrul acestuia, Stroe Leurdeanu [2]).

Aşa dar, când e să judecăm faptele Cantacuzinilor, nu după spusele lui Rafael monahul trebuie să ne luăm. Insă, amănuntele vieţilor unor vremuri trăite de el sunt, firesţe, interesante de cercetat.

„De va vrea cineva, zice el, din cei ce n'au văzut pe Ştefan Vodă, nici au trăit cu el, nici au vorbit cu el, ca să ştie

[1]) Carida. Vezi cap. XXVI
[2]) Vezi capitolele XXIII, XXIV şi XXV.

ce fel au fost și ce fel de obiceiuri vrea, să citească aicea într'aceste trei-patru rânduri ce am scris eu pe scurt:

„Ștefan Vodă încă ar fi fost Domn lăudat ca și alți Domni, având și chipul și creșterea cum se cade, de n'ar fi fost cu totul nestătător la toate vorbele și lucrurile lui. Făgăduia multe daruri și bani și boerii unora altora, și pe urmă toate rămânea la deșertăciune, și mai vârtos că era *ginecolatru,* ascultând întru cele mai multe de Doamnă-sa, încât se deschisese foarte mare poarta despre Doamna și care mergea despre partea aceia, se folosea mult".

Iată deci că aflăm „într'aceste trei-patru rânduri" că Ștefan Vodă Cantacuzino era „ginecolatru", Pantofelheld cum spune Neamțul, sub papucul nevestei.

Energică a fost desigur această Doamnă, care purta un nume atât de frumos: Păuna — dar scurta domnie a soțului ei nu i-a dat prilejul să se folosească îndeajuns de învoirea ce avusese de a-și ține poarta mare deschisă.

Doamna Păuna era născută Grecianu, dintr'un vechi neam de țară, boeri mari și bogați.

Când, în 1714, venise la București, în luna Martie, Ali Pașa capugiul, cu ciohodarii lui, să mazilească pe Brâncoveanu, și când, în noaptea de Miercuri spre Joia mare, se dusese în taină stolnicul Constantin și fiul său Ștefan la conacul Turcului, pentru a-l ruga să înduplece pe Imbrohor să i se dea domnia, desigur că energica Păuna împinsese pe soțul ei la înfăptuirea acestui demers, precum iarăși este probabil că a cunoscut dinainte toate lucrăturile lui Ștefan împotriva vărului său Constantin Vodă.

Insă, domnia odată căpătată, ambiția doamnei Păunei era satisfăcută, și nu ea va fi fost aceia care și-a împins socrul să persecute pe Brâncoveni, să le ia averile, și să mai pârască pe mazilitul Domn la Poartă cu atâtea scrisori adevărate sau scornite, până își pierdu în chinuri, viața.

Doamna Păuna avea o fire simțitoare. Răspunderea tragediei care se pregătea la Constantinopol n'o fi vrut să și-o ia în suflet. Mult trebue să fi fost chinuită, mult amărâtă și fără odihnă de a vedea mereu pârile socru-său curgând spre peirea

Brâncoveanului. Un cumnat, Iancu Dudescu, şi un văr, Constantin Ştirbei, fuseseră trimişi la Stambul cu noi dovezi de-ai stolnicului despre „trădarea fostului Voevod". Ştirile venite dintr'acolo umpleau Bucureştii de groază. Se aflase de închiderea, în cele Şapte Turnuri, a mazilului Domn, a Doamnei lui, a fiilor, a ginerilor, a nurorei şi a nepoţelului, nevinovat copil de 7 ani. Se auzea că erau schingiuiţi, c'o să fie omorâţi.

Doamna Păuna nu mai putu răbda. O înebuneau presimţi-

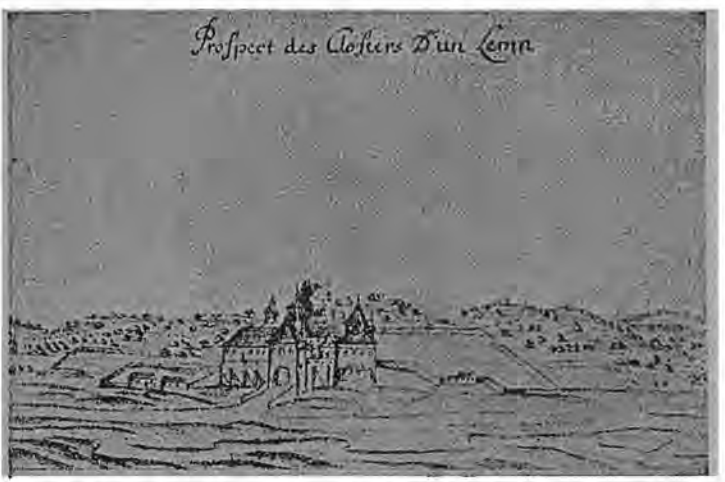

Mânăstirea Dintr'un Lemn

rile unei catastrofe de neînlăturat şi de care se simţea, până la un punct, răspunzătoare. Luând câteva femei cu ea, porni în ţinutul Vâlcii, la mânăstirea Dintr'un Lemn, să se închine la o icoană a Maicii Domnului şi să mai caute puţină odihnă, să-şi mai alunge gândurile. Dar îi era inima prea îmbâcsită de griji şi-i era firea prea simţitoare. Se întâmplă un fenomen, pe care-l numim noi astăzi telepatie, vedere la distanţă, însă în care bătrânii vedeau numai mâna lui Dumnezeu. In dimineaţa zilei de 15 August, sfânta Maria Mare, pe când Brâncoveanu şi fiii lui erau omorâţi pe piaţa Seraiului din Constantinopol, Doamna Păuna îi văzu tocmai dela mânăstirea ei din fundul munţilor Vâlcii. O apucă o nemaipomenită criză de isterie: ţipete, plânsete, leşinuri „o nevoe mare, de făcea toate grozăviile". Un ac-

ces de nebunie care a ținut câtva zile. Ștefan Vodă, îndrăgostit de nevasta lui, auzind cele întâmplate și nesocotind că „a venit bătaia lui Dumnezeu de-i plătește după faptele sale, a bănuit pe o soră a mâne-sa, mătușă călugărită de mulți ani, că ea ar fi făcut farmece cu alte mueri de-au ajuns-o nevoia". Fără multă vorbă, muerile bănuite fură spânzurate, iar maica Olimpiada — mătușa — fu dusă la altă mânăstire și zidită într'o chilie. O lăsă să moară, bătrâna, de foame și de asfixie, pentrucă Doamna Păuna n'avea cugetul curat. Istoria lumii este istoria crimelor omenești, spunea cu dreptate Voltaire.

Și apoi, fiindcă toate se uită, Doamna se îndreptă și se întoarse la București, deschizând iar poarta Curții celor cari pofteau bogății și măriri.

Domnia lui Ștefan Cantacuzino a fost puțin însemnată și s'a terminat repede, fiindcă a făcut aceleași greșeli de care învinuise pe alții. Poarta declarase război Veneției pentru a redobândi Moreea, și-și pusese de gând să recucerească Belgradul și Timișoara. Ba, după primele succese din Grecia, însumețindu-se ca întotdeauna, se gândea la un nou asediu al Vienii. Ștefan Vodă, ca unchiul său, ca vărul său, se dădu din partea Nemților, sfătuit fiind mai ales de tatăl său, cu care stătea cel puțin la săptămână odată, noaptea târziu, de vorbă. Ce s'o fi petrecut în capul bătrânului stolnic nu se poate bine lămuri. Pe frate-său Șerban-Vodă îl omorâse fiindcă era prietenul Nemților, pe nepotu-său Brâncoveanu fiindcă fusese al Rușilor — și acum el sfătuia pe fiu-său să trădeze pe Turcii aceștia, la care ai fi crezut că ține ca la ochii din cap.

Lucrurile s'au aflat. Apostol Manu din Brașov, alții, din București, din Stambul, l'au pârât Sultanului. Acesta nu mai aștepta să fie întâi declarat războiul[1]) și apoi să scoată din scaunul Munteniei pe un om devenit suspect. Îi trimise îndată un capugiu cu porunca de mazilire.

Și toată drama Brâncoveanului se repetă după scurgerea a nici doi ani.

La 7 Ianuarie 1716, într'o Marți, pe când Domnul nu bă-

[1]) L-a declarat Germania la 13 April 1716.

nuia nimic, sosi în Bucureşti capugiul Porţii. La auzul acestei veşti, foarte tulburat, Ştefan vru să fugă. I se spuse, că, mai întâi, fug era prea anevoioasă din pricina zăpezei, şi că, mai apoi, o fi venit poate Turcul numai pentru a încasa tributul. Vodă se linişti şi chemă la Curte pe marele viestiernic şi pe vel spătarul Dudescu, cumnatul său, pentru a le porunci să pregătească banii. Radu Dudescu îi răspunse să aştepte mai întâi să vadă cu ce gânduri a venit Paşa. Hotărâră deci să aştepte până a doua zi, Miercuri, când, des de dimineaţă, Turcul se înfăţişa la Curte şi întrebă pe Vodă, „după cuvenitele politeţe schimbate", dacă se va supune de bună voie poruncii Padişahului. La răspunsul afirmativ al acestuia, capugiul scoate firmanul şi-l înmână Domnului, care-l sărută, îl duce la frunte şi-l trece lui Divan Efendi spre citire. Conţinutul lui era mai blând şi pe alt ton, decât acel al firmanului ce fusese trimis Brâncoveanului. Diferitele izvoare mi-l dau întocmai la fel: De oarece Ştefan Vodă Cantacuzino a domnit în de ajuns în Valahia, voinţa Marelui Padişah este că el să fie înlocuit cu Nicolaie Mavrocordat, Domnul Moldovei, iar el însuşi va pleca cu familia sa la Constantinopol, unde va trăi în tihnă din mila Măriei Sale Sultanul.

Precum în vremea lui Brâncoveanu fusese stolnicul Cantacuzino, noaptea, în taină, la Ali Paşa pentru a-l ruga să insiste pe lângă Imbrohor să pue pe fiu-seu Domn — astfel şi în noaptea aceasta de 7 spre 8 Ianuarie se duse el în taină la capugiu, acum pentru a-şi desvinovăţi feciorul. Firea acestui om atât de deştept şi de învăţat, era nemaipomenit de ciudată. Şi nu putem şti noi cu siguranţă până azi dacă a fost el un pervertit criminal, sau poate numai un năpăstuit, despre care se vorbea tot răul, fiindcă a spune tot binele ar fi fost prea greu. Toată viaţa lui a fost numai stolnic, o boierie mică, însă avea pasul înaintea tuturor boerilor, a fost intimul secretar a trei Domni, frate-seu, nepotul-seu şi fiu-seu, şi a ţinut corespondenţa şi toate tainele ţării în mâinile lui timp de 37 de ani. Dăm deci dreptate lui Gheorghe Şincai când spunea că, nepotrivindu-se autorii când e vorba de întâmplările acele şi de firea stolnicului. „Eu, ca să nu mă fac însu-mi judecător între dânşii, toa-

tă judecata ți-o încredințez ție, aducând zisele lor precum sunt scrise". Și în adevăr, dacă Del Chiaro îl laudă pe acest vestit și bătrân stolnic Cantacuzino, Rafail monahul, alias Radu vornicul Popescu, spune despre el că în noaptea aceia când se duse la capugiu pentru a-și desvinovăți fiul și pe sine însuși, îi spuse că ce dovadă mai mare poate fi despre credința lui către Turci, decât chiar faptele vieții lui: „că pe frate-seu Șerban Vodă cât a luat seama că se înțelege cu Nemții și e viclean împărăției turcești, îndată l'au otrăvit de-au murit, așișderea și pe alt frate al său, anume pe Iordachi, carele fiind de Șerban Vodă trimis la Nemți, făcea turburări, l'a otrăvit de-a murit (care va se zică și pe Iordachi), și spre nepotul seu Constantin Brâncoveanu, văzându-l că se alcătuește cu Muscalii, l'a dat în mâinile Sultanului, de-a făcut ce-a vrut cu dânsul. Acestea și altele le-a spus apoi capugi pașa mai departe Vizirului, care le-au auzit mulți oameni vrednici de credință, între care unul era Ienache Dragomanul [1]), fratele lui Nicolae Vodă Mavrocordat, care a mărturisit înaintea boerilor (pe patul lui de moarte) că a auzit pe capugi pașa spuind acestea Vizirului, cum că i le-a spus Constantin Stolnicul". Croicarul urmează: „La acestea se vede că cu adevărat stolnicul Constantin a omorât pe Șerban Vodă, că în vremea aceia a eșit un cuvânt de ziceau cei mai mulți: Constantin Stolnicul, frate-seu (Mihai) și Constantin Brâncoveanu l'au omorât, iară de moarte bună n'au murit. Și atunci era îndoială, au că va fi, au că nu va fi, neștiind ascunsele taine ale oamenilor. Iară de vreme ce însuși omorâtorul a mărturisit că a omorât pe frate-seu Șerban, tot omul să crează că adevărat l'a omorât el. Așișderea și pe Iordachi spătarul, frate-seu, dacă el a mărturisit însuși, ce îndoială va să mai fie că la moartea amândorora s'a svonit că Constantin Stolnicul i-a omorât. Dară credință tot nu era, necunoscându-se adevărul, iar dacă și-a mărturisit păcatul către Turc, destul este să fie credință la toți. Iar de Constantin Vodă cum că tot bătrânul cu feciorii lui l'au vândut la Turci, nu ne mai trebuie mărturiile lor, că noi cu ochii noștri le-am văzut și cu mâinile noastre le-am pipăit".

[1]) Ion Vodă Mavrocordat.

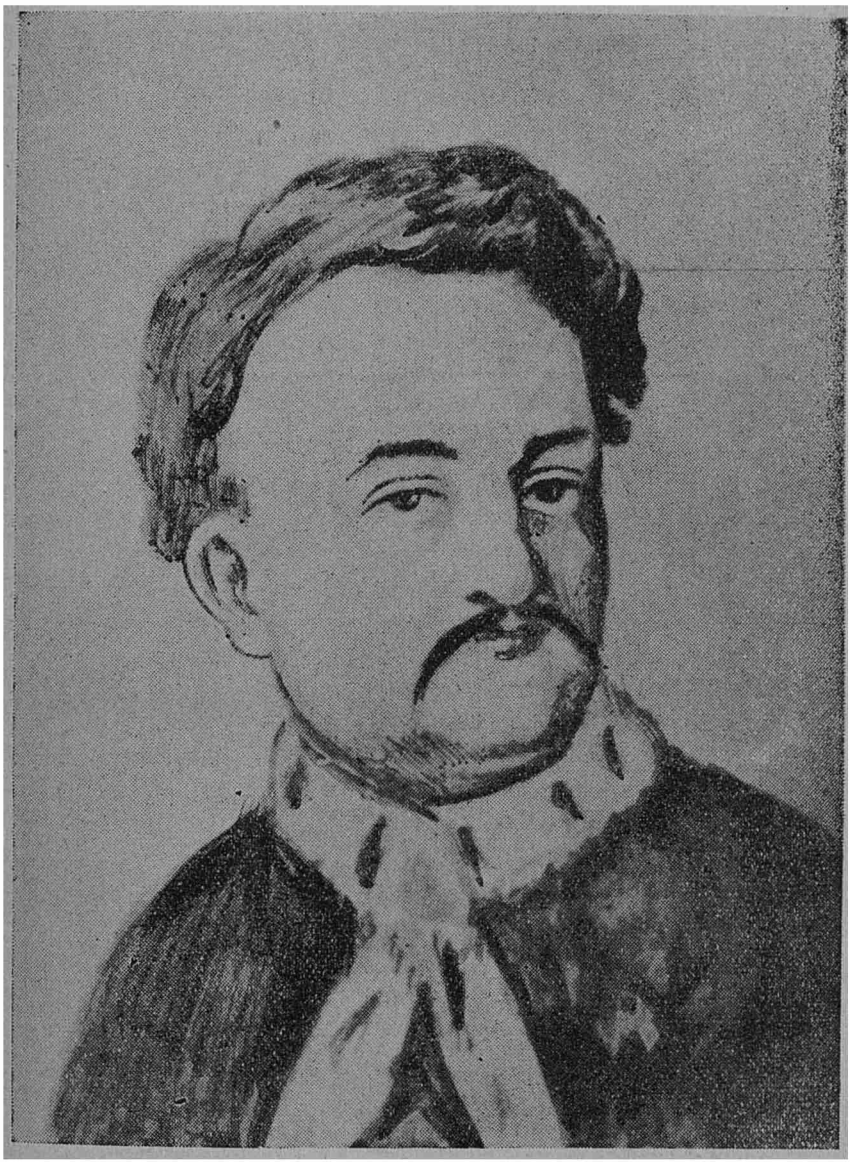

Stolnicul Constantin Cantacuzino
(tatăl lui Ștefan Voevod)

După o stampă de la Academia Română.

Și, vorba lui Șincai, creadă cititorul ce-o vrea. Insă d. Iorga ne-asigură că Șerban Vodă, înainte de-a muri, trimisese deseori după doftori, ceiace înseamnă că el a murit de boală, nu de otravă. Iar cei care cred că a fost stolnicul „un hoț bătrân" răspund că și-a putut omorî fratele cu o otravă înceată, dată în doze mici, sau că efectiva boală a lui Vodă nu era de natură mortală și mai sigură a fost otrava decât boala.

Dar să ne întoarcem la povestirea noastră.

Rezultatul întrevederilor nocturne între stolnic și capugiu, fură că acesta asigură pe Cantacuzino să n'aibă nici o grijă despre soarta lor, căci Sultanul n'are alt gând decât a-i ține în tihnă la el la Stambul, până se vor îndrepta lucrurile. Așa dar stolnicul hotărî să plece la Constantinopol cu fiul, nora și nepoții lui, deși firmanul nu'l privea pe el, și deși Vodă Mavrocordat îi trimisese răspuns din Iași că, sosind în București dorește să'l găsească acolo pentru a'l avea la mare cinste, precum îl avusese și Domnii dinainte.

Sâmbătă, 11 Ianuarie, porni alaiul domnesc din București. Era compus numai din Ștefan Vodă, Doamna Păuna, fiii lor Radu și Constantin, și tatăl Domnului, bătrânul Stolnic. Câteva care încărcate cu aur, bijuterii și scule — să aibă cu ce se'ndrepta la Poartă — apoi Capugiul și ciohodarii lui. Mai erau câțiva servitori firești, din care cunoaștem numele lui Marin, Radu, Ștefan și Ion.

Unul din coconii domnești se îmbolnăvi pe drum, că era ger mare și viscol, așa încât, mai îngrijindu-l ici colea prin diferite sate, ajunseseră ei în Constantinopol abia după o lună de zile. Fură găzduiți la Vlah-Seraiul țării, la Galata, liberi deplini de-a primi pe cine vor, și chiar de-a eși în oraș. Sultanul n'avea alt gând cu ei, decât de-ai ține acolo ca măsură de prevedere, căci mai sigur era el cu Mavrocordat Domn în Muntenia decât cu Cantacuzino.

Insă noul voevod muntenesc lucra de sârg pentru a'și păstra domnia. Punând mâna pe o scrisoare de-a unui general austriac către Ștefan Vodă, din care rezulta clar legăturile acestuia cu Nemții, Mavrocordat o trimise Vizirului, acesta o

arătă Sultanului, care se făcu roş de mânie şi porunci acel mic lucru fără însemnătate pentru vremea aceea : moartea!

A doua zi chiar, 26 Iunie (1716), la ceasul unu după miezul nopţii, Seraiul Ţării Româneşti fu înconjurat de Turci, casa invadată, Cantacuzinii sculaţi din pat, legaţi şi duşi la Bostangi Paşa. Un ceas mai târziu, bălăbăneau de grinzile închisorii cadavrele a doi spânzuraţi: Ştefan Vodă şi părintele său.

Şi umbra lui Brâncoveanu plutea parcă răzbunătoare prinprejur.

In graba aceia d-ai omorî, uitaseră de Doamna Păuna şi de fiii ei. Pentru a nu le lăsa timp să-şi amintească de dânşii, aceştia fugiră în aceiaşi noapte, travestiţi, căutându-şi adăpost la Ambasada Olandei. Ambasadorul, contele de Colyer, cunoscuse în lunile din urmă pe Cantacuzino, se împrietenise cu el şi primi deci cu bună voinţă pe înfricoşata văduvă şi pe tinerii orfani. A doua zi Turcii începură să-i caute pretutindeni, însă nu le putură afla ascunzătoarea.

Se zice că Doamna Păuna ar fi fost nevoită să cerşească pe străzile Stambulului pentru a se întreţine. Dar mai întâi ea nu putea părăsi ambasada fără a fi expusă să fie recunoscută şi arestată. Apoi averea adusă de Ştefan Vodă cu el, nefiind îndată sechestrată, Doamna o putu salva. Transportase cu dânsa la prietenii ei bijuteriile, iar aurul fusese depus la omul lor de încredere, vătaful Constantin Diichiti. Mulţumită acestor bani şi comori, mult puţin cât era, a putut ea însărcina pe ambasador să-i închirieze o corabie, cu care să fugă din Constantinopol. După două luni de aşteptare, viaţa ei fiind mereu ameninţată, corabia în sfârşit fu gata. Doamna Păuna mai depuse, în mâinile bunei ei prietene Catrina de Colyer, 5000 de galbeni, cu rugămintea să i li trimită la cerere, şi luând rămas bun dela cei ce-o ascunsese şi îngrijise tot timpul acesta, îşi luă feciorii în taină, şi prin fel de fel de peripeţii, izbuti să se îmbarce. Trebue să fi fost cam 20—22 August când părăsiră urgisiţii (pe atunci se spunea „păcătoşii") principi malurile acelui Bosfor, în pământul căruia zăceau atâtea trupuri fără capete de-ale neamului lor. Ştefan Vodă şi tatăl său fusese şi ei, după spânzurătoare, decapitaţi, şi capetele

lor umplute cu pae fuseseră trimise la Adrianopol să aibă Sultanul, care se afla acolo, de ce se veseli.

Călătoria pe mare fu rea și periculoasă. Cu pașapoarte olandeze eșiră în sfârșit din apele turcești, și după multe furtuni în Mediterana, sosiră, după patru săptămâni, la Mesina. La 25 Septembrie (1716) un raport datat din Neapoli anunță că „La Princesse de Valachie este arrivée, s'étant sauvée de Constantinople avec ses deux fils". E primită de vice-regele celor Două Sicilii, care o expediază, cu calde scrisori de recomandație, la Roma. Dintr'un al doilea raport, din 12 Octombrie, aflăm că „La Princesse de Valachie est arrivée à Rome, où on luy fait bien des honneurs et de l'accueil". Doamna Păuna asigură, firește, pe Papă de zelul ei pentru catolicism, și, cu noi scrisori de recomandație a Inaltului Pontif către Impăratul Germaniei, pleacă prin Florența, Bolognia și Ferrara, la Veneția. Acolo, găzduită în casa lui Nicolae Caragiani, rămâne câteva săptămâni pentru a se odihni de toată spaima și oboseala acestor patru luni din urmă și apoi, pe la sfârșitul lui Noembrie, pronește, prin Tirol, spre Viena.

Foarte bine primită de împăratul Carol VI-lea, ea se stabilește deocamdată în capitala Austriei pentru complectarea educației fiilor ei. Băeții aceștia aveau 15 și 16 ani la moartea tatălui lor. Impăratul acordând văduvei o pensie anuală în florini, drept mulțumire a multor servicii aduse de soțul ei cauzei creștinătății, Doamna Păuna putu duce în Viena un trai cum se cade, potrivit rangului ei. Insă, spune d. Iorga, „Beizadelele Radu și Constantin începură o viață falnică și cheltuitoare, prea mândri pentru a merge pe jos, și prea săraci pentru a'și plăti datoriile". Doi ani merseră treburile așa, de bine de rău. In 1718, după pacea dela Passarowitz, aflând Doamna Păuna că Nemții au încorporat Oltenia Imperiului și că e vorba să se numească acolo un voevod român, ea puse candidatura fiului ei Radu, începând, în scop de reușită, rugăminți, făgăduieli și intrigi prin anticamerele împărătești, fără a'și da seama că Curtea Habsburgilor nu era Seraiul Sultanului. Un alt candidat, cu mult mai vechi drepturi, tot Cantacuzin și el, reușì să fie numit, nu voevod, ci mare ban al Olteniei. Era fiul lui Șerban Vodă, acel Gheorghe

Cantacuzino care trăia cu bătrâna lui mamă Doamna Maria, de aproape 30 de ani la Sibiu.

Afacerile începură a nu mai merge. Pensia Păunei nu'i ajungea pentru a'şi întreţine fiii în viaţa de lux cu care se obişnuise. Ea îşi aminti atunci de banii şi comorile ce mai avea la Constantinopol depuse în mâinile unor credincioşi prieteni. Scrise Contesei Catrina de Colyer să'i trimită de urgenţă casseta cu 5000 de galbeni ce-i încredinţase. Ambasadriţa Olandei, cu toată bunătate inimei ei, nădăjduise totuşi că Doamna Păuna s'o fi înnecat în drum dela Stambul la Messina. Fu foarte neplăcut surprinsă de cererea ce-i venea deodată, după trei ani de zile, de restituirea unei sume pe care o cheltuise. Răspunse deci lui Battista Chinetti, omul Doamnei Păuna, că, mai întâi, nu primise decât 4000 de galbeni, şi că, al doilea, a cheltuit din ei 2000 pentru a apăra de urmărire pe prietena ei în timpul cât a găzduit-o şi în toată vremea cât era fugară pe mare, şi în sfârşit al treilea, că recunoaşte a'i mai fi datoare 1000 de galbeni însă nu are de unde'i plăti. Se obligă deci a-i răspunde banii aceştia cu încetul, câte 800 de lei pe an, asigurându-i cu ipotecă în casa ei din Pera.

Ce să facă biata Păuna? Inghiţi. Insă mai erau lucrurile şi banii depuşi la vătavul ei, Diichiti. Dar şi acesta îi trimise nişte socoteli fantastice, de pe urma cărora ar rezulta că nu'i mai datoreşte aproape nimic... „Dice havere alla detta Signora Principessa per mano di Steffano e Mario altri reali 10.500".. „Dice haver esborsata a quatro domestici del Principe, che furono în prigione, reali 5250"... „Dice esborsati a Osman Aga Cassap Bassi per debito del Principe avanti la sua morte, reali 2500".. „Dice"... „Dice"... şi nu se mai alesese din toţi realii decât cu vânt şi fum. Şi mereu era gata să jure: „Cosi nega assolutamente din non haver ricevuto pelle di volpe din Moscovia ne altro, e cio con suo solenne giuramento". „A giurato e si esibisce pronto a giurare nuovamente". Aflăm din raportul acesta, datat din Constantinopol 30 Decembrie 1719 şi iscălit de interpretul Rigo, secretarul ambasadorului Colyer, interesantul amănunt că şi lui Ştefan Vodă, după ce i s'a tăiat capul care fu trimis la Adrianopol, trupul a fost aruncat în mare şi apoi pescuit de credincioşii lui :

„Per cavare il cadavero del Principe del mare, farlo sepelire, serendarii, etc., come dice, reali 250". Unde anume s'a făcut acea *sepelire*, îngroparea, nu știm.

Totalul realilor cheltuiți de Diichiti se urcă la 861. Doamna Păuna nu recunoscu socotelile fostului ei vătav. Corespondența urmează și în 1720 și chiar până în 1725, când ambasadorul Germaniei, Dilling, scrie, în Martie a acelui an, Cancelarului imperial din Viena „că Grecul neagă și jură că nu mai are nici bani, nici lucruri, de-ai acestor nenorociți". „Je vous envoye (sic) aussi deux papiers, qu'un Grec, qui est un de ceux contre lesquels la Princesse Cantacouzène forme ses pretension (sic), m'a donnés pour sa décharge, a ce qu'il prétend. Aussi je vous prie, Monsieur, de les communiquer à celui des fils de cette Princesse qu'on dit se trouver à notre Cour, pour qu'on me donne connaissance si cette *excusation* trouve lieu, ou si l'on y a à redire et avec quels fondemens, car ces gens nient tout et jurent ne plus rien avoir, ni effets, ni argent de ces infortunés là".

Pe la data aceia, 1725, băeții aveau 24 și 25 de ani. Deoarece traiul la Curtea Habsburgilor nu mai putea merge mai departe fără bani destui ca să'și ție rangul, Doamna Păuna hotărî să'i „cazeze" și să'i însoare. Beizade Radu, care'și spunea acum Rudolph, intră în armata austriacă și'și luă de soție pe Elisabeta d Estival. Constantin, al doilea fiu, plecă cu mamă-sa în Rusia, unde aveau ei pe verii lor Toma Cantacuzino (cel care, la Urlați, fugise din lagărul lui Brâncoveanu într'al Țarului) și pe soția acestuia, Maria, care la sosirea lui Mavrocordat în Muntenia se travestise în țărancă și fugise de urgia lui prin Ardeal în Rusia, la soțul ei. Bine primiți de rudele lor la Petrograd, Constantin fu prezentat Țarului Petru cel Mare, care'l primi în armata imperială rusă, însurându-l cu Ana Șeremetev.

Liniștită acum, Doamna Păuna părăsi Rusia, și după atâtea peregrinări, merse să se stabilească la Brașov pentru a fi cât mai aproape de țară. Făcuse, în zece ani, ocolul Europei pentru a ajunge din nou aproape de punctul de unde plecase. Dar granițele țării ei îi erau închise. Și ce-o reținea pe dânsa în Brașov nu era poate atât dorul de-acasă, cât erau interesele ei. Căci dacă știa că răvășitele ei averi din Muntnia nu mai putau fi recupe-

rate, mai erau însă moșiile din Oltenia, cea ocupată de Austriaci, prin buna voința cărora ea își putu încasa veniturile. Dar aceste venituri trebue să fi fost neîndestulătoare, căci o găsim mai târziu împrumutându-se cu 600 de fiorini dela contesa Teleki, căreia îi amanetase cele două moșii din „Transilvania dincolo de Olt" (Oltenia). Apoi mai luă 600 de fiorini unguresti dela Pavăl, negustor din Brașov, căruia îi amanetează argintăria, și însfârșit 4000 de fiorini nemțești dela noră-sa Ana, soția lui Constantin, care pare a fi fost o femee bogată. In schimb Elisabeta d'Estival era săracă, ca și soțul ei Radu, și pentru a-i ajuta pe ei pare a se fi umplut bătrâna Doamnă de datorii, căci nevoile ei personale nu puteau fi foarte mari. Trăia liniștită, în frumosul Brașov de-acu 200 de ani, având și unele relații bune din aristocrația ungurească, dar ducându-și mai mult zilele bătrânețelor sale cu duhovnicul și prietenul ei preotul Eustațiu dela biserica Șcheilor, în casa căruia depunea mereu ce brumă de avere mai putea strânge în dreapta și în stânga: argintărie, vase de cositor și aramă, lăzi cu pânzării.

Din când în când, ea se mai abătea prin Viena. De acolo este datat testamentul ei, făcut după o boală grea, când, slăbită, căzu în grijă să nu cumva s'o ajungă „cel de pe urmă ceas al vieții pământești". Știind că nu e nimic mai șubred decât „ultima voință" a cuiva, ea scrie următoarele: „Mai întâi aceasta o zic, povățuesc, poruncesc, mă rog și las sub blăstăm, că fiii mei Radu și Constantin cu familiile lor să trăiască creștinește în unire frățească și 'n iubire, să'și întărească casele și neamul. Așa de vor face. să aibă a mea binecuvântare de mamă, pe care le-o dau din toată inima. Apoi, datoriile mele sunt ...și averea mea este"...

Simțindu-se mai bine, se întoarse totuși la Brașov, unde aștepta pe fiul ei Constantin, care-i făgăduise că va veni tocmai din Petrograd s'o vadă, știind-o acum bătrână și bolnavă. In Viena văzu pe Radu, desmierdat de ea Răducan, și nu-i mai rămânea, pentru a închide ochii, decât să mai îmbrățișeze odată pe fiul ei mai mic. Soarta însă nu-i îngădui această mângâere din urmă. Constantin, cu nevastă-sa, cu copii, era încă pe drum, când Doamna Păuna Cantacuzino, slăbită de ani și de boală, își

dete duhul în mâinile Domnului, în casa ei dela Brașov, anul Mântuirii 1740.

Urmează, pe scurt, interesanta viață mai departe a acestor doi desmierdați coconi ai Doamnei Păunei: Radu și Constantin.

Să vorbim mai întâi de cel mai mare: Radu, zis Răducan, zis Rudolph, care'și mai spunea — nu se știe dece, afară doar dacă am judeca chestia din punct de vedere al vanității—Domn al Țării Românești și Duce al Tismanei, al Sfântului Nicodim și al Sfântului Pavăl, al Moldovii și al Basarabiei (!?). Pompoasă titulatură, necesară poate la Curtea Habsburgilor, ceiace nu a împiedecat pe unii contimporani să spuie de el că este un aventurier.

Intrat în armata austriacă ca simplu ofițer de cavalerie, ajunse, după nici zece ani — așa erau vremurile pentru Prinți — gheneral-major, comandând un regiment. A avut nenorocul să nu se înțeleagă cu un oarecare Duce de Lorena, care ajunse bărbatul unei oarecare fete de împărat, numită Maria Teresa, ajunsă la rândul ei Impărătească. Acest mic neajuns avu urmări.

Dar a mai fost o chestie și mai vechie.

Stolnicul Constantin Cantacuzino, bunicul Radului, căpătase una din marele decorații ale Imperiului Roman, ordinul Sfântul Gheorghe, care se moștenește din tată în fiu, prin primogenitură. Alte onoruri nu dădea ea decât de-a spânzura o tinichea de gât și de-așî înșira titluri cât îi era voia proprietarului. Bunicul murind odată cu fiul său Ștefan, spânzurați la Constantinopol, dreptul de-a purta decorația o moștenise fiul mai mare al acestuia, Radu Cantacuzino. O și purtă, firește cu mare vanitate, dar fără folos. Insă — era un însă — Impăratul, care conferea decorația, de obicei, contra numerar, avea și dreptul de-a o acorda cu învoirea celor ce-o purtau de-a o conferi mai departe tot contra numerar. Fürst Rudolf, foarte la ananghie, ceru lui Carol al VI-lea dreptul acesta. Impăratul, binevoitor față de Cantacuzini și, în afară de aceasta, om bun de felul lui, îi acordă acest drept. Românul nostru — Român atunci ca azi — se apucă să vândă decorația cui nu se cuvenea: burgheji, negustori, jidovi. Scandal. Dreptul de-a conferi ordinul Sfântul Gheorghe fu

retras Prinţului Cantacuzino, şi — se poate — să fi jucat vre-un rol în această afacere şi soţul tinerii Mariei Thereza. In tot cazul, scurtă vreme după această penibilă afacere, Impăratul moare, şi fiică-sa — moştenitoare în baza Pragmaticei Sancţiuni — devine dintr'o plăpândă Principesă (şi amorezată de bărbatul ei ca o şcolăriţă) o foarte mare Impărătească. Cum se şi cădea, soţul ei căpătă deodată o foarte mare influenţă. El refuză de-a mai da un regiment lui Cantacuzino, omul care vânduse Evreilor ordinul Sfântului Gheorghe.

In timpul acestei grozave catastrofe socialo-financiare a lui Radu Beizadea, gheneral-major, se întâmplă şi moartea Doamnei Păuna. Rămas fără sprijin, nici dela mamă, nici dela Curte, Prinţul Rudolf începu să inventeze. Ceru un concediu de 6 luni pentru a merge — zicea el — în Rusia, în vederea aranjării situaţii lui financiare. Trecu însă în Germania şi se opri la Dresda, de unde scrise mamei Regelui Prusiei — Frideric al II-lea — că sincera şi unica lui dorinţă este de a intra în serviciul fiului ei. Bătrâna regină nici nu'i răspunse. Cantacuzino scrise atunci de-adreptul lui Friderich al II-lea, plângându-se lui de schimbările dela Viena, de influenţa ce ar fi avut ducele de Lorena asupra soţii sale Impărăteasa Maria Thereza, şi fel de fel de lucruri care ştia el că nu puteau face Regelui Prusii decât plăcere, şi încheind scrisoarea cu rugămintea de-a fi primit în armata prusiană cu rangul său de general, făgăduind chiar regelui că-i va ridica un regiment de Unguri, Munteni, Moldoveni şi Dalmaţieni, cu care va face minuni de vitejie.

Cu multă bunăvoinţă, ba chiar mulţumit de această ofertă, regele îi răspunse că primeşte propunerea lui şi îl roagă să arate în ce condiţiuni înţelege a o aduce la îndeplinire. Răspunsul beizadelei, datat tot din Dresda, 4 August 1741, fu că „la troupe que je me propose de dever pour le service de Votre Majesté coutera dix écus par homme, moulé, armé et habillé, au cas que Votre Majesté en voulût faire la dépense Soi-même". Ba mai mult decât atât: „Or, comme il s'agit, Sire, de tout abandonner pour jamais à Vienne, et qu'indispensablement je dois faire sortir sans délai ma famille, je supplie Votre Majesté d'y réfléchir, vu qu'elle n'ignore point, qu'après une telle résolution je ne

suis pas en état de subsister sans son assistance, convenablement à ma naissance et à la charge de ma famille. C'est pourquoi j'ose attendre de la clémence de Votre Majsté qu'Elle daignera en cette considération me gratifier d'une pension pour me soutenir dans le monde".

In definitiv era o pomană pe care o cerea Cantacuzino lui Frederic cel Mare: să ridice un regiment pe socoteala regelui, care să'i mai plătească și o pensie, lui și familiei sale. Foarte politicos, Frederic al II-lea îi răspunse:

Monsieur le Prince,

J'ai vu par votre lettre du 4 de ce mois les bons sentiments que vous continuez d'avoir pour nos interêts, et l'envie d'entrer dans mes services, moyennant une pension et les fraix nécesé saires pour la levée d'un régiment de Huzards. La manière dont vous pensez y réussir ne sauroit que me plaire. Mais pourvu que vous voudriez bien réflechir un peu sur la présente situation des affaires, vous trouverez vous même que ce projet est encore sujet à bien des difficultés, qui me paraissent en partie presque insurmontables. C'est aussi en cette considération que je ne voudrois pas exposer vos propres interets et vous faire risquer un établissement certain contre des avantages qui dépendent d'une issue incertaine [1]).

Insă tocmai acel „établissement certain" despre care vorbea regele, nu'l mai avea Radu Cantacuzino. Intoarcerea lui la Viena era cu neputință, fiindcă frate-său conspirase împotriva Austriei și dușmănia ce i-o arăta soțul Imprătăsei pare a fi provenit mai mult din această pricină decât din bagatela fără însemnătate a vânzărei ordinului Sf. Gheorghe. De altfel beizade Radu a fost desigur și el amestecat în chestiunea complotului. Neputându-se deci stabili nicăeri, el începu să cutreere Europa, căpătând din ce în ce mai mult o stabilită reputație de aventurier.

[1]) Stilul și ortografia întocmai, Limba franceză era în secolul al 18-lea întrebuințată în toată corespondența oficială, precum și în saloanele germane. Cu Goethe și Schiller abia dispăru acest obicei, care s'a introdus pe urmă în Rusia și apoi la noi.

In 1749 îl aflăm la Paris, locuind „chez Rouger, rue Bouloi" şi stăruind pe lângă Ludovic alXV-lea să'i mijlocească, prin ambasadorul său la Constantinopol, căpătarea domniei Ţării Româneşti. Trăit în copilărie pe lângă învăţatul său bunic stolnicul Constantin, şi apoi în tinereţe în fastuoasa capitală a Austriei, el purta interes oricărei manifestări culturale. Intr'un proces-verbal al unei şedinţe a Academiei de Ştiinţe din Paris, găsim următoarele: „Un prince de Vallachie, nouvellement arrivé en France, souhaitoit de voir l'Académie assemblée. Il y a été introduit avec sa suite, on leur a donné des sièges dans le parquet, et ils sont restez pendant tout le temps de la seconde lecture de l'ouvrage du Père Baudouin".

După multe alte peregrinări, încă nu bine cunoscute, el muri în Polonia, la Camenița, unde i s'a aflat şi mormântul.

Totuşi fiul său rămase la Viena, fiind ofiţer de gardă (muri, tânăr, în 1771), iar pe fete le mărită foarte bine, pe cea mai mare cu contele Enric O'Donnel, şi pe celelalte trei cu marchizul de Blaizel, cu contele Malza von Moden şi cu baronul Fornac. La descedenţii conţilor O'Donnel s'au găsit mai târziu multe acte şi obiecte cantacuzineşti, printre care tabloul în ulei al postelnicului Constantin, cel sugrumat la Snagov.

Al doilea fiu al Doamnei Păuna, Constantin, avu o foarte tragică soartă. Rămas în armata rusă, după cum am văzut, el deveni, ca şi frate-său, în scurtă vreme general. Din căsătoria lui cu Ana Şeremetev avu doi fii, Avram şi Alexandru. Trăi, liniştit şi fericit, vre-o 15 ani în Rusia, fiind foarte apreciat de Impărăteasa Ana, până i se năzări deodată că era fecior de Domn şi că i s'ar cuveni deci şi lui să domnească. Demisionă din armată şi luându-şi familia cu el, părăsi Rusia. Sosirea sa la Braşov, în 1740, era deci mai mult în legătură cu aceste scopuri ascunse ale lui, decât cu dorinţa ce-ar fi avut de-a'şi revedea pe bătrâna lui maică, pe care de altfel n'o mai află în viaţă. O scurtă rugăciune la mormântul ei, şi familia Cantacuzino porni mai departe prin Sibiu şi Banat, la Zemon (Semlin) orăşel situat pe malul Dunărei, peste drum de Belgrad. In cetatea aceia a Belgradului trăia un paşă turc, Iaia, care fusese în vremuri prizonierul Ruşilor la Petrograd. Acolo se împrietenise el cu

beizade Constantin Cantacuzino, punând amândoi la cale domnia acestuia, când va scăpa Paşa din prizonierat. In 1739, încheindu-se pacea între Rusia şi Turcia, Iaia îşi căpătă libertatea, şi întors la Stambul, Sultanul îl trimise seraschir la Belgrad. Cantacuzino purcese şi el din Petrograd, scopul plecării lui nefiind altul decât întâlnirea cu comandantul din Semlin. Câteva zile după sosirea lui acolo, trecând Dunărea într'un frumos caic, merse beizadeaua să prânzească în casa Turcului. Seara se întoarse înapoi şi după puţină vreme primi o scrisoare dela Paşa, prin care acesta îl înştiinţa „că a isprăvit treaba la Stambul, după a lui poftă şi după cum îi făgăduise". Comandantul austriac al Semlinului citi aceste rânduri şi întrebă pe Cantacuzino ce însemnează acea treabă isprăvită la Stambul. Răspunsul beizadelei fu că el ceruse Paşalei să'i mijlocească dela Sultan voia de aşi putea încasa veniturile moşiilor sale din Muntenia, pentru care scop avea de gând să se stabilească în Transilvania, şi înştiinţă chiar pe comandant că pleacă la Viena, pentru a ruga pe Impărăteasă să'i acorde această învoire. Comandantul nu se opuse, dar părându-i-se lucrul suspect, începu nişte cercetări care duseră la o ciudată descoperire: Sultanul promisese lui beizade Constantin domnia Ţării Româneşti, dacă ar fi acesta în stare să ridice pe Sârbii din Austria, şi unindu-se cu oştirea turcească din Belgrad să pornească război împotriva Mariei Theresei.

Cantacuzino se credea foarte dibaci. Porni la Viena şi să înfăţişă Impărătesei, care'l primi cu bună voinţă. Insă câteva zile mai târziu sosi la Cancelaria Imperiului raportul comandantului din Semlin, prin care descoperea uneltirile prinţului valah. Acesta se pomeni într'o noapte cu casa lui înconjurată de soldaţi, care'l ridicară din pat, şi cu lanţurile la mână, îl duseră pe jos până la Graz, unde fu închis în cetate.

Nevasta lui, înebunită de spaimă, ceru ajutorul Ambasadorului Rusiei, care'i răspunse că de oarece soţul ei părăsise Petrogradul. el nu'l mai cunoaşte drept cetăţean rus. Biata Ana îşi duă feciorii şi porni în ţara ei, implorând mila Impărătesei Elisabeta, care, caşi Ambasadorul ei, nu-i dădu nici un sprijin. Banul Mihai Cantacuzino, autorul „Genealogiei Cantacuzini-

lor" pare a fi vorbit personal cu această nenorocită vară a lui, din gura căreia ţinea ca Beizadea Constantin nu era întru nimic vinovat de acuzările ce i se aduceau şi toată afacerea aceasta era numai o înscenare şi o pâră a lui Constantin Mavrocordat, care se temea ca Beizadeaua să nu'i sufle domnia.

Dar Austriacii nu împărtăşeau această părere. L'au ţinut în închisoare patruzeci şi unu de ani. In 1781 Impăratul Iosif făcând, după moartea Mariei Therezei, o cercetare asupra tuturor prizonierilor de Stat, găsi pe acest biet moşneag pe lista celor închişi în cetatea din Gratz. Văzând „vina lui, suma anilor de când era închis şi neamul din care se trage, îndată a poruncit să'l sloboade din închisoare, dându-i de cheltuială ca să meargă la Rusia, la soţia şi la fiii lui".

Intrase, nenorocitul, la 40 de ani în închisoare şi eşi la 81. Nici nu mai apucă să meargă în Rusia, că'l prinse moartea pe drum, după vre-o două săptămâni de călătorie. De altfel, nici nu şi-ar mai fi găsit nevasta în viaţă, căci îşi dăduse şi ea sufletul de câteva luni.

Tot în acelaş an muri şi fiul său Avram; iar celălalt fecior, Alexandru, era de mult sub pământ, din 1772, când se stinsese în chinurile ciumei, la Bucureşti, unde se afla trecător ca ofiţer al Ecaterinei, într'unul din numeroasele războaie ruso-turce dela sfârşitul acelui veac.

Cu ei se stinse pentru totdeauna progenitura în linie bărbătească a lui Ştefan Vodă şi a Doamnei Păuna !

* * *

Principesa Smaragda-Catrina Galitzin
fiica lui Dimitrie Cantemir

După o gravură la Academia Română.

CAPITOLUL XXX.

FAMILIA LUI DIMITRIE CANTEMIR

TOCMAI el, Cantemir învățatul, care știa să-și bată joc de alții când își făureau genealogii prea fantesiste, tocmai el căzu în acelaș ridicol, vrând numaidecât, din neamul lui de mazili, să facă coborîtori din Tamerlan, vestitul cuceritor asiatic.

O corespondență puțin cunoscută și încă inedită la noi [1]) ne arată pe Voltaire bătându-și joc de Cantemir mai rău decât își bătuse acesta joc de Brâncoveanu.

Intâmplarea e din anul 1739, posterioară morții marelui nostru istoric. Voltaire publicase tocmai Istoria lui Carol al XII, care încăpu în mânile fiului lui Dumitru Cantemir, Antioh, ambasadorul Rusiei la Paris. El citi, cu o legitimă mirare, următoarele rânduri:

„Moldova era guvernată atunci de prințul Cantemir, Grec de origină, care întrunea talentul vechilor Greci, știința literilor cu acea a armelor".

Sângele tătăresc al Ambasadorului Antioh clocotindu-i în vine, el s'apucă să scrie o lungă scrisoare lui Voltaire — Antioh era el însuși un bun poet rus — pentru a'i arăta și dovedi că neamul lui nu era grec, ci tătar curat, coborâtor din Tamerlan. In sprijinul acestei afirmații, el trimise lui Voltaire cartea părintelui său asupra Istoriei Imperiului Ottoman.

Răspunsul lui Voltaire este sângeros.

---

[1]) L. N. Maicov: Matériaux sur la biographie du Prince Cantémir (en russe, Saint Petersbourg. Imprimerie des Sciences V. O. 1903). Traduction francaise, par Raoul Klépal, traducteur juré près la cour d'appel de Paris le 9 Sept, 1908. Traduction originale timbrée et legalisée.

Au fost tipărite tot în franțuzește, și de Cantemir-Câmpineanu, 1914. Paris.

Monseigneur,

J'ai à Votre Altese bien des obligations. Elle daigne me faire connaître plus d'une verité dont j'étais assez mal informé, et elle m'instruit d'une manière pleine de bonté, qui vaut bien autant que la vérité même. Je lis actuellement l'Histoire Ottomane de monsieur le prince Cantémir, votre père, que j'aurai l'honneur de vous renvoyer incessament, et dont je ne puis remercier trop Votre Altesse. *Vous me pardonnerez, s'il vous plait, d'avoir été trompé sur votre origine. La multiplicité des talents de M. le Prince, votre père, et des vôtres, m'avait fait penser que vous deviez descendre des anciens Grecs, et je vous aurais soupçonné de la race des Péricles plustôt que celle de Tamerlan.* Quoiqu'il en soit, ayant toujours fait profession de rendre hommage au mérite personnel plus qu'à la naissance, je prends la liberté de vous envoyer la copie de ce que j'insère sur votre illustre père dans mon histoire de Charles XII qu'on réimprime actuellement, et je ne l'enverrai en Hollande que quand j'auriai appris d'un de vos secrétaires que vous m'en donnez la permission.

Je trouve dans l'Histoire Ottomane écrite par le Prince Démétrius Cantémir, ce que je vois avec douleur dans toutes les histoires: elles sont les annales des crimes du genre humain. Je vous avoue surtout que le gouvernement turc me paraît absurde et affreux. Je félicite votre maison d'avoir quitté ces barbares en faveur de Pierre le Grand, qui cherchait au moins à extirper la barbarie, et j'espère que ceux de votre sang qui sont en Moscovie serviront à y faire fleurir les arts que toute votre maison semble cultiver.

Je suis avec profond respect, Monseigneur, etc.

VOLTAIRE

à Cirey, en Champagne ce 13 mars 1739.

Şease săptămâni mai târziu, Antioh Cantemir primia a doua scrisoare, astfel concepută :

Monseigneur,

J'aprends avec chagrin que l'édition de Ledet est déjà faite. Je leur ordonne de faire un carton concernant ce qui regarde votre illustre père, mais les ordres des auteurs ne sont pas plus exécutés par les libraires que ceux du Divan par les Arabes voleurs. J'ai écrit, et je vais écrire encore, mais je ne réponds pas de l'autorité de mon divan, etc.

A d'autres ! Căci ediția a fost corectată, iar rândurile concernând pe Dumitru Cantemir fură complectate astfel :

„La Moldavie était gouvernée alors par le prince Cantemir, Grec d'origine, qui réunissait les talents des anciens Grecs, la science des lettres et celles des armes. On le faisait descendre du fameux Timur, connu sous le nom de Tamerlan; cette origine paraissait plus belle qu'une grecque; on prouvait cette descendance par le nom de ce conquérant: Timur, dit-on, ressemble à Témir; le titre de Kan, que possédait Timur avant de conquérir l'Asie, se retrouve dans le nom de Cantémir; ainsi le prince Cantémir est descendant de Tamerlan. Voilà les fondements de la plupart des généalogies".

E Voltaire în picioare ! Un Voltaire de altfel care avea dreptate, căci descendența aceasta din Tamerlan este o plăzmuire a lui Cantemir, bazată pe-o închipuire, pe-o asemănare de cuvinte și nimic mai mult : Han Timur—Cantemir [1]).

Totuși, origina neamului e tătărească. Constantin Vodă Cantemir, tatăl lui Dumitru, era fiul lui Toader și al Mariei Cantemir, mazîli din satul Siliștenii pe Ialan în ținutul Fălciului. Bunicul său Nistor și răsbunicul Vasile sunt singurii strămoși dovediți azi documentar. Ceilalți par a fi plăsmuiți de Dumitru Vodă pentru a lungi ad libitum șireaua lor. Că acest

[1]) Voltaire întrebuința uneori ciudate izvoare de informație. In afacerea Cantemir-Brâncoveanu, în loc de a se adresa d-lui de Villeneuve, ambasadorul Franței la Poartă, dela care s'ar fi putut bine documenta, el culegea știri dela un fost ofițer din armata lui Carol al XII, francezul Robert-Joseph de Villelongue, care cunoștea bine campania din 1711, dar nu putea ști nimic precis asupra lui Cantemir și a lui Brâncoveanu. In Acte și Fragmente, vol. I. p. 101 ale d-lui N. Iorga avem un specimen de atari greșite informații, date lui Voltaire de Villelongue în 1730.

neam de boernași, mazili siliștenі, era în adevăr de origină tătărească, ne-o arată nu numai numele, situația greografică a locului de obârșie (lângă Buceagul tătăresc) și faptul că la curtea bătrânului Cantemir Vodă veneau deseori să'l vadă rude de-ale lui din Buceag — ca acel Beg-Mârza, dela care aflară, se spune, Cantemireștii legenda descendenții lor din Tamerlan — dar cercetările istorico-genealogic de azi au dovedit documentar legăturile de înrudire între Cantemiriștii Moldoveni și Cantemireștii tătari.

Am arătat mai sus cine fuseseră nevestele și copiii lui Cantemir Vodă Bătrânul. Am vorbit de asemeni despre Antioh Vodă și despre Doamna lui. Rămâne să arătăm pe scurt tinerețea și domnia lui Dumitru voevod, pentru a'l urmări apoi mai pe larg în pribegia lui din Rusia, unde viețele Domnițelor sale capătă pentru noi un deosebit interes. Opera științifică și literară a savantului nostru istoric nu ne va preocupa, firește, nefiind în legătură cu subiectul acestei lucrări.

Dumitru Cantemir, fiul lui Constantin Vodă și a nevestei lui de a treia, Ana Bantăș, s'a născut în anul 1675, (nu în 1673, după cum arată mulți din biografii lui). Avea deci zece ani când ajunse tată-său Domn, și crescu la Curtea din Iași sub îngrijirea acestuia care trimisese pe fiul său mai mare, Antioh, ostatec la Constantinopol. In 1688 Antioh se întoarse în țară, fiind înlocuit la Stambul cu Dumitru, care avea așa dar 13 ani când văzu întâia dată capitala Imperiului Ottoman, în care era să-l ție soanta mai târziu multă vreme și unde depринse el limba turcească, arabă și persană, învățând obiceiurile, istoria, literatura și muzica turcească. Primul lui profesor pentru gimnastică și matematică fu un turc Sadi Efendi. Mai târziu însă urmă cursurile celebrei Academii dela Patriarhia ortodoxă din Fanar, unde învață elena antica și latineasca, unde Arhiepiscopul Meleție îi infiltră principiile filosofice ale lui Thales, Iacomi gramatica și literatura elenă, Ieremia Cacavella filosofia. Un frumos mănunchi de dascăli, care au scos din elevul lor un erudit ce nu era să-i dea de rușine. Muzica turcească pe care Cantemir o aprecia atât de mult, o învățase dela doi greci, Angeli și Kiemani Ahmed (renegat), pe cari însă, după 15

ani de studiu, îi întrecu cu atât brio, încât lui îi fu dat să inventeze notele turceşti, şi să scrie şi un tratat asupra muzicei, care a servit ottomanilor de model timp de mai bine de 100 de ani.

Aceste strălucite studii, Cantemir fu nevoit să le întrerupă, când în 1691 se făcu iar schimbul între ostateci, Antioh plecând la Constantinopol şi Dumitru întorcându-se la Iaşi. După doi ani, tatăl său murind, boierii îl aleseră Domn. Poarta îl găsi însă prea tânăr — 18 ani — şi nevrând să-i confirme domnia, îl chemă înapoi la Stambul. Rămase de atunci acolo, vre-o 6 ani şi mai bine, urmându-şi învăţătura până în 1695, când fiind atunci Antioh Domn în Moldova, Dumitru se întoarse în ţară pentru a se însura.

Avea abia 24 de ani şi trecea de pe atunci drept un mare savant — spudeu, cilibiu — nu numai în ochii Moldovenilor, ci într'ai tuturor străinilor cari se abăteau prin meleagurile noastre. In 1697 — era în gerul lui Februar — trecu în Moldova pentru a merge la Poartă solul polon Rafael Leszczynski (tatăl viitorului rege Stanislas, socrul lui Ludovic al XV-lea). Oprindu-se în Iaşi, unde fu primit cu deosebită cinste — de altfel după interminabile discuţii asupra protocolului — el cunoscu pe Antioh Vodă şi întreaga lui curte, despre care, atât el însuşi cât şi secretarul lui, vorbesc foarte frumos în rapoartele şi jurnalele lor. Din aceste note zilnice se desprinde în deosebi impresia care o făcu asupra lor tânărul frate al voevodului care în ziua audienţii avu cu secretarii solului o lungă întreţinere asupra „datoriilor prieteniei", o nouă „de amicitia" ciceroniană, care a impresionat adânc pe diplomaţii poloni. După audienţă a urmat ospăţul. Leszczynski îl descrie astfel : „Intrând în sala de mâncare, văzui o masă lungă cât toată odaia, şi în capăt trei scaune, două mai înălţate şi unul mai jos. Domnul s'a aşezat pe scaunul din stânga şi pe mine m'a aşezat la dreapta, iar pe frate-său mai tânăr lângă dânsul, mai jos, pe cel de al treilea scaun". Acest amănunt e interesant pentru cunoaşterea protocolului Curţii moldoveneşti de acum 200 şi mai bine de ani. Nu era lucru uşor a aranja o masă la care stătea vodă, frate-său care fusese şi el Domn, fie

chiar numai câteva zile, precum și un prinț polon, ambasador al regelui pe lângă Inalta Poartă, unde mergea în vederea ratificării păcei dela Carlovitz. La dreapta lui Lesczynski nu stătea nimeni ; un loc gol, apoi abia urmau secretarii soliei, părinții iezuiți, etc. Iar la stânga lui Vodă, sau mai bine zis a lui Dumitru Cantemir, alt loc liber — să nu se amestece măririle acele cu vulgul — și apoi urmau, cel întâi, bătrânul dascăl, medic și filosof, Ieremia Cacavella, și pe urmă boerii, după rang, în următoarea ordine : Niculai Donici, logofătul; Vasile Kostaki și Dumitrașcu Mitre, vornici; Lupu Bogdan, hatman (cumnatul Domnului); Iordachi Rosetti, vistiernic ; Ștefan Cerchez, comis, și apoi ceilalți boeri divăniți sau de starea a doua. Iar dintre boerii de sfat, patru din ei nu puteau sta la masă, fiindcă slugeau: Manolachi Rosetti, vel postelnicul, care păzea ordinea în sală ; Mihai Racoviță, fostul cumnat al lui Cantemir, care, fiind spătar, se ținea în picioare în spatele Domnului, cu spada pe umăr ; Ilie Țifescu (Dabija), stolnicul, care puneau bucatele pe masă, și Ion Buhuș, paharnicul, care turna de băut, după ce gusta vinul. Abia după „a treia sănătate", putură boerii aceștia să se așează și ei la masă, fiind înlocuiți în slujba lor de boerii de mâna a doua.

Banchetul începu cu o salvă de tunuri, după care se perindară nenumărate feluri de bucate, căci ospățul acela „a ținut, cu cea mai mare strălucire" cel puțin 7 sau 8 ceasuri. Prima sănătate (astfel se chemau pe atunci toasturile) o închină Vodă către sol, în onoarea regelui, urându-i „fortitudinem Alexandri Magni, fortunam Iulii Caesaris (puterea lui Alexandru cel Mare și norocul lui Iuliu Cesar). Au urmat apoi sănătăți peste sănătăți, în cinstea lui Vodă, a solului, a Sultanului, a boerilor, a secretarilor — un prilej de băutură, atunci ca și azi. Și între fiecare pahar, bubuiau tunurile de se cutremurau pereții. Al treilea toast fu ridicat în cinstea lui Dumitru Cantemir „Am ridicat paharul" zice Lesczynski „și am băut în sănătatea fratelui voevodului.... mărturisind de politeța lui. După aceea m'a rugat Domnul să chem să cânte muzica mea care-i pricinui multă plăcere, precum și fratelui său mai tânăr, care se pricepe în muzică". După acele 8 cea-

Dimitrie Cantemir
(în timpul şederei lui la Constantinopol)

suri de mâncare și de băutură, au trecut cu toții în camera de-alături, unde s'au servit cafele, dulceață, rachiu și apă aromată pentru spălarea mâinilor. A treia zi, Rafael Leszczynski părăsi Iașii, fiind întovărășit până la o jumătate de milă dincolo de oraș de Vodă Antioh, de Dumitru și de toți boerii. La despărțire Domnul a sărutat pe sol „frate-său însă m'a salutat după moda polonă, înclinîndu-se" [1]).

Cu vre-o 10 luni înainte de acest strălucit ospăț, Dumitru Cantemir se însurase, în următoarele împrejurări : Antioh Vodă trimisese pe Vasile Purice, vornicul despre Doamnă, la Brașov să aducă pe logodnica fratelui său, Casandra Cantacuzino [2]). Misiunea aceasta fusese învăluită în cea mai mare taină, fiindcă Domnița Casandra era fiica decedatului Șeban Vodă, și expusă ca atare urii Brâncoveanului. S'ar pare ciudat că Domnul Munteniei, despre care se șoptea că împreună cu unchiul său, stolnicul Constantin, omorîse pe Șerban Vodă, în loc de-a fi urît, era cel care ura. Motivul însă era, că știind el pe văduva lui Șerban împreună cu copiii ei refugiați în Brașov, îi era teamă că legăturile lui cu Nemții să le fie lor cunoscute. Căsătoria Domniței Casandra cu un Cantemiresc, dușmanii lui de moarte, îl neliniștea adânc, căci îi știa pe aceștia tari la Poartă și în stare, de-ar avea, prin Cantacuzinii Brașovului, dovezi despre trădarea lui, să-i facă cel mai mare rău. Domnul Moldovei cunoștea bine toată situația și știa trecerea ce-o avea Brâncoveanu și la Stambul și la Viena. Printr'o simplă cerere către Impăratul Leopold, Domnul Munteniei ar fi putut împiedica plecarea din Brașov a Domniței Casandra. Vornicul Purice trebui deci să procedeze pe ascuns și cu multă dibăcie. Ce făcu, ce drese, Domnița părăsi Transilvania fără ca nimeni să prindă de veste, și sosi, puțin speriată, dar sănătoasă în Iași.

---

[1]) P. P. Panaitescu „Călători poloni" Despre această primire strălucită a lui Lesczynski în Iași vorbește și Ion Neculce, în a cărui cronică citim următoarele frumoase rânduri : „Acel sol se ținea prea mare, după cum se și cade să se ție, că nu au călcare de nimeni și sunt nelipsiți de cele trebuitoare ce li trebuesc și nu știu sărăcia acestei lumi ca noi".

[2]) Atât Alexandru Mavrocordat Exaporitul, cât și Const. Vodă Brâncoveanul ar fi dorit să aibă pe Dumitru Cantemir drept ginere — cel puțin așa ne asigură Cantemir el însuși. El a preferat însă pe Casandra Cantacuzino.

Era frumoasă și, zice-se, această indispensabilă calitate femeiască era la ea floare la ureche pe lângă toate celelalte daruri cu care o înzestrase natura: deșteaptă, bună, miloasă, milostivă, gospodină, cultivată — ba chiar spun unii că învățată. Pentru Dumitru Cantemir cea mai demnă soție ce-și putea alege.

Antioh Vodă o găzdui în casa vistiernicului Iordachi Ruset, o rudă de-a Cantacuzinilor, și-și porni oamenii de olac la Constantinopol să vestească pe frate-său că sosindu-i mireasa, să se grăbească să vie să facă nunta. Dumitru Cantemir ajunse la Iași scurt înainte de Ispas, și câteva zile mai târziu, în frumoasa lună Mai, văzu capitala Moldovei o nouă mare și bogată nuntă domnească.

Tinerii soți rămaseră în Iași aproape un an, locuind într'o casă a lor cantemirească, „Niște curți", spune Ion Neculce, ce le cumpărase tată-său Cantemir Vodă dela Ghiculeasa Vistericeasa. Cam pe vremea când veni Leszczynski la Iași, prin Februarie 1700, născu Casandra Cantemir o fată, primul din cei 9 copii cu care o milui Dumnezeu. Iar scurtă vreme după aceia, ei părăsiră țara pentru a se întoarce în frumosul Stambul, cu care se deprinsese acum Cantemir, și în care, la drept vorbind, avea alte resurse intelectuale decât în Iașii noștri de pe acele vremuri. De altfel situația lui la Constantinopol era excepțională. Nu numai relațiile pe care le întreținea cu toți profesorii Academiei grecești îi înlesneau un trai plăcut în capitala Imperiului ottoman. El frecventa diplomația — prieten bun cu de Férriol, ambasadorul cel cam într'o ureche al lui Ludovic al XIV-lea, regele Franței — și era în cele mai cordiale relații cu Turcii puternici ai zilei, în deosebi cu Daltaban Mustafa Pașa. Ocupațiile lui erau cele mai multiple, filosof, istoric, muzicant, colecționar de obiecte de artă, avocat.

A pledat, în fața vizirului, într'un proces al Grecilor, proprietarii unei străzi încă de pe vremea lui Mahomed al II-lea, pe care Turcii voiau să le-o ia înapoi, și a câștigat procesul. In materie de artă, adunase un întreg muzeu. Avea obiecte grecești din secolul al V-lea i. Chr., cărți din cele mai rare, colecția portretelor Sultanilor, copiate din biblioteca imperială,

prin mituirea lui Leoni Celebi, directorul acelei bibliotecî. Ştiut este că Coranul interzice reproducerea chipului omenesc. Numai Sultanii îşi permiteau luxul de-a înfrânge această categorică poruncă a lui Mahomed, şi fiecare din ei îşi avea chi-

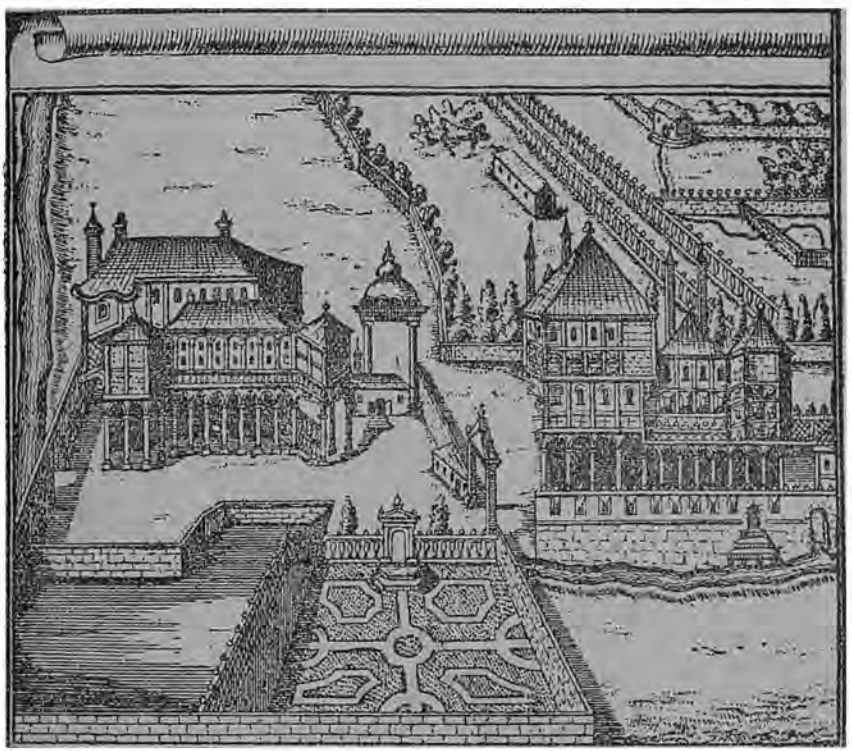

Palatul lui Dumitru Cantemir la Constantinopol

pul zugrăvit, însă ascuns între zidurile Bibliotecei din curtea Seraiului, în care nimeni nu putea pătrunde decât tot numai ei înşişi. Datorită curiozităţii şi banilor cheltuiţi de Cantemir, mutrele acestor Padişahi au părăsit sanctuarul lor, şi încăpând mai târziu în mâinile lui Antioh, fiul lui Dumitru, ele au împodobit ediţia englezească a Istoriei Imperiului Ottoman, circulând astfel în toată Europa de mai bine de două veacuri.

Grija de căpetenie a lui Cantemir era locuinţa lui, pe care

o voia cât mai luxoasă. Cumpără întâi o casă la Ortakioi, pe Bosfor, sau mai bine zis, după propria lui expresie „un splendid palat cu grădini și apeducte, care aparțineau fratelui lui Cerchez Mehemed Pașa, vizirul". L-a mai mărit și înfrumusețat, însă mai târziu l-a vândut, pentru a-și construi altă casă pe Cornul de Aur, pe drumul Eyubului, în apropierea Fanarului. Acolo, pe înălțimea Sangiacdar Iocussi, avusese socrul său Șerban Vodă o proprietate[1]). Acesta nivelase terenul, făcând o frumoasă grădină, și începuse apoi construirea unui palat, ai cărui pereți le ridicase până la 25 de coți, cheltuind cu aceste lucrări vre-o 35.000 de galbeni. Insă, într'o zi, îi veni deodată o poruncă polițienească să oprească lucrările, fiindcă de pe acele ziduri privirile indiscrete ar fi putut pătrunde înlăuntrul încăperilor palatului imperial dela Terhane Serai. Această neisprăvită casă era acum proprietatea fiicei lui Șerban Vodă Cantacuzino, Casandra Cantemir. Soțul ei ceru voie s'o termine și prin numeroșii și puternicii săi prieteni, căpătă această învoire. O făcu după gustul lui, rămânând încântat de rezultat: „Pot zice că palatul e foarte frumos și elegant, cu neasămuită-i priveliște peste tot orașul".

După fuga lui Cantemir în Rusia, amândouă aceste palate din Ortakioi și din Fanar, încăpură în mâinile fiicelor lui Ahmed Sultan.

In tot timpul șederei lui Dumitru Cantemir în Turcia, de două ori numai i s'a tulburat liniștea. Odată în 1697, când fu nevoit să urmeze armata Ottomană în Austria, unde asistă la lupta dela Zenta, fără a lua de altfel parte activă la ea — și a doua oară când, prin intrigile Brâncoveanului, era să fie exilat.

Dumitru Cantemir dorea scaunul Țării Românești. Aceasta îi era veșnica țintă și poate unul din principalele motive pentru care rămânea el neclintit în Constantinopol, în preajma Inaltei Porți și a Seraiului. Dar Brâncoveanu veghea, îl ura, avea aur și influență. Intr'o bună zi isbuti să hotărască pe vizir să pue la cale exilul lui Cantemir. Locul surgiunului fu ales: insula Kios, și ziua arestării hotărâtă. Beizade Dumitru prinse de

[1]) Casa lui Șerban Vodă era în Curu-Cișmè pe Bosfor. Locul dela Sandgiac-Dar-Iocusi îl cumpărase mai târziu.

veste. Avea şi el prieteni destui, care-l înştiinţară la timp de pericolul ce-l ameninţa[1]). Impreună cu nevasta şi copiii lui, Cantemir se refugiă în palatul Ambasadei franceze, unde prietenul său de Férriol îl primi cu cea mai cavalerească bună voinţă. Vizirul, descoperindu-i ascunzătoarea ,trimise la Ambasador pentru a-i cere extrădarea condamnatului. Mândrul Francez răspunse: „N'am în casa mea nici un Bogdan beizadea; şi de-aşi avea, nu vi'l-aşi da, căci nu vreau să pătez onoarea Regelui meu printr'o crimă atât de murdară". După o vreme se înfăţişă la Ambasadă Capuchihaia lui Brâncoveanu, cu o scrisoare către de Férriol, prin care-l ruga să nu ţie ascuns pe duşmanul său, condamnat la exil printr'o sentinţă a vizirului. De data aceasta Franţuzul se înfurie: „Mă miră" zise el „cu ce obraz poate Brâncoveanu sa ceară aceasta dela mine, când ştie prea bine că palatul în care stau este al Regelui Franţei, nu este al meu; când ştie de asemeni prea bine că, de l-ar ajunge nefericirea, nu mi-aşi face nici un scrupul de-a'i da şi lui asil, şi prin urmare este împotriva interesului său, când îmi cere să violez nişte drepturi ce'i pot fi, cândva, şi lui de folos".

Cantemir rămase în casa ambasadei până când, liniştindu-se lucruri, vizirul revocă ordinul de exil. Iar bietul de Férriol înebuni în curând ,transportându-l ai săi, legat în fiare, acasă în Franţa.

Drept dovadă că'n lumea aceasta cinstea şi nebunia sunt gemene surori.

Steaua lui Cantemir începe a străluci pe orizontul politic abia în timpul războiului ruso-suedez. După înfrângerea dela Pultava, Carol al XII, fugar, trece Nistru, stabilindu-şi cartierul la Bender. Aflându-se acum pe teritoriu turcesc — sau mai bine zis, în Moldova noastră tributară — el cenu sprijinul Sultanului pentru întreprinderea unei acţiuni comune împotriva Rusiei. Lucru de care, de altfel, nu avea nevoe, căci Petru cel Mare, semeţit de izbânzile lui, era gata el însuşi să-şi întoarcă oştile împotriva Turcilor, pe care voia să-i alunge din

[1]) Deftendarul Firari Hassan Paşa, cu trei zile mai înainte, îi dădu de ştire că Bostangi-Paşa primise ordine de a-i înconjura casa cu bostangii săi.

Constantinopol. Războiul izbucni. Carol al XII-lea, aflându-se la fața locului, putea supraveghia de aproape mișcările Domnilor noștri. Nu-i trebui multă vreme pentru a înțelege că Brâncoveanu se dăduse din partea Țarului. Îl denunță deci la Poartă, părerile lui fiind sprijinite și de ale lui Mazepa, hatmanul Cazacilor. Turcii hotărâră — de atunci, după cum am mai arătat — pieirea Domnului Munteniei. Pentru a-l prinde mai bine în laț, aveau nevoie în Moldova de un Domn, care să fie lor devotat și Brâncoveanului dușman. Îl scoaseră deci din Iași pe Nicolae Mavrocordat, împotriva căruia n'aveau nimic decât doar că nu era destul de îndușmănit cu Domnul Munteniei, și trimiseră în locul lui pe Dumitru Cantemir, cu însărcinarea de-a prinde pe Brâncoveanu în flagrant delict de trădare, de-a pune mâna pe el, și de a'l trimte, legat, la Stambul. În schimb, i se făgădui lui Dumitru, drept răsplată, mult râvnita domnie a Munteniei, pe când cea a Moldovei va fi dată fratelui său Antioh, ajungând astfel Cantemireștii singuri stăpânitori în amândouă țările.

Abia ajuns în Iași, în Decembrie 1710, Cantemir, împotriva oricărei așteptări, întinse mâna lui Brâncoveanu, dându-se amândoi din partea Rușilor. Și încă, Domnul Munteniei mai cu rezervă, pe când Cantemir căzu trup și suflet în brațele Țarului.

Dece? Voltaire îl tratează ca pe-un vulgar trădător, care s'a dat din partea celui dela care nădăjduia mai multe folase. Dar el însuși se apără spunând că Turcii l-au mințit, promițându-i scutirea peșcheșului și a zaharelei, dar că abia sosit la Iași i se ceru și plata tributului și aprovizionarea armatei. In Istoria Imperiului Ottoman, cap. V din cartea IV-a, No. 32, citim: „După ce Sultanul a întărit aceste ale lui promisiuni printr'un Hatișerif, Cantemir a mers cu Hanul Tătarilor în Moldova. Dar câteva zile după sosirea sa aici, a primit o scrisoare dela Chihaia Marelui Vizir, Osman Aga, prin care i se poruncea să trimită peșcheșul, să adune o mare cantitate de provizii, să isprăvească podul cât mai repede, să facă încartiruirea de iarnă pentru Suedezi și pentru Cazaci, să-și ridice oști, și pe la Sfântul Gheorghe să se afle cu ele la Bender, și

Dumitru Cantemir
(în timpul domniei sale în Moldova)

După N. Iorga : Portrete și lucruri domnești (A. A. R.).

alte mai multe sarcini de nesuferit. Deci văzând Cantemir cât de puțină credință se poate aștepta dela necredincioși, a rupt legătura sa cu Turcii, crezând că e mai bine a suferi cu Iisus Christos, și a trimis o persoană de încredere la Țar, oferindu-i serviciile dimpreună cu principatul său".

Prin urmare departe de a se considera trădător, Cantemir căuta a se arăta posterității ca fiind un om sângerând de nevoile țării lui și de grija creștinătății. Nici lui, nici lui Voltaire nu putem da deplină crezare [1]) Ci mai curând ne-am uni cu părerea lui Xenopol care în magistrala-i dizertație asupra lui Cantemir, spune că aiurea e de căutat cauza care l'a îndepărtat de Turci, și anume în convingerea adânc înrădăcinată în el despre starea de decădere în care se afla Imperiul Ottoman, izvorâtă din serioasa și îndelungata lui îndeletnicire cu istoria acestui popor. „Acest spirit profetic" spune marele nostru istoric „a văzut chiar dela început decăderea poporului turcesc, care pornește de pe timpul său pe un povârniș pe care nu se mai putea opri, și în Ruși zărea el pe moștenitorii firești ai Impărăției Mahomedanilor".

Dacă soarta războiului altfel s'ar fi întors, Cantemir ar fi fost, pe lângă un mare savant, și un mare Domn. Se vede din înțelegerea avută cu Țarul, că nevoile neamului său îl dureau într'adevăr și că se pricepea mai bine decât înaintașii lui să-i apere interesele. Când sosi momentul hotărâtor de a-și da planurile pe față, el trimise la generalul rus Șeremetev pentru a-i cere un corp de oștire spre paza lui, încheind cu Țarul un tratat formal (13 April 1711) prin care stipula că hotarele Moldovei se vor întinde până la Nistru, inclusiv Buceagul (Basarabia de Sud), că țara nu va plăti bir, că oști muscălești nu vor putea rămâne pe pământ românesc, că Rușii nu se vor amesteca în politica internă, nu se vor însura în țară, nici moșii nu vor cumpăra, că Moldova va avea o oaste de 10.000 de oameni, plătită din visteria Impăratului, că mazilii și mânăsti-

[1]) Mai ales că Dumitru Cantemir hotărâse trecerea lui la Ruși pe când era încă în Constantinopol, după cum se constată din legăturile pe care le avea acolo cu ambasadorul Țarului, Tolstoi, (vezi cartea lui Ștefan Ciobanu: Dumitru Cantemir în Rusia, p. 3).

rile să-și stăpânească ocnele, că boerii să nu poată fi nici omorâți, nici măcar maziliți fără sfatul tuturor și iscălitura Mitropolitului, și că domnia lui să fie pe viață și ereditară în linie bărbătească. In caz că Rușii ar pierde războiul sau ar încheia pace, Moldova rămânând tot sub stăpânirea turcească, Cantemir își stipulă dreptul de-a trece în Rusia cu familia și oamenii săi, de-a căpăta acolo moșii și curți, și de-a avea, el și ai lui, cheltuiala zilnică în tot timpul vieții lor.

In schimbul acestor avantagii Domnul Moldocei oferea lui Petru cel Mare un sprijin de 5000 de oameni împotriva Turcilor și aprovizionarea armatei imperiale.

Când sosi garda lui Șeremetev în Iași, 4000 de călăreți, Cantemir își adună boerii la sfat și le spune că: „Turcii n'au respectat tratatul încheiat de Bogdan Vodă (1514) prin care țara se obliga a plăti Sultanului 4000 de galbeni, 40 de cai și 24 de șoimi pe an, ei au introdus în Moldova tot soiul de asupriri, dărâmând cetățile, învoind Tătarilor a o prăda, sporind tributul pe fiece an până am ajuns cu neputință a'l răspunde, așa că noi ne-am unit cu Impăratul milostiv al Moscovei, care a ridicat arma spre a mântui pe creștini din jugul robiei mahomedane. Prin urmare tot omul din țara aceasta să i-a armele spre a-i veni în ajutor".

Iar boerii îi răspunseră într'un glas: „Bine ai făcut Măria Ta de te-ai închinat, că noi ne temeam că te-i duce la Turci; și aveam de gând să te părăsim și să mergem să ne închinăm la Muscali".

Toate păreau deci a merge strună — afară de un lucru de nimic, care avu gigantice urmări: Cantemir nu putu nici strânge oastea făgăduită Țarului, nici pregăti aprovizionarea armatei. Și o știa foarte bine. Oamenii adunați de Iuca Vistiernicul și-au luat lefurile, și le-au băut la cârciumi, „iar la oaste n'au mers". Cât despre aprovizionare, era țara pustiită de lăcuste „cât nici iarbă pe câmp, nici frunze în pădure, unde cădea lăcusta nu rămânea".

E regretabil de mărturisit, însă dezastrul Țarului la Prut fu datorit lui Cantemir și lui Brâncoveanu, care au lăsat să i se înfometeze oastea.

Petru cel Mare, neştiutor de ce'l aştepta, încrezător în puterile sale şi mulţumit de nouii săi aliaţi, sosi la Iaşi, în ziua de 24 Iunie 1711!

Anecdotele ce se povestesc despre acest mare Impărat, ni-l înfăţişează sub cea mai simpatică lumină. Cu firea ce avea, simplă şi lipsită de mofturi, protocolul era o noţiune care nu încăpea în capul lui. Cam prea mult „laisser aller" în felul său de-a fi scandalizase grozav Curţile europene, obişnuite cu o imuabilă etichetă. La Berlin (în 1716) el întâmpină pe regele Prusiei cu o puternică strângere de mână şi cu'n: „Imi pare bine să te văd, iubite frate Frederic", iar pe regina voi s'o sărute, şi cum aceasta se ferea, începu să-i pupe mânele de zece ori în şir. La banchet gesticula cu cuţitul de era să scoată ochii acestei regine, care, speriată, vru să se scoale dela masă. Apucând-o de mână pentru a o opri de-a pleca, o strânse atât de tare, încât biata femee începu să ţipe. Pe Impărat îl pufni râsul, şi-i spuse, drept mângâere: „Ai ciolanele mai subţiri de cât ale Catrinei mele". La muzeu, văzând o statue vechie, goală toată în gustul antic, porunci Impărătesei, Catrina lui, s'o sărute. Aceasta, scandalizată, refuză. Insă Petru cel Mare se răsti la ea, zicându-i „Kop ab", ceiace, în nemţeasca lui, trebuia să însemne: ‚Iţi tai capul dacă n'o săruţi". Şi Impărăteasa sărută.

La Paris, Ţarul nu se purtă mai bine — nici măcar acolo, la Curtea din Versailles a marelui Ludovic al XIV-lea, mort de curând. Când merse în audienţă la regele Ludovic al XV-lea, un copil de 10 ani, Ţarul îl luă în braţe, sărutându-l; iar la Saint- Cyr, vizitând Institutul de domnişoare, ceru să vadă pe Doamna de Maintenon, celebra marea favorită şi nevasta morganatică a fostului rege. Aceasta nu voi să-l primească. Se culcă, trăgând obloanele dela ferestre şi perdelele dela pat. Ţarul intră cu sila în odaie, deschise obloanele, trase perdelele şi se uită lung la d-na de Maintenon, cum te uiţi în cuşca unei menagerii la un animal. Fără a-i spune o vorbă şi fără a se închina, îi întoarse deodată spatele şi plecă[1]).

[1]) Saint-Simon, dela care împrumutăm aceste anecdote, descrie astfel pe Ţar: „Tout montrait en lui la vaste étendue de ses lumières et quelquechose de continuellement conséquent. Il avait une sorte de familiarité qui venait de liberté; mais il n'était pas exempt d'une forte empreinte de cette ancienne

La Viena, la Londra, acelaș fel de-a fi. Era el în Iași să se poarte mai cuviincios?

Când se întâlni cu Cantemir, care se plecă să-i sărute mâna, îl pupă în creștetul capului, apoi îl ridică în sus de subțiori, — hopa — ca pe copilul rege al Franței, căci era Petru înalt și sdravăn și Cantemir mititel. De asemenea „când s'au împreunat în casa cea mică" zice Nicolae, multă dragoste i-a arătat lui Dumitrașcu Vodă, unde văzuse că s'a închinat de bună voia lui, și se tindea cu amândouă mâinile și cuprindea pe Vodă de grumaz, și-l sărută pe față, pe cap și pe ochi, ca un părinte pre un fiu al său" [2]).

La banchet, în spătăria mare din Curtea domnească, „când a fost să șază împăratul la masă, n'a vrut să șază în capul mesei, ci a șezut în scaun lângă Vodă, iar în capul mesei a pus pe Dumitrașcu Vodă". Ce trebue să se mai fi mirat boerii, obișnuiți cu mândria solilor poloni, care mai bine se lipseau de

---

barbarie de son pays qui rendait toutes ses manières promptes, même précipitées, les volontés incertaines, sans vouloir être contraint ni contredit sur pas une. Ce désir de voir à son aise, l'habitude d'une liberté au dessus de tout, lui faisait souvent préférer les carosses de louages, les fiacres mêmes; le premier carosse qu'il trouvait sous sa main de gens qui étaient chez lui et qu'il ne connaissait pas. Il sautait dedans et se faisait mener par la ville ou dehors. Dans cette simplicité, quelque mal voituré et accompagné qu'il pût être, on ne s'y pouvait méprendre à l'air de grandeur qui lui était naturel".

Markgrafa Wilhelmina de Bayreuth, sora lui Frederic cel Mare, dela care am împrumutat anecdotele din Berlin, îl descrie astfel: „Der Zar war sehr gross und ziemlich gut gewachsen; sein Gesicht war schön, aber der Ausdruck hatte etwas Rauhes und Furchteinflössendes (aceasta o spune și Saint-Simon). Da er sich weder aus Festlichkeiten noch aus der Etikette etwas machte, liess er den König bitten, ihn in einem Lusthaus der Königin, das in einem Vorort von Berlin lag, wohnen zu lassen (Monbijou, situat astăzi în inima Berlinului). Der Königin misfiel dies sehr; sie hatte dort ein sehr hübsches Haus bauen lassen und es prachtvoll ausgestattet. Um den Schaden, den die Herrn Russen überall, wo sie gehaust angerichtet hatten, vorzubeugen, liess die Königin alle Möbel sowie alle zerbrechlichen Dinge wegschaffen".

Cât despre petrecerea lui Petru cel Mare la Iași, ea a fost descrisă cu multe amănunte, mai interesante încă de cât cele de mai sus, de către Niculai Costin și Ion Neculce și se găsesc publicate în Letopiseți.

[2]) Mania aceasta de-a pupa, pe Cantemir, pe Ludovic al XV-lea, pe Sofia Dorotea, nevasta lui Friederich-Wilhelm, o descrie într'un chip delicios și Margrafa de Bayreuth (care era în 1716 o fată de 7 ani): „Er nahm mich in seine Arme und kratzte mich mit seinen Küsen im ganzen Gesicht. Ich schlug auf ihn los und wehrte mich mit allen Kraeften, indem ich ihm sagte dass ich solche Vertraulichkeiten nicht dulde und er mir meine Ehre raube. Er lachte hellauf ueber diese Idee und unterhielt sich lange mit mir".

Petru cel Mare

beutură și de mâncare, decât să nu stea întotdeauna la locul cel mai de cinste. La dreapta Țarului stăteau Rușii lui, Gavril Ivanovici, Dolgoruki, Galitzin, generalul Renni și ceilalți, apoi Toma Cantacuzino, vărul Brâncoveanului, cel care fugise din tabăra muntenească în cea rusească, și comisul Gheorghe Castriotul, alt boer muntean. De-a stânga Domnului o fi stând Mitropolitul și Clerul, căci boerii moldoveni n'avură cinstea să stea la masă cu Impăratul, ci abia după aceia intrară ei în spătărie ,dându-le Petru cel Mare „cu mâna lui tuturor câte un pahar de vin".

Țarului îi cam plăcea să tragă la măsea. Saint-Simon spune că e de necrezut ce mult putea el mânca și bea „une bouteille ou deux de bière, autant et quelquefois d'avantage de vin, des vins de liqueur après, à la fin du repas des eaux-de-vie, chopine et quelquefois pinte. C'était à peu près l'ordinaire de chaque repas". Iar la ospățul din Iași, Neculce ne asigură că „se ospeta și se veselea cu vin de Cotnar și lăuda vinul foarte, și încă mai bine îl plăcea vinul cel cu pelin, și mult se mira, cum pe partea lor nu se face vin cu pelin așa bun". Câteva zile mai târziu, ospătând Țarul acum pe Vodă și pe boerii lui, în cort, pe malul Prutului, îi dădu vin franțuzesc — șampania — cu care atunci, întâia dată, făceau Moldovenii noștri cunoștință, „și cum au băut, cum au înmărmurit toți de beți!"

Ca și Saint-Simon, ca și fiica regelui Prusiei, Costin și Neculcea nu se pot îndeajuns mira de simplicitatea moravurilor acestui monarh, care eșea întodeauna fără a fi întovărășit, parcă ar fi fost un om ca oricare altul, ceiace în capul celor ce sunt ca toată lumea nu poate încăpea. „Intr'o zi, de dimineață, numai ce-a eșit pe poarta despre grajduri, pe jos, numai cu trei slugi ofițeri, și a mers până în mânăstirea Trei Sfetitelor, tot pe jos". Dar, firește, prinzând Vodă de veste, i s'a trimis careta, în care urcându-se apoi, Țarul cutreeră pe rând principalele biserica ale Iașilor: Mitropolia, Sfântul Niculai și Golia. Aceasta din urmă îi plăcu cel mai mult și — chipurile înțelegător în de-ale artei — spuse de ea că „are trei feluri de meșteșuguri: leșesc, grecesc și moschicesc, și mult lăuda Impăratul lucrurile, chipul și toate obiceiurile Moldovenilor, și

încă și dobitoacele acestui pământ, zicând că sunt frumoase".

Pe când petrecea astfel Dumitrașcu Vodă cu înaltul său oaspete, doamna Casandra „în casa mică" avea cinstea, și poate neplăcerea ,să găzduiască pe Ecaterina, nevasta Țarului. „Această femee" zice Markgrava de Bayreuth „era mică, îndesată, foarte oacheșă, slută și fără farmec. Ajungea să te uiți la ea, pentru a înțelege de unde se trage. Ai fi luat-o drept o comediantă germană. Rochia ei o fi cumpărat-o dela un telar. Purta vre-o 6 decorații și tot atâtea icoane, care spânzurau de gât dealungul rochii — și când mergea, credeai că vine o vacă: toate decorațiile zângăniau ca zurgălăii"[1]).

In adevăr, această femee, foastă ibovnică a lui Petru cel Mare, de scurt timp soția lui, în curând împărătească, și mai târziu autocrată a tuturor Rusiilor, era o țărancă din Estonia. Mamă-sa fusese o sclavă și tatăl ei unul din mulți. O chemase Marta, fusese servitoare la Marienburg, se măritase la 18 ani cu un soldat suedez, care câteva zile după nuntă muri în război, fu ea însăși făcută prizonieră de către armata rusă a generalului Bauer, intră din nou servitoare în serviciul acestui general, trecu din mâinile lui într'ale mareșalului Șeremetev, și dela acesta la Menzicoff, a cărui soartă semăna cu a ei, devenit general și prinț din calfă de cofetar ce fusese. In casa lui Menzikoff o văzu întâi Impăratul prin 1706. Mică, groasă, neagră, slută, trebue totuși să fi avut farmecele ei, căci altfel n'ar fi plăcut atâtor bărbați. Adevărat că toți erau militari, dela soldatul suedez din 1702 la Impăratul rus din 1706, și se zice că-i prindea pe toți în laț prin firea milităroasă ce avea ea înseși, prin energia și curajul ei. Carte nu știa, dar călare mergea ca un Dragon. Petru cel Mare se amorează de ea, și divorțat fiind de prima lui soție, o luă în căsătorie, botezând-o ortodoxă din luterană ce fusese și schimbându-i și numele din Marta în Ecaterina. Impărătească o făcu abia mai târziu, iar după moartea bărbatului ei, ea va lua puterea imperială în mână sub numele de Ecaterina I.

---

[1]) Die Zarin war klein und gedrungen, sehr gebräunt, unansehlich und ungraziös. Man brauchte sie nur anzusehen, um ihre niedrige Abkunft zu vermuten. Man hätte sie ihrem Aufzug nach für eine deutche Komödiantin gehalten. Ihr Gewand war wohl von einer Trödlerin gekauft u. s. w.

Intâlnirea din Iași între aceste două femei atât de deosebite, Ecaterina cea urâtă, crescută ca o servitoare, și frumoasa Casandra Cantemir, cu educația ei de Domniță, a impresionat până și pe cronicarii noștri. Doamna Casandra fusese crescută întâi la Curtea lui Șerban Vodă în București, în preajma acelor boeri Cantacuzino, cilibii și spudei, care învățaseră carte la Padova și la Roma ; trecu, după moartea tatălui ei, la Brașov, unde maică-sa, Doamna Maria, îi dete o foarte îngrijită creștere; și în sfârșit, ca soție a lui Dumitru Cantemir, trăise la Constantinopol în cercul profesorilor dela Academie, îndeletnicindu-se, alături de soțul ei, cu istoria, cu muzica, cu arta.

Ecaterina lui Petru cel Mare nu știa nici măcar să scrie și să citească. Ce puteau aceste două femei vorbi împreună? Ele s'au ospătat numai și și-au făcut daruri „Un left de aur, cu lanț și cu pietre scumpe, i-a pus Impărăteasa doamnei lui Dumitrașcu Vodă în grumaz". Totuș, această întâlnire prezintă pentru noi un mare interes. Căci atunci, la Curtea din Iași, a văzut Ecaterina pentru întâia dată pe mica odraslă a Doamnei Casandra, pe Domnița Maria, o fetiță de unsprezece ani, pe care Impărăteasa o fi mângâiat-o și sărutat-o, fără a bănui că va deveni ea, peste câțiva ani, cea mai periculoasă din rivalele sale.

Dumitru și Casandra Cantemir aveau, la acea dată, șase copii, două fete și patru băeți. Maria era cea mai mare. Era și cea mai frumoasă, cea mai deșteaptă, cea care, în privința învățăturii, promitea să calce pe urmele tatălui ei. Foarte ambițioasă ,ea era cât pe aci să ia locul Ecaterinei pe tronul imperiului moscovit. O soartă adversă n'o ajută, precum vom vedea în curând.

Petru cel Mare rămase în Iași trei zile, de Sâmbătă până Marți, 24 la 27 Iunie. Apoi porniră cu toții, Ruși și Moldoveni, la Țuțora pe Prut, unde împăratul, Miercuri în 28, ospăta pe Vodă și pe boerii lui, și-i îmbătă cu șampanie, iar peste noapte „n'au scăpat fără pagubă mai nici un boer, nefurat de Muscali, cui pistoale, cui rafturi, cui epingele" se tânguește Niculai Costin, Logofătul.

Câteva zile mai târziu, Duminică 8 Iulie, avu loc bătălia

dela Stănilești, pe cari Moscoviții, obosiți și înfometați, o pierdură, punând pe împăratul lor într'o mai proastă situație de cât fusese Carol XII la Pultava. De n'ar fi fost energia Ecaterinei și tembelismul Turcilor, Țarul ar fi putut fi făcut prizonier cu întreaga lui armată.

S'a încheiat o pace (11 Iulie) destul de onorabilă față de marea înfrângere ce suferise Impăratul, căruia i se dete voe de-a se întoarce în Rusia, cu condițiunea să predea seraskirului pe Domnul Moldovei. Petru nu se învoi. Ascunse pe Cantemir în chiar butca nevestei lui, spunând că nu-l poate găsi, și apoi îi dete drumul să meargă la Iași pentru a-și lua Doamna, copiii, servitorii și boerii ce urmau să-l întovărășească în pribegia lui.

Sâmbătă seara, la 15 Iulie, a sosit Cantemir la Iași, și până Luni în 16, isprăvise încărcatul averilor și adunarea fugarilor, cu care apoi, toți laolaltă, eșiră din oraș, trecură Jijia pe la Popricani, și la Zagrancea se întâlniră cu Petru cel Mare.

Nici odată, dela începuturile acestui neam oropsit, dela trecerea munților din Maramureș în Moldova sub Bogdan Vodă, nu mai fusese o bejenie atât de mare, ca cea din 1711. „Peste 4000 de suflete, popor moldovenesc, sunt nevoiți astăzi, pentru credința creștină, să-și lase țara și să vie în împărăția rusească" scrie Dumitru Cantemir el însuși, într'un raport către Țar.

Din acești 4000 de oameni, bărbați, femei și copii, puțini erau din casa lui Vodă, care se compunea doar din Doamna Casandra, fetele Maria și Smaragda, fiii Matei, Constantin, Șerban și Antioh, o rudă după mamă a voevodului, Nicolae Bantăș [1]), un dascăl grec pentru copii, Anastase Condoide, un vechi om de încredere pe care-l avea din Constantinopole, grec și el, cămărașul Antioh Kimoni, și câțiva servitori. Incolo, boeri nași, popor, care se duceau, nu se știe bine dece — pentru credința creștină — să se stabilească în regiunile încă puțin locuite ale nesfârșitul imperiu moscovit.

Din boerii mari prea puțini urmaseră pe Cantemir. In frun-

[1]) S'a însurat în Rusia cu o fată din neamul Kamenski, și a avut un fiu, Dumitru Bantăș-Kamenski, care a devenit unul din principalii biografi ai lui Cantemir.

tea lor este vestitul Hatman Ion Neculce, savantul cronicar, marele paharnic Gheorghe Hrisescu și câțiva coborîtori din vechile neamuri ale Moldovei: Moțoc, Mogâlde, Nacu, Abază, Buhuș, Caraiman [2]).

Impăratul le făgădui tuturor, mari și mici, pământ, pe care în curând îl și dădu în Ucraina, punând pe toți Moldovenii refugiați sub jurisdicțiunea voevodului lor, care o exercita cu atâta asprime, încât multora din ei le plăcu mai bine să se întoarcă în Moldova. După câțiva ani, cam jumătate din fugari erau reîntorși în patrie.

Cât despre Cantemir și ai lui, după ce s'au despărțit de Țar, care plecă la Varșovia, ei au luat întâi calea Harcovului și a Kievului. Pe drum, într'o călătorie plină de primejdie, erau să fie prinși de Tătari. Doamna Casandra trase o grozavă spaimă, ceiace a făcut pe Cantemir să scrie cancelarului Golovkin pentru a-i cere o mai puternică escortă: „Soția mea, însărcinată acum de 8 luni, cutreeră țara, călătorind în așa fel, că dacă o să mai zăbovim pe drum, vor fi în primejdie și copilul ce are să se nască, și mațcă-sa".

La Harcov — unde Doamna Casandra naște un copil mort — familia Cantemir rămâne 17 luni, din August 1711 la Ianuar 1713. Viața acolo, împreună cu a Moldovenilor fugari, nu le place nici unora, nici altora. Hatmanul Niculcea n'are de cât cuvinte de ocară și de amară decepție împotriva fostului său voevod. Iar Cantemir, simțind nemulțumirea supușilor săi, face tot chipul să-i poată părăsi. După ce, prin Decembrie 1711, fusese la Petrograd pentru a avea o consfătuire cu Impăratul cu privire la o nouă campanie împotriva Turcilor, în vara anului 1712 se întoarce din nou acolo pentru a stărui să i se dea moșiile și casele ce i se făgăduise.

---

[2]) Din ceilalți boeri, cunoaștem până azi pe: Ion Banar, căpitan C-tin, Brahă, căpitan de Darabani, Savu Smuncilă, ban, Miron Gatencu, Simion Codreanu, Istrati Cârțan, Ilie Merescu, polcovnici, și frații Teodor și Pascal, căpitani, frații Zărul (Ion, Constantin și Nour), Pavăl Ruginâ, Eftimie Racliș, Enache Scherlet, Iordachi Ursuliță, Niculai Ciutea, Iordachi Aristide, șef ușier, C-tin Părcălabul, medelnicer; Dima, bașbulucbașa, Ion Mutu, Dubaș, sulgerul Carp, Aga Dumitru, armașul Niculai, stolnicul Gheorghe Meșnic etc. (Se găsesc însemnați în cronica lui Neculce și în cartea d-lui St. Ciobanu l. c. p. 7).

Cât a trăit Petru cel Mare, întotdeauna a arătat față de Cantemir cea mai deosebită bună voință, încât e chiar de mirat cum de se trecuse un an fără ca el să se fi ținut de obligațiunile ce luase față de Domnul Moldovei. Acum însă, în vara 1712, văzând că acesta nu mai voia să stea în Ucraina, poruncește să i se dea tot ce ceruse și tot ce i se făgăduise: o pensie de 6000 ruble pe an, două case a câte opt camere în Moscova, una de piatră și una de lemn (cartierul Pocrovca), satele Ciornaia-Greaz și Bulatnicovo, cu cătunele lor, cu toate moșiile și inventariile în apropierea Moscovei, satul Golomino din guvernământul Orlov, o plasă întreagă, Comarnițcaia, cu 1000 de dvoruri (suflete, iobagi) în regiunea Gevsc (Luganse) și alte 40 de suflete chiar într'una din suburbiile Moscovei.

Acum avea Vodă cu ce trăi, jertfa sa fusese plătită împărățește. La 18 Ianuar 1713, Cantemir sosește la Moscova, împreună cu toată familia și cu întreaga lui casă. Erau mulți pentru cele 16 încăperi, de piatră și de lemn. Dar mai erau case la moșii— pe care le administra Antioh Cămărașul și le gospodărea soția lui, Ecaterina — și la urmă, se poate să mai fi mărit el locuințele, căci mania clăditului o avea Cantemir, după cum am văzut când am vorbit de palatele lui din Constantinopol.

Odată ajuns la Moscova, viața lui Cantemir se schimbă cu desăvârșire. Din când în când, scaunul Moldovei îi mai apare ca o dorită fantomă; se mai vede Domn ereditar al Moldovei libere sub o nominală atârnare rusească; mai intrigă uneori pentru a aprinde din nou focul între Moscova și Stambul, și-și ține agenți secreți la Poartă, în Ardeal, în Polonia, la Iași chiar, pentru a fi în curent cu spiritul oamenilor din acele țări și a găsi momentul favorabil pentru a spune Țarului : acum trebuește dată lovitura. Toate aceste însă le făcea fără a se mai mișca din loc, trăind liniștit, iarna la Moscova și vara la moșie, la Golomino, în filosof, în istoric, în artist, în savant, în educator al copiilor săi. In scurtul răstimp de zece ani dela 1713 la 1723, și chiar în mai puțin decât atât, Cantemir scrise majoritatea operilor sale: Istoria Imperiului Ottoman, Descrierea Moldovei, Viața lui Const. Cantemir, Evenimentele Cantacuzi-

nilor, Hronicul Moldo-Valac, Sistemul regiliei mahomedane, etc.

Aceasta cerea o mare putere de muncă și multă liniște. Le avea pe amândouă. In inima Rusiei, el ducea o viață orientală. Purta halat, haina noastră turco-mahomedană, purta papuci, purta barbă — în vremea de prefacere a lui Petru cel Mare, când până și bătrânii își răseseră tot părul de pe față și-și puseseră în cap perucă blondă, el purta barbă. Dimineața la 5 era în picioare, își sorbea ciubucul, și se închidea în cabinetul de lucru, unde scria până la amiază. La ceasul 12 lua o masă, sobră, un singur fel de mâncare, vinul și-l îndoia cu apă, apoi făcea „siesta", un mic somn după prânz. Trecea prin odaia copiilor pentru a le supraveghea lecțiile și se întorcea din nou la lucru, până seara la 7, când venea cina, pe care o luau cu toții împreună. Ceva taifas după masă cu nevasta și cu copiii, încă vre-un ceas două de lucru și la 11, mult la 12, era în pat.

Având în vedere felul acesta de viață ce i'l cunoaștem, nu se poate înțelege ușor pentruce Ion Neculce, vorbind de el, spune — și o repetă de două ori — că e „iute la beție". Așa în cât numai în două feluri se pot tălmăci vorbele aceste, sau c'a băut când era tânăr și mai apoi s'a lăsat, sau că n'a băut niciodată, și tocmai din această pricină se îmbăta ușor când era silit, la vreun banchet, să ție „sănătăți" peste „sănătăți".

In casa lui trăiau doi dascăli, căci dorința cărturarului era să facă din copiii lui cărturari. Unul era grec, pentru limbile elină, latină și italiană. Il chema Anastase Condoide, un preot din Fanar, fost predicator la Patriarhatul Constantinopolei și apoi secretarul lui Tolstoi, ambasadorul rus la Poartă. Mai târziu, el eși din casa lui Cantemir pentru a deveni profesor la Academia din Moscova și Arhiepiscop de Vologda. Al doilea era un rus, Ivan Iliinschi, profesor de limba rusească, nu numai pentru copii, ci pentru Dumitru el însuși, căruia îi făcea și slujba de secretar și de translator. Mai trăiau acolo în casă cu Cantemireștii medicul Sevast și încă un grec, Ion Hrisavidi, a cărui atribuție nu ni e cunoscută. Cămărașul Antioh cu nevasta lui erau, după cum am arătat mai sus, la moșii, pe care le administrau.

La început, viața aceasta patriarhală trebue să fi avut pentru savantul Dumitrașcu, obișnuit cu o viață mai de mișcare, dar doritor de liniște pentru a putea crea, trebue să fi avut de sigur un deosebit farmec. Insă în cartea norocului nu era scris lui Cantemir să se bucure netulburat de această mult dorită liniște. După abia patru luni de zile, Doamna Casandra se îmbolnăvește. O scuturau niște friguri, despre care doctorul spunea că sunt fără însemnătate. Dar zilele treceau și temperatura în loc să scadă, creștea. Savast se apucă să-i scoată sânge și apoi îi dete un purgativ care o băgă în mormânt. La 12 Mai 1713, frumoasa, înțeleapta, învățata și încă atât de tânăra Doamnă Casandra — avea abia 30 de ani — moare, lăsând în urma-i numai jale și lacrimi. O înmormântară la mânăstirea grecească din Moscova, Sfântul Niculai, unde în curând soțul ei va zidi o frumoasă biserică, care va deveni necropola întregului neam Cantemiresc.

Rămas văduv, Cantemir trece printr'o criză de pesimism. Mai mult decât înainte, se retrage în cabinetul său de lucru și scrie de zor de dimineață și până seara. Copiii lui — cu care e momentul să facem acum cunoștință — îi mângâiau singurătatea.

Li supraveghea singur învățătura, îi îndruma pentru mai târziu, căci îi iubea mult, dar nu pe toți la fel. Matei, cel mai mare din fii, avea o fire de flecar ; bun băiat, după cum se pare, însă chefliu, cam leneș, lipsit de personalitate. Tatăl său nu-l iubea, dar de loc, singurul copil pe care nu l-a iubit. La Șerban, care-și schimbă numele în Sergiu, ținea, dar cu moderație. Pe Antioh, ultimul din fii și din toți copiii, îl aprecia foarte mult, căci de timpuriu descoperise Dumitrașcu Vodă calitățile intelectuale și aplecarea lui spre învățătură. Insă cel mai mare haz făcea el de al doilea fecior al său, Constantin, care de fapt era un mic egoist și poate un mare lingușitor. Slăbiciunile afective ale părinților, dușmanele rațiunei, rămân o problemă psihologică demnă de un studiu mai serios al pedagogiei. Mai rămânea o fetiță bolnăvicioasă, Smaragda, la care o fi ținut tatăl ei, și apoi, și mai ales, și înainte de toate, marea lui dragoste în care-și pusese toată nădejdea gloriei neamului

și chiar nădejdea viitorului său și a recăpătării tronului pierdut, era Domnița Maria, copilul lui cel d'intâi. Aici, Domnul își plasase bine afecțiunea. Căci Maria Cantemir a fost o ființă deosebit de aleasă. Nu numai ca inteligență și ca femee cultivată — de s'a spus de ea că era cea mai cărturară doamnă din societatea rusă sub Petru cel Mare — ci superioară chiar ca inimă și bunătate, ca înălțare de spirit, ca fel de-a vedea și de-a judeca lucrurile și oamenii, de-a se ridica, cu o eleganță morală care este apanajul oamenilor superiori, de-asupra prejudecăților.

Deocamdată să ne întoarcem la Cantemir și la fiii lui. Omul acesta, de câte ori se deplasa, își lua copiii cu el. O dovadă suficientă de felul cum îi iubea. In 1714, un an după moartea nevestei lui, Petru cel Mare îl chemă la Petrograd, pentru a-i cere sfatul într'o afacere. Dumitru Vodă își luă toată progenitura, și odată în capitală, îl puse pe Șerban, copil de 7 ani, să ție, în ziua Invierii, în fața Țarului, un panageric în limba greacă, compus de el firește, care încântă pe marele împărat atât de mult încât făcu copilului o sumedenie de daruri și îl înscrise în regimentul său de gardă.

Câțiva ani mai târziu, micul Antioh ținu o cuvântare la fel, tot în prezența Țarului și cu acelaș succes. Dar cu încetul, monotonia acestui trai începu să-l plictisească pe Cantemir. Educația copiilor, ceasurile de singurătate și de muncă, nu mai ajungeau să umple golul vieții lui. Alți refugiați, rude de-ale lui chiar, îi trecuseră înainte, ducând la Petersburg un trai de lux pe care fostul Domn începu să-l invidieze. Astfel Toma Cantacuzino, vărul lui Brâncoveanu pe care-l trădase, era general maior comandând un regiment de gardă. Mai târziu Constantin Cantacuzino, fiul lui Ștefan Vodă, va fi investit cu aceleași onoruri. Câtă vreme deci Țarul lipsi din Rusia, în timpul vestitei lui călătorii în Europa (1715—17) Cantemir își duse în Moscova traiul mai departe, cătând doar să ție, prin corespondență, interesul împăratului treaz asupra evenimentelor balcanice. La întoarcerea acestuia mai face o încercare de-a îndupleca pe Petru cel Mare să scoată țările Române de sub jugul turcesc și să-i dea lui Domnia Moldovei ; dar

neizbutind să-și capete din nou tronul, el hotărăște să se mute la Petersburg, pentru a fi în preajma Curții imperiale, din anticamerele căreia porneau toate onorurile Mai avea un puternic cuvânt de-a părăsi Moscova. In 1719, fata lui, Maria, împlinise 19 ani și trebuia măritată. Partide bune nu se puteau găsi decât în capitală, unde de 20 de ani acum, trăia toată aristocrația rusă.

El se mută la Petersburg abia în toamna 1719, deși împăratul îl chemase mai de mult acolo. Insă pe deoparte boala fiicei sale Smaragda, pe de alta faptul că nu avea în capitală casă și în apropiere o fermă, îl împiedicaseră să părăsească Moscova. Abia, prin Septembrie, Smaragda îndreptându-se puțin, iar împăratul dându-i casă și moșie în apropierea capitalei, Cantemir se putu stabili la Petersburg.

De acum, pentru a treia oară, viața lui Cantemir se schimbă iarăși cu totul. Pentru a trăi în societatea petrogradiană și a-și duce fata la baluri, el fu nevoit să urmeze curentul modei, să se europenizeze. La vârsta de aproape 45 de ani, își tăia barba, își rase musteața, își puse în cap peruca blondă, și-și lepădă antereul pentru a îmbrăca o armură cu horbote la guler și la mânece.

Mai scria, nu e vorbă, dar mult mai puțin. Este epoca când compuse „Sistemul religiei mahomedane", când, încă foarte ahtiat de știință, începu să urmeze cursurile școalei de anatomie, fiind el, de mult acum, membru al Academiei din Berlin. Insă, poftele lumești care lânceziseră, se deșteptară de odată cu multă patimă.

Și astfel se întâmplă că, în loc să-și mărite fata, se însură el. O tânără princesă, mai mică decât fiica lui cu doi ani, *Anastasia Trubețkaia,* îi fură mințile și inima. Intoarsă de curând din Suedia, unde tatăl ei, principele Ioan Iurevici Trubețkoi, fusese în captivitate ca prizonier al lui Carol XII-a, ea răpi inima multor tineri ruși, căci era și bine crescută, și în deosebi foarte frumoasă. Dacă din numeroasele partide ce i se prezentaseră, îi plăcu mai bine să aleagă pe un om care putea să-i fie tată, cauza trebue căutată în sfaturile ce-i dete părinții ei, care vedeau în Cantemir un favorit de-al Țarului și un fost

Dumitru Cantemir
(in timpul şederei lui la Petersburg)

După o stampă la Academia Română

și viitor Domn al Moldovei. In adevăr, la nunta care avu loc în Decembrie 1719, naș mare fu însuși Țarul.

De acum, situația lui Cantemir în societatea din Petersburg era bine consolidată. Tânăra lui soție fu sărbătorită de toată nobilimea rusă, de diplomație, de străini. Casă deschisă în saloanele fostului voevod al Moldovei, recepții, baluri, serbări. Ducele de Berholtz, luând parte cu camerierul său la una din aceste serbări în casa lui Cantemir, rămase încântat de felul de a primi și de frumusețea nevestei lui : „Cum am intrat în casă" scrie camerierul în amintirile sale, „am început să privesc pe prințesă, uimit de frumusețea ei. Fără îndoială, era cea mai frumoasă femee din Petersburg. Cu toate că am avut fericirea s'o cunosc și mai înainte în Suedia, la nunta reginei de astăzi și cu alte ocazii, acum însă am găsit-o aici încă mai încântătoare și încă mai frumoasă".

In vara 1720, Cantemir e nevoit să se întoarcă la Moscova, unde Smaragda lui zăcea bolnavă de tuberculoză. La 4 Iulie, ea moare, în vârstă de 19 ani. O îngropă lângă maică-sa, în biserica Sf. Neculai, petrecură apoi lunile de căldură la moșiile lor, și în toamnă erau cu toții iarăși în capitală.

Domnița Maria tot nu găsise bărbat. Dar nici nu mai căuta. Se prezentase principele Ivan Grigorievici Dolgorucov, pe care ea îl refuză, sub pretext că „n'are rang în slujba Majestății Sale". Dar adevăratul motiv era că începuse ea să aibă rang în slujba Majestătei Sale. Frumusețea și deșteptăciunea acestei fete nu trecuseră neobservate în ochii experimentați ai Țarului. Legăturile lor începură fie în iarna, fie în toamna 1720. Și din clipa aceia Maria Cantemir nu vru să mai știe de nimeni și de nimic. Din clipa aceia de asemeni favorurile imperiale începură să curgă pe capul lui Cantemir.

Câteva luni mai târziu (1721) fu făcut consilier secret (Geheimrat) și senator; ușa palatului imperial îi era deschisă, casa lui onorată de dese vizite ale Țarului, care „venea dimineața la el să bea rachiu, și seara să ia ceaiul". La 10 Noembrie 1721, nevasta lui Cantemir, Anastasia, aflându-se cu soțul ei la țară, la Ciașnicova lângă Moscova, avu un avort; la 14 ale

aceleaşi luni, Ţarul, care se afla în apropiere „a binevoit să viziteze pe principesa noastră“ [1]).

Totuşi Cantemir încă nu era pe deplin mulţumit. El ar fi vrut să vadă pe fata lui Impărătească. Şi, cât pe ce, era să se întâmple şi aceasta. Din numeroasele aventuri amoroase ale lui Petru cel Mare, nici una nu prezentase vreo importanţă, fiind toate numai legături efemere cu femei puţin interesante. Impărăteasa Ecaterina nici nu le băgase în seamă. Şi iată deodată că fetiţa aceasta pe care o ţinuse în braţe la Iaşi, în 1711, devenea, după zece ani, singura periculoasă rivală a sa, şi aceasta, nu numai din pricina că era tânără, frumoasă, deşteaptă, învăţată, că Ţarul părea a o iubi cum nu iubise pe celelalte, şi că dragostea în loc să slăbească cu vremea se întărea — cât din cauză că, după moartea Ţareviciului (1719), tronul rămăsese fără moştenitor, iar dacă Maria Cantemir ar fi avut un băiat, nimeni nu se mai îndoia că Impăratul şi-ar fi surghiunit nevasta pentru a se însura cu Maria.

In primăvara anului 1722, Petru cel Mare întreprinde expediţia lui militară împotriva Persiei şi ia cu dânsul pe amândouă femeile, pe Ecaterina Impărăteasa şi pe Maria Cantemir. Tatăl acesteia urmează şi el expediţia în calitate de cunoscător al chestiunilor orientale, şi poate, puţin, şi în calitate de viitor socru al Ţarului. (De altfel, ca şi cum ar merge, nu la război, ci într'o călătorie, Cantemir ia cu el şi pe cei 4 fii ai săi).

In Iunie, pe drum fiind, Maria simte, pentru întâia dată, că va fi mamă. La Astrahan e nevoită să se oprească, căci nu mai poate merge mai departe. In faţa pericolului, Ecaterina începe, cu vechea-i energie, să acţioneze. Işi crează un partid, care la nevoie, s'o scape de belea. La 4 Iulie soseşte acolo şi Cantemir cu ai lui — e găzduit la Pescăria Imperială — şi Ţarul vine seara să ia masa cu el. La 18 Iulie toată lumea pleacă mai departe, pe marea Caspică, Ţarul, Ţarina, Apraxin, Tolstoi, Cantemir, şi întreaga armată rusă, 100.000 de oameni. Singură la Astrahan rămâne biata Maria, cu câteva femei, câţiva servitori şi un medic, vânduţi toţi Ecaterinei.

---

[1]) Notele zilnice — Notationes quotidiane — ale lui Iliinski în St. Ciobanu l. c. pag. 26—27.

In Septembrie Petru cel Mare era înapoi, căci vapoarele care duceau aprovizionarea se înecaseră în marea Caspică, rămânând în Persia armata lui înflămânzită, cum rămăsese ea cu 11 ani înainte pe malurile Prutului. Ţarul se întorcea nici învins, nici învingător, într'o dispoziţie de suflet, să-i zicem melancolică. Îşi găsi iubita în pat, lehuză după un avort. Caterina triumfa. Pericolul divorţului fiind înlăturat, Petru era slobod să-şi urmeze din parte-i, nestingherit, intriga amoroasă.

O şi urmă. El rămase la Astrahan mai bine de-o lună — poate pentru a urmări mai de aproape negocierile cu privire la Persia, poate pentru a sta pe lângă Domniţa Maria până s'o îndrepta cu totul. La 26 Octombrie, de Sf. Dumitru „Impăratul a stat la noi vreo trei ceasuri" notează Iliinski în jurnalul său.

După câteva zile, Maria părăsind patul, Ţarul pleacă înapoi la Petersburg. Insă Cantemir se îmbolnăveşte el acum. La 6 Noembrie 1722 Illinski notează: „Principelui nostru făcându-i-se rău azi dimineaţă, a chemat pe episcop şi s'a spovedit". La 7 Noembrie „s'a împărtăşit". Boala, contractată în Persia, îl ţinu câteva luni la Astrahan, până în Ianuar 1723, când ajunge la Ţariţin, unde iar cade la pat. In Februarie îl aflăm la Dimitrovca, moşia lui de lângă Moscova, unde, ceva mai bine, se ocupă, ca un om fără puteri ce era, de mici fleacuri : sădire de brazi lângă casă, autorizare de deschidere de cârciumi de către Moldoveni pe moşiile sale, etc. Insă îşi dă seama că sufere de-o boală care nu iartă. Intr'o scrisoare de-a lui către Macarov, secretarul Ţarului, el spune : „Nu voi stărui asupra sănătăţii mele, care slăbeşte pe zi ce trece. Această slăbire se măreşte, plecându-se către sfârşit". Iar Ţarului însuşi îi scrie (21 Mai): „Sunt, în privinţa sănătăţii, extrem de slab". Familiei, adunată împrejurul lui, îi dă sfaturi: copiii şi mama lor vitregă să trăiască în pace ! Era prea deştept Cantemir ca să nu ştie că lucrul acesta nu se va putea întâmpla. „La 21 August 1723, ora 7 şi 20 minute după amiază, Principele nostru a încetat din viaţă" notează, laconic, Iliinski.

L-au îngropat în biserica Sf. Niculai din Moscova, ca şi pe Doamna lui, Casandra, şi pe Domniţa lui, Smaragda.

Și îndată, încep certurile în familie, din pricina testamentului. Principesa Anastasia găsește că a fost nedreptățită și caută în tot chipul să înlăture pe copiii ei vitregi dela moștenire. Insă înțeleptul Cantemir numise executor testamentar pe însuși Țarul Rusiei. Cum legăturile dintre acesta și Domnița Maria dăinuiau, firește că dreptatea fu dată copiilor, nu nevestei.

Insă, nici un an jumătate după moartea lui Cantemir, în Februar 1725, Petru cel Mare moare și el, de-o boală de rinichi contractată, ca și boala Domnului Moldovei, tot în Persia.

O intrigă de palat dă tronul Tuturor Rușilor Impărătesei Ecaterina.

Și Maria Cantemir își strânge bucluciurile și pleacă la Moscova.

In timpul domniei Ecaterinei, retrasă și singuratecă, Maria trăește când în oraș când la țară, uitată de lume, dar mulțumită, căci avea, ca și tatăl ei, o nesecată dorință de învățătură. După moartea acestei împărătese (1729) soarta Mariei se schimbă în mai rău, căci noul Țar Petru al II-lea scoate toate averile din mâna Cantemireștilor, pentru a le da unuia singur din ei, Constantin, tocmai cel în care Dimitrie Vodă pusese, în viață fiind, toată încrederea lui. Acest Constantin Cantemir se însurase cu fata prințului Dimitri Galitzin, care era marele favorit al noului Țar. Prin mijlocirea socrului său, el este instituit singur moștenitor al averei părintești, dând fraților și surorei abia cu ce să trăiască, iar pe mamă-sa vitregă Anastasia (care mai avea și o fată cu Cantemir, numită Smaragda, în amintirea surioarei moarte) o lăsă muritoare de foame. Anastasia Cantemir, după un lung proces prin care nu izbutește să capete nimic, se mărită a doua oară, în 1738, cu Prințul de Hessa — Ludwig Iohann Wilhelm Landgraf zu Hessen — General Feldzeugmeister în armata rusă. De atunci, orice urmă de legătură între ea și copiii fostului ei bărbat se rup cu desăvârșire.

Fata ei, Smaragda Cantemir, s'a măritat în 1751 cu prințul D. M. Galitzin, ambasador rus la Viena și Paris. In acest din urmă oraș moare ea încă tânără în anul 1761 și dela dânsa ne-a

Principesa Smaragda-Catrina Galitzin
fiica lui Dumitru Cantemir

După o stampă de la Academia Română

rămas singurul portret de femee din neamul Cantemireştilor [1]).

Impărăteasa Elisabeta, care a urmat în scaun după Petru II, repară ce stricase predecesorul ei. Pentru a nu mai înăspri lucrurile, averea o lăsă în mâinile lui Constantin, însă dădu celorlalţi întinse moşii cu peste o mie de suflete de iobagi, pe Antioh îl trimise ambasador la Londra, şi pe Maria o chemă din nou la Petersburg, numind-o Doamnă de onoare a ei — freilină.

Dar viaţa la Curte nu-i mai place Mariei. Ii aminteşte vremea când iubea — căci l'a iubit de sigur — pe marele Petru; balurile şi serbările n'o desfătează; partidele ce se prezintă, le refuză. Un prinţ georgian care o ceru în căsătorie avu nedibăcia să-i pretindă a învăţa întâi limba caucaziană. Maria îl respinge, şi se hotărăşte se părăsească pentru totdeauna acest fel de trai care nu era făcut pentru ea. In 1736 ea se retrage, cu voia Impărătesei, din nou la Moscova, unde începe o viaţă asemănătoare cu cea pe care o dusese tatăl ei între 1712—19. Petrecea ceasuri întregi citind literatură, istorie, filosofie, descrieri de călătorii. Lecturile ei erau din cele mai alese: Ariosto, Horaţiu, Fénelon, Cornelius Nepos şi aşa mai departe. In 1739 cere fratelui ei să-i trimită din Londra „în afară de cărţi greceşti şi italieneşti, ceva din astronomie şi geometrie". Ii place muzica, se ocupă cu pictura, cu arta în genere. Gospodăreşte de asemeni şi nu vede pe nimeni decât pe vechii prieteni ai casei: cămăraşul Antioh şi nevasta lui, doctorul Sevast, fiul lui Condoidi, Radu Coletti. Işi retrăeşte, în anii maturităţii, copilăria şi adolescenţa — mai mult, retrăeşte un trecut care nici nu este al ei, ci al neamului ei.

Visează la Moldova, pe care o părăsise copilă, şi crede că acolo s'ar simţi la ea acasă. „Poate noi vom vedea cândva patria noastră de odinioară, şi în pace vom trăi veacul nostru,

[1]) Impărăteasa Ana, care a urmat după Elisabeta, a ordonat ca prinţul Dimitrie Galitzin să fie omorât şi printre capetele de acuzare se găseşte şi acel că el, prin influenţa lui pe lângă Petru II-lea, făcuse ca toată averea cantemireştilor să treacă în mâinele ginerelui său. Pentru un atare motiv, se se secera viaţa unui om! Unul din cronicarii noştri, cari a cunoscut bine pe Rusii lui Petru cel Mare, exclamă: „Rusii în haine nemţeşti tot Muscali rămân!".

fiecare în felul cum va dori" scrie ea fratelui Antioh. In Rusia se simte străină, deși a venit copilă, și, de sigur, aici va muri.

„Nici până astăzi nu mi-am putut găsi o prietenă dar nici n'am nevoie de ea". Sau în altă scrisoare: „Duc un trai liniștit, singuratic, citesc cărțile pe care mi le trimiți, și îmi ajunge. Se zice că este mai bine să rămâi fără tovărășie, decât să găsești una rea. Dela oameni, bine nu se aude. La noi convorbirile sunt numai intrigi: cum te arăți undeva, încep întrebările, un întreg interogatoriu. N'ar fi rău să ai cu tine în asemenea cazuri un registru de răspunsuri. Mie nu-mi place asemenea stearpă curiozitate".

Din scrisorile aceste către fratele Antioh se desprinde un spirit atât de înalt, încât e ușor de înțeles pentru ce Domnița Maria nu și-a putut găsi în societatea rusă de atunci nici o prietenă. Își crease o filosofie a vieții, în care predomina intelectul. Un nemărginit dispreț o învăluia pentru tot ce e mic și josnic, pentru bârfeală, pentru invidie, pentru bogății, pentru materie. Scrisoarea ei din 1737, când un incendiu distrusese casele sale din Moscova. ne dă măsura acestei înălțimi sufletești: „Crede-mă, n'am fost scârbită. Căci mi-am dat seama că pierd un lucru pieritor, iar mie îmi rămân altele două, care sunt, după vorbele tale, prețioase comori : viața și cinstea. Aceasta din urmă, după cât mi se pare, nu-mi lipsește, cel puțin așa afirmă oamenii buni".

Firește, în filosofia aceasta se amestecă și puțină amărăciune. Amărăciunea unei femei superioare, care a fost amantă imperială, și pe care imbecilii o fi arătat-o cu degetul.

Citind „Fiametto" a lui Boccacio, carte în care autorul își bate joc de toate femeile, Maria Cantemir scrie fratelui ei: „După părerea mea, scriind această carte Boccacio a uitat că mama lui a fost femee... sau o socotea poate printre sfinte !"

Amărâtă a fost și împotriva fratelui ei Constantin, care lăsându-se dus de nas de nevastă-sa, a călcat voința părintească și a pus singur stăpânire pe averile familiei. Banul se disprețuește, dar ai nevoie de el. După propria-i expresie: viața materială este chemată să contribue la cea intelectuală. Din această pricină îi rămăsese, cum s'ar zice, un dinte împotriva cumnatei sale, pe

care, cu sclipitoarea-i inteligență, o trata de „Medeea" „Marea Britanie" „Colosul din Rodos", fiindcă era femeea pare-se, înaltă și groasă la trup, și nici frumoasă de sigur, de oarece Maria zice : „ca frumusețe și caracter, mai curând aduce a drac, decât a înger". (Toate scrisorile ei sunt pe grecește).

O aplecare către pesimism o îndeamnă, cu vremea, să vrea să se facă călugăriță. Era în sângele Cantemireștilor de altfel acea veșnică nemulțumire de toți și de toate, care duce, fatal, la pesimism, și uneori la nebunie. Fiul și nepotul lui Antioh Vodă Cantemir, fratele lui Dumitru, și-au isprăvit zilele în casa de nebuni [1]).

Mai puțin exaltată decât vărul și nepotul ei, domnița Maria dorea numai liniștea mânăstirei : „Doresc s'ajung departe de orice turburări lumești la o mânăstire, pe care ași vrea s'o zidesc. Acolo, departe de grijile zilnice, viața mea ar fi fericită". Dar în altă scrisoare adaogă : „Mie nu numai casa și moșiile, ci însuși viața îmi sunt urâte !" Va să zică, nu misticism, ci pesimism.

O mare nenorocire o doboară cu totul. Fratele ei Antioh, acum ministru la Paris, se îmbolnăvește de stomac, și cu toate îngrijirile medicilor francezi și curele la stațiunile de ape minerale, el moare la 31 Martie 1744. La aflarea acestei vești, Maria se retrase la țară, și nu mai eși de acolo timp de 13 ani. Mânăstirea pe care o visase n'o întemeiase, însă exprimă, în testament, dorința s'o facă moștenitorii ei și să fie îngropată acolo. Ca întotdeauna ,această ultimă dorință n'a fost împlinită. Când, la 9 Septembrie 1757 — bătrână acum — domnița Maria Cantemir se stinse la moșia ei Mariino, fratele Șerban îi ridică pământeștele-i rămășițe și le duse la Moscova, îngro-

[1]) Antioh Vodă Cantemir era în Constantinopol când fugi frate-său în Rusia, după înfrângerea lui Petru cel Mare. Viata acolo nu i-o făcură Turcii ușoară. Dumitru Cantemir se rugă de Țar să-l facă scăpat, prin intervenția ambasadorului Franței, și să-l aducă cu fiii săi în Rusia. Petru cel Mare, întotdeauna binevoitor față de prietenii lui Cantemirești, încercă să-l aducă la Curtea lui, dar Antioh Vodă muri înainte ca planul acesta să poată fi adus la îndeplinire. In schimb fiii săi Constantin și Dumitru, se strecurară în Rusia, însă abia în anul 1736. Multele pericole prin care trecu Constantin (și cari se pot citi în cartea d-lui Ștefan Ciobanu: Dimitrie Cantemir în Rusia, p. 73—75) îi tulburară mințile, de ajunse și el și fiu-său (numit tot Dumitru) în casa de nebuni. Că așa dar era un germene de nebunie în sângele cantemiresc, e clar.

pându-le lângă ale părinţilor şi surorei, în biserica sfântului Niculai.

Astfel fu viaţa celei care ar fi putut fi împărăteasa tuturor Rusiilor, dacă în cartea norocului fila ei, printr'o greşală a soartei, n'ar fi rămas albă.

Progenitura lui Cantemir s'a stins cu copiii lui[1]). Iar din fiii lui Antioh Vodă, Dimitri, cel mai mic, muri fără moştenitori, iar Constantin lasă trei copii, pe Ion, om cu o viaţă neregulată, pe Dumitru — ultimul Cantimiresc — mort în 1820 (în Rusia ca toţi ceilalţi) şi pe Maria, măritată cu Pantazi-Câmpineanu. Din aceştia din urmă, prin femei deci, s'a tras familia zisă Cantemir Câmpineanu din care nu mai e în viaţă astăzi decât un singur reprezentant al acestui neam[2]).

* * *

[1]) Matei, cel mai mare din fii, a fost însurat cu principesa Agrafena Lobanov Rostovskaia. N'a avut copii († 1771). Constantin a luat pe fata prinţului Dimitrie Galitzin — colosul din Rodos. — El moare în 1747, tot fără copii. Şerban, neînsurat, a trăit cu o turcoaică (prizonieră din războiul rusoturc), cu care a avut două fiice naturale, din care una, Elena, a căutat să păstreze cu sfinţenie tradiţia Çantemiriştilor în Rusia. Cu ajutorul ei a apărut opera bunicului „Viaţa lui C-tin Vodă Cantemir". In sfârşit Antioh, poetul, neînsurat şi el, a avut la Paris, cu domnişoara D'Anglebert, doi copi, a căror soartă nu se cunoaşte.

[2]) De sex bărbătesc. A murit şi el de atunci, în 1931.

Mai sunt Cantemireşti prin ţară, dar ei nu sunt din neamul voevozilor, afară doar dacă s'ar trage din acel Ion, fiul lui Constantin, despre a cărui progenitură nu se ştie de fapt nimic sigur. Pe lângă cei patru copii enumeraţi, a mai fost o fată Aniţa, măritată cu Th. Palladi. (Bul. Ion Neculae, IX, 1931, Sever Zotta).

Doamnă românсă din 1715 *)

După de Férriol : Cent estampes de costumes du Levant etc.

*) Probabil Doamna Ana Racoviță.

CAPITOLUL XXXI.

DOAMNA ANA RACOVIȚA

IATA o femee care a început prin a fi fatală și a sfârșit prin a fi evlavioasă. Mărire și decadență. Sau vice-versa. E chestie de concepție.

Ana era fata unui serdar din Galați Dediul Codreanul, despre care se crede că era dintr'o ramură a familiei Cerchez. In tot cazul fusese Dediul un boer fără vază ajuns la mare cinste din pricina ochilor fiicei-sale.

Cât despre Mihai Racoviță era dintr'un neam de boeri pământeni din ramura Cehanilor, ridicată din răzășie de mult, de pe vremea Lăpușneanului, când s'a făcut marea primenire a boerimei moldovenești. Bunicul său, Racoviță-Cehan, se înrudea prin nevastă-sa Tofana Șoldan cu Vasile Lupu, iar tatăl său, Ion Racoviță marele vornic, ținea pe Anastasia, fiica lui Toma Cantacuzino, al cărui frate Iordachi era și el cumnat cu Vasile Lupu [1]). Aceste îndrudiri domnești au făcut din neamul Racoviților, pe la sfârșitul veacului al 17-lea, una

[1]) Primul Cehan cunoscut documentar e Cehan vătavul dela sfârșitul veacului al 16-a (căruia d. Ghibănescu i-a găsit multe strămoașe: Surete și Izvoade VIII). Din cei 4 fii ai acestuia, Ionaș a ajuns mare vornic, dar n'a avut descendenți, iar Pătrașcu a avut 6 feciori, din cari mai cunoscuți sunt Racoviță Cehan și Apostol Cehan. Din aceasta din urmă (vornic, însurat cu fata lui Bolea) se trag toți Cehanii trăitori azi în Moldova. Din primul, Racoviță-Cehan, se trage spița familiei Racoviță. El a *fost* bărbatul Tofanei Șoldan, fata marelui logofăt Petru și a Saftei Buhuș, cari au mai avut în afară de Tofana, încă trei fete: pe Tudosca Pisoski, pe Anghelina Stârcea și pe Candakia Bucioc, a cărei fată Tudosca a fost Doamna lui Vasile Lupu Fiii lui Racoviță Cehan, Neculai și Ion se căsătoresc cel dintâi cu Maria Balș și al doilea cu Anastasia Cantacuzino, fata lui Toma și a Aniței Prăjescu. Acest Toma Cantacuzino fiind frate cu Iordachi, care ținea pe Catrina Bucioc, sora Doamnei Tudosca, înrudirea lui Racoviță cu neamul lui Vasile Lupu era deci îndoită.

din cele mai mari și mai bogate familii din Moldova. Copiii lui Ion Racoviță și ai Anastasiei Cantacuzino au făcut la rândul lor strălucite căsătorii [1]), din care cea mai însemnată a fost a spătarului Mihai Racoviță, fiul cel mai mare, care se însură cu *Safta Cantemir*, fata lui Constantin Vodă cel bătrân, încă în timpul domniei acestuia. Ajuns la cele mai mari onoruri — i s'a dat spătăria cea mare la o vârstă încă foarte fragedă — îi muri deodată nevasta, tocmai când era domn la Iași Antioh Cantemir, fratele Saftei. Rămas văduv, Mihai Racoviță nu pierde nici favoarea nici încrederea pe care i-a arătat-o fostul lui cumnat, Vodă Antioh. Din potrivă, acesta, nu numai că-l menținu în rang, dar îi și îngădui a se însura a doua oară cu cine i-o fi pofta inimii. Incepu deci Racoviță să cutreere casele boerilor pentru a-și afla o nouă tovarășă de viață. Cum și dece o alese tocmai pe Anița a Dediului Codreanu, nu a fost nici atunci și nu mai e nici azi pentru nimeni o taină. Căci Anița — citez pe Dumitru Cantemir — era o fată ca din povești „cu trupul sulegeac, cu pielița albă, cu ochii negri și mângâioși, cu degetele subțiri, cu unghiile roșioare, cu mijlocelul iscusit și cu grumazul rotunjior". Era deci Racoviță un om de bun gust, dar era și Cantemir o foarte slobodă gură. Căci marele nostru istoric, neîmpărtășind punctul de vedere al fratelui său Vodă Antioh, n'a putut ierta niciodată fostului cumnat de a se fi reînsurat și îndesebi de-a fi luat de nevastă tocmai pe această spendidă femee, pe care trebue să bănuim că și el, Dumitru Cantemir, a iubit-o, căci ura lui împotriva acestor soți nu s'ar putea tălmăci altfel decât îmboldită fiind de simțimântul invidiei și geloziei. Iată cum istorisește Cantemir împrejurarea acestei căsătorii, și iată ce acente găsește pentru a o huli: „Frumusețea Anei Codreanu întoarse mintea multor, căci tăria vinului nu lovește în cap mai mult decât frumusețea în inimă. De pe urma căreia și părintele ei, Dediul Sărdarul din Galați, măcar că bătrân și slut, de toți era

[1]) Dumitrașcu Racoviță, hatman, a luat pe Ilânca M. Cantacuzino; Teofana pe celebrul Enachi Ilie Țifescu (Dabija), zis Frige-Vacă; Nastasia pe spătarul Ion Paladi (când cu îndoita și tragica nuntă dela Băcanii Tutovei); o altă fată ținea pe Iordachi Cantacuzino Deleanu, și însfârșit cea mai mică pe stolnicul Constantin, neidentificat.

căutat, și fiecare, de ferea mâna de sărutat, i se arunca la picioare. Iar cel ce mâna acestuia săruta, socotea pe însăși fii-sa să fi îmbrățișat.

Boerii, și din neamul lui, și străini, ziua și noaptea se chinuiau cu brațele deschise, cu sufletele topite și inimile arse, așteptând cine va avea fericirea și cui va cădea norocul. Și din ceas în ceas, de s'ar fi întâmplat altuia acest noroc, fiecare gătea sabia, cuțitul și otrava, dacă nu pentru acela, ci măcar pentru sine.

Norocul însă și-a jucat jocul și toți ibovnicii Anei au rămas de-au ars ca Finicii în para focului, și așa a măritat Dediul pe fata lui după Racoviță".

Sigur că unul care-și gătea sabia și cuțitul era Cantemir el însuși. După atâția ani când a scris el cartea aceast (Istoria Ieroglifică), în singurătatea lui de lângă Moscova, văduv și cu copii mari, încă atunci nu se poate liniști aruncând privirile în trecut și amintindu-și de ziua fatală când a dat Dediul pe fată-sa după Racoviță.

„Oh, Doamne !" exclamă el ,cum ai putut suferi un lucru ca acesta ? Unde este cumpăna cerului cu care tragi și așezi fundul pământului? Oh, sfântă dreptate, pune-ți îndreptarul și vezi lucrurile strâmbe ale norocului. Ghebul, gâtul, pieptul flocos, genunchile boțoase, picioarele catalige, fălcile dințoase, urechile ciulite, ochii puchinoși, copitele lăboase ale lui Mihai Racoviță cu pieliță albă, mijlocul iscusit ș. c. l. (le-am mai citat) ale Aniței a serdariului Dediul. Ce potrivire ! Ce asemănare! Ce altăturare! Oh! noroc orb și surd, o judecată strâmbă și fățarnică, oh ! pravilă fără canoane ! Ascultați morților și priviți viilor ! Se cununnă elefantul cu șoarecele, și se iau de mână dealul cu valea !"

Iar acum că și-a revărsat amarul împotriva fostului cumnat, Cantemir începe să bârfească chiar pe acea pe care pare a o fi iubit, și despre care vrea să încredințeze posteritatea că nu era fată cuminte, și că, înainte de-a se mărita, își făcuse de cap. Zice el că la nunta ei au venit țânțari cu fluere, greeri cu surle, albine cu cimpoaie, și începură a cânta pentru muște și pentru furnici, cari ridicară mari dansuri. Iar broaștele toa-

te, împreună cu brotăceii (Cantemir înțelege prin această alegorie pe țigani lăutari și cobzari din mahalaua Broștenilor) cântară din gură cântece ca acestea, tocmite în versuri:

Cununa 'mpletită norocul o tinde,
Capul fără creeri cu mâna o prinde!
Oh! Ana fecioară, frumoasă nevastă
Nevastă fecioară, fecioară nevastă,
Peste șase vremi roada să-i coboară
Fulgerul și fierul focul mistuiască
Patul nevăpsit nu se mai slăvească!

Asupra culorii așternutului greu ne-am putea pronunța noi, însă calomnia îndreptată împotriva lui Mihai Racoviță o respingem, de oarece roada-i s'a coborât „înainte de 6 vremi" și s'au născut din această căsătorie 8 copii durdulii, sănătoși și frumoși.

Câțiva ani după această nuntă i se dă lui Racoviță domnia Moldovei, mai mult, pare-se, din voia lui Iordachi Ruset decât dintr'a lui însuși. In tot cazul, Ion Neculce zice că „el să făcea a nu-i place să primească domnia, ca și fata ceia care zicea unui voinic: „Fă-te tu a mă trage, și eu oi merge plângând!'

Dar, nu plângând a sosit el din Constantinopol la Iași, în anul 1704, în luna Noembrie, în 19 zile, în postul Crăciunului! Și fata Dediului Codreanu era acum Doamna Moldovei.

Scurtă domnie — un an și patru luni — în care timp și-a căpătuit Vodă neamul, pe socru-său întâi firește, pe frate-său Dumitru, pe cumnații Ion Paladi și Iordachi Cantacuzino, pe rudele Iordachi Ruset, Lupu Bogdan, Lupu Costachi, Antioh Jora, etc. Neculce zice amărât: „Din neamul lui toți erau mari și tari și obraznici. Intrau în casă și cu treabă și fără treabă și cu vreme și făr' de vreme, de nu mai semăna Curtea nimic a domnie, de atâta obrznicie ce era!"

Dar doamna Ana tot frumoasă, de fura mințile și inimile. In afară de Cantemir, nu s'a găsit nimeni s'o bârfească, nici cei mai înverșunați dușmani ai lui Vodă. Cronicile sunt pline

de laudele ei. In această domnie d'întâi a și înecput ea a-și arăta milostenia, prefăcând mitropolia, zugrăvind-o, șindrilind-o, aducând preoți și punând să se slujească în ea, căci era părăsită de mult. Sub bolțile ei năruite se ținuse cârciumă și se făcuse un locaș de beție și de desfrâu. Tocmind-o, doamna Ana a adus-o din nou (zice cronica lui Ion Niculce) în cinstea sa ca un lucru sfânt al lui Dumnezeu, după cum grăește singur Hristos în Evanghelie către Farisei „Casa mea, casa rugei se va chema, iar voi o faceți peștera tâlharilor!"

Mihai Vodă Racoviță

Săpat la Poartă de neprieteni, Mihai Racoviță fu mazilit în primăvara anului 1705 și porni la Stambul „cu toată casa lui", adică cu doamna Ana și cu copiii. Au rămas toți acolo, trăind din datorii, în timpul luiAntioh Cantemir, fost cumnat și acum aprig dușman. Doi ani și jumătate mai târziu, în toamna 1707, se întoarse însă Racoviță domn la Iași, la 13 Noembrie, într'o Joi, de ziua de Sf. Ion Zlătăust. Această a doua domnie i-a adus un nume rău în țară, findcă au venit lăcustele peste lanuri și peste fânețe și-au sărăcit lumea, iar haraciul trebuia plătit, mucaraua la fel (birurile către Poartă) și de asemeni trebuiau îndestulate și pretențiile Hanului tă-

tăresc. Ce să facă Vodă Mihai ? A pus dări grele peste oameni săraci și și-a tras blestemul lor în suflet. Iar Doamna Ana, cu toată milostenia ei, era încă tânără și frumoasă, și-i plăcea să trăiască. De aceia o vedem comandând la Constantinopol fel de fel de lucrui cari nu se găseau în Iași, și de ale gătelei și de ale mâncărei, care costau și ele bani mulți, pe care de altfel nu-i putea plăti. Câtva luni după sosirea ei în Moldova, în iarna 1708, avu loc nunta unei cumnate, sora lui Vodă, cu Iordachi Cantacuzino-Deleanu. Putea Doamna merge la o atare sărbătoare cu vreo una din rochiile ei purtate, pe care le mai văzuse jupânesele de Crăciun și de Bobotează? Sigur că nu. Ii trebuia una nouă, și s'apucă deci să scrie unei verișoare la Stambul, Victoria Rosetti, nevasta lu Scarlatachi Ruset, să-i trimită cât mai în grabă toate cele de trebuință.

„Te rugăm, cumnată (de văr), să spui dumnealui lui Iliaș-cu să îngrijească să ne trimită 9 pontale, toate cu diamante bune, care însă să fie mai mari decât acelea ce am pus la calpacul nostru cel verde. Să caute să fie de o astfel de mărime, în cât să ajungă 9 pentru un calpac, și nu 13, însă să mi le trimită cât mai curând, căci avem nevoie de ele pentru nunta pe care Prea Inaltul Nostru Domn o pregătește surorei sale, și să le avem gata până la lăsatul seculu. Te mai rugăm să rogi din partea noastră pe prea cinstitul cumnat chir Scarlatachi pentru brățarele de diamant, ca să facă rost să mi le trimită și pe aceste cât mai curând odată cu pontalele. Pe lângă aceste să ni mai trimită d-sa și un serasir, a cărui bătătură să fie de aur alb, iar urzeala de mătase vișinie, dar fără flori. Să ne mai trimeată și un serasir alb la fel cu cel adus lui arhon vistier, pe care l'a refuzat. Să mai spue d-sa lui Ilieșcu să ne caute mărgăritar subțire, alb, bun, ca acela pe care ni l'a adus Hurmuz".

Iată ce-i trebuia doamnei pentru nunta cumnatei. Și e interesant să aflăm din astfel de rătăcite scrisori cum era moda acum 220 de ani, și că în 1708, precis în iarna acelui an, nu se mai purtau la calpace 13, ci numai 9 pontale. *Pontale* înseamnă un fel de egretă, ceeace Francezii numesc *ferrets*, des ferrets de diamants. Iar *serasir* înseamnă brocart.

Scrisorile doamnei Ana Racoviță către Victoria Rosetti sunt în genere prietenoase, și pline nu numai de bunătate, dar chiar de admirație pentru această rudă a ei. Ele încep de obicei (sunt scrise grecește) cu titulatura care nu poate lipsi. „Ana, cu mila lui Dumnezeu Doamnă a toată Moldo-Vlahia", însă, mai omenești decât acele ale Doamnei Ecaterina Salvarezi, care-și trata sora din înălțimea măririi ei, aceste scrisori schimbă îndată tonul din domnesc în familiar. Intrebuințând pluralul când vorbește de simandicoasa-i persoană, își tratează totuș vara de „prea cinstită, prea nobilă și prea dragă cumnată" o salută cu drag și o sărută dulce — îi urează, firește „ca scrisoarea de față s'o găsească sănătoasă, fericită și veselă", îi laudă convorbirile „care rămân neșterse în sufletul ei" îndemnând-o să-i scrie cât mai des, și termină epistolele „sărutând încă odată dulce pe toți, cumnat, cumnată, și pe prea iubita d-tală soră, și pe nepoata d-tale Zoița. Anii să-ți fie dela Dumnezeu mulți, cu sănătate și fericire. Cumnata d-tale binevoitoare, Ana Doamna !"

In 1709, April 10, deci 15 luni după prima scrisoare, Doamna scrie o epistolă întristată, rugând pe vara ei s'o ierte că n'a putut trimite decât 200 de lei pentru serasir și catifele „dar știi d-ta că până astăzi ai fi primit și restul, dacă n'ar fi fost ananghia haraciului (greutatea birului), dar mai târziu vei primi și restul după catastiful ce ne-ai trimis". Insă, deși n'a plătit datoria din anul trecut, totuș mai cere alte lucruri noui, adevărat că de mai mică valoare „hârtie pentru hrisoave, căci ceeace mi s'a trimis nu era bună, și apoi: semințe de anghinari, bob și migdale verzi".

Corespondența încetează în curând, fiindcă în acelaș an 1709, teatrul războiului dintre Petru cel Mare și Carol al XII mutându-se prin partea locului (bătălia dela Pultava) Mihai Vodă Racoviță se dă din partea Suedejilor, neprietenii îl părăsc la Poartă, și Sultanul îl mazilește. Dediul Codreanu, socru-său, fuge în Polonia, însă el, când era gata s'o sbungheasscă, e prins de capugiul Porții în curțile lui din Iași, și împreună cu nevasta și cu cei 8 copii ce avea acum, e dus la Stambul, toți în fiare, chiar Doamna și copiii. Iar acolo sunt

închiși cu toții în cele șapte Turnuri, de erau să-și piardă și viața. Din fericire, după câteva luni abia. se schimbă vizirul care-i dușmănea, înlocuit fiind cu un prieten de-al lui Racoviță, care-l scoate din închisoare, pe el, pe frumoasa lui Doamnă și pe cele 8 odrasle domnești.

Aproape 6 ani de zile rămân de data aceasta cu toții la Constantinopol — în Țarigrad cum se va spune de acuma Stambulului, fiindcă Rușii îl vor considera de acum înainte ca orașul Țărilor lor. Abia după înfrângerea lui Petru cel Mare, după fuga lui Cantemir, după decapitarea Brâncoveanului și a lui Ștefan Cantacuzino, se întoarce Racoviță în Moldova, înlocuind în scaunul din Iași pe Niculai Mavrocordat, mutat la București.

Această de-a treia domnie e însemnată prin turburările cetățenilor răsculați, prin înfrângerea ungurului Ferentz prin mult și nesuferite dări cu care Vodă asupria poporul pentru a scăpa odată el de sărăcie și de datornicii din Țarigrad. A domnit 11 ani, dela 1716 la 1726, și a lăsat în sufletul contimporanilor săi urâta amintire a unui român grecizat și asupritor.

Insă Doamna lui, care acum începea să îmbătrânească, tot dulce rămăsese. Pielea obrazului se mai strânsese puțin, mijlocul — vorba lui Cantemir — nu mai era chiar atât de iscusit, și nici grumazul atât de rotunjior, însă sufletul ei rămăsese nevătămat nici de anii buni, nici de anii răi. Niculcea nu contenește a o lăuda, că era „de treabă, bună și milostivă, multe mânăstiri și biserici a dres, și pe cei scăpătați îi miluia, și pe fetele sărace le îngrijea, le înzestra și le mărita".

In timpul acestei domnii, într'o Sâmbătă la amiază, în ziua de 20 April a nu mai știu cărui an, s'a scornit o furtună cu vânt mare și s'a aprins casa popei dela biserica Sf-tului Dumitru. „Cât clipeala ochiului s'a aprins și biserica" zice cronica, și a sărit focul înainte de s'au aprins casele în rând cum meng pe Ulița Mare, și s'a aprins și biserica Sf. Neculai, și curțile domnești, ci numai cât au eșit doamna cu cuconii, cu

ce au apucat ei singuri, și cu fuga au scăpat pe jos, și au eșit la malul Bahluiului din sus de pod".

Prefăcându-se curțile domnești într'un morman de ruine, Vodă cu Doamna și cu copiii, se mutară în casele cumnatului Ion Paladi și în ale spătarului Constantin Kostaki, că erau casele vecine, și rămaseră acolo până sau făcut „de isnoavă" curțile acele mai frumoase de cum fusese înainte „căci Vasile Vodă (Vasile Lupu) le făcuse prea urâte și ciudate, măcar că era bogat, iar Mihai Vodă sărac, și le-a făcut frumoase, cum se văd azi", spune Niculai Muste în foarte interesanta lui cronică.

In aceste curți reînoite și bogate își petrecu Ana Racoviță ultimii ani de Doamnă, crescându-și copiii cu o deosebită dragoste de mamă și logodindu-și fiul, pe Mihalache, probabil, cu fata voevodului vecin, Nicolae Mavrocordat. Insă tocmai dela acesta trebui să le vie peirea lor. Niște boeri refugiați în Iași de răul persecuțiilor lui Mavrocordat — care a fost de altfel un domn luminat, după cum vom vedea mai jos — au pârât pe voevodul lor lui Mihai Racoviță, care i-a ascultat, pesemi-te, cu prea multă bună voință, căci Mavrocordat prinse deodată o neîmpăcată ură împotriva vecinului și viitorului său cuscru, rupse logodna ficei lui, și pârî pe domnul Moldovei la Poartă. Pârile acestea, sprijinite de multe pungi de aur, își făcură efectul. La 25 Septembrie 1726 sosi capugiul la Iași cu ordinul de mazilire, și pentru a treia oară apucă Vodă Mihai cu întreaga familie calea exilului.

Acolo în Stambul, își mărită probabil doamna Ana fetele, pe Ecaterina cu Scarlat Ghica, cel care va fi domn și el, și pe Ruxanda cu Grigore Kostake-Negel, precum și pe fiii ei, despre care vom vorbi în volumul viitor.

Viața ce-a dus-o mai departe, nu ni mai este cunoscută. Când, trei ani mai târziu, în 1730, Vodă Mihai căpătă domnia Munteniei, în care rămase numai un an, doamna, care avea acum vreo 50 de ani, se va fi dus cu soțul ei la București. Insă de sigur că la o doua domnie a lui Racoviță în Muntenia (1741—44) — era acum pentru a cincea oară domn — Ana Doamna nu mai trăia, căci altfel ar fi pomenit-o cronicarii, ei

cari s'au priceput să spună de ea acele lucruri frumoase și duioase, pe care le-am arătat mai sus, și cu care se mai întinerește puțin posomorâtul trecut al Istoriei!

Cu aceasta, închei primul volum al scrierii de față. In cel ce va urma, vom vorbi despre Doamnele și Domnițele din epoca fanariotă — aproape toate streine de neamul nostru — apoi de acele din epoca renașterei, femeile și fetele Domnilor pământeni, și vom încheia cu viața celei dintâi Doamne a Moldovei și Munteniei unite sub un singur sceptru, Doamna României, Elena Cuza.

* * *

CUPRINSUL

Prefață de D. Prof. N. Iorga	. . . . .	9
Cap. I	Lupta pentru catolicism	11
Cap. II	Primele Doamne ale Munteniei și ale Moldovei. Doamna Clara a lui Alexandru Basarab	17
Cap. III	Mușata și nevestele lui Alexandru cel Bun . . .	25
Cap. IV	Doamna Marinca a lui Ilie Vodă	31
Cap. V	Familia lui Ştefan cel Mare	39
Cap. VI	Doamnele muntene din veacul al XV-a Doamna Ruxanda a lui Bogdan Vodă	49
Cap. VII	Doamna și Domnițele lui Neagoi Basarab	57
Cap. VIII	Doamna Elena a lui Petru Rareș	67
Cap. IX	Doamna Ruxandra a lui Lupușneanu	77
Cap. X	Doamna Kiajna a lui Mircea Ciobanul	85
Cap, XI	Doamna Ecaterina a lui Alexandru Voevod . . .	99
Cap. XII	Doamnele Maria și Irina ale lui Petre Şchiopul .	115
Cap, XIII	Uitimele Doamne din veacul al XVI-a. Doamna Maria lui Iancu Sasu și Idila din Veneția	123
Cap. XIV	Familia lui Mihai Viteazul	137
Cap. XV	Doamna Elisabeta Movilă	153
Cap. XVI	Domnițele Movileștilor (Principesa Catrina Coreki, Contesa Maria Potocki, Ducesa Regina Wisznowiecki, Contesa Ana Potocki)	183
Cap. XVII	Doamnele și Domnițele lui Radu Vodă Şerban . .	201
Cap. XVIII	Familia Voevodului Radu Mihnea	215
Cap. XIX	Doamnele Elena a lui Matei Basarab	232
Cap. XX	Doamnele Tudosca și Ecaterina ale lui Vasile Lupu	248
Cap. XXI	Domnițele lui Vasile Lupu (Domnița fără nume, Principesa Maria Radziwill, Domnița Ruxanda) .	273

Cap. XXII Doamna Safta a lui Gheorghe Ştefan şi Principesa Mihailowa 305
Cap. XXIII Doamna Maria Ghica 317
Cap. XXIV Doamna Dafina Dabïja 353
Cap. XXV Doamna Anastasia Duca 361
Cap. XXVI Doamna Maria Cantacuzino şi soacra ei Ilânca . 387
Cap. XXVII Doamne Moldovene la sfârşitul veacului al 17-lea 403
Cap. XXVIII Tragedia Brâncovenilor 417
Cap. XXIX Doamna Păuna Cantacuzino şi fiii ei 447
Cap. XXX Familia lui Dimitrie Cantemir 468
Cap. XXXI Doamna Ana Racoviţă 499

* * *

LISTA DOMNILOR ŞI A DOAMNELOR

ŢĂREI ROMÂNEŞTI ŞI ŢĂREI MOLDOVEI

Seneslau 1247.
Tugomir 1290—1310.
Basarab I c. 1310—1340. Marghita.
Alexandru I, 1340 — 1364. Maria, Clara.
Vladislav I, 1364—1374. fata lui Ştefan, regele Bosniei.

Radul I, între 1374 şi 1385. Ana, Calinichia.
Dan I, 1385—1386. Miliţa, fiica regelui Serbiei.
Mircea cel Bătrân, 1386—1418. Mara.

Mihail I, 1418—1421.

Vlad Pleşuvul, 1421—22.
Dan II, 1422—1424.
Vlad Pleşuvul, a doua oară, 1424—1427.
Dan II, a doua oară, 1427—1431.
Alexandru II, (Aldea), 1431—1433.
Vlad I Dracul, 1433—1446. Maria.

Dan III (Danciul), 1446—1448. Maria.

Basarab II, (Cel Bun), între 1448 şi 1451.
Vladislav II (ot Cosova), 1451—1456.

Bogdan I, 1359—1365. Maria.

Latsco, 1365—1373. Ana.

Iurg Koriatovici II, (?) 1373—1375. Anastasia.
Petru I Muşat, 1375—1391.

Roman I, 1391—1394. Anastasia.
Ştefan I, 1394—1400.
Iuga, 1400.
Alexandru I cel Bun, 1400—1433. Ana (Neacşa), Ringala, Marina.

Ilie (Iliaş) I, 1433. Marinca.
Ştefan II, 1433—1435. Maria.
Ilie I, 1435—1443.
Ştefan II, singur, 1443—1447.
Roman II, 1447—1448.
Bogdan II, 1449—1451. Maria Oltea.
Alexandru II (Alexandrel), 1499 şi 1452—55. neînsurat.

Petru III Aron, 1451—1452. Sora lui Ion Corvin de Huniadi.
Alexandru II, a doua oară, 1452—1455.
Petru III Aron, a doua oară, 1454—1457.

Vlad II Ţepeş, 1456—1462. Elena Corvin.

Radul III cel Frumos, 1462—1474. Maria Despina.

Basarab III Laiotă, 1474—1476. Fata lui Sinadin Capitonov.

Vlad II Ţepeş, a doua oară, 1476.

Basarab III Laiotă, a doua oară, 1476—1477.

Basarab IV cel Tânăr (Ţepeluş), 1477—1481.

Vlad III Călugărul, 1481—1496. Maria, Rada.

Radul IV (zis «cel Mare»), 1496—1508. Cătălina.

Mihnea I cel Rău, 1508—1510. Smaranda, Voica.

Vlad IV cel Tânăr (Vlăduţ). 1510—1512. Anca.

Basarab V Neagoe, 1512—1521. Milita Despina.

Teodosie, 1521—1522. Neînsurat.

Radul V dela Afumaţi, 1522—1529. Ruxanda.

Moise, 1529—1530. Ruxanda.

Vlad V (Innecatul), 1530—1532. Ana.

Vlad VI Vintilă 1532—1535. Rada.

Radul VI Paisie, 1535—1545. Ruxanda (?)

Mircea II Ciobanul, 1545—1553. Kiajna.

Petru I (Petraşcu) cel Bun, 1554—1558. Voica.

Mircea II, Ciobanul, a doua oară, 1558—1559.

Petru II, (Cel Tânăr) 1559—1568. Elena Kerepovici.

Alexandru III, 1568—1577. Ecaterina Salvaresi.

Mihnea II Turcitul, 1577 — 1583. Neaga.

Ştefan III cel Mare, 1457—1504. Maruşca (?), Evdochia din Kiev, Maria din Mangop, Maria-Voichiţa.

Bogdan III cel Orb, 1504—1517. Ruxanda.

Ştefan IV cel Tânăr (Ştefăniţă), 1517—1527. Stana.

Petru IV Rareş, 1527—1538. Elena.

Ştefan V Lăcustă, 1538—1540. Neînsurat.

Alexandru III Cornea, 1540—1541.

Petru IV Rareş, a doua oară, 1541—1546.

Ilie (Iliaş) II, 1546—1551. Neînsurat.

Ştefan VI Rareş, 1551—1552.

Alexandru IV Lăpuşneanu, 1552—1561. Ruxanda.

Ioan Despot, 1561—1563. Neînsurat. *).

Stefan Tomşa I, 1563—1564. Axintia.

Alexandru IV Lăpuşneanu, a doua oară, 1564—1568.

Bogdan IV, 1568—1572. Neînsurat.

Ion I cel Cumplit, 1572—1574. Maria Rostovska, Maria Huru.

Petru V Şchiopul, 1574—1579. Maria Amirali, Irina Botezata.

Ion II (Iancu) Sasul, 1579—1582. Maria Paleologul.

*) Ţinuse în tinereţe pe Gilette d' Andrieux.

Petru III Cercel, 1583—1585 Stana.
Mihnea II Turcitul, a doua oară, 1585—1591.
Ştefan I Surdul (Muşatin), 1591—1592. Fata lui Andronic Cantacuzino.
Alexandru IV cel Rău (Muşatin), 1592—1593.
Mihail II (Mihai) Viteazul, 1593—1601. Stanca.

Petru V Şchiopul, a doua oară, 1582—1591.

Aron Tiranul, 1591—1592. Fata lui Andronic Cantacuzino.
Petru Cazacul, 1592.
Aron Tiranul, a doua oară, 1592—1595.
Ştefan VII Răsvan, 1595. Neînsurat.
Ieremie Movila, 1595—1600. Elisabeta din Lozna.

Mihai Viteazul,
Domn al ţărilor unite, 1600.

Simion Movila, 1600—1602. Marghita.
Radul VII Şerban, 1602—1611. Elena din Mărgineni.

Radul VIII Mihnea, 1611—1616. Arghira.

Alexandru V Iliaş (Muşatin), 1616—1618. Elena.
Gavril Movila, 1618—1620. Elisabeta Zalyoni.
Radul VIII Mihnea, a doua oară, 1620—1623.

Alexandru VI (Coconul), 1623—1627. Ruxanda.
Alexandru V Iliaş, a doua oară, 1627—1629.

Leon Tomşa, 1629—1632.

Matei Basarab, 1632—1654. Elena Năsturel Herescu.

Constantin I Şerban, 1654—1658. Elena, Bălaşa, Nedelca (Domnica).
Mihnea III Radul, 1658—1659.

Ieremie Movila, a doua oară, 1600—1606.
Simion Movila, 1606—1607. Marghita.
Mihai Movila, 1607. Neînsurat.
Constantin Movila, 1607—1611. Neînsurat.
Ştefan Tomşa II (fiul lui Ştefan Tomşa I), 1611—1615.
Alexandru Movila, 1615—1616. Neînsurat.
Radul (VIII) Mihnea, 1616—1619. Arghira.
Gaspar Graţiani, 1619—1620. Neînsurat.
Alexandru V Iliaş, 1620—1621. Elena.
Ştefan Tomşa II, a doua oară, 1621—1623. Ginevre, Elena.
Radul (VIII) Mihnea, a doua oară, 1623—1626.
Miron Barnovschi, 1626—1629. Artemia Vartic, Fata castelanului de Camenitz (?), Fata lui Radu Mihnea Vodă (?).
Alexandru VI Radul (Coconul), 1629—1630. Ruxanda.
Moise Movila, 1630—1631.
Alexandru V Iliaş, a doua oară, 1631—1633.
Miron Barnovschi, a doua oară, 1633.
Moise Moghila, a doua oară, 1633—1634.
Vasile Lupul, 1634—1653. Tudora, Bucioc, Ecaterina Circazian.
Gheorghe Ştefan, 1653—1658. Safta Boul.
Gheorghe Ghica, 1658—1659. Caterina.
Constantin (I) Şerban, 1659 şi 1661 (vezi Muntenia).

Gheorghe Ghica, 1659—1660. Caterina.
Grigore Gheorghe Ghica, 1660—1664. Maria Sturza.
Radul Leon, 1664—1669. Victoria.

Antonie din Popeşti, 1669—1672. Ilinca Mavrodin, Dancea, Ana.
Grigore Gheorghe Ghica, a doua oară, 1672—1674.
Gheorghe Duca, 1674—1678. Anastasia Buhuş.

Şerban Cantacuzino, 1678 — 1688. Maria Golescu Leordeanu, Maria Gheţea.

Constantin Brâncoveanu, 1688—1714 Maria.

Ştefan II Cantacuzino, 1714—1716. Păuna Grecianu.
Nicolae Mavrocordat, 1716. (Vezi Moldova).
Ion Mavrocordat, 1716—1719. Zamfira Guliano.

Ştefan Lupul, 1659—1661. Neînsurat.

Eustratie Dabija, 1661—1665. Dafina Jora.
Gheorghe Duca, 1665—1666. Anastasia Buhuş.
Iliaş III Alexandru, 1666—1668. O Cantacuzino.
Gheorghe Duca, a doua oară, 1668 1672.
Ştefan Petriceicu, 1672—1674. Maria Catargi.
Dumitrie (Dumitraşcu) Cantacuzino, 1674—1675. Ruxanda.
Antonie Ruset, 1675—1678. Zoe.
Gheorghe Duca, a treia oară, 1678 —1683.

Ştefan Petriceicu, a doua oară, 1683 —1684.
Dimitrie Cantacuzino, a doua oară, 1684—1685.
Constantin Cantemir, 1685—1693. Anastasia, nepoată Ghicăi Vodă, Ruxanda Gane, Ana Bantăş.
Dimitrie Cantemir, 1693. (Vezi mai jos).
Constantin Duca, 1693—1695. Maria Brâncovanu. Antioh Cantemir, 1695 —1700. Catrina Ceaurul.
Constantin Duca, a doua oară, 1700 —1703.
Mihail Racoviţă, 1703—1705. Safta Cantemir, Ana Dediu Codreanu.
Antioh Cantemir, a doua oară, 1705 —1707.
Mihail Racoviţă, a doua oară, 1707 —1709.
Nicolae Mavrocordat, 1709—1710. Casandra Cantacuzino, Pulcheria Ciuki, Smaranda Stavropoleos.
Dimitrie Cantemir, a doua oară, 1710—1711. Casandra Cantacuzino Anastasia Trubetzkoi.
Nicolae Mavrocordat, a doua oară, 1711—1715.
Mihail Racoviţă, a treia oară. 1715 —1726.

INDICELE ALFABETIC

A

ABAZA Ilie . . . p. 507.

ABAZA Paşa din Silistra . . . p. 241, 243, 245, 259, 266.

ADERSBACH . . . p. 306.

ADORNO Fabrizio, soţul Mărioarei Vallarga . . . p. 104.

ADORNO Mărioara, sora Doamnei Ecaterina . . . p. 104, 106, 109, 110, 112, 116.

AHMED Bey din Tighina p. 163.

AHMED Kiemani . . . p. 490.

AHMED Paşa . . . p. 387.

ACHMED I Sultanul, fiul lui Mohamed III (1603—1617). p. 139.

ACHMED III, fiul lui Mohamed IV (1703—1730) . . . p. 496.

ALEP Paul însoţitorul Patriarhului Macarie în ţările noastre prin 1650. Autorul unor descrieri a Principatelor . . . p. 244, 249, 272, 275-76, 282, 283, 369.

ALEXANDRA, fiica lui Mircea Ciobanul şi a Doamnei Kiajna, măritată cu Gheorghe Cămăraşul . . . p. 101.

ALEXANDRU din Vidin, Ţarul Bulgariei, ginerele lui Basarab cel Mare . . . p. 16.

ALEXANDRU I (1501—1506) regele Poloniei . . . p. 55.

ALEXANDRU Domnul Moldovei 1449; 1452—55; fiul lui Ilie Vodă şi al Marincăi Oligmandovici. Neînsurat . . . p. 33. 34.

ALEXANDRU, Domnul Munteniei (1568—77), fiu lui Mircea, nepot lui Mihnea cel Rău, însurat cu *Ecaterina Salvarezi* . . . p. 88, 103—108.

ALEXANDRU, fiul lui Iancu Sasu şi al Doamnei Maria . . p. 133.

ALEXANDRU nepotul lui Vasile Lupu, omorât de Gheorghe Ştefan . . . p. 279, 305.

ALEXANDRU CEL BUN Domnul Moldovei 1400—1433, fiul lui Roman v. v. şi al Anastasiei, însurat 1 cu *Neacşa* (Ana), (contestat) 2. cu *Ringala*, vara regelui Vladislav al Poloniei, prima soţie a Ducelui de Mazonias; 3. cu *Marina*, fata lui Marin. p. 22-29, 70.

ALEXANDRU Coconul, Domnul Munteniei, 1623-27, fiul lui Radu Mihnea şi al Doamnei Arghira, însurat cu *Ruxanda* fica lui Scarlatos (Scarlat Beglizzi, zis Saigiul) din Constantinopol, p. 228, 230-36.

ALEXANDRU COMNEN din Mangup . . . p. 42.

ALEXANDRU Cornea v. v. Domnul Moldovei 1540—41, fiul lui Bogdan Orbul, şi a nevestei lui Cornea . . . p. 56.

ALEXANDRU Ilieş, fiul natural al lui Ilieş Vodă Turcitul, Domnul Munteniei (1616—1618 şi 1627—29), Domnul Moldovei (1620—22 şi 1631—33) însurat cu *Elena* p. 183, 230-31, 237, 258-59.

ALEXANDRU Lăpuşneanu Domnul Moldovei 1552—61 şi 1564-68, fiul lui Bogdan Vodă Orbul şi al Anastasiei din Lapuşna. Insurat cu Domniţa *Ruxanda*, fata lui Petru Rareş şi a Doamnei Elena . . . p. 55, 76, 82-85, 127.

ALEXANDRU-NICOLAE Basarab

Domnul Ţării Româneşti 1330-64, fiul lui Basarabă cel Mare şi al Marghitei, însurat 1 cu *Maria* 2. cu *Clara*, contesă Dobocka p. 16, 17, 18, 19.
ALEXANDRU (Săndrel) fiul lui Ştefan cel Mare şi al Maruscăi † la Constantinopol 1496. p. 38, 45, 69-70.
ALI PAŞA . . . p. 379, 450-51, 462, 468, 471.
AMIRALI MARIA (perotă) Doamna lui Petru Vodă Şchiopul. p. 103, 119-126.
ANA Doamna lui Radu cel Mare (zis Radu Negru), prima soţie p. 16.
ANA nevasta lui Straşimir, ţarul Bulgariei, fata lui Alexandru-Nicolae v. v. şi a Doamnei Clara p. 18, 19.
ANA Doamna lui Basarab cel Tânăr v. v. . . . p. 53.
ANA vezi Neacşa.
ANA a treia nevastă a lui Constantin Vodă Cantemir. Vezi Bantaş.
ANA Impărăteasa Rusiei. p. 483.
ANASTASIA fiica lui Latco Voevod, soţia lui Iuga Coriatovici. p. 21, 22.
ANASTASIA Doamna lui Roman Muşat v. v., fiica Anastasiei şi a lui Iuga Coriatovici, mama lui Alexandru cel Bun . . . p. 22.
ANASTASIA din Lăpuşna, ibovnica lui Bogdan Vodă Orbul, mama lui Alexandru Lăpuşneanu . . . p. 82.
ANASTASIE Episcop sub P. Rareş p. 72.
ANASTASIE vistiernicul lui Duca Vodă . . . p. 401.
ANCA nevasta lui Uroş, regele Sârbiei, fiica lui Alexandru Nicolae v. v. . . . p. 19.
ANCA din Coeni, bunica lui Radu Vodă Şerban . . . p. 208.
ANCA fiica lui Mircea Ciobanul şi a Doamnei Kiajna, măritată cu banul Neagoe . . . . p. 93.
ANCA Doamna lui Anton Vodă din Popeşti . . . p. 406.
ANCUŢA Domniţa, fiica lui Radu Şerban şi a Doamnei Elena, măritată cu Nicolae Pătraşcu, fiul lui Mihai Viteazul . . . p. 152, 172, 205, 208. 220, 248.
ANDREI, hatman în Moldova p. 123, 124.
ANDREI Voevodul Ardealului 1342 p. 13.
ANDREI Oligmandovici vezi Oligmandovici.
ANGHEL comisul . . p. 216.
ANGELI, profesor de muzică a lui Dumitru Cantemir . . . p. 490.
ANGLEBERT D-ra, iubita lui Antioh D. Cantemir . . . p. 520.
ANGOULEME ducele d' . . p. 190.
ANTOHI, cămăraş şi soţia sa Ecaterina . . . p. 508-509, 517.
ANTON DIN POPEŞTI Domnul Munteniei 1669—1672 fiul lui Mihai ot Târşor. Insurat 1. cu *Ilinca Mavrodin* din Măneşti, 2. cu *Dancea* şi 3. cu *Anca*. Numai aceasta din urmă a fost Doamnă . . . p. 360-62, 406, 436, 436.
ANTONIE, ieromonah . . . p. 323.
APAFFI Principele Ardealului . . p. 342, 351-54, 396.
APRAXIN Generalul lui Petru cel Mare . . . p. 514.
ARBORE LUCA portarul Sucevei, vel hatman, epitropul lui Ştefăniţă, Domnul Moldovei, tăiat de el în anul 1524 . . . p. 63, 65.
ARBORE Nichita fiul lui Luca Arbore † 1524 . . . p. 65.
ARBORE Toader fiul lui Luca Arbore † 1524 . . . p. 65.
ARGHIRA Doamna lui Radu Vodă Mihnea . . . p. 226, 228, 229-335.
ARHIPOAIA ANIŢA iubita lui Dumitraşcu Vodă Cantacuzino. p. 422-23.
ARISTIDE IORDACHI vel uşier p. 507.
ARON Vodă, Domnul Moldovei (1591—92), însurat cu fata lui Andronic Cantacuzino. p. 130.
ASSAN Ion I (Ioniţă, sau Kaloian), Impăratul Romăno-Bulgarilor 1197—1207 . . . p. 9.
ASSAN Ion II-a, fiul precedentului, Impăratul Romăno-Bulgarilor 1218—1241 . . . p. 10.

ATANASIE, Egumen de Galata, p. 123.
AVRAM, boier moldovean. p. 94.
AZARIE, cronicar moldovean p. 120.
AXINTIA (vezi Ştefan Tamşa I).

B

BADEN Prinţul de (General) Ministrul lui Leopold I Impăratul Germaniei . . . p. 410-11.
BĂJESCU Ileana, fiica lui Mareş Băjescu, măritată cu Pârvu Cantacuzino . . . p. 346.
BĂJESCU Mareş . . . p. 346.
BALABAN Alexie, negustor în Moldova şi în Polonia, prietenul lui Duca Vodă (albanez). p. 400, 402.
BĂLĂCEANU Badea, zis Uşurelul p. 409.
BĂLĂCEANU Aga Const. fiul lui Badea zis Uşurelul, însurat cu Maria Cantacuzino . . . . p. 409-11.
BĂLĂCEANU Maria, vezi Maria Cantacuzino.
BĂLAŞA Doamna, soţia lui Constantin Şerban Voevod, Domnul Munteniei . . . p. 332.
BALASACHE, boer grec . . . p. 359-60.
BĂLEANU Gheorghe, vornic . . p. 343, 361, 365, 382, 408, 467.
BĂLEANU Grigore, însurat cu Smaranda Cantacuzino . . . p. 408-409, 444.
BĂLEANU Maria, fiica lui Nicolae Brâncoveanu . . . p. 465.
BALICĂ Isac, boer moldovean. p. 160, 177.
BALICĂ Melentie, hatman . . . p. 160, 165, 177.
BALŞ Aniţa, nevasta lui Constantin Brâncoveanu . . . p. 443, 465.
BALŞ Gheorghe, pârcălab de Hotin p. 177.
BALŞ Ioniţă, marele vornic din Moldova, tatăl Aniţei Brâncoveanu . . . p. 443.
BALŞ Todiriţă, vel logofăt al Moldovei, baş boer, s. XIX-a. p.
BALTAZI Mehmed, marele vizir (1711) . . . p. 449.
BANAR Ion, căpitan. Refugiat în Rusia împreuua cu Dumitru Vodă Cantemir în anul 1711. . . . p. 507.
BANDINI, preot italian, călător, autorul unei descrieri a ţărilor noastre . . . p. 26.
BANTĂŞ Ana, a treia nevastă a lui Constantin Cantemir, voevod, mama lui Dumitru şi a lui Antioh Vodă. (Vezi Cantemir).
BANTAŞ Niculae . . . p. 506.
BANTĂŞ-Kamenski, vezi Kamenski.
BARBAT, fratele lui Lytuon, voevodul Olteniei. . . . p. 12.
BĂRCAN Stolnicnl. . . p. 216, 227.
BĂRCĂNEASA Enea. . . . p. 439.
BARBOVSKI Teodosie, duhovnicul lui Petru Şchiopul . . p 124.
BARCSAI Acaţiu, Principele Transilvaniei . . . p. 288-89.
BARET, membru în Parlamentul din Paris. In 1620 publică la Paris memoriile lui Charles de Joppecourt, relative la luptele Movileştilor . . . p. 190.
BARNOWSKI DUMITRU, tatăl lui Miron Vodă . . . p. 205.
BARNOWSKI Elena, mama lui Miron Vodă Barnowski . . p. 205
BARNOWSKI Miron Vodă, Domnul Moldovei (1626-29) însurat cu 1) *Artemia Vartic*, 2) o polonă, 3) fata lui Radu-Mihnea v. v. . . . p. 170, 205, 235, 236, 259-60, 265.
BĂRBOI, vornicul, boer moldovean p. 177.
BARSI Niccoló da Lucca, călugăr italian care publică amintirile sale din Crimeea. p. 269-272.
BARSONY Gheorghe, Episcopul de Oradeea Mare . . . p. 355.
BASARAB Anghelina, fata lui Neagoe Basarab v. v. şi a Doamnei Despina. Moartă copilă. p. 62.
BASARAB Caterina, fiica mijlocie a lui Radu Vodă şi a Doamnei Arghira, măritată cu Moise Movilă. (vezi Movilă Catrina).
BASARABĂ cel Mare, Domnul Ţării Româneşti, 1301—1330, urmaşul (poate fiul) lui Tucomir v v., însurat cu *Marghita*. p. 12, 15, 16.

BASARAB cel Bătrân (Laiotă), Domnul Munteniei 1474-76; 1476-1477 . . . p. 53.
BASARAB cel Tânăr sau Ţepeluş Vodă, Domnul Munteniei 1477-1482, însurat cu *Ana* . . . p. 53, 60.
BASARAB Constantin Şerban, Domnul Munteniei 1654-1658, fiu natural al lui Radu Vodă Şerban însurat cu *Bălaşa* . . . p. 221, 249, 250, 252-53, 279, 280, 329-32, 336.
BASARAB Ion, fiul lui Neagoe Basarab, v. v. şi al Doamnei Despina. Mort copil . . . p. 62.
BASARAB Laiotă, vezi Basarab cel Bătrân.
BASARAB Mihnea (alias Mehmed Bey) fiul lui Alexandru v. v. şi al Doamnei Ecaterinei, Domnul Ţării Româneşti 1577—83; 1585-91, însurat cu *Neaga*, turcit . . . p. 108—118.
BASARAB Neagoe v. v. vezi Neagoe Basarab.
BASARAB Petre fiul lui Neagoe Basarab v. v. şi al Doamnei Despinei. Mort copil . . . p. 62
BASARAB Radu-Mihnea fiul lui Mihnea Vodă şi al ibovnicei sale Voica. Domnul Munteniei şi al Moldovei. Căsătorit cu Arghira. Mort în 1626. p. 223-34.
BASARAB Theodosie v. v. Domnul Munteniei 1521—22, fiul lui Neagoe Basarab v. v. şi al Doamnei Despinei. Neînsurat. p. 63.
BASSI Cassap Aga Osman . p. 477.
BASTA Generalul . . . p. 148, 209, 212, 217.
BATHORY Andrei, cardinalul. p. 162.
BATHORY Gavril nepotul de fiu al lui Ştefan, fostul rege al Poloniei. Principele Ardealului. p. 213, 214, 215, 226.
BATHORY Ion, Voevodul Ardealului . . . p. 107.
BATHORY Sigismund. Principele Ardealului . . . p. 130, 147, 153, 165, 209.
BATHORY Ştefan Regele Poloniei . . . p 132, 213, 299.
BAUER general rus. . . . p. 504
BAYREUTH Wilhelmine Markgrafă, sora lui Frederic cel mare p. 502, 504.
BECTEŞ-Paşa (1603). . . . p. 210.
BEGLIZZI Scarlat, zis Saigiul, (Scarlatos) grec, furnizorul curţii Imperiale, tatăl Ruxandrei Mavrocordat. . . . p. 230-32.
BEG-Mârza. . . . p. 490.
BELA IV-lea, regele Ungariei. p. 10.
BERHOLTZ Ducele . . . p. 513.
BETHLEN Christiana . . . p. 247.
BIBESCU Gheorghe Vodă. p. 230.
BELDIMAN, boer moldovean. p. 178.
BLAISEL Marchizul de. Soţul uneia din fetele lui Radu Cantacuzino . . . p. 483.
BOCSKAY Ştefan. . . . p. 212.
BOER Ştefan, pisarul ungur al lui Eremia Movilă . . . p. 173.
BOGDAN Vodă Voevod de Maramureş, conte de Ugoci, apoi Domnul Moldovei 1359 — 65, fiul lui Ştefan. însurat cu *Maria* pag. 11, 13, 14, 20, 21. 23, 24.
BOGDAN II Muşat, Domnul Moldovei 1449—51, fiul lui Alexandru cel Bun şi tatăl lui Ştefan cel Mare . . . p. 33, 34, 37-38, 44.
BOGDAN fiul lui Ştefan cel Mare şi al Evdochiei † 1479. . . . p. 45, 54-58.
BOGDAN Vodă (Orbul), Domnul Moldovei 1504—1517, fiul lui Ştefan cel Mare şi al Domnei Voichiţei, însurat cu *Ruxanda* Basarab, fata lui Mihnea Vodă cel Rău, Domnul Munteniei şi a Doamnei Smaranda. . . . p. 45, 46, 54-58, 59, 63, 67, 500.
BOGDAN Vodă Lăpuşneanu Domnul Moldovei 1568-1572. p. 55, 80, 84-86.
BOGDAN, fiul lui Iancu Sasul şi al Doamnei Maria, turcit . . p. 132-139.
BOGDAN Gheorghiţă jicnicerul. p. 388, 425.
BOGDAN Lupu, fiul lui Gheorghe Bogdan, ginerele lui Const. Vodă Cantemir . . . pag. 425, 427, 431-32, 492, 524.

BOGDAN Ruxandra, fata lui Constantin Cantemir şi a Ruxandrei Gane, nevasta lui Lupu Bogdan, pag 425.
BOLDORFER Toma, din Bistriţa, pag. 72, 74.
BOLEA Petre, ghidusul lui Petre Şchiopul . . . p. 124, 217.
BORISIO Marc-Antonio, dragomanul Veneţiei la Stambul. p. 206.
BOROŞ Ion. . . . p. 298.
BOU ŞTEFAN, fratele Doamnei Safta, ginerele lui Ştefan Tomşa II Vodă . . . p. 318.
BOU DRAGOŞ, vornicul lui Ştefan cel Mare . . . p. 318.
BOU Toader, visternic, tatăl Doamnei Safta a lui Gheorghe Ştefan v. v. . . . p. 178, 318 323.
BOZIENI Calotă ot, primul soţ a Calei Brâncoveanu.
BRĂESCU Dumitrn, boer Moldovean . . . p. 205.
BRĂESCU Gavril id. . . . 205.
BRĂESCU Gafiţa, fiica lui Eremia Vodă Movilă . . . p. 205.
BRĂESCU Ştefan . . . p. 205, 393.
BRAHĂ Constantin, căpitan de Darabani . . . p. 507.
BRĂILOI Barbu, boer muntean. p. 410.
BRÂNCOVEANU Ancuţa, fiică lui Constantin Vodă Brâncoveanu şi a Doamnei Maria, soţia lui Niculai Rosetti, (1704) . . . p. 444, 459, 461.
BRÂNCOVEANU Bălaşa fiica lui Constantin Vodă Brâncoveanu şi a Doamnei Maria, soţia lui Manolachi Lambrino (1708). p. 444, 451, 458-59, 461, 465.
BRÂNCOVEANU Barbu fratele lui Matei Basarab.
BRÂNCOVEANU Calea soră cu Matei Basarab. Măritată cu Calotă ot Bozieni şi pe urmă cu Gorgan Golescu.
BRÂNCOVEANU Constantin Domnul Munteniei 1688—1714, fiul lui Preda Brâncoveanu, însurat cu Maria, nepoată de fiu a lui Anton Vodă din Popeşti. pag. 60, 384, 387, 409 — 12, 428—29, 431, 435—65, 468—69, 472.
BRÂNCOVEANU Constantin fiul lui Const. Vodă Brâncoveanu şi al Doamnei Maria. Însurat cu Aniţa Balş † 1714 . . . p. 443, 458—60.
BRÂNCOVEANU Constantin fiul lui Constantin Brâncoveanu şi al Aniţei Balş. Insurat cu Maria Coslogeanu . . . p. 461, 463 —65.
BRÂNCOVEANU Elenca fiica lui Const. Voda Brâncoveanu şi a Doamnei Maria, soţia lui Scarlat Mavrocordat. . . . p. 444, 465.
BRÂNCOVEANU Grigori fiul lui Niculae Brâncoveanu, însurat cu Elisabeta Balş 1833. Ultimul Brâncoveanu. El adopteaza pe Zoe Mavrocordat, nepoată de soră a nevestei lui. Aceasta Zoe devine Doamna lui Gheorghe Bibescu Voda, iar fiul lor Grigore (1827-1836) ia numele de Brâncoveanu. . . . p. 465.
BRÂNCOVEANU Manoil fiul lui Constantin Brâncoveanu şi al Mariei Çoslogeanu, însurat cu Zoiţa Sturdza. . . . p. 465.
BRÂNCOVEANU Maria, Doamna lui Const. Brâncoveanu v. v., nepoata lui Antonie Vodă din Popeşti . p. 428—29, 436—65.
BRÂNCOVEANU Maria fiica lui Costantin Vodă Brâncoveanu şi a Doamnei Maria, Doamna lui Constantin Duca Voevod . . p. 427—30, 444.
BRÂNCOVEANU Matei fiul lui Const. Vodă Brâncoveanu †1714. p. 443, 458—61.
BRÂNCOVEANU Nicolae fiul lui Const. Brâncoveanu şi al Mariei Coslogeanu, însurat de 3 ori; 1. Maria Vacărescu 2. Elena Moruzi şi 3. fiica lui Radu Fălcoianu. . . . p. 465.
BRÂNCOVANU Papa (Matei) tatăl lui Constantin Vodă Brâncoveanu, omorît de Mihnea Radu. p. 436, 453.
BRÂNCOVEANU Preda, bunicul lui Const. Vodă Brâncoveanu, p. 332, 453.
BRÂNCOVEANU Radu fiul lui

Const. Vodă Brâncoveanu şi a Doamnei Maria, logodnicul fiicei lui Antioh Cantemir †1714. p. 443, 458–60.
BRÂNCOVEANU Smaranda fiica lui Const. Vodă Brâncoveanu şi a Doamnei Maria, soţia lui Băleanu (1712) . . . p. 444.
BRÂNCOVEANU Safta fiica lui Constantin Vodă Brâncoveanu şi a Doamnei Maria soţia lui Radu Creţulescu (1700). p. 444.
BRÂNCOVEANU Stanca fiica lui Constantin Vodă Brâncoveanu şi a Doamnei Maria, soţia lui Radu Beizade. fiul lui Ilieş Vodă Alexandru . . . p. 443, 451.
BRÂNCOVEANU Stanca, mama lui Const. v. v. Brâncoveanu, fata postelnicului Const. Cantacuzino . . . p. 436, 446—47.
BRÂNCOVEANU Ştefan fiul lui Const. Vodă Brâncoveanu şi a Doamnei Maria, soţul Bălaşei Cantacuzino †1714 . . . p. 443, 458—60.
BRANCOVICI Despina (vezi Despina-Miliţa Doamna).
BRÂNCOVICI Elena (vezi Elena Doamna).
BRANCOVICI Maria, fiica lui Ion Brancovici şi a Elenei Iaxici, măritată cu Ferd. Frangipani. p. 61
BRÂNCOVICI Gheorghe I Despotul Sârbilor . . . p. 59, 61.
BRÂNCOVICI Gheorghe II-a nepot de fiu al precedentului. Mitropolit în Ţara Românească sub numele de Maxim . . . p. 59, 61, 63, 65.
BRÂNCOVICI Ion regele Sârbilor, tatăl Doamnei Elena a lui Petru Rareş, Domnul Moldovei, şi al Doamnei Miliţa-Despina a lui Neagoi Basarab, Domnul Munteniei . . . p. 60, 61, 160.
BRÂNCOVICI Lazăr despotul Sârbilor.
BRÂNCOVICI Miliţa, fiica lui Lazăr al III-lea, nevasta lui Leonard al III-lea de Tocco. p. 61.
BRÂNCOVICI Ştefan, fiul lui Gh. Despotul, tatăl Mitropolitului Maxim . . . p. 61.
BRANCOVICI Vuc regele Sârbiei, socrul lui Dan I v. v . . . p. 16
BRANDENBURG Friedrich-Wilhelm, Elector de . . p. 324-28.
BUCIOC Alexandrina, fata lui Costea Bucioc şi a Candachiei Şoldan, măritată cu vel comisul Mălai, sora Doamnei Tudosca. p. 256.
BUCIOC Catrina, fata lui Costea Bucioc şi a Candachiei Şoldan, măritată cu Iordachi Cantacuzino, sora Doamnei Tudosca. p. 256, 521.
BUCIOC Costea vel. vornic, tatăl precedentelor şi al Doamnei Tudoscăi a lui Vasile Lupu . . p. 175, 186, 256, 257—58.
BUCIOC Ileana vara Doamnei Tudosca lui Vasile Lupu, nevasta cea dintâi a lui Dumitru Buhuş. p. 369.
BUCIOC Tudosca Doamna lui Vasile Lupu, fata vornicului Costea Bucioc şi a Candachiei Şoldan † 1639 . . . p. 256—268, 283, 293.
BUCIUM jupâneasa . . . p. 393.
BUHUŞ boer Moldovean . . . p. 507.
BUHUŞ Alexandru, hatman, fiul lui Dumitru Buhuş şi al Ilenei Bucioc, cumnatul lui Gh. Duca Vodă, însurat cu Alexandra Ureche . . . p. 369, 372, 379, 388 396—97, 399, 424.
BUHUŞ Constantin însurat cu Maria Sturza, fiul lui Dumitru Buhuş şi al Ilienei Bucioc. p. 372.
BUHUŞ Dumitru însurat dintâi cu Ileana Bucioc cu care avu mai mulţi copii, apoi cu Dafina Jora cu care avu pe Anastasia, Doamna lui Gheorghe Duca v. v. . . p. 173, 369.
BUHUŞ Ion paharnic . . . p. 415, 492.
BUHUŞ Irina fiica lui Dumitru Buhuş şi al Ilenei Bucioc, măritată cu Manolache Ceaurul . . . p. 372.
BUHUŞ Lupaşcu fiul lui Dumitru Buhuş şi ai Ilienei Bucioc, însurat cu Safta Cantacuzino . p. 372, 379.

BUHUŞ Nicolae fiul lui Dumitru Buhuş şi al Ilienei Bucioc, însurat cu Aniţa Furtună . . . p. 305, 372, 415.
BUHUŞ Safta nevasta lui Constantin Cantacuzino, (al 3-lea fiu al marelui postelnic din Ţara Românească), mama lui Ştefan Vodă Cantacuzino.
BUICESCU Ion, tatăl lui Diicul p. 248.
BUICESCU Diicul, mare serdar (1650), însurat cu Dumitrana p. 248—50, 253, 288. 329—30.
BUICESCU Mara, mama precedentului . . . p. 248.
BUICESCU Papa, fiiul lui Diicul Buicescu şi al Dumitranei . . p. 249, 253.
BUICESCU Preda, fiul lui Diicu Buicescu şi al Dumitranei
BUZESCU Preda, ban. p. 152, 157.
BUZEASCA Preda, soţia lui Radu clucer . . . p. 149.
BUZEASCA Sima, Stolniceasa p. 152-158.
BUZESCU Radu, clucer . . p. 149, 152-157.
BUZESCU Stroe, stolnic . . p. 152-157, 209.

C

CACAVELLA Ieremia, profesorul lui Dumitru Cantemir . . p. 490, 492.
CALINICHIA Doamna lui Radu I cel Mare, a doua soţie . . p. 16.
CALOMFIRESCU Radu, boer muntean . . . p. 153, 243.
CALŢUNA, mama lui Mircea, fiul lui Vlad Dracul v. v. . . . p. 53.
CALVIN . . . p. 239.
CANANO Constantin, (Postelnic, zis Ciobanul) . . . p. 394, 396-400.
CANANO Safta, fiica lui Constantin Ciobanu postelnicul, soţia lui Nicolae Buhuş . . . p. 394.
CANTACUZINO Alexandru, fiul lui Constantin Cantacuzino şi al Anei Şeremetev, † 1772 . . p. 483-85.
CANTACUZINO Andronic, fiul lui Mihai Saitanoglu . . . p. 96, 97, 130, 330.
CANTACUZINO Avram, fiul lui Constantin Cantacuzino şi al Anei Şeremetev, † 1781 . . p. 483-85.
CANTACUZINO Bălaşa, fiica lui Şerban Vodă Cantacuzino şi a Doamnei Maria, soţia lui Grigore Vlasto . . p. 412.
CANTACUZINO Bălaşa, nevasta lui Ştefan Brâncoveanu . . p. 433.
CANTACUZINO Bella fiica lui Mihai Şaitanoglu, nevasta lui Lascaris Rosseto.
CANTACUZINO Casandra, fata Dumitraşcului Vodă şi a Doamnei Ruxanda, soţia lui Nicolae Mavrocordat.
CANTACUZINO Casandra, fiica lui Şerban Voda Cantacuzino şi a Doamnei Maria, soţia lui Dumitru Cantemir Voda, Domnul Moldovei † 1713 . . . p. 412, 431-32, 493-510.
CANTACUZINO Constantin, postelnic. Favoritul lui Matei Basarab, însurat cu Domniţa Elena a lui Radu Vodă Şerban. Omorât la Snagov 1663. (Era tatăl lui Şerban Vodă Cantacuzino), p. 219, 279, 330-31, 332-333, 338-50.
CANTACUZINO Constantin stolnicul, al 3-a fiu al postelnicului însurat cu Safta Buhuş. Mort spânzurat la Stambul 1716. (Era tatăl lui Ştefan Vodă Cantacuzino) . . . p. 345, 256, 365-67, 381-84, 409, 415-16, 436, 437, 450, 456-57, 468, 470-75.
CANTACUZINO Constantin, fiul lui Ştefan Vodă Cantacuzino şi al Doamnei Păuna, însurat cu Ana Seremetev. p. 474-85, 511.
CANTACUZINO-Deleanu Iordachi, însurat cu sora lui Mihai Vodă Racoviţă . . . p. 526.
CANTACUZINO Drăghici fiul mai mare al postelnicului Constantin. Insurat cu fata lui Diicul Buicescul . . . p. 330, 338, 340, 345, 346-50, 413-14, 416.
CANTACUZINO Dumitraşcu fiul lui Mihai Cantacuzino, Domn al Moldovei în 1674-1675 şi în 1684-1685. p. 342, 368, 387, 422.

CANTACUZINO **Dumitru**, tatăl lui Mihai Şaitanoglu şi al lui Ion p. 96.
CANTACUZINO **Dumitru**, fiul lui Andronic.
CANTACUZINO **Elena**, fata lui Dumitraşcu Vodă şi a Doamnei Ruxanda, nevasta Doctorului Duchi . . . p. 423.
CANTACUZINO **Gheorghe**, fiul postelnicului Constantin . . p. 362, 365, 381, 386, 415, 436, 44, 472.
CANTACUZINO **Gheorghe**, fiul lui Şerban Vodă Cantacuzino şi al Doamnei Maria, însurat cu Ruxanda Rosetti . . . p. 409-412, 476-77.
CANTACUZINO **Gheorghe**, vezi Cantacuzino Iordachi.
CANTACUZINO **Gheorghe**, (Iordachi), fiul lui Iordachi, nepot de fiu lui Andronic . . . p. 214.
CANTACUZINO **Ilânca**, fiica lui Vodă Radu-Şerban, nevasta lui Constantin Cantacuzino postelnicul. (Mama lui Şerban Vodă Cantacuzino) . . . p. 215, 218, 219, 340-31, 338, 350, 361, 366-67, 381, 386, 413-14.
CANTACUZINO **Ilânca**, fiica lui Şerban Vodă Cantacuzino şi a Doamnei Maria, soţia lui Istrati Urdăreanu . . . p. 412.
CANTACUZINO **Iordachi**, fiul lui Andronic, soţul Catrinei Bucioc . . . p. 256, 274-75, 287, 319-20, 330, 338. 524.
CANTACUZINO **Maria**, Doamna lui Şerban Cantacuzino, fata lui Ghencea Rustea . . . p. 381, 405-413, 477, 505.
CANTACUZINO **Maria**, prima nevastă a lui Şerban Vodă Cantacuzino, fata lui Stroe Leordeanu . . . p. 344, 406.
CANTACUZINO **Maria**, fiica lui Şerban Vodă Cantacuzino şi a Doamnei Maria, soţia Agăi Constantin Bălăceanu . . . p. 409, 412.
CANTACUZINO **Mihai**, fiul postelnicului Constantin . . . p. 362, 382, 384, 409, 415-17, 437, 472.
CANTACUZINO **Mihai Şaitanoglu**, tatăl lui Andronic . . p. 96, 97, 119, 142, 330.
CANTACUZINO **Mihai**, fiul lui Andronic Şaitanoglu. Tatăl lui Dumitraşcu . . . p. 96, 330.
CANTACUZINO **Mihaiu** Banul, autorul „Genealogiei Cantacuzinilor" . . . p. 347, 484-85.
CANTACUZINO **Matei**, fiul lui Constantin postelnicul . . p. 362, 381, 386, 415.
CANTACUZINO **Pârvu**, fiul lui Drăghici Cantacuzino, însurat cu Ileana Băjescu . . . p. 346, 381, 383.
CANTACUZINO **Păuna**, Doamna, vezi Grecianu, (Pauna Doamna), p. 467-80.
CANTACUZINO **Radu**, fiul lui Ştefan Vodă Cantacuzino şi al Doamnei Păuna, însurat cu Elisabeta d'Estival . . . p. 474-83.
CANTACUZINO **Ruxanda**, nevata lui Dumitraşcu Vodă Cantacuzino . . . p. 422-23.
CANTACUZINO **Safta**, soţia lui Buhuş Lupaşcu, fiica lui Toma Cantacuzino . . . p. 379.
CANTACUZINO **Şerban Vodă**, Domnul Munteniei în 1673-88. Fiul postelnicului Constantin Cantacuzino şi al Ilincei, însurat 1. cu *Maria* Leordeanu 2. cu *Maria* Ghencea Rustea . . p. 344, 345, 361-61, 366-67, 379-403, 405-409, 413-419, 437, 496.
CANTACUZINO **Smaranda**. fiica lui Şerban Vodă Cantacuzino, soţia lui Grigore Băleanu . . . p. 408-409.
CANTACUZINO **Stanca**, (vezi Brâncoveanu Stanca)
CANTACUZINO **Ştefan** Domnul Munteniei 1714—16, însurat cu *Păuna* Grecianu . . . p. 456-57, 462, 467-75.
CANTACUZINO **Vasile**, vel spătar . . . p. 428.
CANTACUZINO **Toma**, fiul lui Andronic . . . p. 274-75, 279, 287, 288, 320, 330, 338, 374.
CANTACUZINO **Toma** spătarul, fiul lui Matei Cantacuzino . . p. 448-49, 478, 503, 511.

CANTACUZINO-Paşcanu Elena, fiica lui Nicolae Brâncoveunu.
CANTARINI . . . p. 230.
CANTEMIR Ana, (vezi Paladi).
CANTEMIR Ana, nevasta lui Cantemir Const. v. v., mama lui Dumitru şi Antioh. v. v. născută Bantaş . . . p. 425-26.
CANTEMIR Anastasia, vezi Trubeţcaia Anastasia.
CANTEMIR Antioh, Domnul Moldovei în 1695—1700 şi 1705—1707, fiul lui Constantin Cantemir şi al Anei Bantăş, Logodit cu Domniţa Maria Duca, sora lui Constantin Vodă, însurat cu *Catrina* Ceaurul . . . p. 426, 430-33, 490-94, 522.
CANTEMIR Antioh, fiul lui Dumitraşcu Vodă şi al Doamnei Casandra. Ambasador la Londra şi la Paris. Scriitor rus † 1744, p. 487-89, 505, 510-11, 518-19.
CANTEMIR Casandra Doamna, (vezi Cantacuzino).
CANTEMIR Catrina Doamna, fata vel-logofătului Dumitraşcu Ceaurul, soţia lui Antioh Cantemir p. . . . 431-33.
CANTEMIR Constantin, Domnul Moldovei în 1685—1693, tatăl lui Dumitru şi al lui Antioh Cantemir. Însurat 1) cu *Anastasia*, nepoata lui Grigore Vodă Ghica, 2) *Ruxanda* Gane, 3) *Ana* Bantăş . . . p. 314, 424-26, 489.
CANTEMIR Constantin, fiul lui Antioh Vodă Cantemir . . p. 433, 519-20.
CANTEMIR Constantin, fiul lui Dumitraşcu Vodă Cantemir şi al Doamnei Casandra, însurat cu fiica prinţului Dumitru Galitzin . . . p. 506, 510, 516, 518-19.
CANTEMIR Dumitru Vodă, Domn al Moldovei 1710-1711, fiul lui Constantin Vodă Cantemir şi al Anei Bantăş. Însurat 1 cu *Casandra* Cantacuzino, a 2-a oară cu principesa *Anastasia* Trubeţcaia . . . p. 426-27, 431-32, 448, 487-520, 522-24.
CANTEMIR Dumitru, fiul lui Antioh Vodă Cantemir . . . p. 433, 519-20.
CANTEMIR Elisabeta, fata lui Constantin Cantemir şi a Anei Bantăş, soţia dintâi a lui Mihai Vodă Racoviţă . . . p. 425.
CANTEMIR Ion, fiul lui Constantin Cantemir, nepot lui Antioh Vodă . . . p. 520.
CANTEMIR Maria Domniţa, fiica cea mai mare a lui Dumitraşcu Vodă Constantin şi a Doamnei Casandra. Iubita lui Petru Cel Mare . . . p. 505, 511-20.
CANTEMIR Maria, nevasta lui Toader, mazil din Silisteni, mama lui Constantin Vodă . . . p. 424, 289.
CANTEMIR Maria (vezi Dudescu).
CANTEMIR Matei, fiul lui Dumitraşcu Vodă Cantemir şi al Doamnei Casandra . . . p. 506, 510, 520.
CANTEMIR Nistor, bunicul lui Constantin Vodă Cantemir p. 489.
CANTEMIR Ruxanda, a doua soţie a lui Constantin Vodă, născută Gane, † 1650 . . p. 424.
CANTEMIR Safta, fiica lui Constantin v. v. Cantemir, prima nevastă a lui Mihai Racoviţă v. v. . . . p. 431, 522.
CANTEMIR Şerban, fiul lui Dumitru Vodă Cantemir şi al Doamnei Casandra . . . p. 506, 510-11, 519-20.
CANTEMIR Smaragda, fiica lui Dumitru Vodă Cantemir şi a Doamnei Casandra . . . p. 506, 510, 512—13.
CANTEMIR Smaragda (Caterina), fata lui Dumitru Vodă Cantemir şi a Anastasiei Trubetzkoi, măritată cu prinţul D. H. Galitzin, 1761 . . . p. 516—17.
CANTEMIR Toader, tatăl lui Constantin Vodă Cantemir . . p. 424, 489.
CANTEMIR Vasile, răsbunicul lui Constantin Vodă Cantemir . p. 489.
CAPELLO, Baiul Veneţiei la Stambul . . . p. 138.
CARAZZA Gabriel, Baiul Veneţiei la Stambul . . . p. 100.

CARAMAN Aga, vizir . . p. 172.
CARAGIANI Nicolae . . . p. 476
CARAIMAN . . . p. 507.
CÂRCĂ VORNICUL, boer ucis de Radu Mihnea. . . p. 216.
COREA Antonio, medic Levantin la Stambul . . . p. 451-52.
CARIDI Gh. Hrizea, zis Hrizea of Popeşti, grec. Fiul lui Gh. Carida, căsătorit cu fiica lui Gh. Băleanu. Tatăl cronicarului Radu Popescu . . . p. 361, 382, 384 385-86, 408, 467.
CARIDA Gheorghe, visternic sub Matei Basarab, tatăl lui Hrizea. p. 408.
CAROL Robert d'Anjou, regele Ungariei. . . . p. 12.
CAROL al VI-lea, împăratul. Germania. . . . p. 463-64, 476, 480
CAROL al XII-lea, regele Suediei. p. 448, 487, 497-98.
CÂRP, sulgerul, boer moldovean. p. 507.
CÂRPITA Hasca, ruda lui Timuş Hmielnicki. . . . p. 309.
CÂRSTEA vătavul lui Duca Vodă p. 396-97, 401-402.
CÂRŢAN Istrati . . . p. 507
CASTRIOTUL Gheorghe, comisul. p. 503.
CASANOVA . . . p 356
CATACALO, ginerele lui Iancu Sasu . . . p. 134.
CĂTĂLINA (Ecaterina) Doamna lui Radu cel Mare, Domnul Munteniei. . . . p. 53.
CATARGI Enachi, vel postelnic în Moldova . . . p. 266, 269-72 288.
CATARGI Ilie, vel vornic în Moldova. . . . p. 404.
CATARGI Maria Doamna, nevasta lui Ştefan Petriceicu, Domnul Moldovei . . . p. 422.
CATARGI Maria, fata lui Iordachi Rosetti, nepoata Doamnei Dabija Soţia lui Ilie Catargi . . . p. 404.
CATERINA Jupâneasa, judiceasa din Braşov . . . p. 246.
CATUM Caisè, fiica lui Radu-Mihnea V. V. . . . p. 118, 224, 226.
CATUM Ihumè, fiica lui Radu-Mihnea V. V. . . . p. 118, 224, 226.
CAVRIOLO Camillo, conte . . p. 211-12.
CAZAN portar († 1602) fiul lui Vrăjoghie . . . p. 244.
CAZIMIR Ion II, regele Poloniei. (1648—68). . . . p. 203, 276, 305, 321.
CAZIMIR IV, regele Poloniei. 1444-92. . . . p. 32, 33, 47.
CEAURUL Anita, fiica lui Dumitraşcu Ceaurul, soţia lui Gh. Aslan.
CEAURUL Catrina, Doamna (vezi Cantemir Antioh)
CEAURUL Dumitraşcu, vel-logofătul din Valea Seacă, fiul lui Ştefan, tatăl lui Gheorghe Vodă Ştefan . . . p. 317, 431.
CEAURUL Grigore, fratele lui Gh. Ştefan Vodă . . . p. 317.
CEAURUL Manolache, . . . p. 372.
CEAURUL Ştefan, bunicul lui Gh. Ştefan Vodă . . . p. 317
CEAURUL Vasile (zis Mogâlde), fratele lui Gheorghe Ştefan Vodă p. 317, 322.
CECILIA-Renata, Regina Poloniei, Arhiducesa Austriacă, prima soţie a lui Ladislas IV-lea, regele Poloniei . . . p. 203.
CELIBI Curt, . . . p. 245, 266.
CELEBI Leoni, directorul bibliotecii imperială a Sultanului p 495.
CERCEL (vezi Petre Cercel).
CERCEL Ştefan, fiul lui Petre p. 155
CERCHEZ Mehmed Paşa . p. 496.
CERCHEZ Ştefan, comis . p. 492.
CERCHEZ Ştefan, paharnic p. 398.
CHEREPOVICI Niculae, căpitan din Ardeal, socru lui Petru Vodă Cel Tânăr . . . p. 89.
CHEREPOVICI Elena, nevasta lui Petru Vodă cel Tânăr . . . p. 95—96.
CHIARO Del, preot Italian, autorul volumului „Revoluţiile Valachiei". (vezi Del Chiaro)
CHINAN Paşa . . p. 332.
CHINETTI Batista. . . . p. 477.
CHMIELNISCHI (vezi Hmielniski)

CHODEZ (vezi Stanislas de)
CHODKIEVIECZ Ion, căpitanul Samogiţei . . . p. 127.
CHOFETOWSKI . . . p. 460—461
CHRISAFINA, fiica Doamnei Maria a lui Iancu Sasu . . . p. 133.
CIAPLINSKI, polonez . . . p. 290 305.
CIAVATELLI, vezi Iusuf Bey . p. 137.
CICIOR Ion, căpitan de Cracovia. p. 31.
CIGOGNA italian, logodnicul Mariei Gritti . . . p. 70.
CIOBANU Constantin (Canano), postelnic în Moldova (vezi Canano).
CIOCÂRLAN Nicolae, vornic de târg la curtea lui Duca Vodă în Moldova . . . p. 392.
CIOGOLEA Miron, boer Moldovean.
CIOGOLEA Costea, spătarul lui Vasile Lupu . . . p. 303, 319-20, 370.
CIOGOLEA PĂTRAŞCU, însurat cu Aniţa Boul . . . p. 173, 318, 370.
CIOPOR, general ungur, coasociat la domnie, în 1454, cu Alexandru voevodul Moldovei. (Zis Ciubăr Vodă) . . . p. 33.
CIUDIN Gheorghiţă, Stolnic, omul de încredere al lui Duca Vodă. p. 397.
CIULEA Niculai, . . . p. 507.
CIUBĂR Vodă, vezi Ciopor.
CLARA Doamna, Contesă de Dobocka, a doua soţie a lui Alex-Nicolae v. v. Domnul Ţării Româneşti, fiica lui Ianoş, conte de Dobocka . . . p. 15, 16, 17, 18, 19.
CLARCKE, călător englez. p. 18.
COCI, numele de familie al lui Vasile Lupu . . . p. 256.
CODREANU-DEDIUL Ana, Doamna lui Mihai Vodă Racoviţă, fica Serdarului Dediu Codreanu . . . p. 521-30.
CODREANU-DEDIU Serdar, din Galaţi, tatăl Doamnei Ana Racoviţă . . . p. 399, 520-23.
CODREANU Simion . . p. 507.
COLETTI Radu . . . p. 517.
COLYER Contele, ambasadorul Olandei la Stambul în 1716 . . p. 475-77.
COLYER Caterina Contesa, nevasta ambasadorului Olandei p. 475-77.
COMAN Spatar, sub Alexandru cel Bun . . . p. 27.
COMNEN Alexandru, vărul Doamnei Maria a lui Ştefan cel Mare p. 41.
COMNEN David, ultimul împărat bizantin de Trapezunt † 1461 p. 39.
COMNEN Isac, fratele Doamnei Maria a lui Ştefan cel Mare p. 40-41.
COMNEN Maria, vezi Maria.
COMNEN Olobei din Mangup, tatăl Doamnei Maria a lui Ştefan cel Mare . . . p 39-40.
COMŞA Caterina, soţia lui Ştefan Comşa
COMŞA Ştefan, boer moldovean.
CONDE, Prinţul de, general Francez sub Ludovic al XIV-a. . . p. 203-204.
CONSTANTIN Şerban v. v. (vezi Basarab).
CONSTANTIN, fiul lui Petru Rareş . . . p. 68, 89.
CONSTANTIN, fiul lui Al. Lăpuşneanu . . . p. 86.
CONDOIDE Anastase, dascăl grec pe lângă copiii lui Dumitraşcu Vodă Cantemir . . . 509, 517.
CORBEANU, banu . . . p. 384.
CORBEANU Maria, fata vornicului Vintilă Corbeanu, nevasta lui Udriste Herescu . . . p. 247.
CORBEANU Vintilă Vornicul, tatăl precedentei . . . p. 247.
COREA Antonio, medic leventin p. 451-52.
CORECKI Ana, fata lui Samuel şi a Domniţei Ecaterina-Margareta Movilă, măritată cu Andrei Leszcynski, voevod de Belz.
CORECKI Corybut, Carol Principele, fratele lui Samuel Corecki p. 194.
CORECKI Samuel, Principe polon, însurat cu Domniţa Ecaterina-Margareta, fiica lui Eremia Vodă

Movilă şi a Doamnei Elisabeta p. 177, 179-197.
COSLOGEANU Maria, nevasta lui Constantin Brâncoveanu, (fiul lui Constantin şi al Aniţei Balş).
CORIATOVICI, duce de Lituania. p. 22.
CORIATOVICI Iuga, fiul acestuia, soţul Anastasiei, fata lui Latsco v. v. . . . p. 22.
CORYBUT (Wisnowieckhi) familie princiară poloneză, vezi Wisnowiecki.
CORNARO, ambasadorul Veneţiei pe lângă Impăratul Leopold al Germaniei . . . p. 354-55.
CORNĂŢEANU Marula, fata lui Mihai Viteazul şi a Tudorei din Târşor . . . p. 146.
CORNĂŢEANU Socol, clucer, soţul precedentei . . . p. 146.
CORNEA, bărbatul mamei lui Alexandru voevod fiul lui Bogdan Vodă Orbul . . . p. 56, 74.
CORNEA Alexandru Domnul Moldovei 1540—41 . . . p. 56, 74.
CORONA, mama Ruxandei Mavrocordat, soţia lui Scarlat Beglizzi.
CORVIN de Hunyade Doamna, sora lui Ion Corvin, soţia lui Petru Aron v. v., Domnul Moldovei p. 32.
CORVIN de Hunyade Elena Doamna lui Vlad Ţepeş, catolică, ruda lui Matei Corvin, regele Ungariei . . . p. 52, 103, 121.
CORVIN de Huniade Ion . . . p. 32, 33, 34.
CORVIN de Hunyade Matei, regele Ungariei . . p. 52, 121.
COSTEA, după unii istorici bărbatul Muşatei . . . p. 24.
COSTIN Ion, fiul lui Miron . . p. 415, 424.
COSTIN Miron, vel logofăt, cronicar † 1692 . . . p. 75, 170, 171, 176, 229, 257, 267, 281, 396, 398-400.
COSTIN Elena, soţia lui Miron Costin, cronicarul . . p. 205.
COSTIN Nicolae, fiul lui Miron Costin cronicar . . . . p. 74, 393, 424, 427, 503, 505.
COTNARISKI, pisarul leşesc al lui Vasile Lupu. p. 274, 308, 309.
CRASNEŞ, boer moldovan † 1541- p. 75.
CREŢULESCU Pârvu. p. 384, 387.
CREŢULESCU Radu, Logofăt, însurat cu Maria Cantacuzino, sora lui Şerban Vodă . . . p. 366-67.
CREŢULESCU Radu, ginerele lui Constantin Vodă Brâncoveanu, însurat cu Domniţa Safta . . p. 361, 381, 386-87, 444
CREŢULESCU Safta, soţia lui Radu Creţulescu, fiica lui Constantin Vodă Brâncoveanu . . p, 444.
CRIMCA Atanasie, Mitropolitul ţării Moldovei . . . p. 215.
CRISTEA, vătaful de aprozi, nepot de vară primară a lui Duca Vodă . . . p. 396-97, 401-402.
CZOMORTANY Toma, nemeş ungur . . p. 160-161.
CRITOPOL IOACHIM, Mitropolitul Ungro-Vlahilor . . . p. 16.
CULOGLU, grec . . . p. 374.
CZERNOWSKI Szediwoy Ioan Kneazul, al 2-lea bărbat al Anei Movilă, fiica lui Eremia Vodă. p. 202.

D

DABIJA Dafina-Ecaterina Doamna, fiica lui Ionaşcu Jora, măritată cu Dumitru Buhuş cu care avu pe Anastasia, Doamna lui Gheorghe Duca v. v., apoi cu Serdarul Ştefan (fără copii), şi în urmă cu Istrati Vodă Dabija, cu care avu pe Maria. (Rosetti), p. 325, 369-75, 384, 394.
DABIJA Eremia, vel căminar, însurat cu Ana Gheuca, tatăl lui Enache vel clucer, bunicul lui Ilie Ţifescu (Frigevacă) p. 370.
DABIJA Enache, vel clucer, fiul precedentului . . . p. 370.
DABIJA Istrati, Domnul Moldovei. 1661—1665 Fiul lui Cârste Dabija. Insurat cu *Dafina Ecaterina* Jora p. 324, 342, 369-74.
DABIJA Maria, fiica lui Istrati Vodă Dabija şi a Doamnei Dafina-Ecaterina, măritată cu Iordachi Ruset p. 324-325, 372, 375, 383.

DABIJA Sava Cârste, popă ot Cruce. Tatăl lui Istrati Vodă Dabija, p. 370.
DALTABAN Mustafa Paşa p. 494.
DAN I Domnul Ţării Româneşti 1385—86, fiul lui Radu I Cel Mare, însurat cu fiica lui Vuc Brancovici, regele Serbiei p. 16.
DANCEA, a 2-a nevastă a lui Antonie Vodă din Popeşti, Domnul Munteniei . . . p. 406.
DANCIU Vornicul, tatăl lui Matei Basarab . . . p. 240.
DANOVICI Dan, logofăt . . p. 167
DEDIUL Serdarul, (vezi Codreanu).
DEDJINSKI Gh. paharnic de Halicz al 2-lea soţ al Ilienei Mauroti, logofeteasa . . . p. 199.
DEL Chiaro . . . p. 365, 377, 386, 408, 447, 453-54, 457.
DEMIDETZKI, căpitan polon p. 398.
DESALLEURS ambasadorul lui Ludovic al XIV al Franţei, la Stambul . . . p. 449.
DESPINA (Calea), mama Doamnei Elena, nevasta lui Matei Basarab.
DESPINA-Miliţa Doamna lui Neagoe Basarab Vodă, fata Despotului sârb Ion Brancovici, călugăriţă la Sibiu sub numele de maica Platonida, † 1554, de ciumă . . . p. 60-66.
DESPOT-Vodă (vezi Iacob Eraclide).
DICHITI Constantin vătavul p. 475.
DIMA, başbulucbaşa . . . 507.
DIRLING ambasadorul Germaniei la Stambul în 1620.
DOBOCKA Clara, vezi Clara Doamna . . . p. 17.
DOBOKA Dumitru conte, unchiul Doamnei Clara . . . p. 17.
DOBOKA conte (Ion) ban catolic de Severin, tatăl Doamnei Clara a lui Alexandru Nicolae v. v. tiul lui Ştefan Mikud Kükenus, ban de Severin . . . p. 17.
DOBOKA Niculai (conte) unchiul Doamnei Clara . . . p. 17.
DOBOKA Petru (conte) unchiul Doamnei Clara . . . p. 17.
DOBOKA Ştefan (vezi Ştefan Mikud Kükenus) . . . p. 17.
DOBRA, fiica lui Mircea Ciobanul şi a Doamnei Kiajna . . p. 93, 94, 96, 98, 100.
DOBROMIR, mare ban p. 145, 152.
DOLGORUCOV Grigorovici Ioan principele . . . 513.
DOLGORUKI, general rus . . p. 503
DOMNICA Circaziana, a doua nevastă a lui Constantin Vodă Şerban . . . p. 334.
DONICI Niculae, logofăt p. 492.
DOROTHEA-Sofia regina, nevasta lui Frideric-Wilhelm, regele Prusiei (vezi Sofia).
DOSOFTEI patriarh al Ierusalimului şi Palestinei p. 256, 417.
DRAG voevod, fiul lui Sas voevod 1359 . . . p. 14.
DRĂGHICI postelnicul, boer muntean ucis de Radu Mihnea p. 216.
DRAGOMIR logofătul din Muntenia, primul bărbat ai Domniţei Ruxandei, fata lui Mihnea Cel Rău . . . p. 57.
DRAGOMIR paharnicul, boer muntean ucis de Radu Mihnea p. 216.
DRAGOŞ Vodă din Badeu, nobil din Maramureş, apoi voevod al Moldovei 1345—50 p. 13, 14, 20.
DRAGOTĂ Postelnicul, boer muntean ucis de Radu Mihnea p. 216.
DRAGUL logofătul, boer muntean ucis de Radu Mihnea . . p. 216.
DROSU boer muntean ucis de Şerban Vodă Cantacuzino p. 408.
DUBAŞ . . . p. 507.
DUBĂU Tudosie, spatarul, (cronicar moldovean) . . . p. 392-93.
DUCA Anastasia Doamna, fiica lui Dumitru Buhuş şi a Dafinei Jora, nevasta lui Gheorghe Duca Voevod p. 369, 377-404, 428, 430.
DUCA Constantin Domnul Moldovei în 1693-95 şi în 1700-1703, fiul lui Gheorghe Vodă Duca şi al Doamnei Anastasia, însurat cu Domniţa *Maria* Brâncoveanu p. 368, 400, 404, 427-30, 444.
DUCA Ecaterina Domniţa, fiica lui Gheorghe Duca Vodă şi a Doamnei Anastasiei, nevasta lui Ştefan Tomşa beizade p. 389-92, 394, 400.
DUCA Gheorghe Domnul Moldovei în 1665—1666 şi în 1668—1672 iar al Munteniei în 1674—1678, însurat cu Anastasia Buhuş, p. 364-65, 368, 374-75, 377-403.

DUCA Ileana, fiica lui Gheorghe Vodă Duca şi a Doamnei Anastasia, măritată cu hatmanul Nicolae Costin . . . p. 400, 427.
DUCA Maria Doamna lui Const. Duca Vodă. fiica lui Const. Vodă Brâncoveanu şi a Doamnei Maria . . . p. 404, 427-30, 446.
DUCA Maria Domniţa, sora lui Constantin Vodă Duca, fiica lui Gheorghe Vodă Duca şi a Doamnei Anastasia p. 400, 430.
DUCA Matei, fiul lui Gheorghe Duca Vodă şi a Doamnei Anastasia . . . p. 388, 400.
DUCHI Doctorul, grec, bărbatul Domniţei Elena Cantacuzino, fiica lui Dumitraşcu Vodă p. 423.
DUDESCU Const. . . . p. 433.
DUDESCU Maria, soţia precedentului, fata lui Antioh. v. v. Cantemir . . . p. 433.
DUDESCU Radu vel spătar, cumnatul lui Ştefan Vodă Cantacuzino, ginerele lui Gheorghe Băleanu . . . p. 383, 469, 471.
DULGORUKI prinţ rus din escorta Ţarului Petru cel Mare, când se afla la Iaşi (vezi Dolgoruki).
DUMBRAVĂ, vornicul, . . p. 107.
DUMITRAŞCU Mitre, vornic în Moldova . . . p. 492.
DUMITRU (ţarevici), fiul lui Ioan Vasilievici III-a şi al Elenei, fata lui Ştefan Cel Mare † 1504.
DUMITRU Aga . . . p. 507.
DUMITRU, fratele adoptiv al lui Despot Vodă . . . p. 94.
DURAC serdar în Moldova, conducător al răscoalei contra lui Duca Vodă . . . p. 379.

E

ECATERINA, Doamna lui Moise Vodă Movilă, fiica lui Radu Vodă Mihnea . . . p. 205.
ECATERINA Doamna (vezi Cătălina).
ECATERINA, Doamna lui Alexandru v. v. (vezi Salvarezi)
ECATERINA Doamna circaziană, a 2-a nevastă a lui Vasile Lupu p. 268-81, 283, 287, 288, 294-95, 302, 303, 307, 309-10, 312, 321.
ECATERINA-Margareta Domniţa, nevasta lui Samuel Corecki principe polon fiica lui Eremia Movilă şi a Doamnei Elisabeta. (vezi Movilă Ecaterina).
ECATERINA I Ţarina nevasta Ţarului Petru cel Mare . . . p. 485, 501, 504-506, 513-14.
EFFENDI Fiez muftiul . . . p. 438
EFENDI Saedi, profesorul lui Dumitru Cantemir de limba turcească . . . p 490.
ELEK, căpitan Ungur . . . p. 214.
ELENA Doamna lui Petru Rareş, fata lui Ion Brancovici din Despoţii Sârbiei . . . p. 61, 67-77.
ELENA Doamna lui Vlad Ţepeş v. v., catolică, din familia Corvin de Huniyadi . . . p. 52.
ELENA, Doamna lui Ştefan Tomşa II . . . p. 206.
ELENA Doamna, soţia lui Matei Basarab, fata postelnicului Radu Năsturel ot Fiereşti şi a Despinei (Calea) . . . p. 239-53.
ELENA Doamna lui Radu Şerban Voevod, fiica lui Udrişte, postelnicul din Mărgineni p. 208-221.
ELENA, ibovnica lui Radu Vodă Şerban, mama lui Constantin Vodă Şerban . . . p. 221, 249.
ELENA Domniţa, a doua fică a lui Radu Vodă Şerban, (vezi Cantacuzino Ilânca), mama lui Şerban Cantacuzino v. v.
ELENA, Doamna lui Alexandru Iliş Vodă . . . p- 237.
ELENA Domniţa, fata lui Ştefan cel Mare şi a Doamnei Evdochia, soţia lui Ion cel Tânăr, fiul Ţarului Ivan al III-a al Moscovei, † 1504 . . . p. 45-49.
ELENA Zane, fiica lui Iancu Sasu şi a Doamnei Maria, măritată cu veneţianul Giovanni Zane p. 133-137.
ELENA, logodnica lui Bogdan, fiul lui Iancu Sasu . . . p. 136-138.
ELISABETA sora regelui A exandru al Poloniei, logodită cu Bogdan Vodă, Domnul Moldovei . . p. 55-56, 58.
ELISABETA fata lui Alexandru-Nicolae v. v., măritată cu Ladislau palatinul Ungariei, † 1370 p. 19.

ELISABETA din Lozna, Doamna lui Eremia Movila . . . p. 214.
ELISABETA împărăteasa Rusiei. p. 484, 517.
ENACHE, nepotul lui Vasile Lupu omorât de Gheorghe Ştefan . p. 279, 305.
ENGHIEN ducele d', fiul marelui Condé . . . p. 203.
EPRAXIA monaha (vezi Maria Doamna lui Vlad Călugărul).
ESTIVAL Elisabeta d', soţia lui Radu beizade Cantacuzino p. 478.
ETOLIANUL Gheorghe, autorul unei poeme, ralitină la Doamna Kiajna . . . p. 98-66.
EUSTAŢIU preotul din Schei (Braşov), duhovnicul Doamnei Păuna . . . p. 479.
EVDOCHIA din Kiew, a doua soţie a lui Ştefan cel Mare, fica principelui Olelco din Kiew (1467) p. 38-39.

F

FĂLCOIANU Radu, socru lui Niculae Brâncoveanu . . . p. 465.
FARCAŞ Martin, căpitan ungur p. 94.
FERRIOL de, ambasadorul lui Ludovic XIV la Stambul p. 494, 497.
FETERA, General cazac . . p. 306.
FETFAŢ, meghistanul porţii . . p. 385, 387.
FILIP, fiul Doamnei Maria a lui Iancu Sasu . . . p. 133.
FERHAT. vizir . . . p. 134.
FILIPESCU Dumitra, fata spătă-ului Pană Filipescu, nevasta lui Diicu Buicescu . . . p. 248-49.
FILIPESCU Pană, spătarul, tatăl Dumitrei Buicescu . . . p. 248-49.
FIRARI Hassan Paşa . . . p. 497.
FIRLEY Maria Domniţa lui Ieremia Vodă Movilă şi a Doamnei Elisabeta, măritată 1. contele Ştefan Potocki, 2. cu Nicolae Firley (vezi Movilă Maria).
FIRLEY Nicolae, voevod de Sandomir, al 2-lea soţ al Mariei Movilă . . . p. 200.
FLORICA, fata lui Mihai Viteazul şi a Doamnei Stanca, măritată cu Preda din Greci . . . p. 147, 151, 165, 217.
FORNAC, baron, ginerele lui Radu Cantacuzino . . . p. 483.
FRANGOPULO Constantin, grec p. 104.
FRANKEL Iacob, cămătar p. 323.
FRANGIPANI Ferdinand, însurat cu Maria Iaxici . . . p. 61, 323.
FRANGIPANI Iulio Torquato, însurat cu Paraschiva Boul p. 318, 322, 323.
FRANGIPANI Cicio . . . p. 323.
FREDERIC II regele Prusiei . p. 481-82, 501, 502.
FREDERIC Wilhelm I, regele Prusiei . . p. 501-502. .
FRIEDERIC Wilhelm, electron de Brandemburg p. 290, 324, 326-28.
FURTUNA Aniţa, nevasta lui Niculae Buhuş . . . p. 372.

G

GAFENCU Miron . . . p. 507.
GALITZIN Dimitri Prinţul, socrul lui Constantin Cantemir fiul lui Dumitraşcü Vodă p. 516-17, 520.
GALITZIN M. D. Prinţul, soţul Smaragdei Cantemir, ambasador rus la Londra şi Paris p. 516.
GALITZIN General în escorta Ţarului Petru cel Mare p. 503.
GANE Costea pârcălab de Neamţ † 1524 . . . p. 65.
GANE Cozma postelnic † 1541, fratele precedentului (zis Cozma Şarpe) . . . p. 75.
GANE Nastasia, fiica precedentului, măritată cu Ion Prăjescu . . p. 318, 323.
GANE Lupu, fiul lui Ştefan Pârcălab . . . p. 75.
GANE Ruxanda, a doua soţie a lui Constantin Vodă Cantemir † 1650 p. 424.
GANE Ştefan, pârcălab . . . p. 75.
GARBLEANOVICI, regele Sârbiei p. 16.
GANSCA Grapina, nevasta lui Gavril Vartic . . . p. 205.
GAVRIL, fiul lui Niculae Pătraşcu, † 1622 . . . p. 218.
GAVRIL fratele lui Vasile Lupu p. 256, 265, 305.
GENGA Fabio, bărbatul Velicăi . p. 146-147.

GEREAU şeful bucătării lui Constantin Brâncoveanu . . p. 441.
GHEDEON, episcop de Rădăuţi p. 123.
GERLACH . . . p. 103.
GHENCEA Ana, nevasta lui Eremia Ciogolea.
GHENCEA Vasile, mare vistiernic.
GHEORGHE Cămărașul, însurat cu Alexandra fata Kiajnei . . p. 101.
GHEORGHE din Corbi, logofăt p. 145.
GHEORGHE Ştefan Vodă Domnul Moldovei 1653—1658, însurat cu Safta Bou . . . p. 274-75, 276, 278-79, 280, 305, 310, 317-28, 332, 337, 355.
GHEORGHE fratele lui Vasile Lupu . . . p. 256, 265, 318.
GHEORMA banul . . . p. 346.
GHEORMA Alexandru, fiul precedentului . . . p. 346.
GHERAI Mehmed, hanul tătarilor p. 334, 378.
GHERALKARI Liberiu (Liberaki) al doilea soţ al Doamnei Anastasia Duca . . p. 403-404, 428.
GHERASIM, boer moldovean s. XV-lea . . . p. 47.
GHEREI Islam, Hanul Tătarilor din Crimea . . . p. 279, 301.
GHERGHEL, boer din Ardeal p. 289.
GHEŢEA, generalul lui Mihai Viteazul . . . p. 174.
GHENEA Ana, nevasta lui Eremia Dabija . . . p. 370.
GHEUCA Vasile, vel vistiernic în Moldova . . . p. 388.
GHEUCA, jupâneasa lui Vasile p. 393.
GHICA Anastasia, prima nevastă a lui Constantin Vodă Cantemir. Moarta de ciumă 1646 . p. 424.
GHICA Catrina, doamna lui Gheorghe Vodă Ghica, greacă, poate din neamul Vlasto . . . p. 336.
GHICA Cristina fiica, lui Grigore Vodă Ghica I şi a Doamnei Maria, măritată cu Gh. Rosetti p. 366, 368.
GHICA Gheorghe Vodă, Domnul Moldovei 1658—1659 şi Domnul Munteniei 1659—1660, însurat cu *Catrina* p. 280, 321, 334-41.
GHICA Grigore Vodă, fiul precedentului, Domnul Munteniei 1660—1664 şi 1672—1674. Insurat cu *Maria* Sturdza p. 327-28, 329-68, 381.
GHICA Ion, fiul lui Grigore Vodă-Ghica şi al Doamnei Maria . p. 350-51.
GHICA Maria. Doamna precedentului, fiica lui Mateiaş Sturdza din Moldova, nepoată înfiată de Gheorghe-Ştefan, Domnul Moldovei . . . p. 329-68.
GHICA Scarlat voevod (1758-61; 1765-66) însurat cu Domniţa *Ecaterina* Racoviţă . . . p. 529
GHICA Maria fiica lui Grigore Vodă Ghica şi a Doamnei Mariei măritată cu Dumitraşcu Sturza p. 355.
GHICA Matei fiul lui Grigore Vodă Ghica şi al Doamnei Maria însurat cu Ruxanda Macrocordat p. 351, 367-68.
GHINEA Vistiernicul lui Matei Basarab . . . p. 252.
GHIŢĂ, Popă din Piatra-Neamţ (sub Lăpuşneanu) . . . p. 70.
GINEVRA (vezi Ştefan Tomşa II).
GIREAU, şef bucătar al lui Brâncoveanu . . . p. 441.
GLOKESBERG, General . . p. 444.
GNINSKI, sol polon . . . p. 424.
GOIA, boer moldovan, omorâtorul lui Vodă Graţiani . . p. 258.
GOLIA Eremia, boer moldovean, p. 107, 129.
GOLESCU Elena, fata lui Nicolae Pătraşcu, (fiul lui Mihai Viteazul) şi a Domniţei Ancuţa a lui Radu Vodă Şerban, măritată cu Eustaţiu Golescu . p. 218, 344.
GOLESCU Eustaţie, soţul precedentei, fiul vestitului Stroe Leordeanul şi a Vişei din Goleşti p. 220, 248, 344.
GOLESCU Maria fata lui Stroe Leordeanu şi a Vişei din Goleşti, măritată cu Şerban Vodă Cantacuzino (prima soţie înainte de domnie) . . . p. 220-21.
GOLOVCHIN cancelarul Ţarului Petru cel Mare . . p. 507.
GOLSKI Ana, nevasta lui Stanislas p. 198.
GOLSKI Ion, nobil polon . p. 199.

GOLSKY Stanislas, nobil polon, fratele precedentului p. 198, 199.
GONZAGUE Marie-Louise de, regina Poloniei, a 2-a nevastă a lui Ladislaus IV-lea, regele Poloniei. După moartea acestuia (1648) se mărită cu cumnatul ei regele Ion Casimir . . . p. 203.
GOSCIECKI, preot Jesuit . . p. 460.
GRADENIGO, Baiul Veneţiei la Stambul . . . p. 138.
GRANDCHAMP, ambasadorul Franţei la Stambul . . . p. 100
GRĂDIŞTEANU Nică, vel armaş în Muntenia . . . p. 383.
GRAVEN, diplom. german (s. XVIII) p. 444.
GRAZZIANI Gaspar, Domnul Moldovei 1619 — 1620 (originar din Gratz) . . . p. 206, 229, 256, 257-58.
GRECIANU Florica, fata lui Mihai Viteazul, nevasta lui Preda din Greci zis Floricoiul . . p. 151.
GRECIANU Păuna, Doamna, soţia lui Ştefan Vodă Cantacuzino (vezi Cantacuzino).
GRECIANU Preda, zis Floricoiul, bărbatul Domniţei Florica a lui Mihai Viteazul . . . p. 151.
GRECIANU Radu, cronicar p. 446.
GRECIANU Şerban . . . p. 410.
GREDINOVICI Eni, grec, locţiitorul lui Gheorghe Duca Vodă în Ucraina . . . p. 393.
GRILLO Ambrosio, fiul lui Antonio Grillo, ginerile lui Vasile Lupu p. 284-86.
GRILLO Angelo, călugar benedictin, fondatorul Academiei Umoriştilor din Roma (ca 1600) . p. 284.
GRILLO Antonio, dragomanul, baiului veneţian la Constantinopol, tatăl lui Ambrosio . p. 284-286.
GRITTI Alois, tatăl Mariei, logodnica lui Ştefan Voda Lăcustă, (candidat la tronul Ardealului) p. 66
GRITTI Maria (vezi Maria Gritti), fata precedentului, logodnica lui Stefan Lăcustă, Domnul Moldovei.
GRUMEAZĂ armaşul din Lozna, soţul Alexandrei Jora, sora Doamnei Dafina Dabija p. 369, 427.

H

HĂBĂŞESCU Safta, fata lui Mateieş Sturdza, sora Doamnei Maria Grigore Ghica . p. 337.
HAYE de la, ambasadorul Franţei la Stambul . . . p. 326-27.
HADÂMBUL (vezi Iani).
HÂNCU Mihalcea, capul răscoalei contra lui Gheorghe Duca p. 379.
HĂRMAN, Pârcălabul lui Ştefan cel Mare . . . p. 75.
HĂRMAN Draga, fiica precedentului, măritată cu Cosma Gaue p. 75.
HEPPELIUS Everh, solul Palatinului de Brandenburg, descrie nunta Domniţei Maria a lui Vasile Lupu cu Prinţul Ion Radziwil (în Historia Moderna a Eropei 1692) . . . p. 290.
HARSANY Iacob . . p. 323.
HAZAKI, sultană . . . p. 117.
HENRIC al II-lea, regele Franţei (1547-49) . . p. 111.
HENRIC al III-lea, regele Franţei (1574-89) . . . p. 95, 129.
HEISSLER general austriac . . p. 410-11.
HERESCU Năsturel Cazan, fiul lui Radu Năsturel şi al Despinei p. 244.
HERESCU-Năsturel Despa, a 2-a nevastă a lui Udrişte Nasturel Herescu . . . p. 244.
HERESCU-Năsturel Despina, soţia lui Radu N. H., mama Doamnei Elena a lui Matei Basarab p. 243-244.
HERESCU Năsturel Mateiaş, fiul lui Udrişte şi al Mariei Herescu, adoptat dupa moartea mamei sale de Matei Basarab şi de Doamna Elena. Moare la 17 ani (1643). . . . p. 244.
HERESCU-Năsturel Maria, fata lui Corbeanu, nevasta dintâ ia lui Udrişte N. H., mama lui Mateieş . . . p. 244.
HERESCU-Năsturel Radu (Nasturel ot Fiereşti), însurat cu Despina, tatal Doamnei Elena a lui Matei Basarab v. v. . . . p. 243, 244, 382.
HERESCU Radu-Toma fiul lui

Udrişte Herescu şi al Despei p. 248.
HERESCU Năsturel Şerban, fiul lui Radu Năsturel şi al Despinei p. 244.
HERESCU Năsturel Udrişte, (Udrişte = Urii — Oreste) fiul lui Radu Năsturel şi al Despinei, însurat cu Maria Corbeanu (fiul lor Matei fu înfiat de Matei Basarab). Însurat a doua oară cu Despa . . . p. 244, 245-47, 248.
HESSA Prinţul de (Ludwig Iohann Wilhelm Landgraf zu Hessen), al 2-lea soţ al Anastasiei Trubeţcaia şi general Feldzeugmeister în armata rusă . . . p. 516.
HIDI Gaspar . . . p. 322.
HIOTU Safta, prima nevasta lui Enache Dabija . . . p. 370.
HMIELNISKI Bogdan, Hatmanul Cazacilor . . . p. 203 .276, 279, 293. 299-311.
HMIELNISKI Jurie, fiul lui Bogdan Hmielnicki şi al Anei Zolotarenko, hatman al Zaporogilor după moartea tatălui său, 1657 p. 312-13.
HMIELNISKI Ruxanda. fiica cea mai mică a lui Vasile Lupu şi a Tudoscăi Bucioc, măritată cu Timuş Hmielniski, fiul lui Bogdan. † 1687 . . . p. 256, 272, 273, 283, 285, 293-316.
HMIELNISKI Timuş, fiul lui Bogdan, ginerele lui Vasile Lupu, soţul Domniţei Ruxanda . . p. 250, 273, 276-78, 298-316, 320.
HOMONNAY . . . p. 250.
HONORINA, maică . . . p. 136,137.
HORWAT Gheorghe . . . p. 298.
HRISAVIDI Ion, grec, omul Cantemireştilor . . . p. 109.
HRISESCU Gheorghe, vel paharnic p. 507.
HRISOVERGHI Alexandra, fata lui Mircea Ciobanul şi a Doamnei Kiajna . . . p. 93.
HRISOVERGHI Gheorghe, cămăraş, soţul precedentei p. 93, 123.
HUNYADI vezi (Corvin).
HURU Lupea, pârcălab în Moldova, însurat cu Armanca, tatăl Doamnei Maria a lui Ion Vodă cel Cumplit . . . p. 128, 129.
HURU Armanca, soţia precedentului, mama Doamnei Maria a a lui Ion Vodă cel Cumplit . p. 128, 129.
HURU Lazăr, fiul lui Lupea p. 129.
HURU Maria, Doamna lui Ion Vodă cel Cumplit . . . p. 128, 129.
HURU Ştefan, fiul lui Lupea p. 129.
HUSSEIN, comandantul armatei turceşti . . . p. 174, 367.

I

IABLONOWSKI Stanislas, Principesă Maria (fiica Anei Kazanowski) . . . p. 201.
IACOB, bărbierul din Făgăraş . . p. 250.
IACOB Eraclide Despotul Domnul Moldovei 1560—1562 . . . p. 83, 85, 93, 94, 100, 127.
IACOMI, . . . p. 320.
IACOMI, profesorul lui Dumitru Cantemir pentru literatură elenă şi gramatică . . . p. 490.
IACOV, Patriarhul . . . 417. 431.
IAGELON Vladislav II-lea, regele Poloniei . . . p. 26, 27, 29, 30.
IAGELON Vladislav III-lea, regele Poloniei . . . p. 30, 31.
IAIA Paşa, dela Belgrad p. 483-84.
IANE, b nul Craiovei, fratele mamei lui Mihai Viteazul . p. 142-144.
IANE Hadâmbul, boer moldovean p. 393.
IANCU Vodă Sasu, Domnul Moldovei (1579-82) însurat cu *Maria* Paleologa . . . p. 100, 101, 129, 130-133.
IANI Surdul, cămătar grec din Constantinopol . . . p. 332.
IASLOWIEŠKI George, principe polonez . . . p. 86.
IASLOWECKI, nobil polon p. 129.
IAXICI Ana, fiica lui Ştefan, nevasta lui Vasile Glinsky . . p. 61.
IAXICI Dumitru, fiul lui Gheorghe Iaxici, Despot, frate cu Ştefan (stabiliţi în Ardeal) . . . p. 61.
IAXICI Dumitru, fiul lui Ştefan, frate cu Elena Brancovici (vezi mai jos), omorâtorul lui Mihnea Vodă cel Rău (Sibiu, 1508) . p. 57. 60, 61.

IAXICI Elena, fata lui Ştefan, nevasta lui Ioan Brancovici, Despot, mama Doamnelor Miliţa a lui Neagoe Basarab şi Elena a lui Petru Rareş . . . p. 61.
IAXICI Irena, fiica lui Ştefan, nevasta lui Miclos Balsic . p. 61.
IAXICI Ştefan, fiul Despotului Gheorghe Iaxici, tatăl lui Dumitru şi al Elenei Brancovici p. 61.
IBRAHIM, vizir . . . p. 135, 184.
IBRAHIM, fiul lui Mihnea Vodă (Turcitul) musulman p. 118, 224.
IANCU Sasul, Domnul Moldovei 1577-1582, fiul lui Petru Rareş şi al Ecaterinei Weiss, însurat cu *Maria* Paleologa . . . p. 130-133.
IANCU, fiul precedentului şi al Doamnei Maria . . . p.132-133.
IEREMIA Comisul (Muntenia) . p. 363.
IEREMIA Movilă Voevod (vezi Movilă).
ILIE voevod, Domnul Moldovei 1433, împreună cu Ştefan II-a 1435—44, fiul lui Alexandru Cel Bun, însurat cu *Marinca*, fiica Ducelui Lituaniei Andrei Oligmandovici, sora reginei Sofia a Poloniei p. 27, 29-35.
ILIE, fiul lui Ştefan cel Mare şi al Maruşcăi, mort tânăr . p. 45.
ILIE Rareş Domnul Moldovei (vezi Ilie Vodă Turcitul).
ILIEŞ Vodă Turcitul, fiul lui Petru Rareş, Domnul Moldovei în 1544—1546 . . . p. 68, 75-76, 79, 80, 223.
ILIEŞ, Domnul Moldovei 1666-1668, fiul lui Alexandru Ilieş, nepotul lui Ilieş Vodă Turcitul. Insurat cu o Cantacuzino . . . p. 237, 378-79, 421-22.
ILIINSCHI Ioan, profesor de limba ruseaseă pe lângă copiii lui Dumitru Vodă Cantemir şi secretarul lui Vodă . . p. 509. 515.
ION VIII-a Impăr. Bizanţului p. 27.
ION Assan (vezi Assan).
ION de Cicior (vez. Cicior).
ION din Piteşti, Logofăt, bărbatul Stanei, fica lui Mircea Ciobanul . . . p. 93. 146.
ION Cel Tânăr, fiul ţarului Ioan Wasilievieci III-lea, † 1490, bărbatul Domniţei Elena, fata lui Ştefan cel Mare şi a Doamnei Evdochia din Kiew . . . p. 45-47.
ION III-lea Ţarul Moscovei, tatăl lui Ion cel Tânăr . . p. 45-49.
ION Corvin de Hunyade (vezi Corvin).
ION (Iani) se spunea fiul lui Ştefan cel Mare (prin 1521) . . . p. 46.
ION, fiul lui Lapuşneanu . . . p 86.
ION Vodă cel Cumplit, Domnul Moldovei 1572—74, fiul lui Ştefăniţă Vodă, însurat cu 1. *Maria* Rostovska, 2. cu *Maria* Huru, p. 86. 107, 119, 128, 129.
ION fiul lui Vasile Lupu şi a Tudoscăi Bucioc . . . p. 256, 265-268, 283.
IORGA postelnic, unchiul lui Vasile Lupu . . . p. 256.
IOSIF, Patriarh, (vezi Paleologu).
IOSIF, egumen . . . p. 319-20.
IOSIF Mitropolitul Moldovei, vărul lui Alexandru Cel Bun, p. 29.
IRINA, a doua soţie a lui Petru Vodă Şchiopul . . . p. 122-125.
IRINA, mama lui Vasile Lupu . p. 256, 260.
ISAR, vistiernic în Moldova, p. 392.
ISAIA, episcop de Rădăuţi, p. 128.
ISLOZIANU, pârcalab (vezi Lozonski).
ISTVAN Apor, vameşul dela Bistriţa . . . p. 402.
IUCA, vistiernic în Moldova . . p. 500
IUGA (vezi Coriatovici).
IUGA Vodă Domnul Moldovei 1400 p 22.
IVAN Groaznicul, Ţarul Moscovei p. 61, 128.
IUSUF Bey, renegat . . p. 137, 138.
IVAN Wasilievici III-a Ţarul Moscovei, cuscrul lui Ştefan Cel Mare, (vezi Ion III-lea).
IVANOVICI Gavril, rus din escorta Ţarului Petru cel Mare la laşi . . . p. 503.
IVANOVICI spătarul, trimis în Polonia de Vasile Lupu cu ocazia logodnei Mariei, fiica sa, cu Radziwill . . . p. 288.

IVAŞCU Logofătul lui Ştefăniţă, Domnul Moldovei, † 1524 . p. 65.
IVIREANU Antim Mitropolit, predicator . . . p. 449.

J

JOKAI Mauriciu, romancier ungur p. 329, 350.
JOLDEA v. v. boer moldovean, omorâtorul lui Ştefan Voevod, fiul lui Petru Rareş, logodnicul Domniţei Ruxanda, Domnul Moldovei în 1552 timp de trei zile p. 76, 80-82.
JOPPECOURT Charles de, gentilhomme din Lorena, autorul unei cărţi despre Movileşti . . . p. 176, 178, 190-96.
JORA Alexandra, sora Doamnei Dafina Dabija, nevasta armaşului Grumează . . . p. 369.
JORA Antioh, hatmanul . . . p. 429, 524.
JORA Gavril, fratele Doamnei Dafina Dabija . . . p. 369.
JORA Ionaşcu boer moldovean, tatăl Doamnei Dafina Dabija. p. 369.
IULIA, fata polonezei Ludovica. p. 196.

K

KALINOVSKI generalul polon . p. 304—305.
KAMENSKI-Bantaş Dumitru, fiul lui Niculae Bantaş, biograful lui Dumitru Vodă Cantemir. p. 506.
KARA-Mustafa caimacanul. . . p. 366, 381, 385, 395.
KARA-Mustafa vizirul, învingătorul Cehrinului.
KATAROTOS Gheorghe, . . . p. 160—61.
KAZANOWSKI Ana, fiica lui Ştefan Potocki şi a Mariei, fata lui Ieremia Movilă . . p. 200, 201.
KAZANOWSKI Dominic, soţul Anei Potocki. . . . p. 200
KEMENY Ianoş, Principele Ardealului, cronicar ungur . . . p. 276, 288—90, 295—98, 342.
KIAJNA Doamna lui Mircea Vodă Ciobanul, fiica lui Petru Rareş şi a Mariei. † . . . p. 68, 69, 79, 87—101, 131.
KIAJNA, fiica lui Al. Lăpuşneanu p. 86, 119.
KIAJNA, fiica lui Iancu Sasu şi a Doamnei Maria . . . p. 133.
KIMONI Antioh, om de încredere a lui Dumitraşcu Vodă Cantemir, grec din Constantinopol p. 517
KIOSEM Sultana mamă (Validè). p. 294, 332.
KISLAR Aga . . . p 259.
KISSEL, trimisul regelui Poloniei la Bogdan Hmielniski. . . p. 301
KIUPRULIU Vizir . . . p. 280, 335—36, 339, 341.
KIUPRULIU Achmed, vizir, fiul precedentului . . . p. 378
KONIESPOLCKI, nobil polonez, al 2-lea bărbat al fiicei mai mare lui Vasile Lupu . . p. 286, 288.
KOSTAKI Gavril, vornic în Moldova . . . p. 396—97, 429.
KOSTAKI Lupu . . . p. 524
KOSTAKI Constantin . . p. 529.
KOSTAKI Vasile, vornic în Moldova, însurat cu Catrina Cantacuzino . . . p. 427-29, 492.
KOSTAKI-NEGEL Grigore, însurat cu Domniţa Ruxanda Racoviţă . . . p. 529.
KOSTOMAROFF, istoric rus. p. 301.
KRASINSKI, solul polon.
KRISESCU Gheorghe marele paharnic la curtea lui Dumitraşcu Vodă Cantemir . . . p. 500.
KRUPENSKI Andronic Cămăraşul, p. 313.
KRUPENSKI Sandu . . . p. 313.
KRUPENSKI Vasile, postelnic . p. 313-16.
KRUPSKI castelan de Bels. . p. 58.
KUEHLBACH Ferdinand von . p. 124.

L

LĂCUSTĂ vezi Ştefan, (Domnul Moldovei).
LADISLAU Palatinul Ungariei, însurat cu Elisabeta Basarab, fata lui Alexandru Nicolae v. v. p. 19.
LADISLAU, regele Ungariei p. 11,12.

LADISLAS VII-lea, Regele Poloniei (1632-48) fiul lui Sigismund Wasa, însurat 1. cu arhiducesa austriacă Cecilia Renata. 2. cu Marie Luise de Gonzague p. 203.
LAIOT Vodă (Basarab) Domnul Munteniei 1476-78 (Domnia întreruptă câteva luni de revenirea lui Vlad Ţepeş în scaun) însurat cu fata lui Sinadin Capitanov, vezi tabela No 1.
LAMBRINO Andronic tatăl lui Manolachi Lambrino . p. 445.
LAMBRINO Balaşa, fiica lui Constantin Vodă Brâncoveanu, soţia lui Manolachi Lambrino. (Vezi Brâncoveanu).
LAMBRINO Manolachi, fiul lui Andronic, soţul Domniţei Bălaşa Brâncoveanu . . . p. 444-45, 451, 458, 461, 465.
LĂPUŞNEANU Alexandru, (vezi Alexandru Lăpuşneanu).
LĂPUŞNEANU Bogdan, (vezi Bogdan Lăpuşneanu).
LASCU boer moldovan, s. al XV-lea p. 47.
LAŢCO Vodă Domnul Moldovei 1365-73, fiul lui Bogdan Vodă, însurat cu *Ana* . . . p. 20, 21, 22, 23, 24.
LAZĂR Despotul sârbilor, (vezi Brâncovici).
LECCA, spătar în Muntenia p. 180.
LEON Tomşa Domnul Munteniei 1629-1632, fiul lui Ştefan Tomşa IIa, nepotul lui Ştefan Tomşa I, însurat cu *Victoria*. p. 206, 241.
LEOPOLD Împăratul Germaniei p. 356, 410-411.
LEURDEANU Stroe vistiernic, însurat cu Vişa din Goleşti, tatăl lui Eustaţie Golescu . . . p. 221, 342-64, 382-84, 422, 467.
LEORDEANU Vişa din Goleşti, soţia lui Stroe Leurdeanu p. 343.
LESZCZINSKI Ana, mama regelui Stanislas Leszczinski . . . p. 197, 201.
LESZCZINSKI Andrei, v. v. de Belz p. 197.
LESZCZINSKI Maria, nevasta lui Ludovic XV-lea, regele Franţei, fata regelui Stanislas al Poloniei. p. 201.
LESZCZINSKI Raphael, solul regelui Poloniei în Moldova la 1700. . . . p. 432. 491-93.
LESZEZYNSKI Stanislas, Regele Poloniei . . . p. 201.
LITUON (Litavoi) voevodul Olteniei, 1279 . . . p. 10. 11, 12, 16.
LORENA Ducele, soţul Mariei-Teresa, împărăteasa Austriei . p. 480-82
LOBKOWITZ von Wenzel . p. 323.
LOSONTZ, (vezi Margareta)
LOZONSKI (Lozinski) . p. 160-61.
LUBOMIRSKI, conducatorul şleahtei în războiul civil „Condean" în Polonia. . . . p. 204.
LUBOMIRSKI, contele . . . p. 354.
LUCREŢIA, sora Ecaterinei . . p. 104-116.
LUDESCU Stoica, cronicar secolul al XVII-lea. . . . p. 87, 347.
LUDOVIC d'Anjou, regele Ungariei. p. 13, 14.
LUDOVIC II, cel din urmă rege al Ungariei, mort la bătălia de la Mohaci, 1526 . . p. 64.
LUDOVIC al XIV-lea, regele Franţei, (1643-1715) . . . p. 326-27 355, 501.
LUDOVIC XV-lea regele Franţei. p. 201, 501.
LUDOVICA, o Poloneză . p. 196.
LUPU sulgerul . . . p. 388.
LUTHER . . . p. 239.

M

MACARIE Patriarhul . . . p. 244, 272, 275-76.
MAHOMED al IV-lea, sultanul Turciei (1648-93) . . . p. 389.
MAILAT, voevodul Ardealului p. 75.
MAINTENON Madame de, favorita şi nevasta morganatică a lui Ludovic al XIV-lea al Franţei. p. 501.
MĂLAI vel comisul, soţul Alexandrinei Bucioc, cumnatul lui Vasile Lupu . . . p. 256.
MANU Apostol, omul de afaceri a lui Constantin Vodă Brâncoveanu . . p. 459, 464, 470.
MALZA (vezi Moden)
MARA, Doamna lui Mircea Cel Bătrân v. v. . . . p. 16.

MARCEA, unchiul Mariei din Coeni p. 209.
MARCU logofătul, boer ucis de Radu Mihnea . . . p. 216.
MARCEA vel postelnic în Țara-Românească . . . p. 240.
MARGA, fata lui Pârvu Craiovescu, străbunica lui Matei Basarab. p. 240.
MARGA, sora lui Vasile Lupu . p. 256
MARGARETA, vezi Maria mama Mușatei . . . p. 24.
MARGARETA de Losontz, prima soție a iui Alexandru Cel Bun, (contestată) . . . p. 25, 26.
MARGHITA Doamna, soția lui Basarabă Cel Mare, Domnul Țării Românești . . . p. 16.
MARGHITA Doamna, văduva lui Simion Movilă (polonă, contesă Zolkiewska, sau unguroaică) p. 171-173, 177. 212.
MARIA din Brâncoveni . . . p. 435.
MARIA din Bucov, fata postelnicului Stoica ot Bucov, nevasta paharnicului Mavrodin, mama Ilâncăi a lui Antonie v. v. din Popești . . . p. 406
MARIA Comnen din Mangop fata lui Olobei Comnen, a treia soție a lui Ștefan Cel Mare † 1467. p. 39-42
MARIA din Coeni, nevasta lui Nică Armașul, mama lui Radu Șerban Voevod . p. 208, 209, 214, 218.
MARIA Doamna întâia nevastă a lui Alexandru Nicolae v. v., Domnul Țării Rom . . . p. 16.
MARIA Doamna (vezi Brâncoveanu)
MARIA, fata lui Petru Vodă Șchiopul și a Doamnei Maria (vezi Maria Tzigara).
MARIA Doamna lui Bogdan I Vodă, Domnul Moldovei. (Descălicătorul) . . . p. 20, 21, 24,
MARIA Doamna lui Radu Cel Frumos, voevodul Țării Românești, soacra lui Ștefan Cel Mare † 1490 . . . p. 41, 42, 43, 52.
MARIA Doamna, prima soție a lui P. Rareș . . . p. 67, 68.
MARIA Doamna lui Vlad Călugărul Domnul Munteniei . . . p. 52.
MARIA, Doamna lui Basarab cel Tânăr (după I. C. Filitti) p. 53.
MARIA, Doamna lui Petru Vodă Șchiopul (vezi Amirali).
MARIA Domnița, fiica lui Vodă Dumitru Cantemir și a Doamnei Casandrei. (Vezi Cantemir).
MARIA, nevasta lui Mircea Vodă, fiul lui Mihnea cel Rău p. 119.
MARIA Domnița fiica lui Eremia Vodă, măritată cu contele Ștefan Potocki (vezi Potocki).
MARIA Gritti fiica lui Alois Gritti, logodnica lui Ștefan Vodă Lăcustă (vezi Gritti).
MARIA, fiica lui Pătrașcu cel Bun, soția Logof. Radu din Drăgoești . . . p. 142.
MARIA Kneajina, fata lui Ștefan Cel Mare și a Mariei-Voichiței (moartă 1518) . . . p. 45, 46.
MARIA Doamna lui Vlad Dracul Domnul Munteniei . . p. 52.
MARIA-Oltea, soția lui Bogdan voevod, mama lui Ștefan Cel Mare p. 44.
MARIA Rareș din Hârlău, mama lui Petru Rareș . . . p 44, 67.
MARIA-Tereza, Impărăteasa Austriei . . . p. 480-82, 484.
MARIA-Christina, nevasta lui Sigismund Bathory . . . p. 153, 165.
MARIA-Voichița fata lui Radu Cel Frumos și a Doamnei Maria, a patra nevastă a lui Ștefan Cel Mare † 1511 . . . p. 41-43, 52.
MARICA, fiica lui Al. Lăpușneanu p. 86.
MARICUȚA, sora lui Vasile Lupu p. 256.
MARIAȘ Ștefan . . . p. 288.
MARIN, tatăl Doamnei Marina p. 27.
MARIN, servitor lui Ștefan Vodă Cantacuzino. p. 474.
MARINA Doamna, a patra nevastă a lui Alexandru cel Bun, fata lui Marin . . . p. 27, 28, 37.
MARINA, fiica lui Mircea Ciobanul și Doamnei Kiajna . . . p. 93, 96, 98.
MARINCA Doamna lui Ilie voevod (fiul lui Alexandru Cel Bun), fata lui Andrei Oligmandovici, duce de Lituania p. 27, 29-35.

MARINO Poli Giovani de, soțul Esterei Xenos . . . p. 104, 116.
MARTA (vezi Ecaterina Țarina).
MARTINA, fiica lui Al. Lăpușneanu p. 86.
MÂRZA, generalul lui Mihai Viteazul . . . p. 174.
MÂRZA-Beg (vezi Beg Mârza).
MARUȘCA, prima nevastă a lui Ștefan Cel Mare . . p. 38, 45.
MATEI Basarab Domnul Munteniei 1632—1654, din Brâncoveni, fiul lui Danciu vornicul și al Stancăi, însurat cu Elena Năsturel Herescu . . . p. 60, 219, 239-53, 259, 261, 265-68, 272-76, 295, 329.
MATEI Corvin de Hunyade (vezi Corvin).
MATEI Impăratul Germaniei, urmașul lui Rudolf II . . . p. 218.
MATEIAȘ, fiul lui Matei Basarab și al Doamnei Elena (înfiat) p. 247.
MATHEI un neamț, capul sufragiilor lui Cantemir Brâncoveanu . p. 441.
MAUROTI, Ileana logofetească, sora lui Vodă Eremia Movilă . . p. 173, 199.
MAVROCORDAT Alexandru, fiul lui Nicolo Mavrocordat și al Ruxandei, zis Exaporitul, marele dragoman al Porții, diplomat, tatăl lui Nicolae Vodă, bunicul lui Constantin Vodă . p. 441.
MAVROCORDAT Ileana, Domnița, fiica lui Constantin Vodă Brâncoveanu, măritată cu Scarlat Mavrocordat, fiul Exaporitului. p. 444.
MAVROCORDAT Ion dragomanul Domnul Munteniei 1716—1719 p. 462-63, 464-65, 472.
MAVROCORDAT Nicolae, fiul Exaporitului, Domnul Moldovei în 1709—1710 și în 1711— 1715, al Munteniei în 1716 și în 1719—1730, însurat cu 1. *Casandra* Cantacuzino, 2. *Pulcheria* Ciuki, 3. *Smaranda* Stavropoleos p. 233, 423, 449, 462, 464, 472, 474, 498, 528, 529.
MAVROCORDAT Nicolo din insula Chios, însurat cu Ruxanda, fata lui Scarlat Beiglitzi, tatal lui Alexandru M. Exaporitul p 235.
MAVROCORDAT Ruxanda, fiica lui Scarlat Beiglitzi, nevasta lui Alexandru Vodă Cuconul, apoi a lui Nicolo Mavrocordat, mama lui Alexandru M. Exaporitul p 231-33.
MAVROCORDAT Scarlat fiul Exaporitului (1698) însurat cu Elenca Brâncoveanu . . . p. 444.
MAVRODIN Ilânca, fata paharnicului din Mănești, nevasta 1-a a lui Antonie Vodă din Popești p. 406, 436.
MAVRODIN, paharnic din Mănești p. 406.
MAZONIAS duce, primul soț al Ringalei, Doamna lui Alexandru Cel Bun . . . p. 26.
MAXIM, Mitropolitul Țării Românești (vezi Gheorghe Brancovici).
MEHAMED, numele turcit al lui Ilie Voda Rareș . . p.
MEDICIS Catrina de, nevasta Regelui Enric al II-lea al Franței p. 111.
MELETIE Arhiepiscopul, profesor de filosofie lui Dumitru Cantemir . . . p. 490.
MENZIKOFF . . . p. 504.
MERESCU Ilie polcovnic . . p. 507.
MERIȘAN Bărcan Stolnic (Muntenia) . . . p
MEȘNIC Gheorghe Stolnic p. 507.
MICHEL Angelo . . . p. 224.
MIELESKI Nicolae, principe polonez . . . p. 86.
MIERZINSKY nobil polonez p. 287.
MIHAI Cămărașul, boer moldovean p. 216.
MIHAI, fiul lui Niculae Pătrașcu și al Domniței Ancuța . . . p. 218, 219, 220, 248, 311-12.
MIHAI ot Târșor, fratele Tudorei, tatăl lui Antonie Vodă din Popești . . . p. 260, 406.
MIHĂILESCU Cristea, uricar p.176.
MIHĂILESCU Isac, fratele precedentului . . . p. 176.
MIHĂILESCU, comis (probabil Vasile) . . . p. 176.

MIHAI Viteazul Domnul Munteniei 1593—1601, fiul lui Pătraşcu Vodă Cel Bun şi al Tudorei (din călugărie Teofana). Însurat cu *Stanca* . . . p. 130, 134, 141-58, 165.
MIHAILOVA Ştefana, principesa p. 323-28.
MIHAIL, Ţarul Bulgariei . . p. 16.
MIHĂILĂ, fiul lui Al. Lăpuşneanu p. 86.
MIHNEA Cel Rău Domnul Munteniei 1508—1510, fiul lui Vlad Ţepeş şi al Doamnei Elena, însurat 1 cu *Smaranda* şi 2 cu *Voica* . . . p. 54, 57, 58, 60, 103.
MIHNEA-Radu Domnul Munteniei 1658—59, fiul lui Radu Vodă Mihnea . . . p. 332-34, 339, 406.
MIHUL Hatman, boer moldovean † 1541 . . . p. 75.
MIHNEA Turcitul, Domnul Munteniei (1577-83; 1585-91), fiul lui Alexandru Voevod şi al Doamnei Ecaterina, însurat cu *Neaga* . . . p. 88, 108-118, 223.
MIKUD (vezi Ştefan Mikud Kukenus).
MILESCU NICOLAE, spătar în Moldova, cronicar, geograf, (s. XVII-a), preceptorul ţarului Petru Cel Mare . . . p. 326.
MILIŢA-Despina Doamna (vezi Despina-Miliţa).
MILOŞ, fratele lui Petre Schiopul şi al lui Alex. v. v. p. 101, 103, 108, 121.
MILUTIN regele Sârbilor, căsătorit cu fata lui Lytuan voevod (ca. 1370) . . . p. 16.
MINETTI Bartholomeu . . . p. 236.
MIRCEA, fiul lui Mihnea Vodă Cel Rău şi al Doamnei Smaranda, tatăl voevozilor Alexandru al Munteniei şi Petre Şchiopul al Moldovei . . . p. 57, 58, 103, 119.
MIRCEA, fiul natural al lui Vlad Dracul şi al Călţunei . . p. 53.
MIRCEA I Cel Bătrân Domnul Ţării Româneşti 1386—1418, fiul lui Radu I Cel Mare, însurat cu *Mara* . . . p. 14, 16, 52.
MIRCEA Ciobanul, Domnul Munteniei (1545-53); (1558-59), fiul lui Radu cel Mare şi al Cătălinei, însurat cu *Kiajna*, fata lui Petru Rareş . . . p. 87-92, 119, 143.
MIRCEA, fiul precedenţilor p. 96, 98, 99, 100.
MIRSKY, nobil polonez . . p. 287.
MODEN Contele de, soţul uneia din fiicele lui Radu Cantacuzino, fiul lui Ştefan Vodă . . p. 483.
MOGÂLDE, boer moldovean . . p. 507.
MOGÂLDE Zinica, mama lui Gheorghe Ştefan Vodă p. 317.
MONARET Antonie Constantin, boer din Ţarigrad . . . p. 97.
MONTESPIN, căpitan francez în serviciul Movileştilor . p. 179, 180.
MORUZI Elena, a 2-a nevastă lui Nicolae Brâncoveanu . . . p.
MOŢOC boer moldovean . p. 507.
MOŢOC Ilie, boer moldovean p. 393.
MOŢOC vornic, boer moldovean p. 81, 82. 94.
MOVILĂ Eremia, Domnul Moldovei 1595-1600; 1600-1606, însurat cu Elisabeta din Lozna . p. 125, 160-170.
MOVILĂ Alexandru, fiul lui Eremia Vodă şi a Doamnei *Elisabeta*, Domnul Moldovei 1615-16, neînsurat . . . p. 176-187, 205.
MOVILĂ Ana, fata lui Eremia Voevod şi a Doamnei Elisabeta, avu 4 bărbaţi, anume: Maximilian Pszerebski, voevod de Lencici, Kneazul Ion Szedziwoy Czernowski, pe Vlad Mykowski, voevod al Cracoviei şi pe contele Stanislas Potocki . . . p. 202-206.
MOVILĂ Bogdan fiul mai mic al lui Eremia Vodă şi a Doamnei Elisabeta, căpitan-paşă al flotei otomane (turcit, apoi desturcit) p. 170, 203, 205.
MOVILĂ Catrina, fata lui Eremia Vodă, măritată cu prinţul Samuel Korecki p. 177, 179-197.
MOVILĂ Catrina, fata lui Radu Vodă Mihnea, Doamna lui Moise Vodă . . . p. 234, 236.

MOVILĂ **Constantin**, fiul cel mai mare al lui Eremia Movilă, Domnul Moldovei 1607—11, neînsurat . . . p. 164, 165, 167, 171-176, 198, 205.
MOVILĂ **Elisabeta**, Doamna lui Eremia Vodă, fata lui Gheorghe din Lozna, pârcălab . . p. 159-188.
MOVILA **Elisabeta**, nevasta lui Gavril v. v. . . . p. 205.
MOVILĂ **Gafiţa**, fata lui Eremia Movilă, măritată cu Ştefan Brăescu . . . p. 205.
MOVILĂ **Gavril**. Domnul Munteniei (1618—20) fiul lui Simion Vodă . . . p. 171, 205.
MOVILĂ **Gheorghe**, fratele Domnului Eremia, Mitropolitul Moldovei . . p. 160, 165 urm. 201.
MOVILĂ **Ion**, însurat cu *Maria* tatăl voevozilor movileşti p. 160.
MOVILĂ **Ion**. fiul lui Simion Vodă p. 171, 172.
MOVILĂ **Kiajna (Regina)**, fata lui Eremia Vodă, măritată în 1603 cu ducele Mihai Wisznowiescki (vezi Wisznowieski).
MOVILĂ **Maria**, soţia lui Ion Movilă, mama lui Eremia şi Simion voevozi . . . p. 160, 167, 202.
MOVILĂ **Maria**, fata lui Eremia Vodă, măritată cu contele Ştefan Potocki . . . p. 198-201.
MOVILĂ **Mihăilaş**, fiul lui Simion Vodă şi al Doamnei Marghita, logodnicul Ancuţei, fiica lui Radu Vodă Şerban . . p. 171-173, 205, 212, 217.
MOVILĂ **Moise**, fiul lui Simion Vodă şi al Doamnei Marghita, Domnul Moldovei 1630—33 . p. 171, 172, 205, 236, 260.
MOVILĂ **Simion**, Domnul Moldovei (1606—1607), însurat cu *Marghita* Zolkiewski . . . p. 125, 154, 155, 160, 165-171, 207, 212.
MOVILĂ **ŞCHEUCA** . . p. 160, 165.
MOVILĂ **Petre** fiul lui Simion Voda, Mitropolitul Kiewului . . . p. 171, 172, 205, 287, 289-90.
MSTISLAWKI **Teodor**, kneazul p. 129.
MURAD, Sultanul Turcilor (1574—1595) . . . p. 100, 131.
MUSELIM **Iordachi**, grec, din neamul Ramadan-Paleologilor . p. 390.
MUSTAFA I, sultan (1617; 1622-23) p. 188.
MUSTAFA **Aga**, capugiu . . . p. 453-54, 458.
MUSTAFA **Bey**, fiul lui Mihnea Vodă Turcitul . . . p. 118, 224, 226.
MUSTAFA **Paşa din Silistra** . . p. 280, 340.
MUŞATA **(Margareta)** probabil fata lui Bogdan I şi al Mariei, soţia lui Ştefan, voevodul Şepeniţului, mama lui Petru, Roman şi Ştefan, Domnii Moldovei, bunica lui Alexandru Cel Bun p. 23, 24, 2[illegible].
MUTU **Ion** . . . p. 507.
MYKOWSKI **Vlad**. voevod al Cracoviei, al 3-lea soţ al Anei Movilă, fiica lui Eremia Vodă p. 802.

N

NACU, boer moldovean . . p. 507.
NACU **Aniţa**, a 2-a nevasta a lui Enache Dabija . . . p. 370
NACU **Constantin** (Colonelul Nacolowitz) . . . . p. 322, 326.
NASTASIA din Lăpuşna, mama lui Alexandru Lăpuşneanu, ibovnica lui Bogdan Vodă Orbul.
NASTASIA, fica lui Al. Lăpuşneanu . . . p. 86.
NĂSTUREL (vezi Herescu).
NEACŞA **ot Bucşani**, soţia lui Neagoe Postelnicul, mama Doamnei Maria Brâncoveanu p. 436.
NEACŞA **(Ana)**, a doua soţie a lui Alexandru cel Bun.
NEACŞA, mama Doamnei Stanca a lui Mihai Viteazul . . p. 152.
NEAGA, soţia Banului Pârvu Craiovescu . . . p. 53, 60.
NEAGA, Doamna lui Mihnea Vodă, Domnul Munteniei (Turcitul), fata clucerului Vlaicu ot Buda (Buzău) şi a jupânesei Anca p. 110-118, 223.
NEAGOE **Basarab**, Domnul Munteniei 1512—21, fiul vel vornicului Pârvu Craiovescu şi al jupâ-

nesei Neaga, (însă probabil fiu natural al acesteia din urmă cu Basarab cel Tânăr. Însurat cu *Milița-Despina*, fata despotului sârb Ion Brâncovici . . p. 53, 57, 59-66, 103.
NEAGOE Craiovescul, ban al Olteniei . . . p. 60, 203.
NEAGOESCU Pană, fratele Doamnei Maria Brâncoveanu . . p. 436, 439.
NEAGOE logofătul din Târgoviște p. 249, 332.
NEAGOE postelnicul din Vai-de-ei, fiul lui Antonie Vodă, tatal Doamnei Maria Brâncoveanu p. 406, 436, 439.
NECULCE Ion, cronicar moldovean . . . p. 44, 232, 234, 255, 628, 503, 507-508, 524.
NEDELCA (Natalia) cercheza, nevasta lui Constantin Șerban Vodă Domnul Munteniei . . . p. 334, 406.
NEPOS Cornelius . . . p. 517.
NEGOESCUL Pană, fratele Doamnei Maria lui Constantin Vodă Brâncoveanu . . . p. 439.
NEGOIȚĂ Ioan, boer muntean . p. 247.
NENIUL Gavril, boer moldovean p. 393
NICĂ Armașul, tatăl lui Radu Șerban Voevod, căsătorit cu Maria din Coeni și frate cu mama Buzeștilor . . . p. 208.
NICODIM Sfântul din Tismana p. 19, 208.
NICOLA, grec, om de încredere al Doamnei Ecaterina . . . . p. 114.
NICOLAE, fiul lui Mihai Viteazul (vezi Pătrașcu).
NICOLAE tatăl lui Vasile Lupu p. 255.
NICOLAE voevod de Maramureș, conte de Ugoci . . . p. 13.
NICULAI armașul, . . . p. 507.
NICUSIOS Panaiotachi mare dragoman al Porții din secolul al 17-lea . . . p. 342, 354.
NURBANI, evreică, cadână . . p. 93.
NUREDDIN Sultanul, Hanul Tătarilor . . . p. 304.

O

O'DONNEL Enric, Contele, soțul fiicei lui Radu Cantacuzino . p. 483.
OLELCO, principe de Kiew, tatal Doamnei Evdochia a lui Ștefan cel Mare . . . p. 38.
OLIGMANDOVICI Andrei, duce de Lituania, tatăl Doamnei Marincai a lui Ilie voevod, Domnul Moldovei . . . p. 27, 29.
OLIGMANDOVICI Marinca (vezi Marinca Doamna).
OLIMPIADA, maica dela mănăstirea dintr'un Scaun . . . p. 470.
OLLINGEN Contele, ambasadorul Germaniei la Stambul . p. 432.
OLTEA (Maria) vezi Maria-Oltea.
OMER Aga, șeful seraiului . . p. 137, 138.
ORDOG capitan Ungur în arma a lui Bathory . . . p. 214.
OSSON Ducele de, vice regele Neapolului . . . p. 197.
OSTROG Constantin de, . p. 127.
OSTROG, fica precedentului p. 127.

P

PAGET Lordul, ambasadorul Marii Britanii la Stambul . . . p. 441.
PAHONIE calugăr (Alexandru Vodă Lăpușneanu).
PAISIE călugarul (Radu Paisie voevod),
PALADI Ana, fiica lui Antioh v. v. Cantemir . . . p. 433.
PALADI Ion, spătar . . . p. 522, 527, 529.
PALADI Nastasia, soția lui Ion p. 522.
PALADI Sanda, fata lui Mateiaș Sturza, sora Doamnei Mariei Ghica . . . p. 337.
PALADI Toader vel vornicul de țara de sus (Moldova) . . p. 392, 397.
PALEOLOG Calinichia (vezi Calinichia Doamna).
PALEOLOG Constantin, împăratul Bizanțului (1448-53) . . . p. 96.
PALEOLOG Constantin, fiul lui Muselim, însurat cu fata lui Antonic Monoret . . . p. 97.

PALEOLOG Chiriță . . . p. 173, 177.
PALEOLOG Iosif, patriarh p.96-99.
PALEOLOG Dionisie, Mitropolit al Moldovei . . . p. 216.
PALEOLOG Ion, Impărat al Bizanțului (1341-1376) . p. 16, 461.
PALEOLOG Muselim, însurat cu sora lui Mihai Cantacuzino Șaitanoglu . . . p. 97.
PALEOLOG Stamate, nepotul patriarhului, soțul Domniței Marina, fata Kiajnei . . . p. 98.
PALEOLOG Maria, Doamna lui Iancu Voda Sasu p. 131-139.
PALEOLOG Măricuța, sora Doamnei Elisabeta Movila, nevasta lui Chiriță . . . p. 173.
PALEOLOG Sofia (vezi Sofia, țarina Moscovei).
PALMA Vecchio . . . p. 224.
PANAIOT Nicusias dragomanul porții . . . p. 352-54, 461.
PANIEWSKY Gaspar, nobil polon, soțul fetei lui Alexandru Lapușneanu și a Doamnei Ruxanda p. 85.
PANTAZI-Câmpineanu, soțul Mariei Cantemir, fiica lui Const. Cantemir, nepoata lui Antioh Vodă. p. 520.
PAPA vistiernic . . . p. 228.
PÂRVU, clucer, barbatul Benettei Xenos . . . p. 104.
PARVU I, vel vornic, fiul lui Neagoe Craiovescul; însurat cu Neaga p. 53, 60, 240.
PARVU II ban, fiul lui Pârvu I fratele lui Neagoe Basarab v. v. Epitrop al *nepotului* sau Theodosie voevod . . . p. 63.
PARISIEN Martin, secretar la ambasada Franței din Stambul p. 196-97.
PASCAL, căpitan . . . p. 507.
PASCAL gramaticul . . . p. 361.
PĂTRAȘCU cel Bun, Domnul Munteniei, (1554-58) — vezi tabela No. 1; însurat cu Voica. Tatăl lui Mihaiu Viteazul . . p. 90-91, 142-44.
PĂTRAȘCU Nicolae, feciorul lui Mihai Viteazul, însurat cu Ancuța, fiica lui Radu Voda Șerban p. 147, 150, 151, 217-218.
PAVĂL Postelnicul, boer ucis de Radu Mihnea . . . p. 216.
PETRE de la Argeș, vezi Radu Paisie v. v.
PETRE Spătarul, barbatul Păunei Xenos . . . p. 104.
PETRE Stolnic, (vezi Alexandru Lăpușneanu).
PETRICEICU Ștefan, Domnul Moldovei 1672 74 și 1683-1684, însurat cu *Maria* Catargi p. 387, 397-98, 421-22.
PETRU fiul lui Ștefan cel Mare si al Evdochiei † 1479 . . . p. 45.
PETRU-Aron Domnul Moldovei 1451-52, 1454-57, fiul lui Alexandru cel Bun și al Marinei Doamna, însurat cu sora regelui Ion Corvin de Hunyadi . . . p. 29, : 2-35, 37-38.
PETRU Cercel, Domnul Munteniei. 1583—1585, fiul lui Patrașcu cel Bun, fratele lui Mihai Viteazul . . . p. 111, 114, 116, 117, 135, 142.
PETRU Mușat, Domnul Moldovei 1375-91, fiul Mușatei și al lui Ștefan voevodul Șepeniților p. 23, 24.
PETRE, pârcălabul . . . p. 177.
PETRU-Rareș, Domnul Moldovei 1527—38, 1541—46, fiul lui Ștefan cel Mare și al Mariei Rareș, însurat 1. cu *Maria* 2. cu *Elena* Brancovici, fiica lui Ion Brancovici, Despotul Sârbilor. p. 44, 46, 67-77, 130, 131.
PETRU cel Tânăr, al II-lea Domnul Munteniei (1559-68) fiul lui Mircea Cobanul și al Doamnei Kiajna, însurat cu Elena Cherepovici . . . p. 92-99.
PETRU, fiul Al. Lăpușneanu p. 86.
PETRE, fiul lui Ion din Pitești p. 146.
PETRU Vodă Șchiopul, Domnul Moldovei în 1574—1579 și a 2 oara în 1582-1591. Insurat cu *Maria* Amirali . . . p. 88, 103, 106, 118-126, 217.
PETRU cel Mare, Țarul Rusiei p. 448, 498-516.
PETRU de Sprova, Palatinul Lwowului . . . 31, 201.
PFALTZ-Neuburg, Carol Elector de p. 201.

PIASECKI, cronicar polon. p. 176.
PISOSKI Tudosca . . . p. 521.
PLATONIDA monaha, (vezi Despina-Milița Doamna).
PLEȘTEV Mihai, solul Țarului Ivan al III-lea . . . p. 46.
POLO Minio, patrician venețian, al doilea soț al Mariei Tzigara, fiica lui Petre Șchiopul p. 126, 135.
PONIATOWSKI Contele, ginerele lui Iancu Sasu . . . p. 134, 449.
PONICI vornic de târg (în Iași) p. 392.
POPESCU Hrizea vistiernic. Ginerele lui Gheorghe Băleanu (vezi Carida).
POPESCU Radu cronicar. Fiul precedentului . . . p. 87, 467, 472.
POTCOAVĂ Alexandru, fratele lui Ion Vodă cel cumplit . . p. 119.
POTCOAVĂ Constantin, idem. p, 114.
POTCOAVĂ Ion, idem . . . p. 119.
POTOCKI Ana, (vezi Movilă Ana).
POTOCKI Ana, fiica Mariei Movilă și a lui Ștefan Potocki, măritată cu Dominic Kazanowski . . p. 201.
POTOCKI Andrei, fratele lui Ștefan . . . p. 198.
POTOCKI Caterina, fata lui Ștefan Potocki și a Mariei Movilă, măritată cu Ianus Randiziwill palatinul Lituaniei în 1643 . . p. 200, 287.
POTOCKI Contele, pretedent la mâna Domniței Ruxandrei p. 298.
POTOCKI Gheorghe, nepotul Domniței Maria Movilă . . . p. 184.
POTOCKI Ion și Pavăl, fii Mariei Movilă și ai lui Ștefan Potocki p. 200.
POTOCKI Stanislas al 4-lea soț al Anei Movilă . . p. 202, 204.
POTOCKI Ștefan Contele, soțul Domniței Maria Movilă, fratele lui Ion, cunoscutul războinic p. 163, 174, 198-201, 298.
PRĂJESCU Agafia, nevasta lui Toader Boul, mama Doamnei Safta p. 318, 323.
PRĂJESCU Ion, tatăl Agafei . . p. 305, 318, 323.
PRĂJESCU Maria, fata lui Theodor . . . p. 160.
PRĂJESCU Theodor, Vel Vistiernic p. 61, 160. 323.
PRĂJESCU Nicoară, vistiernic în Moldova . . . p. 173.
PRAJESCU Nastasia, nevasta lui Ion, fiica lui Cozma Gane (Șarpe) . . . p. 318.
PRĂJESCU Toma și Anița. p. 521.
PREDA fiul lui David postelnicul și a Mariei din Brâncoveni, vară primară cu Matei Basarab, însurat cu Păuna Greceanu . . p. 435.
PREDA din Greci, ginerele lui Mihai Viteazul . . . p. 151.
PROCA portarul, boer ucis de Radu Mihnea . . . p. 216.
PSZEREBSKI Maximilian voevod de Lencici, primul bărbat al Anei Movilă . . . p. 202.
PURICE, aprodul lui Ștefan Cel Mare . . . p. 159.
PURICE Vasile, vornic la curtea lui Antioh Vodă Cantemir p. 493.

R

RACLIȘ Iftimie . . . p. 507.
RACOVIȚĂ Ana, Doamna lui Mihai Racoviță Vodă (vezi Codreanu).
RACOVIȚĂ Anastasia, nevasta lui Ion Racoviță, mama lui Mihai v. v., fata lui Toma Cantacuzino p. 521-22.
RACOVIȚĂ Ecaterina, (vezi Ghica Scarlat) . . . p. 529.
RACOVIȚĂ Ion, tatăl lui Mihai Vodă . . . p. 397, 521-22.
RACOVIȚĂ Mihai Domnul Moldovei în 1703—1705 în 1707—1709 și în 1715—1726. Al Munteniei în 1730—31 și în 1741—44, fiul lui Ion Racoviță, însurat 1 cu *Elisabeta* Cantemir, și 2 cu *Ana* Dediu-Codreanu . . . p. 449, 456, 492, 522-530.
RACOVIȚĂ Mihai Spătar, fratele precedentului (fiul lui Ion R) p. 61.
RACOVIȚĂ Nicolae, marele logofăt . . . p. 397.
RACOVIȚĂ Safta, (vezi Cantemir).

RACOVIȚĂ Ruxandra (vezi Kostaki-Negel).
RACZ, bărbatul Zamfirei . . p. 146.
RADA Doamna lui Vlad Călugărul Domnul Munteniei (a doua soție), din călugărie Samonida p. 52.
RADA Doamna lui Vlad Vintilă v. v. p. 66.
RADA preoteasa popei Ghiță, ibovnica lui Ștefan Vodă Lăcustă p. 70-71.
RADU I zis Radu-Negru, Domnul Țării Românești 1374—85, însurat 1. cu *Ana* și 2. cu *Calinichia* . . . p. 16.
RADU cel Frumos Domnul Munteniei 1462 — 74, fiul lui Vlad Dracul, însurat cu *Maria-Despina* . . . p. 41, 52, 53.
RADU-Ilieș . . . p, 90.
RADU (cel Mare), al IV-a, Domnul Munteniei 1496—1508 însurat cu *Călălina* (Ecaterina) . p. 53, 59, 89.
RADU de la Afumați Domnul Munteniei 1522—23 și 1525—29, fiul lui Radu cel Mare. Însurat cu Domnița *Ruxanda* a lui Neagoe Basarab v. v. și a Doamnei Despina-Milița . . p. 63, 64-66.
RADU Beizade . . . p. 443, 452.
RADU Călugărul, Domnul Munteniei (1521-22) . . . p. 52.
RADU, fiul lui Mircea Ciobanul și al Doamnei Kiajna p. 96, 98-100.
RADU, fiul lui Mihnea Vodă și al Doamnei Neaga . . . p. 110.
RADU Mihnea, Domnul Munteniei (1611—16; 1620—23), Domnul Moldovei (1616—19; 1623—26) p. 215-16, 223-35, 110-112, 118, 178-84, 186, 207, 209, 215.
RADU Paisie, Domnul Munteniei 1535—45. Însurat cu văduva fratelui său, Domnița *Ruxanda* a lui Neagoe Basarab și a Doamnei Despina-Milița. (contestat). p. 66, 90, 142.
RADU Șerban voevod, Domnul Munteniei 1602—1611, fiul vel armașului Nică și al Mariei din Coeni, însurat cu *Elena* din Mărgineni . . . p. 60, 151, 155 169, 173, 207-221.
RADU Leon v. v. (vezi Tomșa).
RADU Logofătul din Drăgoești p. 142, 145.
RADU Bidiviul, probabil fiul precedentului . . . p. 142.
RADU mare logofăt, fiul lui Cazan p. 288.
RADU Armașul . . . p. 208-252.
RADZIWILL Ecaterina, a 2-a fata a lui Ștefan Potocki și a Domniței Mariei Movilă, prima nevastă a lui Ianus Radziwill p. 200-201.
RADZIWIL Maria Domnița, fica lui Vasile Lupu și a Tudoscăi Bucioc, măritata cu prințul Ianus Radziwil. (1661) . p. 256, 272, 273, 283, 286-93.
RADIZIWILL Ianuș, Palatinul Lituaniei, însurat 1. cu Catrina Potocki (fata Domniței Maria Movila) și 2 cu Domnița Maria, fata lui Vasile Lupu v. v. . p. 273, 285-93, 304.
RAFAIL monahul, (vezi Popescu Radu).
RAKOCZI Gheorghe I, craiul Ardealului . . p. 241, 244, 248, 249, 273, 275, 288, 292, 294-97.
RAKOCZY Gheorghe II fiul precedentului, voevodul Ardealului p. 295-97, 321-22, 330-31, 332, 342.
RAKOCZY Sigismund, al 2-lea fiul voevodului Gheorghe Rakoczy I . . . p. 295-98.
RALE Bălașa (vezi Balașa Doamna)
RALE Niculache, stolnic, tatal precedentei . . . p. 332.
RAREȘ Constantin, fiul lui Petru Rareș și al Doamnei Elena † tânar . . . p. 68.
RAREȘ Ilie (vezi Ilie Rareș).
RAREȘ (Maria vezi Maria).
RAREȘ (Petru vezi P. Rareș).
RAREȘ Ștefan (vezi Ștefan Rareș).
RAȚ Gheorghe capitanul lui Mihai Viteazul . . . p. 174, 210.
RĂZVAN Vodă, Domnul Moldovei (Ștefan) 1595, neînsurat . . p. 130, 163.
RENNI Generalul rus din escorta Țarului Petru cel Mare . p. 503.
RIGO secretarul ambasadorului Olandei la Stambul . . . p. 477.

RIGAUD Căpitan francez în solda Movileştilor şi Polonilor. p. 197.
RINGALA Doamna, a treia soţie a lui Alexandru cel Bun, vara regelui Vladislav al Poloniei, prima soţie a Ducelui de Mazonia p. 26, 27, 55.
ROMAN I Muşat Domnul Moldovei 1391—94, fiul Muşatei, însurat cu *Anastasia* . . . p. 24.
ROMAN II Muşat Domnul Moldovei 1447—48, fiul lui Ilie voevod şi a Doamnei Marinca . . . p. 30, 31, 32, 68.
ROSENBERG Grigore din Hârlău, secretarul lui P. Rareş . . p. 72.
ROSETTI Alexandru, beizade, fiul lui Anton Vodă şi a Doamnei Zoe . . . p. 423.
ROSSETI, (Rosetto, Ruset) Anton Domnul Moldovei în 1675-1678, fiul lui Lascaris Rosseto şi a Bellei Cantacuzino, poreclit „Chiriţă Dracu", însurat cu *Zoe* p. 325, 3 1, 388, 423-24.
ROSETTI Constantin (Cuparul), fiul lui Lascaris Rosetto şi al Belei Cantacuzino, tratele lui Anton Vodă . . . p. 371, 374, 382, 423, 427.
ROSETTI Gheorghe, fiul lui Anton Vodă şi al Doamnei Zoe, soţul Christinei Ghica (fata lui Grigore Vodă Ghica I) . . . p. 366, 368, 423.
ROSETTI Iordachi, vistiernic în Moldova, fiul lui Constantin Cuparul, însurat cu Domniţa Maria Dabija . . . p. 324-25, 372, 375, 384, 401, 431, 432, 492, 494, 524.
ROSSETO Lascaris logofăt al Patriarhatului din Fanar, însurat cu Bella Cantacuzino (sora lui Şaitanoglu) . . . p. 371.
ROSETTI Lupaşcu, fiul lui Iordachi Ruset şi al Mariei Dabija p. 372.
ROSETTI Manolache, vel postelnic în Moldova . . . p. 492.
ROSETTI Niculai fiul lui Iordache Rosetti, soţul Ancuţei Brâncoveanu . . . 444.
ROSETTI Ruxanda, fiica lui Iordachi Rosetti, nevasta lui Gheorghe Cantacuzino . . . p. 412.
ROSETTI Scarlataki . . . p. 526.
ROSETTI Victoria, soţia precedentului . . p. 526-27.
ROSETTI Zoe, Doamna lui Antonie Rosetti v. v. . . . p. 424.
ROSSI, medic italian la Stambul. p. 107.
ROSTOWSKA Maria, prima nevastă a lui Ion Vodă cel Cumplit . . . p. 128.
ROSTOWSKAIA Lobanow Agrofena, Principesă, soţia lui Matei Cantemir, fiul lui Dumitraşcu Vodă . . . p. 520.
ROTHAL, conte în Moravia p. 323.
ROTHAL Ion, căpitan de Satul Mare . . . p. 352, 354.
RUGINĂ Pavel . . . p. 507.
RUDOLF II-lea Împăratul Germaniei . . . p. 124, 148, 209, 215.
RUSTEA Ghence, boer din Muntenia (Bulgar) socrul lui Şerban Vodă Cantacuzino p. 344.
RUXANDRA, fiica lui Basarabă cel Mare, măritată cu Ştefan Uroş III-lea, regele Serbiei p. 16.
RUXANDA Doamna lui Bogdan Vodă (Orbul), Domnul Moldovei fiica lui Mihnea cel Rău, Domnul Munteniei, şi a Doamnei Smaranda, (măritată întâi cu Dragomir Logofătul) . . . p. 54-50.
RUXANDA, Domniţa (vezi Hmielniski)
RUXANDA Doamna lui 1. Radu de la Afumaţi v. v. 2. Radu Paisie v. v. (această din urmă căsătorie e contestată), fiica lui Neagoe Basarab şi a Doamnei Miliţa. p. 63-64.
RUXANDA Doamna lui Alexandru Lăpuşneanu, fiica lui Petru Rareş şi a Doamnei Elena, toastă logodnică a lui Joldea † 1569 p. 68, 79-86, 160.
RUXANDA (vezi Cantemir).
RUXANDA fiica lui Scarlat Beglizzi, (vezi Mavrocordat).

S

SAFIGI, venetiană, cadâna . p. 93.
SAFTA Doamna lui Gheorghe Ştefan voevodul Moldovei, fiica lui

Toader Bou, Vistiernic şi a Agafiei Prăjescu . . p. 317-25,337.
SAINT-Simon . . . p. 501-502-503.
ŞAINTANOGLU Andronie (vezi Cantacuzino).
ŞAINTANOGLU Mihai (vezi Cantacuzino), tatăl precedentului.
SALVAREZI, familie genoveza din Pera (Constantinopol) . p. 103.
SALVAREZI Ecaterina Doamna lui Alexandru, voevodul Munteniei, mama lui Mihnea v.v. p. 103-118.
SAMBUSZKO nobil polon, ginerele lui Ştefan Cel Mare . . p. 46.
SAMONIDA monaha (vezi Rada Doamna).
SANCY DE, ambasadorul Franţei la Stambul . . . p. 193, 107.
SANDREL (vezi Alexandru, fiul lui Ştefan Cel Mare).
SANGER boer moldovean, s. XV-a p. 47.
SANSOVINO architect italian din secolul al XVI-lea . . . p. 224.
SAPIEHA Leon, cancelarul Lituaniei . . . 175.
ŞARPE Cozma postelnic (vezi Gane Cozma).
SAS voevod, fiul lui Dragoş Vodă, ca 1350 . . . p. 13, 14, 20.
SBIEREA, frate cu Varlam logofătul, boer moldovean . p. 393.
SBOROWSKY Christofor, nobil polon, logodnicul fetei lui Al. Lăpuşneanu . . p. 85, 86.
SBOROWKY Christiana, fata lui Martin, logodnica lui Despot-Vodă . . . p. 85, 127.
SBOROWKY Martin, tatăl precedentei . . . p. 85, 127.
SCHENDER Paşa . . . p. 180-86, 228, 258.
SCHERLET Enache . . . p. 507.
SCULI, vătaf de aprozi . . p 320.
SCOCARDI italian, nepotul medicului lui Vasile Lupu . p. 284.
SEBEŞ Nicolae . . . p. 298.
SZEKELY Moise, voevodul Ardealului . . . p. 209, 210, 214, 215.
SZEKELY, magnat ungur . p. 289.
SENESLAU voevod în Ţara Românească ca. 1270 . . . p. 11.
ŞEPTELICI boer moldovean, omorâtorul lui Gaspar Vodă Graţiani . . . p. 258.
ŞERBAN. fratele Mariei din Coeni p. 208.
ŞERBAN Iordachi soţul Aniţei Ceaurul.
ŞERBEGA, armean, soţul mamei lui Ion Vodă cel Cumplit p. 128.
SEREMETEW Ana, soţia lui Constantin Cantacuzino, fiul lui Ştefan Voda . . p. 478, 483-85.
SEREMETEW mareşal rus . . p. 499, 504.
SFORZA Giovanelli, din familia ducală milaneză . . p. 137.
SEWAST medicul lui Dumitru Vodă Cantemir în Rusia p. 509-10, 517.
SIFTLA, ofiţer polon . . . p. 214.
SIGISMUND I, regele Poloniei (1506—1548) . . . p. 56, 58.
SIMA vistier sub Ştefăniţă, Domnul Moldovei † 1524 . . . p. 65.
SIMION principe de Kiew, fratele Doamnei Evdochia a lui Ştefan Cel Mare . . . p. 38.
SINAN Paşa. . . . p. 113, 114, 134, 227.
ŞINCAI Gheorghe Cronicar . . p. 87. 471.
ŞIPOTEANU Andrei, vornic de poartă în Moldova . . p. 392.
SLUCZK Ion Simion, duce . . p. 162, 165.
SLUCZK Alexandru, fratele precedentului . . . p. 162.
SMARANDA Doamna lui Mihnea Vodă cel Rău, întâia soţie . p. 54, 57.
SMARANDA, fata lui Dumitru Voda Cantemir . . . p. 512-513.
SMUCILĂ, ban în Moldova p. 507.
SOBIESKI Ion, regele Poloniei. (1674—96) . . . p. 314, 367, 380 382, 395, 397, 426.
SOFIA regina Poloniei, nevasta lui Vladislav Iagellon.
SOFIA Dorothea, regina Prusiei. p. 502.
SOFIA Paleologa ţarina Moscovei, soţia lui Ioan Vasilievici III-lea. p. 47-49.
SOFIALĂUL Necula, boer grec în Muntenia . . . p, 359-60. 361.
SOFRONIA monaha (vezi Stana Doamna).
ŞOLDAN Candachia nevasta lui Costea Bucioc, mama Doam-

nei Tudosca a lui Vasile Lupu. p. 256. 521.
ŞOLDAN Tofana, . . . p. 521.
SOLIMAN I. Sultan. (1520—1566) p. 69, 73, 75, 93.
SOLOMON Tedeschi, vezi Aron Vodă.
SPANDONI, omul de încredere a lui Duca Vodă . . . p. 401
SPROVA Petru, palatin de Lwow. p.
STAMATIE Hadâmbul, ruda lui Vasile Lupu . . . p 256.
STAMATI Sandu comisul, (în Moldova) . . . p. 393.
STAMATI jupâneasa lui Sandu Comis, vara Doamnei Anastasia Duca . . . p. 393.
STAN ot Fiereşti . . . p. 244.
STANA, mama lui Petru Cercel. p. 142.
STANA, ibovnica lui Bogdan Vodă Orbul, mama lui Ştefan Vodă, Domnul Moldovei . . . p. 56.
STANA prima soţie a lui Radu Vodă Paisie . . . p. 142.
STANA, fiica lui Mircea Ciobanul măritată cu Logofătul Ion din Piteşti . . . p. 93, 146.
STANA Doamna lui Ştefăniţă, Domnul Moldovei, fiica lui Neagoe Basarab voevod şi a Doamnei Despina-Miliţa, din călugărie Sofronia † 1530 . . . p. 63-66
STANCA, mama lui Matei Basarab. p. 240.
STANCA Doamna lui Mihai Viteazul . . p. 144, 145, 152, 217.
STANCIU paharnicul, boer ucis de Radu Mihnea . . . p. 216,
STANISLAS de Chodez, capitan de Lwow . . . p. 58.
STÂRCEA Anghelina . . . p. 521.
ŞTEFAN Voevod de Maramureş, conte de Ugoci, fiul lui Nicolae, tatal lui Bogdan Vodă, Domnul Moldovei (Descalicătorul). p. 13.
ŞTEFAN voevod de Şepeniţ, barbatul Muşatei . . . p. 24.
ŞTEFAN I Muşat Domnul Moldovei 1394—1401 fiul Muşatei . . p. 24.
ŞTEFAN II Muşat, fiul lui Alexandru Cel Bun, Domnul Moldovei singur 1433—35, împreună cu Ilie 1435—44; din nou singur 1444—47 . . . p. 29-32.
ŞTEFAN Cel Mare (III-a Muşat) Domnul Moldovei 1454—1504, fiul lui Bogdan v. v. şi al Mariei-Oltea, însurat cu 1. *Marinca*, 2. *Evdochia* din Kiew, fata prinţului Olelco († 1467), 3. *Maria* Comnen din Mangop, fata lui Olobei Comnen († 1474), 4. *Maria-Voichiţa*, fata lui Radu Cel Frumos, Domnul Munteniei şi a Doamnei Maria († 1511). p. 37-49.
ŞTEFAN Vodă Cel Tânăr 1517—1537, fiul lui Bogdan Vodă Orbul şi al Stanei (fiu natural) însurat cu *Stana*, fiica lui Neagoe Basarab Voevod . . p. 56, 57, 63-65, 67.
ŞTEFAN Lăcustă v. v. Domnul Moldovei 1540—1541 fiul lui Ştefan Cel Mare (sau al fiului său Săndrel). p. 46. 69, 70, 74.
ŞTEFAN Rareş Domnul Moldovei, 1551—52, fiul lui Petru Rareş şi al Doamnei Elena . . . p. 68, 76, 79, 80, 82.
ŞTEFAN Vodă, fiul lui Vasile Lupu din a 2-a căsătorie, Domnul Moldovei 1659—61. . . . p. 272, 274, 276-81, 288, 307, 312, 324, 339.
ŞTEFAN, nepotul lui Vasile Lupu omorât de Gheorghe Ştefan. p. 274, 279, 305.
ŞTEFAN Tomşa I Domnul Moldovei 1563—1564, omorâtorul lui Despot Voda, însurat cu *Axintea* . . . p. 94, 127, 206.
ŞTEFAN Tomşa II fiul lui Ştefan Tomşa I, Domnul Moldovei 1611—1615, însurat cu *Ginevra* 2 cu *Elena* . . . p. 173, 174, 175, 176, 177-83, 206, 241.
ŞTEFAN Surdul, Domnul Munteniei (1591—92), însurat cu fata lui Andronie Cantacuzino . p. 130, 152.
ŞTEFAN Mitropolitul Munteniei. p. 288, 350.
ŞTEFAN Ieromonahul, duhovnicul Doamnei Ilânca Cantacuzino. p. 418-19.
ŞTEFAN Mikud Kükenus Conte de

Doboka, ban de Severin, bunicul Doamnei Clara (vezi Doboka).
ŞTEFAN Cel Sfânt regele Ungariei. p. 9.
ŞTEFĂNIŢĂ, fiul lui Petru Vodă Şchiopul şi al Doamnei Maria p. 123-126.
ŞTEFAN, serdarul, al 2-lea barbat al Doamnei Dafina Dabija p. 320. 340.
ŞTEFANA, (vezi Mihailova).
ŞTEFĂNIŢĂ Vodă vezi (Ştefan Cel Tânăr)
STRAŞIMIR, Ţarul Bulgariei, însurat cu *Ana* Basarab, fiica lui Alexandru Nicolae v. v. . . p. 18, 19.
STICĂ pivnicierul, văr primar cu Vasile Lupu prin mamă-sa p. 256.
ŞTIRBEI Constantin, vărul Doamnei Păuna Cantacuzino . . p. 469.
STRATMANN conte, ministrul Împăratului Leopold I . . . p. 411.
STROICI Luca, boer moldovean. p. 124. 125, 165. 169. 173.
STROICI Simion, boer moldovean. p. 72, 173. 175.
STROICI Vasile, paharnic. . p. 123, 177.
STURZA, boer moldovean. p. 178.
STURZA Chiriac, biv vel spătar, (fiul lui Mateiaş) fratele Doamnei Maria Ghica . . . p. 392, 421-22.
STURZA Dumitraşcu, soţul Mariei Ghica, fiica lui Grigoraş Vodă şi a Doamnei Maria.
STURZA Dumitru mare vistier, tatăl lui Mateiaş Sturza. p. 337
STURZA Ilie, fiul lui Mateiaş, fratele Doamnei Maria Ghica, (cel care refuză domnia Moldovei) . . p. 337, 387.
STURZA Mateiaş vistiernic, fiul lui Dumitru Sturza, tatăl Doamnei Maria Grigore Ghica . p. 337
STURZA Toader, fiul lui Mateiaş, frate cu Doamna Maria Ghica. p. 337. 358, 364.
STURZA Zoe, nevasta lui Manoil Brâncoveanu . . . p. 465.

T

TALABA agentul lui Rakoczi. p. 44.)
TARASIE Episcop de Roman sub Ştefan cel Mare . . . p. 39.
TARLON, nobil polon din Lemberg, (şi-a logodit fata cu Bogdan Vodă Lăpuşneanu) . p. 85, 86.
TĂTĂRANU Vlaicu, clucer, tatal Doamnei Neaga a lui Mihinea Turcitul . . . p. 110.
TĂRŞOR Mihai ot, tatal lui Anton Vodă din Popeşti . . . p. 350.
TĂUTU familie boereasca din Moldova . . . p. 84.
TELEKI Contesa . . . 479.
TELEKI MIHAI, cancelarul Ardealului . . . p. 352.
TEOCTIST Mitropolitul Moldovei sub Ştefan cel Mare . . p. 39.
TEODORA, nevasta lui Ion Movilă, fata lui Ene Postelnicul p. 205.
TEODORA ţarina Bulgariei, fata lui Basarabă cel Mare, Domnul Ţării Rom. . . . p. 16.
TEODORA, fata lui Petru cel Tânar . . . p. 96
TEOFANA, fiica lui Alex. Lăpuşneanu . . . p. 86.
TEOFANA, numele din calugarie al Domniţei Teodora, a lui Basarab cel Mare . . . p. 16.
TEOFANA, calugăriţă (vezi Tudora, mama lui Mihai Viteazul .
ŢEPELUŞ Voevod (vezi Basarab cel Tânar).
THEODOSIE Mitropolitul Ţarii Româneşti . . . p. 288.
THEODOSIE voevod (vezi Basarab Theodosie).
THEOLEPT Patriarhul Constantinopolului (sub Neagoe Basarab) p. 62.
ŢIFESCU Ilie, vel spatar în Moldova (Dabija) . . . p. 492, 522.
TITZIAN . . p. 224.
TYSZKIEWIEZ, voevod de Trock p. 183, 185, 186, 200.
TOADER grec, omul familiei lui Petru Rareş. . . . p. 74.
TOADER Brănişteriul, boer moldovean . . . p. 258.
TOADER Iordachi, vistiernic în Moldova . . . p. 397.

TOLSTOI, ambasadorul rus la Poarta . . . p. 509, 514.
TOMA Boldorfer (vezi Boldorfer Toma .
TOMŞA Radu-Leon (zis Stridia), Domnul Munteniei (1664-69), fiul lui Leon Tomşa Vodă, însurat cu *Victoria* . . . p. 358. 60, 406.
TOMŞA Leon (vezi Leon Tomşa).
TOMŞA Ştefan, fiul lui Radu-Leon Vodă, însurat cu Domniţa Ecaterina Duca . . p. 359, 389-92, 394, 406.
TRAPEZUNTUL Gheorghe. p. 464.
TREVISANIO Baiul Veneţiei la Stambul . . . p. 283.
TROTUŞAN Logofătul, boer moldovan, mort în 1541 p. 75.
TRUBEŢCAIA Anastasia, a 2-a nevastă a lui Dumitraşcu Vodă Cantemir, fiica lui Ioan Iurevici Trubeţcoi. Măritată a 2-a oară cu Prinţul de Hessa. E mama Smarandei-Ecaterina, principesă Galitzin . . . p. 512-13, 516.
TRUBEŢCOI Iurevlci Ion Prinţul, tatăl Anastasiei Trubeţcaia p. 512
TUCOMIR Voevod Domnul Ţării Româneşti, urmaşul (poate fiul) lui Lytuon, la 1290—1301. p. 12.
TUDORA, mama lui Mihai Viteazul p. 142-144, 150-51.
TUDORA din Târşor, ibovnica lui Mihai Viteazul . . . p. 146.
TUDORA, fiica lui Alex. Lăpuşneanu . . . p. 86.
TUDOSCA Doamna lui Vasile Lupu, (vezi Tudosca).
TURCULEŢ, căpitan . . . p. 424.
TZIGARA Maria fiica lui Petre Şchiopul v. v. şi a Doamnei Maria . . p. 120-122, 124, 126.
TZIGARA Zotu, bărbatul precedentei . . . p. 122, 124, 126.

U

UDRIŞTE postelnicul din Mărgineni . . . p. 208.
UNGNAD, omul lui Basta, p. 217.
URBAN V-a papa . . . p. 19.
URECHE Alexandra, nevasta lui Alexandru Buhuş, fiica lui Niculae şi a Elisabetei Ureche p. 399.
URECHE Elisabeta nevasta lui Niculae Ureche, mama precedentei. p. 399.
URECHE Grigore vornicul, cronicar p. 59, 71, 84, 120, 372.
URECHE Niculae, fiul lui Vasile Ureche . . . p. 372.
URECHE Nistor, tatăl lui Grigore cronicarul . . p. 173, 175, 177.
URECHE Vasile tatăl lui Niculae Ureche şi frate cu Grigore Ureche . . . p. 372.
URDĂREANU Istrati, însurat cu Ilinca Cantacuzino . . p. 412.
UROŞ regele Serbiei, însurat cu Anca, fiica lui Alexandru Nicolae v. v. . . . p. 19.
URSACHE mare vistiernic în Moldova . . . p. 392, 400.
URSULIŢĂ Iordachi . . p. 507.

V

VĂCĂRESCU Enache, decapitat la Stambul. 1714 . . . p. 460.
VĂCĂRESCU Maria, prima nevastă a lui Nicolae Brâncoveanu . p. 465.
VENIER Sebastian, baiul Veneţiei la Stambul . . . p. 235-36.
VALLARGA Mărioara, sora Doamnei Ecaterina . . . p. 104.
VALLARGA Nicola, grec p. 104
VARLAM armaşul . . . p. 398.
VARLAM logofătul, boer moldovean . . . p. 393.
VARTIC Artemia, fata lui Gavril, măritată cu Mircea Vodă Birnowski . . . p. 205.
VARTIC GAVRIL, tatăl precedentei p. 205.
VĂRZARUL Constantin, boer muntean, fiul armaşului Radu de sub Matei Basarab . . p. 343.
VASILE, fiul Ţarului Ivan Vasilievici III-a şi al Sofiei Paleologul. p. 47-48.
VASILE Lupu Domnul Moldovei, 1634-1653, fiul lui Nicolae (Coci) din Arvanitachori şi a Irinei. Însurat 1. cu *Tudosca* Bucioc şi 2. cu *Catrina* Circaziana . . p. 250, 251, 255-81, 284-314, 320-21.
VELELI Batiste, boer grec. . . p. 258-59.

VELICA, fata logofatului Ioan din Piteşti şi a Domniţei Stana (a lui Mircea Ciobanul) nevasta lui Fabricio Genga, ibovnica lui Mihai Viteazul . . . p. 146-148.
VERANCIU istoric ungur s. XVI p. 72.
VERONESE . . . p. 224.
VICTORIA, Doamna lui Leon Tomşa-Vodă . . . p. 206.
VILLELONGUE Robert Joseph de fost ofiţer in armata lui Carol al XII . . . p. 489.
VIŞA din Goleşti nevasta lui Stroe Leurdeanul . . . p. 344.
VIŞA (Voica), ibovnica lui Mihnea-Vodă, mama lui Radu Mihnea p. 111, 118.
VITOLD, fratele Doamnei Ringala a lui Alex. cel Bun . . . p. 26
VLAD, fiul lui Miloş . . . p. 101, 116, 117, 121.
VLAD, fiul lui Mihnea Turcitul 1586 . . . p. 118.
VLAD Călugărul Domnul Munteniei 1482—96, fiul lui Vlad Dracul, însurat 1. cu *Maria*, din călugărie Epraxia, 2. cu *Rada* din călugărie Samonida . . p. 52.
VLAD I Dracul Domnul Ţării Româneşti 1431—46, fiul lui Mircea cel Bătrân, însurat cu *Maria*, p. 29, 52, 53.
VLAD Ţepeş Domnul Munteniei 1456—62, şi 1476, fiul lui Vlad Dracul, însurat cu *Elena* Corvin de Huniady . . p. 37-38, 51, 52, 57, 103, 119.
VLAD Vintilă v. v. Domnul Munteniei 1532—55, fiul lui Radu cel Mare. Insurat cu *Rada* . p. 66.
VLAD Vodă Innecatul, Domnul Munteniei 1530—32, însurat cu *Ana* . . . p. 68, 89.
VLADIMIRESCU Tudor. p. 125.
VLĂDESCU Pârvu, boer muntean p 343, 345.
VLADISLAV I zis Vlaicu-Vodă, Domnul Ţării Româneşti 1364-74 fiul lui Alexandru-Nicolae v. v., însurat cu fata regelui Ştefan al Bosniei . . . p. 18, 19.
VLADISLAV II Iagello regele Poloniei . . p. 26, 29, 30.
VLAICU-Vodă (vezi Vladislav I).
VLĂSAN, bunicul lui Matei Basarab p. 240.
VLASTO Grigore, boer grec, însurat cu Domniţa Bălaşa Cantacuzino, fiica lui Şerban Vodă p. 412.
VOICA Doamna lui Milınea Vodă cel Rău, a doua soţie . . p. 54, 57, 58.
VOLAIRE . . . p. 487-89, 498.
VOICA, fiica lui Iancu Sasu şi a Doamnei Maria . . p. 133, 139.
VOICA, Doamna lui Pătraşcu cel Bun . . . p. 142.
VOICA, ibovnica lui Mihnea Vodă Turcitul, mama lui Radu Vodă Mlhnea . . . p. 223-24.
VRAJOGHIE logoţăt († 1570), fiul lui Stan ot Fiereşti, tatăl lui Cazan, portar † 1602 . . . p. 244.

W

WASA Sigismund Regele Poloniei (1587—1632) . . . p. 203.
WASILIEVICI vezi Ioan III-a.
WEISS Jörg, cismar în Braşov . p. 130, 131, 133.
WEISS Ecaterina, soţia precedentului, ibovnica lui Petru Rareş, mama lui Iancu Sasul voevodul Moldovei . p. 130, 131, 132, 133.
WEISS Mihail, primarul Braşovului, prietenul lui Radu Vodă Şerban p. 213.
WYCHOWSKI general cazac . p. 213, 306.
WISZNOWIECKI principe polon, ginerele lui Ştefan cel Mare . . p. 46, 93, 201.
WISZNOWIECKI Eremia fiul Domniţei Regina, fata lui Eremia Vodă Movilă şi a Ducelui Mihai Wisznowieski, tatăl lui Mihai Corybut Wisznowski, rege al Poloniei . . . p. 202, 298.
WISZNOWIECKI Mihai. (Corybut) regele Poloniei (1669 — 1673). p. 46, 202.
WISZNOWIECKI Dumitru, Prinţ polon, care ceru în căsătorie pe Domniţa Ruxanda a lui Vasile Lupu . . p. 276-77, 298, 310-11.

WISZNOWIESKI Kiajna-Regina, fata lui Eremia Vodă Movilă, măritată cu Mihai Wisnowieski p. 168, 201-202.
WISZNOWIESKI Mihai Ducele, soţul Domniţei Kiajna-Regina, fata lui Eremia Vodă Movilă. p. 164.

Z

ZALYONI Elisabeta de Albes, (vezi Movilă Elisabeta).
ZAMFIRA, fata lui Ion din Piteşti, nevasta lui Petre Racz . p. 146, 168, 171, 177, 178-183, 201-202.
ZAMOISKI, hatman, cancelarul Poloniei . . . p. 163.
ZAMIEKOVA Sofia, nevasta lui Ion Golski, nobil polon . . . p. 199.
ZAPOLYA Ion, voevodul Ardealului, apoi rege al Ungariei . p. 64, 71, 72, 79.
ZANETTO, fratele Doamnei Ecaterina . . . p. 104.
ZANE Giovanni, soţul Domniţei Elena a lui Iancu Sasu p. 134-137.
ZANE Elena, (vezi Elena Zane) p. 134.
ZANE Mattio . . . p. 138.
ZĂRUL fraţii . . . p. 507.
ZMUCILĂ Savu, Banul . . p. 507.
ZOLKIEWSKI Stanislas, castelan de Lemberg . . . p. 163, 165, 167, 174.
ZOLOTARENKO Ana, a 2 a nevastă a lui Bogdan Hmielnicki p. 306, 312.
XENOS, grec . . . p. 104.
XENOS Estera, fiica precedentului p. 104, 116.
XENOS Benetta, idem . . p. 104.
XENOS Păuna, idem . . . p. 104.

* * *

ERATA

Citiți la pagina

55, rândul 3 de jos *spun* în loc de spune.
„ „ 5 „ „ *uita* în loc de iuita.
148, „ 1 și 14 de sus *Stanca* în loc de Stana.
221, rândul 5 de jos *Elena* în loc de Maria.
241, „ 7 „ „ *Radu Vodă* în loc de Radu Vodă, fiul lui Alexandru Ilieș.
304, „ 2 de sus *Radziwill* în loc de Wisznowiecki.
332, „ 3 „ jos *Preda Brâncoveanul, bunicul*, în loc de Preda Brâncoveanul, tatăl.
469, „ 1 „ sus *Radu Dudescu* în loc de Iancu Dudescu.
490, „ 6 „ jos *Meletie* în loc de Meletiu.
497, „ 1 din notă *Hassan* în loc de Nassan.

PRESCURTARI LA LEGENDELE PLANȘELOR

A. A. R. — Anale Academiei Române.
Buletinul C. M. I. — Buletinul Comisiunei Monumentelor Istorice.
N. Iorga : **Portrete D. R.** — Portretele Domnilor Români.

* * *

DE ACELAȘ AUTOR:

AMINTIRILE UNUI FOST HOLERIC.
Premiate de Academia Româna
Ediția I „Minerva" 1914.
Ediția II „Flacăra" 1916.

PRIN VIROAGE ȘI COCLAURI.
Editura „Cultura Națională" 1922

PE ARIPA VREMII.
Tip. „Steaua" 1923

INTÂMPLAREA CEA MARE.
Editura „Cartea Românească" 1926

FARMECE.
(Viața lui Despot Vodă)
Editura „Universul" 1933

ÎN PREPARAȚIE:
VIAȚA LUI P. P. CARP.

TABELA I

BASARABII

ntocmită după Ştefan Grecianu
u îndreptări după istoriografia
ai nouă. Cronologia de la 1446
încoace după D. Onciul.

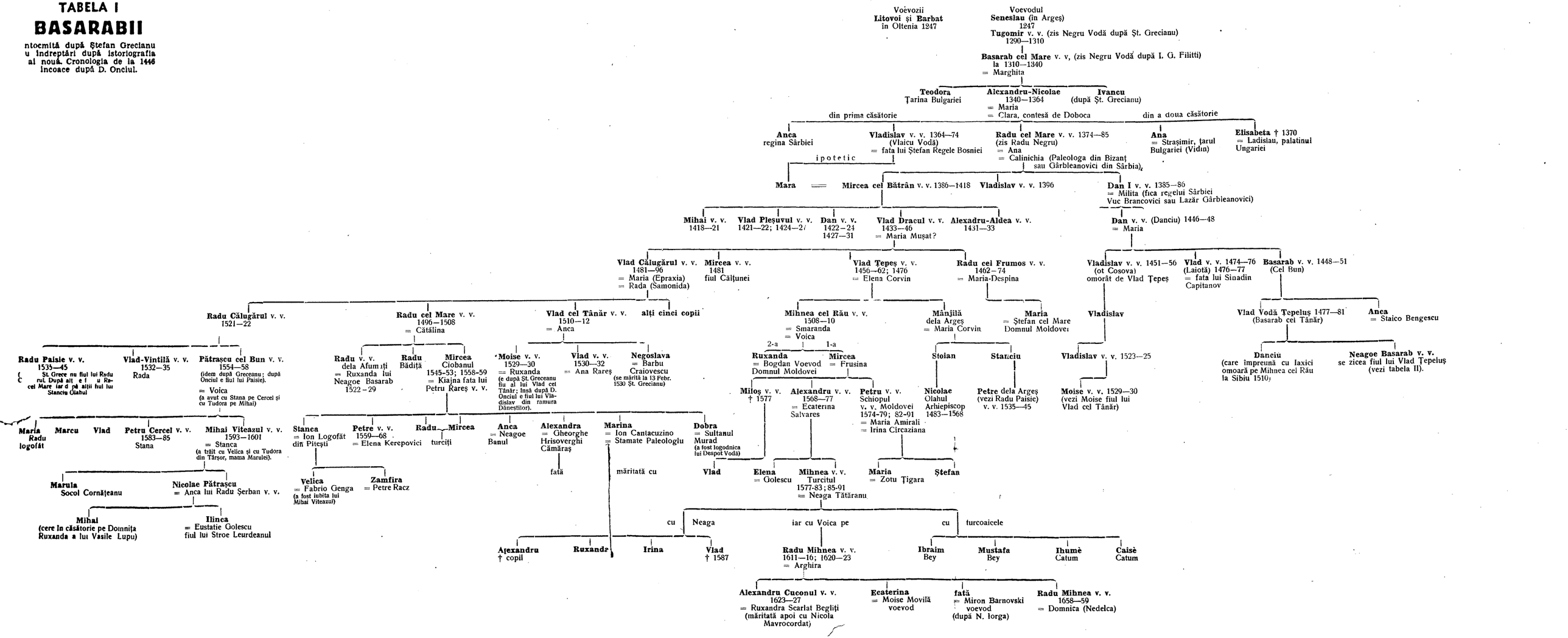

TABELA II

Boerii Craioveşti - Brâncoveni - Mărgineni

O n m tă d ă I C Filitti Banatul i t f n Greceanu Genealo d umentate, O G Lecca· Ge a e 100 de ca e etc)

Neagoe
de la Craiova

Barbu
vel ban 1492
† 1525
Negoslava Basarab
fata lui Vlad Vodă cel Tânăr (vezi tabela I)

Pârvu I
vel vornic 1482
† 1512
îngropat la Snagov
Neaga

Danciu
vel comis 1489
vel armaş 1505
Hrusana

Radu
postelnic
† 1507
Velica Florescu

Neagoe Basarab Voevod
1512—1521
probabil fiu natural al lui Basarab Voda cel Tânăr cu Neaga
Milita-Despina
fata Despotului Ion Brancovici

Preda
vel ban

Pârvu II
vel ban
+ 1529

? **Vlădaia**
Vlăsan
vel vistier 1528
vel logofăt 1530

Marga
= Marcea
vel postelnic 1510

Maria

Drăghici
= Stana

Teodosie Voevod

Stana
Ştefăniţă Domnul Moldovei

Ruxanda
Radu Voda de la Afumaţi

Barbu III
vel ban
1534

Drăghici
postelnic
1530

Barbu II
vel ban 1530
sora lui Moise v. v.

Datco
postelnic
vel armaş
Calea din Brâncoveni
1578. Adoptă pe fii lui Vlăsan

Vlăsan
† 1568
Maria

Matei
ban † 1559
— Stanca

Marcea
din Şitoaia
postelnic

Anca din Coeni
= Neagoe vel ban
1560—63

Udrişte
vel vister
— Anca, fica lui Radu Vodă dela Afumaţi

Danciu
din Brâncoveni
vel armaş vel vornic
† 1596
Stanca

Datco
† ca. 1575

Radu
din Brâncoveni
postelnic
= Neaga din Goleşti

Şerban
postelnic din Coiani
1573

Maria
Radu, postelnic
— Nică, vel armaş
† 1590

Udrişte
postelnic din Margineni
= Oprişa

Matei Basarab Voevod
1633—1654
— Elena Năsturel Herescu
† 1653

Barbu
postelnic 1607
† tânăr

Calea
Calotă din Bozieni
vel ban
Stanciu vel postelnic

Maria
din Brâncoveni
= David, postelnic
1596, 1603

Şerban
zis
Radu-Şerban Voevod
1602—1611
(a trăit cu Elena, soţia logofătului Neagoe din Târgovişte, fata popii Constantin din Bucureşti † 1642).

Elena
din Margineni

Stanca
† 1645
— Fota, vel postenic
Gorgan, vel vornic

Preda Brâncoveanu
† 1658
= Păuna Grecianu

Constantin
zis
Const. Şerban Voevod
Balaşa Rale, fata stolnicul. Niculae Rale

Elena
C. Cantacuzino
v. postelnic

Ancuţa
— Niculae Pătraşcu
fiul lui Mihai Viteazu

Vişa
din Goleşti
= Stroe Leurdeanu

Ancuţa
Iordachi Pârscoveanu, postelnic

Papa
postelnic
† 1655

Stanca

Şerban Vodă Cantacuzino 1678-89
Maria Golescu
Maria Ghencea-Rustea
(pentrû fraţii şi surorile lor vezi tabela Cantacuzino)

Maria
Şerban Cantacuzino

Eustratie
Leurdeanu (Golescu)
vel logofat
Ilinca, fiica lui Nicolae Pătrascu

Constantin Brâncoveanu Voevod
1689—1714
Maria fica lui Neagoe Postelnic
(care era fiul lui Antonie Voda)

Ilinca
— Eustratie Golescu
vel logofăt

Constantin
Anica Balş

Ştefan
Balaşa Cantacuzino

Radu

Matei

Stanca
Radu Beizadea

Maria
Constantin Duca Voevod

Ilinca
— Scarlat Mavrocordat
Şerban Greceanu

Safta
Kreţulescu

Ancuţa
N. Rosetti

Bălaşa
M. Lambrinò

Smaranda
= Baleanu

Constantin
Maria Cosiogeanu

Manoil
Zoe Sturdza

Nicolae
Maria Vacarescu
Falcoianu
Elena Moruzi

Elena
Cantacuzino-Paşcani

Grigore
† 1833
Elisabeta Balş

Maria
= Gr. Băleanu

Zoe Mavrocordat
(nepoată de soră a Elisabetei Balş, adoptată de Grigore Brâncoveanu în 1820)
Gheorghe Bibescu Voevod

Grigore Brâncoveanu † 1886

Constantin
— Antoniades
Colette Cesianu

Ana
= Conte Matei de Noailles

Caterina
= Principe Caraman-Chimay

TABELA III

MUȘATINII

Mauriciu
voevod de Maramureș 1280—1300

Nicolae
v. v. de Maramureș,
conte de Ugoci, 1300 - 1326

Ștefan
v. v. de Maramureș 1326—1340
conte de Ugoci

Bogdan
voevod de Maramureș 1340—49
voevod al Moldovei 1349—65
= Maria

Iuga
v. v. de Maramureș 1349—

Ștefan

Margarita
(Mușata)

Latscu Voevod
al Moldovei
1365—73
= Ana

Costea (sau Ștefan)
Voevod de Șepeniț
pe la 1350

însurat cu

Petru I
[illegible]

Roman I
Domn al Moldovei 1391—95
Anastasia

Ștefan I
poate uzurpator Domn
al Moldovei 1394—1399

Anastasia
= Iurg Koriatovici
[Voev. al Mold 1373—75] contestat

Anastasia
= Roman I v. v.

Roman

Ion (Ivașcu)
re endent

un fiu
Mătușița, fata
Mariei, nepoata lui
Neagoi Basarabescu

Alexandru I cel bun
Domn al Moldovei 1400—1433
1 Margareta de Losonți (contestat)
2 = Ana
3 = Ringala de Polonia
4 = Marina

Ilie Voev. (din Ana)
Domn Mold 1433—43
Maria a sora Reginei Sofia
Sigismand VI a Poloniei

Ștefan II (din Stana, țiitoare)
Domn 1433—1447
= Maria

Bogdan II (dintr'o țiitoare)
Domn Mold. 1449—51
= Maria Oltea († 1464)

Petru zis Aron (din Marina)
Domn 1451—1452, 54—57
sora lui Ion Corvin din Hunyade

Ilie
† 1501
în Polonia

Alexandru

Roman II
Domn 1447—48

Alexandru II
Domn 1449; 1452—55

Ștefan cel Mare
Domn al Moldovei 1457—1504
= Maruşca
= Evdochia de la Kiev, † 1467
= Maria Comnen dela Mangup † 1477
= Maria fiica lui Radu Voevod † 1511

Alți copii

Alexandru
(din 1 a)
1496

Ilie
(din 1 a)
† copil

Bogdan, Petre
† 1480 (din 2-a)

Elena (din 2-a)
† 1505
= Ion cel tânăr, fiul
Țarului Ion al Moscovei

Bogdan III (din a 4-a)
Domn Mold. 1504—1517
= Roxanda fiica lui Mihnea v. v.

o fată
= Prințul Wisznoviecki

Maria (din a 4-a)
† 1518

Petru Rareș Voev.
(din Maria Rareș, țiitoare)
Domn al Mold. 1527—1538; 41—46
— Maria † 1529
Elena I. Brancovici din Despoții Serbiei

Ștefan Lăcusta
Domn 1538—40

Petru
1526

Ștefan cel tânăr (din Stana, țiitoare)
Domn 1517—27
= Stana a lui Neagoe Basarab

Ioan

Alexandru V.
Cornea
Domn 1541
(fiu natural)

Alexandru Lăpușneanu
(din Anastasia, țiitoare)
Domn Mold. 1552—61
și 1564—68

Roxanda
(din 2-a)

Ilie II (din 2-a)
Domn 1546—51
Turcitul

Ștefan VI
(din 2-a)
Domn 1551—52

Constantin
(din a 2-a)

Kiajna
Despina (din 1-a)
— Mircea Voda
Ciobanul

Bogdan
(din 1-a)

Iancu Sasul
din Caterina Weiss (țiitoare)
Domn 1579—82
Maria Paleolog

Constantin
Bogdan
pretendent
Eugenia Nagyswaty

Wolfgang
pretendent

Ion cel cumplit
(bast.)
Domn 1572—74
— Maria Rostowska
Maria Huru

Petru

Ștefan surdul
Voevod 1585

Bogdan IV
Domn 1568—72

Ilie
Mihăilă
Ștefan
Constantin
Petru
Ionașcu
Teofana
Maria
G. Panievski
Anghelina
Tudosca
Kiajna
Martina
Nastasia

Alexandru Bogdan
cel rău
Domn Țării-Rom. 1592

Alexandru Iliaș
Domn în Țara Rom. 1616—18,
1627—29
în Moldova 1620—22
Elena

Casandra
= Hrisoscoleo

Iliaș-Alexandru
Domn
1666—68
= o Cantacuzino

Sultana H. — Al. Mavrocordat Exaporitul

Bogdan
† 1612, Sandjac
de Brussa

Alexandru
† 1583

Voica
— Giovani Zanne
din Veneția

Despina

Kiajna

Elena

TABELA IV

MOVILĂ-BARNOVSKI-COSTIN

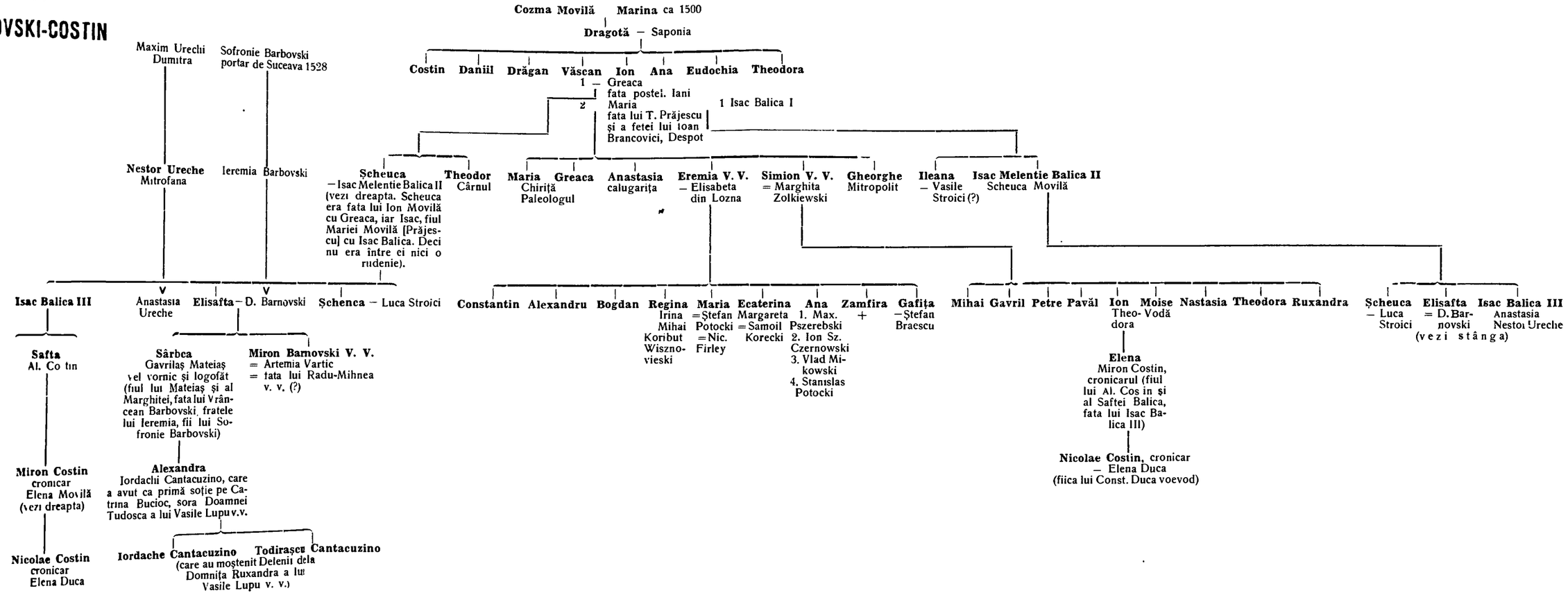

TABELA V

BOUL-CEAUR-ASLAN
PRAJESCU-FRANGIPANI

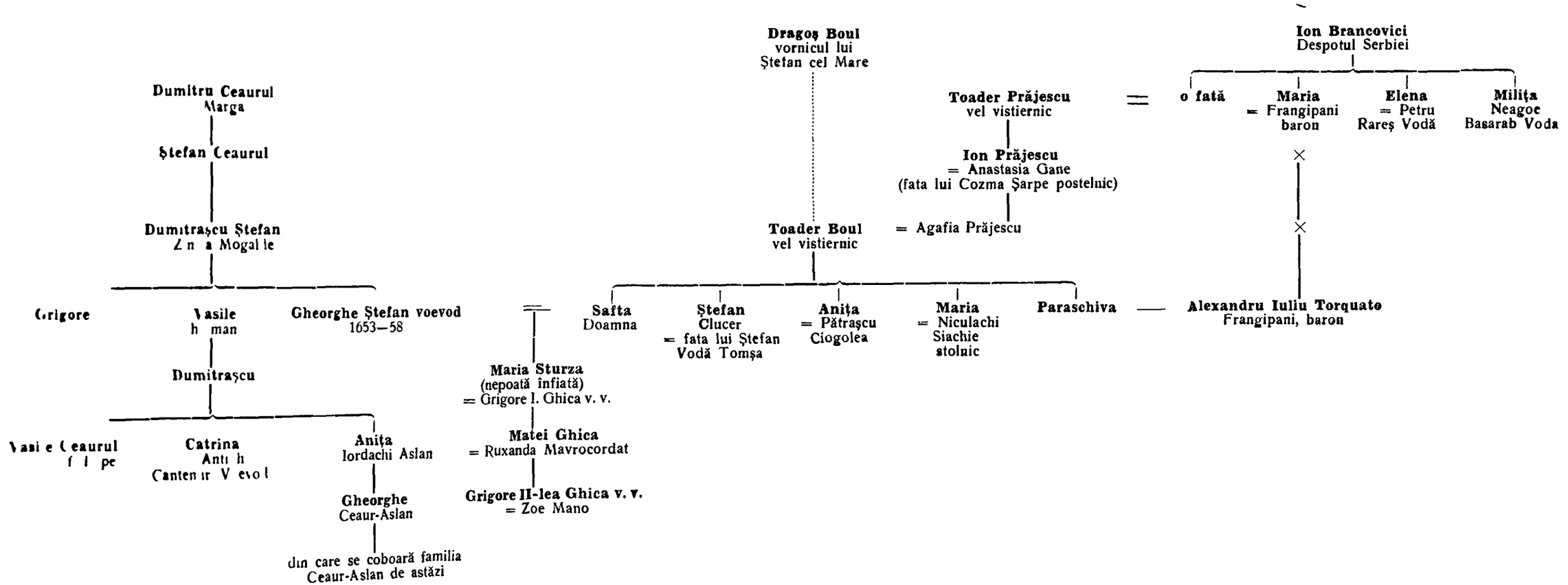

TABELA VI
URECHE-PRAJESCU-BALICA

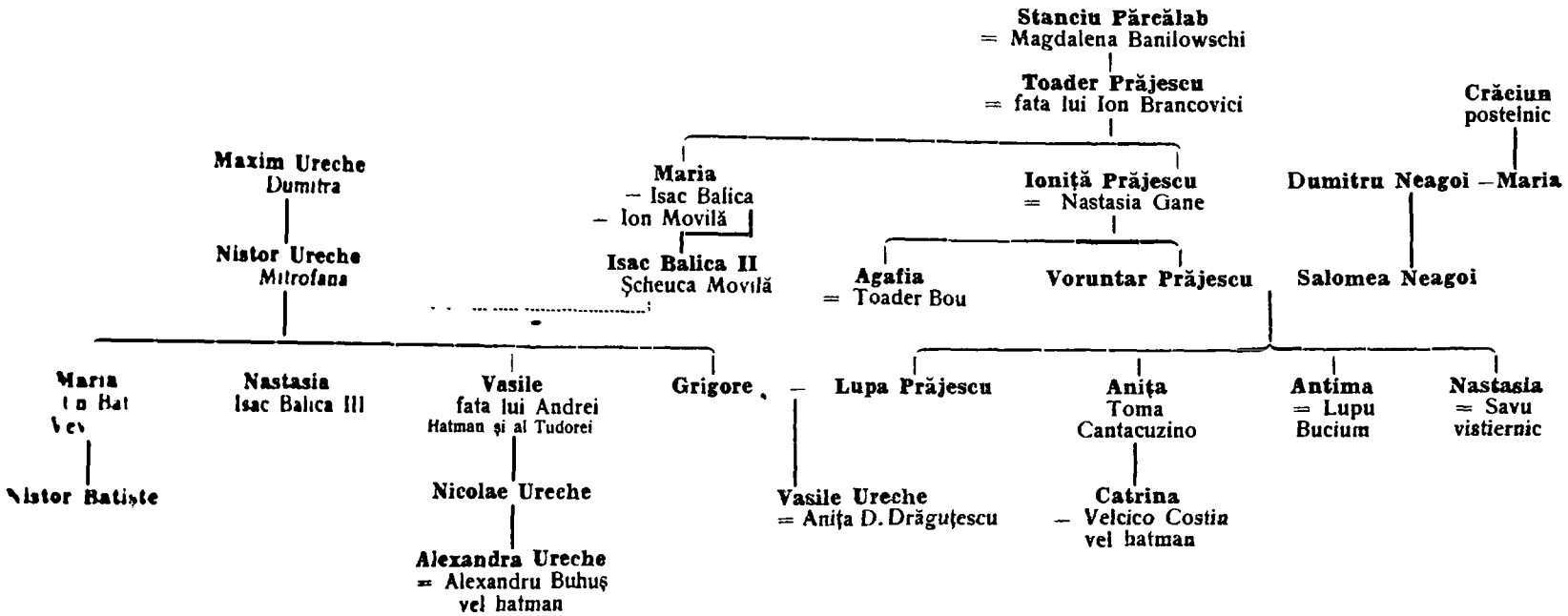

TABELA VII

CANTACUZINO

Mihai Cantacuzino (Şaitanoglu)
din Împăraţii Bizanţului

Dimitrie | **Ion** Logodnicul Domniţei Marina a Doamnei Chiajna | **Andronic** Irina Ralli | **Bela** Lascaris Rosetti | **fată** Gh. Cantacuzino Monoret | **fată** = Ralli în Creta

Mihai — **Constantin** Ilanca, fiica lui R du Serban v. v. | **Dumitru** în Crimeea | **Toma** — Eftimie Miron Ciolpan — Ana Voruntar Prăjescu | **Iordache** = Catrina Bucioc, sora **Doamnei Tudosca** = Alexandra, fiica vorn. Gavrilaş Mateiaş

Smaranda A — **Dumitraşcu v. v.** | **Drăghici** Păuna Lucescu | **Şerban v. v.** Maria Leurdeanu Maria Ghencea | **Mihai** Maria Băleanu Maria Mogoşescu (a avut 5 fete) | **Constantin** Safta Buhuş | **Matei** = Bălaşa Drugănescu | **Iordachi** = Maria Farcăşanu | **Ilânca** = Vintilă Corbeanu | **Ancuţa** = Stoian Florescu | **Stanca** — Papa Brâncovan (fiul lor fu Const. Vodă Brancovan) | **Maria** — Radu Creţulescu = Radu Filipescu | **Bălaşa** | **Ştefan** | **Catrina** — Velcico Costin | **Nastasia** = Ion Racoviţă

din a doua căsătorie

Elena — **Casandra** | **Părvu I** Ilânca Lăescu | **Şerban** A. Falcoianu (sunt şi 4 fete) | **Const.** = Maria Năsturel | **Gheorghe** — Ruxandra Rosetti | **Casandra** = Dumitru Cantemir v. v. | **Maria** = Const. Bălăceanu | **Bălaşa** = Gr. Vlasto | **Ilânca** — Urdareanu | **Smaranda** = Grigore Băleanu | **Maria** — Radu Dudescu | **Radu** — Stanca Brezoianu | **Ştefan** v. v. = Păuna Grecianu | **Toma** — General în Rusia

Const — **Păuna** Bărbu | **Părvu II** Păuna Tigveanu Victoria Rosetti — din care ramura Nababul | **Matei** Păuna Belizarie — ramura Matei Cantacuzino din Moldova | **Toma** = Maria Brezoianu — din care ramura Şerban-Vodă | **Matei** = Zoiţa Dudescu | **Iordachi** | **Maria** = Toma Brăiloi | **Elena** = Asan Fălcoianu | **Radu** — Elisabeta d'Estival | **Constantin** = Ana Scheremetev

Leopoldina = Contele Henri O'Donnel | **Cecilia** = Contele Malza de Moden | **Elisabeta** = Baron Farnac | **Maria** = Baron de Blaizel | **Alexandru** | **Avram**

Ecaterina = Ion Neculcea | **Iordachi** = Ileana Catargi | **Toma** (Toader) = Safta nepoata lui Ştefan Tomşa voevod | **Safta** = Lupaşcu Buhuş | **Maria** = G. Ursachi

Iordachi Cantacuzino-Paşcanu = Ecaterina — **Constantin** — Maria Vlasto — din care ramura Paşcanu

Catrina = Vasile Kostaki Hatman | **Ilie** = Maria Miron Costin | **Vasile** = fata lui Vasile Cearul | **Ion** = Maria Canano fata Postelnicului C. Ciobanu — **Iordachi** — Ecaterina Racoviţa — din care ramura Deleanu

TABELA VIII

† CANTEMIR

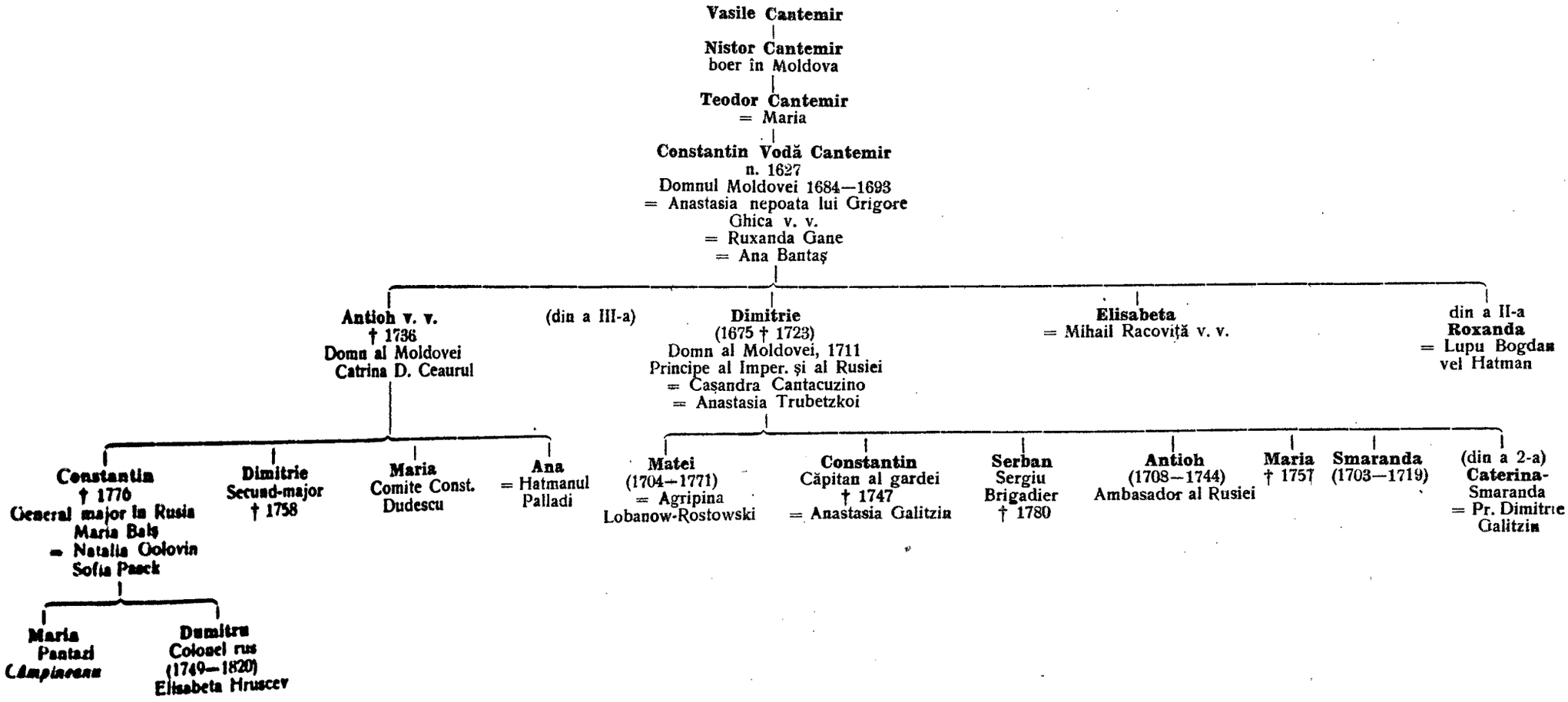

TABELA IX

JORA-DABIJA-BUHUŞ-DUCA

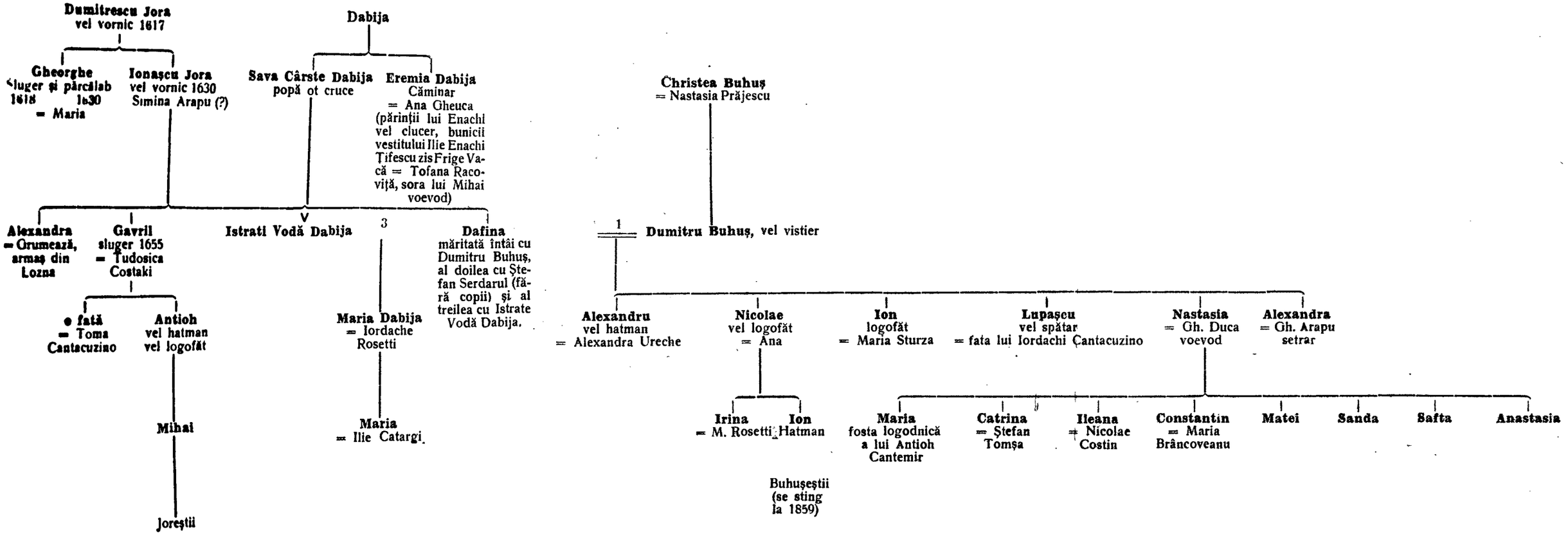

TABELA X

RACOVIȚĂ-CEHAN

Inf ită după d Gh Ghibănescu

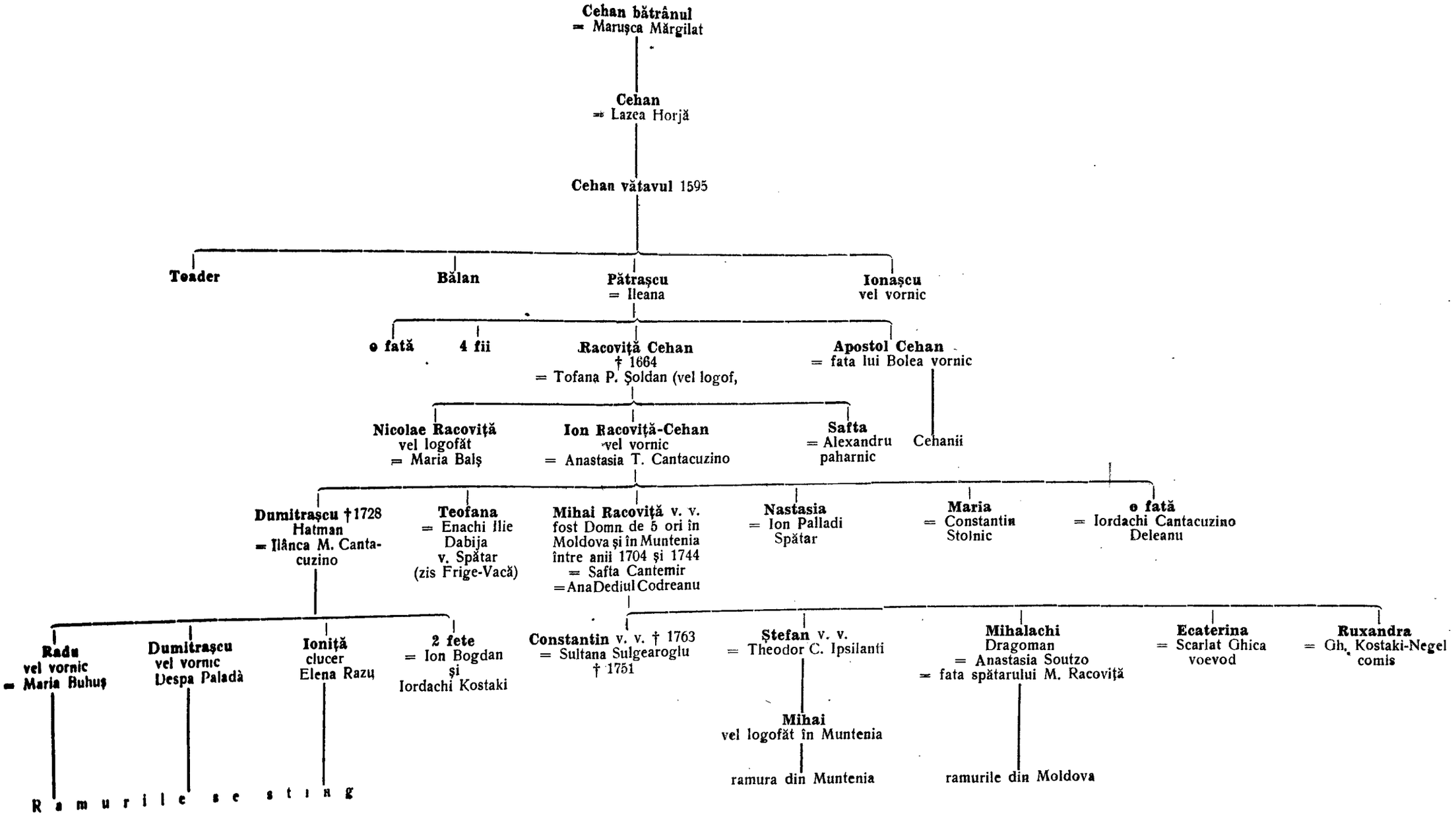

TABELA XI

ROSETTI

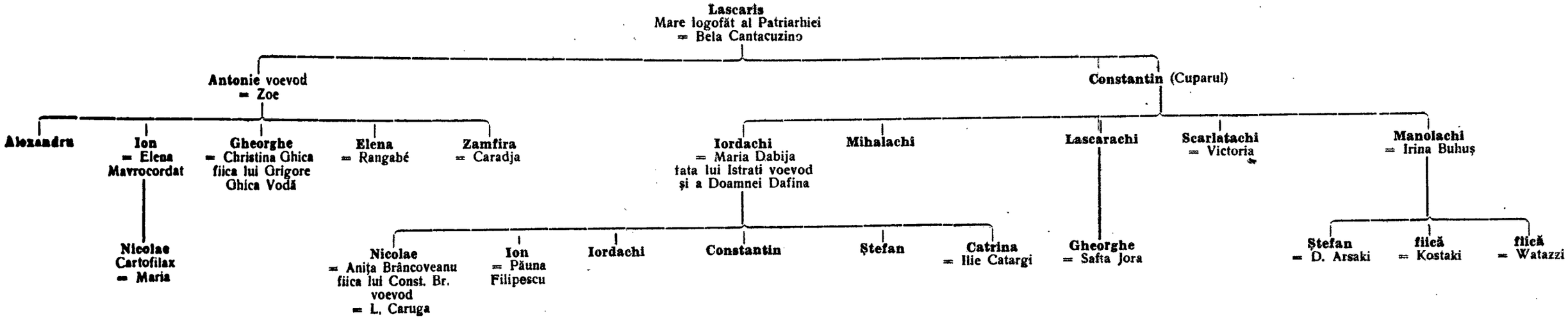

PREȚUL LEI 180.–